

В. П. УНИНЕЦЬ-ХОДАКІВСЬКА,
О. І. КОСТЮКЕВИЧ, О. А. ЛЯТАМБОР

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Друге видання, доповнене і перероблене

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
“Центр учбової літератури”
2009

УДК 336(075.8)
ББК 65.26я73
У 59

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 14/18.2-2162 від 29.09.2005)*

Рецензенти:

Корнієв В. В. – доктор економічних наук, професор; зав. відділом дослідження розвитку та регулювання фінансових ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;

Сухоруков А. І. – доктор економічних наук, професор; заслужений економіст України, зав. відділом економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України;

Левченко В. П. – кандидат технічних наук, доцент; заслужений економіст України, заступник Голови Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

Автори:

Унінець-Ходаківська В. П. – (Вступ, Передмова, теми 1–4, 8, 10–11, 17–19);

Костюкевич О. І. – (теми 5, 7, 12–13, 20);

Лятамбор О. А. – (теми 6, 9, 14–16).

Унінець-Ходаківська В. П., Костюкевич О. І., Лятамбор О. А.

У 59 Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.

ISBN 978-966-364-936-8

Посібник складається з 20 тем, в яких розглянуті теоретичні аспекти організації та функціонування ринку фінансових послуг, обґрунтована класифікація основних сегментів ринку фінансових послуг за суб'єктною ознакою, дана загальна характеристика основних сегментів ринку фінансових послуг та операційного механізму надання фінансових послуг, розглянуті особливості державного регулювання, фінансового моніторингу та оподаткування на ринку фінансових послуг в Україні.

Видання підготовлене відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти Освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста і магістра напряму 0501 – «Економіка і підприємництво», затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України, № 330 від 06.06.2002 року, та розраховане на магістрів і спеціалістів, що навчаються за спеціальностями «Фінанси», «Банківська справа», «Маркетинг» та іншими, а також для аспірантів, викладачів вищої школи та менеджерів (управителів) у сфері фінансової діяльності для інформаційних і навчальних цілей.

УДК 336(075.8)

ББК 65.26я73

ISBN 978-966-364-936-8

© Унінець-Ходаківська В. П., Костюкевич
О. І., Лятамбор О. А. 2009.

© Центр учбової літератури, 2009.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ВСТУП	8
МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	11
Тема 1. Основи організації та функціонування ринку фінансових послуг	11
Тема 2. Поняття і класифікація фінансового посередництва	39
Тема 3. Державне регулювання ринку фінансових послуг	58
Тема 4. Основні засади оподаткування фінансових установ в Україні.	81
МОДУЛЬ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ГРОШОВОМУ ТА ВАЛЮТНОМУ РИНКАХ	113
Тема 5. Ринок банківських послуг	113
Тема 6. Ринок фінансових послуг кредитних спілок	143
Тема 7. Ринок фінансових послуг ломбардів.	157
Тема 8. Фінансові послуги в системі гарантування вкладів фізичних осіб.	172
Тема 9. Фінансові послуги на валютному ринку	187
МОДУЛЬ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА РИНКАХ КАПІТАЛІВ	200
Тема 10. Фінансові послуги з переїняття ризику страховими компаніями	200
Тема 11. Ринок фінансових послуг недержавних пенсійних фондів	215
Тема 12. Ринок фінансових послуг з лізингу.	232
Тема 13. Фінансові послуги у сфері будівництва та операцій з нерухомістю	252
Тема 14. Фінансові послуги у сфері інноваційної діяльності	274
Тема 15. Фінансові послуги міжнародних фінансових організацій та установ	290
МОДУЛЬ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ	303
Тема 16. Структура та професійні учасники фондового ринку	303
Тема 17. Фінансові послуги у сфері депозитарної діяльності	313
Тема 18. Послуги торгівців цінними паперами	327
Тема 19. Послуги з організації торгівлі на фондовому ринку України.	336
МОДУЛЬ 5. РИНОК СУПУТНИХ ТА ДОПОМІЖНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	349
Тема 20. Місце сфери допоміжних та супутніх послуг у структурі ринків фінансових послуг.	349
ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ТИПОВИХ ЗАДАЧ	376
КЛЮЧ ДО ТЕСТІВ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ	382
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	383

ПЕРЕДМОВА

Процеси глобальної інтеграції фінансових ринків зумовлюють необхідність вирішення країнами з транзитивними економіками важливих завдань щодо створення та забезпечення сприятливих умов функціонування конкурентноспроможних ринків фінансових послуг як складової фінансового ринку. Загальновідомо, що успішне функціонування фінансових ринків — стрижневий фактор досягнення високих темпів економічного зростання; недостатній рівень розвитку фінансових ринків — одна з причин бідності багатьох країн світу. Події на фінансових ринках безпосередньо впливають на особистий добробут громадян, поведінку виробників і споживачів, рівень економічного розвитку. Виходячи з цього, розробка національної стратегії розвитку фінансового сектора України є необхідною передумовою подальшої успішної розбудови держави та її інтеграції до світового економічного простору та вступу до Європейського Союзу.

В умовах розвинутої ринкової економіки, де гроші протягом століть формувались і розвивались як товар, подібний до будь-якого іншого, фінансовий ринок має розвинути, розгалужену інфраструктуру сфери фінансових послуг. В умовах глобалізації економічних відносин інфраструктура фінансових ринків передбачає розвиток в країні ефективної банківської системи, фондових бірж та позабіржових систем, небанківських кредитно-фінансових інститутів, сфери допоміжних та супутніх послуг, законодавчої бази, що забезпечує врегулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами економіки, що діють на фінансовому ринку, державний бюджет та інші елементи (в т.ч. соціальний елемент).

Ринок фінансових послуг в Україні перебуває на початковому етапі становлення, так само як і інші складові ринкової інфраструктури. Складний і суперечливий процес зміни характеру виробничих відносин однак має певні результати. В Україні створена дворівнева банківська система, працюють фондові біржі та позабіржові системи, поступово входять в обіг цінні папери та похідні цінні папери, розвиваються існуючі та з'являються нові страхові компанії, набуває розвитку система недержавного пенсійного страхування, формується сфера іпотечних послуг тощо. Однак темпи розвитку ринку фінансових послуг в Україні стримуються нескоординованими діями законодавчих та виконавчих владних структур, нестійким і недосконалим законодавством, податковою системою, незадовільним станом приватизаційних процесів та іншими зовнішніми факторами.

Майбутнім менеджерам (управителям) у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання важливо оволодіти теорією і практикою організації фінансової діяльності на ринках фінансових послуг та набути знань про систему фінансового моніторингу та оподаткування фінансових установ. Це допоможе їм ефективніше застосовувати набуті знання з організації та управління фінансовою установою у конкурентному ринковому середовищі, а ті фахівці, які мають перспективи професійного зростання на державній службі зможуть застосувати свої знання під час перебування на базах практики та працюючи за фахом в департаментах та відділах по контролю за фінансовими установами та операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності органів Державної податкової служби України, Міністерстві фінансів України, територіальних відділень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Національному банку України та Державному комітеті фінансового моніторингу, Державному казначействі України, Контрольно-ревізійному управлінні України та інших державних та комерційних установах фінансового та реального сектору економіки.

Мета пропонованого навчального посібника — висвітлити сутність основних фінансових категорій і відносин, що виникають між суб'єктами ринку фінансових послуг, а також механізми і організаційні структури, які забезпечують функціонування сфери фінансових послуг. Автори комплексно підійшли до вивчення ринку фінансових послуг, розглянувши та класифікувавши його за суб'єктною ознакою в розрізі мережі спеціальних фінансових інституцій, що становлять організаційну структуру сфери фінансових послуг і забезпечують функціонування грошей і фінансів.

Об'єктом вивчення у запропонованому навчальному посібнику є ринок фінансових послуг та його структурні сегменти, які у навчальній та спеціальній літературі часто ототожнюють з фінансовим

ринком та фінансовим сектором економіки. *Предметом* вивчення є фінансова діяльність суб'єктів господарювання національної та світової економіки, що здійснюються з фінансовими та не фінансовими активами при наданні фінансової послуги з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Нижче спробуємо визначити місце і роль ринку фінансових послуг в структурі фінансового сектору економіки.

Фінансовий сектор є однією з найважливіших складових національної економіки.

Відсутність цілісного державного бачення ефективної моделі розбудови фінансового сектора на середньострокову та довгострокову перспективи призводить до проблем у його функціонуванні та недосконалої розвитку, що, своєю чергою, позначається на вирішенні стратегічних економічних та соціальних проблем країни, забезпеченні її національних фінансових інтересів.

Проектом Стратегії розвитку фінансового сектора України на період до 2015 року, який розроблений робочою групою в складі представників Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Національного банку України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на виконання Указу Президента України, № 659/2007 від 20 липня 2007 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про хід виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» визначено, що *фінансовий сектор — це фінансовий ринок, який забезпечує накопичення і розподіл інвестиційних ресурсів, взаємодію виробників та споживачів фінансових послуг за правилами, визначеними державою та її регуляторними органами. Складовими фінансового ринку є і грошово-кредитний, страховий, фондовий ринки, ринок послуг спільного інвестування, недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.*¹

У проекті Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні² зазначено, що фінансовий сектор є однією з найважливіших складових національної економіки, що сприяє підвищенню добробуту нації і забезпечує стабільний розвиток усіх галузей народного господарства. Інституційні реформи фінансового сектору призвели до формування в Україні економіки ринкового типу і створення трьохланкової системи її фінансування — бюджетне фінансування, банківське кредитування та інвестування через механізми фінансових ринків, зокрема ринків капіталу.

Світовий досвід свідчить, що фінансові ринки:

- 1) є засобом міжгалузевого переливу капіталу і збереження національного багатства;
- 2) забезпечують стабільність руху фінансових активів і надійність фіксації права власності на майно та майнові права незалежно від місця розташування чи юрисдикції об'єкта інвестиційної діяльності;
- 3) приваблюють інвесторів, які спрямовують фінансові ресурси на створення прибуткових підприємств, що підвищує їх ринкову вартість та забезпечує процес виробництва, стимулюючи розвиток високих технологій та інновацій;
- 4) визначають справедливую ціну фінансових активів, оскільки для підприємства визначальним фактором є вартість залученого капіталу;
- 5) формують ціну капіталу та ціни на продукцію підприємств, вироблену на території певної країни (або економічної спільноти, до якої входить ця країна) на ринку певної країни (спільноти), а не за її межами;
- 6) позитивно впливають на процес накопичення багатства як в грошовій, так і в інтелектуальній формі, та на розвиток інших національних ринків (наприклад, ринку нерухомості чи оптових товарних ринків).

Фінансові ринки є індикатором інвестиційної активності і відображають привабливість національної економіки для інвестора — як вітчизняного, так і іноземного. Фінансові ринки формуються як ринки, покликани забезпечити надійні механізми створення, зберігання та обміну фінансових активів через певну інфраструктуру торгівлі цими активами. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «фінансові активи — кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів». Статтею 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» встановлено більш наближене до світових норм фінансового права визначення поняття «фінансові інструменти — цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), інструменти грошового обігу, відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) в разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони)».

¹ Стратегія розвитку фінансового сектора України. // Цінні папери України. — № 1 (543) 8 січня 2009 року. — Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/.

² Проект Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні. — Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=118&id=891>.

За загальноприйнятою у світі класифікацією фінансові ринки поділяються за строками життєвого циклу на ринки короткострокових боргових зобов'язань, який називають грошовим ринком (money markets), та ринки безстрокових і дострокових фінансових активів — ринки капіталу (capital markets). Граничною межею між довгостроковими і короткостроковими інструментами звичайно вважають часовий інтервал в один рік. У разі життєвого циклу фінансового інструмента менше одного року такий інструмент належить до короткострокового, а строки погашення інструменту понад один рік класифікують його як довгостроковий.

Ринки капіталу включають ринки безстрокових та довгострокових фінансових інструментів, які мають форму цінних паперів, та ринки інших фінансових інструментів, які не мають форми цінного паперу (крім інструментів грошового ринку). Класифікація фінансових інструментів наведена у Директиві ЄС 39/2004 «Про ринки фінансових інструментів». Отже, ринки капіталу як сегмент фінансового ринку теж є складовою фінансового сектору України.

Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», *ринки фінансових послуг — це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг (банківські послуги, страхові послуги, інвестиційні послуги, операції з цінними паперами та послуги на інших видах ринків, які забезпечують обіг фінансових активів)*. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

В основі визначення як фінансового ринку, так і ринку фінансових послуг ключовим є поняття фінансової послуги та фінансового активу. Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», *фінансова послуга — це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів*. Фінансова послуга, фінансовий актив — це специфічний (фінансовий) товар, який має ціну та відповідні характеристики. Мінова вартість проявляється через ціну, яка набуває форми страхового тарифу, відсотку за кредит, дивіденду по цінних паперах тощо. Згідно з дією законів ринку, ціна на товар формується під впливом попиту і пропозиції, порівняння показників конкуруючих виробників. За умов ринкової конкуренції ціна на фінансовому ринку утримується у певних межах.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що в основі сучасної структури фінансових ринків є ринки фінансових послуг. На ринках фінансових послуг реалізується такий вид економічної діяльності, як фінансова діяльність суб'єктів господарювання.

Відповідно до Господарського Кодексу України (глава 35), *фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування*. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями. Страхуванням у сфері господарювання є діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання. Допоміжною діяльністю у сфері фінансів та страхування є недержавне управління фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність, пов'язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінювання страхового ризику та збитків, інші види допоміжної діяльності).

Стратегія розвитку фінансового сектора України як специфічна ринкова концепція мислення і практичної дії вкрай складна для сприйняття, теоретичного засвоєння і ще складніша для практичної реалізації, що дає підстави стверджувати про актуальність та фахову необхідність освоєння студентами навчальної дисципліни «Ринок фінансових послуг». Послідовність викладу матеріалу у навчальному посібнику «Ринок фінансових послуг: теорія і практика» підпорядкована логіці вивчення сфери фінансових послуг за суб'єктною ознакою в розрізі окремих фінансових інститутів фінансового ринку України.

У першому змістовому модулі розглядаються теоретико-методологічні основи організації та державного регулювання ринку фінансових послуг, розкрито сутність та структуру сфери фінансових послуг, особливості діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг. Особлива увага у навчальному посібнику приділена наданню студентам можливостей для глибокого вивчення теоретично-методологічних і практичних аспектів здійснення оцінки податкового потенціалу сфери фінансових послуг та механізмів розробки та реалізації конкурентних фінансових, інвестиційних та податкових стратегій на ринку фінансових послуг.

Щодо питань оподаткування сектору фінансових послуг, то дотримання загальних принципів ефективного оподаткування у галузі фінансових послуг є завданням, важливість якого постійно зростає. Найретельнішої уваги при вивченні податкового законодавства потребує опанування студентами ос-

новних принципів оподаткування в сфері фінансових послуг. Специфіка полягає в тому, що, на відміну від інших секторів економіки, основні види фінансових послуг історично розвивались відокремлено один від одного — зазвичай, під наглядом різних регулюючих органів та з застосуванням відмінних систем бухгалтерського обліку. Однак цей розділ між видами фінансових послуг стрімко зникає протягом останніх років, оскільки:

- фінансові інструменти перетворюються на майже цілковиті взаємозамінники. Скажімо, поліси зі страхування життя сьогодні безпосередньо конкурують із довготерміновими банківськими депозитами та, особливо, з пенсійними планами;

- у більшості країн постійно слабшають обмеження на одночасне надання різних видів фінансових послуг. Таким чином, одні і ті самі установи можуть пропонувати ринкові прямо конкуруючі види фінансових послуг;

- різниця між кредитними ризиками та ризиками інших фінансових установ також зменшується, оскільки страхові компанії сьогодні можуть спеціалізуватися на досить вузько визначених ризиках (прикладом можуть бути страхування ризиків коливання валютних курсів або невдалого сільськогосподарського врожаю).

Зростаюча економічна рівноцінність і взаємозамінність окремих видів фінансових послуг означає, що податкова система також повинна тлумачити відповідні послуги рівномірно. Іншими словами, трансакції однакового економічного змісту повинні оподатковуватись на однакових умовах і в однаковому обсязі.

Інша специфіка оподаткування фінансового сектору пов'язана з його технічними особливостями, які не дозволяють застосовувати для фінансових посередників звичні підходи прямого оподаткування корпоративного прибутку. Технічні особливості полягають у відмінних системах обліку фінансового посередництва, які повинні відбиватися не лише у правилах бухгалтерського обліку, але і у розрахунку податкових зобов'язань. Наприклад, на відміну від звичайної підприємницької діяльності, для якої видатками можуть вважатись лише фактичні видаткові зобов'язання кожного звітного періоду, страховим компаніям може дозволятися списувати з прибутку ті видатки, зобов'язання за якими ще не виникли фактично, але виникли умовно, враховуючи майбутні ризики за страховими угодами.

У *другому змістовому модулі* подається характеристика фінансових послуг на грошовому та валютному ринку, а саме: ринок банківських послуг; ринок фінансових послуг кредитних спілок; ринок фінансових послуг ломбардів; фінансові послуги в системі гарантування вкладів; фінансові послуги на валютному ринку.

У *третьому змістовому модулі* авторами розглядається сфера послуг небанківських фінансових установ на ринку капіталу та показана специфіка схем реалізації та державного регулювання в контексті світової практики та сучасних тенденцій у сфері послуг з перейняття ризику страховими компаніями, ринку фінансових послуг недержавних пенсійних фондів, фінансових послуг з лізингу, фінансових послуг у сфері будівництва та операцій з нерухомістю, послуг у сфері інноваційної діяльності, а також фінансових послуг міжнародних фінансових організацій та установ.

Четвертий змістовий модуль присвячений послугам та механізмам організації та функціонування на фондовому ринку. Розглядається структура та склад професійних учасників фондового ринку, фінансові послуги у сфері депозитарної діяльності, фінансові послуги торгівців цінними паперами, послуги з організації торгівлі на фондовому ринку.

У *п'ятому змістовому модулі* авторами визначено місце сфери допоміжних та супутніх послуг в структурі ринків фінансових послуг з огляду на вітчизняну практику та європейський досвід забезпечення фінансової безпеки учасників ринку.

При підготовці навчального посібника «Ринок фінансових послуг: теорія і практика» авторам довелося вносити корективи до тексту через зміни, що відбулися у законодавстві на момент передавання посібника до видавця. Зміст даного навчального посібника у рамках невеликого обсягу не зможе дати досить повного уявлення про ринок фінансових послуг та особливості його розвитку в Україні. Проте він стане у нагоді студентам у вивченні окремих його аспектів.

Зміст навчального посібника «Ринок фінансових послуг: теорія і практика» відповідає змісту нормативної навчальної дисципліни «Ринок фінансових послуг» спеціальності 7.050104 та 8.050104 «Фінанси» та нормативним вимогам галузевого стандарту вищої освіти в контексті освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста та магістра напрямку 0501 — «Економіка і підприємництво», що була затверджена та набрала чинності наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2002 року, № 330.

Економічний зміст навчального посібника розкривається через систему економічних відносин, що виникають між прямими учасниками ринку фінансових послуг у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання при формуванні попиту і пропозиції на специфічні продукти — фінансові послуги. Механізми реалізації економічних відносин на ринках фінансових послуг безпосередньо пов'язані із здійсненням фінансовими інститутами та іншими суб'єктами фінансової діяльності фінансових операцій щодо залучення, зберігання, видачі, управління, купівлі—продажу, розподілу та перерозподілу та інших дій з фінансовими активами, які перебувають у власності економічних суб'єктів національної та світової економіки.

На ринку фінансових послуг України настав час професіоналізму й партнерської порядності. Особливого значення набуває кадровий потенціал фінансових установ, професійно-освітній рівень майбутніх фахівців-фінансистів. Підготовка нової генерації професійних фінансистів є комплексною в рамках вимог Болонської декларації при формуванні європейського освітнього простору, пріоритетом якої є якість знань та професійна мобільність фахівця. Тому фахова підготовка з дисципліни охоплює не лише освітні, а й моральні, етичні, психологічні аспекти діяльності майбутнього фахівця в сфері фінансів та фінансової діяльності суб'єктів господарювання і орієнтована на європейські зразки освітніх технологій.

Відтак метою авторів навчального посібника «Ринок фінансових послуг: теорія і практика» було сприяння підготовці фахівців такого рівня кваліфікації у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та управління фінансовими ринками, який забезпечуватиме їм мобільність та конкурентні переваги на вітчизняному та міжнародному ринках праці, формування у студентів комплексного розуміння системи взаємозв'язків на ринку фінансових послуг та державної політики у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання в контексті фінансової інтеграції та глобалізації.

Завдання навчального посібника:

- розкрити студентам та користувачам навчального видання теоретико-методологічні засади організації ринку фінансових послуг, а також ознайомити з базовими термінами та поняттями у сфері фінансової діяльності та розкрити особливості функціонального механізму ринку фінансових послуг, висвітлити основні принципи та методи надання фінансових послуг різними фінансовими інститутами, розкрити особливості формування цін та оплати фінансових послуг, загострити увагу на проблемах, суперечностях та перспективах розвитку сфери фінансових послуг;
- висвітлити основні напрямки державної політики в галузі регулювання фінансових відносин, які виникають на ринку фінансових послуг;
- розкрити роль фінансового посередництва в економіці та механізми оподаткування фінансових установ в Україні;
- охарактеризувати сферу фінансових послуг на грошовому та валютному ринках в контексті функціонування її окремих сегментів за суб'єктною та часовою ознакою;

- розглянути класифікацію фінансових послуг на ринку капіталу, а також розкрити роль фінансових послуг міжнародних фінансових організацій та установ в умовах становлення та подальшої лібералізації національних фінансових ринків;

- систематизувати знання у сфері фінансових та супутніх професійних послуг на фондовому ринку;

- сформувати комплексне розуміння взаємозв'язків, які виникають між учасниками ринку фінансових послуг у сфері фінансової діяльності;

- виробити навички порівняльного аналізу в галузі фінансових послуг та визначенні конкурентних переваг і недоліків окремих видів послуг в умовах конкуренції;

- надати можливість економічно обгрунтовано порівнювати фінансові послуги та здійснювати відбір послуг, необхідних споживачу в конкретній господарській ситуації;

- довести необхідність вільного володіння законодавчо-нормативною базою в галузі фінансового права, що регламентує діяльність професійних та непрофесійних учасників ринку фінансових послуг;

- сприяти вдосконаленню рівня знань та податкової культури майбутніх фахівців у сфері оподаткування фінансових установ та фінансових послуг шляхом опанування ними практичних навичок та набуття вмінь виявляти суперечності при застосуванні податкового законодавства до суб'єктів господарювання при здійсненні ними фінансових операцій на фінансових ринках тощо.

Знання та навички, отримані студентами в процесі вивчення навчальної дисципліни «Ринок фінансових послуг» шляхом використання пропонованого авторами посібника, можуть бути корисними як при написанні курсової, магістерської чи дипломної робіт майбутнього фахівця в галузі фінансів, так і в подальшій професійній діяльності у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Навчальний посібник «Ринок фінансових послуг: теорія та практика» стане у нагоді викладачам під час організації навчального процесу із застосуванням інтерактивних технологій навчання в рамках кредитно-модульної системи підготовки фахівців. Методи та форми навчання:

- вивчення теоретичних аспектів дисципліни у тісному зв'язку з практикою;

- ігрове (імітаційне) планування діяльності студентів на семінарах та практичних заняттях, яке є різновидом рольової гри, що стимулює активність студентів, привчає їх до праці у групі фахівців;

- налагодження міжпредметних зв'язків;

- метод стратегічного навчання, суть якого полягає у наданні студентам етапних завдань та опрацюванні широкого кола спеціальної інформації;

- метод розвитку системного мислення — формування у студентів уміння і навичок виявляти взаємозв'язки між окремими факторами проблеми та знаходити оптимальне рішення;

- метод конструктивного навчання — тобто прищеплення студентам практичних навичок усунення конкретних помилок на певній ділянці фінансової роботи.

Застосування цих методів під час навчання дає змогу реалізувати такі концептуальні принципи викладання, що випливають із вимог Болонського процесу:

- проблемність (у процесі навчання розглядаються проблеми реального життя, пов'язані з інтересами і потребами тих, хто навчається);

- узгодженість та системність цілей навчання;

- орієнтованість на життєвий досвід студентів;

- навчання за принципом поступового ускладнення завдань — «від простого — до складного», «від відомого — до невідомого»;

- націленість на самонавчання (викладач лише допомагає студентові вчитися);

- професійний вишкіл (уміння застосовувати на практиці отримані знання є ключовим елементом концепції навчання);

- зворотний зв'язок (студенти постійно отримують оцінку своїх знань).

У процесі навчання у студентів сформується системне мислення на основі глибокого розуміння явищ, процесів, відносин у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Навчальний матеріал викладений з врахуванням світового досвіду та вітчизняної практики управління фінансовими ринками та установами.

При використанні навчального посібника студенти та викладачі повинні керуватися навчальною програмою дисципліни «Ринок фінансових послуг» як під час організації само-

стійної роботи з навчальним матеріалом, так і під час індивідуальної роботи під керівництвом викладача, виконанні контрольних робіт та індивідуальних завдань на базах практики, при написанні курсових та дипломних робіт, а також при підготовці до семестрового іспиту та державної атестації.

При організації самостійної роботи студентам слід враховувати тісний міжпредметний зв'язок дисципліни «Ринок фінансових послуг» з такими навчальними дисциплінами, що вивчались ними або паралельно вивчаються: «Фінанси», «Гроші і кредит», «Інвестування», «Банківські операції», «Міжнародні розрахунки», «Страховання», «Страхові послуги», «Соціальне страхування», «Фінансовий ринок», «Фінансовий менеджмент», «Управління фінансовою санацією підприємств», «Фінансова безпека», «Податкова система», «Основи інноваційної діяльності» та інші.

Навчальний посібник призначений як для студентів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки спеціаліста та магістра напряму 0501 — «Економіка і підприємництво» спеціальності «Фінанси», так і для майбутніх менеджерів інших сфер економічної діяльності. Він буде корисним також для науково-педагогічних працівників та учасників фінансового ринку, які цікавляться питаннями управління фінансами суб'єктів господарювання, є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку.

Модуль 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Тема 1

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. *Поняття «фінансової послуги», «ринку фінансових послуг» та їх роль в системі ринкових відносин.*
2. *Структура ринку фінансових послуг.*
3. *Учасники ринку фінансових послуг та їх класифікація.*
4. *Особливості організації фінансової установи.*
5. *Проведення обов'язкового фінансового моніторингу фінансовими установами.*
6. *Інструменти ринку фінансових послуг.*
7. *Маркетингова діяльність на ринку фінансових послуг.*

1. ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВОЇ ПОСЛУГИ», «РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ» ТА ЇХ РОЛЬ В СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Фінансові послуги — здійснення фінансових і допоміжних операцій, які в сукупності набувають споживчої вартості, мають попит і задовольняють потреби споживача.

Фінансова послуга — операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансові послуги — це специфічний (фінансовий) товар, який має ціну та відповідні характеристики.

Фінансові операції — залучення, зберігання, видача, управління, купівля, продаж та інші дії з фінансовими активами.

Фінансові активи — кошти, дорогоцінні метали і каміння, цінні папери, боргові зобов'язання та інші законодавчо визначені фінансові активи юридичних та фізичних осіб.

Фінансові активи — це специфічні неречові активи, які являють собою законні *вимоги* власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового *доходу* в майбутньому. *Ціна* на будь-який фінансовий актив встановлюється на рівні, що характеризує врівноваження попиту й пропозиції на цей актив.

Допоміжні операції (послуги) — здійснення обов'язкових дій (операцій) під час виконання фінансових послуг з нефінансовими активами (інформаційні та контрольні операції, надання консультацій).

Супутні послуги — надання послуг для поліпшення ліквідності та якості фінансових послуг. Вони надаються аудиторськими та консалтинговими фірмами, фірмами з оцінки майна, юридичними та іншими установами.

У своїй різноманітності фінансова послуга мінімально може дорівнювати одній фінансовій операції, а найчастіше — містити десятки фінансових та допоміжних операцій у поєднанні з супутніми послугами.

Структура здійснення фінансової послуги зображена на рис. 1.1.

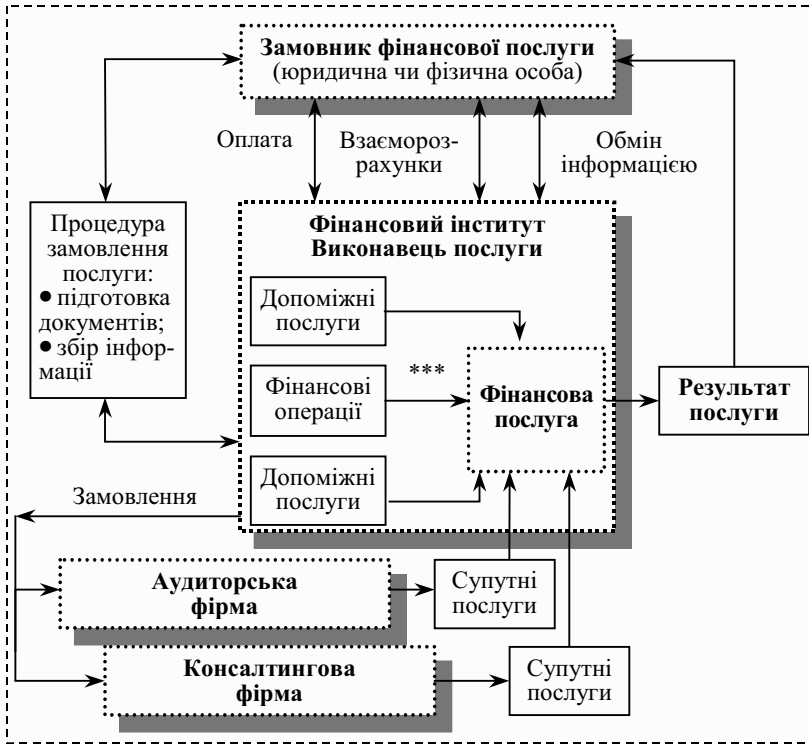

Рис. 1.1. Структура фінансової послуги

Фінансовими вважаються такі послуги:

- 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- 2) довірче управління фінансовими активами;
- 3) діяльність з обміну валют;
- 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо подальшого їх повернення;
- 5) фінансовий лізинг;
- 6) надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- 7) надання гарантій та поручительств;
- 8) переказ грошей;
- 9) послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення;
- 10) торгівля цінними паперами (послуги у сфері розміщення, обігу та обліку цінних паперів та похідних згідно з Законопроектом № 3124 «Про внесення змін до деяких законів щодо регулювання ринків фінансових послуг»);
- 11) факторинг;
- 12) інші операції, які відповідають критеріям, визначеним у пункті 5 частини першої статті Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

**СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ МІЖ ФІНАНСОВОЮ ПОСЛУГОЮ
ТА ФІНАНСОВОЮ ОПЕРАЦІЄЮ**

Схожі риси	Відмінності
<ul style="list-style-type: none"> ● дії з фінансовими активами; ● робота з юридичними та фізичними особами; ● робота в законодавчому полі відповідно до виданих ліцензій та дозволів; ● державне регулювання 	<ul style="list-style-type: none"> ● фінансова операція конкретна і не може поділятися на частини; ● фінансова операція є складовою фінансової послуги, а не навпаки; ● фінансова послуга може включати кілька фінансових і допоміжних операцій, а за необхідності — супутніх послуг та дій; ● фінансова послуга має споживчу вартість і її відображають у тарифах; ● фінансова послуга має ознаки товару (продукту)

Фінансова установа — юридична особа, яка згідно з законом надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом.

Фінансові послуги надаються фінансовими установами, фінансовими інститутами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності (далі — суб'єкти підприємницької діяльності).

Фінансові інститути — юридичні особи, які згідно з ліцензіями і відповідними дозволами держави здійснюють фінансові послуги.

До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, установи накопичувального пенсійного забезпечення, страхові компанії, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

До фінансових інститутів належать: банки, біржі (фондові і валютні), довірчі товариства, зберігачі, інвестиційні компанії і фонди, інноваційні установи, кредитно-гарантійні установи, кредитні спілки, лізингові компанії, ломбарди, страхові компанії, пенсійні фонди, торгівці цінними паперами.

Можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, виданими в межах їх компетенції.

Ринок фінансових послуг — це система економічних відносин, що виникають між його прямими учасниками при формуванні попиту і пропозиції на специфічний продукт — фінансові послуги, які пов'язані з процесом купівлі-продажу, розподілу та перерозподілу фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної і світової економіки.

Фінансові послуги, відповідно до положень Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», надаються суб'єктами підприємницької діяльності на підставі договору, який повинен бути укладений в письмовій формі.

Відносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням фінансових ринків та наданням фінансових послуг споживачам, регулюються Конституцією України, загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг встановлює Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інші Закони України з питань регулювання ринків фінансових послуг, а також прийняті згідно з цими законами нормативно-правові акти.

Ринки фінансових послуг (згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг») — сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг (банківські послуги, страхові послуги, інвестиційні послуги, операції з цінними паперами та послуги на інших видах ринків, які забезпечують обіг фінансових активів).

До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Фінансові активи — це об'єкти, що мають вартість, знаходяться у власності економічних суб'єктів, і від яких слід очікувати в майбутньому одержання прибутку або інших доходів.

В основі поняття ринку фінансових послуг є поняття фінансового активу. Фінансовий актив, як і будь-який інший товар, має споживну та мінову вартість. Мінова вартість проявляється через ціну, яка набуває форми страхового тарифу, відсотку за кредит, дивиденду по цінних паперах тощо. Згідно з дією законів ринку, ціна на товар формується під впливом попиту і пропозиції, порівняння показників конкуруючих виробників. За умов ринкової конкуренції ціна на фінансовому ринку утримується у певних межах.

У системі національних рахунків фінансові активи класифікуються за такими категоріями:

- ◆ золото;
- ◆ спеціальні права запозичення (СПЗ);
- ◆ готівка;
- ◆ депозити;
- ◆ цінні папери, крім акцій;
- ◆ позики;
- ◆ акції й інший акціонерний капітал;
- ◆ страхові технічні резерви;
- ◆ інші рахунки до одержання або до оплати.

Згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», розрізняють такі фінансові активи (Financial assets):

- грошові кошти та їх еквіваленти;
- контракт (договір), що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- контракт (договір), що надає право обмінятися фінансовими активами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах;
- інструмент власного капіталу іншого підприємства (акції, паї, частки, інші види).

Фінансові активи як активи балансу містять:

- ✓ Грошові кошти та їх еквіваленти в національній та іноземній валютах (230, 240);
- ✓ Довгострокові фінансові інвестиції (040);
- ✓ Поточні фінансові інвестиції (220);
- ✓ Інші фінансові інвестиції (045);
- ✓ Векселі одержані (150);
- ✓ Довгострокова дебіторська заборгованість (050);
- ✓ Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (160);
- ✓ Дебіторська заборгованість за розрахунками (170-210).

Сутність ринку фінансових послуг і його роль в економіці найбільш повно розкривається в його функціях, а саме:

- мотивована мобілізація заощаджень приватних осіб, приватного бізнесу, державних органів, зарубіжних інвесторів та трансформація акумульованих грошових коштів у позичковий та інвестиційний капітал;
- реалізація вартості, втіленої у фінансових активах, та організація процесу доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників);
- перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштів підприємств з метою їх ефективнішого використання;
- фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво, розширення виробництва та пайової участі на основі визначення найбільш ефективних напрямків використання капіталу в інвестиційній сфері;
- вплив на грошовий обіг та прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;

- формування ринкових цін на окремі види фінансових активів;
- страхова діяльність та формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків;
- операції, пов'язані з експортом—імпортом фінансових активів, та інші фінансові операції, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю та членством країни у міжнародних фінансово-кредитних організаціях;
- обслуговування бюджетного процесу та кредитування уряду, місцевих органів самоврядування шляхом розміщення урядових та муніципальних цінних паперів;
- розподіл державних кредитних ресурсів і розміщення їх серед учасників економічного кругообігу тощо.

2. СТРУКТУРА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Розрізняють наступні ринки, які є структурними елементами ринку фінансових послуг залежно від фінансових установ та інститутів, що надають ті чи інші фінансові послуги (*класифікація за суб'єктною ознакою*):

Ринок банківських послуг. Головною фінансовою установою є банки, що здійснюють відкриття та ведення рахунків різних видів, розрахунково-касове обслуговування, надання кредитів, залучення коштів на депозитні рахунки, надання індивідуальних сейфів депозитного сховища, здійснюють операції купівлі-продажу валютних цінностей, цінних паперів, банківських металів тощо.

Ринок фінансових послуг кредитних спілок. Кредитні спілки здійснюють кредитування (надають, переважно, споживчі кредити) та надання фінансових послуг своїм членам — фізичним особам шляхом об'єднання грошових внесків. За наявності відповідної ліцензії Національної асоціації кредитних спілок України можуть залучати внески фізичних осіб на депозитні рахунки з нарахуванням по них відсотків.

Ринок фінансових послуг ломбардів. Ломбарди надають широкий спектр послуг: надають кредити під заставу предметів домашнього вжитку, рухомого та нерухомого майна, цінних паперів, дорогоцінних металів (у брухті) та каміння й виробів з них; здійснюють реалізацію невикуплених виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, цінних паперів, рухомого та нерухомого майна; забезпечують збереження закладеного майна тощо. Клієнтами ломбардів є переважно фізичні особи.

Фінансові послуги в системі гарантування вкладів. Ці послуги надаються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, в межах Програми захисту вкладів та Програми компенсації втрат вкладників, що діють з метою гарантування вкладів фізичних осіб — вкладників комерційних банків та кредитних спілок. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб забезпечує функціонування системи страхування вкладів в комерційних банках, що є учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду, та забезпечує відшкодування вкладів фізичних осіб, що стали недоступними, у т. ч. відсотки, забезпечуючи довіру населення до банківських установ.

Фінансові послуги на валютному ринку. Фактично всі фінансові послуги на валютному ринку операціями, пов'язаними з переходом права власності на валютні цінності сьогодні або в майбутньому (операції з похідними цінними паперами). Залежно від обігу грошової маси ці фінансові операції поділяються на готівкові (здійснюються у пунктах обміну валюти) та безготівкові (здійснюються на міжбанківському валютному ринку і Українській міжбанківській валютній біржі). Суб'єкти міжбанківського валютного ринку України купують іноземну валюту для власних потреб та за дорученням клієнтів (резидентів і нерезидентів) з метою перерахування іноземної валюти за межі України.

Ринок фінансових послуг з лізингу. Лізингові компанії надають суб'єктам господарювання нерухоме та рухоме майно в довгострокову оренду з правом майбутнього викупу предмета лізингу на умовах, вигідніших ніж за контрактами купівлі-продажу чи банківського кредитування. Для цього вони залучають великі кошти банківських установ, страхових компаній, інших товариств, іноземних партнерів. Також ці послуги можуть надаватись юридичними особами, що за своїм статусом не є фінансовими установами, за умови дотримання ними основних вимог чинного законодавства.

Фінансові послуги з перейняття ризику страховими компаніями. Страхові компанії забезпечують інвесторам захист від різноманітних ризиків, визначених законодавством та

договором; вони здійснюють відшкодування отриманих страхувальниками збитків у разі настання певних страхових випадків у розмірі, визначеному в договорі, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових платежів.

Ринок фінансових послуг недержавних пенсійних фондів. Недержавні пенсійні фонди залучають кошти робітників, службовців, підприємств для забезпечення додатковими пенсійними виплатами в майбутньому своїх учасників — фізичних осіб. Фонди відкривають та ведуть іменні пенсійні рахунки по кожному з учасників, інвестують залучені кошти в цінні папери та здійснюють різноманітні виплати накопичених сум.

Фінансові послуги у сфері будівництва та операцій з нерухомістю. Ці фінансові послуги включають іпотечне кредитування, фінансові послуги фондів фінансування будівництва, метою створення яких є отримання довірцелями ФФБ — фізичними та юридичними особами у власність житла; та фондів операцій з нерухомістю, який не є юридичною особою та діє до моменту виконання усіх зобов'язань перед власниками сертифікатів ФОН. В Україні найбільшого розповсюдження набули фінансові послуги з іпотечного кредитування, які пов'язані зі здійсненням кредитування придбання, будівництва, реконструкції, модернізації чи ремонту під заставу нерухомого майна та надаються переважно банківськими установами, мають середньостроковий характер.

Фінансові послуги у сфері інноваційної діяльності. Інновація — це кінцевий результат інноваційного процесу, що має соціально-економічну або комерційну ефективність і втілюється у вигляді нового або вдосконаленого продукту. Інноваційні та венчурні фонди, технопарки, інноваційні центри та інноваційні бізнес-інкубатори здійснюють фінансування інвестицій та інновацій для забезпечення технічного переоснащення діючих суб'єктів господарювання, створення нових технологій та робочих місць з метою виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг на вищому конкурентноспроможному рівні.

Фінансові послуги міжнародних фінансових організацій та установ. Міжнародні фінансові організації та установи надають інвестиційні (використовуються для поповнення власних коштів підприємств за рахунок залучення нових власників чи співвласників) та кредитні послуги (використовуються для покриття тимчасової нестачі фінансових ресурсів) переважно державним органам влади, великим компаніям та фірмам, банкам. Малі та середні підприємства можуть отримати ці послуги через українських фінансових посередників або дочірніх компаній міжнародних фінансових організацій та установ.

Ринок фінансових послуг професійних учасників фондового ринку. До професійних учасників фондового ринку належать юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, зокрема діяльність з торгівлі цінними паперами; діяльність з управління активами інституційних інвесторів; депозитарну діяльність; діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Особливе місце на ринку фінансових послуг професійних учасників фондового ринку посідають *інвестиційні послуги інститутів спільного інвестування*, які здійснюють залучення коштів від дрібних інвесторів шляхом емісії інвестиційних паїв (сертифікатів) з подальшим вкладанням їх в цінні папери різних емітентів. Вони допомагають дрібним інвесторам отримати такі самі вигоди, що отримують великі портфельні інвестори.

Ринок допоміжних та супутніх послуг у сфері фінансової діяльності. Допоміжні та супутні послуги надають переважно аудиторські та консалтингові компанії, фірми з оцінки майна та антикризового управління. Вони здійснюють оцінку майна суб'єктів господарювання; забезпечують аналіз фінансово-господарського стану підприємств, надають консалтингові послуги з антикризового управління, здійснюють консультативну підтримку управління проектами, а також надають комплексні консалтингові послуги.

3. УЧАСНИКИ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Учасники ринку фінансових послуг — юридичні та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг.

На ринках діють суб'єкти ринку (продавці — посередники — покупці), які беруть участь у торговельних операціях різних специфічних товарів — інструментів ринку. Характер (тактика) поведінки суб'єкта на ринку залежить від мети, яку він поставив перед собою (стратегія).

Суб'єктами фінансового ринку є:

- фізичні особи;
- юридичні особи;
- фінансові посередники, які отримують для управління фінансові активи клієнтів і повинні, виконуючи правила й вимоги банківського та інвестиційного менеджменту, одержати дохід у розмірі, що дозволяє задовольнити вимоги клієнтів, та мати норму прибутку, середню для цього виду діяльності.

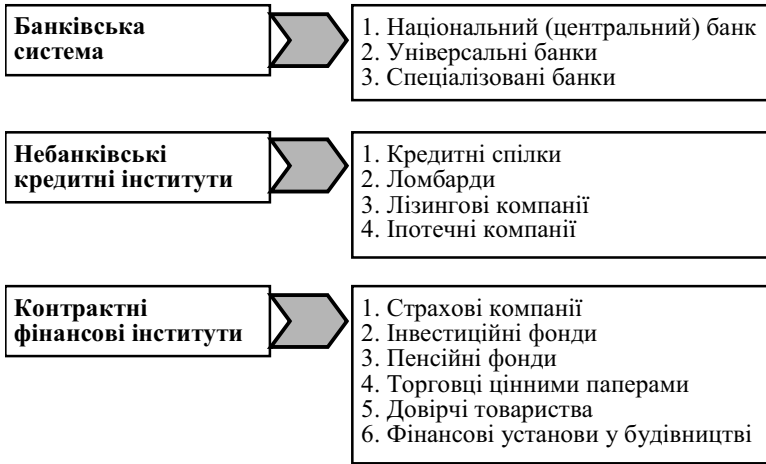

Рис. 1.2. Класифікація фінансових посередників

Функції фінансових посередників:

- ✓ придбання на ринку одних фінансових активів і перетворення їх на інші, які задовольняють певним вимогам (трансформація активів);
- ✓ торгівля фінансовими активами за власний рахунок;
- ✓ купівля-продаж фінансових активів від імені клієнтів;
- ✓ допомога в створенні й розміщенні на ринку нових фінансових активів;
- ✓ консультації учасникам ринку щодо інвестування;
- ✓ управління активами інших учасників ринку.

Існує декілька принципів підходів до класифікації учасників ринків фінансових послуг. Детальніше класифікація суб'єктів ринку фінансових послуг за різними ознаками показана на рис. 1.3.

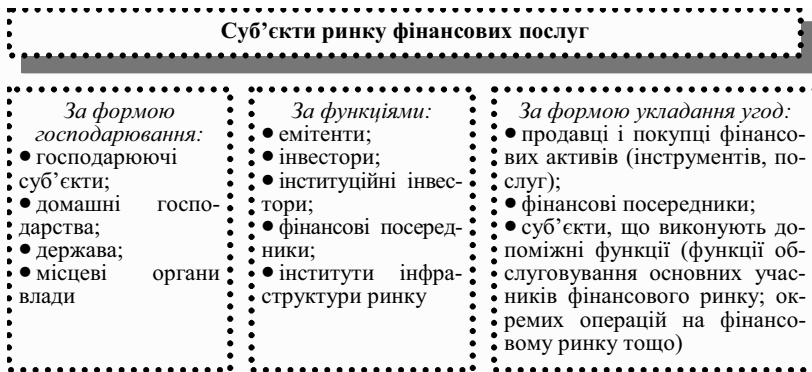

Рис. 1.3. Класифікація суб'єктів ринку фінансових послуг

Саморегулієна організація — неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг.

Велику роль на ринку фінансових послуг відіграють саморегулієвні організації — це об'єднання фінансових установ, які безпосередньо не надають фінансових послуг, проте мають значний вплив на розвиток ринку фінансових послуг шляхом виконання певних регулієвних функцій. В законопроекті № 3124 «Про внесення змін до деяких законів щодо регулювання ринків фінансових послуг» ці установи віднесені до учасників ринків фінансових послуг, що свідчить про їх значний вплив на даний сегмент фінансової системи країни.

Продавці і покупці фінансових активів (послуг) складають групу прямих учасників ринку фінансових послуг, які здійснюють на ньому основні функції у проведенні фінансових операцій, пов'язаних з наданням фінансових послуг.

На ринку банківських послуг, фінансових послуг кредитних спілок та ломбардів основними прямими учасниками фінансових операцій є:

- **кредитори** — характеризують суб'єктів фінансового ринку, які надають позичку у тимчасове користування під певний відсоток. Основною їх функцією є продаж грошових активів для задоволення потреб позичальників у фінансових ресурсах;

- **позичальники** — характеризують суб'єктів фінансового ринку, які отримують позики від кредиторів під певні гарантії їх повернення і за певну плату у формі відсотка.

На ринку банківських послуг при здійсненні операцій з дорогоцінними металами та камінням основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

- ◆ **продавці дорогоцінних металів та каміння**, якими можуть виступати: держава; комерційні банки; юридичні та фізичні особи. Склад продавців цього ринку вимагає в нашій країні відповідного нормативно-правового регулювання, пов'язаного з функціонуванням цього ринку;

- ◆ **покупцями дорогоцінних металів і каміння** є ті самі суб'єкти, що і продавці (при відповідному нормативно-правовому регулюванні їх складу).

На ринку фінансових послуг професійних учасників фондового ринку основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

- **емітенти** — характеризують суб'єктів фінансового ринку, які залучають необхідні фінансові ресурси за емісії цінних паперів. Вони виступають виключно в ролі продавця цінних паперів із зобов'язанням виконувати всі вимоги, які випливають із умов їх випуску;

- **інвестори** — характеризують суб'єктів фінансового ринку, які вкладають свої грошові кошти в різноманітні види цінних паперів з метою отримання доходу, який формується за рахунок отримання інвесторами відсотків, дивідендів і приросту курсової вартості цінних паперів.

На ринку фінансових послуг на валютному ринку основними видами учасників валютних операцій є:

- ◆ **продавці валюти**: держава; комерційні банки, що мають відповідну ліцензію; підприємства, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність; фізичні особи;

- ◆ **покупці валюти** — ними є ті самі суб'єкти, що й її продавці;

На ринку страхових послуг основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

- **страховики** — характеризують суб'єктів фінансового ринку, які реалізують різні види страхових послуг. Основною їх функцією є здійснення всіх видів і форм страхування шляхом прийняття на себе за певну плату різноманітних видів ризиків із зобов'язанням відшкодувати суб'єкту страхування збитки при настанні страхового випадку;

- **страхувальники** — характеризують суб'єктів фінансового ринку (юридичних та фізичних осіб), які купують страхові послуги у страхових компаній та фірм з метою мінімізації своїх фінансових втрат при настанні страхової події.

На ринку фінансових послуг у сфері будівництва та операцій з нерухомістю основні суб'єкти поділяються на учасників первинного і вторинного ринку нерухомості.

- ◆ **продавцями на первинному ринку нерухомості** є будівельні фірми та муніципальна влада. На вторинному продавцями є рієлторські фірми, приватні особи, що прагнуть покращити своє житлове або матеріальне становище, особи, що емігрують тощо. На вторинному ринку житла

виділяють *орендний сектор*. Надання житла в оренду практикується як приватними власниками, так і муніципальною владою.

◆ *покупцями* житла виступають ріелторські фірми, юридичні та фізичні особи.

На ринку фінансових послуг з лізингу основними прямими учасниками фінансових операцій є:

- *лізингодавець* — юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

- *лізингоодержувач* — фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу за договором лізингу від лізингодавця;

На ринку фінансових послуг недержавних пенсійних фондів прямими учасниками фінансових операцій є:

- ◆ *вкладник НПФ* — особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування грошових коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту;

- ◆ *учасник НПФ* — фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду.

4. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ УСТАНОВИ

Фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності. Виключне право або інші обмеження щодо надання окремих фінансових послуг встановлюються законами про діяльність відповідної фінансової установи та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг.

Надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів має право на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа.

Можливість та порядок надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, виданими в межах їх компетенції.

Юридична особа набуває статусу фінансової установи після внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ. Проте якщо, відповідно до закону, надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій.

Таблиця 1.1

ВИМОГИ КАПІТАЛУ УСТАНОВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (станом на листопад 2008 року)

1	Статутний/власний капітал	Нормативи капіталу	
		3	4
Банки	Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менше 10 млн євро (ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність»)	Норматив адекватності регулятивного капіталу ¹ $\geq 10\%$	Норматив адекватності основного капіталу ² $\geq 4\%$
Кредитні спілки	Не менше 10% від суми загальних зобов'язань ³	Коефіцієнт платоспроможності ⁴ $> 8\%$	Нормативи якості активів ⁵
Страхові компанії (страховики)	1 млн. євро, а для страховика, який займається страхуванням життя — 1,5 млн євро за валютним курсом НБУ		

1	Статутний/власний капітал	Нормативи капіталу	
		3	4
Недержавні пенсійні фонди	Нормативи не встановлені	Нормативи не встановлені	
Фінансові компанії ⁶ (крім кредитних установ ⁷)	> 1млн грн.		
Небанківські фінансові установи з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю ⁸	> 3 млн грн. для фінансових компаній, які планують надавати послуги із залучених коштів фізичних осіб	Коефіцієнт платоспроможності ⁹ > 0,08 %	Поточне співвідношення суми залучених від учасників коштів до власного капіталу < 50
Інші кредитні установи (крім кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок, ломбардів) ¹⁰	> 1 млн грн.	Коефіцієнт платоспроможності ¹¹ > 10 %	

Коментар до таблиці 1.1.

¹ Співвідношення регулятивного капіталу до сумарних активів і позабалансових інструментів, зважених за мірою кредитного ризику, та зменшений на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень в боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у формі застави майнових прав.

² Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як відношення основного капіталу до загальних активів банку.

³ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7 «Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок».

⁴ Співвідношення регулятивного капіталу (власних коштів) кредитної спілки до сумарних активів зважених за мірою ризику, та суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, зважена за мірою ризику.

⁵ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р., а саме: Нормативи якості активів:

1. Загальна сума заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими (продовженими) кредитами не має перевищувати 100 % від суми регулятивного капіталу (власних коштів) за винятком капіталу, сформованого за рахунок додаткових пайових внесків.

2. Загальна сума заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими (продовженими) кредитами, не перекрита сформованим резервом забезпечення покриття втрат від неповернених позичок, не повинна перевищувати 10 % від загальної суми заборгованості за наданими кредитами.

3. Загальна сума залучених внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та інші зобов'язання кредитної спілки, за якими нараховуються проценти, не повинна перевищувати суму продуктивних активів.

4. Сума залишку за наданими кредитами членам кредитної спілки не може бути меншою 60 % від суми активів, збільшених на суму фактично сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок.

5. Кредитна спілка не має права здійснювати залучення коштів від членів за наявності у неї співвідношення, більшого ніж 100 % сум нарахованих процентів за внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та розподіленого доходу на додаткові пайові внески до суми нарахованих доходів за наданими членам кредитної спілки.

⁶ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 05.12.2003 № 152 «Про затвердження Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній».

⁷ Кредитна установа — фінансова установа, яка, відповідно до закону, має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик (Закон «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664).

⁸ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 24.06.2004 № 1225 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності із залучення коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю».

⁹ Відношення загальної суми власного капіталу та суми резервного і страхового до загальної суми активів та майна, що перебуває в управлінні.

¹⁰ Розпорядження державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 28.09.2006 № 626 «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних установ».

¹¹ Відношення власного капіталу кредитної установи (за винятком субординованого капіталу, який включає кошти, залучені від юридичних осіб — резидентів і нерезидентів, як у національній, так і в іноземній валюті на умовах субординованого боргу) до сумарних активів та коштів на позабалансових рахунках, зважених за мірою ризику.

Фінансова установа може розпочати надання фінансових послуг, якщо:

- облікова і реєструюча системи відповідають вимогам, встановленим нормативно-правовими актами;
- внутрішні правила фінансової установи узгоджені з вимогами законів України та нормативно-правових актів державних органів, що здійснюють регулювання та нагляд за ринками фінансових послуг;
- професійні якості та ділова репутація персоналу відповідають встановленим законом вимогам.

Вимоги до мінімального розміру капіталу фінансових установ, необхідного для їх заснування, та загальні вимоги до регулятивного капіталу, що необхідний для їх функціонування, визначаються спеціальними законами України з питань регулювання окремих фінансових установ.

Капітал фінансових установ повинен бути достатньо великий для забезпечення упевненості споживачів фінансових послуг. Капітал є основною складовою діяльності фінансових установ, а в окремих випадках — джерелом їх ресурсів. Капітал покликаний підтримувати довіру клієнтів і переконувати їх у фінансовій стійкості установи. Для вирішення питання достатності власних коштів фінансової установи для нормального функціонування органи нагляду встановлюють нормативи за розрахунком показника капіталу, який належить до найважливіших.

Таблиця 1.2

**НОРМАТИВИ ЛІКВІДНОСТІ УСТАНОВ
ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ (станом на листопад 2008 року)**

	Нормативи ліквідності		
Банки	Норматив миттєвої ліквідності $\geq 20\%$	Норматив точної ліквідності $\geq 40\%$	Норматив короткострокової ліквідності $\geq 20\%$
Кредитні спілки	Норматив миттєвої ліквідності $> 10\%$	Норматив короткострокової ліквідності ² $> 100\%$	
Страхові компанії (страховики)	Фактичний запас платоспроможності (ФП) $>$ Нормативний запас платоспроможності (НП) ³		
Небанківські фінансові установи з управлінням майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю ⁴	Коефіцієнт абсолютної ліквідності ⁵ $> 0,1$	Коефіцієнт забезпечення повернення грошових коштів установників управління майном ⁶ $> 0,1$	
Інші кредитні установи (крім кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок, ломбардів) ⁷	Норматив корпоративної ліквідності ⁸ $> 20\%$		

Коментар до таблиці 1.3.

¹ Співвідношення суми грошових коштів у касі та на поточних рахунках у банках до суми внесків (вкладів) членів кредитної спілки та депозитні рахунки до запитання.

² Співвідношення ліквідних активів з початковим терміном погашення до одного року до короткострокових зобов'язань з початковим терміном погашення вважається строк, на який укладався відповідний договір до внесення будь-яких змін та доповнень до нього.

³ Стаття 30 Закону України «Про страхування» у редакції від 1 січня 2008 року.

⁴ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 24.06.2004 р. № 1225 «Про затвердження ліцензійних умов провадження діяльності із залучення коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю».

⁵ Відношення загальної суми грошових коштів, їх еквівалентів та поточних інвестицій управителя до його поточних зобов'язань.

⁶ Відношення загальної суми сформованого управителем оперативного резерву до загальної суми зобов'язань перед установниками управління майном.

⁷ Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 28.09.2006 р. № 6261 «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних установ».

⁸ Відношення ліквідних активів (строк погашення до 1 року) кредитної установи до її короткострокових зобов'язань із строком погашення до 1 року.

При створенні фінансової установи або у разі збільшення розміру зареєстрованого статутного (пайового) капіталу, статутний (пайовий) капітал повинен бути сплачений у грошовій формі та розміщений на банківських рахунках комерційних банків, якщо інше не передбачено законодавством з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Фінансові установи мають право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України та вимогам законів з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Особливості створення об'єднань фінансових установ на окремих сегментах ринку фінансових послуг визначаються законодавством з питань регулювання діяльності фінансових установ на цьому сегменті. Об'єднання фінансових установ набуває статусу саморегульованої організації після внесення запису про неї до відповідного реєстру, який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг у межах їх компетенції.

Реорганізація та ліквідація фінансових установ відбуваються з дотриманням вимог відповідних законів України та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг.

Фінансова установа зобов'язана вести облік своїх операцій та надавати звітність відповідно до вимог законів та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг, які визначають особливості ведення бухгалтерського обліку та складання звітності фінансовою установою залежно від виду фінансових операцій та специфіки діяльності кожної фінансової установи. Державні органи в межах їх компетенції мають розробити спеціальні методичні положення та рекомендації з метою забезпечення оптимального та ефективного бухгалтерського обліку у фінансових установах та його своєчасність.

Клієнт має право доступу до інформації щодо діяльності фінансової установи, яка **зобов'язана на вимогу клієнта надати таку інформацію:**

- ✓ відомості про фінансові показники діяльності фінансової установи та її економічний стан, які підлягають обов'язковому оприлюдненню;
- ✓ перелік керівників фінансової установи та її підрозділів;
- ✓ перелік послуг, що надаються фінансовою установою;
- ✓ тарифи на фінансові послуги;
- ✓ кількість акцій фінансової установи, які перебувають у власності членів її виконавчого органу, та перелік осіб, частки яких у статутному капіталі фінансової установи перевищують 5 %;
- ✓ іншу інформацію з питань надання фінансових послуг та інформацію, право на отримання якої закріплено законодавством України.

Особливості організації банків

Банки в Україні створюються у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку.

Можливе створення державного банку, 100 % статутного капіталу якого належать державі, за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до необхідної діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

Банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів:

- банківська корпорація — це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Створюється з метою концентрації капіталів банків — учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю;
- банківська холдингова група — це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками;

- фінансова холдингова група — має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою.

Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Капітал банку складається з:

- ✓ основного капіталу — сплачений і зареєстрований статутний капітал і розкриті резерви, створених або збільшених за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал, загальний фонд покриття ризиків;

- ✓ додаткового капіталу — нерозкриті резерви; резерви переоцінки; гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти; субординований борг. Додатковий капітал не може бути більшим 100 % основного капіталу.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менше 10 мільйонів євро.

За підсумками року на основі фінансової звітності банки зобов'язані коригувати розмір статутного капіталу на індекс девальвації чи ревальвації гривні за рахунок та в межах валових доходів або валових витрат банку. Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків, які здійснюються у гривнях або для нерезидентів — в іноземній вільно конвертованій валюті.

Банки зобов'язані підтримувати норматив співвідношення між розміром регулятивного капіталу і сумою зважених до ризику активів — адекватності капіталу. Від банків вимагається підтримувати їх регулятивний капітал на рівні не менше 8 % зважених до ризику активів і позабалансових зобов'язань. Для банку, що розпочинає операційну діяльність, цей норматив протягом перших 12 місяців має становити не менше 15 %.

Банки зобов'язані формувати резервний фонд на покриття непередбачених збитків по всіх статтях активів та позабалансових зобов'язаннях. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не менше 5 % від прибутку до досягнення ними 25 % розміру регулятивного капіталу банку.

Особливості створення страхової компанії

Страховик створюється в організаційно-правовій формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю. Учасників страховика повинно бути не менше трьох.

Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування, іншими ніж страхування життя, установлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, — 1,5 млн євро. Статутний фонд страховика повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Допускається формування статутного фонду страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю, але не більше 25 % загального розміру статутного фонду. Забороняється використовувати для формування статутного фонду векселі, кошти страхових резервів, бюджетні кошти, а також кошти, одержані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

Вартість нетто-активів (чистих активів) страховика на будь-яку дату після закінчення другого фінансового року з дати внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ має бути не меншою встановленого мінімального розміру статутного фонду страховика.

Загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших страховиків України не може перевищувати 30 % його власного статутного фонду, у тому числі розмір внеску до статутного фонду окремого страховика не може перевищувати 10 %.

Підприємства, установи та організації не можуть стати страховиками шляхом внесення змін до установчих документів за умови, що вони попередньо займалися іншим видом діяльності, навіть у разі виконання вимог законодавства. Страховик, який отримав ліцензію на страхування життя, не має права займатися іншими видами страхуван-

ня. Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Страховик зобов'язаний формувати, обліковувати і розміщувати страхові резерви в порядку та на умовах, визначених законодавством.

Якщо страхова сума за окремим об'єктом страхування перевищує 10 % суми сплаченого статутного фонду, сформованих вільних резервів та страхових резервів, страховик зобов'язаний укласти договір перестраховання.

Страховик повинен бути забезпечений комп'ютерною технікою і програмним забезпеченням та комунікаційними засобами (телефон, факс, e-mail), що відповідають установленим вимогам.

Страховик має право розпочати страхову діяльність у разі, якщо:

- ✓ облікова і реєструюча системи відповідають вимогам, встановленим нормативно-правовими актами;
- ✓ внутрішні правила страховика відповідають вимогам законодавства;
- ✓ професійні якості та ділова репутація персоналу відповідають вимогам, установленим нормативно-правовими актами;
- ✓ керівник та головний бухгалтер відповідають Професійним вимогам до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ.

Умови провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів

Професійний адміністратор може створюватися у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Професійний адміністратор, утворений як акціонерне товариство, має право випускати виключно прості іменні акції. Засновником адміністратора не може бути зберігач того пенсійного фонду, з радою якого він уклав договір про обслуговування пенсійного фонду.

Розмір статутного капіталу професійного адміністратора, сплачений на момент подання заяви про видачу ліцензії грошовими коштами, не повинен бути менше суми, еквівалентної 300 тис. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день державної реєстрації такої юридичної особи.

Професійний адміністратор (крім осіб, що входять до складу виконавчих та контролюючих органів) повинен мати не менше 3 кваліфікованих працівників (у тому числі керівника структурного підрозділу, на якого покладені функції з ведення персоніфікованого обліку учасників фонду) та по два кваліфікованих працівники в кожному відокремленому підрозділі (у тому числі керівника відокремленого підрозділу).

Професійний адміністратор повинен розробити та затвердити рішенням свого органу управління порядок обліку руху архівних документів з урахуванням вимог законодавства. Права доступу до системи персоніфікованого обліку учасників пенсійних фондів повинні бути визначені в посадових інструкціях відповідних працівників.

Адміністратор повинен сформувати резервний фонд відповідно до законодавства, а також мати належне технічне забезпечення та інформаційні системи для ведення персоніфікованого обліку учасників пенсійного фонду, які відповідають вимогам і дають змогу провадити діяльність з адміністрування пенсійних фондів відповідно до вимог законодавства, що регулює діяльність з адміністрування пенсійних фондів.

Адміністратор повинен розміщуватися у власному приміщенні або в приміщенні, яке орендоване ним за договором (договорами) з власником на строк не менше 36 місяців.

Професійний адміністратор зобов'язаний підтримувати розмір власного капіталу на рівні, не меншому, ніж сума, еквівалентна 200 тис. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України.

Особа, яка отримала ліцензію на провадження діяльності з управління активами та ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів, зобов'язана підтримувати розмір власного капіталу на рівні, не меншому, ніж сума, еквівалентна 300 тис. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України.

Компанія з управління активами на момент подання заяви про отримання ліцензії повинна отримати ліцензію на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, а саме — діяльності з управління активами.

Розмір статутного капіталу компанії з управління активами, сплачений на момент подання заяви про видачу ліцензії грошовими коштами, не повинен бути менше суми, еквівалентної 300 тис. євро за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день державної реєстрації такої юридичної особи.

Компанія з управління активами для провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів повинна утворити відповідний структурний підрозділ та мати не менше трьох кваліфікованих працівників у структурному підрозділі з адміністрування пенсійних фондів (у тому числі керівника такого структурного підрозділу) та по два кваліфікованих працівники в структурних підрозділах з адміністрування пенсійного фонду кожного відокремленого підрозділу.

Організація кредитної спілки

Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не повинна бути менше 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Установчі збори затверджують статут кредитної спілки, обирають її органи управління, уповноважують осіб для проведення державної реєстрації, вирішують інші питання, пов'язані зі створенням кредитної спілки.

Протягом трьох місяців з дня державної реєстрації кредитна спілка зобов'язана розробити та затвердити відповідні внутрішні положення та процедури для забезпечення ефективної та безпечної діяльності кредитної спілки.

Для надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів (кредитів банків, коштів інших установ та організацій) кредитна спілка зобов'язана отримати ліцензію на діяльність кредитної спілки з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

Діяльність кредитної спілки з надання фінансових кредитів за рахунок капіталу кредитної спілки, а також коштів об'єднаних кредитних спілок, залучених кредитною спілкою, що є її членом, та коштів спільних фінансових фондів асоціацій кредитних спілок, утворених її членами, не потребує отримання ліцензії.

Капітал кредитної спілки складається з пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого доходу кредитної спілки.

Пайовий капітал кредитної спілки формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових членських внесків членів кредитної спілки. Розмір обов'язкового пайового внеску є однаковим для всіх членів кредитної спілки та встановлюється у порядку, визначеному загальними зборами кредитної спілки, як фіксована сума.

У разі припинення членства фізичної особи у кредитній спілці вступний внесок їй не повертається. Повернення обов'язкового пайового та інших внесків, крім вступного внеску, провадиться в порядку, передбаченому статутом кредитної спілки.

Джерелами формування резервного капіталу кредитної спілки є:

- ✓ вступні внески членів кредитної спілки;
- ✓ частина доходу кредитної спілки;
- ✓ інші джерела, перелік яких визначений статутом кредитної спілки.

Капітал кредитної спілки не може бути меншим, ніж 10 % від суми її загальних зобов'язань.

Вступний внесок повністю спрямовується на формування резервного капіталу та є власністю кредитної спілки. Нарахування плати (процентів) та розподіл доходу на ці внески не здійснюються.

Додатковий капітал кредитної спілки формується за рахунок цільових внесків членів кредитної спілки, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, безоплатно отриманого

майна і необоротних засобів. Нарахування плати (процентів) та розподіл доходу на ці внески не здійснюються. Додатковий капітал може бути використаний на покриття збитків.

Норматив коефіцієнта платоспроможності встановлюється для мінімізації ризиків, пов'язаних із здатністю кредитної спілки розраховуватися за своїми зобов'язаннями та залежить від режиму регулювання, що застосовується Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг до конкретної кредитної спілки.

Коефіцієнт платоспроможності визначається як співвідношення регулятивного капіталу (власних коштів) кредитної спілки до сумарних активів, зважених за мірою ризику та суми залишку зобов'язань членів кредитної спілки перед третіми особами, за якими кредитна спілка виступає поручителем, зважених за мірою ризику.

Загальна сума заборгованості за простроченими, неповерненими, безнадійними та продовженими (пролонгованими) кредитами не має перевищувати 100 % від суми регулятивного капіталу (власних коштів).

Загальна сума залучених внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та інших зобов'язань кредитної спілки, за якими нараховуються проценти, не має перевищувати суму продуктивних активів.

Сума залишку за наданими кредитами членам кредитної спілки не може бути меншою 60 % від суми активів, збільшених на суму фактично сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок.

Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки.

Максимальний залишок за наданими кредитами одного члена кредитної спілки, окрім об'єднаної кредитної спілки, не може перевищувати 25 % від капіталу кредитної спілки.

Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не повинні бути більше 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки.

Умови провадження діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку

Організатор торгівлі повинен здійснювати професійну діяльність за місцезнаходженням, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію юридичної особи, у приміщенні, повністю відокремленому від приміщень інших юридичних осіб.

Організатор торгівлі повинен дотримуватись таких вимог:

- ✓ розмір власного капіталу фондової біржі, що повинен підтримуватись, не може бути меншим 3 млн. грн., а для фондової біржі, яка здійснює кліринг та розрахунки за договорами щодо похідних (деривативів), — меншим 6 млн грн. за даними фінансової звітності;
- ✓ частка статутного фонду (капіталу) організатора торгівлі, що належить одному торговцю цінними паперами, не може перевищувати 5 % статутного фонду організатора торгівлі;
- ✓ активи організатора торгівлі не можуть бути сформовані недержавними цінними паперами, крім акцій депозитарію;
- ✓ частка середньострокових та довгострокових державних цінних паперів в активах організатора торгівлі не може перевищувати 30 %;
- ✓ частка організатора торгівлі в статутному фонді (капіталі) зберігача не може перевищувати 5 %;
- ✓ частка організатора торгівлі в статутному фонді (капіталі) реєстратора не може перевищувати 10 %;
- ✓ прибуток організатора торгівлі має спрямовуватися на його розвиток та не підлягає розподілу між його засновниками (учасниками);
- ✓ фондова біржа для проведення торгів повинна мати торговельну (операційну) залу, обладнану системою звукопідсилення та системою візуального відображення, які відповідно до технології організації торгів повинні відображати хід торгів (поточну інформацію) та їх результати;
- ✓ фондова біржа для забезпечення проведення торгів повинна створити автоматизовані робочі місця у торговому (операційному) залі в кількості не менше десяти;
- ✓ кількість членів фондової біржі, а в разі створення фондової біржі у формі дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами — кількість членів такого об'єднання не може бути менше 20.

Правила організатора торгівлі повинні складатись з порядку:

- ◆ організації та проведення біржових торгів;
- ◆ лістингу та делістингу цінних паперів;
- ◆ допуску членів фондової біржі та інших осіб до біржових торгів;
- ◆ котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу;
- ◆ розкриття інформації про діяльність фондової біржі та її оприлюднення;
- ◆ розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством;
- ◆ здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах, згідно із законодавством, вимог правил фондової біржі;
- ◆ накладення санкцій за порушення правил фондової біржі.

5. ПРОВЕДЕННЯ ОBOB'ЯЗKОВОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

Фінансові установи залишаються особливо популярними для відмивання грошей як в Україні, так і в світі. Переважно для своїх махінацій «відмивачі» використовують банки нерозвинених країн, де законодавство по боротьбі з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або взагалі відсутнє, або працює лише формально. Нелегальні фінанси вкладаються в депозити, цінні папери й навіть страхові поліси. Саме тому фінансові установи зобов'язані здійснювати фінансовий моніторинг всіх здійснюваних ними фінансових операцій та послуг стосовно наявності в них ознак легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Вітчизняна система фінансового моніторингу складається з двох рівнів — державного, представленого Державним комітетом з фінансового моніторингу України, Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, ***та первинного, суб'єктами якого є:***

- ✓ банки, страхові та інші фінансові установи;
- ✓ платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- ✓ товарні, фондові та інші біржі;
- ✓ професійні учасники ринку цінних паперів;
- ✓ інститути спільного інвестування;
- ✓ гральні заклади, ломбарди, юридичні особи, які проводять будь-які лотереї;
- ✓ підприємства, організації, які здійснюють управління інвестиційними фондами чи недержавними пенсійними фондами;
- ✓ підприємства і об'єднання зв'язку, інші некредитні організації, які здійснюють переказ грошових коштів;
- ✓ інші юридичні особи, які відповідно до законодавства здійснюють фінансові операції.

Фінансові установи зобов'язані:

- забезпечувати виявлення і реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- надавати Уповноваженому органу інформацію про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу;
- сприяти працівникам Уповноваженого органу у проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;
- надавати відповідно до законодавства додаткову інформацію на запит Уповноваженого органу, пов'язану з фінансовими операціями, що стали об'єктом фінансового моніторингу, в тому числі таку, що становить банківську та комерційну таємницю;
- сприяти суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- вживати заходів щодо запобігання розголошенню інформації, яка надається Уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу;
- зберігати документи, які стосуються ідентифікації осіб, якими здійснена фінансова операція, що підлягає фінансовому моніторингу, та всю документацію про здійснення фінансової операції протягом п'яти років після проведення такої фінансової операції.

Фінансовим установам під час надання фінансових послуг забороняється вступати в договірні відносини з анонімними особами, відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки, а також вступати в договірні відносини з клієнтами — юридичними чи фізичними особами у разі, якщо виникає сумнів стосовно того, що особа виступає не від власного імені.

Фінансова установа зобов'язана ідентифікувати відповідно до законодавства України:

✓ клієнтів, що відкривають рахунки у фінансовій установі та укладають договори про надання фінансових послуг;

✓ клієнтів, які здійснюють операції, що підлягають фінансовому моніторингу;

✓ осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів.

Фінансова установа надає відповідні фінансові послуги лише після здійснення ідентифікації особи клієнтів та вжиття заходів відповідно до законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Фінансова установа має право витребувати, а клієнт зобов'язаний надати документи та передбачені законодавством відомості, необхідні для з'ясування його особи. У разі ненадання клієнтом необхідних документів та передбачених законодавством відомостей або умисного подання неправдивих відомостей про себе фінансова установа відмовляє клієнту у його обслуговуванні та наданні фінансових послуг, не відкриває рахунок, а за наявності раніше відкритих рахунків фінансова установа відмовляє в здійсненні обслуговування та не укладає договір про надання фінансових послуг.

За наявності при здійсненні ідентифікації мотивованої підозри щодо надання клієнтом недостовірної інформації або навмисного подання клієнтом інформації з метою введення в оману фінансова установа має надавати інформацію про фінансові операції клієнта спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 80 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 80 000 гривень, та має одну або більше ознак, визначених законодавством. Зокрема це такі фінансові операції:

- переказ грошових коштів на анонімний рахунок за кордон і надходження грошових коштів з анонімного рахунку з-за кордону, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі в країні, що належить до переліку офшорних зон;

- купівля (продаж) чеків, дорожніх чеків або інших подібних платіжних засобів за готівку;

- зарахування або переказ грошових коштів, надання або отримання кредиту, проведення фінансових операцій з цінними паперами у випадку, коли хоча б одна зі сторін є фізичною або юридичною особою, має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місце знаходження в країні (на території), яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, або однією зі сторін є особа, що має рахунок в банку, зареєстрованому у зазначеній вище країні (на зазначеній вище території);

- переказ коштів у готівковій формі за кордон з вимогою видати одержувачу кошти готівкою;

- зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переказом того самого або наступного операційного дня іншій особі;

- зарахування грошових коштів на рахунок чи списання грошових коштів з рахунка юридичної особи, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня її реєстрації, або у випадку, якщо операції на зазначеному рахунку не проводилися з моменту його відкриття;

- відкриття рахунка з внесенням на нього коштів на користь третьої особи;

- переказ особою, за відсутності зовнішньоекономічного контракту, коштів за кордон;

- обмін банкнот, особливо іноземної валюти, на банкноти іншого номіналу;

- проведення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, не розміщеними в депозитаріях;

- придбання особою цінних паперів за готівку;

- виплата фізичній особі страхового відшкодування або отримання страхової премії;

- виплата особі виграшу в лотерею, казино або в іншому гральному закладі;

- розміщення дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та інших цінностей в ломбард.

Фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, якщо вона має одну або більше ознак:

1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції, яка не має очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;

2) невідповідність фінансової операції діяльності юридичної особи, встановленої статутними документами цієї особи;

3) виявлення неодноразового здійснення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення обов'язкового фінансового моніторингу, передбаченого законодавством;

Внутрішній фінансовий моніторинг може здійснюватися й щодо інших фінансових операцій, коли у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція проводиться з метою легалізації (відмивання) доходів.

6. ІНСТРУМЕНТИ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Рух фінансових активів на ринку фінансових послуг оформляються тим чи іншим *фінансовим інструментом*. Здійснюючи операції на ринку фінансових послуг, його учасники обирають відповідні фінансові інструменти їх проведення.

Фінансові інструменти — це різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку.

Згідно з міжнародними стандартами фінансового обліку (ISA 32 «Financial Instruments. Disclosure and Presentations», IAS 39 «Financial Instruments. Recognition and Measurement», IFRS 7 «Financial Instruments. Disclosures»), фінансовими інструментами є будь-які угоди, в результаті яких одночасно виникають фінансовий актив у однієї сторони та фінансове зобов'язання або інструмент власного капіталу в іншої. Фінансові інструменти поділяються на три категорії: фінансові активи, фінансові зобов'язання (контрактні зобов'язання передавати грошові кошти або інший фінансовий актив контрагенту або помінятися фінансовими активами з іншим суб'єктом господарювання) та інструменти власного капіталу (дольові інструменти).

Директивою Європейського парламенту та Ради 2004/39/ЄС «Про ринки фінансових інструментів» до фінансових інструментів належать:

- цінні папери, що підлягають обігу;
- одиниці в інститутах спільного інвестування;
- інструменти грошового ринку;
- фінансові контракти щодо розбіжностей;
- похідні інструменти для передачі кредитного ризику;
- опціони, ф'ючерси, своп, форвардні угоди та будь-які інші контракти стосовно цінних паперів, валюти, відсоткових ставок, ставок доходності та інші деривативи.

Фінансові інструменти, які обертаються на окремих сегментах ринку фінансових послуг, характеризуються на сучасному етапі великою різноманітністю.

Наведена класифікація відображає поділ фінансових інструментів лише за найбільш суттєвими загальними ознаками. Кожна з розглянутих груп фінансових інструментів, своєю чергою, класифікується за окремими специфічними ознаками, які відображають особливості їх випуску, обігу і погашення.

За окремими сегментами ринку фінансових послуг розрізняють такі інструменти, які їх обслуговують.

Інструменти ринку банківських послуг та послуг кредитної кооперації. До них належать гроші і розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку (документи у вигляді грошових знаків, що відрізняють від грошової одиниці України та випущені з метою здійснення платежів у господарському обороті). Також до них належать вказані види цінних металів та каменів, які купуються з метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також розрахункові документи і цінні папери, що обслуговують цей ринок.

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

За термінами обігу	<i>Короткострокові фінансові інструменти</i> (з періодом обігу до одного року). Покликані обслуговувати операції на ринку грошей
	<i>Довгострокові фінансові інструменти</i> (з періодом обігу більше одного року, а також «безтермінові фінансові інструменти», кінцевий термін погашення яких не встановлений, наприклад, акції). Обслуговують операції на ринку капіталу
За характером фінансових зобов'язань	<i>Інструменти без наступних фінансових зобов'язань</i> — є предметом самої фінансової операції і при їх передачі покупцю не несуть додаткових фінансових зобов'язань з боку продавця (наприклад, валютні цінності, золото)
	<i>Боргові фінансові інструменти</i> — характеризують кредитні відносини між покупцем і продавцем, зобов'язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити додаткову винагороду у формі відсотка (якщо вона не входить до складу номінальної вартості боргового фінансового інструменту, який погашається). До них належать є облигації, векселя, чеки тощо
	<i>Дольові фінансові інструменти</i> . Вони підтверджують право їх власника на частку (пай у статутному фонді їх емітента) і на отримання відповідного доходу (у формі дивиденду, відсотку і т.п.). Пайовими фінансовими інструментами є цінні папери відповідних видів (акції, інвестиційні сертифікати)
Залежно від пріоритетності значимості	<i>Первинні фінансові інструменти</i> (зазвичай, цінні папери) — характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облигації, чеки, векселя і т.п.)
	<i>Вторинні фінансові інструменти або деривативи</i> характеризують цінні папери, що підтверджують право або зобов'язання власника на купівлю—продаж первинних цінних паперів, що обертаються, валюту, товари або нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому періоді. Використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій та страхування цінового ризику («хеджування»). Деривативи поділяються на фондові, валютні, страхові, товарні і т.п., основними їх видами є опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти
За гарантованістю рівня дохідності	<i>Фінансові інструменти з фіксованим доходом</i> — характеризують фінансові інструменти з гарантованим рівнем дохідності при їх погашенні (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юктурних коливань ставок позикового відсотка (норми прибутку на капітал)
	<i>Фінансові інструменти з невизначеним доходом</i> — характеризують фінансові інструменти, рівень дохідності яких може змінюватись залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або зміни кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти із плаваючою відсотковою ставкою, «прив'язаною» до встановленої облікової ставки, курсу певної «твердої» іноземної валюти і т.п.)
За рівнем ризику	<i>Безризикові фінансові інструменти</i> — необхідні лише для формування точки відрахунку виміру рівня ризику за іншими фінансовими інструментами, адже потенційний фінансовий ризик має будь-який із перерахованих видів фінансових інструментів. До них належать державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків, «тверда» іноземна валюта, цінні метали та каміння, придбані на короткий період
	<i>Фінансові інструменти з низьким рівнем ризику</i> — це, зазвичай, короткострокові боргові фінансові інструменти, що обслуговують ринок грошей, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом і надійною репутацією позичальника
	<i>Фінансові інструменти з помірним рівнем ризику</i> — характеризують групу фінансових інструментів, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому
	<i>Фінансові інструменти з високим рівнем ризику</i> — це фінансові інструменти, рівень ризику за якими суттєво перевищує середньоринковий
	<i>Фінансові інструменти з надвисоким рівнем ризику</i> («спекулятивні») — характеризуються найвищим рівнем ризику і використовуються для здійснення найбільш ризикованих спекулятивних операцій на фінансовому ринку. Це акції «венчурних» (ризикових) підприємств; облигації з високим рівнем відсотка, емітовані підприємством з кризовим фінансовим станом; опціонні та ф'ючерсні контракти

Інструменти ринку цінних паперів — різноманітні цінні папери, що обертаються на цьому ринку (склад цінних паперів за їх видами, особливостями емісії та обігу затверджуються відповідними нормативно-правовими актами).

Інструменти валютного ринку. До них належать: іноземна валюта, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок.

Інструменти страхового ринку — страхові послуги, які пропонуються на продаж (страхові продукти), а також розрахункові документи та окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок.

До *інструментів іпотечного ринку* належать цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості.

7. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Однією з важливих характеристик фінансового ринку як об'єкта маркетингових досліджень є сукупність належних йому властивостей відкритої системи, які виявляються у різних аспектах:

Фінансовий маркетинг — це системний підхід до управління процесом накопичення фінансових активів і процесом їх реалізації, а також реалізації фінансової послуги як кінцевого товарного продукту.

✓ реакція ринку на загальні фактори макросередовища: політичні, правові, соціальні, демографічні, економічні технологічні й інші;

✓ формування переваг використання потенціалу заощаджень: на національному ринку чи на ринках закордонних країн.

Таким чином спостерігається як відтік національних заощаджень за кордон, так і вплив закордонних заощаджень в національну економіку. Співвідношення цих зустрічних потоків характеризує *міжсистемну конкуренцію* фінансових ринків за критеріями інвестиційної привабливості.

Паралельно з міжсистемною конкуренцією за привабливані заощадження відбувається і *внутрісистемна конкуренція*. Вона виявляється у перевагах вибору власниками заощаджень (кінцевими кредиторами) тих чи інших фінансових послуг і відповідних фінансових активів для реалізації своїх інвестиційних очікувань — з одного боку, а також у суперництві споживачів заощаджень (кінцевих позичальників) за доступ до них, з огляду на те, що їх пропозиція традиційно нижча від попиту — з іншого.

Отже, для ринку фінансових послуг як об'єкта маркетингових досліджень характерні:

- інтегральна функція — відносини перерозподілу грошових заощаджень на ринкових принципах;

- товар — фінансові активи (базисний і похідні) та фінансові послуги;

- споживачі, постачальники і посередники (фінансові інститути);

- попит та пропозиція щодо базисного і похідних фінансових активів, а також щодо фінансових послуг;

- конкуренція — внутрісистемна і міжсистемна.

Усе це відповідає сукупності ознак маркетингового середовища і підтверджує можливість застосування доктрини і культури сучасного маркетингу на фінансовому ринку.

Будь-який фінансовий інститут виступає як інвестор — покупець залучених грошей — в обмін на свої зобов'язання, тобто похідні фінансові активи. Як інвестор-продавець залучених коштів фінансовий інститут діє у процесі вкладення грошей в інші активи. Інтереси фінансового інституту складаються у намірі збільшити мобілізовані кошти й одержати інвестиційний дохід (враховуючи очікуваний прибуток). Прибуток у такому випадку є основою підтримки власне бізнесу фінансового інституту і задоволення інтересів кінцевого інвестора — власників його фінансового активу.

Маркетингові дослідження умов пошуку та вибору джерел залучення фінансових активів, притаманних ринку фінансових послуг є основним завданням менеджменту підприємств реального сектору.

Кожен із фінансових активів має риси різнопланового характеру і їх використання залежить від конкретних інвестиційних намірів та інтересів професійних учасників фінансового ринку та суб'єктів реального сектору. Маркетингові дослідження цих намірів є ще однією особливістю фінансового маркетингу. Вони мають зосередитися на виявленні умов виникнення потреб у фінансових активах.

Особливістю фінансового маркетингу є дослідження особливостей *попиту на фінансові активи*. Якщо інвестор-продавець пропонує активи за низькими цінами з незначним обсягом фінансових послуг, то це означає, що на ринку присутній масовий попит, що є досить рідкісним явищем.

До особливостей фінансового маркетингу можна віднести і специфічний *характер життєвого циклу фінансових активів*. Життєздатність фінансового активу пов'язана з активністю інвестора-продавця і інвестора-покупця, яка проявляється у вкладенні капіталу та одержанні інвестиційного доходу. Цей дохід має *кумулятивний (складений) характер і задовольняє інтереси фінансового інституту і кінцевого інвестора*.

Особливості маркетингу на фінансовому ринку впливають з його властивостей:

1. Попит на базисний фінансовий актив, фінансову послугу завжди перевищує його пропозицію, що визначає жорстку конкуренцію.
2. Головне призначення ринку фінансових послуг — ефективний перерозподіл заощаджень кінцевих кредиторів між кінцевими позичальниками.
3. Фінансовим ринкам властива велика швидкість переміщення фінансового активу в будь-яку точку планети в будь-якій кількості — на відміну від швидкості просування продуктів на товарному ринку.
4. Ринки фінансових послуг більш інтегровані і глобалізовані, порівнянно з ринком реальних активів.

Фінансова послуга як продукт фінансової установи самостійно прибутку не приносить. Прибуток утворюється в сфері виробництва за відомою формулою «Г-Т-Г». А на ринку фінансових послуг частина прибутку тільки перерозподіляється.*

5. Ринки фінансових послуг розвиваються більш динамічно, порівнянно з товарними.

Маркетинг фінансових інститутів поляризований у двох напрямках:

- ✓ залучення фінансових активів в умовах ринкової конкуренції інститутів ринку фінансових послуг;
- ✓ раціональне і максимально безпечне розміщення акумульованих фінансових активів на ринку реальних активів, тобто, у сфері виробництва — джерела утворення і приросту цього базисного активу.

Таким чином, продається певна фінансова послуга. На наступному етапі фінансовий інститут розміщує фінансовий актив у сфері виробництва під зобов'язання споживача цього активу відшкодувати позику чи надати співвласність фінансовому інституту у своїх прибутках, що забезпечує інституту одержання доходу, який перевищує його зобов'язання перед власниками заощаджень (кінцевим інвестором). На цьому етапі в угоді фігурують активи споживача фінансового активу (кінцевого позичальника) у вигляді облігацій, акцій, зобов'язань за позику. На третьому етапі кінцевий позичальник (підприємство) перетворює фінансову інвестицію у реальні вкладення в елементи виробництва, виробляє і реалізує товар і виконує свої зобов'язання перед фінансовим інститутом. І якщо його прибутку достатньо для виконання цих зобов'язань, то задоволені всі сторони процесу. В іншому випадку першою зазнає збитків фінансова установа. А якщо резервів недостатньо, то і кінцевий кредитор — власник залучених заощаджень.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. **Фінансові інструменти, що підтверджують право їх власника на частку (пай) у статутному фонді емітента і на отримання відповідного доходу — це:**
 - 1) боргові фінансові інструменти;
 - 2) дольові фінансові інструменти;
 - 3) первинні фінансові інструменти;
 - 4) безризикові фінансові інструменти.

2. **Фінансові інструменти, що мають гарантований рівень дохідності при їх погашенні незалежно від кон'юнктурних коливань на фінансовому ринку — це:**

- 1) боргові фінансові інструменти;
- 2) фінансові інструменти з фіксованим доходом;
- 3) безризикові фінансові інструменти;
- 4) фінансові інструменти без наступних фінансових зобов'язань.

3. **Фінансові інструменти, що характеризуються високою мірою ризику та використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій — це:**

- 1) вторинні фінансові інструменти;
- 2) «спекулятивні» фінансові інструменти з високим рівнем ризику;
- 3) фінансові інструменти з невизначеним рівнем дохідності;
- 4) фінансові інструменти з високим рівнем ризику.

4. **Гроші та розрахункові документи, що обертаються на грошовому ринку, належать до:**

- 1) інструментів грошового ринку;
- 2) інструментів ринку позичкових капіталів;
- 3) інструментів валютного ринку;
- 4) інструментів ринку цінних паперів.

5. **Різнорідні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку — це:**

- 1) фінансові активи;
- 2) фінансові інструменти;
- 3) платіжні інструменти;
- 4) нематеріальні активи.

6. **Операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів — це:**

- 1) фінансові операції;
- 2) фінансові послуги;
- 3) допоміжні операції;
- 4) супутні послуги.

7. **Залучення, зберігання, видача, управління, купівля, продаж та інші дії з фінансовими активами — це:**

- 1) фінансові операції;
- 2) фінансові послуги;
- 3) допоміжні операції;
- 4) супутні послуги.

8. **Юридична особа, яка згідно з законом надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом — це:**

- 1) фінансова установа;
- 2) фінансовий інститут;
- 3) кредитна установа;
- 4) банк.

9. **Юридична особа, яка згідно з ліцензіями і відповідними дозволами держави здійснює фінансові послуги, — це:**

- 1) фінансова установа;
- 2) фінансовий інститут;
- 3) кредитна установа;
- 4) банк.

10. **Банки, довірчі товариства, інвестиційні фонди та компанії, страхові компанії, ломбарди належать до:**

- 1) фінансових установ;
- 2) фінансових інститутів;
- 3) кредитних установ;
- 4) контрактних фінансових інститутів.

11. **Послуги, що надаються для поліпшення ліквідності та якості фінансових послуг — це:**

- 1) консалтингові послуги;
- 2) допоміжні операції;
- 3) поточні послуги;
- 4) супутні послуги.

12. **Юридичні особи та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які мають право надавати фінансові послуги на території України, та споживачі таких послуг — це:**

- 1) фінансові установи;
 - 2) учасники ринку фінансових послуг;
 - 3) фінансові інститути;
 - 4) кредитні установи.
13. **За функціями суб'єктів фінансового ринку поділяють на групи:**
- 1) кредитори, позичальники, інвестори, фінансові посередники;
 - 2) юридичні особи, домогосподарства, держава, місцеві органи влади;
 - 3) емітенти; інвестори; інституційні інвестори; фінансові посередники; інститути інфраструктури ринку;
 - 4) емітенти, інвестори, інститути інфраструктури, споживачі фінансових послуг.
14. **Здійснення обов'язкових дій (операцій) під час виконання фінансових послуг з нефінансовими активами (інформаційні та контрольні операції, надання консультацій тощо) — це:**
- 1) консалтингові послуги;
 - 2) допоміжні операції;
 - 3) поточні послуги;
 - 4) супутні послуги.
15. **Класифікація суб'єктів ринку фінансових послуг здійснюється за ознаками:**
- 1) за формою господарювання та формою укладання договору;
 - 2) за формою господарювання, видом участі в наданні фінансової послуги;
 - 3) за функціями, формою господарювання та формою укладання договору;
 - 4) за характером участі в процесі наданні фінансової послуги, функціями, за організаційно-правовою формою.
16. **Інвестиційно-кредитні фінансові інститути, які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів і використовують їх для інвестування або кредитування, а також надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій з цінними паперами, — це:**
- 1) фінансові інститути;
 - 2) інститути інфраструктури фінансового ринку;
 - 3) фінансові посередники;
 - 4) інституційні інвестори.
17. **Яка умова повинна бути виконана для початку надання установою фінансових послуг?**
- 1) наявність ліцензії на надання фінансової послуги (якщо ця послуга потребує ліцензування);
 - 2) наявність розроблених та узгоджених правил надання фінансових послуг;
 - 3) наявність облікової та реєструючої системи, що відповідають спеціальним вимогам;
 - 4) всі відповіді вірні.
18. **Отримання коштів негайно або у термін, визначений угодою, — головна мета:**
- 1) лізингу;
 - 2) позики;
 - 3) факторингу;
 - 4) страхування.
19. **Громадські кредитні установи, які об'єднують на добровільних засадах громадян для надання взаємної матеріальної допомоги, — це:**
- 1) каси взаємної допомоги;
 - 2) кредитні спілки;
 - 3) позиково-ощадні каси;
 - 4) благодійні організації.
20. **Неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків — це:**
- 1) каси взаємної допомоги;
 - 2) кредитні спілки;
 - 3) позиково-ощадні каси;
 - 4) благодійні організації.
21. **Інститут спільного інвестування бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих ним — це:**
- 1) ІСІ інтервального типу;
 - 2) ІСІ відкритого типу;
 - 3) строковий ІСІ;
 - 4) безстроковий ІСІ.
22. **Інститут спільного інвестування, що створюється на певний строк, встановлений у проспекті емісії, після закінчення якого зазначений ІСІ ліквідується або реорганізується — це:**
- 1) ІСІ інтервального типу;
 - 2) ІСІ закритого типу;

- 3) строковий ІСІ;
- 4) безстроковий ІСІ.
23. **Інститут спільного інвестування, який створюється у формі відкритого акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування — це:**
 - 1) пайовий інвестиційний фонд;
 - 2) корпоративний інвестиційний фонд;
 - 3) інвестиційна компанія;
 - 4) диверсифікований ІСІ.
24. **Активи, що належать інвесторам на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами — це:**
 - 1) пайовий інвестиційний фонд;
 - 2) корпоративний інвестиційний фонд;
 - 3) інвестиційна компанія;
 - 4) диверсифікований ІСІ.
25. **Кредитно-фінансові установи, що спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей або наданні певних видів кредитів, проведенні фінансових операцій — це:**
 - 1) банк;
 - 2) кредитна спілка;
 - 3) фінансова компанія;
 - 4) фінансово-промислова група.
26. Які види фінансових інструментів ви знаєте?
27. Розкрийте економічну сутність поняття ринку фінансових послуг.
28. Перерахуйте основні функції ринку фінансових послуг.
29. Що спільного між фінансовою послугою та фінансовою операцією?
30. Ким можуть надаватись фінансові послуги?
31. Безризикові фінансові інструменти (дайте визначення, наведіть приклади).
32. Фінансові інструменти з невизначеним доходом (дайте визначення, наведіть приклади).
33. Вторинні фінансові інструменти або деривативи (дайте визначення, наведіть приклади).
34. Види фінансових інструментів залежно від пріоритетної значущості.
35. Суб'єкти фінансового ринку та їх класифікація.
36. Поняття фінансового посередництва.
37. Яка головна мета діяльності фінансових посередників?
38. Яка структура ринку фінансових послуг?
39. Відповідно до якого Закону здійснюється державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг?
40. Заощадження населення — це:

Рівень II

41. Що таке фінансова послуга. Які послуги вважаються фінансовими?
42. Яка структура фінансової послуги?
43. Яка різниця між фінансовою послугою та фінансовою операцією?
44. Яка структура ринку фінансових послуг?
45. Що таке фінансові активи? Класифікація фінансових активів.
46. Класифікація суб'єктів фінансового ринку за функціями та формою.
47. З урахуванням принципів форм укладання угод на фінансовому ринку його суб'єктів можна поділити на три групи: ...
48. Охарактеризуйте прямих учасників ринку банківських послуг.
49. Охарактеризуйте прямих учасників ринку цінних паперів.
50. Охарактеризуйте прямих учасників ринку ануїтетів.
51. Охарактеризуйте прямих учасників іпотечного ринку.
52. Охарактеризуйте прямих учасників валютного ринку.
53. Інструменти ринку банківських послуг та послуг кредитної кооперації.
54. Інструменти ринку цінних паперів.
55. Інструменти страхового ринку.
56. Інструменти іпотечного ринку.
57. Інструменти валютного ринку.
58. Які установи, що діють на ринках фінансових послуг, належать до категорії контрактних?
59. Дайте визначення страхування.
60. Страховики та їх діяльність на ринку страхових послуг.

61. Що є предметом безпосередньої діяльності страховика?
62. В чому сутність лізингу як специфічної форми організації кредитно-фінансових відносин.
63. Назвіть форми лізингу.
64. Що може бути об'єктом лізингу?
65. Хто може бути засновником благодійної організації?
66. Чим відрізняється діяльність кас взаємної допомоги від кредитних спілок?
67. Яка основна мета діяльності кредитних спілок.
68. Хто може бути учасником пайового інвестиційного фонду?
69. Які операції може провадити ломбард.
70. Що таке фінансові компанії?
71. Дайте визначення Пенсійного фонду України.
72. Які типи інститутів спільного інвестування залежно від порядку здійснення їх діяльності ви знаєте?
73. Чим різняться інститути спільного інвестування, які належать до відкритого, інтервального та закритого типів?
74. У яких організаційно-правових формах можуть утворюватись благодійні організації? Ким визначається конкретна організаційно-правова форма благодійних організацій.
75. В чому полягає принципова різниця між строковим та безстроковим інститутом спільного інвестування?
76. Назвіть форми діяльності небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг.
77. Дайте визначення державного регулювання ринку фінансових послуг. Хто є його суб'єктами?
78. Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом..
79. Дайте визначення банківського регулювання.
80. Що є метою банківського нагляду?

Рівень III

81. Ринок послуг кредитно-гарантійних установ.
82. Ринок послуг інвестиційних фондів та компаній, торговців цінними паперами.
83. Ринок послуг довірчих товариств.
84. Послуги у сфері інноваційної діяльності.
85. Ринок послуг іноземних фінансових установ.
86. Ринок допоміжних та супутніх послуг.
87. Яка операція вважається факторингом відповідно до Конвенції про міжнародний факторинг, прийнятої у 1988 році Міжнародним інститутом уніфікації приватного права?
88. Який інститут спільного інвестування вважається диверсифікованим?
89. Що є метою державного регулювання ринку фінансових послуг?
90. У яких основних напрямках здійснюється благодійництво, благодійна діяльність?
91. Назвіть завдання діяльності уповноваженого органу у сфері регулювання ринку фінансових послуг.
92. Які заходи впливу може використовувати уповноважений органу у сфері регулювання ринку фінансових послуг?
93. Форми державного банківського регулювання.
94. Регулювання діяльності учасників ринку цінних паперів.
95. Державна політика на валютному ринку.
96. Економічна сутність та місце ринку банківських послуг.
97. Небанківські кредитні інститути на ринку фінансових послуг.
98. Контрактні фінансові інститути на ринку фінансових послуг.
99. Назвіть і порівняйте основні джерела коштів фінансових компаній, страхових компаній, пенсійних фондів.
100. Фактори, що визначають розвиток фінансового ринку на сучасному етапі.
101. Вексель на суму 32 000 грн. виданий на 230 днів з нарахуванням по ньому відсотків за ставкою 25 % річних при розрахунковій кількості днів на рік — 365. Банк облікував вексель за 54 дні до настання терміну оплати за обліковою ставкою 10 % річних при розрахунковій кількості днів на рік — 360. Визначити суму, отриману пред'явником векселя, і суму доходу банку.
102. Ощадний сертифікат номіналом 50 000 грн з нарахуванням процентів за ставкою 30 % річних і терміном півроку був куплений за 110 днів до погашення і проданий через 15 днів. Значення ставок відсотків по депозитах в моменти купівлі і продажу склали 30 % і 28 % річних відповідно. Визначити дохід від операції купівлі — продажу і її дохідність у вигляді ефективної річної ставки відсотків при розрахунковій кількості днів на рік — 360.
103. На щорічні платежі в розмірі 2700 грн нараховуються складні проценти по ставці 25 % річних. Визначити розмір загальної нарахованої процентної суми через 6 років.

104. Визначити теперішній розмір 8-річної фінансової ренти, якщо розмір щорічних платежів — 7000 і процентна ставка — 24 % річних.

105. В пенсійний фонд в кінці кожного кварталу будуть вноситись суми в розмірі 40 грн., на які також щоквартально будуть нараховуватись складні відсотки по номінальній річній ставці — 10 % річних. Визначити суму, накопичену в фонді за 25 років.

106. Дохід, що вимагає від акції А, становить 17 %. Якщо ринкова премія за ризик 5 %, очікуваний дохід — 15 %, то якою буде β ?

107. Розрахувати форвардний курс для тримісячної угоди, якщо відомо: курс-спот GBP/UAH становить 9,6435/40; форвардні пункти 3 міс. становлять 0,39/0,36.

108. В газеті «Бізнес» від 01.06.04 наведені такі дані про акції УФБ: Номінал акцій — 3,00 грн.; курсова вартість — 4,785; сума дивіденду на акцію за 1 квартал 2004 року — 0,50 грн. Визначити цінність акцій і коефіцієнт їх котировки.

109. Банк в Києві оголосив таку котировку валют: USD/UAH — 5,4453—5,4912; GBP/UAH — 9,1653—9,1661. Визначити кросс-курс долара США до англійського фунта-стерлінгу.

110. Німецька фірма має філію в Україні, чисті активи на 01.12.04 р. становлять 100 млн грн., курс UAH/EUR на 01.12.04 р. складає 7,015. Розрахувати збитки (прибутки) української компанії від трансляційного ризику, якщо на 01.01.05 р. спот-курс UAH/ EUR становив: 1) 8,1; 2) 5,9.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	30, 19, 31, 17, 21, 22, 10, 20
II р.	73, 52, 43, 77, 59, 42, 57, 58
III р.	92, 89, 85, 105
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	40, 21, 8, 5, 36, 24, 25, 13
II р.	61, 48, 74, 70, 55, 47, 43, 72
III р.	97, 93, 96, 95
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	8, 15, 32, 18, 13, 25, 21, 30
II р.	43, 44, 50, 70, 60, 62, 64, 61
III р.	96, 87, 109, 107
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	26, 29, 34, 3, 8, 23, 24, 28
II р.	43, 45, 69, 65, 66, 49, 61, 42
III р.	82, 99, 88, 81
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	34, 6, 10, 30, 26, 25, 5, 17
II р.	74, 42, 62, 63, 47, 65, 46, 59
III р.	92, 86, 88, 104
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	17, 14, 26, 15, 5, 25, 36, 33
II р.	63, 60, 79, 48, 45, 43, 42, 68
III р.	104, 101, 92, 99
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	21, 23, 22, 4, 32, 36, 13, 20
II р.	67, 80, 68, 62, 54, 52, 69, 47
III р.	88, 93, 106, 81
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	25, 2, 15, 6, 19, 13, 39, 26
II р.	62, 76, 45, 43, 63, 74, 56, 73
III р.	83, 93, 106, 102

Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	39, 30, 7, 16, 27, 9, 21, 2
II р.	43, 41, 61, 47, 68, 80, 56, 64
III р.	101, 92, 98, 95
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	12, 1, 39, 17, 37, 26, 9, 16
II р.	52, 54, 51, 72, 46, 41, 77, 80
III р.	101, 85, 87, 88
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	4, 26, 7, 21, 2, 10, 6, 37
II р.	47, 75, 55, 76, 61, 49, 46, 51
III р.	102, 106, 84, 89
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	22, 29, 27, 36, 4, 28, 20, 2
II р.	69, 54, 77, 68, 41, 75, 58, 44
III р.	86, 109, 89, 88
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	15, 26, 13, 3, 32, 17, 37, 4
II р.	65, 51, 73, 69, 78, 71, 54, 47
III р.	108, 104, 100, 83
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	31, 7, 20, 12, 38, 24, 19, 32
II р.	43, 54, 60, 71, 56, 75, 58, 76
III р.	88, 92, 105, 95

ЛІТЕРАТУРА: 5, 10, 17, 24, 27, 30, 31, 49, 50, 52, 53, 111, 116, 123, 145, 197, 223, 125, 144, 147, 150, 151, 244, 245, 239, 240, 237, 241, 242, 243, 250

ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

1. Основні терміни і поняття.
2. Класифікація фінансової діяльності та місце в її структурі фінансового посередництва.
3. Роль та функції фінансового посередництва в інвестиційному процесі.
4. Загальна характеристика фінансових посередників на ринку фінансових послуг.
5. Світові тенденції розвитку та конкурентні переваги фінансового посередництва.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фінансові посередники — це інвестиційно-кредитні фінансові інститути, які акумулюють кошти індивідуальних інвесторів і використовують їх для інвестування або кредитування; це фінансові організації, що надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій з цінними паперами.

Посередник — юридична або фізична особа (агенти, брокери, дилери, маклери, комівожери, брокерські фірми, агентства), яка на професійних засадах сприяє встановленню ділових партнерських контактів, зв'язків, укладанню і виконанню контрактів купівлі-продажу товарів, цінних паперів, реалізації послуг. Оплата праці посередника виконується на договірній основі у вигляді комісійної винагороди у відсотках.

Фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями.

Фінансова установа — юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Фінансова послуга — операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Таким чином, для віднесення послуги до фінансової вона має здійснюватися з фінансовими активами, в інтересах третіх осіб, а також бути спрямована на отримання прибутку.

Фінансовий актив — це:

- а) грошові кошти та їх еквіваленти;
- б) контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- в) контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах;
- г) інструмент власного капіталу іншого підприємства. При цьому під інструментом власного капіталу розуміється контракт, який підтверджує право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов'язаннями, а простіше кажучи, контракт, що підтверджує право на власний капітал.

Фінансове зобов'язання — контрактне зобов'язання:

- а) передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству;
- б) обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно невідгідних умовах.

Фінансовий інструмент — це контракт, який одночасно призводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу в іншого.

Похідний фінансовий інструмент — фінансовий інструмент, розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому; вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій.

2. КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МІСЦЕ В ЇЇ СТРУКТУРІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Відповідно до чинного законодавства, фінансове посередництво як складова фінансової діяльності перебуває у структурі чіткої ієрархічної конструкції видів економічної діяльності.

Тому, хотілося б звернути увагу наших читачів на класифікацію видів економічної діяльності як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації. Адже саме правильна класифікація видів діяльності — запорука правильного розуміння елементів фінансового посередництва.

Наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 року № 375 затверджений Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» (далі — КВЕД), який набрав чинності з 01.04.2006 р.

КВЕД розроблений на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.93 р. № 326 «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики». Розроблення КВЕД здійснено на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу — Nomenclature of Activities European Community (NACE, Rev.1, mod.7).

За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є *статистичною класифікацією*.

Об'єктами класифікації в КВЕД є види економічної діяльності статистичних одиниць (юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців тощо), які на вищих рівнях класифікації групуються у галузі.

У Господарському кодексі України та статистичних класифікаціях термін «галузь» *визначається як діяльність сукупності виробничих (статистичних) одиниць, що беруть участь у переважно однакових або подібних видах економічної діяльності*.

У КВЕД найбільш узагальнені групування видів діяльності на рівні секцій (у сфері промисловості — на рівні підсекцій) дозволяють виділити основні галузі економіки.

Структура КВЕД на рівні розділ відповідає міжнародній класифікації ISIC (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3.1), прийнятій Статистичною комісією Організації Об'єднаних Націй.

У контексті класифікації видів економічної діяльності наведемо деякі терміни та визначення. В інших контекстах ці терміни можуть мати інше значення.

Економічна діяльність — процес виробництва продукції (товарів та послуг), який здійснюється з використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо. Економічна діяльність характеризується витратами на виробництво, процесом виробництва та випуском продукції.

Основний вид економічної діяльності — вид діяльності статистичної одиниці, на який припадає найбільший внесок у валову додану вартість (або визначений інший критерій). При цьому, вибір показника для визначення основного виду діяльності, зазвичай, не впливає на результат. Якщо *на рівні підкласу* понад 50 % валової доданої вартості виробляється певним видом діяльності, то класифікація одиниці визначається цим видом діяльності. У всіх інших випадках слід дотримуватись визначених правил класифікації за методом «зверху-вниз» (top down).

Другорядний вид економічної діяльності — будь-який інший (крім основного) вид економічної діяльності статистичної одиниці з виробництва товарів або надання послуг.

Допоміжні види економічної діяльності — види діяльності, які здійснюються переважно у сфері обслуговування виробництва та призначаються для використання *тільки цією одиницею* (управління підприємством, бухгалтерський облік, транспортування, складування, закупівля, збут, ремонт, технічне обслуговування тощо).

Діяльність вважається допоміжною, якщо вона відповідає таким умовам:

- а) спрямована на обслуговування тільки тієї виробничої одиниці, до якої вона належить;
- б) її результати — послуги або вироблені проміжні товари — не входять до складу кінцевої продукції певної одиниці;
- в) пов'язана з поточними витратами самої одиниці (не призводить до утворення основного капіталу);
- г) існує в інших подібних за типом виробничих одиницях.

Статистичну одиницю, яка здійснює тільки допоміжну діяльність (наприклад, управління підприємством) класифікують як таку, що здійснює цю допоміжну діяльність або за основною діяльністю материнської одиниці.

Не відносять до допоміжних такі види економічної діяльності:

- а) виробництво товарів або послуг, які сприяють накопиченню основного капіталу: наприклад, будівельні роботи, які виконуються за власний рахунок, слід відносити до секції F «Будівництво» (якщо про них є дані);
- б) виробництво продукції, значна частина якої продається на комерційній основі, навіть якщо частина її споживається у процесі основної діяльності одиниці;
- в) виробництво товарів, які у подальшому стануть складовою частиною продукції, яка випускається в результаті основного або другорядних видів економічної діяльності (наприклад, виготовлення одним із підрозділів підприємства ящиків для пакування своєї продукції);
- г) виробництво енергії, яке здійснюється електростанцією, що входить до складу підприємства, навіть якщо вся вироблена енергія споживається головною одиницею;
- д) закупівля товарів для їх перепродажу без переробки;
- е) дослідження та розробки, якщо ці види діяльності не є наданням послуг, що споживаються у виробничому процесі.

Правила визначення основного виду економічної діяльності методом «зверху—вниз» (top down).

Для визначення основного фактичного виду діяльності одиниці необхідно:

1. Скласти перелік видів економічної діяльності одиниці з кодами на рівні підкласу та даними щодо валової доданої вартості (або іншого показника) за останні 12 місяців.
2. Визначити секцію КВЕД, відносна частка якої за обраним показником є найбільшою.
3. В межах цієї секції визначити розділ КВЕД, відносна частка якого за обраним показником є найбільшою.
4. В межах цього розділу визначити групу КВЕД, відносна частка якої за обраним показником є найбільшою.
5. В межах цієї групи визначити клас, відносна частка якого за обраним показником є найбільшою. Цей клас і визначає основний вид економічної діяльності.

Розглянемо класифікаційний рівень КВЕД Секції J (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
Секція J		Фінансова діяльність	J
65		Грошове та фінансове посередництво Цей розділ включає діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім тих, які призначені для цілей страхування, пенсійного забезпечення або обов'язкового соціального страхування. Примітка. Діяльність, пов'язану з використанням кредитних карток, класифікують залежно від того, хто надає цю послугу	65
65.1		Грошове посередництво Ця група включає отримання фінансових коштів у формі депозитів, у т. ч. перевідних (депозитів до запитання)	651

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
65.11	65.11.0	Діяльність центрального банку	6511
65.12	65.12.0	Інше грошове посередництво Цей підклас включає: — грошове посередництво комерційних банків та інших фінансових установ Цей підклас включає також: — діяльність, пов'язану з поштовими безготівковими розрахунками та поштово-заощаджувальними касами	6519
65.2		Фінансове посередництво Ця група включає фінансове посередництво, крім того, яке здійснюють фінансові установи	659
65.21	65.21.0	Фінансовий лізинг Цей підклас включає: — придбання основних засобів з подальшим їх переданням у користування орендарю на строк, що не перевищує строку повної амортизації таких основних засобів Примітка. Після закінчення строку контракту лізингоодержувач може придбати основні засоби за залишковою вартістю, укласти новий договір або повернути лізинговій компанії.	6591
		Цей підклас не включає: — операційний лізинг, відповідно до виду товарів, які здаються в оренду (див. 71)	
65.22	65.22.0	Надання кредитів Цей підклас включає: ● надання позик небанківськими фінансовими установами (такими, як кредитні спілки чи іншими), які не здійснюють діяльність з грошового посередництва: надання споживчого кредиту, портфеля довготермінового фінансування промисловості тощо; ● надання кредиту організаціями іпотечного кредитування, які не отримують вкладів; ● факторингові послуги; ● послуги лихварів	6592
65.23	65.23.0	Інше фінансове посередництво Цей підклас включає види фінансового посередництва (крім надання позик), пов'язані, в основному, з розміщенням фінансових коштів: — капіталовкладення в цінні папери, наприклад, акції, облігації, векселі, цінні папери довірчих товариств та траст-фондів, інвестиційні фонди і компанії тощо; — операції з цінними паперами, які виконуються дилерами за власний рахунок; — операції зі зливками золота на фінансових ринках; — капіталовкладення у власність, які здійснюють, переважно, за рахунок інших фінансових посередників (наприклад, траст-компаній); — укладання свопів, опціонів та інших арбітражних операцій; — діяльність ломбардів. Цей підклас не включає: — фінансовий лізинг (див. 65.21); — операції з цінними паперами за дорученням інших осіб (див. 67.12); — купівлю—продаж, лізинг та оренду нерухомого майна (див. 70); — операційний лізинг (див. 71)	6599

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
66		Страховання	66
66.0		Страховання Ця група включає довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього	660
66.01	66.01.0	Страховання життя та накопичення Цей підклас містить: — страхування та перестраховання життя	6601
66.02	66.02.0	Недержавне пенсійне забезпечення Цей підклас включає: — забезпечення виплат у зв'язку з виходом на пенсію Цей підклас не включає: — управління програмами, що фінансуються, переважно, за рахунок державних джерел та не передбачають власних внесків (див. 75.12); — управління обов'язковим соціальним страхуванням (див. 75.30)	6602
66.03	66.03.0	Інші послуги у сфері страхування Цей підклас включає: — страхування та перестраховання, які не належать до страхування життя: страхування від нещасних випадків та пожеж, страхування від хвороб, страхування майна, автомобільне, морське, авіаційне страхування та страхування транспортних засобів, страхування на випадок фінансових збитків та страхування відповідальності	6603
67		Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування Цей розділ включає надання послуг, що належать до фінансового посередництва або тісно пов'язані з ним, крім надання власне послуг фінансового посередництва	67
67.1		Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва	671
67.11	67.11.0	Управління фінансовими ринками Цей підклас включає: — функціонування фінансових ринків та контроль за їх діяльністю, крім контролю державними органами: діяльність фондових бірж, товарних бірж	6711
67.12	67.12.0	Біржові операції з фондовими цінностями Цей підклас включає: — управління власністю; — здійснення операцій на ринках фінансових послуг за дорученням інших осіб (наприклад, брокерські операції на фондовій біржі) та пов'язану з цим діяльність; — здійснення депозитарної діяльності зі зберігання та обслуговування обігу цінних паперів, у т. ч. ведення реєстрів власників іменних цінних паперів. Цей підклас не включає: — операції на фінансових ринках, які здійснюються за власний рахунок (див. 65.23)	6712
67.13	67.13.0	Інша допоміжна діяльність у сфері фінансового посередництва Цей підклас включає: — всі види діяльності, які є допоміжними щодо фінансового посередництва та не входять до інших групувань, такі, як діяльність брокерів по іпотечних операціях, діяльність пунктів обміну валют	6719

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
67.2		Допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення	672
67.20	67.20.0	Допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення Цей підклас включає: — діяльність, що належить або тісно пов'язана зі страхуванням та пенсійним забезпеченням (крім фінансового посередництва): діяльність страхових агентів, діяльність фахівців з оцінювання страхового ризику та збитків	6720

Класифікація видів економічної діяльності: Збірник. — Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 1991—2008.

Таким чином, відповідно до КВЕД, фінансове посередництво є групою (65.2), яка входить до розділу «Грошове та фінансове посередництво (65)» секції J «Фінансова діяльність» та включає такі класи:

- 65.21 — Фінансовий лізинг;
- 65.22 — Надання кредитів;
- 65.23 — Інше фінансове посередництво.

Функцію перерозподілу вільних фінансових ресурсів від фізичних та юридичних осіб, котрі їх нагромаджують (вкладники, інвестори), до осіб (переважно юридичних), яким ці ресурси потрібні для економічного та соціального розвитку, в економіці виконує фінансово-кредитна система. Ця система є сукупністю фінансових, інвестиційних та кредитних інститутів держави, тобто державних та приватних організацій, уповноважених здійснювати фінансові операції щодо кредитування, депонування вкладів, ведення розрахункових рахунків, купівлі та продажу валюти і цінних паперів тощо.

В цьому контексті фінансове посередництво поділяють на дві підсистеми: банківську, тобто сукупність різних банків та інших кредитних установ, котрі функціонують у межах єдиного фінансового механізму, та небанківську — сукупність небанківських фінансово-кредитних установ (парабанків), яка охоплює спеціалізовані кредитно-фінансові установи й поштово-ощадні установи (рис. 2.1).

Отже, посередники можуть класифікуватися на види за такими функціональними критеріями:

1. За юридичним статусом фінансові посередники поділяються на юридичних і фізичних осіб.
2. За територіальною ознакою бувають місцеві, регіональні, державні, міжнародні фінансові посередники.
3. За організаційною формою — акціонерні товариства (закриті й відкриті), товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, спеціалізовані відділи або філії інших підприємств тощо.
4. За відповідністю чинному законодавству — легальні (фінансові посередники, що зареєстровані і діють в межах існуючого законодавства), напівлегальні (підприємства, які зареєстровані відповідно до чинного законодавства, але виконують певні операції, цим законодавством не передбачені) і нелегальні (фірми і особи, що здійснюють посередницьку діяльність поза законом).
5. За типом винагороди — фінансові посередники, що одержують дохід у вигляді різниці відсотків на вхідні й вихідні фінансові потоки (або різниці курсів цінних паперів, валют), та фінансові посередники, які працюють за фіксовану винагороду (наприклад, у вигляді комісійних).
6. За типом спілкування з клієнтами — фінансові посередники, що взаємодіють особисто з клієнтом (так би мовити, в режимі «оффлайн»), та фінансові посередники, які спілкуються з клієнтурою за допомогою електронних засобів зв'язку (Інтернет, телебанкінг).

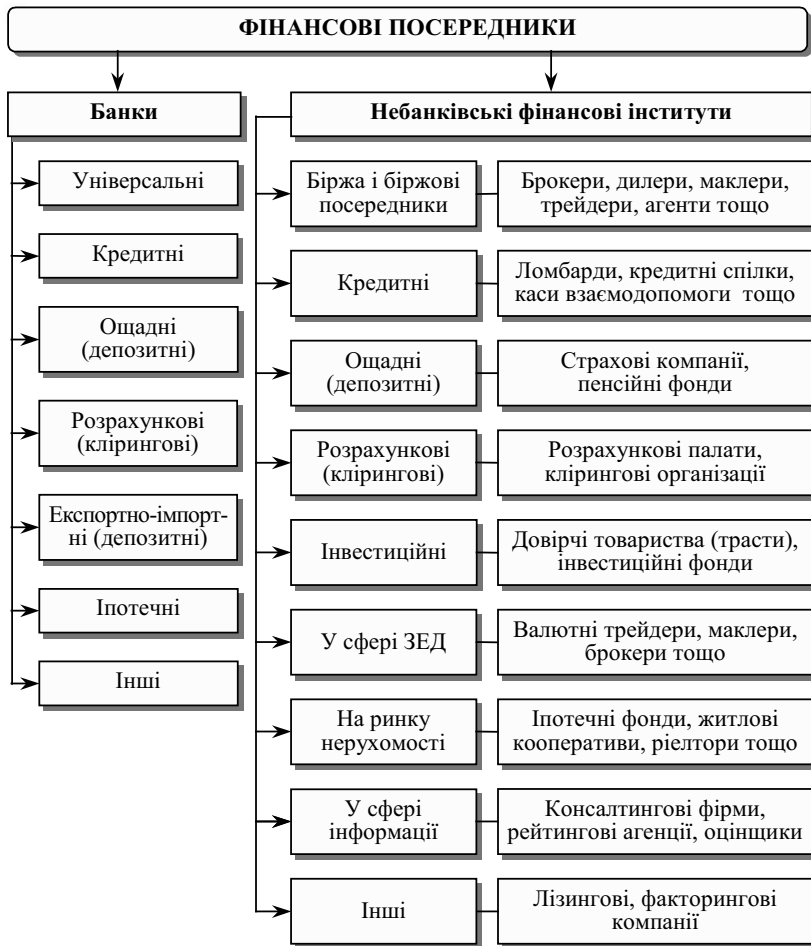

Рис. 2.1. Класифікація фінансових посередників за функціональною ознакою

Таким, чином, забезпечуючи мобілізацію, розподіл і ефективне використання вільного капіталу, забезпечення в найкоротші терміни потреби в ньому окремих господарюючих суб'єктів, фінансові посередники сприяють прискоренню обігу використаного капіталу, кожен цикл якого генерує додатковий прибуток і приріст національного доходу загалом.

3. РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Сутність та роль фінансових посередників в економіці держави найбільш повно розкривається в їх функціях (від лат. *functio* — виконання), основними з яких є:

1) мотивована мобілізація заощаджень приватних осіб, приватного бізнесу, державних органів, зарубіжних інвесторів та трансформація акумульованих грошових коштів у позичковий та інвестиційний капітал;

2) реалізація вартості, втіленої у фінансових активах, та організація процесу доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників);

3) перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштів підприємств із метою їх ефективнішого використання;

4) фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво, розширення виробництва та пайової участі на основі визначення найбільш ефективних напрямів використання капіталу в інвестиційній сфері;

5) вплив на грошовий обіг та прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;

6) зниження відсоткових ставок;

7) диверсифікація активів та уникнення ризиків інвестування;

8) економія на масштабах операцій;

9) професійний відбір об'єктів інвестування.

Функція *мобілізації заощаджень та їх трансформація в інвестиційний капітал* полягає у тому, що тимчасово вільний капітал, який перебуває у формі суспільних заощаджень, тобто грошових та інших фінансових ресурсів населення, підприємств, державних органів, не витрачений на споживання і реальне інвестування, залучається за допомогою фінансових посередників для подальшого ефективного використання в економіці країни.

Фінансові посередники виявляють обсяг і структуру попиту на окремі фінансові активи та своєчасне його задоволення в межах всіх категорій споживачів, які тимчасово мають потребу в залученні капіталу із зовнішніх джерел.

Функція фінансового посередництва, що полягає в *організації процесу доведення фінансових активів до споживача*, виявляється через створення мережі різноманітних інститутів з реалізації фінансових активів (банків, бірж, брокерських контор, інвестиційних фондів, фондів магазинів, страхових компаній і т.п.). Її завдання — створення нормальних умов для реалізації грошових ресурсів (заощаджень) споживачів (покупців, вкладників) в обмін на фінансові активи, що їх цікавлять.

Задовольняючи значний обсяг і широке коло інвестиційних потреб господарюючих суб'єктів, фінансове посередництво через систему ціноутворення на окремі інвестиційні інструменти виявляє найбільш ефективні сфери і напрямки інвестиційних потоків з позицій забезпечення високого рівня дохідності капіталу, який використовується із цією метою.

Зміст *функції фінансового забезпечення процесів інвестування* полягає в створенні фінансовими посередниками умов для залучення (концентрації) підприємцем фінансових ресурсів, необхідних для розвитку виробничо-торгового процесу. Процес залучення фінансових ресурсів складається як з накопичення капіталу, так і взяття його в борг (позика), у найм (селенг).

Сутність *функції впливу на грошовий обіг* полягає у створенні фінансовими посередниками умов для безупинного переміщення грошей у процесі здійснення різноманітних платежів і регулювання обсягу грошової маси в обігу. Через цю функцію здійснюється реалізація на фінансовому ринку грошової політики держави. Від усталеності грошового обігу залежить усталеність фінансового ринку.

З метою виконання *функції зниження відсоткових ставок* перед фінансовим посередництвом стоїть завдання сприяти розширенню пропозиції ресурсів на фінансових ринках, як наслідок — дедалі більша частка заощаджень надходитиме на ці ринки через них, що відповідно спричинятиме зниження вартості залучення капіталів для реального сектора економіки. Зниження вартості залучення капіталів активізує попит на фінансові ресурси з боку реального сектора та стимулює інвестиційну діяльність.

Інвестування у велику кількість фінансових активів (надання кредитів великій кількості позичальників або придбання цінних паперів багатьох емітентів) забезпечує суттєве зниження ризиків інвестування для індивідуальних інвесторів. Реалізація *функції диверсифікації активів* забезпечує те, що ризик інвестування через фінансових посередників виявляється набагато нижчим, аніж ризики прямих інвестицій.

Фінансові посередники в міру зростання активів і зобов'язань отримують дедалі ширші можливості для скорочення витрат на здійснення операцій з фінансовими активами. Кожен окремо взятий інвестор у разі ведення ним операцій на фінансових ринках самостійно змушений знаходити значних транзакційних витрат у процентному відношенні до отриманих доходів, які змушують його швидше утримуватися від такої діяльності. Фінансове посередництво робить ці витрати для індивідуальних інвесторів несуттєвими щодо отриманих доходів.

Власники заощаджень не можуть і не знають, як ефективно розміщувати свої кошти. Для цього потрібно провести аналіз інформації про об'єкти інвестування (позичальників, емітентів) на предмет потенційної прибутковості й ризику вкладання коштів та професійний відбір найпривабливіших об'єктів інвестування. Фінансові посередники, виконуючи цю функцію, нагромаджують і аналізують інформацію про потенційні об'єкти інвестування; нагромаджені інформаційні ресурси використовуються багаторазово, в результаті чого вартість обробки й аналізу інформації для кожного окремо взятого індивідуального інвестора наближається до нуля.

Ринковий механізм ціноутворення у сфері фінансового посередництва протилежний державному, хоча і перебуває під впливом державного регулювання. Він дозволяє повністю врахувати поточне співвідношення попиту і пропозиції за різними фінансовими активами, яке формує відповідний рівень цін на них; максимальною мірою задовольнити економічні інтереси продавців і покупців фінансових активів.

Робота з таким специфічним товаром, як фінансовий актив, передбачає наявність каналів, за якими грошові кошти (фінансові активи) переміщуються від власників заощаджень до користувачів коштів. *Ця переміщення може здійснюватись за двома напрямками:* каналами прямого та непрямого інвестування. Розрізняють два види каналів прямого фінансування: пайова участь і фінансування шляхом одержання позик. У першому випадку власник заощаджень шляхом обміну одержує право на пайову участь у власності фірми або на умовах пайовика, або на умовах акціонера. А при позиках фірми одержують грошові кошти у вигляді інвестицій в обмін на зобов'язання виплатити ці гроші у майбутньому з обумовленим відсотком, при цьому правом власності власник грошового внеску не володіє.

При непрямому фінансуванні заощадження населення, пересуваючись до фірм, проходять через так званих *фінансових посередників*, до яких належать: банки, фінансові, страхові, інвестиційні компанії, позиково-ощадні асоціації, пенсійні фонди та фонди грошового ринку. Тобто, у секторі непрямого фінансування поряд з двома базовими суб'єктами, які умовно можна назвати **кредитор-заощадник і позичальник-витратник**, з'являється **третій економічний суб'єкт, який є самостійним і рівноправним суб'єктом грошового ринку**. Подібно до базових суб'єктів він формує власні зобов'язання та вимоги і на цій підставі емітує власні фінансові інструменти, які стають об'єктом торгівлі на грошовому ринку. Вказані суб'єкти називаються фінансовими посередниками, а їх діяльність з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників-витратників називається фінансовим посередництвом.

Загальний вигляд взаємовідносин між базовими суб'єктами грошового ринку та фінансовими посередниками показаний на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Загальна схема фінансового посередництва

Фінансові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього — у розвитку ринкової економіки, їх економічне призначення полягає в забезпеченні базовим суб'єктам грошового ринку максимально сприятливих умов для їх успішного функціонування. Тобто функціонально фінансові посередники спрямовані не всередину фінансової сфери, не на самих себе, а зовні, на реальну економіку, на підвищення ефективності діяльності її суб'єктів.

4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Посередницькі послуги на ринку фінансових послуг передбачають діяльність суб'єктів господарювання стосовно консультування, надання експертно-інформаційних послуг, виконання робіт, пов'язаних з підготовкою, укладанням та виконанням договорів про надання фінансових послуг тощо.

Фінансові посередники практично створюють нові фінансові активи, вони мають можливість отримувати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу операцій, здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробку порядку надання позик і розрахунків за ними, рівномірно розподіляючи ризики. До них належать: банківська система, небанківські кредитні інститути, контрактні фінансові інститути.

Фінансові посередники допомагають приватним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкласти капітал у різні підприємства); а також можуть надати їм більші вигоди, ніж просто можливість одержувати відсотки.

Основна функція фінансових посередників — допомога в передаванні коштів від потенційних заощаджувачів до потенційних позичальників і навпаки.

Фінансові посередники, окрім купівлі-продажу фінансових активів за власний рахунок та від імені клієнта, також допомагають створювати та розмішувати на ринку нові фінансові активи, інструменти, управляють фінансовими активами інших учасників ринку фінансових послуг та надають їм консультаційні послуги.

Економічна сутність та місце ринку банківських послуг. Ринкові відносини визначають потреби підприємств у широкому спектрі банківських послуг, спроможних забезпечити оптимальні умови для ефективного ведення бізнесу.

Банківська система мобілізує і перетворює в активний діючий капітал тимчасово вільні грошові кошти, заощадження та доходи різних класів і верств населення, виконує різноманітні кредитні, посередницькі, інвестиційні, довірчі та інші операції. Банківська система організовує й обслуговує рух головного атрибуту ринку — капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перелив у ті сфери суспільного виробництва, де виникає дефіцит капіталу.

Банки як інформаційні процесори. У процесі забезпечення збереження і функцій укладання угод, банки збирають, обробляють, модернізують і контролюють інформацію про своїх клієнтів. Можна пояснити існування комерційних банків їх здатністю здобувати визначену позичальником інформацію ефективно, якість якої у термінах своєчасності і точності є критичним фактором, що визначає ефективність і якість діяльності банку.

Банк — юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати фінансові послуги.

Банки як фірми, що надають фінансові послуги. Комерційні банки є постачальниками трьох основних послуг: послуги укладання угод; портфельні послуги; послуги обробки інформації та даних. Вони намагаються розширити коло своїх послуг. Крім того, вони поділяють їх на три галузі: банківська діяльність інвестицій (наприклад, підписання цінних паперів), страхування і нерухомість. Розвиток інвестиційних банків у межах комерційних банківських організацій — відносно нове явище.

Банки виступають одночасно у ролі покупця і продавця існуючих у суспільстві тимчасово вільних грошових коштів. Купівля і залучення тимчасово вільних грошових коштів — це пасивні операції банків, а продаж та інвестування — це активні. Оскільки в ринковій економіці існують декілька джерел позичкових коштів — комерційний кредит, позички на основі емісії облігацій та інших цінних паперів, банки, крім прямого, здійснюють і опосередковане кредитування — вони також надають посередницькі послуги для одержання позичок у третіх осіб (це, зокрема, надання гарантій й консорціальної операції — кредитні операції, що здійснюються для одного клієнта двома або кількома банками).

Велике значення на сучасному етапі розвитку банківської системи мають **додаткові послуги**, що мають за мету забезпечити максимальне задоволення індивідуальних потреб клієнтів і, таким чином, стимулювання вкладень у комерційний банк. Такими послугами є: консультування в галузі бухгалтерського обліку і фінансового контролю; аналіз кредитоспроможності; посередництво в операціях з цінними паперами; трастові операції (управління майном за дорученням клієнта).

Серед нових у сфері традиційних банківських послуг необхідно назвати: факторинг; чековий споживчий кредит; кредитні картки; лізинг.

Небанківські кредитні інститути. У країнах з розвиненими ринковими відносинами небанківські фінансово-кредитні інститути представлені лізинговими, факторинговими

компаніями, кредитними спілками, касами взаємної допомоги. Основні форми діяльності цих установ на ринку фінансових послуг зводяться до акумуляції заощаджень населення, надання кредитів через облігаційні позики корпораціям і державі, мобілізації капіталу через усі види акцій, надання іпотечних і споживчих кредитів, а також кредитної взаємодопомоги.

Лізингові компанії. Лізинг забезпечує підприємствам можливість одержати необхідне устаткування без значних разових витрат грошових коштів, що є неминучими при звичайній купівлі, а також дозволяє уникнути витрат, пов'язаних з моральним старінням засобів виробництва.

Лізингові компанії — фінансово-кредитні формування, який займаються купівлею устаткування, машин, транспортних засобів, споруд виробничого призначення, що досить дорого коштують, та наданням їх в оренду з правом подальшого викупу за рахунок власних та залучених коштів.

Широкого розвитку набула форма банківської участі в лізингових операціях, при якій лізингові компанії залучають великі банки до ведення переговорів про лізинг, оформлення необхідної документації. Банк затверджує оренду і надає грошові кошти, тоді як лізингова компанія продовжує залишатись власником обладнання і виступає в ролі орендодавця.

Стосовно майна, що орендується, лізинг поділяють на *чистий* — додаткові витрати бере на себе орендар, *повний* — техобслуговування майна та інші витрати бере на себе лізингодавець.

Факторингові компанії. Факторингові операції з'явилися на основі комерційного кредиту, який надається продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари.

Факторинг є різновидом торговельно-комісійної операції, пов'язаної з кредитуванням оборотних коштів, що полягає в інкасуванні дебіторської заборгованості покупця і є специфічним різновидом короткострокового кредитування та посередницької діяльності.

Головною метою факторингу є отримання коштів негайно або у термін, визначений угодою.

Згідно з Конвенцією «Про міжнародний факторинг» (прийнятою у 1988 р.), операція вважається факторингом у тому випадку, якщо вона задовольняє як мінімум дві із таких чотирьох вимог:

- наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку постачальника, насамперед, обліку реалізації;
- інкасування його заборгованості;
- страхування постачальника від кредитного ризику.

Ці операції проводять спеціальні фактор-фірми, які, зазвичай, тісно пов'язані із банками або є їх спеціалізованими філіями і дочірніми компаніями. Факторингові операції застосовуються в нашій країні з грудня 1989 року і здійснюються комерційними банками, які, розвиваючи ці операції, доповнюють їх елементами бухгалтерського, інформаційного, рекламного, збутового, юридичного, страхового та іншого обслуговування клієнтів.

Каси взаємної допомоги — це громадські кредитні установи, які об'єднують на добровільних засадах громадян для надання взаємної матеріальної допомоги.

Каси взаємної допомоги створюються при профспілкових організаціях для робітників і службовців — членів профспілки, в колгоспах — для колгоспників, у відділах соціального забезпечення місцевих рад — для пенсіонерів.

Управління касою взаємної допомоги здійснюється загальними зборами її членів і обраним на ньому управлінням. Кошти каси взаємної допомоги формуються за рахунок вступних і членських внесків, пені, за несвоєчасне повернення довгострокових позик, дотацій профспілкових органів та інших грошових надходжень. За рахунок цих коштів надаються довгострокові (до 6, іноді — до 10 місяців) та короткострокові (до чергового одержання заробітної плати) позички. Граничні розміри позичок встановлюються правлінням каси, а довгострокових позичок — залежно від суми внесків, нагромаджених членом каси. Позички надаються без стягнення процентів. При їх несвоєчасному поверненні стягується пеня в розмірі 1 % від суми залишку боргу за кожний прострочений місяць.

Коли один з членів каси вибуває, повертаються йому членські внески, за винятком його заборгованості за позичками.

Кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків.

Кредитна спілка — це фінансова установа, кооперативна організація, яка залучає грошові заощадження своїх членів для взаємного кредитування. Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких *основних принципах*: добровільності вступу до кредитної спілки та свободи виходу з неї; рівноправності членів кредитної спілки; самоврядування; гласності.

Кредитна спілка є юридичною особою. Вона діє на основі самофінансування, несе відповідальність за наслідки своєї діяльності та виконання зобов'язань перед своїми членами, партнерами та державним бюджетом. Установчі збори затверджують статут кредитної спілки, обирають її органи управління, уповноважують осіб для проведення державної реєстрації, вирішують інші питання, пов'язані зі створенням кредитної спілки.

Контрактні фінансові інститути, зазвичай, включають інститути спільного інвестування, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди, фінансові компанії, позичково-ощадні асоціації, благодійні фонди.

Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків).

Страхові компанії забезпечують інвесторам страховий захист від різного роду ризиків. Пасивні та активні операції страхових компаній мають специфічний характер і суттєво відрізняються від аналогічних операцій банків та інших кредитно-фінансових установ. Страхові компанії володіють достатніми довгостроковими страховими резервами і є основними постачальниками довгострокового капіталу на національних фінансових ринках провідних західних країн.

Страховиками визнаються юридичні особи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Господарським кодексом, Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених Законом «Про страхування», а також які одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Допускається виконання зазначених видів діяльності у вигляді надання послуг для інших страховиків на підставі укладених угод про сумісну діяльність.

Конкретні види страхування, на які видається відповідна ліцензія, визначаються на основі встановлених страховиком правил (умов) страхування (страхових продуктів).

Страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів).

Виплата страхових сум і страхового відшкодування провадиться страховиком згідно з договором страхування або законодавством на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком.

Інститут спільного інвестування (ІСІ) — корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

Інститути спільного інвестування. Державне регулювання у сфері спільного інвестування в Україні здійснює Комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

ІСІ залежно від порядку здійснення його діяльності може бути:

- *відкритого типу*, якщо ІСІ бере на себе зобов'язання здійснювати у будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ;
- *інтервального типу*, якщо ІСІ зобов'язується здійснювати на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ протягом обумовленого у проспекті емісії строку, але не рідше одного разу на рік;
- *закритого типу*, якщо ІСІ зобов'язується викупати цінні папери, емітованих цим ІСІ до моменту його реорганізації або ліквідації.

ІСІ може бути строковим або безстроковим. Строковий ІСІ створюється на певний строк, встановлений у проспекті емісії, після закінчення якого зазначений ІСІ ліквідується або реорганізується. ІСІ закритого типу може бути лише строковим. Безстроковий ІСІ створюється на невизначений строк.

ІСІ може бути диверсифікованого і недиверсифікованого виду.

ІСІ вважається диверсифікованим, якщо він одночасно відповідає таким вимогам:

- кількість цінних паперів одного емітента в активах ІСІ не перевищує 10 % загального обсягу їх емісії;
- сумарна вартість цінних паперів, що становлять активи ІСІ в кількості, більшій, ніж 5 % загального обсягу їх емісії, на момент їх придбання не перевищує 40 % вартості чистих активів ІСІ;
- не менше 80 % загальної вартості активів ІСІ становлять грошові кошти, ощадні сертифікати, облігації підприємств та облігації місцевих позик, державні цінні папери, а також цінні папери, допущені до торгів на фондовій біржі або у торговельно-інформаційній системі.

Корпоративний інвестиційний фонд — це ІСІ, який створюється у формі відкритого акціонерного товариства і провадить виключно діяльність зі спільного інвестування.

Корпоративний інвестиційний фонд створюється відповідно до законодавства з питань діяльності акціонерних товариств. Корпоративний інвестиційний фонд не може бути заснований юридичними особами, у статутному фонді (капіталі) яких частка держави або органів місцевого самоврядування перевищує 25 %.

Початковий статутний капітал корпоративного інвестиційного фонду формується за рахунок грошових коштів, державних цінних паперів, цінних паперів інших емітентів, допущених до торгів на фондовій біржі або в торговельно-інформаційній системі, та об'єктів нерухомості, необхідних для забезпечення статутної діяльності.

Пайовий інвестиційний фонд — це активи, що належать інвесторам на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами та обліковуються останньою окремо від результатів її господарської діяльності.

Пайовий інвестиційний фонд не є юридичною особою та створюється за ініціативою компанії з управління активами шляхом придбання інвесторами випущених нею інвестиційних сертифікатів.

Укладаючи договори за рахунок активів пайового інвестиційного фонду, компанія з управління активами діє від свого імені, про що вона обов'язково повідомляє третіх осіб.

Учасником пайового інвестиційного фонду є інвестор, який придбав інвестиційний сертифікат цього фонду. Частка учасника пайового інвестиційного фонду засвідчується інвестиційним сертифікатом.

Управління активами ІСІ здійснює компанія з управління активами. Компанією з управління активами може бути юридична особа, що створюється відповідно до законодавства України. Частка держави в статутному фонді (капіталі) компанії з управління активами не може перевищувати 10 %.

Ломбарди. Особисто створюється для надання населенню послуг по схову предметів домашнього вжитку і особистого користування, а також видачі позичок під заставу цих предметів.

Ломбард приймає на схов від громадян предмети домашнього вжитку і особистого користування; видає громадянам позички під заставу предметів домашнього вжитку і особистого користування.

Ломбард — кредитна установа, що надає кредити під заставу рухомого майна, яке легко реалізувати.

Ломбард здійснює свою діяльність на основі господарського розрахунку, має статутний фонд, у встановленому порядку користується позичками комерційних банків і є юридичною особою. Ломбард створюється в складі підприємства служби побуту, проводить свою роботу на підставі Типового статуту. Ломбард має право при наявності відповідного дозволу відкривати філіали (відділення), приймальні пункти і бюро обслуговування по прийманню від громадян вдома майна на схов і в заставу, за винятком виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, які можуть бути прийняті тільки в приміщеннях ломбарду.

Благодійні організації. Передача засобів до благодійних фондів здійснюється у вигляді великих грошових надходжень або пакетів акцій, за рахунок чого вони діють на фінансовому ринку, вкладаючи кошти в різні цінні папери або отримуючи дивіденди з переданих їм цінних паперів, і, таким чином, збільшують свій капітал.

Благодійництво — це добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство і спонсорство.

Благодійна діяльність здійснюється на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і рівності прав її учасників, гласності, добровільності та самоврядування.

Конкретні напрямки благодійництва та благодійної діяльності визначаються благодійниками і статутами (положеннями) благодійних організацій.

Засновниками (засновником) благодійної організації можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які досягли 18 років, а також юридичні особи незалежно від форм власності.

Благодійні організації можуть утворюватися у таких організаційно-правових формах: членська благодійна організація; благодійний фонд; благодійна установа; інші благодійні організації (фондації, місії, ліги тощо).

Благодійна організація зобов'язана забезпечити виконання статутних завдань, вільний доступ до своїх звітів, документів про господарську та фінансову діяльність. Засновники та працівники благодійної організації не мають права отримувати матеріальних переваг і додаткових коштів у зв'язку зі своїм становищем в цій організації.

Пенсійні фонди. Кошти цих фондів утворюються за рахунок внесків робітників, службовців, підприємств, а також прибутків від інвестицій власне пенсійних фондів. У пенсійних фондах акумулюються значні довгострокові грошові кошти, які інвестуються переважно в акції приватних компаній як на національному, так і на міжнародних фінансових ринках.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) уособлюють ринок анuitетів. Світова практика пенсійного забезпечення громадян свідчить, що обов'язкове пенсійне забезпечення, здійснюване за рахунок держави, зазвичай, гарантує лише мінімальний прожитковий рівень. Більш високий прожитковий рівень забезпечується додатковим пенсійним забезпеченням.

Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, не входить до складу державного бюджету України, формується за рахунок коштів, що відраховуються підприємствами і організаціями на заходи соціального страхування за тарифами, диференційованими залежно від небезпечності, шкідливості, тяжкості робіт та стану інших умов праці, страхових внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових страхових внесків громадян, а також коштів державного бюджету України.

Фінансові компанії — кредитно-фінансові установи, що спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей або наданні певних видів кредитів, проведенні фінансових операцій.

Фінансові компанії. Ресурси фінансових компаній формуються за рахунок строкових депозитів (зазвичай, 3—6 місячних). Вони акумулюють грошові кошти промислових та торговельних фірм, деяких фінансових установ і населення.

Фінансові компанії з кредитування, продажу в розстрочку споживчих товарів тривалого користування надають позички не безпосередньо споживачам, а купують їх зобов'язання у роздрібних торговців та дилерів зі знижкою. Розвиток фінансових компаній можливий при широкій насиченості споживчого ринку товарами та послугами, а також активній конкуренції між ними.

Позичково-ощадні асоціації — це кредитні товариства, створені для фінансування житлового будівництва. Основою їх діяльності є надання іпотечних кредитів під житло-

ве будівництво в містах і сільській місцевості (90 % активів), а також вклади в державні цінні папери.

Останніми роками позичково-ощадні асоціації стають серйозними конкурентами комерційних і ощадних банків у боротьбі за залучення заощаджень населення. Це досягається високими відсотками, а також прагненням населення за допомогою цих закладів вирішити житлову проблему. Загалом позичково-ощадні асоціації домінують на ринку іпотечного кредиту для житлового будівництва.

5. СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Теоретично можна уявити ситуацію, коли економічні суб'єкти — кредитори і позичальники — будують свої взаємовідносини прямо, не звертаючись до посередників. Проте, організація таких відносин була б для них і суспільства набагато дорожчою, сповільненою, високоризикованою і незручною.

Конкурентні переваги фінансового посередництва визначаються такими особливостями.

Можливість для кожного окремого кредитора оперативно розмістити вільні кошти у прибутковій активі, а для позичальника — оперативно мобілізувати додаткові кошти, необхідні для вирішення виробничих чи споживчих завдань, при цьому оперативно повернути їх на початкові позиції. Кредитору достатньо звернутися до будь-якого посередника і розмістити у нього свої кошти, поклавши їх в «загальний котел», а позичальнику достатньо звернутися туди само і отримати їх у позику, ніби взявши їх з цього котла. Шукати їм одне одного зовсім не потрібно і навіть знати про існування одне одного не обов'язково. Потрібен лише широкий розвиток мережі фінансових посередників.

Скорочення витрат базових суб'єктів грошового ринку на формування вільних коштів, розміщення їх у дохідні активи та запозиченні додаткових коштів. Це зумовлюється такими чинниками:

а) кредитору і позичальнику не потрібно витрачати багато часу та зусиль на пошуки одне одного (на рекламу, створення інформаційних систем);

б) не потрібно здійснювати складні оціночно-аналітичні заходи щодо потенційного клієнта, щоб визначити його надійність, платоспроможність. Цей клопіт і витрати бере на себе фінансовий посередник;

в) не потрібно мати справу з великою кількістю дрібних кредиторів чи позичальників, на підтримання контактів з якими потрібні значні кошти, їх консолідованим представником на ринку є посередник, підтримання контактів з яким обійдеться значно дешевше.

Для забезпечення своєї діяльності фінансові посередники також витрачають значні кошти, і утримання цих посередників обходиться суспільству недешево. Проте завдяки значним обсягам виконуваних операцій, їх оптовому характеру, собівартість кожної окремої операції коштуватиме посередникам та суспільству значно дешевше, ніж якби вона виконувалась безпосередньо кредиторами та позичальниками.

Послаблення фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку, оскільки значна частина їх перекладається на посередників. Це стає можливим завдяки широкій диверсифікації посередницької діяльності, створенню спеціальних систем страхування та захисту від фінансових ризиків;

Збільшення дохідності позичкових капіталів, особливо зосереджених у дрібних власників, завдяки зменшенню фінансових ризиків, скороченню витрат на здійснення фінансових операцій та відкриттю доступу до великого, високодохідного бізнесу. Це зумовлено тим, що посередники мають можливість сконцентрувати значну кількість невеликих заощаджень і спрямувати їх на фінансування великих, високодохідних операцій та проєктів.

Можливість урізноманітнити відносини між кредиторами і позичальниками наданням додаткових послуг, які беруть на себе посередники. Це, зокрема, страхування кредитора від різних ризиків, задоволення потреб у пенсійному забезпеченні, забезпеченні житлом, набутті права власності й управління певними об'єктами тощо. Фінансові посередники спеціалізуються на наданні таких послуг, у зв'язку з чим формується широке коло їх

окремих видів: депозитних інституцій, страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних і фінансових компаній, взаємних фондів тощо. У кожній країні цей перелік може бути різним, причому чим більше в країні розвинутий грошовий ринок, тим більшим буде ряд різноманітних фінансових посередників.

Оскільки базові суб'єкти грошового ринку переважно є суб'єктами реального сектору економіки (ділові підприємства та домашні господарства), то, створюючи для їх функціонування сприятливі умови, фінансові посередники позитивно впливають на кругообіг капіталу в процесі розширеного відтворення, розвиток виробництва, торгівлі, інших сфер економіки. Особливо важлива їх роль у переміщенні грошових заощаджень домашніх господарств в обіг ділових підприємств. Це зумовлено тим, що ці заощадження є найбільшим джерелом інвестицій в економіку, проте вони перебувають у величезній кількості в руках власників, індивідуальні розміри їх малі, отже перерозподілити їх без посередників було б технічно неможливо.

Сьогодні на міжнародному, так і вітчизняному ринках фінансових посередників спостерігаються такі тенденції:

1. Посилення конкуренції. Особливо сильна конкуренція в найбільш прибуткових сегментах фінансових ринків (міжбанківська конкуренція, а також конкуренція між банками і небанківськими фінансовими посередниками).

2. Посилення процесів M&A. В умовах глобалізації міжнародних фінансових ринків укрупнення фінансових інститутів — вирішальна умова їх виживання. За підсумками 2005 р. на сектор фінансових посередників припало 25 % світового обсягу операцій M&A, а в 2006 р. їх кількість збільшилася до 38 %.

3. Скасування законодавчої бази, що забороняла раніше суміщати ведення комерційної банківської діяльності з інвестиційною і страховою діяльністю. У США в 1999 р. набув чинності закон Греєма-Ліч-Блайлі, що скасовує положення закону Гласа-Стігала. Аналогічні процеси відбулися в Японії, де скасований Закон про цінні папери і біржі 1948 р. (ст. 65). У Європі після ухвалення Директиви про інвестиційні послуги банки отримали доступ на фондові ринки тих країн, на які раніше вони вийти не могли (Франція, Іспанія). Після зняття цих обмежень банки почали створювати потужних інтегрованих фінансових посередників, що надають весь спектр фінансових операцій.

4. Фінансові посередники все частіше обирають стратегію розвитку роздрібного бізнесу через зниження процентної маржі і посилення конкуренції за корпоративного клієнта. Сьогодні, за найскромнішими підрахунками, «під матрацами» і «в панчохах» у українців може знаходитися до 40 млрд доларів.

Водночас, споживчим кредитуванням зараз користується лише 10 % наших громадян, у 50 % українців немає навіть банківського рахунка і приблизно 70 % населення не користується фінансовими послугами на постійній основі.

У спробі завоювати довіру клієнтів фінансові посередники починають позиціонувати себе як фінансові супермаркети.

Фінансові супермаркети надають комплексний підхід до обслуговування клієнтів (максимальне збільшення обсягу перехресних продажів банківських і небанківських фінансових послуг), розвивають великі роздрібні мережі, підвищують якість обслуговування клієнтів. У більшості західних фінансових супермаркетів вже немає стійок з броньованим склом, що відокремлюють співробітників від клієнтів. Відділення є просторим залом, з диванами і кріслами, кафе, дитячими кімнатами, копіювальними центрами і тому подібне. Мережі фінансових супермаркетів, зазвичай, працюють за принципом «24/7» — 7 днів на тиждень по 24 години на добу. Співробітникам фінансових супермаркетів необхідно володіти маркетинговими знаннями і мати навички психолога. Вони повинні не просто продавати клієнгові послуги, а вирішувати його проблеми — саме в цьому полягає новий якісний підхід в отриманні конкурентної переваги фінансового посередника.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Фондова біржа створюється для:

- 1) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формуванню їх біржового курсу;
- 2) з метою отримання прибутку;
- 3) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів;
- 4) вірної відповіді немає.

2. В яких межах відповідають акціонери за зобов'язаннями товариства?

- 1) у межах належного їм майна;
- 2) у межах належних їм акцій;
- 3) у межах належного їм майна підприємства;
- 4) у межах сплаченої суми за акції товариства.

3. Що таке дилерська діяльність на ринку цінних паперів?

- 1) укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи;
- 2) укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом;
- 3) розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента;
- 4) вірної відповіді немає.

4. Чи має право закрите акціонерне товариство випустити акції на пред'явника?

- 1) так;
- 2) ні.

5. Учасниками фондового ринку є:

- 1) торгівці цінними паперами та суб'єкти господарювання;
- 2) емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку;
- 3) брокери, дилери, андеррайтери;
- 4) саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку.

6. Фондова біржа створюється для:

- 1) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формуванню їх біржового курсу;
- 2) з метою отримання прибутку;
- 3) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів;
- 4) вірної відповіді немає.

7. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядкована:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) Президенту України;
- 4) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

8. Що таке андеррайтинг?

- 1) укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи;
- 2) укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом;
- 3) розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента;
- 4) діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

9. Голову та членів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку призначає та звільняє:

- 1) Верховна Рада України за поданням Президента України;
- 2) Кабінет Міністрів України за погодженням з Президентом України;

3) Президентом України за погодженням з Верховною Радою України;

4) вірної відповіді немає.

10. Посадові особи професійних учасників ринку цінних паперів за порушення вимог чинного законодавства несуть відповідальність:

1) адміністративну;

2) кримінальну і майнову;

3) кримінальну або майнову;

4) майнову.

Рівень II

11. Місце та роль посередників на фондовому ринку.
12. Визначальні ознаки фінансового посередництва.
13. Фінансове посередництво в економічній теорії.
14. Фінансове посередництво в системі інформаційного забезпечення інвесторів.
15. Місце фінансових посередників на ринку фінансових інвестицій.
16. Вплив інвестиційних мотивів населення на інституційну спеціалізацію фінансових посередників.
17. Конкуренція у сфері фінансового посередництва.
18. Виникнення та еволюція інституту посередництва.
19. Інституційно-правові основи діяльності фінансових посередників.
20. Розвиток небанківських фінансових посередників в Україні.
21. Основи побудови взаємовідносин фінансових посередників з клієнтами.
22. Вплив інвестиційної стратегії життєвого циклу індивідуального інвестора на вибір інвестиційної політики.
23. Структура фінансового посередництва. Інституційні інвестори.
24. Наслідки розвитку фінансових посередників для економіки в концепції Р. Голдсмита.
25. Значення фінансового посередництва для розвитку економіки в теорії Й. Шумпетера.
26. Функції фінансових посередників у ринковій економіці.
27. Цілісний механізм фінансового посередництва у країнах з розвинутою ринковою економікою.
28. Вплив на формування цілісного механізму фінансового посередництва інвестиційних мотивів населення.
29. Управління капіталами як елемент фінансового посередництва. Форми управління капіталами.
30. Виникнення та еволюція інституту фінансового посередництва.
31. Основні етапи розвитку фінансового посередництва у розвинутих країнах — коротка характеристика.
32. Фінансове посередництво як окремий вид економічної діяльності.
33. Інвестиційні посередники як одна з груп фінансових посередників. Роль інвестиційних посередників у механізмі трансформації заощаджень у інвестиції.
34. Основні види фінансових посередників в Україні та законодавче регулювання їх діяльності.
35. Сучасний стан фінансового посередництва в Україні.
36. Конкуренція у сфері фінансового посередництва, її форми і типи. Інституціональна диверсифікація.
37. Порядок здійснення емісії фінансових інструментів та залучення капіталу фінансовими посередниками.
38. Врахування інтересів клієнтів фінансових посередників при формуванні інвестиційної політики.
39. Фінансові інструменти, емісію яких здійснюють фінансові посередники: види, характеристики, порядок випуску та особливості обігу.
40. Традиційні об'єкти інвестування фінансовими посередниками та характеристики їх інвестиційних якостей.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	15, 18, 27, 33, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 17, 21, 28, 31

Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
П р.	12, 20, 29, 34, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
П р.	19, 23, 26, 30, 35
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	2, 3, 4, 8, 9
П р.	21, 34, 25, 28, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	6, 10, 1, 5, 7
П р.	18, 22, 26, 30, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	7, 5, 2, 9, 3
П р.	16, 21, 24, 27, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	2, 7, 4, 9, 3
П р.	20, 24, 28, 32, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
П р.	25, 12, 16, 20, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	3, 5, 7, 9, 10
П р.	22, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
П р.	32, 11, 24, 14, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
П р.	13, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
П р.	11, 21, 24, 28, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
П р.	12, 20, 25, 29, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
П р.	19, 23, 26, 30, 35

ЛІТЕРАТУРА: 50, 2, 100, 109, 115, 132, 144, 146, 208, 237, 242, 243

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. Основні терміни та поняття.
2. Мета та завдання державного регулювання ринку фінансових послуг.
3. Основні засади діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.
4. Основні засади діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.
5. Національний банк України як суб'єкт регулювання ринку фінансових послуг.
6. Антимонопольний комітет України як суб'єкт регулювання ринку фінансових послуг.
7. Роль саморегульованих організацій на фінансовому ринку.
8. Роль державного регулювання ринку фінансових послуг: актуальні проблеми.

При визначенні внутрішнього інвестиційного потенціалу та засобів його використання завданням державного регулювання ринку фінансових послуг в будь-якій країні є не стільки впорядкування діяльності фінансових посередників, забезпечення стабільного розвитку і функціонування ринку загалом, скільки детермінація кола та пошук шляхів вирішення проблем інвесторів, захист інвесторів, передусім, дрібних і найменш захищених. Регулювання ринку фінансових послуг повинно передбачати встановлення правил інвестиційного процесу, обов'язкових для всіх.

Добре відрегульований ринок фінансових послуг знижує загальний ризик, який міжнародні інвестори пов'язують з конкретною країною. Це незамінний інструмент для залучення в процес економічного розвитку всього обсягу заощаджень населення. Висока якість ринку фінансових послуг підвищує динамічність економічної системи та її репутацію, що дуже важливо для того, щоб населення поступово схвалило перехід до ринкової економіки.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Учасники ринків фінансових послуг — юридичні та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг.

Фінансова установа — юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Державне регулювання ринків фінансових послуг — здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Кредитна установа — фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Саморегульована організація — неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження

правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг можуть бути передбачені додаткові повноваження, які можуть делегуватися саморегулювним організаціям.

Професійна таємниця — матеріали, документи, інші відомості, якими користуються в процесі та у зв'язку з виконанням своїх посадових обов'язків посадові особи державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, та особи, які залучаються до здійснення цих функцій, і які забороняється розголошувати у будь-якій формі до моменту прийняття рішення відповідним уповноваженим державним органом.

Уповноважений орган — спеціальний уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Метою державного регулювання фінансового ринку в Україні є:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;
- захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;
- створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;
- забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;
- дотримання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;
- запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;
- контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;
- сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом:

- ✓ ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- ✓ нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ;
- ✓ нагляду за діяльністю фінансових установ;
- ✓ застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
- ✓ проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг.

Суб'єкти державного регулювання фінансового ринку:

- щодо ринку банківських послуг — Національним банком України (далі НБУ);
- щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів — Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі ДКЦПФР);
- щодо інших ринків небанківських фінансових послуг — спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. Згідно з Указом Президента України № 292/2003 від 04.04.2003 р., функції уповноваженого органу виконує Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (далі ДКРРФП);
- Антимонопольний комітет України.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється відповідно до Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також відповідно до інших законів та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність на окремих сегментах ринку фінансових послуг.

Діяльність учасників ринку фінансових послуг з питань оподаткування регулюється органами Державної податкової служби України, а з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом — Державним комітетом фінансового моніторингу України.

Важелями непрямого втручання держави у ринок фінансових послуг є:

- ❖ податкова політика, яка впливає на ділову активність, а відтак, на потребу у фінансових ресурсах;

❖ регулювання грошової маси й обсягів кредитів, що впливає на ставку позичкового відсотка;

❖ зовнішньоекономічна політика, а саме — регулювання операцій з іноземною валютою, експортно-імпортних операцій;

❖ гарантії держави, які поширюються на ринок позикових капіталів, що створює пряму конкуренцію між державою і підприємствами-емітентами.

Антимонопольний комітет України, Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом.

Державні органи, що здійснюють регулювання ринку фінансових послуг, за допомогою засобів зв'язку, що дозволяють фіксувати інформацію, своєчасно повідомляють один одному про будь-які спостереження та висновки, які є необхідними для виконання покладених на них обов'язків; мають право на доступ до інформаційних баз даних одне одного, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг.

Голова державного органу, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг, або уповноважена ним особа, беруть участь у роботі інших органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, з правом дорадчого голосу, коли на них обговорюються питання нагляду за діяльністю з надання фінансових послуг.

Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг України з метою співпраці та координації своєї діяльності зобов'язані проводити оперативні наради не рідше одного разу в квартал або частіше на вимогу одного з керівників цих органів. За результатами зазначених нарад складаються відповідні протоколи та укладаються міжвідомчі угоди. Рішення, які містяться у зазначених протоколах та угодах, обов'язкові для розгляду та впровадження кожним з органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

3. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Уповноважений орган — спеціальний уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. Уповноважений орган є центральним органом виконавчої влади, який працює за колегіальним принципом. Він не може бути учасником фінансових ринків як емітент облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик або здійснювати будь-яку іншу діяльність на фінансових ринках.

Згідно з Указом Президента України № 292/2003 від 04.04.2003 р. «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України», спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг у межах, визначених законодавством, є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (ДКРРФП).

Основними завданнями ДКРРФП органу є:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг;
- здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства в цій сфері;
- захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушенням законодавства на ринках фінансових послуг та їх припинення;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань функціонування ринків фінансових послуг, розроблення і внесення пропозицій щодо його удосконалення;
- запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг;
- сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

ДКРРФП у межах своєї компетенції видає ліцензії для здійснення фінансовими установами: страхової діяльності; діяльності з надання послуг накопичувального пенсійного за-

безпечення; надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів; діяльності з надання будь-яких фінансових послуг, що передбачають пряме або опосередковане залучення фінансових активів від фізичних осіб.

ДКРРФП відповідно до покладених на неї завдань та у межах своєї компетенції:

✓ здійснює згідно з законодавством державне регулювання і нагляд за діяльністю професійних учасників ринків фінансових послуг (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів);

✓ здійснює реєстрацію фінансових установ, саморегульованих організацій та веде Державний реєстр фінансових установ та Реєстр саморегульованих організацій;

✓ здійснює в установленому порядку ліцензування діяльності фінансових установ, затверджує ліцензійні умови провадження діяльності з надання фінансових послуг і порядок контролю за їх дотриманням;

✓ визначає, у передбачених законом випадках, порядок створення, формування і використання резервних та інших фондів фінансових установ;

✓ здійснює контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринків фінансових послуг;

✓ визначає професійні вимоги до керівників, головних бухгалтерів фінансових установ та може вимагати звільнення з посад осіб, які не відповідають установленим вимогам для зайняття цих посад;

✓ розробляє відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку методичні рекомендації щодо їх застосування під час ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності у фінансових установах;

✓ установлює порядок розкриття інформації та складання звітності учасниками ринків фінансових послуг відповідно до законодавства України;

✓ оприлюднює в офіційних засобах масової інформації основні положення свого щорічного звіту;

✓ проводить самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами виїзні та безвиїзні перевірки діяльності фінансових установ;

✓ надсилає фінансовим установам і саморегульованим організаціям обов'язкові до виконання розпорядження щодо усунення порушень законодавства про фінансові послуги та вимагає надання необхідних документів;

✓ аналізує стан та тенденції розвитку ринків фінансових послуг в Україні, здійснює моніторинг руху капіталу в Україну та за її межі через ринки фінансових послуг, розробляє та подає в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства;

✓ здійснює співробітництво з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями іноземних держав з питань регулювання ринків фінансових послуг, вивчає, узагальнює та поширює світовий досвід з цих питань;

✓ виконує інші функції відповідно до покладених на неї завдань згідно із законодавством.

Основними напрямками нагляду ДКРРФП є дотримання встановлених критеріїв та нормативів щодо:

❖ ліквідності;

❖ капіталу та платоспроможності;

❖ прибутковості;

❖ якості активів та ризиковості операцій;

❖ якості систем управління та управлінського персоналу;

❖ дотримання правил надання фінансових послуг.

ДКРРФП має право в межах своїх повноважень:

▪ вимагати під час реєстрації фінансових установ та ліцензування їх діяльності документи, визначені законодавством України;

▪ одержувати в установленому порядку від фінансових установ звітність та іншу інформацію згідно із законодавством, а від підприємств, установ (у тому числі банків), організацій та громадян — інформацію, необхідну для виконання покладених на Комісію завдань;

▪ здійснювати інспектування фінансових установ, а також їх споріднених та афілійованих осіб;

- залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, консультативних та експертних організацій до розгляду питань, що належать до її компетенції, а також зовнішніх експертів до проведення перевірок (інспектування) фінансових установ;

- вимагати від посадових осіб фінансових установ, діяльність яких підлягає регулюванню і нагляду з боку Комісії, надання пояснень, необхідної інформації та документів;

- досліджувати дані про клієнта фінансової установи з метою виконання завдань нагляду;
- видавати приписи фінансовим установам про усунення виявлених порушень законодавства, а у разі їх невиконання — зупиняти чи обмежувати дію ліцензій фінансових установ до усунення виявлених порушень або приймати рішення про відкликання ліцензій та виключення з державного реєстру фінансових установ;

- застосовувати до фінансових установ, які не дотримуються законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, відповідні заходи впливу;

- призначити проведення примусової санації фінансової установи у випадках та порядку, встановлених законом;

- одержувати в установленому порядку від органів статистики, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, документи та матеріали, необхідні для виконання покладених завдань;

- користуватися базами даних Національного банку України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг і забезпечення діяльності фінансових установ, та надавати відповідну інформацію зазначеним органам тощо.

ДКРРФП може використовувати такі заходи впливу:

- ❖ зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення;

- ❖ вимагати скликання позачергових зборів учасників фінансової установи;

- ❖ накладати штрафи;

- ❖ тимчасово зупинити або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг;

- ❖ відсторонювати керівництво від управління фінансовою установою та призначити тимчасову адміністрацію;

- ❖ затверджувати план відновлення фінансової стабільності фінансової установи;

- ❖ порушувати питання про ліквідацію установи.

Стратегічні напрямки діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України:

1. Інституційний розвиток ДКРРФП:

- ✓ внесення змін до законодавства з метою усунення перешкод для забезпечення належної операційної та фінансової незалежності ДКРРФП як фінансового регулятора, які, зокрема, визначення особливого статусу фінансових регуляторів в системі виконавчої влади України; формування особливого режиму підконтрольності та підзвітності фінансових регуляторів; впровадження диверсифікації джерел фінансування діяльності фінансових регуляторів, в тому числі за рахунок платежів нагляду; зняття необхідності погодження проектів нормативно-правових актів фінансових регуляторів з Держпідприємництва; усунення невинуватих перешкод у здійсненні фінансовими регуляторами своїх повноважень у сфері нагляду та правозастосування тощо;

- ✓ підготовка та затвердження розгорнутого Стратегічного плану діяльності ДКРРФП з його подальшою щорічною деталізацією за напрямками діяльності та в розрізі окремих підрозділів;

- ✓ визначення перспективної функціональної моделі та оптимальної організаційної структури ДКРРФП, розробка та поетапна реалізація плану з практичного впровадження відповідної організаційної структури з урахуванням пріоритетності завдань, принципу економії за рахунок масштабів, необхідності забезпечення належної гнучкості, прозорості та оперативності при прийнятті рішень, необхідності впровадження ефективних механізмів внутрішньої координації діяльності підрозділів;

- ✓ розбудова консолідованої інформаційної системи в межах ДКРРФП, що охоплювала б інформаційні потоки в сфері загального документообігу, дозвільних процедур та ведення

Державного реєстру фінансових установ, обробки та аналізу звітності, виїзного та безвиїзного нагляду і правозастосування;

- ✓ визначення та послідовна реалізація чіткої програми взаємодії із міжнародними фінансовими організаціями, насамперед, Світовим банком, залучення міжнародної технічної допомоги, налагодження постійних ділових стосунків із міжнародними об'єднаннями органів нагляду та окремими іноземними регуляторами з урахуванням пріоритетів, встановлених Стратегічним планом діяльності ДКРРФП;

- ✓ запровадження ефективної та збалансованої політики зв'язків з громадськістю, запровадження комплексного моніторингу преси як на національному, так і регіональному рівнях, утворення при ДКРРФП постійно діючого прес-клубу;

- ✓ вдосконалення та поглиблення механізмів взаємодії та зворотного зв'язку з небанківськими фінансовими установами, що входять до регуляторної юрисдикції ДКРРФП, в особі їх провідних представників та професійних об'єднань, визначення концептуальних засад та якісних параметрів, застосування механізмів саморегулювання з боку ринку;

- ✓ налагодження системної та ефективної співпраці з іншими фінансовими регуляторами, чітке розмежування регуляторних повноважень між фінансовими регуляторами та забезпечення належного рівня їх взаємодії і обміну інформацією під час здійснення наглядових функцій щодо «суміжних» сегментів ринків фінансових послуг; відпрацювання механізмів взаємодії при здійсненні нагляду за діяльністю фінансових конгломератів чи пов'язаних осіб, започаткування фінансовими регуляторами координації дій в умовах системних фінансових криз.

2. Щодо розвитку ринків фінансових послуг:

- ініціювання та участь у підготовці довгострокової цілісної Стратегії реформування та розвитку фінансового сектора України, у т. ч. розвиток банківської системи та небанківського фінансового сектора, окремих ринків фінансових послуг та їх інфраструктури, широкого спектру фінансових інструментів, механізмів забезпечення стабільності та прозорості діяльності фінансового сектора, захисту прав споживачів фінансових послуг, впровадження цивілізованих стандартів корпоративного управління та розкриття інформації, а також системи державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансового сектора;

- проведення наукових та прикладних досліджень у сфері діяльності небанківського фінансового сектора;

- ініціювання та участь у комплексному вдосконаленні та взаємоузгодженні як рамкового, так і спеціального законодавства в сфері діяльності ринків фінансових послуг з їх подальшою адаптацією до європейського законодавства;

- сприяння поетапному впровадженню у небанківському фінансовому секторі України міжнародно визнаних стандартів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, аудиту, розкриття інформації та корпоративного управління;

- формування умов для утворення компенсаційних механізмів на ринках фінансових послуг;

- сприяння розбудові системи спеціалізованого навчання та підвищення кваліфікації працівників небанківських фінансових установ та представників супутніх професій, що надають відповідні послуги таким установам;

- сприяння впровадженню у навчальні програми вищих навчальних закладів України за спеціальностями економічного та юридичного спрямування спеціальних навчальних курсів з метою поглибленого вивчення характеру діяльності небанківських фінансових установ та ринків фінансових послуг з використанням найкращого світового досвіду і вітчизняної практики;

- сприяння проведенню широкої просвітницької роботи щодо діяльності небанківського фінансового сектора серед споживачів фінансових послуг, вивчення питання про доцільність та можливість впровадження інституту омбудсменів з метою захисту їх прав та інтересів;

- вдосконалення нормативно-правової бази ДКРРФП у сфері дозвільних процедур та ведення Державного реєстру фінансових установ, ліцензування, здійснення безвиїзного та виїзного нагляду та правозастосування;

- подальше вдосконалення регулювання діяльності фінансових установ з метою створення умов для стабільного функціонування ринків фінансових послуг та сприяння підвищенню конкурентоспроможності національних фінансових установ.

4. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Головним принципом регулювання фондового ринку є першочергова реалізація загальнонаціональних інтересів та забезпечення гарантій і безпеки інвестиційної діяльності в економіку України.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, підпорядкованим Президентові України і підзвітним Верховній Раді України.

Основні завдання ДКЦПФР:

- формування і забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів в країні, сприяння адаптації українського ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;
- координація діяльності центральних органів державної виконавчої влади з питань функціонування в Україні фондового ринку;
- забезпечення державного контролю за дотриманням законодавства України з питань функціонування фондового ринку;
- організаційне забезпечення запровадження системи заходів щодо захисту інтересів суб'єктів фондового ринку, упорядкування діяльності емітентів, торговців цінними паперами та інших фінансових посередників;
- підготовка пропозицій щодо запобігання монополізації фондового ринку, створення умов для розвитку добросовісної конкуренції між учасниками фондового ринку та здійснення контролю за їх реалізацією;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань випуску та обігу цінних паперів в Україні, розробка пропозицій щодо його вдосконалення;
- узагальнення та поширення досвіду іноземних держав щодо формування та розвитку добросовісної конкуренції на фондовому ринку.

ДКЦПФР відповідно до покладених на неї завдань:

- ◆ встановлює вимоги щодо випуску (емісії) і обігу цінних паперів та їх похідних, інформації про випуск та розміщення цінних паперів, у тому числі іноземних емітентів, які здійснюють випуск і розміщення цінних паперів на території України, а також встановлює порядок реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів;
- ◆ здійснює реєстрацію випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, у тому числі цінних паперів іноземних емітентів, що є в обігу на території України;
- ◆ реєструє правила функціонування організаційно оформлених ринків цінних паперів та їх похідних;
- ◆ встановлює порядок та видає ліцензії на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів, на депозитарну, реєстраційну, розрахунково-клірингову діяльність з цінними паперами, діяльність з управління активами та інші, передбачені законодавством, ліцензії на здійснення окремих видів професійної діяльності на ринку цінних паперів, а також анулює ці ліцензії в разі порушення вимог законодавства про цінні папери;
- ◆ визначає за погодженням з Міністерством фінансів України, Національним банком України особливості ведення обліку операцій з цінними паперами;
- ◆ встановлює вимоги та стандарти щодо обов'язкового розкриття інформації емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, забезпечує створення інформаційної бази даних про ринок цінних паперів відповідно до чинного законодавства;
- ◆ інформує громадськість про свою діяльність та стан розвитку ринку цінних паперів;
- ◆ встановлює порядок здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів іноземними юридичними особами та підприємствами з іноземними інвестиціями;
- ◆ визначає порядок ведення та веде реєстр професійних учасників ринку цінних паперів, інститутів спільного інвестування та саморегулювальних організацій;
- ◆ встановлює вимоги щодо діяльності компаній з управління активами та інститутів спільного інвестування; діяльності з управління іпотечним покриттям;
- ◆ визначає перелік міжнародних рейтингових агентств, які мають право визначати обов'язкові за законом рейтингові оцінки емітентів та цінних паперів тощо.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку має право:

- встановлювати обов'язкові нормативи достатності власних коштів та інші показники і вимоги, що обмежують ризики по операціях з цінними паперами в ході діяльності з випуску та обігу цінних паперів, інших видів професійної діяльності на ринку цінних паперів;

- у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів ДКЦПФР винести попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів емітента, дію ліцензій, виданих ДКЦПФР, анулювати дію таких ліцензій;

- у разі порушення фондовою біржею законодавства про цінні папери, статуту та правил фондової біржі зупиняти торгівлю на фондовій біржі до усунення таких порушень;

- здійснювати контроль за достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і саморегульвними організаціями, та її відповідністю встановленим вимогам;

- проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності емітентів, осіб, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондових бірж та саморегульвних організацій;

- надсилати емітентам, професійним учасникам фондового ринку, фондовим біржам та саморегульвним організаціям обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства;

- накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів;

- здійснювати моніторинг руху інвестицій в Україну та за її межі через фондовий ринок;

- розробляти та впроваджувати моделі інфраструктури фондового ринку;

- проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки фінансово-господарської діяльності уповноважених рейтингових агентств.

Працівники правоохоронних органів сприяють уповноваженим особам ДКЦПФР у виконанні ними своїх службових обов'язків, надають інформацію, яка є в їх розпорядженні і необхідна для забезпечення належного контролю за ринком цінних паперів.

ДКЦПФР приймає з питань, що належать до її компетенції, акти законодавства у формі рішень, які є обов'язковими до виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринку цінних паперів, їх об'єднаннями, контролює виконання цих рішень.

Організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально-технічне та інші види забезпечення діяльності ДКЦПФР організовує Керівник апарату, який здійснює також керівництво центральним апаратом ДКЦПФР.

ДКЦПФР під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з іншими центральними органами виконавчої влади, відповідними органами Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади і відповідними органами самоврядування.

Здійснення державного контролю на ринку цінних паперів є одним з головних елементів моделі ринку цінних паперів. Зазвичай такий контроль здійснюють спеціалісти (вповноважені на це) органами виконавчої влади. Завданнями таких органів є: захист інтересів інвесторів і публічних інтересів; забезпечення цілісності ринкових взаємовідносин; забезпечення реалізації законодавчих актів, регулюючих ринок цінних паперів; вживання заходів для підтримки порядку на ринку цінних паперів і ряд інших.

5. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Відповідно до Конституції України, основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про

Національний банк України» та іншими законами України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 млн грн. та може бути збільшений за рішенням Ради НБУ. Джерелами формування статутного капіталу НБУ є доходи його кошторису, а за необхідності — Державний бюджет України. НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених законодавством випадках — також за рахунок Державного бюджету України.

Одержання прибутку не є метою діяльності НБУ. Плановані доходи та витрати НБУ відображаються в кошторисі його доходів і витрат. Кошторис доходів і витрат повинен забезпечувати можливість виконання НБУ його функцій. НБУ за підсумками року у разі перевищення кошторисних доходів над витратами, затвердженими на поточний рік, вносить до Державного бюджету України наступного року позитивну різницю, частина якої в обсязі 25 %, але не менше 1 млрд грн., щорічно спрямовується на поповнення коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, капіталізацію банків та Державної іпотечної установи, а перевищення витрат над доходами відшкодовується за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк виконує такі функції:

- відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організовує її обіг;
- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організовує систему рефінансування;
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;
- визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- здійснює банківське регулювання та нагляд;
- веде Державний реєстр банків, здійснює ліцензування банківської діяльності та операцій, у передбачених законами випадках;
- складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
- представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;
- здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій;
- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;
- аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, ціннових та валютних відносин;
- організовує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;
- здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом.

Основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та Основних параметрах економічного та соціального розвитку України на відповідний період, що включають прогнозні показники обсягу ВВП, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торгового балансів.

Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- ✓ визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- ✓ процентну політику;

- ✓ рефінансування комерційних банків;
- ✓ управління золотовалютними резервами;
- ✓ операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- ✓ регулювання імпорту та експорту капіталу;
- ✓ емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Нормативи обов'язкового резервування. НБУ встановлює банкам норматив обов'язкового резервування коштів, при цьому норматив обов'язкового резервування встановлюється єдиним для банків в процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів в національній та іноземній валюті, проте для різних видів зобов'язань можуть встановлюватися різні нормативи обов'язкового резервування.

Процентні ставки. НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями.

Управління золотовалютними резервами. НБУ забезпечує управління золотовалютними резервами держави, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні.

█ *Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України.*

Золотовалютний резерв складається з таких активів: монетарне золото; спеціальні права запозичення; резервна позиція в МВФ; іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном; цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті; будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Використання золотовалютного резерву здійснюється НБУ на такі цілі: продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, у т. ч. політику обмінного курсу; витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами.

Операції відкритого ринку. Операціями відкритого ринку НБУ є купівля-продаж казначейських зобов'язань, а також інших цінних паперів (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права) та боргових зобов'язань, визначених Правлінням НБУ.

Регулювання імпорту та експорту капіталу. НБУ відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність та систему валютного регулювання і валютного контролю регулює імпорт та експорт капіталу.

Зберігання коштів Державного бюджету України. Кабінет Міністрів України зобов'язаний зберігати кошти Державного бюджету України та позабюджетних фондів у НБУ на рахунках Державного казначейства України. Умови та порядок обслуговування коштів Державного бюджету України визначаються договором між НБУ та Державним казначейством України.

Національний банк для забезпечення виконання покладених на нього функцій здійснює такі операції:

- ✓ надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою, не нижче ставки рефінансування НБУ, та у визначеному порядку;
- ✓ надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за обліковою ставкою, встановленою НБУ;
- ✓ здійснює дисконтні операції з векселями і чеками;
- ✓ купує та продає на вторинному ринку цінні папери у порядку, передбаченому законодавством України;
- ✓ відкриває власні кореспондентські та металеві рахунки у закордонних банках і веде рахунки банків-кореспондентів;
- ✓ купує та продає валютні цінності з метою монетарного регулювання;
- ✓ зберігає банківські метали, а також купує та продає банківські метали, дорогоцінні метали та камені та інші коштовності, пам'ятні та інвестиційні монети з дорогоцінних металів на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування;
- ✓ розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій, виконує операції з золотовалютними резервами України;
- ✓ приймає на зберігання та в управління державні цінні папери й інші цінності;

- ✓ веде рахунок Державного казначейства України без оплати і нарахування відсотків;
- ✓ виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними;
- ✓ веде рахунки міжнародних організацій;
- ✓ видає гарантії і поруки відповідно до положення, затвердженого Радою НБУ;
- ✓ має право здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій.

НБУ діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль. *До компетенції НБУ у сфері валютного регулювання та контролю належать:* видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій; видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб, які отримали ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій; встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту; застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

█ *Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків в межах та порядку, передбачених законодавством України.*

НБУ визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання.

НБУ проводить дисконтну та девізну валютну політику шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках і застосовує в необхідних випадках валютні обмеження; здійснює дисконтну валютну політику, змінюючи облікову ставку НБУ для регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют.

З метою захисту інтересів вкладників та кредиторів і забезпечення фінансової надійності банків НБУ, відповідно до визначеного ним порядку, встановлює для них обов'язкові економічні нормативи. Ці нормативи мають забезпечувати здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком.

НБУ визначає розміри, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків.

Національному банку забороняється:

- ✓ бути акціонером або учасником банків та інших підприємств, установ;
- ✓ здійснювати операції з нерухомістю, крім тих, що пов'язані із забезпеченням діяльності НБУ;
- ✓ здійснювати торговельну, виробничу, страхову та іншу діяльність, яка не відповідає функціям НБУ.

**6. АНТИМОНОПОЛЬНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

█ *Мета діяльності Антимонопольного комітету України полягає у забезпеченні державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності.*

Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Особливості спеціального статусу Антимонопольного комітету України (Комітету) обумовлюються його завданнями та повноваженнями, в тому числі роллю у формуванні конкурентної політики, та визначаються Законом України «Про Антимонопольний комітет України», іншими актами законодавства. Ці особливості полягають, зокрема, в особливому порядку призначення та звільнення Голови Комітету, його заступників, державних уповно-

важених, у спеціальних процесуальних засадах діяльності Антимонопольного комітету України, наданні соціальних гарантій, охороні особистих і майнових прав працівників Антимонопольного комітету України на рівні з працівниками правоохоронних органів.

Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України

Завдання Комітету:

- здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- контроль за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання;
- контроль за регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- сприяння розвитку добросовісної конкуренції (включає: взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, підприємствами, установами та організаціями з питань розвитку, підтримки, захисту економічної конкуренції та демонополізації економіки; надання обов'язкових для розгляду рекомендацій та внесення зазначеним суб'єктам пропозицій щодо здійснення заходів, спрямованих на обмеження монополізму, розвиток підприємництва і конкуренції; участь у розробленні та внесення в установленому порядку пропозицій щодо законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання розвитку конкуренції, конкурентної політики та демонополізації економіки; міжнародне співробітництво з питань, які належать до компетенції Антимонопольного комітету України);
- методичне забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції (складається з узагальнення та аналізу практики застосування законодавства про захист економічної конкуренції, здійснення офіційного тлумачення власних нормативно-правових актів та надання рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції).

У своїй діяльності Комітет підзвітний Верховній Раді України.

Комітет утворюється у складі Голови та десяти державних уповноважених. Державні уповноважені є членами Комітету як вищого колегіального органу. Відповідно до Конституції України, Голова Комітету призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», під час виконання покладених на Комітет завдань органи та посадові особи Комітету, його територіальних відділень керуються законодавством про захист економічної конкуренції і є незалежними від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та суб'єктів господарювання, а також політичних партій та інших об'єднань громадян чи їх органів. Втручання вказаних суб'єктів у діяльність Комітету та його територіальних відділень забороняється, за винятком випадків, визначених законами України.

У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції Комітет має такі повноваження:

- приймати передбачені законодавством про захист економічної конкуренції розпорядження та рішення за заявами і справами, перевіряти та переглядати рішення у справах, надавати висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;
- розглядати справи про адміністративні правопорушення, приймати постанови та перевіряти їх законність та обґрунтованість;
- перевіряти суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади та місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції та під час проведення розслідувань за заявами і справами про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- проводити дослідження ринку, визначати межі ринку, а також становище, в тому числі монополізне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження);
- визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання;

- вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання, у разі порушення ними законодавства про захист економічної конкуренції;

- дозволяти або забороняти узгоджені дії, концентрацію;
- узагальнювати та аналізувати інформацію про реалізацію актів законодавства про захист економічної конкуренції щодо пріоритетів і напрямків конкурентної політики;

- приймати власні нормативно-правові акти у формі розпоряджень з питань, що належать до його компетенції, зокрема щодо контролю за узгодженими діями, концентрацією, підвідомчості та розгляду заяв і справ про узгоджені дії, концентрацію, порушення законодавства про захист економічної конкуренції, організації діяльності органів Антимонопольного комітету України;

- надавати рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції;

- брати участь у розробленні та реалізації міжнародних проектів і програм, а також здійснювати співробітництво з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями інших держав з питань, що належать до компетенції Антимонопольного комітету України.

Актуальними напрямками роботи Комітету сьогодні:

- ✓ захист конкуренції на ринках України від антиконкурентних дій суб'єктів господарювання, державних органів, недобросовісної конкуренції;

- ✓ посилення впливу заходів Комітету на стан конкуренції, обмеження негативних проявів монополізму на важливих загальнодержавних та регіональних ринках;

- ✓ сприяння формуванню проконкурентної свідомості в українському суспільстві.

За даними організованих Антимонопольним комітетом наукових досліджень, за підсумками 2006—2007 років близько третини всіх товарів, робіт і послуг реалізовувалося в Україні на ринках з високим рівнем концентрації (наявні суб'єкти господарювання з ринковими частками понад 35 % в одного), несприятливим для ефективної конкуренції між підприємцями, в тому числі на ринках, на яких діє один продавець — близько 7 %. Водночас, за умов, коли структура ринків не створювала істотних перешкод для конкуренції між їхніми учасниками, в Україні реалізовувалося понад 53 % всього обсягу товарів, робіт і послуг у ціновому виразі.

Виходячи з аналізу стану конкуренції та монополізму в Україні, проблем у галузі реалізації конкурентної політики, Антимонопольний комітет України вважає пріоритетними напрямками своєї роботи такі:

- Підготовка проекту загальнодержавної Програми сприяння розвитку конкуренції на 2009—2012 роки.

- Посилення роботи з виявлення та припинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання та зловживань монополієм (домінуючим) становищем.

- Вдосконалення розподілу повноважень та взаємодії з органами, що здійснюють регулювання природних монополій, насамперед, у галузях зв'язку, транспорту та житлово-комунального господарства.

- Підвищення ефективності контролю за недобросовісною конкуренцією.

- Активізація роботи щодо створення ефективних організаційних механізмів виявлення та доведення антиконкурентних узгоджених дій між учасниками торгів.

- Створення механізму контролю за наданням та використанням державної допомоги з метою мінімізації його впливу на конкуренцію.

- Сприяння формуванню проконкурентної свідомості в українському суспільстві.

7. РОЛЬ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Фінансові установи мають право на добровільних засадах об'єднувати свою діяльність, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України та вимогам законів з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Правовий статус, види, порядок створення, правовий режим функціонування та припинення діяльності об'єднань визначається згідно із законами України.

Об'єднання фінансових установ набуває статусу саморегульвної організації після внесення запису про неї до відповідного реєстру, який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг у межах їх компетенції.

Саморегульвна організація створюється в організаційно-правових формах, передбачених законодавством, діє на основі Статуту, установчого договору (якщо це передбачено для обраної організаційно-правової форми) (далі — установчі документи), а також правил цієї організації.

Об'єднання фінансових установ набуває статусу саморегульвної організації з дати внесення про нього відповідного запису до Реєстру, який ведеться ДКРРФП відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Документом, що підтверджує статус саморегульвної організації, є Свідоцтво. Інформація про саморегульвну організацію вноситься до відповідного Реєстру, який містить дані стосовно загальної інформації про об'єднання фінансових установ як юридичну особу; інформацію про фінансові установи, які є членами об'єднання, їх кількість та види; інформація про повноваження, які делеговані саморегульвній організації ДКРРФП.

Як показує світовий досвід, ринок фінансових послуг ефективно розвивається тоді, коли враховується принцип оптимальності державного регулювання: держава регулює діяльність учасників ринку лише у випадках, коли це вкрай необхідно, в інших випадках вона делегує частину своїх повноважень професійним учасникам ринку, які об'єднуються у саморегульвні організації.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг може делегувати повноваження щодо регулювання ринків фінансових послуг саморегульвним організаціям. На сьогодні деякі повноваження делеговані саморегульвній організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів.

Саморегульвна організація, якій делегуються повноваження ДКРРФП, повинна здійснювати свою діяльність не менше двох років, мати власне або орендоване за договором на строк не менше одного року приміщення, що належним чином охороняється, та мати належним чином затверджені такі внутрішні положення:

- положення про діяльність саморегульвної організації;
- положення про виконання делегованих повноважень;
- положення про документообіг.

Ці положення саморегульвної організації повинні відповідати вимогам законодавства України, статуту саморегульвної організації. Саморегульвна організація під час здійснення делегованих повноважень повинна дотримуватись своїх внутрішніх положень. Отримані саморегульвною організацією доходи повинні бути достатніми для покриття витрат, пов'язаних зі здійсненням делегованих ДКРРФП повноважень.

ДКРРФП як колегіальний орган приймає рішення про повноваження, що можуть бути делеговані саморегульвній організації, та встановлює умови делегування окремих повноважень. Рішення про повноваження, що делеговані саморегульвній організації, та умови їх делегування доводяться до відома учасників ринку фінансових послуг через офіційний веб-сайт ДКРРФП та друковані засоби масової інформації.

ДКРРФП має право припинити або відкликати делеговані повноваження у разі невідповідності саморегульвної організації умовам, установленим ДКРРФП для делегування повноважень, невиконання саморегульвною організацією своїх обов'язків, порушення або недотримання саморегульвною організацією вимог законодавства, статуту, вимог внутрішніх положень, які регламентують її діяльність у частині делегованих їй повноважень.

Саморегульвна організація зобов'язана:

- надавати ДКРРФП інформацію про свою діяльність щодо здійснення делегованих повноважень;
- надавати ДКРРФП протоколи та відповідні документи щодо прийнятих органами управління саморегульвної організації рішень, пов'язаних із здійсненням делегованих ДКРРФП повноважень;
- подавати до ДКРРФП документи, що встановлюють правила поведінки при здійсненні діяльності її учасниками, у тому числі професійні стандарти діяльності учасників саморегульвної організації;
- забезпечувати оперативне та повне висвітлення прийнятих виконавчими і контролюючими органами саморегульвної організації рішень у частині здійснення делегованих ДКРРФП повноважень;

- надавати до ДКРРФП інформацію щодо прийняття її вищим органом рішення про припинення діяльності саморегульованої організації;
- подавати інформацію про виявлені порушення членами саморегульованої організації правил поведінки при здійсненні професійної діяльності, у тому числі професійних стандартів діяльності, їх суть та прийняте рішення за результатами розгляду таких справ;
- подавати ДКРРФП річний звіт про діяльність саморегульованої організації, звіт про діяльність у частині здійснення делегованих повноважень; фінансову звітність та повний список членів цієї організації;
- подавати ДКРРФП затверджений бюджет на наступний звітний період із зазначенням кошторису витрат для виконання делегованих повноважень та економічним обґрунтуванням джерел надходження коштів.

Кожен професійний учасник ринку цінних паперів має бути членом щонайменше однієї саморегульованої організації, зареєстрованої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, яку обирає добровільно.

Найбільшу роль саморегульованої організації в Україні відіграють на фондовому ринку, що встановлюють для своїх членів формальні правила та процедури. Формування та ведення реєстру саморегульованих організацій професійних учасників ринку цінних паперів здійснюється ДКЦПФР.

Статус саморегульованої організації надається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку тим організаціям та об'єднанням, які мають достатньо ресурсів для виконання статутних зобов'язань саморегульованої організації щодо розробки та впровадження правил, стандартів та вимог до здійснення операцій на фондовому ринку, сертифікації фахівців фондового ринку, надання ліцензій особам, які здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку у випадку делегування таких повноважень, збору, узагальнення та аналітичної обробки статистичної інформації про професійну діяльність на фондовому ринку, впровадження кодексів поведінки, регламентів та правил здійснення операцій з цінними паперами, забезпечення своєчасного інформування учасників про зміни внутрішніх процедур, правил діяльності та законодавства про цінні папери.

Професійні учасники ринку цінних паперів об'єднуються в саморегульовані організації за видами професійної діяльності. Кожен учасник ринку цінних паперів може входити до складу кількох саморегульованих організацій згідно з функціями, які він виконує відповідно до ліцензії, або бути учасником однієї саморегульованої організації у разі, коли її правила стосуються всіх функцій (видів діяльності), які він може виконувати відповідно до ліцензії.

Метою заснування і діяльності саморегульованої організації є:

- 1) забезпечення високого професійного рівня діяльності учасників ринку цінних паперів;
- 2) представництво учасників саморегульованої організації та захист їх професійних інтересів;
- 3) професійна підготовка та підвищення кваліфікації фахівців — учасників саморегульованої організації, уповноважених здійснювати операції з цінними паперами;
- 4) розробка та контроль за дотриманням норм і правил поведінки, регламентів, правил здійснення операцій з цінними паперами, вимог до професійної кваліфікації фахівців — учасників саморегульованої організації, уповноважених здійснювати операції з цінними паперами;
- 5) впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів між учасниками саморегульованої організації, учасниками саморегульованої організації та їх клієнтами;
- 6) розробка та впровадження заходів щодо захисту клієнтів учасників саморегульованої організації та інших інвесторів, а також дотримання етичних норм і правил поведінки учасників саморегульованої організації у їх взаєминах з клієнтами.

Саморегульовані організації виконують такі функції:

- розробки та впровадження правил, стандартів і вимог щодо здійснення операцій на фондовому ринку;
- сертифікації фахівців фондового ринку;
- надання дозволів (ліцензій) особам, які здійснюють підприємницьку діяльність на фондовому ринку;
- збору, узагальнення та аналітичної обробки статистичної інформації про підприємницьку діяльність на фондовому ринку.

Правила саморегульвної організації повинні забезпечувати представництво інтересів кожного з її учасників у таких процедурах:

а) прийняття, внесення поправок або скасування будь-якого правила чи положення про саморегульвну організацію;

б) висування кандидатів на керівні посади і вибори до органів управління та участь в управлінні справами саморегульвної організації.

Правила саморегульвної організації повинні містити положення, що зобов'язують її учасників діяти відповідно до законодавства, а також повинні передбачати нормативи достатності власних коштів при здійсненні операцій з цінними паперами як одну з умов вступу до саморегульвної організації. Ці нормативи не можуть бути нижчими, ніж встановлені ДКЦПФР. Також вони повинні містити вимоги щодо забезпечення відкритості інформації її учасників для перевірок, які проводяться за ініціативою саморегульвної організації, здійснення контролю з боку саморегульвної організації із застосуванням санкцій та здійсненням інших заходів.

Правилами саморегульвної організації мають бути передбачені санкції, що застосовуються цією організацією до свого учасника у разі недотримання або порушення ним вимог правил саморегульвної організації, а саме: попередження; штраф (якщо це передбачено договорами); тимчасове припинення участі в саморегульвній організації; виключення з її складу. В разі виявлення саморегульвною організацією ознак порушення чинного законодавства з боку учасників, саморегульвна організація зобов'язана повідомляти про це ДКЦПФР.

Саморегульвні організації професійних учасників ринку цінних паперів станом на 31.12.2007 року

1. Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв.
2. Асоціація «Перша фондова торговельна система».
3. Українська асоціація інвестиційного бізнесу.
4. ЗАТ «Українська фондова біржа».
5. Київська міжнародна фондова біржа.
6. ЗАТ «Фондова біржа ІННЕКС».
7. ЗАТ «Придніпровська фондова біржа».
8. Асоціація учасників фондового ринку України.
9. ЗАТ «Українська міжбанківська валютна біржа».
10. ЗАТ «Українська міжнародна фондова біржа».
11. Асоціація «Регіональний фондовий союз».

8. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Залежно від особливостей функціонування національної фінансової системи, обумовлених специфікою законодавства, рівнем економічного розвитку та регулювання економіки виділяють три моделі наглядових систем:

1. Секторну, яка ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів (регуляторів) за діяльністю окремих секторів — банківського, страхового та фондового (Греція, Іспанія, Кіпр, Литва, Словенія, Болгарія, Румунія).

2. Модель за завданнями, відповідно до якої обов'язки наглядових органів розподілені на основі завдань і функцій нагляду: на пруденційний нагляд за діяльністю фінансових посередників і на регулювання бізнесу у фінансовій сфері з метою забезпечення його прозорості (Нідерланди, Франція, Португалія, Італія).

3. Модель єдиного нагляду, за умови використання якої відбувається концентрація всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі.

В деяких країнах ці функції виконує центральний банк (Чехія, Словаччина), а в окремих країнах єдиний наглядовий орган відокремлений від центрального банку (Естонія, Латвія, Мальта, Угорщина). (Див. табл. 3.1.)

СТРУКТУРА РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ У ОКРЕМИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Механізм регулювання	Країна					
	Великобританія	Німеччина	Канада	Японія	Польща	Угорщина
Орган регулювання фінансового сектору	Управління з фінансових послуг (Financial Services Authority)	Федеральне управління фінансового нагляду (Federal Financial Supervisory Authority (BAFin))	Управління нагляду за фінансовими установами (Office of the Superintendent of Financial Institutions (OSFI))	Агентство з фінансових послуг (Financial Services Agency (FSA))	Національний банк Польщі, Комісія з банківського нагляду (Narodowy Bank Polski (NBP), Commission for Banking Supervision)	Управління фінансового нагляду (Hungarian Financial Supervisory Authority (HFSA))
Правова основа	Закон «Про фінансові послуги та ринки», 2000р. (Financial Services and Markets Act)	Закон «Про створення Управління фінансового нагляду», 2002 р. (Act establishing the Federal Financial Supervisory Authority)	Закон «Про Управління нагляду за фінансовими установами», 1997р. (Office of the Superintendent of Financial Institutions Act)	Закон «Про фінансові послуги», 2000р. (FSA Law)	Закон «Про банківську діяльність», 1997 р. (Banking Law)	Закон «Про Управління фінансового нагляду», 1999 р. (Act on the Hungarian Financial Supervisory Authority)
Наглядовий орган за діяльністю регулятора	Невиконавчий комітет, відповідальний за перевірку результатів діяльності Управління	Адміністративна рада, яка регулює склад керівництва	Комітет нагляду за фінансовими установами	Міністерство фінансових послуг	Правління, яке складається з голови та 6-8 членів, з яких двоє є заступниками голови Національного банку та призначається урядом	Наглядова рада є консультативним органом, складається з 15 членів і її очолює президент Управління. 5 членів призначаються за погодженням з міністром фінансів, а 10 членів — за результатами консультацій з професійними асоціаціями
Функції регулятора	Регулювання та надгляд за діяльністю банків, страхових та інвестиційних компаній, бірж, клірингових палат	Нагляд за діяльністю установ, які надають фінансові послуги, за страховими компаніями, за ринком цінних паперів та похідних інструментів	Нагляд за діяльністю банків та інших фінансових установ	Нагляд за банками, страховими компаніями та ринком цінних паперів	Банківський надгляд	Нагляд та регулювання сфери фінансових послуг
Встановлені законом цілі регулювання	Підвищення довіри до фінансової системи, захист прав споживачів фінансових послуг, зменшення фінансових правопорушень	Заходи щодо підвищення стабільності фінансової системи	Нагляд за діяльністю фінансових установ з метою підвищення їх надійності та дотримання ними чинного законодавства; сприяння впровадженню процедур моніторингу ризиків	Створення стабільної фінансової системи, розробка та впровадження нормативних актів щодо захисту прав споживачів фінансових послуг	Забезпечення дотримання банками Закону «Про банківську діяльність»	Сприяння стабільному функціонуванню фінансового ринку та ринку капіталу; підвищення прозорості діяльності ринків фінансових послуг; підтримка засад ринкової конкуренції

Розглядаючи моделі регулювання та нагляду за діяльністю фінансового сектору, слід врахувати ряд умов, яким повинна задовольняти ефективна регулююча структура, зокрема:

- чіткі цілі діяльності та функції;
- незалежність і підзвітність регулятора;
- достатність ресурсної бази для ефективного виконання регулюючих функцій;
- відповідне (гармонійне) законодавче середовище і достатність повноважень для застосування санкцій;
- можливість кількісної оцінки ефективності регулювання.

Зазначимо, що за умови виконання функцій регулювання фінансового сектору кількома регуляторами особливої актуальності набуває питання забезпеченості належного рівня обміну інформацією та координації їх діяльності.

Однією з провідних тенденцій на світових фінансових ринках є об'єднання державних органів-регуляторів, що комплексно регулюють усі сегменти фінансового ринку та здійснюють консолідований нагляд за фінансовими установами — так званих мегарегуляторів.

Основними причинами вибору моделі, яка передбачає функціонування одного регулятора, що має особливий статус, є:

1) можливість врегульовувати проблему конфлікту інтересів в сфері державного управління завдяки колегіальному принципу, який забезпечує необхідне представництво та баланс інтересів різних державних органів, керівники яких представлені у мегарегуляторі, при формуванні стратегічних рішень;

2) складність об'єктів регулювання, яка вимагає концентрації та переосмислення суто спеціальної і досить різноманітної інформації, а також наявності досвіду і високої професійної підготовки фахівців, яких легше залучити, маючи фінансову автономність;

3) унікальний організаційно-правовий статус мегарегулятора, який дозволяє якнайкраще виконувати функцію захисту прав і законних інтересів інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також істотно підвищити рівень довіри до його дій.

До створення мегарегулятора «підштовхує» також універсальність та диверсифікованість діяльності фінансових установ. Щезає дублювання функцій різних регуляторів, перетинання повноважень при прийнятті рішень, регулятивний арбітраж, не порушується єдність законодавчої основи функціонування фінансового ринку, зменшується ризик втрати ефективності нагляду за фінансовою стабільністю.

Багато науковців та практиків обґрунтовують створення в Україні окремої незалежної державної фінансової установи з повноваженнями проведення фінансового нагляду та регулювання на консолідованій основі — із назвою «Державна інспекція фінансового нагляду», яка б мала повну незалежність (інституційну, функціональну, особисту, фінансову тощо).

Додатковими аргументами на користь інтеграції нагляду на ринку фінансових послуг є:

• розвиток та підвищення стабільності фінансових ринків завдяки скоординованим управлінським заходам;

• зниження сукупних витрат управління за рахунок об'єднання інформаційних технологій та систем, створення єдиних баз даних та реєстрів;

• підвищення ефективності управління за рахунок консолідації висококваліфікованого персоналу та реалізації єдиної кадрової політики;

• підвищення здатності своєчасно та адекватно реагувати на виникнення фінансових інновацій та фінансових конгломератів;

• проведення найбільш комплексного та повного контролю конкретного набору фінансових послуг у кожному конкретному випадку і установі за допомогою єдиних методів (перевірок, звітності).

За умови вигідності перспектив об'єднання повноважень нагляду цей процес є складним із процедурних поглядів. Передусім, проблемним є узгодження структури та складу «нового» органу з нормами чинних законів України «Про фінансові послуги..» та «Про цінні папери та фондовий ринок...».

Додаткової уваги потребує і наступна надзвичайна монополізація функцій нагляду в одних руках (голови комісії). Уникнути цього можна шляхом ускладнення структури керівництва комісії та процедур прийняття рішень (за прикладом НБУ — рада, правління, голова), однак, це, своєю чергою, істотно впливатиме на строки таких рішень та значно знизить необхідну оперативність комісії.

В Україні в процесі інтеграції державного управління фінансовими ринками наразі обмежилися лише небанківськими фінансовими установами, (щоправда, за необґрунтованим винятком інвестиційних фондів і компаній). Натомість зміни в розподілі контрольних повноважень, з огляду на дотримання одноманітності та обґрунтованості дій у контролі об'єктів та суб'єктів, є об'єктивно необхідними. Вони однозначно сприятимуть усуненню проблем перетину, дублювання повноважень або уникнення нагляду в окремих операціях, а також конфлікту інтересів та сфер впливу регулюючих органів на фінансовому ринку України.

Що стосується ефективності державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні, то для упередження кризових явищ в економіці органам державного регулювання важливо посилити контроль за станом загальної фінансової експансії і «мильними бульбашками», що характеризується трьома складовими: швидким ростом цін на активи, підйомом економічної активності і постійним збільшенням грошової пропозиції і кредиту. На сьогодні, аналіз кризових явищ свідчить, що фінансова криза характеризує ситуацію, в якій фактична або потенційна паніка фінансових інститутів або «провали» фінансового ринку призводять до вимушеного призупинення фінансовими установами внутрішньої конвертованості своїх зобов'язань, або до втручання держави для упередження дестабілізації в фінансовій системі. Зокрема експансійна грошово-кредитна і бюджетно-податкова політика держави, зазвичай, призводить не тільки до кредитного, але і до фінансового буму загалом. Фінансовий бум провокує накопичення надлишкового боргу і неефективної інвестиції в реальні активи через їх переоцінку. В цьому випадку, якщо фінансовий сектор відчуває недостатність в пруденційному нагляді і регулюванні, фінансовий бум закінчується балансовими збитками через знецінення внутрішніх активів і подорожчання іноземних пасивів.

В короткостроковій перспективі з метою захисту учасників фінансового ринку України від негативних наслідків фінансової кризи необхідно сформувати умови для утворення компенсаційних механізмів на ринках фінансових послуг шляхом створення фондів зі страхування депозитів, а також вдосконалення системи гарантування вкладів шляхом введення в коло гарантування вкладів відсотків юридичних осіб. На нашу думку, державна підтримка та практична реалізація цих заходів дозволять суттєво знизити навантаження на Державний бюджет України.

На довгострокову перспективу в умовах загострення кризових процесів на світових фінансових ринках, а також враховуючи необхідність збереження ліквідності національної фінансової і банківської системи на рівні, здатному забезпечити конкурентоспроможність національної економіки України, держава як регулятор і кредитор останньої інстанції має оптимізувати свою діяльність за такими пріоритетними напрямками модернізації сфери фінансових послуг, як: — впровадження механізмів «інтегрованого нагляду» та уніфікація вимог і стандартів фінансової діяльності з метою гармонізації системи управління інститутами сфери фінансових послуг з міжнародними стандартами; — консолідація відповідних державних функцій при переході від принципів галузєво-функціонального регулювання ринку фінансових послуг до принципів державного регулювання ризиків, що виникають у фінансовій сфері (ризиків фінансової стійкості, недобросовісної конкуренції і порушення прав інвесторів та учасників ринку); — впровадження систем ризик-орієнтованого нагляду на засадах індивідуального підходу до оцінки ризиків окремих учасників ринку або їх активів; — розвиток і підвищення ефективності інфраструктури фінансового ринку; — вдосконалення систем фінансового моніторингу та розкриття інформації для громадян-інвесторів та професійних учасників ринків фінансових послуг; — створення широких можливостей для секюритизації фінансових активів та розширення спектру похідних фінансових інструментів; — створення сприятливого податкового клімату для учасників фінансового ринку і операцій з фінансовими інструментами; запобігання монополізації та створення врівноваженого конкурентного середовища для розвитку всіх сегментів ринку; — створення нового корпоративного законодавства, що буде стимулювати домінування у сукупному обсязі частки портфельного інвестування, підвищення ролі інститутів спільного інвестування, довірчого управління майном (траст-фонди) та недержавного пенсійного забезпечення для акумуляції сукупних національних накопичень і спрямування в реальний сектор економіки; — захист інтересів споживачів фінансових послуг та прав інвесторів на ринках злиття і поглинань; — введення жорстких і прозорих процедур банкрутства фінансових установ; — дотримання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства та впровадження загальноприйнятих норм поведінки учасників фінансового ринку, а також працівників регулюючих органів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Суб'єктами державного регулювання ринку фінансових послуг є:

- 1) Міністерство фінансів України, Національний банк України та Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- 2) Національний банк України, Державна комісія з регулювання цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- 3) Національний банк України, Державна комісія з регулювання цінних паперів та фондового ринку, спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг;
- 4) Міністерство фінансів України, Національний банк України та спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

2. Основною функцією Національного банку України є:

- 1) сприяння дотриманню стабільності банківської системи України;
- 2) забезпечення стабільності грошової одиниці України;
- 3) представництво інтересів України в міжнародних банках та інших міжнародних кредитних установах;
- 4) забезпечення цінової стабільності.

3. Учасниками ринку фінансових послуг є:

- 1) юридичні особи, які мають право надавати фінансові послуги;
- 2) фізичні особи, які мають право надавати фінансові послуги;
- 3) споживачі фінансових послуг;
- 4) всі відповіді вірні.

4. Здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам — це:

- 1) державний нагляд за фінансовими установами;
- 2) головна мета діяльності ДКЦПФР;
- 3) державне регулювання ринків фінансових послуг;
- 4) державний контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг.

5. Неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг, якому делегуються повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг, — це:

- 1) кредитна спілка;
- 2) саморегульвна організація;
- 3) Державна комісія з регулювання фінансових ринків;
- 4) асоціація учасників ринку фінансових послуг.

6. Проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг; захист інтересів споживачів фінансових послуг; створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг; контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг — це:

- 1) мета державного регулювання ринків фінансових послуг;
- 2) мета діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України;
- 3) мета діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 4) завдання державного регулювання ринків фінансових послуг.

7. Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом:

- 1) ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- 2) нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ;
- 3) нагляду за діяльністю фінансових установ;
- 4) застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
- 5) всі відповіді вірні.

8. Статутний капітал Національного банку України становить:

- 1) 10 млн грн.;
- 2) 100 млн грн.;
- 3) 10 млрд грн.;
- 4) 10 млн євро.

9. Проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг; розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг; захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушенням законодав-

ства на ринках фінансових послуг та їх припинення; здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства в цій сфері — це:

- 1) мета державного регулювання ринків фінансових послуг;
- 2) мета діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України;
- 3) мета діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 4) завдання державного регулювання ринків фінансових послуг.

10. Основними напрямками нагляду ДКРРФП є дотримання встановлених критеріїв та нормативів щодо:

- 1) ліквідності, капіталу і платоспроможності, прибутковості та якості активів й ризиковості операцій комерційних банків;
- 2) ліквідності, капіталу і платоспроможності, прибутковості та якості активів й ризиковості операцій професійних учасників ринку цінних паперів;
- 3) ліквідності, капіталу і платоспроможності, прибутковості та якості активів і ризиковості операцій фінансових установ;
- 4) всі відповіді вірні.

11. Першочергова реалізація загальнонаціональних інтересів та забезпечення гарантій і безпеки інвестиційної діяльності в економіку України є головним принципом:

- 1) державного регулювання ринків фінансових послуг;
- 2) державного регулювання ринку цінних паперів;
- 3) державного регулювання ринку банківських послуг;
- 4) державного регулювання економіки України.

12. Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) регулювання імпорту та експорту капіталу та процентну політику;
- 2) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 3) управління золотовалютними резервами;
- 4) всі відповіді вірні.

13. Не допускається використання золотовалютного резерву для:

- 1) продажу валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, у т. ч. політику обмінного курсу;
- 2) фінансування витрат по операціях з іноземною валютою, монетарними металами;
- 3) надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України;
- 4) всі відповіді вірні.

14. Золотовалютний резерв складається з таких активів:

- 1) монетарне золото та спеціальні права запозичення;
- 2) резервна позиція в МВФ;
- 3) іноземна валюта; цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- 4) всі відповіді вірні.

15. Виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить:

- 1) комерційним банкам України;
- 2) Державному казначейству України;
- 3) уряду України;
- 4) НБУ.

16. Національний банк України має право:

- 1) здійснювати торговельну, виробничу, страхову та іншу діяльність;
- 2) бути акціонером або учасником банків та інших підприємств, установ;
- 3) здійснювати операції з нерухомістю;
- 4) немає вірної відповіді.

17. Мета діяльності Антимонопольного комітету України полягає у:

- 1) державному регулюванні ринків фінансових послуг;
- 2) проведенні ефективної політики стосовно забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, робіт та послуг;
- 3) забезпеченні державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності;
- 4) сприянні просуванню національних товарів, робіт, послуг на міжнародні ринки.

18. Основним завданням Антимонопольного комітету України є:

- 1) участь у формуванні та реалізації конкурентної політики України;
- 2) державне регулювання ринків фінансових послуг;
- 3) проведення ефективної політики стосовно забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, робіт та послуг;
- 4) сприяння просуванню національних товарів, робіт, послуг на міжнародні ринки.

19. Кожен професійний учасник ринку цінних паперів має:

- 1) обов'язково бути членом всіх саморегулівних організацій, зареєстрованих ДКЦПФР;
- 2) обов'язково бути членом однієї саморегулівної організації, зареєстрованої ДКЦПФР;
- 3) обов'язково бути членом однієї будь-якої з саморегулівних організацій професійних учасників ринку фінансових послуг;
- 4) добровільно приймати рішення про вступ до саморегулівної організації чи відмовитись від вступу до всіх саморегулівних організацій взагалі.

20. Об'єднання фінансових установ набуває статусу саморегулівної організації після:

- 1) державної реєстрації саморегулівної організації як юридичної особи;
- 2) вступу до асоціації професійних учасників ринків фінансових послуг понад 50 фінансових установ;
- 3) формування відповідного статутного капіталу;
- 4) внесення запису про неї до відповідного реєстру, який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг.

21. Мета регулювання ринку фінансових послуг.
22. Суб'єкти регулювання ринку фінансових послуг.
23. Уповноважений орган з регулювання ринку фінансових послуг та мета його діяльності.
24. Мета та завдання діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
25. Мета та завдання Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
26. Правове положення Національного банку України.
27. Назвіть функції Національного банку України.
28. Назвіть операції Національного банку України.
29. Нормативи обов'язкового резервування НБУ.
30. Операції на відкритому ринку Національного банку України.
31. Банківське регулювання та банківський нагляд НБУ.
32. Валютне регулювання НБУ.
33. Доходи та витрати НБУ, а також розподіл його прибутку.
34. Правове положення Антимонопольного комітету України.
35. Мета та завдання діяльності Антимонопольного комітету України.
36. Правове положення саморегулівних організацій.
37. Створення та набуття статусу саморегулівної організації.
38. Повноваження ДКЦПФР у сфері регулювання діяльності саморегулівних організацій.
39. Функції саморегулівних організацій.
40. Набуття об'єднанням професійних учасників ринку фінансових послуг статусу саморегулівної організації.

Рівень II

41. Повноваження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.
42. Повноваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
43. Управління золотовалютними резервами Національного банку України.
44. Повноваження Національного банку України.
45. Повноваження Антимонопольного комітету України.
46. Актуальні напрями роботи Антимонопольного комітету України сьогодні.
47. Сучасна ситуації конкурентних умов на ринку фінансових послуг.
48. Саморегулівні організації на фондовому ринку України.
49. Мета заснування і діяльності саморегулівної організації.
50. Реєстрація саморегулівної організації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг та надання їй відповідного статусу.
51. Обов'язки саморегулівної організації, зареєстрованої Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.
52. Роль саморегулівних організацій в регулюванні ринку фінансових послуг.
53. Делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг повноважень саморегулівній організації.
54. Правила саморегулівної організації.
55. Пріоритетні напрями роботи Антимонопольного комітету України.
56. Завдання Антимонопольного комітету України.
57. Здійснення валютного регулювання Національним банком України.
58. Здійснення регулювання грошового обігу Національним банком України.
59. Важелі непрямого втручання держави у ринок фінансових послуг.
60. Перспективи удосконалення державного регулювання ринку фінансових послуг.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36
ІІ р.	41, 46, 51, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37
ІІ р.	42, 47, 52, 57
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38
ІІ р.	43, 48, 53, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39
ІІ р.	44, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40
ІІ р.	45, 50, 55, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	1, 3, 12, 14, 27, 29, 31, 34
ІІ р.	41, 43, 58, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	2, 6, 11, 15, 22, 25, 33, 39
ІІ р.	42, 44, 51, 53
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	4, 5, 13, 16, 21, 23, 32, 37
ІІ р.	45, 47, 52, 55
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	7, 9, 18, 20, 24, 26, 36, 38
ІІ р.	46, 50, 57, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	8, 10, 17, 19, 28, 30, 35, 40
ІІ р.	48, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 15, 20, 22, 26, 38, 39
ІІ р.	41, 43, 56, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 6, 14, 19, 21, 25, 34, 40
ІІ р.	42, 44, 54, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	3, 7, 13, 18, 24, 29, 32, 36
ІІ р.	45, 47, 53, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	5, 9, 12, 17, 27, 30, 33, 37
ІІ р.	46, 50, 52, 57
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	8, 10, 11, 15, 23, 28, 31, 35
ІІ р.	48, 49, 51, 55

ЛІТЕРАТУРА: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 30, 31, 50, 53, 60, 62, 144, 145, 146, 158, 161, 172, 180, 112, 202, 122, 123, 125, 203, 138, 220, 222, 150, 151, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

1. Основні терміни і поняття.
2. Основні засади побудови системи оподаткування в Україні.
3. Оподаткування фінансових установ податком на прибуток підприємств.
4. Оподаткування фінансових установ податком на додану вартість.
5. Сплата податку на доходи фізичних осіб на ринку фінансових послуг.
6. Інші податки та збори, що сплачують фінансові установи в процесі своєї діяльності.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Податок (збір, обов'язковий платіж) до бюджетів та державних цільових фондів — це обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або до державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Державні цільові фонди — це фонди, які створені відповідно до законів України і формуються за рахунок визначених законами України податків і зборів (обов'язкових платежів) юридичних осіб, незалежно від форм власності, та фізичних осіб.

Система оподаткування — це сукупність податків і зборів, (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів, що стягуються в порядку, встановленому відповідними законами держави.

Матеріальний актив — основні фонди та оборотні активи у будь-якому виді, що відрізняється від коштів, цінних паперів, деривативів та нематеріальних активів.

Нематеріальний актив — об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку.

Дериватив — стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому. Стандартна (типова) форма деривативів та порядок їх випуску та обігу встановлюються законодавством.

Корпоративні права — право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), в т. ч. права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах.

Резиденти — юридичні особи та суб'єкти господарської діяльності України, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва), які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням на її території.

Нерезиденти — юридичні особи та суб'єкти господарської діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва) з місцезнаходженням за межами України, які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства іншої держави.

Лізингова (орендна) операція — господарська операція (крім операцій з фрахтування (чартеру) морських суден та інших транспортних засобів) фізичної чи юридичної особи (орендодавця), що передбачає надання основних фондів або землі у користування іншим фізичним чи юридичним особам (орендарям) за орендну плату та на визначений строк.

Оперативний лізинг (оренда) — господарська операція фізичної або юридичної особи, що передбачає відповідно до договору оперативного лізингу (оренди) передавання орендарю майна,

що підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого орендодавцем на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом (орендою).

Фінансовий лізинг (оренда) — господарська операція фізичної або юридичної особи, яка передбачає відповідно до договору фінансового лізингу (оренди) передавання орендарю майна, що підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних з правом користування та володіння об'єктом лізингу.

Платники податків — юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, а також фізичні особи, які мають статус суб'єктів підприємницької діяльності чи не мають такого статусу, на яких згідно з законами покладений обов'язок утримувати та/або сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), пеню та штрафні санкції.

Податкове зобов'язання — зобов'язання платника податків сплатити до бюджетів або державних цільових фондів відповідну суму коштів у порядку та у строки, визначені законодавством.

Податковий борг (недоїмка) — податкове зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), самостійно узгоджене платником податків або узгоджене в адміністративному чи судовому порядку, але не сплачене у встановлений строк, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов'язання.

Пеня — плата у вигляді процентів, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання.

Штрафна санкція (штраф) — плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами.

Податкове повідомлення — письмове повідомлення контролюючого органу про обов'язок платника податків сплатити суму податкового зобов'язання, визначену контролюючим органом у випадках, передбачених законодавством.

Податкова вимога — письмова вимога податкового органу до платника податків погасити суму податкового боргу.

Податкова декларація, розрахунок — документ, що подається платником податків до контролюючого органу у строки, встановлені законодавством, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податку, збору (обов'язкового платежу).

2. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Податки є важливою ланкою фінансових відносин у суспільстві і як форма фінансових відносин виникають одночасно з появою держави. Суспільне призначення податків виявляється в тих функціях, які вони виконують. У спеціальній літературі автори називають різні функції податків. Найбільш поширеним є погляд, що податки виконують *дві основні функції* — фіскальну та регулюючу.

Фіскальна функція податків полягає в мобілізації коштів у розпорядження держави та формуванні централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави. Вона реалізується через розподіл частини валового національного продукту. Фіскальна функція є дуже важливою для характеристики податків, їхнього суспільного призначення. Для реалізації цієї функції важливе значення має постійність і стабільність надходження коштів в розпорядження держави.

З підвищенням ролі держави зростає значення *регулюючої функції податків*. Ця функція реалізується через вплив податків на різні напрямки, показники діяльності суб'єктів господарювання.

Використання податків у цій функції є досить складним процесом і, на думку авторів підручника «Фінанси підприємств» за загальною редакцією А. М. Поддєрьогіна, *залежить від правильного вирішення таких питань:*

1. Установлення об'єкта оподаткування та методики його визначення. Згідно з чинним законодавством оподатковуються валовий дохід, прибуток, вартість майна, сума виплаченої заробітної плати, вартість товарної продукції, обсяг реалізації та ін.

2. Визначення джерел сплати податків. Такими джерелами можуть бути: прибуток (за стягнення податку на прибуток); собівартість (відрахування в цільові державні фонди, сплата місцевих податків і зборів); частина виручки від реалізації продукції (сплата мита, акцизного збору, податку на додану вартість).

3. Установлення розміру ставок податків і методики їх розрахунку. Розмір ставок податків є дуже складною проблемою оподаткування, що істотно впливає на здійснення фінансової і регулюючої функцій податків. Податкові ставки можуть бути універсальними і диференційованими. Вони можуть встановлюватися в грошовому вираженні на одиницю оподаткування або у відсотках до об'єкта оподаткування. Відсоткові ставки оподаткування можуть бути пропорційними (не залежать від розміру об'єкта оподаткування), прогресивними (зростають зі збільшенням об'єкта оподаткування), регресивними (знижуються зі збільшенням об'єкта оподаткування).

4. Установлення термінів сплати податків. Для різних податків вони різні і залежать від об'єкта оподаткування, розміру податків і джерел сплати. Для уникнення негативного впливу податків на фінансово-господарську діяльність важливе значення має запобігання тимчасовій іммобілізації оборотного капіталу підприємства для сплати податків.

5. Надання податкових пільг. Пільги істотно впливають на здійснення регулюючої функції податків і можуть надаватися окремим платникам податків, а також визначатися для окремих об'єктів оподаткування.

6. Застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства суб'єктами господарювання. Штрафні санкції застосовуються за таких порушень: неподання або несвоєчасне подання необхідних документів, форм звітності до податкової адміністрації; несплата в установлені терміни податків та інших обов'язкових платежів державі; приховування об'єктів від оподаткування, умисне заниження суми податку. При цьому регулююча функція податку залежатиме від розміру фінансових санкцій та джерела їх сплати.

У процесі реалізації регулюючої функції податків виявляється її вплив на такі показники фінансово-господарської діяльності підприємств: собівартість продукції, прибуток від реалізації, прибуток підприємства, обсяг реалізації, виручка від реалізації, чистий прибуток, швидкість обертання оборотних коштів, платоспроможність, фінансова стійкість, іммобілізація оборотних коштів, обсяг залучення кредитів.

Система оподаткування — це продукт діяльності держави, її важливий атрибут. Кожна держава формує свою систему оподаткування з урахуванням досвіду інших країн, стану економіки, розвитку ринкових відносин, необхідності вирішення економічних і соціальних завдань, власних національних особливостей.

Законом України «Про систему оподаткування» визначені принципи побудови системи оподаткування:

✓ стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;

✓ стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності — введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;

✓ обов'язковість — впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;

✓ рівнозначність і пропорційність — справляння податків з юридичних осіб здійснюється у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутків і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) — на більші доходи;

✓ рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації — забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, у т. ч. нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

✓ соціальна справедливість — забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;

✓ стабільність — забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;

✓ економічна обґрунтованість — встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;

✓ рівномірність сплати — встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;

✓ компетенція — встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами;

✓ єдиний підхід — забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;

✓ доступність — забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Основи вітчизняної системи оподаткування закладені Законом України «Про систему оподаткування» та передбачають два види податків та зборів (обов'язкових платежів), що справляються на території України — загальнодержавні та місцеві податки та збори (обов'язкові платежі) (див. рис. 4.1.).

Об'єктами оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому числі митна, або її натуральні показники, спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб та інші об'єкти, визначені законами України про оподаткування.

Ставки податків і зборів (обов'язкових платежів) встановлюються Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами відповідно до законів України про оподаткування і не змінюються протягом бюджетного року, за винятком випадків, пов'язаних із застосуванням антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних заходів відповідно до законів України.

Порядок зарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) до Державного бюджету України і місцевих бюджетів та державних цільових фондів встановлюється Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами відповідно до цього Закону та інших законів України.

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) зобов'язані:

- вести бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у терміни, встановлені законами;

- подавати до державних податкових органів та інших державних органів, відповідно до законів, декларації, бухгалтерську звітність та інші документи і відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів);

- сплачувати належні суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у встановлені законами терміни;

- допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок з питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) мають право:

- подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування у порядку, встановленому законами України;

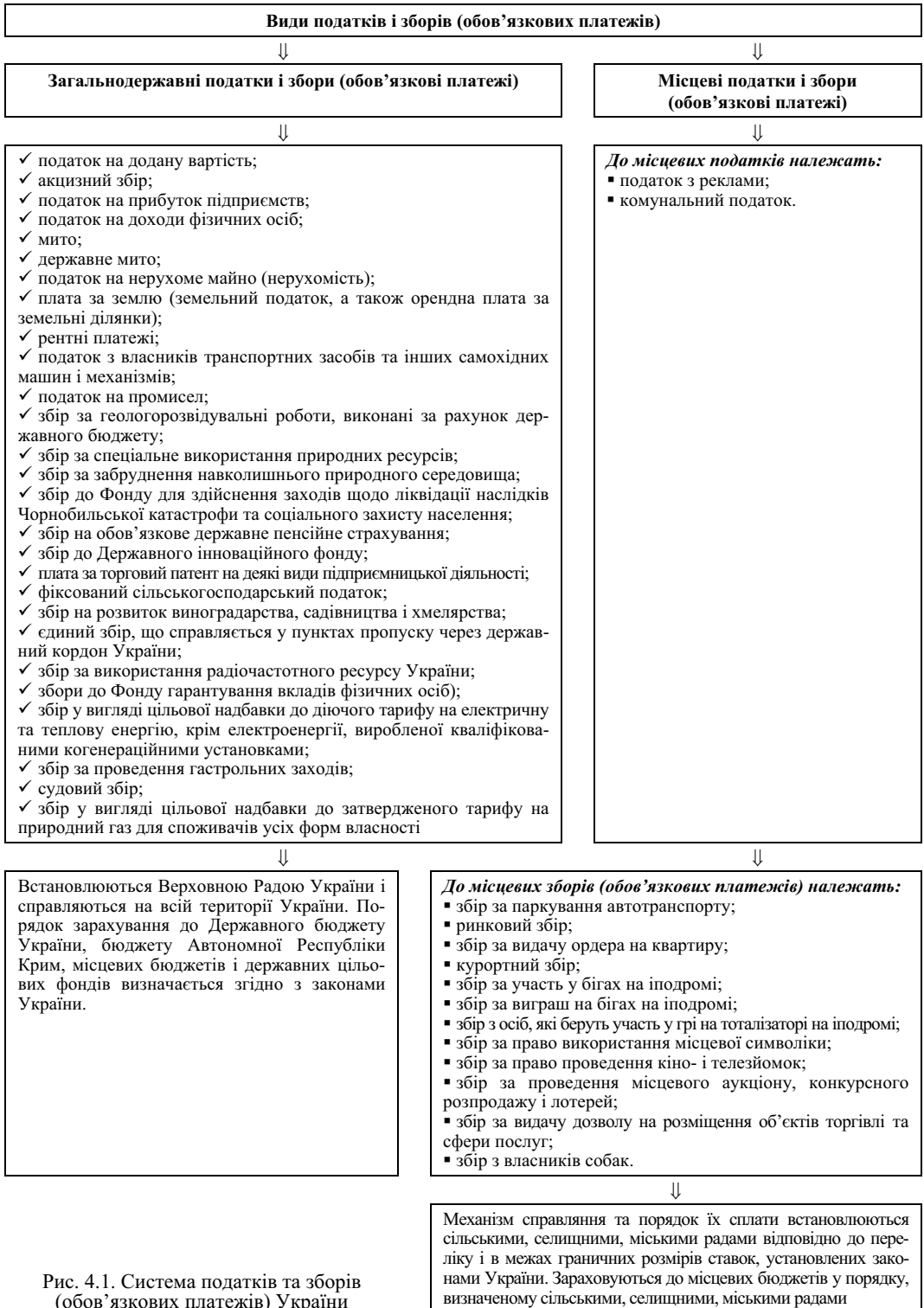

Рис. 4.1. Система податків та зборів (обов'язкових платежів) України

- одержувати та ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;

- оскаржувати у встановленому законом порядку рішення державних податкових органів та дії їх посадових осіб.

Фінансові установи виконують доручення платників податків і зборів (обов'язкових платежів) на перерахування податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів у встановлений законом термін.

Фінансові установи зобов'язані подавати органам державної податкової служби на їх письмовий запит відомості про наявність і рух коштів на поточних та вкладних (депозитних) рахунках платників податків — клієнтів цих установ у порядку, встановленому законом.

3. ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ

Отримання прибутку — основна мета діяльності фінансової установи (окрім кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів, які є неприбутковими організаціями), тому що прибуток є основним джерелом фінансування їх діяльності, фінансової стійкості, а також фінансово-економічного та соціального розвитку.

Прибуток є важливим фактором підвищення капіталізації фінансової установи та необхідним для залучення нового капіталу, що своєю чергою, дає змогу розширювати обсяг фінансових операцій та послуг, а також підвищувати їх якість.

Прибуток є джерелом створення різного виду страхових фондів та резервів для страхування ризиків за здійснюваними операціями. Це забезпечує фінансову стабільність фінансової установи, зміцнює довіру клієнтів та укріплює позицію фінансової установи в конкурентній боротьбі.

Прибуток є одним із джерел формування бюджетів різних рівнів. Він надходить у вигляді податків і, водночас, з другими податками і обов'язковими платежами використовується для фінансування задоволення суспільних потреб, забезпечення виконання державою своїх функцій, державних, інвестиційних, науково-технічних і соціальних програм.

З прийняттям Закону «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» з другого півріччя 1997 р. відбулися істотні зміни в оподаткуванні підприємницької діяльності, спрямовані на підтримку виробника, активізацію інвестиційної діяльності підприємства.

Платниками податку на прибуток є резиденти та нерезиденти.

- *З числа резидентів* платниками податку є суб'єкти господарської діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи й організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку на території України і за її межами.

- *З числа нерезидентів* платниками податку є фізичні особи, а також юридичні особи, створені у будь-якій організаційно-правовій формі, які отримують доходи, джерелом походження котрих є Україна (крім установ і організацій, що мають дипломатичний статус).

Платник податку, який має відокремлені підрозділи (філії), може прийняти рішення щодо сплати консолідованого податку на прибуток.

Податок на прибуток підприємств визначається шляхом обчислення валового доходу та здійснення виключення із суми скоригованого валового доходу валових витрат платника податку, а також нарахованих амортизаційних відрахувань. (див. рис. 4.2).

Валовий дохід — це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, так і за її межами.

Валові витрати виробництва й обігу — це сума будь-яких витрат платника податку в грошовій, матеріальній чи нематеріальній формах, що здійснюється як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбані чи виготовлені цим платником для подальшого використання у власній господарській діяльності.

Рис. 4.2. Схема визначення об'єкта оподаткування (оподаткованого прибутку)

Визначаючи валовий дохід, ураховують:

— загальні доходи від продажу товарів (робіт, послуг), а також від продажу цінних паперів, крім операцій з їх первинного випуску (розміщення) та кінцевого погашення;

— доходи від здійснення банківських, страхових та інших операцій, пов'язаних із наданням фінансових послуг, від торгівлі валютними цінностями, цінними паперами, борговими зобов'язаннями та вимогами;

— доходи від спільної діяльності у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, відсотків, роялті, володіння борговими вимогами, від здійснення операцій лізингу (оренди);

— доходи, не враховані під час обчислення валового доходу у попередніх періодах і виявлені у звітному періоді;

— доходи з інших джерел і від позареалізаційних операцій (сум безповоротної фінансової допомоги, а також вартості товарів (робіт, послуг), безоплатно отриманих у звітному періоді; сум невикористаної частини коштів, повернутих із страхових резервів; сум страхового резерву, використаних не за призначенням; вартості матеріальних цінностей, переданих платнику податку згідно з договорами зберігання і використаних ним у власному виробничому й господарському обороті; сум отриманих штрафів, неустойки, пені; сум державного мита, раніше сплаченого і поверненого за рішенням суду);

— суму перевищення виручки від продажу над балансовою вартістю окремих об'єктів основних фондів групи 1 та нематеріальних активів.

Отже, визначення валового доходу для оподаткування значно відрізняється від класичного (різниця між виручкою від реалізації і матеріальними, а також прирівняними до них витратами).

До складу скоригованого валового доходу не включаються:

— суми акцизного збору та податку на додану вартість;

— суми або вартість майна, отримані платником податку як компенсація за примусові відчуження державою іншого майна платника податку;

— суми коштів або вартість майна, отримані платником податку з рішення суду як компенсація його витрат або збитків;

— суми надмірно сплачених податків, зборів, що повертаються платнику податку з бюджету, якщо вони не були введені до складу валових витрат;

— суми коштів або вартість майна, що надходять у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права;

- суми одержаного платником податку емісійного доходу;
- кошти або майно, які повертаються власнику корпоративних прав, емітованих юридичною особою, після повної її ліквідації, або після закінчення договору про спільну діяльність;
- інші доходи, передбачені статтею 4 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

До складу валових витрат включаються:

- Суми будь-яких витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду і пов'язаних з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг) та охороною праці (тобто матеріальні витрати і витрати на оплату праці).
- Витрати на виплату або нарахування відсотків за борговими зобов'язаннями протягом звітного періоду, які пов'язані з веденням господарської діяльності платником податку.
- Витрати на поточний і капітальний ремонт, реконструкцію, модернізацію, технічне переоснащення та інші види поліпшення основних фондів, у сумі, що не перевищує 10 % сукупної балансової вартості груп основних фондів на початок звітного року.
- Суми внесених (нарахованих) податків, зборів (загальнодержавних і місцевих), установлених Законом України «Про систему оподаткування», за винятком податків, передбачених п. 5.2.5. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».
- Суми коштів або вартість майна, добровільно перерахованих (переданих) до Державного бюджету України або бюджетів територіальних громад, до неприбуткових організацій (не більше 5 % оподаткованого прибутку попереднього звітного періоду).
- Суми коштів, переказаних підприємствами всеукраїнських об'єднань осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, коли на цих підприємствах як на основному місці роботи працює не менше 75 % таких осіб, згаданим об'єднанням для проведення благодійної діяльності (не більше 10 % оподаткованого прибутку попереднього звітного періоду).
- Суми коштів, унесених у страхові резерви (в порядку, передбаченому Законом «Про оподаткування прибутку підприємств»).
- Суми витрат, не включених до складу валових витрат минулих звітних податкових періодів у зв'язку з утратою або псуванням документів чи допущенням помилок у розрахунках податкового зобов'язання, виявлених у звітному податковому періоді.
- Інші витрати, передбачені статтею 5 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

До складу валових витрат дозволяється включати і такі витрати платників податку на прибуток (витрати подвійного призначення) з урахуванням обмежень, встановлених пунктом 5.4. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»:

- на гарантійний ремонт (обслуговування) реалізованих товарів;
- на винахідництво та раціоналізацію господарських процесів;
- на придбання науково-технічної літератури, передплату спеціалізованих періодичних видань, оплату участі в наукових семінарах з основної діяльності;
- на проведення передпродажних і рекламних заходів стосовно товарів (робіт, послуг), що їх продає платник податку;
- на утримання та експлуатацію фондів природоохоронного призначення;
- на страхування ризиків загибелі врожаю, транспортування продукції, кредитних і комерційних ризиків; майна платника податку, страхування громадянської відповідальності, пов'язаної з експлуатацією транспортних засобів, що входять до складу основних фондів, можливих екологічних і ядерних ризиків;
- на придбання ліцензій та інших спеціальних дозволів, які видають державні органи на відповідні види діяльності;
- на забезпечення найманих робітників спеціальним одягом, взуттям;
- на відрядження фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах із платником податку;
- на експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури, що перебували на балансі підприємства та утримувалися за рахунок платника податку до прийняття Закону «Про оподаткування прибутку підприємств» (окрім капітальних витрат, що підлягають амортизації).

Не дозволяється включати до складу валових витрат платника податку такі витрати:

- не пов'язані з веденням господарської діяльності;

- на придбання торгових патентів;
- сплату штрафів та неустойки;
- на утримання органів управління об'єднань платників податку, у т. ч. утримання холдингових компаній;
- виплату емісійного доходу на користь емітента корпоративних прав;
- виплату дивідендів;
- суми збитків платника податку, понесених у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) або їх обміном за цінами, нижчими, ніж звичайні.

Під терміном «**основні фонди**» слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищує 1000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Амортизація основних фондів і нематеріальних активів — це поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення валового доходу платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань.

Амортизації підлягають витрати на:

- придбання основних фондів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, у т. ч. витрати на придбання племінної худоби та придбання, закладення і вирощування багаторічних насаджень до початку плодоношення;
- самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб, у т. ч. витрати на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних фондів;
- проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних фондів;
- капітальні поліпшення землі, не пов'язані з будівництвом.

Не підлягають амортизації та повністю відносять до складу валових витрат витрати платника податку на:

- придбання і відгодівлю продуктивної худоби;
- вирощування багаторічних плодоносних насаджень;
- придбання основних фондів або нематеріальних активів з метою їх подальшого продажу іншим особам чи їх використання як комплектуючих (складових частин) інших основних фондів, призначених для подальшого продажу іншим особам.

Не підлягають амортизації та провадяться за рахунок відповідних джерел фінансування:

- ✓ витрати бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою й житлових будинків, придбання і збереження бібліотечних і архівних фондів;
- ✓ витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування;
- ✓ витрати на придбання та збереження Національного архівного фонду України, а також бібліотечного фонду, що формується та утримується за рахунок бюджетів, бібліотечних і архівних фондів;
- ✓ витрати на придбання, ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих фондів.

Суми амортизаційних відрахувань звітного періоду визначаються шляхом застосування норм амортизації до балансової вартості груп основних фондів на початок звітного періоду:

$$A(a) = B(a) \times H(a) \text{ групи} / 100 \%,$$

де $A(a)$ — сума амортизаційних відрахувань звітного періоду;

$B(a)$ — балансова вартість групи на початок звітного періоду;

$H(a)$ групи — норма амортизаційних відрахувань відповідної групи основних фондів.

Балансова вартість групи основних фондів на початок звітного періоду визначається за формулою:

$$B(a) = B(a-1) + \Pi(a-1) - B(a-1) - A(a-1),$$

де $B(a-1)$ — балансова вартість групи на початок періоду, що передував звітному;

$\Pi(a - 1)$ — сума витрат, понесених на придбання основних фондів, здійснення капремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних фондів протягом періоду, що передував звітному;

$V(a - 1)$ — сума виведених з експлуатації основних фондів протягом періоду, що передував звітному;

$A(a - 1)$ — сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у періоді, що передував звітному.

Поділ основних фондів на групи визначений п. 8.2.2. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та передбачає різні ставки нарахування амортизаційних відрахувань залежно від приналежності основних фондів до тієї чи іншої групи (див. рис. 4.3). Варто зазначити, що облік балансової вартості основних фондів, які підпадають під визначення групи 1, ведеться по кожній окремій будівлі, споруді або їх структурному компоненту та загалом по групі 1 як сума балансових вартостей окремих об'єктів такої групи. Облік балансової вартості основних фондів, які підпадають під визначення груп 2, 3 і 4, ведеться за сукупною балансовою вартістю відповідної групи основних фондів незалежно від часу введення в експлуатацію таких основних фондів. При цьому окремий облік балансової вартості індивідуальної матеріальної цінності, що входить до складу основних фондів груп 2, 3 або 4, з метою оподаткування не ведеться.

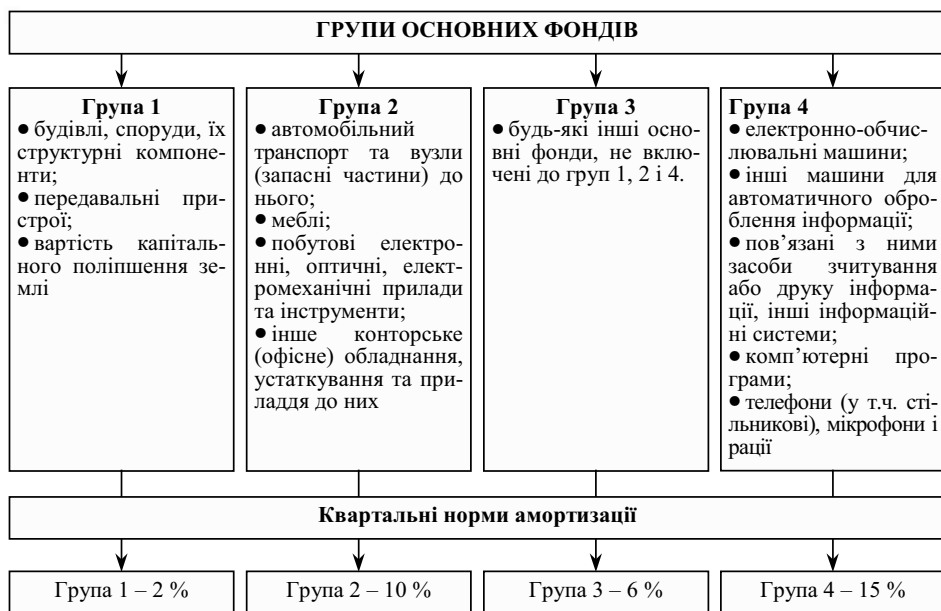

Рис. 4.3. Поділ основних фондів на групи згідно з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»

Ставки оподаткування прибутку. Основну ставку податку встановлено в розмірі **25 %** до об'єкта оподаткування. Крім того, передбачено й інші ставки оподаткування. Так, за оподаткування страхової діяльності застосовуються такі ставки:

- **0 % валового доходу** (дохід від страхування та перестрахування життя);
- **3 % валового доходу** (крім доходу від страхування й перестрахування життя);
- **6 % валового доходу** за умови дострокового розірвання договору про страхування життя.

Термін сплати податку на прибуток. Податок за звітний період сплачується його платником до відповідного бюджету у строк, визначений законодавством для квартального податкового періоду.

Платники податку у строки, визначені законодавством (протягом 40 календарних днів наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу та протягом 60 календарних днів за останнім календарним днем звітного (податкового) року), подають до податкового органу податкову декларацію про прибуток за звітний період, розраховану наростаючим підсумком з урахуванням від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових періодів за його наявності. При цьому за звітні квартали, півріччя та три квартали платники податку подають спрощену декларацію, а за результатами звітного року — повну. Форми декларацій з цього податку встановлюються Державною податковою адміністрацією України за узгодженням з комітетом Верховної Ради України, що відповідає за проведення податкової політики.

4. ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Платники податку. Платниками податку в бюджет є суб'єкти господарської діяльності (юридичні особи) і громадяни (фізичні особи), які здійснюють підприємницьку діяльність на території України, а також імпортують товари (супутні послуги). При цьому податок стягується, якщо обсяг оподаткованих операцій платника з продажу товарів (робіт, послуг) за останні дванадцять календарних місяців перевищував 300 000 грн або юридична чи фізична особа добровільно вирішила сплачувати податок на додану вартість.

Об'єкт оподаткування. Об'єктом оподаткування є такі операції, здійснювані платниками податку, суб'єктами господарювання:

— продаж товарів (робіт, послуг) на митній території України, у тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оперативної оренди (лізингу);

— завезення (пересилання) товарів на митну територію України, виконання робіт (послуг), що здійснюється нерезидентами для використання або споживання цих робіт (послуг) на митній території України; завезення (пересилання) майна згідно з договорами оренди (лізингу), застави, іпотеки;

— вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України і виконання робіт, надання послуг для споживання за межами митної території України.

Законодавчо визначено поняття продажу товарів (робіт, послуг).

Продаж товарів — це будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, іншими цивільно-правовими договорами та передбачають передачу права власності на товари за компенсацію, а також операції з безоплатного надання товарів.

Продаж послуг (робіт) — це будь-які операції цивільно-правового характеру з надання послуг (робіт) з передачею права користування або розпорядження товарами, у тім числі нематеріальними активами, за компенсацію, а також операції з безкоштовного надання послуг. Продаж послуг (результатів робіт) включає надання права користування або розпорядження товарами згідно з договорами оренди (лізингу), продажу, ліцензування, установлення законом способів передачі права інтелектуальної власності.

Не вважаються об'єктами оподаткування такі операції, здійснювані суб'єктами господарювання:

▪ випуск, розміщення і продаж цінних паперів, емітованих суб'єктами підприємницької діяльності, а також деривативів;

▪ обмін цінних паперів на інші цінні папери, депозитарна, реєстраторська та клірингова діяльність з цінними паперами;

▪ передача майна в оренду і його повернення після закінчення терміну договору оренди, сплата орендних платежів відповідно до договорів фінансової оренди;

▪ надання послуг зі страхування й перестрахування, із соціального та пенсійного страхування;

▪ обіг валютних цінностей;

▪ надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, за кредитними і депозитними договорами;

▪ виплата заробітної плати, інших грошових виплат, дивідендів;

- надання брокерських, дилерських послуг з укладанням контрактів на торгівлю цінними паперами і деривативами на ринку цінних паперів;
- передача основних фондів у формі внесків у статутні фонди юридичних осіб в обмін на їхні корпоративні права.

База оподаткування:

➤ База оподаткування операції з поставки товарів (послуг) визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, визначеної за вільними цінами, з урахуванням акцизного збору, ввізного мита, інших загальнодержавних податків та зборів (обов'язкових платежів), згідно із законами України з питань оподаткування (за винятком ПДВ, а також збору на обов'язкове державне пенсійне страхування на послуги стільникового рухомого зв'язку, що включається до ціни товарів (послуг)).

➤ Для товарів, які імпортуються на митну територію України платниками податку, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість таких товарів з урахуванням витрат на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження та страхування до пункту перетину митного кордону України, сплати брокерських, агентських, комісійних та інших видів винагород, пов'язаних з ввезенням (пересиланням) таких товарів, плати за використання об'єктів інтелектуальної власності, що належать до таких товарів, акцизних зборів, ввізного мита, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів), за винятком ПДВ.

➤ Для готової продукції, виготовленої на території України з давальницької сировини нерезидента, у разі її поставки на митній території України, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість такої продукції з урахуванням акцизного збору, ввізного мита, а також інших податків, зборів (обов'язкових платежів), за винятком ПДВ, що включаються до ціни такої готової продукції.

➤ Коли платник податку здійснює операції з поставки товарів (послуг), які є об'єктом оподаткування, під забезпечення боргових зобов'язань покупця, надане такому платнику податку у формі простого або переказного векселя або інших боргових інструментів, випущених таким покупцем або третьою особою, базою оподаткування є договірна вартість таких товарів (послуг), без врахування дисконтів або інших знижок з номіналу такого векселя, а за процентними векселями — договірна вартість таких товарів (послуг), збільшена на суму процентів, нарахованих або таких, що мають бути нараховані на суму номіналу такого векселя.

Для цілей оподаткування, згідно з законодавством, векселі (крім податкових векселів), видані або отримані, не вважаються засобом платежу та не змінюють суму податкового кредиту або податкового зобов'язання з цього податку, крім податкових векселів.

Вартість тари, яка згідно з договором (контрактом) є поворотною, до бази оподаткування не включається. Однак якщо протягом встановленого законодавством терміну тара не повертається відправнику, її вартість включається до бази оподаткування покупця товару.

Операції, звільнені від оподаткування. Сфера і види діяльності суб'єктів господарювання дуже різноманітні. Тому в процесі їхньої діяльності важливо враховувати, які операції звільнені від податку на додану вартість. Згідно з чинним законодавством, від ПДВ звільнені такі операції суб'єктів господарювання.

1. Операції з продажу:

- вітчизняних продуктів дитячого харчування молочними кухнями і спеціалізованими магазинами;

- товарів спеціального призначення для інвалідів;

- лікарських засобів і виробів медичного призначення, які зареєстровані в Україні в установленому порядку (в тому числі надання послуг з їх продажу аптечними закладами);

- книг вітчизняного виробництва, періодичних видань, друківаних засобів масової інформації вітчизняного виробництва (у т. ч. їх доставку), учнівських зошитів, підручників та інших навчальних посібників;

- путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку дітей;

- товарів, робіт, послуг для власних потреб дипломатичних представництв, консульських установ і представництв міжнародних організацій в Україні;

- поставки житла (об'єктів житлового фонду), крім їх першої поставки;

- товарів, робіт, послуг (за винятком підакцизних товарів, грального бізнесу) підприємствами, що засновані всеукраїнськими громадськими організаціями інвалідів.

2. Операції з надання послуг:

◆ перевезення пасажирів міським транспортом (за умови, що тарифи на такі перевезення регулюються законодавчо);

◆ ремонт шкіл, дошкільних установ, інтернатів, установ охорони здоров'я (в сільській місцевості);

◆ обробка землі сільськогосподарськими виробниками багатодітним сім'ям, інвалідам, ветеранам, самотнім особам і особам, що постраждали від Чорнобильської катастрофи, школам, дошкільним установам, інтернатам, установам охорони здоров'я в сільській місцевості;

◆ послуги освіти, які надаються установами освіти, що мають відповідний дозвіл;

◆ послуги, що надаються установами охорони здоров'я, які мають спеціальний дозвіл на надання таких послуг;

◆ з перевезення (переміщення) пасажирів та вантажів транзитом через територію і порти України;

◆ послуг з утримання дітей у дошкільних закладах, школах-інтернатах, кімнатах-розподільниках установ Міністерства внутрішніх справ України;

◆ послуг з утримання осіб у будинках для престарілих та інвалідів;

◆ послуг з харчування та облаштування на нічліг осіб, які не мають житла, у спеціально відведених для цього місцях;

◆ послуг з харчування дітей у школах, професійно-технічних училищах та громадян у закладах охорони здоров'я;

◆ послуг з харчування, забезпечення речовим майном, комунально-побутовими та іншими послугами, що надаються спецконтингенту в установах пенітенціарної системи;

◆ доставка пенсій і грошової допомоги населенню.

3. Операції з виконання робіт:

● будівництво за рахунок коштів інвесторів житла для військовослужбовців, ветеранів війни, членів сімей військовослужбовців, що загинули, виконуючи службові обов'язки;

● будівництво житла, що здійснюється за рахунок коштів фізичних осіб за умови передачі його у власність тим самим фізичним особам;

● фундаментальні дослідження, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, що здійснюються за рахунок державного бюджету.

4. Операції з передачі:

◆ земельних ділянок під об'єктами нерухомості або незабудованої землі;

◆ безкоштовної передачі рухомого складу однією залізницею або підприємством залізничного транспорту іншим залізницям або підприємствам залізничного транспорту загального користування державної форми власності.

5. Операції завезення на митну територію України:

● устаткування, яке працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива за умов, якщо ці товари застосовуються платником податку для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні;

● матеріалів, устаткування та комплектуючих, що використовуються для виробництва устаткування, яке працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, яке виробляє альтернативні види палива, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні.

● продуктів морського промислу, виловлених суднами України.

6. Операції з безкоштовного передачі:

◆ продукції (робіт, послуг) власного виробництва (крім підакцизної) допоміжними сільськими господарствами і лікувально-виробничими трудовими майстернями (цехами, дільницями) будинків-інтернатів та територіальних центрів з обслуговування самотніх громадян похилого віку (пенсіонерів), за умови, що така передача здійснюється для забезпечення власних потреб зазначених закладів;

◆ приладів, обладнання, матеріалів, крім підакцизних, науковим установам та науковим організаціям, вищим навчальним закладам III-IV рівнів акредитації, внесеним до Державного реєстру наукових організацій, яким надається підтримка держави.

Згідно із Законом «Про податок на додану вартість», застосовуються дві ставки оподаткування: 20 % і нульова.

Нульова ставка оподаткування ПДВ застосовується до таких операцій:

— продаж товарів, що були вивезені (експортовані) платником податку за межі митної території України;

— продаж робіт (послуг), призначених для використання і споживання за межами митної території України;

— продаж товарів (робіт, послуг) підприємствами роздрібною торгівлі, що розміщені на території України в зонах митного контролю (безмитних магазинах);

— надання транспортних послуг з перевезення пасажирів і вантажів за межами митного кордону України;

— продаж вугілля та продуктів його збагачення, вугільних і торф'яних брикетів, електроенергії, імпортованого газу.

Не дозволяється застосування нульової ставки ПДВ до операцій, пов'язаних з вивезенням (експортом) товарів (робіт, послуг), у тих випадках, коли ці операції звільнені від оподаткування на митній території України.

Таким чином, застосування нульової ставки оподаткування ПДВ до перелічених вище операцій уможливорює включення до суми податкового кредиту ПДВ, сплаченого на придбанні товари (роботи, послуги), що були використані для продажу товарів (робіт, послуг), які оподатковуються за нульовою ставкою.

Підставою для включення ПДВ до податкового кредиту є податкова накладна, що передається покупцеві продавцем товарів (робіт, послуг). Податкову накладну складають у двох примірниках у момент виникнення податкових зобов'язань продавця. Оригінал податкової накладної передається покупцеві, а копія залишається в продавця. Податкова накладна є важливим розрахунковим і податковим документом. У разі звільнення від податку на додану вартість у податковій накладній робиться запис «Без ПДВ» з посиланням на відповідні законодавчі документи.

Слід звернути увагу на дату виникнення права платника податку на податковий кредит. Вона залежить від виду операцій, що здійснюються, форми розрахунків. **Можливі такі варіанти визначення дати виникнення податкового кредиту:**

1. Для звичайних операцій, пов'язаних із продажем товарів (робіт, послуг), — це дата списання коштів із банківського рахунка платника податку для оплати товарів (робіт, послуг), підтверджена податковою накладною, або дата отримання товарів.

2. Для бартерних (товарообмінних) операцій — це дата здійснення заключної балансувальної операції.

3. Для операцій, пов'язаних із завезенням (імпортом) товарів, — це дата оформлення ввізної митної декларації із зазначеною в ній сумою податку.

4. За імпортування робіт (послуг) — це дата списання коштів з поточного рахунка платника податку для їх оплати або дата оформлення документа, що підтверджує факт виконання робіт (послуг) нерезидентом.

Сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету суб'єктом господарювання — платником податку, визначається як різниця між загальною сумою його податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду, і сумою податкового кредиту, що сформувався протягом того самого періоду.

Якщо за результатами звітного періоду сума податкового кредиту перевищує суму податкових зобов'язань платника ПДВ, різниця підлягає відшкодуванню платнику податку з державного бюджету.

Податкове зобов'язання — загальна сума податку, одержана (нарахована) платником податку в звітному (податковому) періоді, визначена згідно з законодавством.

Податковий кредит — сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду, визначена згідно законодавством.

Сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету або сума податкового кредиту, що відшкодується з бюджету, визначається на підставі податкової декларації за звітний період. Відшкодування з бюджету податкового кредиту платнику ПДВ має бути здійснене після подачі

звіту протягом визначеного законодавством періоду (крім оподаткування за нульовою ставкою). На вимогу платника податку сума бюджетного відшкодування може бути повністю або частково зарахована до суми наступних платежів з ПДВ або інших податків, які зараховуються до державного бюджету.

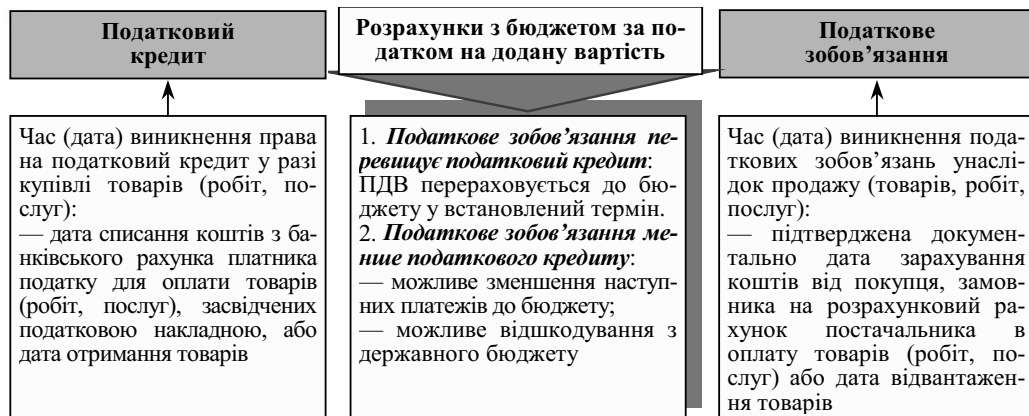

Рис. 4.4. Структурно-логічна схема розрахунку суми податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету

Сплата сум ПДВ до бюджету. Термін перерахування податку на додану вартість до бюджету залежить від обраного звітного податкового періоду та визначається чинним законодавством.

Податковим періодом є один календарний місяць, а у випадках, визначених законодавством, — календарний квартал. Платник податку, обсяг оподатковуваних операцій якого за минулі дванадцять місячних податкових періодів не перевищував 300 000 грн, може вибрати квартальний податковий період. Заява про вибір квартального податкового періоду подається до податкового органу разом із декларацією за наслідками останнього податкового періоду календарного року.

Платники податку у строки, визначені законодавством (протягом 20 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця та протягом 40 календарних днів за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу), подають до податкового органу податкову декларацію про нараховані суми податку на додану вартість за звітний період з урахуванням сум перевищення податкового кредиту над податковим зобов'язанням у минулих податкових періодах за його наявності. Форми декларацій з цього податку встановлюються Державною податковою адміністрацією України за узгодженням з комітетом Верховної Ради України, що відповідає за проведення податкової політики. Варто зазначити, що з січня місяця 2008 року обов'язково подається до контролюючих органів новий додаток податкової декларації з податку на додану вартість, в якому розшифровуються суми податкового зобов'язання та податкового кредиту за кожним контрагентом підприємства.

5. СПЛАТА ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ У ПРОЦЕСІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Податковий агент — юридична або фізична особа чи представництво нерезидента — юридичної особи, які незалежно від їх організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати цей податок до бюджету від імені та за рахунок платника податку, вести податковий облік та подавати податкову звітність податковим органам відповідно до законодавства, а також нести відповідальність за порушення законодавчих норм.

Усі фінансові установи так чи інакше пов'язані з фізичними особами у своїй діяльності: вони наймають громадян на роботу, залучають їх на умовах трудового (контракту) та угоди

підряду стосовно виконання робіт, надання послуг, виконання роботи згідно з цивільно-правовими договорами, а також виконують роль податкового агента при нарахуванні та утриманні податку на доходи фізичних осіб.

При нарахуванні доходів у вигляді заробітної плати об'єкт оподаткування визначається як нарахована сума такої заробітної плати, зменшена на суму збору *до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнооб'язкового державного соціального страхування*, які відповідно до закону, справляються за рахунок доходу найманої особи.

Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з території України і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені на умовах взаємності міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, щодо доходів, одержуваних ним безпосередньо від здійснення дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором іншої діяльності.

Загальний оподатковуваний дохід фізичної особи складається з суми загальних місячних оподатковуваних доходів звітного року, а також іноземних доходів, одержаних протягом такого звітного року.

До складу загального місячного оподаткованого доходу включаються:

- доходи у вигляді заробітної плати, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) платнику податку відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору;
- доходи від продажу об'єктів прав інтелектуальної (промислової) власності; доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншим особам нематеріальним активом (творами науки, мистецтва, літератури або іншими нематеріальними активами), у тому числі одержувані спадкоємцями власника такого нематеріального активу;
- сума (вартість) подарунків у межах, що підлягають оподаткуванню;
- сума пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення відповідно до закону, страхових внесків (премій), пенсійних вкладів, сплачена будь-якою особою — резидентом, іншою ніж платник податку, за такого платника податку чи на його користь, крім сум, що сплачуються;
- сума страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, що сплачуються платнику податку за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення, за договорами пенсійного вкладу;
- частина доходів від операцій з майном;
- дохід від надання майна в оренду або суборенду (строкове володіння та/або користування);
- оподатковуваний дохід (прибуток), не включений до розрахунку загальних оподатковуваних доходів попередніх податкових періодів та самостійно виявлений у звітному періоді платником податку або нарахований податковим органом згідно із законом;
- дохід у вигляді неустойки, штрафів або пені, фактично одержаних платником податку як відшкодування матеріальної або немайнової (моральної) шкоди;
- дохід у вигляді процентів (дисконтних доходів), дивідендів та роялті, виграшів, призів; інші доходи;
- інвестиційний прибуток від здійснення платником податку операцій з цінними паперами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах;
- дохід у вигляді вартості успадкованого майна;
- Інші доходи в межах чинного законодавства.

До складу загального місячного або річного оподаткованого доходу платника податку не включаються такі доходи:

- сума коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт;
- сума державної матеріальної та соціальної допомоги у вигляді адресних виплат коштів та надання соціальних послуг відповідно до закону, житлових та інших субсидій або дотацій, компенсацій (у т. ч. допомога по вагітності та пологах), винагород та страхових виплат, які отримуються платником податку відповідно з бюджетів та фондів загальнооб'язкового державного соціального страхування згідно із законом;
- сума доходів, отриманих у вигляді процентів платником податку від розміщення ним коштів у цінні папери, емітовані Міністерством фінансів України, виграші у державну лотерею;

- сума внесків на обов'язкове страхування платника податку відповідно до закону, інших ніж збір на державне пенсійне страхування, або внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- сума збору на державне пенсійне страхування та внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, що вносяться за рахунок його працедавця у розмірах, визначених законом;
- сума надміру сплачених податків, зборів (обов'язкових платежів) з бюджетів або державних цільових страхових фондів згідно із законом, а також бюджетного відшкодування при застосуванні права на податковий кредит, що повертається платнику податку;
- дивіденди, які нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою-резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, коли таке нарахування не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та внаслідок чого збільшується статутний фонд такого емітента на сукупну номінальну вартість таких нарахованих дивідендів;
- сума, сплачена працедавцем на користь закладів освіти за рахунок компенсації вартості підготовки чи перепідготовки платника податку — найманої особи за профілем діяльності чи загальними виробничими потребами такого працедавця;
- вартість путівок на відпочинок, оздоровлення та лікування на території України платника податку або його дітей віком до 18 років, які надаються йому безоплатно або зі знижкою (у розмірі такої знижки) професійною спілкою, до якої зараховуються профспілкові внески такого платника податку — члена такої професійної спілки, створеної за законодавством України, або за рахунок коштів відповідного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- сума стипендії, яка виплачується з бюджету учню, студенту, ординатору, аспіранту або ад'юнкту;
- сума страхової виплати, страхового відшкодування, викупна сума або її частина, отримувана платником податку за договором довгострокового страхування життя, сума пенсійної виплати з системи недержавного пенсійного забезпечення, сума виплат за договором пенсійного вкладу;
- інші доходи, які відповідно до законодавства не включаються до складу загального місячного оподаткованого доходу з інших підстав.

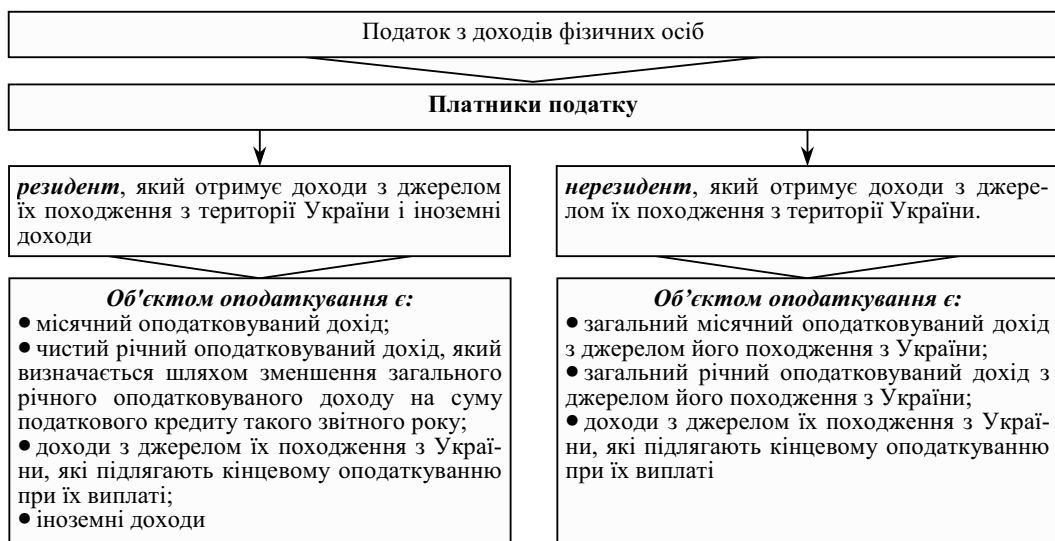

Рис. 4.5. Схема оподаткування податком з доходів фізичних осіб

Ставка податку становить 15 % від об'єкта оподаткування. Ставка податку становить 5 % від об'єкта оподаткування, нарахованого податковим агентом як:

- процент на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (у тому числі картковий рахунок);
- процентний або дисконтний дохід за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом;
- процент на вклад (внесок) до кредитної спілки, створеної відповідно до закону;
- інвестиційний дохід, який виплачується компанією, що управляє активами інституту спільного інвестування, відповідно до закону;
- дохід за іпотечним сертифікатом участі, іпотечним сертифікатом з фіксованою дохідністю, відповідно до закону;
- дохід за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю;
- дохід, який виплачується управителем фонду фінансування будівництва;
- дохід учасника фонду банківського управління.

Ставка податку становить **30 %** від об'єкта оподаткування, нарахованого як вигреш чи приз (крім у державну лотерею у грошовому виразі) на користь резидентів або нерезидентів, та від будь-яких інших доходів, нарахованих на користь нерезидентів — фізичних осіб.

Платник податку має право на податковий кредит за наслідками звітного податкового року. Підстави для нарахування податкового кредиту із зазначенням конкретних сум відображаються платником податку у річній податковій декларації. До складу податкового кредиту включаються фактично понесені витрати, підтверджені платником податку документально, а саме: фіскальним або товарним чеком, касовим ордером, товарною накладною, іншими розрахунковими документами або договором, які ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) та визначають суму таких витрат.

Податковий кредит — сума (вартість) витрат, понесених платником податку — резидентом у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів протягом звітного року (крім витрат на сплату податку на додану вартість та акцизного збору), на суму яких дозволяється зменшення суми його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року.

Зазначені документи не надсилаються податковому органу, але підлягають зберіганню платником податку протягом строку, достатнього для проведення податковим органом податкової перевірки стосовно нарахування такого податкового кредиту.

Перелік витрат, дозволених до включення до складу податкового кредиту:

- частина суми процентів за іпотечним кредитом, сплачених платником податку, яка розраховується за правилами, визначеними згідно з законодавством;
- сума коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні, у межах 2—5 % від суми його загального оподатковуваного доходу такого звітного року;
- сума коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості середньої професійної або вищої форми навчання такого платника податку, іншого члена його сім'ї;
- сума витрат платника податку на сплату за власний рахунок страхових внесків, страхових премій та пенсійних внесків страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду, установі банку за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення, за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, а також внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок, на пенсійні вклади як платника податку, так і членів його сім'ї першого споріднення.

Загальна сума нарахованого податкового кредиту не може перевищувати суми загально-го оподатковуваного доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітна плата.

Якщо платник податку не скористався правом на нарахування податкового кредиту за наслідками звітного податкового року, то таке право на наступні податкові роки не переноситься.

Податковий кредит надається фізичній особі на підставі поданої податкової декларації, де здійснюється перерахунок суми нарахованого податкового зобов'язання за податком на доходи фізичних осіб з урахуванням визначених та підтверджених сум витрат фізичної особи, що включаються до складу податкового кредиту.

Річна декларація про майновий стан і доходи (податкова декларація) подається платником податку, який:

- зобов'язаний подавати таку декларацію згідно з нормами законодавства;
- має право подати таку декларацію для отримання податкового кредиту.

Податок, утриманий з доходів резидентів, підлягає зарахуванню до бюджету згідно з нормами Бюджетного кодексу України. Податок, утриманий з доходів нерезидентів, підлягає зарахуванню до бюджету територіальної громади за місцем утримання такого податку.

Фізична особа, відповідальна за нарахування та утримання податку, сплачує (перераховує) його до відповідного бюджету:

▪ у випадку, коли така фізична особа є податковим агентом, — за місцем реєстрації у податкових органах;

- в інших випадках — за її податковою адресою.

Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету податку з доходів у вигляді заробітної плати, є працедавець, який виплачує такі доходи на користь платника податку.

Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету податку з інших доходів, є:

а) для оподатковуваних доходів з джерелом їх походження з України — податковий агент;

б) для іноземних доходів та тих, чиє джерело виплати знаходиться в осіб, звільнених від обов'язків нарахування, утримання або сплати (перерахування) податку до бюджету, — платник податку, отримувач таких доходів;

в) для доходів, що виплачуються на користь платника податку фізичними особами, — такий платник податку.

Не підлягають оподаткуванню податком з доходів фізичних осіб та не включаються до складу загального оподаткованого доходу платника податку у межах норм, передбачених законом, такі доходи:

- кошти, які вносяться особою, що не є платником податку, або її працедавцем (третьою особою) на користь платника податку на пенсійний вклад такого платника податку;
- кошти, перераховані фізичною особою до власного пенсійного вкладу або до пенсійного вкладу членів сім'ї такої фізичної особи першого ступеня споріднення;
- доходи, нараховані платнику податку за договором пенсійного вкладу;
- доходи, нараховані платнику податків — учаснику фонду банківського управління за договором довірчого управління, укладеного з уповноваженим банком відповідно до закону.

6. ІНШІ ПОДАТКИ ТА ЗБОРИ, ЩО СПЛАЧУЮТЬ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ В ПРОЦЕСІ СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Збори і цільові відрахування, які сплачують фінансові установи

Закон України «Про систему оподаткування» встановлює участь суб'єктів господарювання у формуванні централізованих державних цільових фондів. Ця участь здійснюється у вигляді обов'язкових зборів, внесків, порядок обчислення яких визначений окремими нормативними документами.

Можливість підприємств впливати на формування абсолютної суми відрахувань у цільові фонди є обмеженою. Це пояснюється тим, що нормативи відрахувань визначені законодавчо і вони однакові для всіх суб'єктів господарювання. Кількість суб'єктів господарювання, які користуються пільгами щодо таких зборів, також обмежені. Можливість впливати на розмір зборів з боку суб'єктів господарювання пов'язана з формуванням показників, стосовно яких встановлені нормативи відрахувань (сплачена сума заробітної плати, валовий дохід, вартість товарної продукції, обсяг реалізації продукції та ін.).

Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування. Порядок визначення відрахувань встановлений Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року та внесеними змінами до цього закону від 15 липня 1999 року.

Платниками такого збору є:

- суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форми власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські установи й організації, фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, що використовують працю найманих працівників;
- філії, відділення й інші відособлені підрозділи платників збору, зазначених вище, що не мають статусу юридичної особи та розміщені на іншій території;
- фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, адвокати, приватні нотаріуси;
- фізичні особи, що працюють за трудовим договором (контрактом), виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами;
- юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції з купівлі-продажу валют;
- суб'єкти підприємницької діяльності (у тому числі нерезиденти) — виробники та імпортери тютюнових виробів;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платники, коштовних каменів;
- юридичні та фізичні особи за відчуження легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом;
- підприємства, організації, установи незалежно від форми власності, які придбавають нерухоме майно, крім державних підприємств, організацій, установ, які придбавають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів;
- підприємства, організації, установи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку.

Суб'єкти підприємницької діяльності — платники збору зобов'язані зареєструватися в органах Пенсійного фонду України. Слід звернути увагу, що інформацію про таку реєстрацію вимагають комерційні банки у разі відкриття банківських рахунків.

Є певні особливості визначення об'єкта оподаткування для обчислення суми збору щодо окремих суб'єктів підприємницької діяльності.

Суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні і фізичні особи), які використовують працю найманих працівників, для визначення суми збору беруть фактичні витрати на оплату праці, що підлягають оподаткуванню прибутковим податком: витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати, інших видів заохочень і виплат, виходячи з тарифних ставок; премій, заохочень, у тому числі в натуральній формі.

Платникам збору, які мають найманих працівників, але не здійснюють витрати на оплату їхньої праці, для визначення суми збору розрахунково визначається показник як добуток мінімального розміру заробітної плати на кількість працівників такого платника збору, на яких здійснюється нарахування заробітної плати.

Не беруть у розрахунок для обчислення збору витрати на виплату доходів у вигляді дивідендів, відсотків, інші витрати, що не враховуються за обчислення середньомісячної зарплати з метою призначення пенсій.

Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, що не використовують найманої праці, для обчислення збору беруть суму свого оподаткованого доходу (прибутку).

Ставки збору встановлені і диференційовані за категоріями платників.

Слід звернути увагу на особливість визначення джерела сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування. Оплата праці найманих працівників суб'єктами підприємницької діяльності здійснюється за рахунок двох джерел:

— собівартість (основна й додаткова заробітна плата, інші види заохочень, виходячи з тарифних ставок);

— прибуток (премії, заохочення).

Тому сума збору на ту частину витрат на оплату праці, що віднесена на собівартість, також відноситься до собівартості. Сума збору на другу частину витрат на оплату праці, що здійснюється за рахунок прибутку, перераховується за рахунок прибутку.

Збір на державне обов'язкове пенсійне страхування сплачується одночасно з отриманням коштів в установах банків на оплату праці.

Збір на обов'язкове соціальне страхування в Україні здійснюється за трьома напрямками, кожен з яких регламентується відповідним законом, зокрема:

- Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності» від 23.09.99 р. № 1105-XIV;

- Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III;

- Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням дитини та похованням» від 18.01.2001 р. № 2240-III.

Розміри страхових внесків регулюються такими законами:

- Законом України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності» від 22.02.2001 р. № 2272-III;

- Законом України «Про розміри внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11.01.2001 р. № 2213-III.

Відповідно до вказаних законів, платниками страхових внесків є:

- ◆ роботодавці — фінансові установи, підприємства, організації, які сплачують страхові внески на користь найманих працівників за рахунок витрат;

- ◆ наймані працівники, які сплачують внески на свою користь за рахунок утримань з їх нарахованої заробітної плати і які здійснює банківська установа при її нарахуванні.

Банки перераховують збір на обов'язкове соціальне страхування до відповідного фонду в день видачі заробітної плати працівникам.

Збір з оплати праці (доходу, винагороди), одержаний в іноземній валюті, сплачується в національній валюті, перерахованій за офіційним курсом НБУ, що діяв на дату сплати збору.

В тих випадках, коли у банка недостатньо коштів на оплату праці і на сплату збору, розрахунки здійснюються в пропорційних розмірах.

Перерахунок зборів до соціальних страхових фондів здійснюється за підсумками року для кожного окремого працівника банку.

Розміри страхових внесків за кожним видом страхування встановлюються Верховною Радою щорічно разом із затвердженням Державного бюджету України.

Таблиця 4.1

**БАЗА ДЛЯ НАРАХУВАННЯ ТА РОЗМІРИ СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ
ЗА ВИДАМИ СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ НА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
СТАНОМ НА 31.12.2008 р.**

Категорії страховальників	База для нарахування	Розмір страхових внесків		
		у зв'язку з втратою працездатності	на випадок безробіття	від нещасного випадку
Роботодавці	Сума фактичних втрат на оплату праці найманих працівників, у т. ч. витрати на виплату основної і додаткової зарплати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, в т.ч. і в натуральній формі, які визначаються відповідно до нормативно-правових актів і обкладається податком на доходи громадян	1,5 %	1,3 %	Від 0,2 до 13,8 % залежно від класу професійного ризику виробництва
Наймані працівники	Сума оплати праці, яка включає основну і додаткову зарплату, а також інші заохочувальні і компенсаційні виплати, в т.ч. в натуральній формі, які оподатковуються податком з доходів фізичних осіб	до 500 грн — 0,5 % понад 501 грн — 1 %	0,5 %	Страховальниками за цим видом страхування можуть бути виключно роботодавці

Платники збору	Об'єкт оподаткування	Ставки збору від об'єкта оподаткування
<p>1 Юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, громадські установи й організації, об'єднання громадян.</p> <p>Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників.</p> <p>Їхні філії та відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичні особи, розташовані на іншій території</p>	<p>Фактичні витрати на оплату праці працівників, а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт за угодами цивільно-правового характеру</p>	<p>33,2 % 4 %</p>
<p>2 Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, котрі не використовують працю найманих працівників, а також особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, але займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу</p>	<p>Сума оподаткованого доходу</p>	<p>33,2 %</p>
<p>3 Фізичні особи, які працюють на умовах трудового (контракту) або виконують роботи згідно з цивільно-правовими договорами</p>	<p>Сукупний оподаткований дохід у розмірі: — до 150 грн; — понад 150 грн.</p> <p>Для певних категорій працівників: до 150 грн. 151 — 250 грн 251 — 350 грн 351 — 500 грн понад 500 грн</p>	<p>1 % 2 %</p> <p>Для певних працівників: 1 % 2 % 3 % 4 % 5 %</p>
<p>4 Юридичні і фізичні особи, що здійснюють операції з купівлі-продажу валюти</p>	<p>Сума операції з купівлі-продажу валюти</p>	<p>0,5 %</p>
<p>5 Суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами</p>	<p>Вартість реалізованих ювелірних виробів</p>	<p>5 %</p>
<p>6 Юридичні та фізичні особи за відчуження легкових автомобілів</p>	<p>Вартість легкового автомобіля</p>	<p>3 %</p>
<p>7 Підприємства, установи та організації, які придбавають нерухоме майно</p>	<p>Вартість нерухомого майна, зазначеного в договорі купівлі-продажу</p>	<p>1 %</p>
<p>8 Підприємства установи, організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку</p>	<p>Вартість будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, сплачених споживачами цих послуг</p>	<p>7,5 %</p>

Рис. 4.6. Схема визначення зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування

Плата за землю

Використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Розміри податку за земельні ділянки, грошова оцінка яких не встановлена, визначаються до її встановлення в порядку, визначеному законодавством.

Власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, крім орендарів та інвесторів — учасників угоди про розподіл продукції, сплачують земельний податок.

За земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата.

Плата за землю введена з метою формування ресурсів для фінансування:

— заходів з раціонального використання й охорони землі, підвищення родючості ґрунтів;

— відшкодування власникам землі і землекористувачам витрат, які пов'язані з веденням господарства на землях гіршої якості;

— розвитку інфраструктури населених пунктів.

Порядок обчислення і сплати податку на землю регулюється Законом України «Про плату за землю» від 19.06.1996 р.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, що перебуває у власності або користуванні (у тому числі й на умовах оренди).

Платниками є власники землі та землекористувачі (в тому числі орендарі).

Стягуючи плату за землю, дотримуються такого розмежування:

✓ землі сільськогосподарського призначення (придатні для сільськогосподарського виробництва або призначені для цієї мети);

✓ землі населених пунктів (у межах населених пунктів, установлених законодавством).

Плата за землю сільськогосподарського призначення. Ставки земельного податку встановлені з одного гектара сільськогосподарських угідь у відсотках від грошової оцінки цих угідь:

• для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,1;

• для багаторічних насаджень — 0,03.

Плата за землі населених пунктів. Ставки земельного податку встановлені в розмірі 1 % від грошової оцінки землі. Якщо грошова оцінка земельних ділянок не проведена, то використовуються середні ставки земельного податку (за 1 м²). Ці ставки диференційовані залежно від кількості населення в населеному пункті: вони збільшуються зі збільшенням його кількості.

Таблиця 4.2

СЕРЕДНІ СТАВКИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОДАТКУ, ЯКЩО ГРОШОВА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НЕ ВСТАНОВЛЕНА

Групи населених пунктів з чисельністю населення (тис. осіб)	Середня ставка податку (коп. за 1 кв. метр)	Коефіцієнт, що застосовується в містах Києві, Сімферополі, Севастополі та містах обласного підпорядкування
до 0,2	1,5	
від 0,2 до 1	2,1	
від 1 до 3	2,7	
від 3 до 10	3,0	
від 10 до 20	4,8	
від 20 до 50	7,5	1,2
від 50 до 100	9,0	1,4
від 100 до 250	10,5	1,6
від 250 до 500	12,0	2,0
від 500 до 1000	15,0	2,5
від 1000 та більше	21,0	3,0

Одночасно у населених пунктах, віднесених Кабінетом Міністрів України до курортних, до ставок земельного податку, вказаних у таблиці плати за землі населених пунктів, застосовуються коефіцієнти:

- на Південному узбережжі Автономної Республіки Крим — 2,2;
- на Південно-східному узбережжі Автономної Республіки Крим — 2,5;
- на Західному узбережжі Автономної Республіки Крим — 2,2;
- на Чорноморському узбережжі Миколаївської, Одеської та Херсонської областей — 2,0;
- у гірських і передгірних районах Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей — 2,3, крім населених пунктів, віднесених до категорії гірських;
- на узбережжі Азовського моря та інших курортних місцевостях — 1,5.

Податок за земельні ділянки, зайняті житловим фондом, кооперативними автостоянками для зберігання особистих транспортних засобів громадян, гаражно-будівельними, дачно-будівельними кооперативами, індивідуальними гаражами і дачами громадян, а також за земельні ділянки, надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного та лісового господарства, які зайняті виробничими, культурно-побутовими та господарськими будівлями і спорудами, справляється у розмірі 3 % суми земельного податку.

Податок за земельні ділянки, надані для потреб лісового господарства, за винятком ділянок, зайнятих виробничими, культурно-побутовими, жилими будинками та господарськими будівлями і спорудами, справляється як складова плати за використання лісових ресурсів, що визначається лісовим законодавством.

Податок за земельні ділянки на територіях та об'єктах природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, які не пов'язані з функціональним призначенням цих об'єктів, справляється у п'ятикратному розмірі відповідного земельного податку.

При визначенні розміру податку за земельні ділянки, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, розташованими на територіях та об'єктах історико-культурного призначення, що не пов'язані з функціональним призначенням цих об'єктів, застосовуються такі коефіцієнти до відповідного земельного податку:

- ✓ міжнародного значення — 7,5;
- ✓ загальнодержавного значення — 3,75;
- ✓ місцевого значення — 1,5.

Податок за частину площ земельних ділянок, наданих підприємствам, установам і організаціям (за винятком сільськогосподарських угідь), що перевищують норми відведення, справляється у п'ятикратному розмірі.

Ставки земельного податку з земельних ділянок (за винятком сільськогосподарських угідь) диференціюють і затверджують відповідні сільські, селищні, міські ради, виходячи із середніх ставок податку, функціонального використання та місцезнаходження земельної ділянки, але не вище, ніж у два рази від середніх ставок податку з урахуванням зазначених коефіцієнтів, ставок плати за землі населених пунктів.

Джерела і порядок сплати земельного податку. Юридичні особи самостійно обчислюють суму земельного податку щорічно за станом на 1 січня і до 1 лютого надають відповідні дані податковій адміністрації. Податок нараховується з дня виникнення права власності або права користування землею.

Якщо земельна ділянка, на якій розміщена будівля, перебуває у спільній власності кількох юридичних осіб, земельний податок нараховується кожному з них, пропорційно до частки його власності на будівлю.

Розмір, умови і терміни внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою учасників договору оренди — орендодавця (власника) та орендаря.

Суб'єкти підприємницької діяльності сплачують земельний податок за рахунок собівартості. Одночасно земельний податок включається до складу валових витрат.

Податок із власників транспортних засобів

Кошти, що надходять від стягнення податку, спрямовуються на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних шляхів загального користування, проведення природоохоронних заходів на водоймищах. Податок зараховується до бюджетів місцевого самоврядування.

Порядок обчислення та сплати податку на транспортні засоби регулюється Законом України «Про податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 18 лютого 1997 року.

Платниками податку є підприємства, організації, установи (юридичні особи) — власники транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів.

Об'єктами оподаткування є:

- ✓ трактори (колісні), крім гусеничних;
- ✓ сідельні тягачі;
- ✓ автомобілі, призначені для перевезення не менше 10 осіб, у т. ч. водія;
- ✓ автомобілі легкові;
- ✓ автомобілі вантажні;
- ✓ автомобілі спеціального призначення, крім тих, що використовуються для перевезення пасажирів і вантажів;
- ✓ мотоцикли (у т. ч. мопеди) та велосипеди з установленим двигуном;
- ✓ яхти та судна парусні з допоміжним двигуном або без нього;
- ✓ човни моторні і катери, крім човнів з підвісним двигуном (крім спортивних);
- ✓ інші човни (крім спортивних).

Транспортні засоби, які не є об'єктами оподаткування:

- трактори на гусеничному ходу;
- мотоцикли (у т. ч. мопеди) та велосипеди з установленим двигуном з об'ємом циліндра двигуна до 50 куб. см;
- автомобілі спеціального призначення швидкої допомоги та пожежні;
- транспортні засоби вантажні, самохідні, що використовуються на заводах, складах, у портах та аеропортах для перевезення вантажів на короткі відстані;
- машини і механізми для сільськогосподарських робіт;
- яхти, судна парусні і човни спортивні.

Ставки податку визначені в розрахунку на рік:

- зі 100 см³ об'єма двигуна;
- з 1 кВт потужності двигуна;
- зі 100 см довжини транспортного засобу.

Усі ставки податку встановлені з 1 січня 2000 року в гривнях за видами транспортних засобів і диференційовані залежно від потужності двигуна, виду транспортного засобу, його призначення й використання.

Обчислення податку здійснюється на підставі даних про кількість транспортних засобів за станом на 1 січня поточного року.

Податок сплачується за місцезнаходженням юридичних осіб на спеціальні рахунки територіальних дорожніх фондів. Територіальні дорожні фонди 85 % податку спрямовують на фінансування витрат, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автомобільних доріг загального користування. Решту (15 %) вони спрямовують до бюджетів місцевого самоврядування на фінансування відповідних витрат.

Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів сплачується:

- фізичними особами — перед проведенням першої реєстрації в Україні, реєстрацією, перереєстрацією транспортних засобів, а також перед технічним оглядом транспортних засобів щорічно або один раз на два роки, але не пізніше першого півріччя року, в якому провадиться технічний огляд;
- юридичними особами — щоквартально рівними частинами до 15 числа місяця, що настає за звітним кварталом.

Податкові пільги

Від сплати податку звільняються підприємства автомобільного транспорту загального користування (стосовно транспортних засобів, зайнятих перевезенням пасажирів, у випадку, коли законодавчо встановлені тарифи на оплату проїзду на цих транспортних засобах) незалежно від форми власності.

Сільськогосподарські підприємства-товаровиробники сплачують податок на трактори колісні, автобуси і спеціальні автомобілі для перевезення людей (з кількістю місць менше 10) у розмірі 50 %.

Сума податку на транспортні засоби включається до складу валових витрат платника, а отже, зменшує оподатковуваний прибуток і суму податку на нього. Податок на транспортні засоби включається до собівартості перевезень, що впливає на розмір прибутку підприємства.

Місцеві податки і збори

Збір за парковку автотранспорту. Платниками збору за парковку автотранспорту є юридичні особи та громадяни, які паркують автомобілі в спеціально обладнаних або відведених для цього місцях. Ставка збору за парковку автотранспорту встановлюється з розрахунку: за одну годину парковки її граничний розмір не повинен перевищувати 3 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян в спеціально обладнаних місцях і 1 % у відведених місцях.

Збір за парковку автотранспорту сплачується водіями на місці парковки.

Ринковий збір. Ринковий збір — це плата за торгові місця на ринках і в павільйонах, на критих та відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків, що справляється з юридичних осіб і громадян, які реалізують сільськогосподарську і промислову продукцію та інші товари. Ринковий збір стягується за кожен день торгівлі. Його граничний розмір не повинен перевищувати 20 % мінімальної заробітної плати для громадян і трьох мінімальних заробітних плат для юридичних осіб залежно від ринку, його територіального розміщення та виду продукції (товару). Ринковий збір стягується працівниками ринку до початку реалізації продукції.

Збір за видачу ордера на квартиру. Сплачується за послуги, пов'язані з видачею документа, що дає право на заселення квартири. Граничний розмір збору за видачу ордера на квартиру не повинен перевищувати 30 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян на час оформлення ордера на квартиру. Збір за видачу ордера на квартиру сплачується через установи банків до одержання ордера і перераховується до бюджету місцевого самоврядування. Документом про сплату збору є квитанція, видана установою банку. Облік надходжень збору за видачу ордера на квартиру здійснюється органами з обліку та розподілу житла.

Збір з власників собак. Платниками збору з власників собак є громадяни — власники собак (крім службових), які проживають у будинках державного і громадського житлового фонду та приватизованих квартир. Збір з власників собак стягується за кожен рік. Його граничний розмір за кожную собаку не повинен перевищувати 10 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян на час збору. Збір з власників собак стягується органами житлово-комунального господарства.

Курортний збір. Платниками курортного збору є громадяни, які прибувають у курортну місцевість.

Граничний розмір курортного збору не може перевищувати 10 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Від сплати курортного збору звільняються:

- ✓ діти віком до 16 років;
- ✓ інваліди та особи, що їх супроводжують;
- ✓ учасники Великої Вітчизняної війни;
- ✓ воїни інтернаціоналісти;
- ✓ учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- ✓ особи, які прибули за путівками та курсовками в санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, у т. ч. містечка та бази відпочинку;
- ✓ особи, які прибули в курортну місцевість у службове відрядження, на навчання, постійне місце проживання, до батьків та близьких родичів;
- ✓ особи, які прибули за плановими туристичними маршрутами туристично-екскурсійних установ і організацій, а також які здійснюють подорож за маршрутними книжками;
- ✓ чоловіки віком 60 років і старші, жінки віком 55 років і старші.

Курортний збір стягується з платників за місцем їх тимчасового проживання.

З осіб, які прибули в курортну місцевість, збір стягується не пізніше як у триденний термін від дня прибуття. Курортний збір стягується:

- адміністрацією готелю та іншими установами готельного типу під час реєстрації прибулих;

- квартирно-посередницькими організаціями при направленні осіб (крім прибулих за путівками туристично-екскурсійних установ і організацій) на поселення в будинки (квартири), що належать громадянам на праві власності.

Збір за участь у бігах на іподромі. Збір за участь у бігах на іподромі стягується з юридичних осіб та громадян, які виставляють своїх коней на змагання комерційного характеру. Граничний розмір збору за участь у бігах на іподромі з кожного коня не повинен перевищувати 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Збір за участь у бігах на іподромі стягується адміністрацією іподромів до початку змагань.

Збір за виграш на бігах. Збір за виграш на бігах стягується адміністрацією іподромів з осіб, які виграли в грі на тоталізаторі на іподромі, під час видачі їм виграшу. Його граничний розмір не повинен перевищувати 6 % від суми виграшу.

Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, стягується у вигляді відсоткової надбавки до плати, визначеної за участь у грі. Його граничний розмір не повинен перевищувати 5 % від суми цієї надбавки. Сума збору справляється адміністрацією іподромів з учасника гри під час придбання ним квитка на участь у грі.

Податок з реклами. Об'єктом податку з реклами є вартість послуг за встановлення та розміщення реклами. Платниками податку з реклами є юридичні особи та громадяни. Податок з реклами сплачується з усіх видів оголошень і повідомлень, які передають інформацію з комерційною метою за допомогою засобів масової інформації, преси, телебачення, афіш, плакатів, рекламних щитів, інших технічних засобів, майна та одягу; на вулицях, магістралях, майданах, будинках, транспорті та в інших місцях.

Граничний розмір податку з реклами не повинен перевищувати 0,1 % вартості послуг за розміщення одноразової реклами та 0,5 % за розміщення реклами на тривалий час. Податок з реклами сплачується під час оплати послуг за встановлення та розміщення реклами.

Збір за право на використання місцевої символіки. Збір за право на використання місцевої символіки стягується з юридичних осіб і громадян, які використовують цю символіку з комерційною метою. Дозвіл на використання місцевої символіки (герба міста або іншого населеного пункту, назви чи зображення архітектурних, історичних пам'яток) видається відповідними органами місцевого самоврядування.

Граничний розмір збору за право на використання місцевої символіки не повинен перевищувати з юридичних осіб — 0,1 % вартості виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг з використанням місцевої символіки, з громадян, що займаються підприємницькою діяльністю, — п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Збір за право на проведення кіно-і телезйомок. Збір за право на проведення кіно- і телезйомок вносять комерційні кіно- і телеорганізації, у т. ч. організації з іноземними інвестиціями та зарубіжні організації, які проводять зйомки, що потребують від місцевих органів державної виконавчої влади додаткових заходів (виділення наряду міліції, оточення території зйомок). Граничний розмір збору за право на проведення кіно- і телезйомок не повинен перевищувати фактичних витрат на проведення зазначених заходів.

Збір за право на проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей. Платниками збору на проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей є юридичні особи і громадяни, які мають дозвіл на проведення аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей. Об'єктом збору за право на проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей є вартість заявлених до місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу товарів, виходячи з їх початкової ціни або суми, на яку випускається лотерея.

Граничний розмір збору за право на проведення місцевих аукціонів конкурсного розпродажу і лотерей не повинен перевищувати 0,1 % вартості заявлених до місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу товарів або від суми, на яку випускається лотерея.

Збір за право на проведення місцевих аукціонів і конкурсного розпродажу стягується за три дні до їх проведення. Збір за право на проведення лотерей стягується під час одержання дозволу на випуск лотереї.

Граничний розмір збору за право на проведення лотерей з кожного учасника аукціону не повинен перевищувати 3 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян.

Комунальний податок. Комунальний податок стягується з юридичних осіб, крім бюджетних установ, організацій, планово-дотаційних та сільськогосподарських підприємств. Його граничний розмір не повинен перевищувати 10 % річного фонду оплати праці, обчисленого виходячи з розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі — це плата за оформлення та видачу дозволів на торгівлю у спеціально відведених для цього місцях. Збір за видачу дозволу на торгівлю стягується з юридичних осіб і громадян, які реалізують сільськогосподарську, промислову продукцію та інші товари залежно від площі торгового місця, його територіального розміщення та виду продукції.

Граничний розмір збору за видачу дозволу на торгівлю не повинен перевищувати 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для суб'єктів, що постійно здійснюють торгівлю у спеціально відведених для цього місцях, і однієї мінімальної заробітної плати в день — за одноразову торгівлю.

Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють і визначають порядок сплати місцевих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок.

Органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції мають право вводити пільгові податкові ставки, повністю відмінити окремі місцеві податки і збори або звільнити від їх сплати певні категорії платників та надавати відстрочки у сплаті місцевих податків та зборів.

Місцеві податки і збори перераховуються до бюджетів місцевого самоврядування в порядку, визначеному Радами народних депутатів, якими вони встановлюються. Стягнення невнесених в установлений термін місцевих податків і зборів здійснюється згідно з чинним законодавством.

7. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА СПЕЦИФІКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ТА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Стосовно розвитку ринку фінансових послуг як інструмента для залучення інвестицій у контексті чинного податкового законодавства слід зазначити, що сьогодні положення податкового законодавства відповідають політиці держави щодо створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності. Зокрема, для збільшення обсягів іноземних інвестицій в економіку України та розширення діяльності іноземних інвесторів. Проте, «існує безліч проблемних питань і тому вдосконалення нормативно-правової бази системи оподаткування фінансового сектору залишається важливим завданням як законодавців, так і представників фінансового ринку».

Зокрема, зміни правил формування страхових резервів та наближення до міжнародних принципів їх обчислення. Є нагальна потреба удосконалення в цілях оподаткування визначень термінів «звичайна процентна ставка за депозит (вклад)» та «звичайна ставка проценту за кредит» з метою їх широкого застосування, у тому числі по операціях з пов'язаними особами та операціях з платниками податків, що застосовують інші правила або ставки оподаткування, ніж такий платник податків.

Переведення страховиків на загальну систему оподаткування прибутку за ставкою 25 % є актуальним питанням, оскільки існування різних підходів оподаткування реального сектору економіки та зазначених видів страхової діяльності стимулює переведення доходів із секторів з вищим податковим навантаженням до сектору страхування, де він є значно нижчим. Саме різний рівень оподаткування є передумовою для запровадження фінансових схем за участю страхових організацій з метою мінімізації податків.

Страховий ринок України, незважаючи на досить високі темпи розвитку, активізацію інвестицій у галузь, потребує вдосконалення нормативно-правової бази, запровадження європейських принципів державного регулювання в сфері моніторингу діяльності страховиків, а також прозорості діяльності страхових компаній. Недосконалість державного нагляду за страховою діяльністю дозволяє створювати страхові компанії, які, попрацювавши на ринку

2—3 податкові періоди, ліквідуються шляхом банкрутства, забравши при цьому 200—400 млн гривень валових внесків від страхування фінансових ризиків.

Потребує реформування й система оподаткування небанківських фінансових установ з метою створення надійного та прозорого ринку таких послуг. Потребує запровадження загальної системи оподаткування, яка має впроваджуватися поетапно. Актуальними є питання оподаткування банківських установ і банківських операцій, в тому числі іпотечне кредитування, операцій з цінними паперами, страхових компаній, небанківських фінансових установ.

Оподаткування як інструмент державної політики використовується для досягнення трьох основних цілей:

1. Передусім, оподаткування є найбільш універсальним та ефективним методом фінансового забезпечення діяльності державного сектору. Таким чином, однією з основних функцій податкової системи є наповнення бюджету.

2. Окрім своєї основної функції, оподаткування може використовуватись як інструмент для досягнення певних економічних цілей держави. У таких випадках політичні рішення можуть втілюватись за допомогою податкових важелів. Скажімо, податкові пільги для певних секторів економіки можуть бути намаганням стимулювати зростання відповідних галузей чи підприємств.

3. Податкові механізми можуть застосовуватись для досягнення державних соціальних цілей, оскільки за допомогою податків можна потужно стимулювати певні види соціальної поведінки громадян. Так, наприклад, посилене оподаткування споживачів тютюнової чи алкогольної продукції може через систему акцизних зборів відвертати населення від цих потенційно шкідливих продуктів. Водночас, різноманітні податкові пільги та звільнення від податків для певних видів діяльності можуть заохочувати громадян вдаватись до таких видів діяльності активніше. Хоча держава має можливість використовувати податкову систему для всіх цих цілей, існує три основних принципи, які бажано враховувати при побудові та реформуванні податкової системи країни:

Справедливість (або вертикальна рівність). Згідно з цим, найскладнішим для реального втілення принципом, податкова система повинна прагнути розподіляти податковий тягар між платниками податку у «справедливий» спосіб. Складність цього принципу полягає у суб'єктивності поняття справедливості і необхідності операціоналізувати його у певні визначення та конкретні податкові рішення. У більшості країн, справедливо вважається система, в якій податковий тягар відповідає фінансовим можливостям платника (яка найчастіше вимірюється рівнем його доходів).

Економічна нейтральність (горизонтальна рівність). Цей принцип базується на економічній концепції про те, що суспільний добробут максимізується тоді, коли економічні агенти — громадяни та підприємства — будують свої рішення на основі ринкових сигналів, а не податкових стимулів. Іншими словами, податкова система повинна прагнути ставити всіх учасників національної економіки у рівні умови. Це означає, що всі економічно рівноцінні елементи — організації, продукти чи послуги, повинні підлягати еквівалентному податковому навантаженню.

Таким чином, якщо держава не переслідує певну свідому політичну мету, економічна ефективність вимагає, щоб:

- усі сектори економіки були однаково привабливими з податкової точки зору;
- в межах кожного сектору, податкове законодавство не повинно надавати підтримку певній групі конкуруючих підприємств за рахунок інших;
- в діяльності окремих фірм податкове законодавство не повинно впливати на вибір постачальників чи продуктів для виробництва.

Простота. Простота податкової системи вимірюється тим, наскільки простим є її адміністрування, наскільки обмеженими є можливості для ухиляння від сплати, а також наскільки вона мінімізує ті видатки (грошові та часові), з якими економічні агенти вимушені стикатись при сплаті податків.

Специфіка оподаткування сектору фінансових послуг. Дотримання загальних принципів ефективного оподаткування у галузі фінансових послуг є завданням, важливість якого постійно зростає. Найретельнішої уваги при вивченні податкового законодавства в сфері фінансових послуг потребує збереження принципу економічної нейтральності. Специфіка по-

лягає в тому, що, на відміну від інших секторів економіки, основні види фінансових послуг історично розвивались відокремлено один від одного — зазвичай, під наглядом різних регулюючих органів та з застосуванням відмінних систем бухгалтерського обліку. Однак цей розділ між видами фінансових послуг стрімко зникає протягом останніх років, оскільки фінансові інструменти перетворюються на майже цілковиті взаємозамінники. Скажімо, поліси зі страхування життя сьогодні безпосередньо конкурують із довготерміновими банківськими депозитами та, особливо, з пенсійними планами. Крім того, у більшості країн постійно слабшають обмеження на одночасне надання різних видів фінансових послуг. Таким чином, одні і ті самі установи можуть пропонувати ринкові прямо конкуруючі види фінансових послуг. І, нарешті, різниця між кредитними ризиками та ризиками інших фінансових установ також зменшується, оскільки страхові компанії сьогодні можуть спеціалізуватися на досить вузько визначених ризиках (прикладом можуть бути страхування ризиків коливання валютних курсів або невдалого сільськогосподарського врожаю).

Зростаюча економічна рівноцінність і взаємозамінність окремих видів фінансових послуг означає, що податкова система також повинна тлумачити відповідні послуги рівномірно. Іншими словами, трансакції однакового економічного змісту повинні оподатковуватись на однакових умовах і в однаковому обсязі.

Інша специфіка оподаткування фінансового сектору пов'язана з його технічними особливостями, які не дозволяють застосовувати для фінансових посередників звичні підходи прямого оподаткування корпоративного прибутку. Технічні особливості полягають у відмінних системах обліку фінансового посередництва, які повинні відбиватися не лише у правилах бухгалтерського обліку, але і у розрахунку податкових зобов'язань. Наприклад, на відміну від звичайної підприємницької діяльності, для якої видатками можуть вважатись лише фактичні видаткові зобов'язання кожного звітного періоду, страховим компаніям може дозволятися списувати з прибутку ті видатки, зобов'язання за якими ще не виникли фактично, але виникли умовно, враховуючи майбутні ризики за страховими угодами.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Назвіть податок, якого не сплачують комерційні банки і страхові компанії.

- 1) податок на землю;
- 2) акцизний збір;
- 3) податок на транспортні засоби;
- 4) податок на додану вартість;
- 5) комунальний податок.

2. Знайдіть правильне визначення поняття «податкова система».

- 1) сукупність зборів, що їх визначає держава;
- 2) сукупність податків і зборів, що їх визначає держава;
- 3) сукупність обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів;
- 4) сукупність обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів, що стягуються в установленому законами порядку;
- 5) сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів.

3. Назвіть принцип побудови системи оподаткування, з яким безпосередньо пов'язана регулююча функція податків.

- 1) соціальна справедливість;
- 2) недопущення податкової дискримінації;
- 3) рівномірність сплати податків;
- 4) обов'язковість сплати податків;
- 5) стимулювання підприємницької діяльності.

4. Які із названих обов'язкових платежів належать до місцевих податків і зборів?

- 1) податок на землю;
- 2) комунальний податок;
- 3) збір за використання місцевої символіки;
- 4) податок на нерухоме майно (нерухомість);
- 5) плата за використання місцевої символіки.

5. Назвіть надходження коштів, які не включаються до складу валового доходу платника податку на прибуток.

- 1) дохід від реалізації цінних паперів;
- 2) дохід від надання фінансових послуг;
- 3) сума пдв, отриманого в складі ціни реалізації продукції;
- 4) сума невикористаної частини коштів, що повертаються зі страхового резерву;
- 5) дохід від операції лізингу (оренди).

6. Назвіть витрати, що не включаються до складу валових витрат платників податку на прибуток за обчислення оподаткованого прибутку.

- 1) кошти, добровільно перераховані до державного бюджету;
- 2) сума безнадійної дебіторської заборгованості, стосовно якої закінчився термін позовної давності;
- 3) сума штрафів, сплачених за порушення господарських договорів;
- 4) витрати на утримання приміщень житлового фонду підприємства;
- 5) відрахування до державного пенсійного фонду.

7. Назвіть витрати, що не включаються до складу валових витрат платників податку на прибуток за обчислення оподаткованого прибутку.

- 1) суми коштів, внесених до страхових резервів;
- 2) збір на обов'язкове соціальне страхування;
- 3) витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, підприємства;
- 4) виплата дивідендів;
- 5) витрати підприємства на придбання ліцензій для ведення господарської діяльності.

8. Джерела сплати податку на прибуток — це:

- 1) собівартість продукції;
- 2) загальна сума отриманого прибутку;
- 3) чистий прибуток;
- 4) виручка від реалізації продукції;
- 5) податковий кредит.

9. Назвіть витрати платника податку, які зменшують суму обчисленого податку на прибуток, що буде перерахований до бюджету.

- 1) податок на землю, яка використовується для сільськогосподарського виробництва;
- 2) витрати на придбання торгових патентів;
- 3) сплачений податок на дивіденди;
- 4) сплачений комунальний податок;
- 5) амортизаційні відрахування.

10. Назвіть показники, які будуть використані для обчислення суми податку на прибуток.

- 1) загальний прибуток підприємства;
- 2) чистий прибуток;
- 3) сума валових витрат;
- 4) сума нарахованих амортизаційних відрахувань;
- 5) скоригований валовий дохід.

11. Назвіть об'єкт оподаткування для обчислення ПДВ.

- 1) собівартість випущеної продукції;
- 2) вартість продукції в оптових цінах відвантаженої покупцям;
- 3) відпускна ціна відвантаженої продукції, у т. ч. акцизний збір;
- 4) відпускна ціна відвантаженої продукції, у т. ч. акцизний збір і пдв;
- 5) прибуток від реалізації продукції.

12. Назвіть можливі джерела відшкодування вхідного ПДВ на підприємстві.

- 1) пдв, отриманий від реалізації продукції;
- 2) кошти державного бюджету;
- 3) виручка від реалізації продукції;
- 4) амортизаційні відрахування;
- 5) кошти резервного фонду.

13. У чому полягає позитивна роль застосування нульової ставки ПДВ для підприємства — платника податку на додану вартість?

- 1) дає змогу отримати відшкодування вхідного пдв;
- 2) дає змогу збільшити прибуток від реалізації продукції;
- 3) підвищує рентабельність продукції;
- 4) знижує собівартість продукції;
- 5) збільшує балансовий прибуток.

14. Об'єктом для визначення відрахувань на обов'язкове державне пенсійне страхування є:

- 1) балансовий прибуток підприємства;
- 2) фонд споживання;
- 3) виплачена основна і додаткова заробітна плата;
- 4) сума нарахованих дивідендів;
- 5) витрати на оплату праці (загальна сума).

15. Яке основне призначення податку з власників транспортних засобів?

- 1) забезпечити фінансування автомобільних доріг;
- 2) підвищити ефективність використання автомобільного транспорту;
- 3) забезпечити скорочення виробництва автомобілів;
- 4) забезпечити екологічний захист навколишнього середовища;
- 5) забезпечити підвищення якості транспортних засобів.

16. Які фактори впливають на розмір ставки податку з власників транспортних засобів (автомобілів)?

- 1) потужність двигуна автомобіля;
- 2) пробіг автомобіля;
- 3) екологічний стан автомобіля;
- 4) час випуску (виробництва) автомобіля;
- 5) вантажопідйомність автомобіля.

17. Назвіть фактори, котрі впливають на абсолютну суму податку на транспортні засоби, що його сплачує підприємство.

- 1) прибуток, отриманий від експлуатації транспортних засобів;
- 2) загальна сума прибутку підприємства;
- 3) кількість транспортних засобів, які є у власності підприємства;
- 4) кількість транспортних засобів, узятих в оренду;
- 5) потужність двигуна транспортних засобів.

18. Назвіть показники, що використовуються для обчислення плати за землю сільськогосподарського призначення?

- 1) прибуток, отриманий від реалізації сільськогосподарської продукції;
- 2) вартісна оцінка землі;
- 3) розмір земельної ділянки;
- 4) кількість виробленої сільськогосподарської продукції з одиниці земельної площі;
- 5) вартість реалізованої сільськогосподарської продукції з одиниці земельної площі.

19. Назвіть фактори, що впливають на встановлення розміру ставки податку на землю в населеному пункті (ставка з одиниці земельної площі).

- 1) кількість населення в місті;
- 2) призначення земельної ділянки (її використання);
- 3) розмір земельної ділянки;
- 4) розміщення земельної ділянки в межах міста;
- 5) ефективність використання земельної ділянки.

20. Які фактори впливають на розмір ставки податку з власників транспортних засобів (автомобілів)?

- 1) потужність двигуна автомобіля;
- 2) пробіг автомобіля;
- 3) екологічний стан автомобіля;
- 4) час випуску (виробництва) автомобіля;
- 5) вантажопідйомність автомобіля.

21. Назвіть загальнодержавні податки та збори (обов'язкові платежі).

22. Назвіть місцеві податки та збори (обов'язкові платежі).

23. Платники та об'єкти оподаткування податку на прибуток підприємств.

24. Механізм розрахунку податку на прибуток підприємств.

25. Валові доходи підприємства.

26. Валові витрати підприємства.

27. Податок на додану вартість — платники та об'єкт оподаткування.

28. Механізм розрахунку податку на додану вартість.

29. Поняття податкового зобов'язання та податкового кредиту при визначенні податку на додану вартість та їх склад.

30. Платники та об'єкти оподаткування податком з доходів фізичних осіб.

31. Доходи, що включаються до об'єкту оподаткування з доходів фізичних осіб.

32. Механізм визначення податку з доходів фізичних осіб.

33. Ставки податку з доходів фізичних осіб.
34. Справляння збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.
35. Об'єкти оподаткування та ставки збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.
36. Справляння зборів на обов'язкове державне соціальне страхування.
37. Механізм справляння податку на землю.
38. Механізм справляння податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин та механізмів.
39. Сплата місцевих податків та зборів (обов'язкових платежів).
40. Вплив діючої системи оподаткування на ефективність роботи фінансових установ.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1
1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 40, 10
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2
2, 17, 22, 7, 12, 32, 37, 9, 27, 20
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3
3, 18, 23, 8, 13, 33, 38, 28, 19, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4
4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, 21, 11
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5
5, 10, 15, 20, 35, 40, 25, 30, 32, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6
1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7
2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8
3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9
4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11
5, 7, 17, 19, 22, 26, 35, 39, 11, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12
4, 6, 10, 12, 17, 19, 23, 25, 34, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13
2, 3, 11, 13, 15, 21, 27, 31, 37, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14
31, 7, 20, 12, 38, 24, 19, 32, 3, 11
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15
4, 9, 11, 16, 20, 23, 28, 38, 35, 29

ЛІТЕРАТУРА: 1, 2, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 58, 59, 104, 124, 129, 141, 145, 154

Модуль 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ГРОШОВОМУ ТА ВАЛЮТНОМУ РИНКАХ

Тема 5

РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

1. Основні терміни і поняття.
2. Банківське регулювання та нагляд за банківською діяльністю в Україні.
3. Загальні принципи діяльності та надання банківських послуг.
4. Характеристика основних банківських послуг.
5. Особливості оподаткування комерційних банків.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу в банківській діяльності.
7. Найбільш типові схеми відмивання коштів, набутих злочинним шляхом, та механізми їх виявлення.
8. Стратегії розвитку ринку банківських послуг в Україні в умовах фінансової глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Банк — юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Андеррайтинг — купівля на первинному ринку цінних паперів з подальших їх перепродажем інвесторам; укладання договору про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з подальшим перепродажем або про накладання на покупця обов'язку робити все можливе, щоб продати якомога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати цінні папери, що не були продані.

Банківська діяльність — залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банк з іноземним капіталом — банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, перевищує 10 %.

Банківська ліцензія — документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у Законі України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 року, на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківське регулювання — одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд — система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та фінансово-кредитними установами

у процесі їхньої діяльності законодавства і встановлених нормативів із метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Банківський кредит — будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Банківський платіжний інструмент — засіб, що містить реквізити, які ідентифікують його емітента, платіжну систему, в якій він використовується, та держателя цього банківського платіжного інструменту. За допомогою них формуються документи за операціями, здійснені з використанням банківських платіжних інструментів, на підставі яких проводиться переказ грошей або надаються інші послуги держателям банківських платіжних інструментів.

Банківські рахунки — рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів.

Вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Істотна участь — пряме або опосередковане, самостійно або спільно з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи.

Капітал банку — залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал підписний — величина капіталу, на яку отримані письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї).

Капітал приписний — сума грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації.

Капітал статутний — сплачений та зареєстрований підписаний капітал.

Капітал регулятивний (власні кошти) — складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України.

Клієнт банку — будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку.

Ліквідація банку — процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до положень цього Закону.

Ліквідаційна маса — усі види майнових активів (майно та майнові права) банку, які належать йому на праві власності на день відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідації.

Мораторій — зупинення виконання банком майнових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до прийняття рішення про введення мораторію.

Неплатоспроможність банку — неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Споріднена особа — юридична особа, яка має спільних з банком власників істотної участі.

Системоутворюючий банк — банк, зобов'язання якого становлять не менше 10 % від загальних зобов'язань банківської системи.

Учасники банку — засновники банку, акціонери банку, який є відкритим акціонерним товариством, і пайовики кооперативного банку.

2. БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД ЗА БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

В Україні функція банківського регулювання та нагляду за банківською діяльністю покладена на Національний банк України згідно з Законами України «Про банки та банківську діяльність» та «Про Національний банк України».

Метою банківського нагляду та банківського регулювання є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Важливим для побудови досконалої системи регулювання банківської діяльності є формування у 1997 році Базельським комітетом з питань банківського нагляду основних принципів ефективного банківського нагляду.

Ці Основні Принципи використовуються країнами як стандарти пруденційного нагляду для оцінки якості системи нагляду та пруденційного регулювання діяльності у цій сфері з метою досягнення базового рівня ефективної та надійної практики наглядової та регулятивної політики. Адже недоліки та слабкі місця у банківській системі будь-якої країни, незалежно від того, чи є вона країною, що розвивається, чи економічно розвиненою країною, можуть створити загрозу фінансовій стабільності не тільки всередині такої країни, а й на міжнародному фінансовому ринку.

Основних Базельських Принципів налічується 25 і вони стосуються визначення цілей нагляду, повноважень органів регулювання, дозволених видів діяльності, критеріїв ліцензування, достатності капіталу банку, ризиків банківської діяльності та механізмів управління ними, надання великих кредитів, фінансових зловживань тощо.

Виділяють декілька критеріїв **класифікації банківського регулювання**.

За сукупністю використовуваних методів:

◆ пряме (передбачає безпосереднє втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання; використовується для управління об'єктів загальнонаціонального значення), розрізняють такі види прямого регулювання:

за мірою охоплення:

- комплексне (об'єктом втручання є усі види діяльності суб'єктів господарювання);
- вибіркоче (державна впливає на окремі аспекти банківської діяльності на постійній або тимчасовій основі).

залежно від тривалості:

- безперервне;
- періодичне.

◆ непрямої (регламентує поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, створюючи певне середовище, яке змушує банківські установи діяти у певному напрямку); серед непрямого регулювання розрізняють такі види:

— системне (полягає у створенні комплексу макроекономічних передумов для функціонування банків та їхніх клієнтів — відповідна монетарна політика, сприятливі умови для різноманітної підприємницької діяльності);

— обмежувальне (передбачає встановлення обов'язкових нормативів для всіх банків, індивідуальних нормативів для окремих банків (їх груп), додаткові умови для виходу на певні сегменти ринку (ліцензійні вимоги) з метою обмеження ризиків в банківській діяльності, обсяги операцій певних видів);

— контрактне (угоди між державними органами та банківськими установами надають банкам додаткові можливості доступу до ресурсів центрального банку через механізм рефінансування, переобліку цінних паперів).

На практиці ці методи застосовуються в тісній взаємодії.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

1. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;

5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, у т. ч. валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

Регулювання кредитних відносин центрального банку з комерційними. Видача позик комерційним банкам (рефінансування) Національним банком безпосередньо впливає на обсяг їх пасивів, а тим самим — і їх активних (кредитних) операцій.

Важливий метод у цій групі — процентна політика НБУ. При інфляційних тенденціях в економіці облікова ставка збільшується, це викликає збільшення вартості кредиту, відбувається зниження залучених інвестиційних ресурсів, призупиняється збільшення обсягів виробництва, зменшуючи таким чином інфляційні тенденції в економіці. У випадку економічного застою ставка рефінансування знижується, кредит стає дешевшим, збільшується обсяг інвестиційних засобів, що забезпечує розширення виробництва.

Проведення операцій на відкритому ринку. Ринок державних цінних паперів відіграє роль регулюючого фінансового інструмента. При нарощуванні в країні інфляційних тенденцій держава випускає державні цінні папери, частина грошей вилучається з обігу, що знижує інфляційний тягар на фінансову систему. У випадку економічного застою держава викуповує державні цінні папери, вивільнюючи грошові кошти, що забезпечує збільшення інвестиційних ресурсів.

Встановлення економічних показників регулювання діяльності комерційних банків. Це найчисленніша група методів емісійно-кредитного регулювання. Обов'язкові економічні нормативи встановлюються НБУ з метою забезпечення фінансової надійності банків та інших фінансово-кредитних установ, а також з метою захисту інтересів вкладників та кредиторів. Ці нормативи мають забезпечувати контроль за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, кредитами акціонерам, інвестиціями капіталу, а також за процентами та валютним ризиком.

Національним банком встановлені такі групи економічних нормативів: розміри обов'язкових резервів, що розміщуються в НБУ, нормативи достатності капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи відкритої валютної позиції.

При інфляції НБУ збільшує норми резервування, обсяг грошової маси зменшується, її інфляційний тиск знижується. При зниженні обсягів виробництва в економіці НБУ зменшує норми резервування, тоді грошові засоби вивільнюються, що призводить до збільшення виробництва і зайнятості.

Обов'язкові резерви та показник співвідношення залучених вкладів громадян і власних коштів банку виконують також функцію страхування депозитів. Граничне співвідношення між розміром власних коштів банку та сумою його активів встановлює відносну межу розгортання кредитних операцій комерційного банку.

Система нагляду за банківською діяльністю включає дистанційний нагляд та проведення інспекційних перевірок на місцях, оскільки дані фінансової звітності, що надсилаються, не завжди відображають реальне фінансове становище банку.

Одним з основних завдань органів банківського нагляду є аналіз та оцінка фінансового стану комерційного банку, вчасне виявлення збитків та вжиття заходів щодо їх мінімізації.

Національний банк має право застосовувати такі заходи впливу при порушенні комерційними банками вимог щодо здійснення банківської діяльності:

- 1) накладати штрафи на керівників банків та інших фінансово-кредитних установ у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 2) накладати на банки та фінансово-кредитні установи штрафи відповідно до положень, затверджених НБУ, але у розмірі не більше 1 % від суми зареєстрованого статутного фонду;

3) усувати керівництво від управління банком та іншою фінансово-кредитною установою і призначати тимчасову адміністрацію;

4) припиняти дію ліцензії на здійснення окремих банківських операцій та термін до одного року;

5) при порушенні законодавства, що спричинило значну втрату активів і настання неплатоспроможності банку або заподіяло значну шкоду інтересам його клієнтів, — відкликати ліцензію на здійснення усіх банківських операцій.

Комерційним банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі, страхування.

Комерційні банки не мають права без згоди НБУ зменшувати розмір статутного фонду, об'єднуватися з іншими банками. Вони зобов'язані дотримуватися економічних нормативів, встановлених НБУ. За їх порушення банки несуть відповідальність, передбачену законодавством про банки і банківську діяльність.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Довідкова інформація:

За станом на 01.10.2008 року ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мав 181 банк, у тому числі: 152 банки — акціонерні товариства (з них: 112 банків — відкриті акціонерні товариства, 40 банків — закриті акціонерні товариства), 29 банків — товариства з обмеженою відповідальністю. У стані ліквідації перебуває 13 банків, з них 10 банків ліквідуються за рішеннями НБУ, 3 — за рішеннями господарських (арбітражних) судів. Філійна мережа банків України складається з 1 344 діючих філій.

Протягом дев'яти місяців 2008 року спостерігалася тенденція зростання основних показників діяльності банків. Так, з початку 2008 року власний капітал банків збільшився на 34,4 %, або на 23,9 млрд грн., і за станом на 01.10.2008 склав 93,5 млрд грн. Зростання капіталу банків, переважно, відбулося за рахунок збільшення сплаченого зареєстрованого статутного капіталу на 17,4 млрд грн. та загальних резервів, резервного фонду та інших фондів банків на 3,3 млрд грн.

Зобов'язання банків України збільшилися на 25,2 %, або на 133,3 млрд грн., та становлять на 01.10.2008 р. 663,1 млрд грн. Протягом дев'яти місяців 2008 року активи банків збільшилися на 26,2 %, або на 157,2 млрд грн., і становлять 756,6 млрд грн. Загальні активи збільшилися на 26,5 %, або на 163,9 млрд грн. і складають 782,9 млрд грн. Головною причиною такого зростання є збільшення обсягу кредитів, наданих банками, — на 142,6 млрд грн., з них: кредитів суб'єктам господарювання — на 89,1 млрд грн., кредитів фізичним особам, — на 51,1 млрд грн.

Доходи банків склали 78,1 млрд грн., в т.ч. процентні доходи становили 60,1 млрд грн. (або 76,9 % від загальних доходів), комісійні доходи — 12,7 млрд грн. (16,3 %), результат від торговельних операцій — 3,5 млрд грн. (4,5 %), інші операційні доходи — 1,5 млрд грн. (1,9 %), інші доходи — 0,3 млрд грн. (0,4 %), повернення списаних активів — 23,4 млн. грн. Витрати банків склали 70,1 млрд грн., в т.ч. процентні витрати — 34,3 млрд грн. (або 48,9 % від загальних витрат), комісійні витрати — 1,5 млрд грн. (2,1 %), інші операційні витрати — 4,0 млрд грн. (5,7 %), загальні адміністративні витрати — 20,2 млрд грн. (28,9 %), відрахування в резерви — 7,6 млрд грн. (10,9 %), податок на прибуток — 2,4 млрд грн. (3,5 %). За дев'ять місяців 2008 року (за оперативними даними) банки отримали прибуток у розмірі 8,0 млрд грн.

Принципи і методи надання банківських послуг

Із розвитком фінансового ринку банки почали активно використовувати **концепцію маркетингу** та стратегічного планування, що зумовлено конкурентною боротьбою за клієнтів у міру розвитку та змін зовнішнього середовища, а також багатьма іншими чинниками:

- диверсифікація самої банківської індустрії;
- розвиток небанківських фінансових інститутів, що склали конкуренцію;
- розширення спектра послуг, що надаються банками, і розвиток спеціалізованих методів започаткування коштів (випуск цінних паперів та ін.);
- розвиток інформаційних технологій і засобів комунікації;
- розвиток конкуренції всередині банківської системи, а також між банками і небанківськими фінансовими інститутами;

- обмеження цінової конкуренції на ринку банківських послуг пов'язані з державним регулюванням та зі сталим визначенням банківського відсотка.

Реалізація банківських послуг має 2 аспекти: просторовий (вибір місця розташування і каналів збуту); часовий (години роботи банку і терміновість обслуговування).

Банківським виробництвом є комплекс послуг банку з активних та пасивних операцій, які мають специфічні особливості.

Власне, банківським виробництвом є комплекс послуг банку з активних та пасивних операцій, які мають специфічні особливості:

- невідчутність послуг та їхній абстрактний характер (їх неможливо відчути матеріально, побачити та оцінити доти, доки клієнт їх не отримає);
- мінливість якості послуг і невіддільність послуг від кваліфікації людей, які їх надають;
- незбереженість послуг (повинен бути особливий механізм вирівнювання попиту та пропозиції). Послуги не можна берегти як товари;
- надання банківських послуг пов'язано з використанням грошей у різноманітних формах (готівкові, безготівкові гроші та розрахунки);
- більшість банківських послуг мають протяжність у часі: угода не обмежується одним актом, устанавлюються дещо (певні) тривалі зв'язки з клієнтом.

До принципів надання банківських послуг належать:

- ✓ чіткість (розрахунки веде автоматизований електронний комплекс);
- ✓ швидкість (платіжі в режимі реального часу);
- ✓ зручність (банк враховує всі побажання клієнта).

Види банківських послуг:

Основні — кредитування, послуги щодо вкладення капіталу, послуги за розрахунками, операції з валютою, інші послуги.

Поточні — послуги, які постійно змінюються і розвиваються, не торкаючись базової спрямованості банку, та спрямовані на те, щоб перетворити випадкового клієнта на постійного, спонукати клієнта до придбання якомога більшої кількості послуг. Це можуть бути підготування документів, платіжні послуги, контроль, бухгалтерське обслуговування, операції з цінними паперами, поради щодо оподаткування, консультування щодо інвестицій та ін.

Розширені — послуги, спрямовані на формування дружніх стосунків із клієнтом, надання йому всебічної допомоги. Це може бути обслуговування зовнішньоекономічних зв'язків, допомога у сфері фінансів, менеджменту, використання зв'язків і контактів, фінансових вигод.

Об'єктом права є відносини між банками та клієнтами, що базуються на юридичній рівності сторін з використанням цивільно-правового методу регулювання. При цьому враховується принцип, що всі підприємства, установи й організації різних форм власності зобов'язані зберігати кошти на рахунках у банках і дотримуватися встановленого порядку.

Банкам забороняється:

- Вимагати від клієнта придбання будь-яких товарів чи послуг від банку або від спорідненої чи пов'язаної особи банку як обов'язкову умову надання банківських послуг.
- Вступати в договірні відносини з анонімними особами.

Банк зобов'язаний:

- Докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку.

- Ідентифікувати всіх осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції.

Вклади фізичних осіб комерційних банків гарантуються в порядку, передбаченому законодавством України.

Банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства. Банк не відповідає за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, зупинення операцій з рахунків, арешту власних коштів банку на його рахунках уповноваженими органами державної влади.

До основних принципів банківського права належать:

- нормативність — кожен професійний крок банківського працівника чи клієнта банку підпорядкований певним нормам, тобто урегульований законодавчо;

- самостійність — фахівець банку самостійно формує свою поведінку, спрямовану на підвищення ефективності банківської діяльності;
- індивідуальність — деонтологічна норма права для кожного службовця банку — це його особиста норма, норма його поведінки, прийняття рішень тощо;
- неповторність — різні люди навіть у подібних ситуаціях чинять по-різному;
- нестандартність — норми права, розраховані не на ідеальні ситуації, а на реальні, які виникають в практиці;
- моментальність — висока міра кмітливості фахівця банку, його здатність швидко і безпомилково приймати обґрунтоване правильне рішення;
- непередбачуваність — в багатьох випадках дії банківського працівника не запрограмовані, тобто виникають ситуації, коли він до них не готовий;
- своєчасність — забезпечується добре розвинутою інтуїцією, внутрішнім переконанням і навіть певним професійним ризиком;
- практичність — на практиці фахівець банку формує норми своєї поведінки;
- конкретність — у повсякденному житті доводиться приймати конкретні рішення;
- законність — формування фахівцем своїх власних норм поведінки має відбуватися під кутом зору дотримання вимог чинного законодавства.

4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Касове обслуговування клієнтів.

Послуги з касового обслуговування клієнтів регламентує Інструкція № 1 НБУ «З організації емісійно-касової роботи в установах банків України», затверджена постановою Правління Національного банку України від 07.07.1994, № 129.

Приймання готівки.

Надання послуг з приймання готівки здійснюють денні та вечірні каси установ банків; інкасатори НБУ чи інкасатори комерційних банків; підприємства зв'язку для переказу на рахунки в установи банків. Каси здійснюють приймання і перерахування готівки протягом операційного дня:

- 1) від підприємств, об'єднань, організацій, установ у сплату будь-яких платежів за об'явами на внесення готівки з видачею квитанції;
- 2) внески для зарахування на субрахунок різноманітних фондів за об'явами на внесення готівки, на якій, крім підпису відповідального виконавця, повинна бути віза головного бухгалтера або начальника операційного відділу банку;
- 3) усі інші надходження грошей — за прибутковими касовими ордерами з видачею підписаних касиром копій ордерів з відбитком печатки касира.

Прибуткові документи складаються з двох частин — повідомлення та квитанції — і містять обов'язкові реквізити: назву юридичної особи — одержувача платежів, ЗКПО, номер поточного рахунка, назву установи банку, номер МФО, прізвище і номер особового рахунка платника, суму та період платежу, інші необхідні дані.

При використанні комп'ютерних систем (далі САКР) прибутковий документ може складатися з однієї частини — повідомлення. Касир вводить у САКР інформацію пред'явленого платником прибуткового документа, друкує квитанцію, що містить електронний підпис касира і засвідчена електронним підписом САКР, або підписана касиром і засвідчена печаткою банку. Приймання платежів також може здійснюватись із застосуванням електронних контрольно-касових апаратів, які повинні забезпечувати роздрукування на контрольній стрічці відповідних даних.

Відкриття рахунків у національній валюті фізичним особам і використання коштів за рахунками

В установах банків відкриваються поточні рахунки фізичним особам резидентам та нерезидентам — громадянам України; резидентам та нерезидентам — іноземцям та особам без громадянства, які отримали дозвіл на проживання в Україні або які тимчасово перебувають на території України терміном до року відповідно до візи або документів, що підтверджують законність їх перебування на території України згідно з чинним законодавством.

Виконання операцій на поточних рахунках здійснюється на підставі розрахункових документів, де зазначається підстава для перерахування коштів, у безготівковій формі відпо-

відно до вимог, передбачених Інструкцією № 7 Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України» й іншими нормативними актами Національного банку України.

Поточний рахунок фізичної особи закривається на підставі його заяви або в разі смерті та у випадках, передбачених договором або чинним законодавством.

Ведення вкладних (депозитних) рахунків

Депозитні рахунки відкриваються підприємствам, їхнім відокремленим підрозділам, фізичним особам на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунка та банком на визначений у договорі термін.

Кошти на депозитні рахунки юридичних осіб перераховуються з поточного рахунка і після закінчення терміну зберігання повертаються на поточний рахунок. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з депозитного рахунка юридичної особи забороняється.

Кошти на вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з власного вкладного рахунка в іншому банку чи з поточного рахунка. Відсотки за депозитними рахунками можуть перераховуватися на поточний рахунок відповідно до умов депозитного договору або зараховуватися на поповнення депозиту. Власнику рахунка видається вкладний документ, яким може бути ощадна книжка (іменна чи на пред'явника); інший документ, що засвідчує укладення з банком договору. У договорі обумовлюються: сума, що вноситься на вкладний рахунок; термін зберігання та порядок повернення коштів; розмір сплати відсотків, умови перегляду їх розміру, відповідальність сторін; умови розірвання договору; інші умови.

Виплати заробітної плати через міжнародні платіжні картки

Комерційні банки пропонують своїм клієнтам банківські послуги щодо організації виплати заробітної плати працівникам на платіжні картки Cirrus/Maestro або Eurocard/Mastercard Mass з міжнародною сферою обслуговування відомої платіжної системи EUROPAY International.

Картки Cirrus/Maestro — це персоніфікований засіб платежу у вигляді пластикової картки, призначений для отримання готівки та здійснення платежів виключно в електронних пристроях (банкомати, електронні термінали).

Картки Eurocard/Maestercard Mass — це персоніфікований засіб платежу у вигляді пластикової картки і призначений для отримання готівки та здійснення платежів в електронних, ручних пристроях, через Internet тощо.

Готівку з міжнародних платіжних карток можна без перешкод отримати в багатьох банкоматах. Комерційні банки України мають незалежний центр обробки карткових операцій, цілодобову службу підтримки держателів, досвідчений персонал тощо.

Надання кредитів

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл між сферами виробництва та обігу.

Форми банківського кредиту:

Для суб'єктів господарської діяльності — банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий, консорціумний.

Для фізичних осіб — споживчий кредит (лише в національній валюті) та іпотечний кредит.

Види банківського кредиту:

1) За термінами користування: короткострокові — до 1 року; середньострокові — до 3 років; довгострокові — понад 3 роки.

2) За забезпеченням: забезпечені заставою; гарантовані; іншим забезпеченням (поручництво, свідоцтво страхової організації); незабезпечені (бланкові).

3) За мірою ризику: стандартні кредити та кредити з підвищеним ризиком.

4) За методами надання: у разовому порядку; відповідно до відкритої кредитної лінії; гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою).

5) За термінами погашення: водночас; на виплату (у розстрочку); достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника); з регресією платежів; після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу).

Банківський кредит надається суб'єктам кредитування на умовах, передбачених кредитним договором. Основними з них є:

- Принцип забезпеченості кредиту — недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника.

- Принцип повернення, строковості та платності — кредит має бути поверненим у визначений кредитним договором термін зі сплатою відсотків за його користування.

- Цільовий характер використання передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором.

Кредитні взаємовідносини регламентуються на підставі кредитних договорів, що укладаються між кредитором і позичальником тільки в письмовій формі, які визначають взаємні зобов'язання та відповідальність сторін і не можуть змінюватися в односторонньому порядку без згоди обох сторін.

Банк аналізує, вивчає діяльність потенційного позичальника, визначає його кредитоспроможність, прогнозує ризик неповернення кредиту і приймає рішення про надання або відмову у наданні кредиту. Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням.

Комерційний кредит. Це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарювання. Учасники кредитних відносин регулюють свої господарські відносини і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів — зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін. Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, послуги, щодо яких надається відстрочка платежу.

Лізинговий кредит. Це відносини між юридичними особами, які виникають під час оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди. Лізинг є формою майнового кредиту.

Предметом лізингу є різне рухоме та нерухоме майно.

Суб'єктами лізингу можуть бути лізингодавець (суб'єкт господарювання, що є власником об'єкта лізингу і здає його в оренду), лізингоотримувач (суб'єкт, що домовляється з лізингодавцем на оренду про набуття права володіння та розпорядження об'єктом лізингу у встановлених лізинговою угодою межах), виробник (підприємство, організація та інші суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво або реалізацію товарно-матеріальних цінностей).

Іпотечний кредит. Це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна.

Кредиторами з іпотеки можуть бути іпотечні банки або спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки. Позичальниками можуть бути юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника.

Предметом іпотеки при наданні кредиту доцільно використовувати: житлові будинки, квартири, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки, що є власністю позичальника, і не є об'єктом застави за іншою угодою.

Бланковий кредит. Комерційний банк може надавати бланковий кредит тільки в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення — тільки під зобов'язання повернути кредит) із застосуванням підвищеної процентної ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах.

Консорціумний кредит. Для проведення спільного фінансування банки можуть укладати угоди про консорціумне кредитування. У межах такої угоди банки-учасники встановлюють умови надання кредиту та признають банк, відповідальний за виконання угоди. Банки-учасники несуть ризик за наданим кредитом пропорційно до внесених у консорціум коштів. Кредит може надаватися позичальнику банківським консорціумом у такі способи:

- шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності;

- шляхом гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків. Кредитування здійснюється залежно від потреби в кредиті;

- шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Податок на прибуток підприємств

Усі доходи і витрати банків поділяються на:

1. Банківські, безпосередньо пов'язані з операційною діяльністю банку:

- а) процентні за депозитами і кредитами, амортизація дисконту (премії) за цінними паперами та їм подібні;
- б) комісійні за всіма видами послуг і надання гарантій, РКО, за зберігання цінностей та довірче управління ними, за операціями з цінними паперами та іноземною валютою;
- в) торговельні — це чисті прибутки (збитки) від купівлі-продажу різних фінансових інструментів.

2. Небанківські, які не відносять до основної діяльності банку, але забезпечують її здійснення:

а) адміністративні — утримання персоналу, сплата процентів та інших обов'язкових платежів (крім податку на прибуток) витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів, роботи і послуги, що використовуються в процесі діяльності банку, винагорода посередникам, охорона, телекомунікаційний зв'язок тощо;

б) доходи і витрати за операціями з філіями та іншими установами банку, від продажу основних засобів і нематеріальних активів, проведення аудиту, підготовка кадрів, відрядження, спецодяг, маркетинг та реклама і таке інше;

в) формування і зменшення резервів під знецінення активів, за кредитами та за дебіторською заборгованістю;

г) витрати на утримання і експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури, що перебувають на балансі КБ;

д) непередбачені доходи і витрати, які мають випадковий характер і не повторюються по суті. Вони визначаються в обліку тільки за фактором подій і попередньо не нараховуються.

Стосовно банківської установи, *валовий дохід* — це збільшення його економічної вигоди завдяки надходженню чи зростанню активів або зменшенню зобов'язань, які примножують капітал і не є внесками акціонерів. Виходячи з цього, сума валових доходів залежить від розміру і структури активів банку, зокрема від обсягів його кредитних вкладень та інвестицій та від розмірів процентних ставок.

Валовими витратами банку є зменшення його економічної вигоди у звітному періоді у формі зменшення чи використання активів, або виникнення заборгованості, що призводить до зменшення власного капіталу і не є розподіленням між акціонерами.

До складу валових доходів не включаються:

- суми коштів або вартість майна, отримані банком за рішенням суду;
- надмірно сплачені у попередні періоди податки, збори і обов'язкові платежі;
- кошти або майно, яке надходить у вигляді прямих інвестицій;
- суми, сплачені банком органам державної влади і місцевого самоврядування за надання державних послуг у разі зарахування їх до бюджету;
- одержаний емісійний дохід;
- отриманий дохід від володіння корпоративними правами;
- міжнародна технічна допомога;
- кошти, отримані на зворотній основі з Інноваційного фонду за розповсюдженням КМУ;
- вартість безоплатно отриманих основних фондів для здійснення експлуатації у передбачених законодавством випадках.

Усі ці доходи відображаються у фінансовому обліку і не обліковуються у податковому.

До складу валових витрат не включаються витрати на:

- ◆ придбання лотерей, участь в азартних іграх;
- ◆ фінансування особистих потреб фізичних осіб;
- ◆ сплату вартості торгових патентів, яка враховується у зменшення податкових зобов'язань;
- ◆ сплату штрафних санкцій згідно з умовами договору або за рішенням судових органів;
- ◆ утримання органів управління банківських об'єднань (ПФГ, холдинги і т.ін.)

- ◆ виплату дивідендів;
- ◆ виплату заохочувальних винагород та премій;
- ◆ будь-які витрати, не підтвержені відповідними розрахунковими, платіжними та іншими документами встановленої форми та зразка.

При визначенні бази оподаткуванням податком на прибуток необхідно враховувати те, що її зменшують страхові резерви, які, згідно з законодавством комерційні банки зобов'язані створювати для відшкодування можливих втрат по основному боргу (без процентів та комісій) за всіма видами кредитів та інших активних операцій, які відносяться до їх господарської діяльності згідно з законодавством.

Створення страхових резервів здійснюється банком самостійно в розмірі, достатньому для повного покриття ризиків неповернення основного боргу за кредитами (іншими видами заборгованості), визнаними нестандартними за методикою, встановленою Національним банком України. Частка страхового резерву, що створюється за рахунок збільшення валових витрат, не може перевищувати 10 % від його загальної суми, і до неї не включаються зобов'язання дебіторів, які не віднесено основної діяльності банку. Використовувати такий резерв можна на відшкодування лише сум безнадійної заборгованості за умови відповідного рішення суду. Якщо протягом звітного періоду сформований за рахунок витрат резерв банком не використувався, то його сума відноситься до валового доходу відповідного кварталу і оподатковується на загальних підставах.

У процесі своєї фінансово-господарської діяльності комерційні банки створюють три види таких резервів для відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами, для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями та для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості. Податковий облік формування і використання резервів регулюється Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», згідно з яким на сьогодні за рахунок валових витрат дозволяється формувати лише резерв за кредитними операціями.

Банки самостійно визначають рівень ризику кредитних операцій, оцінюють фінансовий стан позичальників (контрагентів банку) та вартість застави в межах чинного законодавства.

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять кредитний портфель банку, належать:

- строкові депозити, розміщені в інших банках, та сумнівна заборгованість за ними;
- кредити, надані іншим банкам, та сумнівна заборгованість за ними;
- рахунки суб'єктів господарської діяльності за овердрафтом, за факторинговими операціями та прострочена заборгованість за факторинговими операціями;
- кошти, надані суб'єктам господарської діяльності за операціями репо;
- кредити, надані у формі врахування векселів, та сумнівна заборгованість за ними. Заборгованість за такими кредитами визначається як різниця між номінальною сумою векселя і сумою неамортизованого дисконту;
- кредити суб'єктам господарської діяльності за внутрішніми торговельними операціями, за експортно-імпортними операціями, у поточну діяльність, в інвестиційну діяльність та сумнівна заборгованість за кредитами, які надані суб'єктам господарської діяльності;
- кредити, надані центральним і місцевим органам державного управління та сумнівна заборгованість за цими кредитами;
- кредити в інвестиційну діяльність і на поточні потреби, надані фізичним особам та сумнівна заборгованість за кредитами, що надані фізичним особам;
- гарантії, акцепти та авалі, надані банкам, та сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями, виданими іншим банкам;
- гарантії та авалі, надані клієнтам, та сумнівні гарантії, які надані банкам та клієнтам;
- зобов'язання з кредитування, надані банкам та клієнтам.

Для правильного визначення бази оподаткування податком на прибуток необхідно вірно визначити дати здійснення операцій, коли валові витрати та доходи відображаються в податковому обліку.

Формування та облік доходів та витрат банків є досить особливим та регулюється Постановою Національного банку України від 18.06.2003, № 255 «Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України».

Оподаткування операцій комерційного банку особливого виду

Операції з купівлі-продажу валютних цінностей. Банки здійснюють відмінний від інших платників податку податковий облік результатів операцій з іноземною валютою. Облік операцій з продажу або купівлі іноземної валюти, які здійснюються за дорученням та за рахунком клієнтів таких банків, ведеться окремо від обліку операцій з продажу або купівлі іноземної валюти, здійснюваних за рішенням банку за рахунок інших (власних) джерел.

При здійсненні операцій з продажу або купівлі іноземної валюти за дорученням та за рахунок клієнтів до валових доходів банку відносяться (переходять) суми комісійних (брокерських) та інших подібних видів винагород, одержаних (нарахованих) банком у зв'язку зі здійсненням операцій протягом звітного періоду, а до валових витрат — витрати банку, понесені (нараховані) у зв'язку зі здійсненням таких операцій протягом звітного періоду.

При здійсненні операцій з купівлі—продажу іноземної валюти за рішенням банку до складу валових доходів або валових витрат банку належить кінцевий фінансовий результат обмінних (конверсійних) операцій за результатами звітного періоду.

Кінцевий фінансовий результат обмінних (конверсійних) операцій за результатами звітного періоду вираховується як сума фінансових результатів обмінних (конверсійних) операцій за результатами кожного банківського дня. Фінансовим результатом обмінних (конверсійних) операцій за результатами банківського дня є різниця між валовими доходами, отриманими (нарахованими) банком внаслідок продажу іноземної валюти протягом такого банківського дня, та валовими витратами, понесеними (нарахованими) у зв'язку із придбанням іноземної валюти протягом такого банківського дня.

До розрахунків фінансового результату обмінних (конверсійних) операцій не беруться суми комісійних (брокерських) або інших подібних винагород, сплачених або отриманих (нарахованих) банком у зв'язку із здійсненням таких обмінних (конверсійних) операцій, які відносяться до складу валових доходів або валових витрат банку у загальному порядку.

Оподаткування операцій з цінними паперами та деривативами. Облік клієнтських операцій з купівлі та продажу іноземної валюти ведеться окремо від обліку операцій, що здійснюються банком від власного імені та за власний рахунок. При здійсненні клієнтських операцій до валових доходів відносяться одержані банком комісійні (брокерські), до валових витрат — витрати понесені (нараховані) в процесі здійснення валютних операцій.

При здійсненні банківських операцій до складу валових доходів або витрат відноситься кінцевий фінансовий результат звітного періоду, який розраховується як сума різниць між валовими доходами і валовими витратами кожного банківського дня за період. У розрахунок фінансового результату не включаються комісійні доходи або витрати, одержані або сплачені самим банком, оскільки вони відносяться до валових доходів або валових витрат у загальному порядку.

Платник податку веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами і деривативами, що здійснюються від імені та за рахунок банку, у розрізі окремих видів цінних паперів, а також фондових та товарних деривативів. При цьому облік операцій з акціями ведеться разом з іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами.

Якщо протягом звітного періоду витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, понесені (нараховані) платником податку, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу (відчуження) цінних паперів або деривативів такого самого виду протягом звітного періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами або деривативами такого самого виду майбутніх звітних періодів.

Якщо протягом звітного періоду доходи від продажу кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, перевищують витрати, понесені внаслідок придбання цінних паперів або деривативів такого самого виду протягом звітного періоду (з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами чи деривативами такого самого виду минулих періодів), прибуток включається до складу валових доходів платника податку за результатами такого звітного періоду.

Оподаткування дивідендів. Банк за рішенням зборів акціонерів нараховує дивіденди за рахунок прибутку після оподаткування, або за рахунок інших власних джерел, якщо діяльність банку є збитковою. При нарахованні дивідендів утримується податок за ставкою 25 %. На суму нарахова-

них дивідендів, які перераховуються до бюджету, зменшується сума нарахованого податку на прибуток комерційного банку. Якщо сума дивідендів перевищує суму податку — різниця переноситься на зменшення податкових зобов'язань банку у майбутніх податкових періодах.

Дивіденди, отримані юридичними особами, не включаються до складу їх валових доходів. Дивіденди, отримані фізичними особами на привілейовані акції прирівнюються до їх додаткових благ і оподатковуються у складі сукупного доходу згідно з Законом України «Про оподаткування доходів фізичних осіб».

Податок на додану вартість в діяльності комерційних банків

Комерційні банки є платниками податку на додану вартість на загальних підставах відповідно до Закону України «Про податок на додану вартість». За ставкою 20 % оподатковується оборот із реалізації послуг банків, зокрема консультаційних, рекламних, інших комерційних послуг, а також оренда та операції з передачі кредитором права власності на об'єкти застави для погашення кредиторської заборгованості заставодавця (позичальника). На загальних підставах оподатковуються ПДВ операції з продажу бланків, дорожніх, банківських та особистих чеків, бланків цінних паперів, розрахункових та платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток. Проте більшість банківських операцій та послуг не підлягають оподаткуванню податком на додану вартість.

Не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість операції з:

- випуску (емісії), розміщення у будь-якій формі управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів, випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України, Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування відповідно до закону, у т. ч. інвестиційні та іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, деривативи, а також корпоративні права, виражені в інших формах;

- обміну зазначених цінних паперів та корпоративних прав, виражених в інших, ніж цінні папери, формах, на інші цінні папери;

- розрахунково-клірингової, реєстраторської та депозитарної діяльності на ринку цінних паперів, а також діяльності з управління активами;

- передачі майна у схов та у лізинг (оренду), крім передачі у фінансовий лізинг;

- повернення майна зі схову власнику, а також майна, попередньо переданого в лізинг (оренду) лізингодавцю (орендодавцю), крім переданого у фінансовий лізинг;

- нарахування та сплати відсотків або комісій у складі орендного (лізингового) платежу у межах договору фінансового лізингу в сумі, що не перевищує подвійну облікову ставку НБУ;

- передачі майна на заставу (іпотеку) позикодавцю (кредитору) та у забезпечення іншої дійсної вимоги кредитора, повернення такого майна із застави (іпотеки) його власнику після закінчення дії відповідного договору;

- грошових виплат основної суми консолідованої іпотечної заборгованості та відсотків, нарахованих на неї, об'єднання та/або купівлі (продажу) консолідованої іпотечної заборгованості, заміною однієї частки консолідованої іпотечної заборгованості на іншу, або поверненням (зворотним викупом) такої консолідованої іпотечної заборгованості відповідно до закону резидентом або на його користь;

- обігу валютних цінностей (у тому числі національної та іноземної валюти), банківських металів, банкнот та монет НБУ, за винятком тих, що використовуються для нумізматичних цілей;

- поставки негашених поштових марок України, конвертів або листівок з негашеними поштовими марками України, крім колекційних марок, конвертів чи листівок для філателістичних потреб;

- надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення та повернення коштів за договорами позики, депозиту, вкладу (у тому числі пенсійного), управління коштами та цінними паперами (корпоративними правами та деривативами), доручення, надання, управління і переуступки фінансових кредитів, кредитних гарантій і банківських поручительств особою, що надала такі кредити, гарантії або поручительства;

- торгівлі за грошові кошти або цінні папери борговими зобов'язаннями, за винятком операцій з інкасації боргових вимог та факторингу (факторингових) операцій, крім факторингових операцій, в яких об'єктом боргу є валютні цінності, цінні папери;

- імпорту майна як технічної або благодійної (гуманітарної) допомоги згідно з нормами міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або відповідно до закону;

- оплати вартості державних платних послуг, які надаються фізичним або юридичним особам органами виконавчої влади і місцевого самоврядування та обов'язковість отримання (поставки) яких встановлюється законодавством, у т. ч. плата за реєстрацію, отримання ліцензії (дозволу), сертифікатів у вигляді зборів, державного мита тощо;

- виплат у грошовій формі заробітної плати (іншим прирівняним до неї виплатам), а також пенсій, стипендій, субсидій, дотацій за рахунок бюджетів або Пенсійного фонду України чи фондів загальнообов'язкового соціального страхування (крім тих, що надаються у майновій формі);

- виплат дивідендів, роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів, які здійснюються емітентом;

- надання комісійних (брокерських, дилерських) послуг із торгівлі та/або управління цінними паперами (корпоративними правами), деривативами та валютними цінностями, у т. ч. будь-які грошові виплати (у тому числі комісійні) фондовим або валютним біржам чи позабіржовим фондовим системам або їх членам у зв'язку з організацією та торгівлею цінними паперами ліцензованими торговцями цінними паперами, а також деривативами та валютними цінностями;

- з оплати третейського збору та відшкодування інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону.

Звільняються від оподаткування з поставки послуг з виплати і доставки пенсій із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, пенсійних виплат за недержавним пенсійним забезпеченням, страхових виплат (у тому числі ануїтетів) за договорами довгострокового страхування життя, з банківських пенсійних рахунків, за пенсійними вкладками, а також грошової допомоги населенню, яка надається за рахунок бюджету відповідно до затверджених соціальних програм.

Суми ПДВ, які сплачуються за виконані роботи та перелічені послуги тим, хто постачає банкам матеріальні ресурси, відносяться на собівартість банківських послуг. Податок, що сплачується за придбані основні виробничі фонди, покривається за рахунок відповідних джерел їх придбання.

Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування

Згідно з Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти за гривню, сплачують збір на обов'язкове державне пенсійне страхування у розмірі 0,5 % (до 01.01.2008 р. — 1 %) від суми операції з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти за гривню, зазначеної у заявці, вести податковий облік та подавати звітність органам Пенсійного фонду України.

Банки є платниками збору у разі купівлі іноземної валюти для власних цілей. Якщо вони купують іноземну валюту за дорученням клієнтів, то платниками збору є безпосередньо клієнти, які дали доручення банку, при цьому банки не виступають у ролі податкових агентів.

У разі купівлі нерухомого майна банки зобов'язані сплатити збір на обов'язкове пенсійне державне страхування у розмірі 1 % від вартості нерухомого майна, зазначеної в угоді купівлі-продажу.

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, якщо вона має одну або більше ознак:

- 1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції, яка не має очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;

2) невідповідність фінансової операції діяльності юридичної особи, що встановлена статутними документами цієї особи;

3) виявлення неодноразового здійснення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу.

Внутрішній фінансовий моніторинг може здійснюватися й щодо інших фінансових операцій, коли у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція проводиться з метою легалізації (відмивання) доходів.

Основним принципом фінансового моніторингу в банківських установах є забезпечення участі працівників банку (в межах їх компетенції) у виявленні фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом або, які мають відношення до фінансування тероризму.

Внутрішньобанківську систему протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, очолює відповідальний працівник банку за проведення фінансового моніторингу, який є незалежним у своїй діяльності і підзвітний лише керівнику банку. Відповідальному працівнику банку підпорядкований внутрішній підрозділ банку, функцією якого є проведення фінансового моніторингу та відповідальні працівники філії (територіальних управлінь, дирекцій, інших відокремлених підрозділів Банку).

Філії (територіальні управління, дирекції, інші відокремлені підрозділи банку), уповноважені на ведення реєстру фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, за рішенням відповідального працівника банку за погодженням з керівництвом можуть самостійно надавати інформацію про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу, до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу — Державного комітету з фінансового моніторингу України.

До обов'язків відповідального працівника банку належить:

- надання інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу, до Держфінмоніторингу;

- прийняття рішення про повідомлення Держфінмоніторингу та правоохоронні органи про фінансові операції, щодо яких є мотивовані підозри, що вони можуть здійснюватися з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або що вони пов'язані, мають відношення або призначені для фінансування тероризму;

- прийняття рішення про надання інформації з питань фінансового моніторингу на запити Держфінмоніторингу та відповідних правоохоронних органів;

- контроль за своєчасністю реєстрації та подання до Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу;

- контроль за дотриманням працівниками банку вимог законодавства та нормативно-правових документів з питань фінансового моніторингу;

- негайне повідомлення керівника банку про виявлені схеми відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму і заходи, які необхідно вжити щодо виявлених фінансових операцій;

- сприяння уповноваженим представникам Національного банку в проведенні перевірок діяльності банку щодо дотримання законодавства України, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

- організація та проведення навчання працівників банку з питань фінансового моніторингу, розробка та реалізація відповідної програми навчання;

- надання консультацій працівникам банку та здійснення іншого інформаційного забезпечення діяльності банку з питань фінансового моніторингу.

Працівникам банку **заборонено** розголошувати інформацію щодо проведення фінансового моніторингу щодо фінансових операцій клієнтів, факт надання інформації про такі фінансові операції до Держфінмоніторингу, зміст Правил і програм здійснення внутрішнього фінансового моніторингу та інших документів з питань фінансового моніторингу клієнтам та іншим особам, які не причетні до проведення фінансового моніторингу в банку. Крім того, працівникам Банку заборонено надавати консультації щодо методики проведення фінансових операцій, якщо ці консультації необхідні для уникнення процедур фінансового моніторингу.

Ідентифікація клієнта проводиться до відкриття рахунка або надання послуги. У випадку ненадання клієнтом інформації та документів, необхідних для проведення його ідентифіка-

ції, клієнту відмовляється в наданні послуги або відкритті рахунка, а розрахункові або касові документи повертаються без виконання з написом на зворотній стороні: «Відмовлено в проведенні операції на підставі ч. 5 ст. 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Напис засвідчується підписом уповноваженої особи банку та штампом банку. У випадку отримання розрахункового документа, напис повинен також містити посилання на пункт 2.16 Інструкції «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті».

Ідентифікація клієнтів — фізичних осіб проводиться лише на підставі оригіналів документів, що посвідчують особу, та за наявності інших документів — на підставі оригіналів цих документів, або копій, засвідчених нотаріально або органом, який видав ці документи. За необхідності, ідентифікація клієнта може здійснюватись на підставі інформації, одержаної від органів державної влади, банків, інших юридичних осіб, та за результатами проведених заходів щодо збору інформації про клієнта з інших джерел.

Уповноважена особа Банку, яка проводить ідентифікацію, в присутності клієнта — фізичної особи робить копії документів, на підставі яких проводилась ідентифікація. Копії засвідчуються як такі, що відповідають оригіналу, підписами особи, яка проводить ідентифікацію клієнта.

Підставою для ідентифікації юридичної особи є документи, що надаються цією особою для відкриття рахунка згідно з вимогами Інструкції «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», затвердженої Постановою Правління НБУ від 12 листопада 2003 року, № 492, та внутрішньої інструкції Банку по відкриттю рахунків. Ідентифікація фізичних осіб, які мають право першого і другого підпису та виступають від імені юридичної особи, проводиться в присутності цих осіб на підставі оригіналів документів. Ідентифікація фізичних осіб — засновників юридичної особи може проводитись на підставі документів та відомостей, отриманих від юридичної особи.

У випадку ненадання клієнтом необхідної інформації (документів) або навмисного надання неправдивих відомостей, необхідних для його ідентифікації, працівник банку відмовляє клієнту в обслуговуванні або відкритті рахунка. Якщо виникає підозра, що особа діє не від власного імені, працівникам Банку забороняється вступати в договірні відносини з клієнтом. Ця вимога не стосується осіб, що здійснюють офіційне представництво, в тому числі на підставі довіреності.

Документи, які стосуються ідентифікації осіб, яка була здійснена при відкритті рахунка, здійсненні фінансової операції, зберігаються протягом п'яти років після закриття цього рахунка.

При виявленні фінансової операції, яка підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, працівник банку, який виявив цю операцію, готує повідомлення про фінансову операцію, яке не пізніше 12-ї години робочого дня, наступного за днем отримання розрахункових чи касових документів або днем виявлення, направляє відповідальному працівнику банку. Повідомлення надається у порядку передачі підрозділами банку інформації, яка містить банківську таємницю, з використанням способів передавання, які дозволяють запобігти несанкціонованому доступу до цієї інформації.

Відповідальний працівник банку негайно після отримання повідомлення про фінансову операцію, що містить ознаки фінансового моніторингу, розглядає отриману інформацію та перевіряє наявність ознак обов'язкового фінансового моніторингу, за підтвердження наявності їх надає розпорядження про внесення інформації до Реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та подальше надання інформації до Держфінмоніторингу. Якщо фінансова операція не містить ознак обов'язкового фінансового моніторингу — зазначає про відсутність необхідності реєстрації інформації про цю фінансову операцію.

До повідомлення про фінансову операцію, що направляється до Держфінмоніторингу України, вноситься інформація про Банк та відповідального за фінансовий моніторинг його працівника, про фінансову операцію та виявлені ознаки обов'язкового фінансового моніторингу, а також про учасників фінансової операції — відповідних юридичних та фізичних осіб.

У разі реєстрації фінансової операції, за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу, водночас, коли ця фінансова операція не підлягає фінансовому моніторингу, відповідальний працівник складає довідку, в якій обґрунтовує відсутність підстав для направлення інформації до Держфінмоніторингу.

При отриманні банком рішення уповноваженого державного органу щодо скасування державної реєстрації юридичної особи, суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи; визнання в установленому порядку юридичної особи фіктивною; оголошення фізичної особи померлою або безвісно відсутньою здійснюється закриття рахунка (рахунків) таких осіб, про що обов'язково заноситься інформація до відповідних реєстрів банку.

При проведенні заходів з перевірки суті та мети фінансової операції та діяльності клієнта працівниками банку можуть застосовуватись такі критерії:

- Проведення перевірки існування юридичної особи або існування суб'єкта підприємницької діяльності фізичної особи.
- Здійснення перевірки документів, наданих особою для його ідентифікації чи проведення операції, або перевірка документів, пов'язаних з операцією та наданих клієнтом на окремих запит банку.
- Перевірка фіктивності підприємницької або господарської діяльності клієнта.

При виявленні фактів або ознак, які спростовують або підтверджують сумнівність фінансових операцій або діяльності клієнта, працівники банку, які здійснювали перевірку суті та мети фінансових операцій, або яким стало відомо про зазначені факти або ознаки під час обслуговування клієнта, повідомляють про них відповідального працівника банку.

Відповідальний працівник банку, з урахуванням інформації щодо з'ясування суті та мети діяльності клієнта та його фінансових операцій, приймає рішення щодо необхідності відмови у проведенні фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, та щодо необхідності інформування відповідних органів про такі операції.

У випадку, якщо працівник банку має мотивовану підозру стосовно фінансової операції, що вона може бути пов'язана, має відношення або призначається для фінансування терористичної діяльності, та стосовно осіб, які брали (беруть) участь в її проведенні, або отримує повідомлення автоматизованої системи про те, що учасником операції або вигодоодержувачем за нею є особа, внесена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, він повинен негайно повідомити про це відповідального працівника банку, зупинити проведення операції.

Відповідальний працівник при отриманні повідомлення про таку операцію вивчає інформацію операцію та визначає наявність підстав вважати, що фінансова операція може мати відношення або призначатися для фінансування терористичної діяльності. При підтвердженні таких даних відповідальний працівник банку повідомляє керівника банківської установи про факт здійснення такої операції, її зміст та відомості про її учасників, а також повідомляє про неї в установленому порядку Держфінмоніторинг та правоохоронні органи.

7. НАЙБІЛЬШ ТИПОВІ СХЕМИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, НАБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ

Використання електронних грошових переказів з метою відмивання коштів. Аналіз електронних грошових переказів відіграє основну роль у більшості розслідувань фінансових злочинів, починаючи від визначення джерела коштів і закінчуючи встановленням зв'язків між терористами або терористичними організаціями й іншими об'єднаннями, організаціями, або країнами.

Електронні грошові перекази є одним із засобів, які можуть бути використані для тіньового переведення грошей в межах та поза межами державних кордонів. Для протидії цьому має бути встановлений дієвий контроль за такими категоріями: визначення відправників; визначення бенефіціарів; визначення фінансових установ; визначення альтернативних операцій переказу коштів; з'ясування номерів рахунків; встановлення зв'язків між особами та організаціями.

Відмивання коштів за допомогою сертифікатів на пред'явника. Фірма за злочинні кошти здійснює придбання ощадних сертифікатів на пред'явника в банку. Зазвичай, далі вони передаються підставній особі-посереднику, яка пред'являє їх до платежу в касу цього самого банку, що торгує сертифікатами, та отримує цілком легальні кошти.

Може використовуватися в комплексних схемах, на етапах розміщення та інтеграції (безпосередньо для надання брудним коштам легального вигляду шляхом розриву ланцюга лега-

лізаційного процесу). Часто здійснюються за змовою зі співробітниками банку. Зазвичай в таких схемах використовуються підроблені документи (довіреності), втрачені (викрадені) паспорти.

Найлегше виявити таку схему банківським установам та Держфінмоніторингу в ході дослідження фінансових операцій. Крім того, висока вірогідність викриття схеми існує при проведенні своєї діяльності органом, який здійснює державне регулювання щодо ринку банківських послуг — Національним банком України (виїзні перевірки, аналіз звітності), а також правоохоронними органами (оперативні заходи).

Використання підроблених документів та викрадених (втрачених) паспортів виявляється при проведенні оперативних заходів та за запитом до відповідної бази даних. В деяких випадках сертифікати пред'являються до сплати достроково.

Операції з викраденими, втраченими кредитними картками. Викрадена, втрачена кредитна картка використовується особою для розрахункових операцій, наприклад, для разової чи серійної купівлі товарів легкої промисловості, які надалі перепродаються. Купівля здійснюється безпосередньо або інкогніто (шляхом замовлення через Інтернет).

Характерною особливістю схеми є використання викрадених чи втрачених платіжних документів або інформації про них. Злочинні кошти відмиваються, набуваючи вигляду придбаного товару. Схема функціонує на етапах розміщення та інтеграції та зазвичай може використовуватись як частина складнішої.

Можливим порушенням законодавства при реалізації такої схеми є привласнення коштів з кредитного рахунка. В операції задіяний викрадений, втрачений платіжний документ або несанкціоновано отримана інформація про нього чи доступ до чужого рахунка.

Зазвичай, схема може виявитися правоохоронними органами під час оперативних заходів, а також банком при аналізі розрахунків за картою. У випадку викрадення кредитних карток вірогідність швидкого виявлення злочину дуже висока, оскільки спостерігається чітка тенденція до негайної зміни характеру покупок, які тривають майже постійно, до повного вичерпання коштів на рахунку. Якщо викрадена лише інформація про картку, характер зміни купівельної активності більш завуальований та може мати кілька циклів.

Операції з вивезенням фізичною особою-резидентом брудних коштів за кордон. Переказ злочинних грошових коштів за кордон здійснюється резидентом України, який виїжджає на постійне місце проживання. Певним чином ця особа отримує готівку від власника таких коштів, перераховує на свій рахунок та переказує її за кордон. Згодом ці кошти можуть повернутися в Україну в легальній формі через підконтрольні фірми, карткові рахунки або у вигляді інвестицій.

Часто використовується як проміжний ланцюг в більш складних схемах (на етапі розширення). Брудні кошти переміщуються з метою маскування реальних джерел їх походження. При реалізації схеми можливі такі порушення законодавства, як підробка документації щодо джерел походження грошових коштів, які вивозяться за межі України.

Схема, зазвичай, виявляється банківською установою в ході валютного контролю операцій, а також — з високою вірогідністю — податковими органами та Держфінмоніторингом.

Операції з переведення фізичною особою-нерезидентом брудних коштів за кордон. Нерезидент отримує брудні кошти та перераховує їх на свій розрахунковий рахунок, який знаходиться за межами України.

Зазвичай, схема виявляється при аналізі банківських рахунків, при перевірках відомостей про особу-нерезидента, що перебуває на території України, при проведенні валютного контролю та отриманні необхідних документів.

Фіктивний контракт з переведенням брудних коштів за кордон. Злочинні кошти потрапляють на українське підприємство та завдяки оформленню фіктивного контракту з іноземною фірмою на поставку товарів чи отримання послуг (наприклад, за маркетингові дослідження) переводяться за кордон.

Така схема застосовується для приховування джерел походження брудних коштів. Особливістю схеми є застосування фіктивного контракту на поставку товарів, надання послуг. Варіантом схеми є сплата штрафних санкцій за контрактом.

Найбільш вірогідно виявити таку схему банківськими установами (при дослідженні фінансових операцій, проведенні валютного контролю), а також Держфінмоніторингом безпосередньо.

Кредитування під заставу брудних коштів, розміщених на депозиті. Особа розміщує кошти, здобуті протиправною діяльністю, на депозитному рахунку в банку. Далі отримується кредит, забезпеченням якого є кошти на депозиті.

Така схема застосовується для приховування джерел походження «брудних» коштів (на етапах розшарування та інтеграції). Зазвичай це є частиною більш складних схем.

Особливістю схеми є те, що депозитні кошти виступають у формі застави під банківський кредит. Відсотки, що одержуються за депозитним внеском, частково компенсують витрати, пов'язані з користуванням кредитом.

У деяких випадках можлива участь у схемі працівників фінансової установи, що супроводжується наданням недостовірної інформації для отримання кредиту.

Схема, зазвичай, виявляється банківськими установами під час аналізу стану та динаміки банківських рахунків, фінансового аналізу. Також існує досить висока вірогідність виявити схему при здійсненні виїзних перевірок Національним банком України, дослідженні фінансової операції Держфінмоніторингом, проведенні оперативних заходів правоохоронними органами.

Кредитування під забезпечення брудними коштами у формі поручительства. Особа отримує в банку кредит під поручительство іншої особи. Зобов'язання погашає брудними коштами поручитель, які, відповідно, легалізуються.

При реалізації схеми можливе надання недостовірної інформації банку для отримання кредиту.

Найчастіше схема виявляється банківською установою під час аналізу стану та динаміки банківських рахунків, а також досить істотна можливість її виявлення при проведенні виїзних перевірок Національним банком України, дослідженні фінансових операцій Держфінмоніторингом.

Операції з використанням доміциляції векселя. Фірма укладає з банком договір з доміциляції векселів та переказує кошти на вексельний рахунок. Банк-доміциліат протягом обумовленого договором строку здійснює оплату векселя.

Це одна з типових схем, які застосовуються задля «розриву ланцюгу» процесу відмивання. Використання вексельних розрахунків сприяє маскуванню слідів злочинних коштів.

Одним із варіантів схеми може бути використання доміцильованого векселя як застави для одержання фізичною особою наявного кредиту в банку, в тому числі за участю нерезидента (який пред'являє до оплати доміцильований банком вексель). Доміцильований вексель зручний тим, що його використання підвищує безпеку операцій, однак додаткова взаємодія з банком збільшує строки їхнього виконання, тому для відмивання часто користуються також і недоміцильованими векселями. При реалізації схеми можлива фальсифікація звітності, платіжних документів.

Зазвичай, схема виявляється банківською установою під час аналізу стану та динаміки банківських рахунків, фінансовому аналізі. Реальну можливість виявити таку схему мають податкові органи (при проведенні виїзних перевірок, аналізі операцій), а також правоохоронні органи (при проведенні оперативних заходів) та Держфінмоніторинг (при дослідженні фінансових операцій).

Операції з використанням векселя. Власник брудних коштів виписує в оплату отримання якогось товару чи послуги від фірми А вексель з бланковим індосаментом. В ході певних операцій цей вексель отримує фірма В, яка пред'являє його до сплати власнику та отримує легалізовані кошти.

Зазвичай, схема застосовується в комплексі з іншими та призначається для «розриву ланцюга» процесу відмивання. До можливих порушень законодавства при реалізації схеми належать: фальсифікація звітності та платіжних документів.

Схема виявляється банківською установою в ході аналізу стану та динаміки банківських рахунків, при фінансовому аналізі. Досить імовірно її виявити при проведенні виїзних перевірок, аналізі звітності (податковими органами, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку), а також за допомогою оперативних заходів правоохоронних органів.

Операції з використанням платіжних карток. За межами України брудні кошти переводяться на пластикову картку. Картку фізично ввозять на українську територію та знімають готівку.

Схема використовується для «заплутування слідів», а саме — повернення в Україну валютних коштів, які незаконно акумулювались в закордонних банках, для подальшого використання їх в тіншовому бізнесі.

Можливі порушення законодавства при реалізації схеми:

- використання платіжної картки особою, яка не є її законним власником;
- порушення порядку переміщення валюти через кордон України.

Зазвичай схема виявляється при здійсненні оперативних заходів (перевірка джерел коштів, що ввозяться).

Фіктивні операції з цінними паперами з переказом коштів за кордон. Нерезидент укладає угоду на придбання цінних паперів, отримує цінні папери від підставного продавця, але не розплачується за них (варіант: отримує цінні папери, після чого угода скасовується, але цінні папери не повертаються). Далі ці папери продаються нерезидентом за брудні кошти. Кошти перераховуються за межі України на рахунок нерезидента під виглядом «повернення інвестицій».

Схема застосовується для приховування джерел походження брудних коштів з метою їх подальшої легалізації та є ланкою великої схеми відмивання.

До можливих порушень законодавства при реалізації схеми належать такі. У схемі можуть порушуватися вимоги постанови НБУ від 18.03.97 р., № 127 (щодо надання додаткових документів). Зокрема, може мати місце шахрайство або підробка документів, в тому числі використання підроблених або викрадених/загублених документів для надання банку при купівлі іноземної валюти, а також відсутність документів, що підтверджували б попереднє інвестування особою грошових коштів в Україну, представлення «повернення інвестицій» в якості призначення платежів по операціях з переказу валюти за кордон.

Особливістю схеми також є те, що цінні папери придбаваються та продаються нерезидентом майже за однаковою ціною (це робиться з метою уникнення появи оподаткованого доходу у нерезидента). Враховуючи значний обсяг операцій, повний розрахунок з продавцем за придбані цінні папери не здійснюється.

Схема виявляється при аналізі банківських рахунків, при здійсненні валютного контролю.

Кредитування під заставу брудних коштів на депозиті з проведенням операцій за кордоном. Банк видає кредит під заставу злочинних коштів на депозитному рахунку. Кошти спрямовуються за межі України та певний час обертаються там, повертаючись в Україну. Отриманий легальний дохід акумулюється за кордоном.

Така схема застосовується для приховування джерел походження брудних коштів (етапи розшарування та інтеграції). Особливістю схеми є те, що депозитні кошти виступають у формі застави під банківський кредит. Часто умовою реалізації схеми є фальсифікація звітності.

Зазвичай, схема виявляється банківською установою під час валютного контролю операцій, а також при загальному аналізі банківських рахунків.

Рис. 5.1. Схема легалізації «брудних» коштів за допомогою кредиту під заставу депозитних коштів

Банківська установа надає резидентам України кредити для здійснення передплати відповідно до зовнішньоекономічних контрактів. Кредитні кошти перераховуються на рахунки нерезидентів в офшорних банках. Через передбачені законодавством терміни вони повертаються до українського банку через невиконання фірмою-нерезидентом умов контракту.

Однак протягом цього терміну кредитні кошти українського банку використовуються в комерційній діяльності офшорних структур, і отриманий прибуток залишається за межами України.

Операції з відмивання коштів за допомогою депозитних сертифікатів на пред'явника, емітованих в іноземній валюті. В Україні в банку У мають рахунки фірми «експортер» та «імпортер». Банк У має кореспондентський рахунок у валюті (вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу, та неконвертовані валюти) в банку А країни А. У тому самому банку має кореспондентський рахунок в тій самій валюті банк іншої країни В. Країна В, зазвичай, територіально віддалена, з неї важко отримати інформацію, що становить банківську таємницю. В банку В є рахунки «брудних» та «чистих» фірм.

Експортер за фіктивним експортним контрактом отримує валютну виручку від «брудної» фірми. Того самого дня він купує в банку У (або у торговця цінними паперами) депозитні сертифікати на пред'явника у валюті. Надалі сертифікати передаються імпортеру. Імпортер того самого дня пред'являє їх до сплати та перераховує валюту «чистій» фірмі за фальшивим імпортним контрактом.

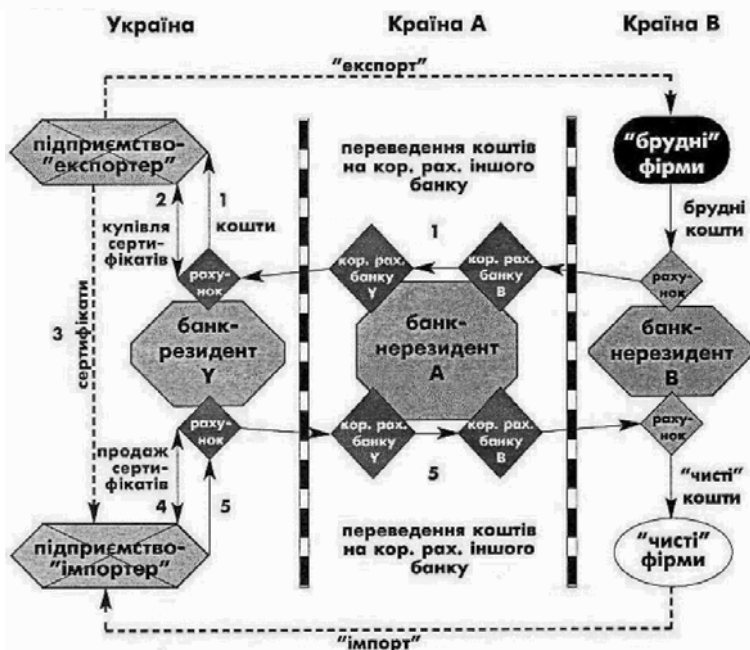

Рис. 5.2. Схема легалізації «брудних» коштів за допомогою експортно-імпортних операцій

Схема може використовуватись для надання брудним коштам легального вигляду шляхом розриву ланцюга легалізаційного процесу. Маскування коштів відбувається також завдяки залученню іноземних банків-оболонок, у тому числі використанню операцій з кореспондентськими рахунками. За межами країни прослідкувати зв'язки між коштами, які проходили через Україну, майже неможливо.

Завдяки тому, що операції проводяться в один і той самий день, в банках У та А баланси закриваються. Всі операції проводяться в межах кореспондентських рахунків в банку А. Схема може працювати і без реальних коштів на вході, уможливаючи підтвердження легального походження необмеженої суми грошей. При цьому експортер в Україні ще може заявити про відшкодування ПДВ. Якщо експортер та імпортер є фіктивними фірмами, одразу після проведення операції вони безслідно зникають разом зі звітністю.

Зазвичай схема виявляється при аналізі операцій з ощадними сертифікатами, емітованими в іноземній валюті, моніторингу зовнішньоекономічних операцій клієнтів та за умови співпраці з компетентними органами інших країн.

8. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Концепція розвитку банківської системи України на 2000—2010 роки

У найближчому майбутньому банківські технології зосереджуватимуться в таких сферах фінансового ринку, як послуги, що надаються через Інтернет; електронна оплата за рахунками фізичних та юридичних осіб; електронний спосіб надання рахунків, операції з використанням пластикових «смарт-карток».

Основні завдання та напрямки розвитку банківської системи України:

- Банківська система як важлива ланка у відтворенні та розвитку національної економіки.
- Роль і місце НБУ в банківській системі. Грошова політика. Банківський нагляд.
- Роль Асоціації українських банків і банківських об'єднань.
- Основні напрямки оптимізації структури другого рівня банківської системи, а також структури за організаційно-правовими формами та профілем діяльності.
 - Шляхи підвищення ролі системних банків. Роль і місце середніх і малих банків у ринковій економіці країни. Єдині умови діяльності та конкуренція.
 - Шляхи фінансового оздоровлення проблемних банків, механізми погашення сумнівних кредитів.
- Принципи капіталізації банків, прив'язка темпів капіталізації до стану економіки.
- Захист капіталів банків від знецінення в період нестабільності національної валюти.
- Вимоги щодо формування статутних фондів та капіталу банків.
- Формування резервів на покриття збитків від кредитних та інших ризиків.
- Шляхи вдосконалення банківського менеджменту як важливої передумови оздоровлення банківської системи.
 - Формування ресурсної бази. Кредитна діяльність комерційних банків.
 - Створення умов залучення коштів у банківську систему та проблема захисту інтересів вкладника і клієнта.
 - Вдосконалення механізму страхування банківських депозитів.

Проблеми банківської системи в XXI сторіччі: швидкі технологічні зміни; постійне регулювання; об'єднання банків; перегляд менеджменту ризиків; стратегічне планування майбутнього; конкуренція фінансових інститутів (не банків); збільшення банківських продуктів для клієнтів; швидке зростання якості банківських технологій; звуження процентної маржі; максимальні доходи від «комісій»; збільшення кількості безбалансових відділень через запровадження банкоматів; підвищення фінансової та інформаційної безпеки банку; 24-годинний сервіс деяких послуг; збільшення кількості небанківських форм кредитування (товарні кредити, відстрочки платежу); постійні валютні ризики.

Основні аспекти розвитку ринку банківських послуг:

Законодавство. Сьогодні вагоме значення для подальшого розвитку банківського сектору має удосконалення законодавства, зокрема потребують рішення такі положення: удосконалення процедури реєстрації комерційних банків; регламентація процедур визначення реальних власників банків; посилення взаємодії органів банківського нагляду та незалежних аудиторів. Вирішити ці питання покликаний законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 0884 від 23.11.2007 р., який вже два роки перекидається Верховній раді України. Прийняття цього законопроекту має вагоме значення для подальшого розвитку національної банківської системи, оскільки підвищить надійність банківської системи, а саме:

- підвищить відповідальність спостережної ради банку, встановить вимоги до професійної придатності членів спостережної ради;

- сприятиме уникненню конфліктів інтересів у процесі діяльності керівництва та працівників банку;
- забезпечить ефективне функціонування служб управління ризиками;
- посилить вимоги до організації внутрішнього аудиту банку.

Іноземний капітал в банківській системі України. Протягом останніх двох років спостерігається суттєве посилення ролі іноземного капіталу в банківській системі України, зокрема лише протягом 2007 року кількість банків з іноземним капіталом збільшилась з 35 до 47 банків (це майже 26,7 % від загальної кількості банківських установ країни), а кількість банків з 100 % іноземним капіталом — з 13 до 17 (майже 10 % всіх банківських установ). При цьому частка іноземного капіталу в банківській системі країни зросла з 27 % до 35 % та досягла обсягу 15 млрд. грн. Варто зазначити, що очікувано припливу дешевих ресурсів в країну з приходом іноземного капіталу в банківську систему не відбулось, оскільки іноземні інвестори прагнуть не лише відбити вкладені кошти, а й отримати більші прибутки, порівняно з власною країною.

У багатьох країнах частка іноземного капіталу в банківській системі обмежена, необхідність такого ліміту є доведеною в процесі багаторічного досвіду функціонування банківських систем різних країн. Вітчизняні науковці обґрунтовують введення обмеження частки іноземного капіталу на рівні не більше 40—50 % та введення додаткових вимог до комерційних банків, що хочуть відкривати філії в Україні (розмір статутного капіталу, рівень відповідності основних банківських нормативів). Обов'язково збільшення частки іноземного капіталу в вітчизняній банківській системі повинно відбуватись з врахуванням усіх позитивних та негативних чинників, потенційних ризиків на основі світового досвіду, щоб забезпечити дотримання національних інтересів та уникнути загроз фінансовій безпеці країни.

Діяльність філій іноземних банків. З внесенням змін до Закону України «Про банки та банківську діяльність» у частині діяльності на території країни філій іноземних банків вже найближчим часом можуть з'явитись філії іноземних банків, які не будуть самостійними юридичними особами та діяльність яких регулюватиметься іноземним законодавством. Вітчизняний банківський сектор є неготовим до конкурентної боротьби з філіями, оскільки сьогодні не визначені чіткі норми регулювання діяльності, банківського нагляду, застосування заходів впливу та ліквідації філій іноземних банків, що ставить під загрозу не лише інтереси їх вкладників, а й безпеку вітчизняної банківської системи. Також не визначені механізм та вимоги до розрахунку економічних нормативів, ведення бухгалтерського обліку та складання звітності філіями іноземних банків, адже ведення бухгалтерського обліку на балансі головного банку зробить неможливими достовірні розрахунки фінансових показників банків та податків. Сьогодні законодавством «забезпечені» всі умови уникнення оподаткування філіями іноземних банків та непрозорості їхньої фінансової звітності, що ставить під загрозу інтереси не лише клієнтів філій, а й економіку країни.

Зростання рівня ризиків комерційних банків. Стрімке зростання обсягів активних операцій, насамперед, кредитування, впровадження широкого асортименту нових банківських продуктів, поглиблення впливу процесів світового фінансового простору на розвиток вітчизняного банківського сектору, активізація створення банківських об'єднань та промислово-фінансових груп об'єктивно спричиняють зростання ризиків у банківській діяльності. Додатковий вплив спричиняють певна розбалансованість довгострокових активів та пасивів за строками щодо погашення та відсутність належної прозорості банківського сектору. З метою мінімізації ризиків у банківській діяльності та її подальшого поступового розвитку необхідно удосконалити правові, методологічні та організаційні засади банківського нагляду та регулювання. Важливим при цьому є виявлення проблем в діяльності банків на ранніх стадіях їх виникнення з метою уникнення кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку. Саме тому потребує вдосконалення система внутрішнього аудиту банку та посилення вимог щодо її функціонування, адже сьогодні досить часто значення внутрішнього аудиту є недооціненим представниками керівництва установи. Також потребує законодавчого врегулювання взаємодія зовнішніх аудиторів з представниками НБУ, адже запобігання кризовим явищам та їх усунення на ранніх стадіях є запорукою стабільної банківської системи країни.

Банківський маркетинг. Ринок банківських послуг є особливим сегментом ринку, на якому різноманітні маркетингові стратегії обумовлені характером банківської діяльності — уз-

годження інтересів клієнтів та самого банку. Варто зазначити, що діяльність банків є суворо регламентованою, ймовірність банкрутства банку є досить мізерною, бар'єри для входу на ринок інших кредитних установ досить високі, а тому керівництво часто вважає витрати на маркетинг недоцільними. Маркетинг у банківській сфері полягає в такому плануванні та здійсненні заходів щодо створення, поширення та просування банківських послуг та продуктів, коли успішно поєднуються інтереси клієнтів та банку. Він передбачає орієнтацію на споживача та професійну гнучкість і миттєвість у реагуванні на потреби у банківських послугах. Сьогодні вітчизняний ринок банківських послуг є ринком покупця, адже створена велика кількість комерційних банків з широким переліком послуг, що ними реалізуються. А тому для виживання на внутрішньому ринку та завоювання зовнішніх ринків вітчизняним банкірам варто розробляти успішні маркетингові стратегії, реалізація яких забезпечила б отримання максимального прибутку при збереженні фінансової стійкості та платоспроможності банку за умови задоволення всіх вимог та потреб клієнтів.

Інформаційні ризики. В сучасних умовах інформатизації всіх сфер господарської діяльності значення інформаційних ризиків зростає в геометричній прогресії. Головними інформаційними загрозами є маніпулювання інформацією (дезінформація, викривлення інформації), руйнування та використання з протиправною метою чужих інформаційних ресурсів, порушення встановленого порядку обміну інформацією, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, протиправний збір та використання інформації. Нині особливо небезпечним для банків є інформаційний тероризм, під яким розуміється використання різноманітних інформаційних технологій та продуктів для ураження інформаційних об'єктів, інформаційно-психологічного пригнічення масової та індивідуальної свідомості людей, соціальних груп на основі формування страху, високого інформаційного напруження в їх поведінці. Досить часто банківські установи недооцінюють рівень інформаційних ризиків, хоча їх негативний вплив на ефективність діяльності банківської системи доведено на практиці неодноразово (за допомогою «взлому» електронних підписів та ключів був отриманий доступ до чужих фінансових ресурсів). Особливо актуальним питання захисту інформаційних систем банків стало після несанкціонованого доступу до інформаційної бази КБ «Промінвестбанку» та проведення дій, кваліфікованих як інформаційний тероризм, що посилило фінансову кризу в цьому банку. Управління інформаційними ризиками для банку є дуже трудомістким та багатостороннім процесом, який охоплює різні види організаційної, правової, інженерно-технічної, кадрової та інформаційної роботи та потребує вкладання величезних фінансових ресурсів. При цьому важливим аспектом ефективності такого процесу є законодавче закріплення основних норм стосовно регулювання інформаційної загрози діяльності банку та визначення суворого покарання за протиправні дії, які призвели в кінцевому результаті до погіршення фінансового стану банку. Вітчизняні банківські установи є незахищеними в цьому питанні, оскільки сьогодні в Україні нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки фактично відсутнє. Крім того, відсутня достатня практика боротьби з інформаційними терористами, тому банки мають передбачити свою поведінку при здійсненні інформаційних терористичних актів, мати уявлення про способи виживання в умовах інформаційних атак та методи ліквідації їх наслідків.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Додатковий капітал банку не може бути:

- 1) більше 100 % основного капіталу банку;
- 2) більше 100 % статутного капіталу банку;
- 3) менше 50 % основного капіталу банку;
- 4) менше 100 % резервного капіталу банку.

2. Істотна участь у комерційному банку передбачає:

- 1) пряме або опосередковане володіння 10 % і більше статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв);
- 2) незалежно від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи;

3) пряме або опосередковане володіння 20 % і більше статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв);

4) посідання досить високої посади в комерційному банку, що передбачає керівництво банком.

3. Асоціація комерційних банків України створена для:

1) представництва інтересів України в міжнародних банках та інших міжнародних фінансово-кредитних установах;

2) сприяння розвитку банківської системи України;

3) представництва інтересів своїх членів у органах державної влади та управління;

4) формування законодавчого поля щодо діяльності комерційних банків.

4. Структура капіталу комерційного банку складається з:

1) основного капіталу;

2) додаткового капіталу;

3) статутного капіталу;

4) пайового капіталу;

5) вірної відповіді немає.

5. Виробництво й споживання фінансових послуг збігаються у:

1) у збалансуванні попиту й пропозиції;

2) у часі та просторі;

3) у потребах на ці послуги;

4) вірної відповіді немає.

6. Банки, біржі (фондові, валютні), довірчі товариства, зберігачі належать до:

1) фінансових інструментів;

2) фінансових інститутів;

3) фінансових установ;

4) вірної відповіді немає.

7. Перший акціонерний банк, який надавав комерційні кредити виник:

1) у Стародавній Греції наприкінці XII ст.;

2) в Англії наприкінці XVII ст.;

3) в Італії у XIV—XV ст.;

4) у Російській імперії в середині XVIII ст.;

5) вірної відповіді немає.

8. Асоціація українських банків створена для:

1) представництва інтересів України в міжнародних банках та інших кредитних установах;

2) забезпечення стабільності грошової одиниці;

3) сприяння розвитку банківської системи України;

4) представництва інтересів своїх членів у органах державної влади та управління.

9. Основною функцією Національного банку України є:

1) сприяння дотриманню стабільності банківської системи України;

2) забезпечення стабільності грошової одиниці України;

3) представництво інтересів України в міжнародних банках та інших міжнародних кредитних установах;

4) забезпечення цінової стабільності.

10. Частка будь-якого із засновників, акціонерів (учасників) комерційного банку не повинна перевищувати:

1) 25 % статутного фонду банку;

2) 35 % статутного фонду банку;

3) 50 % статутного фонду банку;

4) 70 % статутного фонду банку.

11. Основний капітал банку містить:

1) статутний капітал;

2) додатковий капітал;

3) розкриті резерви;

4) нерозкриті резерви.

12. Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації для комерційних банків, які здійснюють свою діяльність на території України:

1) не менше 1 млн євро;

2) не менше 3 млн євро;

3) не менше 5 млн євро;

4) не менше 10 млн євро.

13. Депозитні сертифікати видаються:

1) фізичним особам;

2) фізичним та юридичним особам;

- 3) юридичним особам;
- 4) вірної відповіді немає.

14. Частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту в банку з іноземним капіталом повинна:

- 1) не перевищувати 10 %;
- 2) перевищувати 10 %;
- 3) не перевищувати 20 %;
- 4) не обмежена.

15. Документом, на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність, є:

- 1) сертифікат НБУ;
- 2) свідоцтва про внесення до реєстру НБУ;
- 3) статут комерційного банку;
- 4) ліцензія НБУ.

16. Продовжити речення:

Залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені на власних умовах та на власний ризик є елементом ...

- 1) страхової діяльності;
- 2) банківської діяльності;
- 3) біржової діяльності;
- 4) кооперативної діяльності.

17. В Україні діяльність філій іноземних банків...

- 1) заборонена;
- 2) дозволена;
- 3) обмежена;
- 4) буде дозволена через 5 років з дати вступу України до СОТ.

18. Банківські послуги поділяються на такі види:

- 1) основні та поточні;
- 2) активні та пасивні;
- 3) основні, поточні та розширені;
- 4) фінансові, допоміжні та додаткові

19. Принципами банківської діяльності є:

- 1) платність, строковість та швидкість;
- 2) чіткість, швидкість та зручність;
- 3) цільове призначення, поверненість, платність;
- 4) чіткість, швидкість, вчасність, зручність та точність.

20. Системоутворюючий банк — це банк, зобов'язання якого становлять не менше:

- 1) 5 % від загальних зобов'язань банківської системи;
- 2) 10 % від загальних зобов'язань банківської системи;
- 3) 20 % від загальних зобов'язань банківської системи;
- 4) 30 % від загальних зобов'язань банківської системи.

Рівень II

21. Назвіть банківські платіжні інструменти, що використовуються в Україні.
22. Охарактеризуйте етапи створення сучасної банківської системи України.
23. Які особливості банківських послуг вам відомі?
24. Якими чинниками визначається маркетингова політика сучасного банку?
25. Розкрийте принципи банківської діяльності.
26. Назвіть принципи банківського права.
27. Охарактеризуйте види банківських послуг.
28. Дайте визначення банківського кредиту. Які види та форми банківського кредиту вам відомі?
29. Розкрийте принципи банківського кредитування.
30. Що таке комерційний кредит?
31. Які особливості має лізинговий кредит?
32. Дайте характеристику консорціумного кредиту.
33. Плата за надані банківські послуги стягується у вигляді... (продовжити речення).
34. Мета та сфера банківського нагляду.
35. Концепція розвитку банківської системи України на 2000—2010 роки. Які її основні завдання та напрямки?
36. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку.

37. Основні засади грошово-кредитної політики НБУ.
38. Види послуг та операцій Національного банку України.
39. Особливості оплати та оподаткування банківських послуг.
40. Правові відносини між банками та клієнтами.
41. Надання кредитів юридичним та фізичним особам.
42. Надання поручництв, гарантій та інших зобов'язань за третіх осіб, що передбачають їх виконання у грошовій формі.
43. Залучення депозитів юридичних і фізичних осіб.
44. Вклади фізичних осіб. Видача ощадної книжки.
45. Строкові вклади. Нарахування процентів за строковими вкладками.
46. Придбання права вимоги з поставки товарів і надання послуг прийняття ризику виконання таких вимог (факторинг).
47. Вкладення коштів у статутні фонди інших юридичних осіб.
48. Відкриття та ведення кореспондентських рахунків банків-нерезидентів в уповноважених банках України та здійснення операцій за ними.
49. Відкриття кореспондентських рахунків у банках-нерезидентах в іноземній валюті та здійснення операцій за ними.
50. Валютні операції на міжнародних ринках.

Рівень III

51. Банк видав кредит на суму 15 000 грн з нарахуванням відсотків за ставкою 17 % річних на 14 місяців. Визначити суму, яку повинен повернути позичальник, та дохід банку.
52. При обліку векселя на суму 2300 грн, до терміну оплати якого залишилось 80 днів, банк виплатив його пред'явнику 1810 грн. Визначити, яку облікову ставку використовував банк при розрахунковій кількості днів на рік, рівному 360.
53. Вексель обліковано в банку за обліковою ставкою 25 % річних за сім місяців до терміну його погашення. Визначити значення ефективної річної ставки відсотків.
54. Банк приймає внески до запитання за ставкою 80 % річних. Визначити суму процентів на внесок 2400 грн, який розміщений на півроку.
55. Банк приймає депозити на 3 місяці за ставкою 20 % річних, на 6 місяців за ставкою 40 % річних і на рік за ставкою 50 % річних. Визначити суму, яку отримає власник депозиту 4400 грн в усіх трьох випадках.
56. Вклад у розмірі 4000 грн був здійснений у банку 20.01.02 р. і запитаний 7.10.02 р. Ставка відсотків банку складала 30 % річних. Визначити суму нарахованих відсотків при різних методах визначення терміну нарахування.
57. При оплаті пред'явленого векселя на суму 12 000 грн, до терміну погашення якого залишилось 32 дні, дохід банку склав 2125 грн. Визначити ставку відсотків, використану банком при визначенні доходу.
58. Ставка відсотків банку за внесками до запитання, що становить на початку року 30 % річних, через півроку була зменшена до 25 %, а через три місяці — до 20 %. Визначити суму відсотків, яка була нарахована на вклад 4000 грн за рік.
59. Вклад 4000 грн був здійснений у банку 25.05.02 р. при ставці 35 % річних. З 1 червня банк знизив ставку за внесками до 25 % річних. 15 липня рахунок був закритий. Визначити суму нарахованих відсотків за англійською практикою їх нарахування.
60. Вексель, до терміну оплати якого залишилось 150 днів, облікований у банку за обліковою ставкою 35 % річних при розрахунковій кількості днів на рік — 360. Визначити дохідність операції обліку за ефективною ставкою простих відсотків для розрахункової кількості днів на рік — 365.
61. Вексель на суму 10000 грн виданий на 120 днів з нарахуванням по ньому відсотків за ставкою 13 % річних при розрахунковій кількості днів на рік — 360. Банк облікував вексель за 50 днів до настання терміну оплати за обліковою ставкою 20 % річних при розрахунковій кількості днів на рік — 365. Визначити суму доходу банку та дохідність операції у вигляді ефективної ставки відсотків.
62. При наданні кредиту в умовах інфляції повинна бути забезпечена реальна дохідність, що визначається відсотковою ставкою, рівною 8 % річних. Визначити ставку відсотків, що компенсує втрати від інфляції при наданні кредиту на рік, якщо очікуваний рівень інфляції становить 12 % в місяць, а розрахункова кількість днів на рік дорівнює 365.
63. Споживчий кредит на суму 1000 грн відкритий на 2 роки по ставці 10 % річних з помісячним нарахуванням відсотків. Погашення повинно відбуватись однаковими внесками. Визначити вартість кредиту і розмір внесків, якщо погашення кредиту буде здійснюватись щоквартально.
64. Банк видав кредит підприємству обсягом 15000 грн на два роки під 14 % річних з нарахуванням відсотків щоквартально. Погашення кредиту повинно відбуватись в кінці терміну одноразовим внеском. Визначити суму погашення кредиту та дохідність операції для банку у вигляді ефективної ставки простих відсотків.

65. Ощадний сертифікат номіналом 3000 грн з нарахуванням процентів за ставкою 25 % річних і терміном півроку був куплений за 100 днів до погашення і проданий через 50 днів. Значення ставок відсотків по депозитах в моменти купівлі і продажу становили 20 % і 15 % відсотків річних відповідно. Визначити дохід від операції купівлі-продажу при розрахунковій кількості днів на рік — 360.

66. Грошові кошти в розмірі 15 000 грн розміщені на депозит в банку на півроку з нарахуванням відсотків кожного місяця в розмірі 10 % річних. Визначити суму, яку отримає вкладник після закінчення терміну, та дохідність операції як ефективну річну ставку простих відсотків.

67. Кредит у розмірі 7500 грн був взятий 5.01.02 р. з терміном погашення 11.07.02 р. за ставкою 30 % річних. Визначити суму відсотків за кредит при різній практиці їх нарахування.

68. За умовами кредитної угоди ставка простих відсотків у першому місяці за користування кредитом дорівнює 45 % річних, а в кожному наступному місяці збільшується на 2 відсоткових пункти. Визначити суму відсотків за кредит у розмірі 11000 грн, взятий на 9 місяців.

69. Вексель на суму 20 000 грн був пред'явлений у банку для оплати за 250 днів до терміну його погашення. Визначити суму, отриману пред'явником векселя, і суму доходу банку, якщо банк для його визначення буде використовувати ставку відсотків і облікову ставку, що дорівнюють 25 % річних (розрахункова кількість днів на рік при використанні ставки відсотків дорівнює 365, при використанні облікової ставки — 360).

70. При відкритті ощадного рахунка за ставкою 25 % річних 20.04.02 р. на рахунок була покладена сума 4000 грн. Потім на рахунок 21.07.02 р. була додана сума 400 грн; 7.10.02 р. з рахунка була знята сума 770 грн, а 11.11.02 р. рахунок був закритий. Визначити загальну суму, отриману вкладником при закритті рахунка.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	1, 6, 11, 16
II р.	21, 26, 31, 36, 41, 46
III р.	51, 56, 61, 66
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	2, 7, 12, 17
II р.	22, 27, 32, 37, 42, 47
III р.	52, 57, 62, 67
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	3, 8, 13, 18
II р.	23, 28, 33, 38, 43, 48
III р.	53, 58, 63, 68
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	4, 9, 14, 19
II р.	24, 29, 34, 39, 44, 49
III р.	54, 59, 64, 69
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	5, 10, 15, 20
II р.	25, 30, 35, 40, 45, 50
III р.	55, 60, 65, 70
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	1, 3, 15, 19
II р.	25, 29, 35, 40, 42, 45
III р.	57, 58, 65, 66
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	2, 6, 11, 14
II р.	26, 30, 34, 36, 43, 46
III р.	54, 59, 64, 67

Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	4, 7, 12, 16
II р.	24, 28, 32, 37, 41, 48
III р.	53, 55, 62, 68
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	5, 9, 13, 20
II р.	22, 27, 31, 39, 44, 49
III р.	52, 56, 63, 69
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	8, 10, 17, 18
II р.	21, 23, 33, 38, 47, 50
III р.	51, 60, 61, 70
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	2, 4, 11, 13
II р.	21, 25, 33, 37, 42, 44
III р.	51, 53, 61, 70
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	3, 5, 15, 20
II р.	22, 24, 31, 34, 41, 50
III р.	52, 58, 63, 69
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	1, 9, 12, 16
II р.	23, 28, 38, 40, 43, 48
III р.	54, 60, 64, 68
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	6, 8, 14, 18
II р.	26, 29, 35, 39, 45, 47
III р.	55, 57, 65, 66
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	7, 10, 17, 19
II р.	27, 30, 32, 36, 46, 49
III р.	56, 59, 62, 67

ЛІТЕРАТУРА: 5, 6, 9, 10, 12, 17, 20, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 52, 53, 58, 59, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 99, 104, 115, 116, 125, 126, 144, 145, 146, 179, 227, 234, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 250

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

1. Основні терміни і поняття.
2. Державне регулювання та контроль за діяльністю кредитних спілок.
3. Загальні принципи та методи надання фінансових послуг кредитними спілками.
4. Характеристика основних послуг кредитних спілок.
5. Оподаткування діяльності кредитних спілок.
6. Основні засади фінансового моніторингу у кредитних спілках.
7. Конкурентні стратегії подальшого розвитку кредитних спілок в Україні.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Додатковий капітал кредитної спілки — капітал, який формується за рахунок цільових внесків членів спілки, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, безоплатно отриманого майна і необоротних засобів.

Капітал кредитної спілки — пайовий, резервний та додатковий капітал, а також залишок нерозподіленого доходу спілки, не може бути менше 10 % від суми її загальних зобов'язань.

Кошти, що належать членам кредитної спілки, використовуються для надання кредитів членам кредитної спілки, а за наявності тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки — можуть розміщуватися спілкою на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян, і в об'єднаній кредитній спілці, а також у державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом.

Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше 50 осіб, які відповідно до Закону «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року № 2908-III можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Пайовий капітал кредитної спілки формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових членських внесків членів кредитної спілки.

Резервний капітал призначений для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше 50 осіб.

Члени кредитної спілки — громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, об'єднані хоча б за однією з ознак (мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області), мають повну цивільну дієздатність.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Відповідно до ч. 2. ст. 130 Господарського кодексу України від 16.01.2003, № 436-IV (далі — ГКУ), кредитною спілкою є неприбуткова організація, заснована громадянами у встановленому законом порядку на засадах добровільного об'єднання грошових внесків з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні інших фінансових послуг. Кредитна спілка є юридичною особою.

Частиною 3 ст. 130 ГКУ визначено, що кредитна спілка діє на основі статуту, який за-тверджується загальними зборами членів кредитної спілки.

Закон України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року № 2908-III визначає організаційні, правові та економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів кредитних спілок та їх об'єднань.

Кредитна спілка не може бути засновником або учасником суб'єктів підприємницької діяльності.

Статус, порядок організації та здійснення господарської діяльності кредитної спілки визначаються ГКУ, законом про кредитні спілки та іншими законами.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року, № 2664-III (далі — Закон № 2664-III), кредитні спілки належать до фінансових установ. Відтак, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону № 2664-III, державне регулювання та контроль за діяльністю кредитних спілок здійснює **спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг України** (далі — Держфінпослуг).

Контроль за діяльністю кредитних спілок у структурі Держфінпослуг здійснює **департамент нагляду за кредитними установами**, який є самостійним структурним підрозділом Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

Основними завданнями Департаменту стосовно кредитних спілок є:

- забезпечення проведення Держфінпослуг єдиної та ефективної державної політики у сфері діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок;
- участь у розробці і реалізації стратегії розвитку ринків фінансових послуг в Україні;
- забезпечення державного регулювання та нагляду за наданням послуг у сфері діяльності кредитних спілок та дотриманням законодавства у цій сфері;
- захист прав споживачів послуг у сфері діяльності кредитних спілок шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства кредитними спілками.

Департамент щодо контролю за діяльністю кредитних спілок здійснює такі **функції**:

- 1) забезпечує державне регулювання і нагляд за діяльністю кредитних спілок;
- 2) приймає рішення про внесення та виключення інформації про кредитні спілки та їх відокремлені підрозділи з Державного реєстру фінансових установ, видачу, переоформлення та анулювання виданих кредитним спілкам свідоцтв про реєстрацію фінансової установи та довідок про внесення інформації про відокремлені підрозділи до Державного реєстру фінансових установ;
- 3) здійснює контроль за дотриманням порядку подання і достовірністю звітності та іншої інформації, що надається кредитними спілками, здійснює аналіз такої інформації для цілей нагляду;
- 4) проводить самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами виїзні та безвізні перевірки діяльності кредитних спілок;
- 5) здійснює моніторинг реалізації функцій, делегованих Держфінпослуг саморегульвній організації кредитних спілок, а за необхідності, надає пропозиції щодо припинення або відкликання відповідних повноважень включно до позбавлення асоціації кредитних спілок статусу саморегульвній організації;

6) у разі порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність кредитних установ, застосовує заходи впливу та штрафні санкції (штрафи), застосування яких не належить до виключної компетенції Комісії як колегіального органу;

7) забезпечує впровадження застосованих до кредитних установ заходів впливу та штрафних санкцій (штрафів);

8) готує та подає на розгляд Комісії проекти рішень щодо:

- визначення особливостей створення, державної реєстрації, ліцензування та діяльності об'єднаної кредитної спілки;

- визначення переліку внутрішніх положень та процедур для забезпечення ефективної та безпечної діяльності кредитної спілки;

- установа переліку державних цінних паперів, які придбаває кредитна спілка;

- визначення мети залучення кредитними спілками на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій;

- установа порядку складання та подання звітності кредитними установами відповідно до законодавства;

- надання одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок статусу саморегульвної організації кредитних спілок — членів асоціації та внесення такої асоціації до відповідного реєстру.

До складу департаменту входять такі структурні підрозділи:

1) відділ аналізу звітності кредитних установ;

2) відділ ліцензування кредитних установ;

3) відділ інспектування кредитних установ;

4) відділ роботи з територіальними управліннями з нагляду за кредитними установами.

Таким чином, державне регулювання у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками спрямоване на забезпечення кредитними спілками стабільної діяльності, своєчасне виконання ними зобов'язань перед своїми членами, а також запобігання можливим втратам капіталу через ризики, притаманні діяльності кредитних спілок.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ

Довідкова інформація: У 2007 р. — I півріччі 2008 р. ринок кредитних спілок України продовжував стрімко розвиватися і демонстрував позитивні тенденції (рис. 6.1).

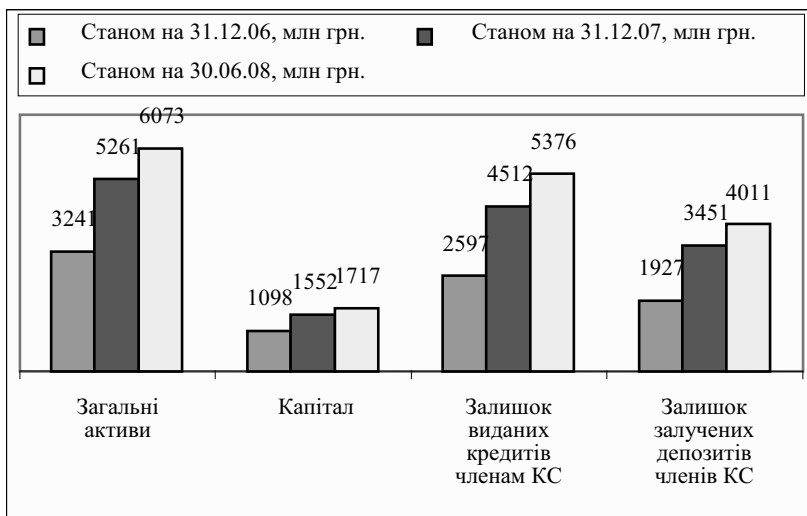

Рис. 6.1. Динаміка основних показників системи кредитних спілок

Протягом I півріччя 2008 року кількість членів кредитних спілок збільшилася на 135 тис. осіб, або на 5,6 %, і на 30.06.2008 р. становила 2 526,6 тис. осіб. Більшість КС об'єднувала невелику кількість членів — до 1000 осіб. На кінець II кварталу 2008 року за кількістю членів кредитні спілки розподілилися таким чином: більшість КС (59 %) об'єднують до 1 тис. осіб; трохи більше третини спілок — від 1 тис. до 10 тис. осіб, близько 5 % кредитних спілок залучили від 10 до 100 тис. членів і 4 спілки об'єднують понад 100 тис. членів.

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких принципах:

- *добровільності вступу до кредитної спілки та свободи виходу з неї* (ніхто не може бути примушений вступати до кредитної спілки, а виключення з членів кредитної спілки дозволяється лише у випадках, визначених статутом);

- *рівноправності членів кредитної спілки* (всі члени кредитної спілки мають рівні права, в тому числі у разі голосування на загальних зборах, незалежно від розміру пайового та інших внесків);

- *самоврядування* (забороняється будь-яке втручання в діяльність кредитної спілки, за винятком випадків, передбачених законом);

- *гласності* (кредитна спілка зобов'язана забезпечити повне та своєчасне інформування своїх членів з питань власної діяльності, на їх прохання ознайомлювати з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки, видавати копії документів та витяги з них у порядку, визначеному статутом).

Згідно з вимогами законодавства та відповідно до кооперативних принципів, що їх використовують кредитні спілки, *кожна людина за потреби може звернутися до кредитної спілки і стати її членом*. Такий кандидат у члени кредитної спілки передусім має зосередити свою увагу на вивченні статутних документів кредитної спілки, публічних фінансових звітів КС і положень, що використовуються спілкою при залученні вкладів і кредитуванні. Зокрема, на:

- ♦ відповідності статутних документів вимогам Закону України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року № 2908-III;

- ♦ дотриманні нормативів фінансової діяльності, встановлених положеннями кредитної спілки;

- ♦ видах вкладів і позичок, які запроваджені в кредитній спілці, та процентної політики щодо них;

- ♦ питаннях документального оформлення договірних взаємовідносин між членом кредитної спілки та кредитною спілкою.

Виходячи з мети діяльності кредитних спілок, а саме: задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків, основними методами надання послуг кредитними спілками є:

- залучення внесків;
- кредитування.

Прийняття до кредитної спілки та виключення з її складу провадяться на підставі письмової заяви особи за рішенням спостережної ради кредитної спілки. Членство у кредитній спілці настає з дня сплати особою вступного та обов'язкового пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки. Насамперед сплачується вступний внесок.

Коли вступний та обов'язковий пайовий внески сплачено у різні дні, першим днем членства вважається день сплати обов'язкового пайового внеску.

Якщо з об'єктивних причин спостережна рада відхилить заяву кандидата, наприклад, у зв'язку з неналежністю кандидата до визначеного в статуті спільноти членства, він може або звернутися до іншої кредитної спілки, або сам створити кредитну спілку.

Головним обов'язком кредитної спілки є зміцнення фінансового стану, що передбачає формування відповідних резервів і внутрішній контроль, що забезпечить подальше існування спілки та надання послуг членам (рис. 6.2).

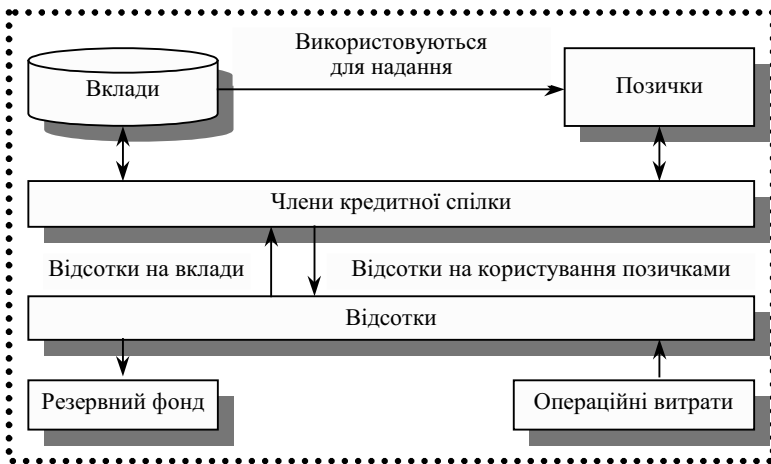

Рис. 6.2. Фінансовий механізм функціонування кредитних спілок

Однією з основних характеристик кредитних спілок є їх неприбутковість, яка полягає в тому, що вся діяльність спілки спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг своїм членам. Як свідчить міжнародна практика та власна історія України, кредитні спілки завжди виникали там і тоді, коли людям були необхідні певні фінансові послуги, але або їх не надавала жодна фінансова інституція через непривабливість даного сектору фінансового ринку щодо можливості отримання прибутку (комерційні банки в Україні сьогодні), або ж такі послуги пропонувалися на невігідних, часто грабїжницьких умовах, користуючись монополією та неможливістю іншим чином задовольнити свої потреби в дрібному кредитуванні широким верствам населення (ломбарди в Україні сьогодні). Іншими словами, кредитні спілки — це фінансовий механізм, завдяки якому люди шляхом кооперування своїх зусиль, ідей та коштів можуть отримати необхідні послуги значно дешевше, ніж в тому випадку, коли кожен з них намагався б діяти самостійно.

Зокрема, **кредитні спілки визначаються такими ознаками:**

1. Кредитна спілка завжди створюється і діє на базі певної монолітної спільноти людей, які об'єднані за інтересами, спільною діяльністю або компактним місцем проживання. Така спільнота виступає як членство для своєї кредитної спілки. В Україні полями членства для кредитних спілок можуть бути трудові колективи, громадські організації, професійні спілки, церковні приходи та територіальні громади. Ця ознака відрізняє кредитні спілки від будь-яких суб'єктів підприємницької діяльності, які заснує довільна група осіб, об'єднаних з метою отримання прибутку в процесі господарського обігу вкладених інвестицій.

2. Кредитні спілки надають послуги лише своїм членам. Таким чином, на відміну від суб'єктів підприємницької діяльності, в кредитній спілці члени одночасно виступають як власники та клієнти. Очевидно, що членам-власникам немає сенсу «заробляти» прибуток на собі як членах-клієнтах, а єдиним завданням спілки є забезпечення найдешевших послуг членам за рахунок акумульованих ними фінансових ресурсів.

3. У кредитній спілці немає засновників та статутного фонду з точки зору традиційного трактування цих понять щодо суб'єктів підприємницької діяльності. Будь-який член, незалежно від моменту його вступу в спілку, має ті самі управлінські і майнові права, що і перші 50 засновників. Кредитна спілка є відкритою організацією, в якій гарантується вільний вступ і вихід із членів спілки.

4. Кожен член спілки, незалежно від розміру його вкладів, має право одного голосу в питаннях управління кредитною спілкою. Отже, кредитна спілка як добровільне об'єднання громадян не може контролюватися обмеженою кількістю людей, що є запорукою захисту інтересів всіх без винятку членів та побудови роботи спілки на засадах довіри та взаємодопомоги.

5. Управління кредитною спілкою здійснюється відповідно до принципів демократичного самоуправління. Найвищим органом управління спілкою є Загальні збори членів, які скликаються принаймні один раз на рік. Збори обирають з членів три статутних органи, що діють в період між Зборами, а саме: Правління (оперативне управління поточною діяльністю, формування портфеля послуг та процентної політики), Кредитний комітет (реалізація кредитної політики щодо надання та супроводження позичок членам спілки) та Наглядовий комітет (нагляд за діяльністю органів управління спілкою). Всі ці органи працюють на громадських засадах. За необхідності за рішенням Правління спілки може створюватися платна Виконавча дирекція.

6. Кредитна спілка не займається жодною іншою господарською діяльністю крім надання кредитних і ощадних послуг своїм членам. Ця ознака зумовлена тим, що діяльність кредитної спілки як організації, яка не має на меті отримання прибутку, спрямована власне на надання конкретних послуг, що і визначає її вузьку спеціалізацію щодо можливих напрямків використання акумульованих за рахунок заощаджень членів фінансових ресурсів.

7. Кредитна спілка створюється і діє, насамперед, для забезпечення можливості членом отримати кредит на прийнятних для них умовах. Відсотки, отримані спілкою за кредитами, складають її дохід, який надалі направляється на формування фондів та нарахування відсотків на вклади членів.

8. Кредитна спілка є не лише ефективним механізмом взаємкредитування своїх членів, але й громадською організацією. Тому спілка за рішенням Загальних зборів чи органів управління може надавати організаційну та фінансову підтримку для реалізації різноманітних громадських ініціатив та гуманітарних програм в інтересах своїх членів, а також здійснювати благодійницьку діяльність та соціальні проекти для дітей, інвалідів та інших найменш соціально захищених верств населення.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Кредитна спілка відповідно до свого статуту:

- приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки;
- надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі. Отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також селянські (фермерські) господарства та приватні підприємства, які перебувають у їх власності.
- залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки;
- виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами;
- розміщує тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи зкладами громадян, об'єднаній кредитній спілці, а також придбаває державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом, та паї кооперативних банків;
- залучає на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу;
- надає кредити іншим кредитним спілкам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу;
- виступає членом платіжних систем;
- оплачує за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого йому кредиту;
- провадить благодійну діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів.

Загальна сума залучених коштів, у тому числі кредитів, не може перевищувати 50 % вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення.

Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки

Провадження кредитною спілкою іншої діяльності не допускається.

Головні відмінності між банком та кредитною спілкою:

- кожен вкладник кредитної спілки, незалежно від суми вкладу, є її повноправним членом;
- кредитна спілка є демократичним інститутом, де керівні органи обираються загальними зборами;
- кредитна спілка є неприбутковою організацією, створеною для обслуговування фінансових потреб своїх членів.

Послуги членам органів управління та працівникам кредитної спілки надаються на умовах, що не можуть відрізнятися від звичайних, та з дотриманням вимог щодо уникнення конфлікту інтересів.

Кредитна політика кредитної спілки

Ця політика прийнята з метою впорядкування кредитної діяльності кредитних спілок — членів Національної асоціації кредитних спілок.

Позички кредитних спілок поділяються:

а) за терміном користування позичкою — на короткострокові (до 3 місяців), середньострокові (від 3 місяців до 12 місяців) і довгострокові (12 місяців і довше);

б) за цільовим призначенням — на споживчі (види: соціальні, на придбання побутової техніки, студентські і т. ін.) та підприємницькі (на поповнення обігових коштів, на придбання обладнання іт. ін.);

в) за порядком нарахування відсотків та сплати відсотків і основної суми позички:

— на позички з нарахуванням та сплатою відсотків і основної суми позички наприкінці терміну дії кредитної угоди;

— на позички з періодичним нарахуванням та сплатою відсотків і сплатою основної суми позички наприкінці терміну дії кредитної угоди;

— на позички з періодичним нарахуванням та сплатою відсотків і періодичною сплатою рівних часток основної суми позички;

— на позички з періодичною сплатою відсотків і основної суми позички «однаковими частинами»;

г) за рівнем забезпеченості — на незабезпечені, слабо забезпечені (в договорі передбачено штрафні санкції; поручництво за умови, якщо платоспроможність поручителя (у випадку юридичної особи — гаранта) недостатньо обґрунтована та підтверджена), забезпечені (застава; поручництво за умови, якщо платоспроможність поручителя (у випадку юридичної особи-гаранта) достатньо обґрунтована та підтверджена);

г) за рівнем дотримання позичальником встановленого режиму сплати — на позички з нормальним режимом сплати, позички, сумнівні щодо повернення, та неповернені позички;

д) за методом надання основної суми позички — на позички, що видаються одноразово, та позички, що видаються частинами (кредитна лінія);

е) за можливістю зміни рівня відсотків за користування позичкою — на позички з незмінними (фіксованими) відсотками та позички зі змінними (прирівняними до еквівалента) відсотками.

Надання позичок членам спілки

Позичка надається члену КС на підставі укладеної кредитної угоди, в якій мають бути визначені:

— дата та місце укладання угоди;

— повне найменування сторін та їхніх представників, повноважних представників;

— предмет угоди;

— ціна угоди;

— терміни та порядок виконання угоди;

— відповідальність сторін;

— реквізити сторін;

— підписи та, за необхідності, печатки сторін. При прийнятті рішення про надання позичок членам основною умовою є очевидна та належним чином підтверджена здатність члена повер-

нути основну суму та відсотки за позичкою у встановлений в угоді термін за рахунок власних джерел доходу. Така здатність для підприємницьких позичок забезпечується обов'язковим складанням та аналізом бізнес-плану. Для споживчих позичок сума місячного платежу не повинна перевищувати 50 % чистого місячного доходу позичальника (чистий місячний дохід — це загальний місячний дохід за мінусом місячних виплат за іншими зобов'язаннями позичальника). При цьому такий дохід повинен бути реальним та очевидним. Додатковими умовами прийняття рішення про надання позички члену кредитної спілки можуть бути його кредитна історія в спілці та можливе застосування одного з видів забезпечення.

Для споживчих позичок сума місячного платежу не повинна перевищувати 50 % чистого місячного доходу позичальника.

Усі рішення про надання позичок приймаються кредитним комітетом спілки на його засіданнях, що фіксується у встановленому порядку в протоколах. При цьому положення може передбачати певні особливості щодо порядку прийняття рішень про надання окремих видів позичок, а саме:

- рішення кредитного комітету про надання позичок, розмір яких перевищує спеціально встановлений в положенні розмір основної суми, в обов'язковому порядку погоджується з правлінням спілки;
- у своєму спеціальному рішенні кредитний комітет делегує посадовій особі спілки право надавати позички, максимальний розмір і загальний ліміт яких визначені в положенні. У цьому випадку зазначена посадова особа зобов'язана подавати докладний звіт про надані їй у межах делегованих повноважень позички на кожному засіданні кредитного комітету;
- про рішення щодо надання позичок членам кредитного комітету або посадовій особі, якій делеговано право надавати позички, в обов'язковому порядку інформується наглядовий комітет спілки на його найближчому засіданні.

Жоден член кредитної спілки не може мати зобов'язань перед кредитною спілкою більше, ніж за двома позичками. При цьому їхня загальна допустима сума повинна бути зазначена в положенні. Надання другої позички членові кредитної спілки за умови, якщо перша надана йому позичка є простроченою, не допускається.

Функції кредитних спілок з кредитування:

— надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі. Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки;
— виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами;
— залучає на договірних умовах кредити банків, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам. Загальна сума залучених коштів, у тому числі кредитів, не може перевищувати 50 % вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення та інше.

Як обов'язкову умову для надання членам окремих видів позичок положення може передбачати наявність у позичальника в кредитній спілці певної суми внесків відповідних видів.

Кредитна угода може бути пролонгована за умови відсутності у позичальника поточної простроченої заборгованості. У разі пролонгації дії кредитної угоди обов'язковою умовою повинно бути те, що подальші платежі зі сплати позички включатимуть не лише відсотки, а й частину основної суми позички. Повторна пролонгація угоди не допускається.

5. ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

При здійсненні діяльності, передбаченої статутом кредитної спілки, остання сплачує загальнодержавні податки та інші обов'язкові платежі, визначені чинним законодавством України з питань оподаткування.

Однак кваліфікація кредитної спілки як неприбуткової організації породжує окремі питання у їх взаємовідносинах з органами державної податкової служби України.

Зокрема, чи оподатковуються кредити, отримані від імені членів кредитної спілки фермерськими господарствами та приватними підприємствами, які перебувають у їх власності?

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р., № 2908-III, кредитна спілка відповідно до свого статуту: надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формах. Крім того, на неї відповідно поширюються пільги, встановлені п. 7.11 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Відповідно до підпункту 7.11.4 пункту 7.11 статті 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», від оподаткування звільняються доходи неприбуткових організацій, визначених у абзаці «в» підпункту 7.11.1, отримані у вигляді доходів від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивні доходи) кредитних спілок, за пенсійними вкладками (внесками), рахунками учасників фондів банківського управління відповідно до закону з цих питань.

Водночас, підпункт 7.11.3 пункту 7.11 статті 7 Закону «Про оподаткування прибутку підприємств» передбачає, що під терміном «пасивні доходи» слід розуміти доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті.

Таким чином, відсотки за користування кредитами, надані від імені членів кредитної спілки приватним підприємствам, які знаходяться у їх власності, є пасивним доходом та звільняються від оподаткування.

Загалом, ідея створення кредитних спілок та надання їм статусу неприбуткової організації в цілях звільнення окремих видів доходів від оподаткування податком на прибуток мала на меті забезпечення населення дешевими фінансовими ресурсами, тобто пріоритетною була соціальна спрямованість.

На жаль, на сьогоднішній час в діяльності кредитних спілок часто відсутній соціальний мотив, а з джерела дешевих позик вони перетворились на осередки дуже рентабельного бізнесу.

Це пояснюється низкою причин:

- будучи звільненими від оподаткування, кредитні спілки надають кредити своїм членам під відсотки, набагато вищі, ніж у середньому по банківській системі. Також значно вищими є відсотки по вкладених депозитах (близько 30 % при середньому по банках 15 %). Прибуток, отримуваний у вигляді маржі від різниці ставок не оподатковується. Не оподатковуються і доходи членів кредитної спілки, отримані після розподілу отриманих прибутків;

- почастишали випадки застосування кредитних спілок у схемах ухилення від оподаткування як дієвого інструмента «перекачки» безготівкових коштів у готівкові;

- існування різних рівнів оподаткування у фінансовому секторі призводить до стимулювання переведення доходів із сектору з більшим податковим тиском в сектор, де він значно нижчий, що є передумовою запровадження схем ухилення від оподаткування. Так, наприклад, банки створюють кредитні спілки для надання можливості кредитування своїх працівників та пов'язаних осіб за незначною процентною ставкою.

Як зазначалося раніше, Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» кредитна спілка віднесена до фінансових установ, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Цим Законом визначена суть поняття «фінансова послуга» як така, що має на меті отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Таким чином, виникає протиріччя між статусом кредитної спілки як неприбуткової організації та її фактичним головним завданням — отриманням прибутку та його розподілом.

Тому з метою забезпечення виконання кредитними спілками свого основного завдання та попередження поширення практики їх застосування як суб'єктів, які мінімізують податкові зобов'язання, вважаємо за доцільне позбавити їх неприбуткового статусу.

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ

Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та організацію внутрішньої системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є Голова правління кредитної спілки, який зобов'язаний призначити працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу.

До посадових обов'язків працівника кредитної спілки відповідального за проведення фінансового моніторингу, зокрема, належать:

- розробка та постійне вдосконалення правил обов'язкового і внутрішнього фінансового моніторингу та програм його здійснення;
- забезпечення дотримання всіма працівниками установи відповідних правил фінансового моніторингу та програм його здійснення;
- забезпечення підготовки та навчання персоналу;
- надання консультацій працівникам установи щодо виявлених ними підозрілих операцій або незаконних дій;
- прийняття, відповідно до законодавства, рішень щодо того, про які операції має бути повідомлено Держфінмоніторинг та правоохоронні органи, а також рішень щодо зупинення проведення фінансових операцій, якщо їх учасниками або вигодоодержувачами за ними є особи, внесені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, та здійснення відповідних повідомлень;
- забезпечення надання інформації з питань фінансового моніторингу на запити Держфінмоніторингу;
- сприяння представникам Держфінпослуг та Держфінмоніторингу в питаннях проведення аналізу фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу;
- інформування керівника про виявлені підозрілі фінансові операції та заходи, які були вжиті, не рідше одного разу на місяць.

Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 28 квітня 2007 р. № 78 затверджені «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками».

На рис. 6.3. наведена структура внутрішнього фінансового моніторингу кредитної спілки, відображена у цих Правилах.

У відокремлених підрозділах кредитної спілки, за поданням керівника відокремленого підрозділу та за погодженням з відповідальним працівником кредитної спілки, призначається відповідальний працівник відокремленого підрозділу. Він підзвітний тільки Голові правління кредитної спілки.

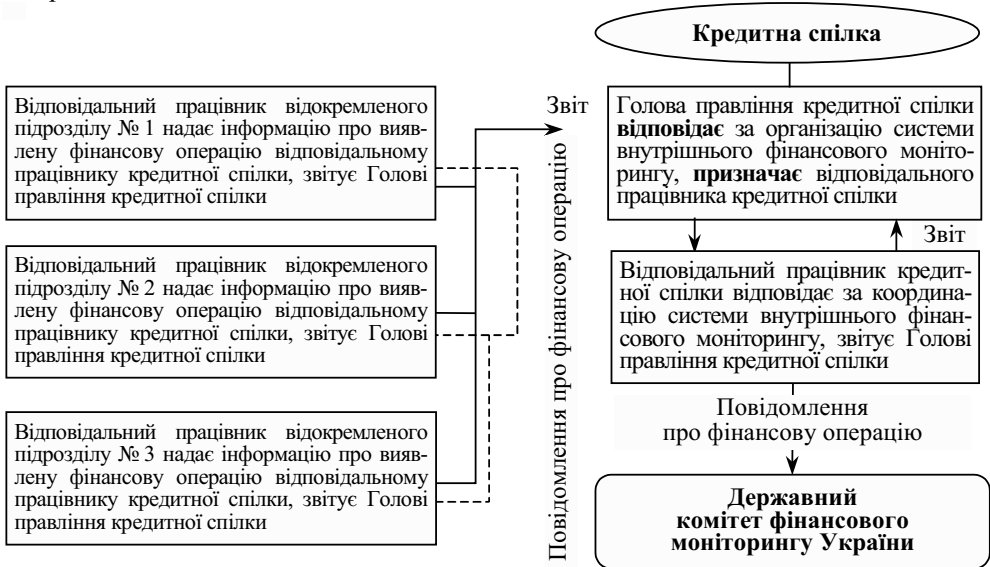

Рис. 6.3. Структура внутрішнього фінансового моніторингу кредитної спілки

Обов'язки працівника, відповідального за фінмоніторинг, встановлюються кредитною спілкою у відповідних посадових інструкціях працівників, що забезпечують проведення фінансових операцій.

Реєстрація фінансових операцій та їх подання до Держфінмоніторингу України здійснюються у порядку, визначеному законодавством України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Кредитна спілка самостійно розробляє критерії оцінки ризику проведення клієнтом фінансових операцій з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (далі — критерії).

Для забезпечення належної реалізації обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу, передбачених Законом «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», кредитна спілка зобов'язана проводити ідентифікацію осіб, які здійснюють фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, відкривають рахунки, або за наявності підстав вважати, що інформація щодо ідентифікації особи потребує уточнення.

Своєю чергою, з боку держави перевірку виконання вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів і фінансування тероризму в установленому законодавством порядку заходів, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» здійснює Департамент нагляд за кредитними установами.

Цей департамент у разі порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність кредитних установ, у межах компетенції, здійснює провадження у справах про порушення законодавства, що регулює діяльність з надання фінансових послуг, провадження у справах про адміністративні правопорушення, провадження у справах про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

7. КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Динамічний розвиток українських кредитних спілок розпочався після набрання чинності в січні 2002 року Закону України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року, № 2908-III. До цього ці громадські неприбуткові організації впродовж 12 років працювали в умовах майже правового вакууму.

Основні позитивні тенденції розвитку кредитних спілок такі:

- спостерігається стабільне зростання основних показників. Тут має місце не лише зростання активів, а й збільшення чисельності членів кредитних спілок, що свідчить про сталий системний розвиток цього сектора фінансового ринку;
- значно підвищився рівень капіталізації переважної більшості кредитних спілок, покращився фінансовий стан;
- кредитні спілки досягли вищого рівня організаційної та системної інтеграції через участь у всеукраїнських та місцевих асоціаціях, утворення об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів», подальший розвиток мережі об'єднаних кредитних спілок, утворення нових елементів сервісної інфраструктури;
- започатковані проекти, що сприяють зростанню прозорості та відкритості діяльності кредитних спілок, підвищенню рівня економічної освіченості та захисту прав їх членів, впровадженню у кредитних спілках міжнародних кооперативних принципів в сфері управління, внутрішнього контролю та розкриття інформації.

*Структура загального кредитного портфеля кредитних спілок України у 2007 році скла-
лася таким чином:*

- *споживчі кредити — 43 %;*
- *кредити на інші потреби — 31 %;*
- *комерційні кредити — 15 %.*
- *кредити на будівництво, ремонт та реконструкцію житла — 8 %;*
- *кредити на ведення фермерських та особистих селянських господарств — 3 %;*

Задля якісного поліпшення діяльності кредитних спілок доцільно запровадити низку заходів організаційно-правового спрямування.

Зокрема, уточнити, а може, й розширити перелік видів діяльності, які можуть здійснювати кредитні спілки.

Так, наприклад, згідно зі статтею 19 Закону України «Про кредитні спілки», останні мають право володіти, користуватися й розпоряджатися належним їм майном відповідно до згадувано-

го закону і свого статуту. Це означає, що кредитна спілка загалом має право на його вільний продаж, передачу в заставу, здачу в оренду тощо. Водночас, статтею 21 цього закону щодо переліку видів господарської діяльності кредитних спілок такі операції не передбачені. Крім того, у цій статті зазначено, що «провадження кредитною спілкою іншої діяльності, крім передбаченої цим законом, не допускається». Отже, господарські операції, пов'язані з використанням майна кредитної спілки, які завжди мають місце на практиці і можуть приносити дохід, поки що законодавчо не врегульовані. Вони не були врегульовані й Тимчасовим положенням про кредитні спілки в Україні, й Типовим статутом кредитної спілки.

Свої тимчасово вільні кошти кредитна спілка може розміщувати на депозитних рахунках у банках, а за їх нестачі залучати на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ і організацій тільки для надання кредитів своїм членам. Це, безперечно, розширює фінансові можливості кредитної спілки, проте такі ресурси для позичальника, члена кредитної спілки, будуть надто дорогими.

У випадку, коли кредитна спілка не має достатніх фінансових можливостей, вона може виступити у ролі посередника між своїм членом та іншою кредитною установою щодо надання йому кредиту, тобто стати гарантом. У світовій практиці такі гарантійні послуги досить поширені. З одного боку, вони здешевлюють кредити, а з другого — підвищують авторитет таких об'єднань громадян, сприяють залученню нових членів. У чинному законодавстві щодо такої діяльності кредитних спілок нічого не зазначено.

Отже, щоб не було розбіжностей між цими законами та відповідно до статті 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» треба до статті 21 Закону України «Про кредитні спілки» внести деякі доповнення. Подібні зміни повинні знайти своє відображення і у статутах кредитних спілок.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Метою створення кредитної спілки є:

- 1) задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні;
- 2) надання фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків;
- 3) отримання прибутку;
- 4) надання гарантій на кредити суб'єктів господарської діяльності за рахунок власних коштів.

2. Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах:

- 1) залежності прав членів кредитної спілки від розміру внеску;
- 2) рівноправності членів кредитної спілки;
- 3) співпраці з банківським наглядом;
- 4) добровільності вступу до кредитної спілки та свободи виходу з неї.

3. Кредитна спілка створюється на підставі рішення:

- 1) осіб, які належать до однієї громадської або релігійної організації;
- 2) установчих зборів, на яких присутні не менше 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки;
- 3) установчих зборів, на яких присутні не менше 100 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки;
- 4) засновників спілки, які зареєстрували у відповідних органах державної реєстрації статут кредитної спілки.

4. Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати ... відсотків від її капіталу:

- 1) 10;
- 2) 20;
- 3) 30;
- 4) 40.

5. Відмінність кредитної спілки від банку полягає в тому, що вона не здійснює:

- 1) залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб;
- 2) розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- 3) відкриття і ведення поточних банківських рахунків фізичних та юридичних осіб;
- 4) кредитування юридичних осіб.

6. В частині споживчого кредитування фізичних осіб кредитні спілки конкурують з:

- 1) кредитно-гарантійними установами;
- 2) комерційними банками;

- 3) інвестиційними компаніями;
- 4) страховими компаніями.

7. Пролонгація кредиту — продовження терміну повернення кредиту шляхом:

- 1) рішення про продовження однією зі сторін кредитування;
- 2) внесення сторонами змін до договору гарантії;
- 3) внесення сторонами змін до кредитного договору;
- 4) вірної відповіді немає.

8. Громадська кредитна установа, яка об'єднує на добровільних засадах громадян для надання взаємної матеріальної допомоги:

- 1) каса взаємної допомоги;
- 2) кредитна спілка;
- 3) благодійна організація;
- 4) правильної відповіді немає.

9. При ліквідації кредитної спілки залишок коштів резервного та додаткового капіталу після розрахунків із членами спілки та іншими кредиторами зараховується до:

- 1) Державного бюджету України;
- 2) Зведеного бюджету;
- 3) місцевого бюджету;
- 4) правильної відповіді немає.

10. Ніхто не може бути примушений вступати до кредитної спілки, а виключення з членів дозволяється у випадках, визначених статутом, — це принцип:

- 1) рівноправності;
- 2) самоврядування;
- 3) добровільності;
- 4) правильної відповіді немає.

Рівень II

11. Зародження, розвиток і сучасний стан ринку послуг кредитних спілок.
12. Правові відносини між кредитною спілкою та її членами.
13. Чим регламентується діяльність кредитних спілок в Україні?
14. Проблемні питання розвитку та становлення кредитної кооперації в Україні.
15. Створення кредитної спілки.
16. Підстави для надання послуг. Права та обов'язки членів кредитної спілки.
17. Дайте визначення кредитної спілки.
18. Назвіть види статутної діяльності кредитної спілки.
19. Політика щодо управління капіталом кредитної спілки.
20. Поняття та структура капіталу.
21. Кого мають право кредитувати кредитні спілки?
22. Яким чином врегульовано питання щодо оподаткування кредитних спілок чинним законодавством?
23. Головні напрямки діяльності Національної асоціації кредитних спілок.
24. Терміни кредитування кредитними спілками.
25. На яких принципах ґрунтується діяльність кредитної спілки?
26. Які методи надання послуг кредитними спілками?
27. Надання позичок членам кредитної спілки.
28. Національна асоціація кредитних спілок України.
29. Залучення внесків членів кредитної спілки: класифікація та види внесків, залучення внесків депозитного типу.
30. Надання позичок членам кредитної спілки. Супроводження наданих позичок.
31. Кредитна політика кредитної спілки.
32. Хто здійснює державне регулювання та контроль за діяльністю кредитних спілок? Його завдання та функції.
33. Особливості здійснення фінансового моніторингу у кредитній спілці.
34. Резерв забезпечення покриття втрат від неповернення позичок.
35. Система контролю за станом капіталізації фондів кредитної спілки.
36. Дайте характеристику основних послуг кредитних спілок.
37. Яким вимогам повинна відповідати кредитна спілка для набуття статусу фінансової установи?
38. Фінансовий механізм функціонування кредитних спілок.
39. Охарактеризуйте процес створення кредитної спілки.
40. Правові відносини між кредитною спілкою та її членами.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	15, 18, 27, 33, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 17, 21, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 29, 34, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	2, 3, 4, 8, 9
ІІ р.	21, 34, 25, 28, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	6, 10, 1, 5, 7
ІІ р.	18, 22, 26, 30, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	7, 5, 2, 9, 3
ІІ р.	16, 21, 24, 27, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	2, 7, 4, 9, 3
ІІ р.	20, 24, 28, 32, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	25, 12, 16, 20, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	3, 5, 7, 9, 10
ІІ р.	22, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	32, 11, 24, 14, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	13, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 21, 24, 28, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 25, 29, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35

ЛІТЕРАТУРА: 28, 36, 50, 103, 104, 100, 113, 116, 125, 142, 144, 145, 146, 149, 150, 249, 250, 255, 256

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЛОМБАРДІВ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль за діяльністю ломбардів.
3. Загальні принципи діяльності та надання послуг ломбардами.
4. Характеристика основних послуг ломбардів.
5. Особливості оподаткування ломбардів.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу ломбардів.
7. Актуальні стратегії розвитку ринку послуг ломбардів в Україні.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Ломбард — фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під відсоток та надання супутніх послуг (згідно з Положенням, затвердженим Держфінпослуг, «Про порядок надання фінансових послуг ломбардами»).

Аукціон — спеціально організований і періодично діючий у визначеному місці ринок, на якому під час проведення публічних торгів у заздалегідь обумовлений час відбувається продаж товарів, що переходять у власність покупця, який запропонував найвищу ціну.

Заклад — застава рухомого майна, за якої майно, що є предметом застави, передається заставником у володіння заставоутримувача.

Застава — одна з форм забезпечення зобов'язань. У разі невиконання боржником (заставником) забезпечених заставою зобов'язань кредитор (заставоутримувач) має право одержати відшкодування з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами.

Заставне зобов'язання — документ, що видається позичальником кредитору для підтвердження його права у разі невиконання забезпеченого заставою зобов'язання отримати переважно задоволення претензій з вартості заставленого майна.

Ломбард — це небанківська фінансова установа, предметом діяльності якої є надання фінансових кредитів фізичним особам під заставу, а також зберігання речей (згідно з законопроектом «Про ломбарди та ломбардну діяльність», розробленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг).

Заставник — власник заставленого майна, який має право відчужувати майно, а також особа, якій власник передав майно і право застави на це майно.

Ліцитатор — ведучий аукціону.

Ломбардна операція — операція фізичних чи юридичних осіб з отримання коштів від юридичної особи, кваліфікованої як фінансова установа згідно із законодавством України, під заставу товарів або валютних цінностей. Ломбардні операції є різновидом кредиту під заставу.

Ломбардний кредит — короткостроковий кредит під заставу рухомого майна, яке легко реалізувати. Надається спеціалізованою установою — ломбардом.

Предмет застави — майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужене заставником та на яке може бути звернене стягнення, яке стане власністю заставника після укладання договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки.

Супутні послуги ломбарду — послуги, які є передумовою надання фінансового кредиту або впливають з його надання.

Фінансовий кредит ломбарду — надання ломбардом коштів у позику, забезпечених заставою, на визначений строк та під процент.

Державний реєстр застав рухомого майна — єдина комп'ютерна база даних державного підприємства «Інформаційний центр» Міністерства юстиції, яка забезпечує зберігання інформації про заставу рухомого майна, її видання та захист від несанкціонованого доступу.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ЛОМБАРДІВ

Органами, які контролюють діяльність ломбардів, є:

1. Міністерство фінансів України, яке як орган ліцензування здійснює контроль за дотриманням ломбардами ліцензійних умов провадження господарської діяльності з торгівлі виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

2. Державна пробірна служба Міністерства фінансів України, основними завданнями якої є участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері здійснення державного пробірного контролю за якістю дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, виробів з них та матеріалів, що містять дорогоцінні метали, і за здійсненням операцій із зазначеними цінностями; виконує контрольню-наглядові функції у сфері державного пробірного контролю, а також регулятивні та дозвольно-реєстраційні функції щодо ломбардів.

3. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, основним завданнями якої є здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства в цій сфері, а також законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, ломбардами.

Після набрання чинності Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яким врегульована діяльність з надання фінансових послуг, надання ломбардами коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, не підлягають патентуванню. Ломбарди повинні бути зареєстровані в Державну реєстр фінансових установ, утримувачем якого визначено Держфінпослуг, та яка приймає рішення про внесення (виключення) інформації ломбардів до Реєстру, видачу, переоформлення та анулювання виданих свідоцтв про реєстрацію фінансової установи та довідок про внесення інформації про їх відокремлені підрозділи до Державного реєстру фінансових установ.

У своїй діяльності ломбарди пов'язані з реалізацією ювелірних виробів, а тому, згідно з пп. 9.8 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», потребують одержання ліцензій, що видаються Міністерством фінансів України згідно з Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з торгівлі виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння, затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства фінансів України, зокрема ліцензії на здійснення оптової, роздрібною торгівлі, комісійної торгівлі, торгівлі скупленими в населення та прийнятими під заставу ювелірними й побутовими виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Для цього ломбарди повинні звернутись із заявою до Управління контролю за обігом дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння Департаменту зовнішньоекономічних зв'язків Міністерства фінансів України з пакетом відповідних документів. Перед отриманням ліцензії необхідно встановити спроможність суб'єктів господарювання виконувати ліцензійні умови торгівлі дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням. Для кожної філії, кожного відокремленого підрозділу ліцензіата, які провадитимуть господарську діяльність на підставі отриманої ним ліцензії, орган ліцензування видає засвідчені ним копії ліцензії, які реєструються в журналі обліку заяв і виданих ліцензій. Рішення про відмову у видачі ліцензії може бути оскаржено в судовому порядку.

Основним органом, який здійснює регулювання діяльності ломбардів в Україні, є **Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України**, яка забезпечує державне регулювання та нагляд за наданням послуг у сфері діяльності ломбардів та дотриманням законодавства у цій сфері; захищає права споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства ломбардами; а також узагальнює практику діяльності ломбардів, розробляє і подає пропозиції щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про їх діяльність.

Із метою забезпечення ефективного регулювання діяльності ломбардів Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг:

- здійснює контроль за дотриманням порядку подання і достовірністю звітності та іншої інформації, що надається ломбардами, здійснює аналіз такої інформації для цілей нагляду;
- аналізує стан дотримання ломбардами законодавства в сфері захисту прав споживачів фінансових послуг та виконання вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів і фінансування тероризму;

- здійснює самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами перевірки ломбардів;
- у разі порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність ломбардів, застосовує заходи впливу та штрафні санкції (штрафи), забезпечує їх впровадження;
- розробляє та затвердження порядку та умов внесення та виключення інформації про ломбарди та їх відокремлені підрозділи з Державного реєстру фінансових установ, видачі, переоформлення та анулювання виданих свідоцтв про реєстрацію фінансової установи та довідок про внесення інформації про їх відокремлені підрозділи до Державного реєстру фінансових установ, порядку контролю за їх дотриманням;
- розробляє та затверджує методичні рекомендації відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, ведення бухгалтерського обліку та складання звітності ломбардами;
- встановлює за погодженням зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу особливості організації проведення внутрішнього фінансового моніторингу ломбардів відповідно до законів та нормативно-правових актів Держфінпослуг.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАДАННЯ ПОСЛУГ ЛОМБАРДАМИ

Довідкова інформація: станом на 01.07.2008 р. в Україні зареєстровано 311 ломбардів, сукупний капітал яких протягом першого півріччя 2008 року збільшився в два рази та досяг рівня 152 849 тис. грн. За 6 місяців 2008 року ломбарди отримали 7 917 тис. грн. прибутку, середня ставка відсотків, під яку ними були надані кредити, зросла до рівня 148 % річних.

Загальні активи ломбардів з початку року зросли на 29,3 % і на кінець I півріччя 2008 року склали 475,3 млн. грн. Разом з деяким зростанням кількості ломбардів також зросли обсяги кредитування населення ломбардами порівняно з I півріччям 2007 року. Протягом I півріччя 2008 року ломбарди під заставу майна видали 2 693,0 тис. одиниць фінансових кредитів на суму 1107,7 млн грн. (сума кредитів, виданих ломбардами, зросла на 33,1 % порівняно з I півріччям 2007 року).

На кінець II кв. 2008 року понад 81 % обсягів кредитування здійснювалося під заставу виробів із дорогоцінних металів та каміння, 13 % під заставу побутової техніки, решта (6 %) під заставу іншого майна. Сума погашених фінансових кредитів за I півріччя 2008 року становить 1021,9 тис. грн., в тому числі 67,5 тис. грн. погашено за рахунок майна, наданого в заставу.

Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб — вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів. Середня сума ломбардного кредиту коливається в межах 300—450 гривень, а середній строк кредиту — 10—12 днів. Процентні ставки коливаються від 0,3 до 1 % на день.

Принципи надання послуг ломбардами

У процесі своєї діяльності ломбарди можуть надавати фінансові та супутні послуги в процесі здійснення фінансового кредитування. Крім того, ломбарди також можуть надавати супутні не фінансові послуги, до яких належить скупка дорогоцінних металів, виробів з них, дорогоцінного каміння, зберігання цінностей тощо. **Ломбардам забороняється** будь-яка інша господарська діяльність.

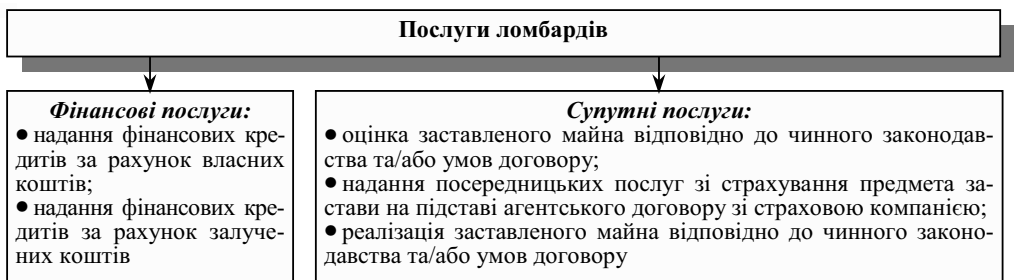

Рис. 7.1. Система послуг ломбардів

Ломбард повинен мати власний капітал у розмірі 200 тис. грн. та формувати резервний фонд відповідно до Закону України «Про господарські товариства» страховий резерв відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Особливістю ломбардних операцій є кредитне посередництво, тобто залучення кредиту, з одного боку, і надання кредиту, з іншого, з метою отримання прибутку, що складається з різниці в розмірі відсотка. Ломбардні позички видаються готівкою та без цільового призначення, обов'язкового для кредитних відносин, та належать до розряду короткострокових позичок — видаються на термін до 3-х місяців (винятково — до 6 місяців).

Ломбардна операція складається з двох взаємозалежних частин.

Елементи (частини) ломбардної операції:	
<i>Перша</i> — безпосередньо кредитна операція: надання кредитором грошової позики позичальнику на умовах строковості, платності та повернення	<i>Друга</i> — забезпечення зобов'язань позичальника, при цьому засобом забезпечення зобов'язань позичальника кредитором є тверда застава майна позичальника (третьої особи). Законодавство вимагає укладання договору застави у письмовій формі, а в деяких випадках — у нотаріальній формі, між заставником (позичальником) і заставоутримувачем (кредитором). Тобто договір про заставу є похідним від кредитного договору, тому що сама застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання і є залежною від нього

Рис. 7.2. Структура ломбардної операції

Об'єктом ломбардної угоди є зворотний рух вартості між кредитором і позичальником на умовах оплати. Специфікою цих взаємовідносин є те, що в угоді позики-кредитування здійснюються три майже самостійні потоки грошових платежів — надання коштів, повернення позики, оплата за користування позикою, а також передача матеріального забезпечення.

Договір про надання фінансового кредиту та договір застави, що забезпечує зобов'язання за договором фінансового кредиту, можуть бути оформлені як один документ, який за формою і змістом повинен відповідати вимогам, встановленим законодавством.

Суб'єктами договору ломбардної позики є кредитор (може бути лише юридична особа, кваліфікована як фінансова установа) і позичальник (може бути лише дієздатна особа). За своїм призначенням ломбардні позички мають споживчий характер, тому у переважній більшості ломбардних операцій позичальниками є фізичні особи.

Суб'єктами договору застави є заставник і заставоутримувач. Заставоутримувач має право у разі невиконання заставником забезпеченого заставою зобов'язання за кредитним договором отримати відшкодування з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. Сторонами договору застави при ломбардній операції є відповідні сторони кредитного договору. Заставником майна може бути його дієздатний власник, який має право відчужувати заставлене майно, а також особа, якій власник у встановленому порядку передав право застави на це майно. Якщо заставником є третя особа — не позичальник, то цю третю особу називають майновим поручителем, а укладений договір про заставу — договором майнової поруки.

При здійсненні ломбардної операції законодавство вимагає страхування заставленого майна заставоутримувачем за рахунок і в інтересах заставника.

Варто зазначити, що ломбарди також здійснюють операції з виробами з дорогоцінних металів та з дорогоцінного каміння, а тому вони мають *враховувати спеціальні вимоги, передбачені Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з торгівлі виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння, а саме:*

- розробити й затвердити внутрішню інструкцію щодо порядку виконання конкретного виду робіт;
- забезпечити торговельні приміщення спеціальним торговельно-технологічним обладнанням і торговельним інвентарем, що створюють необхідні умови для зберігання, підготовки до продажу, демонстрації та продажу ювелірних виробів;

- забезпечити торговельні й складські приміщення системою охорони та протипожежної безпеки;
- обладнати робочі місця оцінників ваговимірювальними засобами необхідної точності й меж вимірювання, приладами, інструментами тощо;
- розташувати робочі місця оцінників таким чином, щоб забезпечити присутність здавача при здійсненні оцінки виробів;
- приймати (скуповувати) в населення ювелірні й побутові вироби незалежно від наявності на них відбитків іменників та відбитків державних пробірних клейм.

4. ПОСЛУГИ ЛОМБАРДІВ

Позички під заклад предметів домашнього вжитку, особистого користування та ювелірних виробів

Перелік майна, що приймається під заклад, встановлюється керівником ломбарду згідно з діючим законодавством. Майно, що здається ломбарду під заставу, оцінюється за згодою сторін. Оцінна вартість дорогоцінного каміння визначається оцінювачем самостійно за цінами, затвердженими Мінфіном.

Вироби з дорогоцінних металів і каміння оглядаються за зовнішнім виглядом і випробуються пробірними реактивами згідно з Декретом КМУ «Про пробірний нагляд». Після визначення проби вироби зважуються на лабораторних терезах. Дорогоцінне каміння з виробів не виймається, його вага визначається каратометром.

Застава майна в ломбарді оформлюється видачею заставного квитка або укладанням з позичальником договорів ломбардної позики та застави майна, де зазначається найменування прийнятих речей та їх точний опис. Передача заставних квитків або договорів іншій особі з правом отримання з ломбарду майна дозволяється за умови надання їхнім володарем нотаріально посвідченої довіреності.

Ломбард повинен за рахунок заставника страхувати на користь останнього прийняте в заставу майно в повній сумі його вартості за оцінкою, зробленою за згодою сторін. При прийманні ломбардом майна під заставу плата за його зберігання та відсотків за користування позичкою утримуються за весь термін перебування майна у ломбарді при погашенні позички. Сплата відсотків здійснюється на договірних умовах між позичальником і ломбардом.

Позички під заставу транспортних засобів

Особливістю надання позичок під заставу транспортних засобів є те, що транспортні засоби залишаються у заставника.

Ломбард при прийманні транспортних засобів під заставу зобов'язаний перевіряти документи, що надає заставник, звіряти відповідність записів у них. У разі виявлення ознак підроблення документів або невідповідності записів з нанесеними номерами ломбард повинен негайно повідомити про це територіальний орган Міністерства внутрішніх справ.

Експерт проводить інженерно-технічну експертизу з визначення вартості транспортного засобу, робить звіт з визначення вартості предмета застави. Оцінку транспортних засобів здійснюють на основі мінімальної вартості нових авто з використанням відповідних коефіцієнтів зношеності. Розмір позички, відсоток за користування позичкою визначаються за погодженням сторін.

Іпотечні позички

Після розгляду наданих документів працівниками ломбарду і попереднього вирішення питання про надання позички на об'єкт, що заставляється, направляється експерт, який оцінює нерухоме майно, після чого вирішується питання про розмір позички. Сторони підписують договір застави та позички. Договір, в якому заставою є нерухоме майно, називають договором про іпотеку і має бути укладений у письмовій формі на спеціальних бланках документів та бути нотаріально посвідчений. Нотаріус перевіряє відсутність заборони на об'єкт, що за-

ставляється. Посвідчення угод про іпотеку провадиться за місцезнаходженням нерухомого майна. Позичка за договором іпотеки надається в національній валюті України готівкою через касу ломбарду. Розмір позички, відсоток, термін користування позичкою та інші умови її надання визначаються на договірній основі між ломбардом і позичальником.

Позичка під заставу майнових прав

Заставник може укласти договір застави належних йому на момент укладення договору прав вимоги за зобов'язаннями, за якими він є кредитором, і тих, що можуть виникнути в майбутньому. Для отримання позички оформляється договір застави, який повинен бути укладений у письмовій формі. Строкове право вимоги, яке належить заставнику-кредитору, може бути предметом застави тільки до закінчення терміну його дії. У договорі застави прав, які не мають грошової оцінки, вартість предмета застави визначається за угодою сторін.

Заставник зобов'язаний повідомити свого боржника про здійснену заставу прав. Якщо боржник виконає своє зобов'язання до погашення заставником позики, забезпеченої заставою, кошти, одержані при цьому заставником, стають предметом застави, про що заставник зобов'язаний повідомити ломбард.

Позичка під заставу цінних паперів

Для отримання позички під заклад цінних паперів у ломбарді оформляється договір застави. До підписання договору ломбард оцінює закладну вартість цінних паперів, на основі чого видає позику. Розмір позички залежить від вартості цінних паперів та їхньої ліквідності.

Застава векселя чи іншого цінного паперу, який може бути переданий через вчинення передавального запису (індосаменту), здійснюється шляхом індосаменту і вручення заставоутримувачу індосованого цінного паперу. Застава цінного паперу, який не передається через індосамент, здійснюється за угодою заставоутримувача і особи, на ім'я якої був виданий цінний папір.

Зберігання цінностей

За зберігання майна ломбард збирає плату у вигляді визначених річних відсотків від суми оцінки прийнятого майна. При прийманні майна на зберігання плата стягується наперед за весь термін зберігання, обумовлений при здачі речей, цінностей у ломбард. Ломбард видає зберігальні квитанції. Передача зберігальних квитанцій іншій особі з правом отримання з ломбарду майна, що передано на зберігання, дозволяється за умови надання їхнім володарем нотаріально посвідченої довіреності.

Якщо майно не було затребуване в зазначений у квитанції термін і його не було подовжено, ломбард зберігає це майно протягом двох місяців. Після закінчення цього терміну майно передається ломбардом на продаж.

Ломбард зобов'язаний належним чином зберігати майно, отримане на зберігання, та не має права користуватися цим майном. При втраті або ушкодженні майна з вини ломбарду, він відшкодовує збитки в двократному розмірі вартості, зазначеної в зберігальній квитанції.

Скупка дорогоцінних металів і каменів

Скупка дорогоцінних металів і каменів здійснюється на основі внутрішніх інструкцій ломбардів та згідно з чинним законодавством.

Пункт скупки має право скуповувати: дорогоцінні метали у виробках і брукті; монети старого карбування, ювілейні і пам'ятні монети, монети іноземних держав; медалі і жетони дореволюційного карбування, а також радянські і пам'ятні медалі, що не мають знака і номери Монетного двору; корпуси годинників із дорогоцінних металів; напівдорогоцінне та дорогоцінне каміння (крім діамантів, рубінів, сапфірів, смарагдів, природних перлин у необробленому вигляді); предмети релігійного культу.

Скупник оглядає брукт і вироби з дорогоцінних металів, перевіряє наявність відбитка пробірного клейма, уточнює його достовірність. Після узгодження маси дорогоцінних металів, проби і вартості скупник оформляє квитанцію в 3-х примірниках. Здавач одержує грошову суму і один

примірник квитанції. Один примірник квитанції залишається в касира для упорядкування звіту, який він складає наприкінці робочого дня.

Реалізація майна, невикупленого заставодавцем

Ломбард має право на власний розсуд обрати один із таких способів продажу речі, яку заставодавець не забрав із ломбарду після спливу трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігання:

1) продаж речі шляхом укладення договору купівлі-продажу з будь-якою іншою особою-покупцем за ціною, не нижчою ціни, визначеної при прийнятті речі на зберігання;

2) продаж речі шляхом передачі її на реалізацію спеціалізованим організаціям з аукціону (публічних торгів).

При реалізації речі шляхом продажу з аукціону (публічних торгів) початковою ціною речі є сума її оцінки, визначена при прийнятті речі на зберігання.

Договір купівлі-продажу речі, яку заставодавець не забрав з ломбарду, укладається ломбардом від її імені та є правовою підставою для набуття покупцем права власності на відповідне рухоме майно.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЛОМБАРДІВ

Податок на прибуток підприємств

Відповідно до ст. 1046 Цивільного кодексу України, за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошових коштів (суму позики) або таку саму кількість речей того самого роду та такої самої якості. Договір позики є укладеним з моменту передавання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками. Одним з видів договорів позики є позика під заставу нерухомого або рухомого майна.

Щодо ломбардів, позика під заставу є закладом, який згідно зі ст. 575 Цивільного кодексу України, передається заставодавцем лише у володіння заставодержателя (ломбарду — позичальника), а за самим заставодавцем зберігається право користування і розпорядження предметами застави, тобто власник закладених речей не втрачає права власності на них.

Крім того, заставодержатель у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, набуває права звернення стягнення на предмет застави, а саме: ломбард, як протягом дії договору застави (закладу), так і після його закінчення, не є власником закладених речей. Він тільки має право володіти закладеними речами протягом дії договору застави, а у разі невикупу таких речей (невиконання договору заставодавцем) лише набуває права їх реалізувати та за рахунок одержаної від продажу суми задовольнити в повному обсязі свою вимогу, визначену на момент фактичного задоволення, у т. ч. сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із висуненням вимоги, якщо інше не встановлено договором, та покрити свої витрати, пов'язані з невиконанням заставодавцем договору. Тобто під час реалізації закладеного майна ломбард на підставі визначених договором позики умов продає майно, яке на праві власності належить заставодавцю.

Законодавством встановлено, що якщо одержана від реалізації ломбардом предметів застави грошова сума перевищуватиме розмір забезпечених цією заставою вимог заставодержателя, різниця повинна повертатися заставодавцю (ст. 2 Закону України від 02.10.92 р., № 2654-ХІІ «Про заставу»). Таке повернення передбачене саме тому, що вся сума, одержана ломбардом від продажу належної на праві власності заставодателю закладеної речі, має належати саме заставодавцю. Але оскільки законом та умовами договору застави передбачено задоволення вимог ломбарду за рахунок такої одержаної суми, то на виконання закону і договору заставодавцю повертається саме залишок суми.

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» передбачає стягнення податку з прибутку ломбардних установ, який отримується як відсотки від користувачів позик

(або, у випадку неповернення позики, як компенсовані відсотки, отримані шляхом продажу застави), а також у вигляді плати за зберігання майна, та оподатковується на загальних підставах за ставкою 25 %. Згідно зі статтею 11.3.6 цього Закону, датою збільшення валових доходів кредитора є дата нарахування відсотків у строки, визначені кредитним договором.

Таким чином, ломбард має можливість не нараховувати відсотки у випадку неповернення позики. Проблемний елемент існуючого законодавства пов'язаний з існуванням можливості для ломбардних установ, у випадку неповернення позики, поступатись правом вимоги третім особам за ціною, що не перевищує обсягу простроченої позики (без врахування недоотриманих відсотків). В таких випадках ломбардна установа не генерує оподаткованого прибутку і уникає необхідності сплати відповідного податку. Водночас, юридичні особи, яким уступається право вимоги, на відміну від самої ломбардної установи можуть бути підприємствами, діяльність яких не підлягає ретельному регулюванню та ліцензуванню, і тому такі юридичні особи мають більше можливостей для зловживання законодавством і уникнення від податків. Скажімо, такими третіми особами можуть бути фірми, спеціально створені на нетривалий час з метою виведення коштів за межі податкової системи.

Варто також зазначити, що ломбарди не підлягають під дію Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва», а тому не мають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

Оподаткування податком на додану вартість

Підпунктом 3.2.2 п. 3.2 ст. 3 Закону України «Про податок на додану вартість» визначено, що операція з передачі майна у заставу позикодавцю (кредитору) та у забезпечення іншої дійсної вимоги кредитора, повернення такого майна із застави його власнику після закінчення дії відповідного договору, якщо місце такої передачі знаходиться на митній території України, не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Крім того, операції з надання послуг з залучення, розміщення та повернення коштів за договорами позики також не є об'єктом оподаткування ПДВ (пп. 3.2.5 п. 3.2 ст. 3 цього Закону).

Водночас, плата за зберігання прийнятого в заставу майна відповідає поняттю «поставка послуг», наведеному в п. 1.4 ст. 1 цього Закону і є базою оподаткування ПДВ на загальних підставах, тобто оподатковується за ставкою 20 % від бази оподаткування.

Ломбард у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, має право за рахунок заставленого майна задовольнити свої вимоги у повному обсязі, у т. ч. нараховані відсотки, відшкодування збитків, завданих простроченням виконання зобов'язань, необхідні витрати на утримання заставленого майна, а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги. Таке майно може бути реалізоване в порядку, передбаченому законодавством. В такому разі обкладання ПДВ подальшого продажу об'єкта заставодержателем здійснюється у загальному порядку, виходячи з його повної вартості відповідно до п. 4.1 ст. 4 Закону України «Про податок на додану вартість». При поверненні різниці грошової суми заставодавцю — фізичній особі таке повернення здійснюється за вирахуванням вимог ломбарду та сплати ПДВ до бюджету.

Виконання ломбардом функцій податкового агента

Ломбарди у своїй діяльності також пов'язані з розрахунком, утриманням та перерахуванням до бюджету податку на доходи фізичних осіб. Проте ломбарди у зв'язку зі специфікою діяльності з надання фізичним особам позик під заставу майна, не можуть при укладанні договору позик виконувати одразу всі покладені на податкового агента Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» функції. Ломбард при укладанні договору позик виконує лише частину функцій, покладених на податкового агента, а саме, нараховує і виплачує позичальнику дохід.

Це пов'язано з тим, що згідно з законодавством, дохід у позичальника — платника податку виникає в момент одержання грошей за договором позики. Але, водночас, позика (фінансовий кредит) є грошовою сумою, яка підлягає поверненню, і протягом строку дії договору позики не включається до оподаткованого доходу фізичної особи, яка одержала таку позичку.

У разі невиконання фізичною особою зобов'язання, забезпеченого заставою, тобто по закінченню терміну дії договору, у такої фізичної особи виникає дохід у вигляді суми коштів, отриманих у позику та не повернутих у встановлений договором строк.

Згідно з Цивільним кодексом України, у ломбардів позика під заставу є закладом, який передається заставодавцем лише у володіння ломбарда, а за самим заставодавцем зберігається право користування і розпорядження предметами застави, тобто власник закладених речей не втрачає права власності на них. Ломбард у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, лише набуває права звернення стягнення на предмет застави. Він тільки має право володіти закладеними речами протягом дії договору застави, а при невикупі таких речей (невиконанні договору заставодавцем) лише набуває права їх реалізувати та за рахунок одержаної від продажу суми задовольнити в повному обсязі свою вимогу.

Під час реалізації закладеного майна ломбард, у підставі визначених договором позики умов, продає майно, яке на праві власності належить заставодавцю — фізичній особі і таким чином у ломбарда в наявності фактично знаходяться гроші заставодавця — платника податку.

Тобто, в межах специфіки діяльності ломбардів, вони фактично отримують кошти від реалізації завставленого майна, тому ломбард як податковий агент на підставі Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» має виконати решту встановлених Законом для податкового агента функцій, а саме — нарахувати, утримати та перерахувати до бюджету податок з доходів фізичних осіб, у порядку, визначеному законодавством, і направити податковому органу звітність за формою № 1-ДФ. При цьому грошова сума, що перевищує розмір забезпечення заставою вимог ломбарду і підлягає поверненню позичальнику, також є об'єктом оподаткування у платника податку — позичальника, тобто підлягає оподаткуванню.

Що стосується питання порядку нарахування та сплати ломбардом податку з доходів фізичних осіб у випадку, якщо об'єктом застави є транспортні засоби, згідно з законодавством, податковим агентом при здійсненні таких операцій є нотаріус, який посвідчує відповідний договір купівлі-продажу автотранспорту або дійсність підписів сторін угоди за наявності документа про сплату податку сторонами договору.

Основні засади стосовно виконання функцій податкового агента ломбарди можуть передбачити у договорах фінансового кредиту та закладу майна, а облік бухгалтерських операцій проводити відповідно до Методичних рекомендацій щодо ведення бухгалтерського обліку ломбардами, які затверджені Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 07.05.2004 р. № 531.

Досить часто ломбарди не враховують що норму чинного законодавства та не стягують податок на доходи фізичних осіб з доходу, отриманого від продажу завставленого та не викупленого майна у розмірі 15 %.

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЛОМБАРДІВ

Ринки золота, діамантів, інших благородних металів та коштовних каменів є потенційними сферами, через які можуть направлятися незаконні кошти. Висока вартість коштовностей, їх здатність зберігати вартість, незважаючи на форму, легкість конвертації, а також компактність і відносна простота транспортування роблять їх привабливими для злочинців, що відмивають гроші. Зокрема, золото та діаманти можуть використовуватись і як джерело незаконних доходів для відмивання (через контрабанду чи незаконну торгівлю), і як реальний інструмент відмивання (через пряму купівлю чи продаж). Основні джерела незаконних коштів, що відмиваються на таких ринках, — це незаконна торгівля наркотиками, організована злочинність та контрабанда (у тому числі коштовностей). Варто зазначити, що ломбард є фінансовою установою, яка фактично є учасником ринку дорогоцінних металів та каменів.

Проте найчастіше ломбарди можуть стати учасниками операції з реалізації матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом. Наприклад, викрадена антикварна цінність (наприклад, старовинна картина) здається в ломбард як застава під невелику позику; позика не повертається, дуже швидко на цю картину знаходиться покупець, якому вона дешево реалізується, своєю чергою, новий власник перепродає цінність за набагато вищою ціною.

Ця схема використовується на етапі розміщення брудних коштів та безпосередньо для надання легального вигляду таким коштам. Характерна особливість схеми полягає в тому, що об'єктом легалізації є не нелегальні грошові кошти, а матеріальні цінності. Можливим порушенням законодавства при реалізації такої схеми є залучення до операції викраденої цінності.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», діяльність ломбардів підлягає фінансовому моніторингу. При цьому згідно ст. 4 того самого закону, всі фінансові установи, що надають фінансові послуги, є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а тому повинні здійснювати діяльність з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів згідно з чинним законодавством. Інформація до Державного комітету фінансового моніторингу України подається безпосередньо ломбардом.

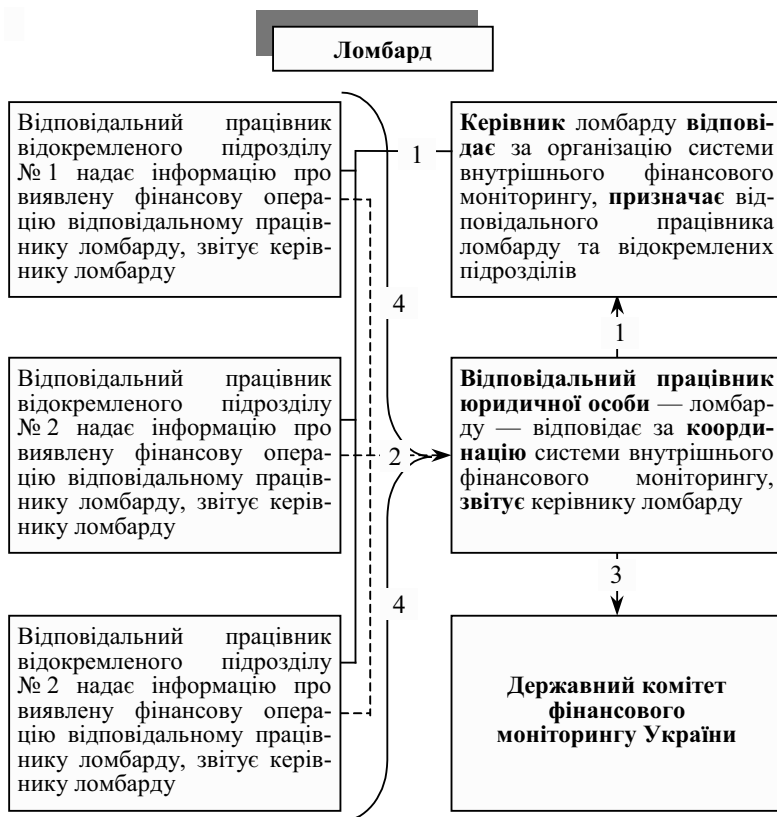

Рис. 7.3. Структура внутрішнього фінансового моніторингу ломбарду

1 — звіт; 2 — інформація про фінансову операцію; 3 — здійснення повідомлення про фінансову операцію; 4 — здійснення перевірок, навчання

Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та організацію внутрішньої системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є керівник ломбарду, який призначає відповідального працівника за фінансовий моніторинг.

Для забезпечення належної реалізації ломбардом функцій суб'єкта первинного фінансового моніторингу керівник ломбарду спільно з відповідальним працівником визначає пра-

цівників, які відповідають за проведення ідентифікації і вивчення клієнтів, та за оформлення справи клієнта.

Із метою ідентифікації та вивчення клієнтів, працівник ломбарду, на підставі наданих оригіналів або належним чином засвідчених копій документів ідентифікує осіб, які здійснюють фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Ці документи мають бути чинними на момент їх надання ломбарду (відокремленому підрозділу). При здійсненні первісної ідентифікації, передусім, з'ясовується можлива причетність клієнта до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності. Працівник ломбарду зобов'язаний проводити ідентифікацію особи, яка: укладає з ломбардом договір про надання фінансового кредиту; здійснює фінансові операції, що, згідно з законодавством підлягають фінансовому моніторингу.

У разі ненадання відомостей, які необхідні ломбарду для належного виконання вимог законодавства з ідентифікації, ломбард відмовляє в обслуговуванні та наданні послуг, а за наявності раніше укладених договорів, ломбард відмовляє в подальшому наданні послуг.

Документальне фіксування проведеної первісної ідентифікації на етапі встановлення відносин з клієнтом, здійснюється у відповідній анкеті клієнта, встановленої ломбардом форми, яка додається до його справи. Формує та підписує відповідну анкету клієнта виключно працівник ломбарду, який проводить ідентифікацію та додаткове вивчення клієнта.

Рис. 7.4. Схема зупинення фінансових операцій, учасниками яких є особи, внесені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності

Аналіз фінансових операцій з метою виявлення таких, що відповідно до законодавства у сфері запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, підлягають фінансово-

вому моніторингу, здійснюється працівниками ломбарду перед їх проведенням, а також у подальшому, в процесі обслуговування клієнта.

Перед здійсненням фінансової операції працівник, що забезпечує здійснення фінансової операції або є відповідальним за проведення фінансового моніторингу, з'ясовує можливість віднесення її до такої, що, відповідно до законодавства, підлягає фінансовому моніторингу, та, у разі виявлення такої фінансової операції, реєструє її у відповідному реєстрі. У разі прийняття рішення про недоцільність інформування Держфінмоніторингу про фінансову операцію, яка підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, він складає письмову довідку, у якій обґрунтовує таке рішення. Якщо у відповідального працівника лізингодавця виникають мотивовані підозри, що виявлена фінансова операція здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, інформацію про таку фінансову операцію він надає до Держфінмоніторингу України. Порядок надання ломбардом інформації про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу, визначений постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 644.

Перед здійсненням кожної фінансової операції працівник ломбарду, який забезпечує здійснення фінансової операції, перевіряє наявність серед учасників операції або вигодоодержувачів за нею осіб, яка внесена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності. Якщо серед учасників фінансової операції є особа, яка внесена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, інформація про таку операцію негайно передається до відповідального працівника ломбарду, який зобов'язаний зупинити проведення фінансової операції, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яка внесена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, на строк до двох робочих днів. У разі прийняття рішення про зупинення фінансової операції, відповідальний працівник в той самий день повідомляє про це Держфінмоніторинг України із додержанням заходів, що унеможливають неконтрольований доступ сторонніх осіб до неї (або документів) під час їх доставки.

За порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, керівник та відповідальний працівник ломбарду, а також інші посадові особи несуть відповідальність, згідно з чинним законодавством.

7. АКТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ ЛОМБАРДІВ В УКРАЇНІ

Найнеобхіднішим для забезпечення подальшого розвитку діяльності ломбардів є прийняття Закону України «Про ломбарди та ломбардну діяльність».

На сьогодні не існує жодного законодавчого акту, яким би комплексно врегульовувалися найважливіші питання, що виникають під час створення та діяльності ломбардів. Відсутнє навіть загальне визначення поняття «ломбард» на рівні закону. Ті визначення, які є в чинному законодавстві України та стосуються ломбардів, є спеціальними, тобто використовуються в межах одного конкретного нормативного акту. Ломбардна діяльність регулюється Цивільним кодексом України та Положенням «Про порядок надання фінансових послуг ломбардами».

Проект Закону «Про ломбарди та ломбардну діяльність», розроблений Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, покликаний регулювати здійснення ломбардної діяльності в Україні, а також офіційно закріпити за ломбардами статус фінансової установи на рівні закону. Проте слід зазначити, що цей законопроект «гуляє коридорами влади» вже понад 10 років, а тому сподіватись на його прийняття найближчим часом в світлі останньої політичної ситуації в країні не варто.

У розвинених країнах встановлені вимоги до розміру статутного фонду ломбарду. У США він становить 100 тис. дол. і повинен бути внесений виключно грошима. Згідно з розпорядженням Державної комісії з ринків фінансових послуг України, встановлюються вимоги не до статутного фонду, а до власного капіталу ломбарду, який повинен бути більше 200 тис. грн. Цієї суми на сучасному етапі розвитку ринку послуг ломбардів цілком достатньо для забезпечення їх ефективної діяльності, оскільки вони не працюють з залученими коштами та не приймають на себе особливих ризиків, як банки чи страховики.

У проєкті Закону «Про ломбарди та ломбардну діяльність» встановлений мінімальний розмір статутного фонду у розмірі суми, еквівалентної 30 тис. євро, а також передбачено створення згідно з законодавством резервного фонду та страхового резерву для відшкодування можливих втрат по основному боргу за кредитами. Згідно з аналітичними дослідженнями Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, цього буде досить для забезпечення ефективної діяльності ломбардів та захисту інтересів їх клієнтів. Крім того, на сьогодні понад 70 ломбардів зі 311 зареєстрованих вже мають статутний фонд у розмірі, еквівалентному сумі 30 тис. євро та більше. Тому встановлення такого нормативу не створить серйозних проблем на ринку ломбардів, а лише сприятиме підвищенню конкуренції та ефективності їх роботи, а також забезпечить клієнтам ломбардів мінімальний захист їх інтересів.

Однією з найбільших проблем для ломбардів є залучення обігових коштів. Застава ломбардом майна до банківської установи дозволить отримати кредит щонайбільше у 10 тис. грн. Можливий варіант застави до банку майнових прав ломбарду, які виникають в останнього з його клієнтами. Але банки неохоче йдуть на таку заставу, посилаючись на Національний банк, який начебто розглядає майнові права як дуже ризикову заставу. До 1917 року ломбарди мали право залучати кошти населення. Згідно з законодавством, кредитні спілки можуть залучати кошти населення за наявності відповідної ліцензії НБУ. У ломбардах залучені кошти можуть бути захищені не менш надійно — це справа лише прозорості операцій та їх контролю.

Ще однією проблемою, яка потребує прийняття відповідних нормативно-правових актів, є відсутність чітких вимог стосовно приміщення, в якому розміщуються ломбарди, а точніше — де зберігаються заставлені в заклад речі. Протягом 2007 року понад 60 % всіх кредитів, наданих ломбардами, були забезпечені виробами з дорогоцінних металів та дорогоцінним камінням. У сучасних умовах, коли серед білого дня грабують відділення банків, клієнти ломбардів не мають ніякої гарантії щодо надійності зберігання їх речей, що виступають забезпеченням за фінансовим кредитом. Згідно з типовим договором між ломбардом та клієнтом, збитки, завдані в наслідок протиправних дій третіх осіб, кваліфікуються як форс-мажорні обставини та не відшкодовуються ломбардом. Тому варто або встановити чіткі вимоги до приміщень, де зберігатимуться речі, отримані ломбардом в заклад або на зберігання, або посилити матеріальну відповідальність ломбарду перед клієнтом. Згідно з проєктом Закону «Про ломбард та ломбардну діяльність» передбачається обов'язкове страхування речей, що перебувають на зберіганні в ломбарді». Проте деякі політики, лобіюючи власні інтереси, виступають проти цієї норми. Залишається сподіватись, що питання буде вирішене.

Варто зазначити, що ломбарди досить часто використовуються для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, зокрема в 2007 році з 147 перевірених ломбардів порушення вимог законодавства про здійснення заходів з фінансового моніторингу встановлені у 64 ломбардів, за що були накладені штрафні санкції. Тому варто здійснювати перманентний контроль за діяльністю таких установ та посилити відповідальність безпосередньо службовців ломбарду за порушення норм законодавства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Операція фізичних чи юридичних осіб з отримання коштів від юридичної особи, кваліфікованої як фінансова установа згідно з законодавством, під заставу товарів, предметів домашнього вжитку чи валютних цінностей — це...

- 1) фінансова операція;
- 2) споживчий кредит;
- 3) іпотечний кредит;
- 4) ломбардна операція.

2. Спеціально організований і періодично діючий у визначеному місці ринок, на якому під час проведення публічних торгів у заздалегідь обумовлений час відбувається продаж товарів, що переходять у власність покупця, який запропонував найвищу ціну, — це:

- 1) аукціон;
- 2) біржа;
- 3) ломбард;
- 4) ліцитатор.

3. Застава рухомого майна, за якої майно, що є предметом застави, передається заставником у володіння заставоутримувача — це:

- 1) іпотека;
- 2) заклад;
- 3) ломбардний кредит;
- 4) застава.

4. Перша установа — прототип сучасного ломбарду виникла:

- 1) в Італії в XV столітті;
- 2) в Англії в XVII столітті;
- 3) в Греції в II столітті до нашої ери;
- 4) в Росії в XIX столітті.

5. Ломбардна операція складається з:

- 1) чотирьох елементів;
- 2) трьох елементів;
- 3) двох елементів;
- 4) є неподільною.

6. Заставник — це:

- 1) кредитор, який отримав від позичальника на зберігання майно, що є заставою;
- 2) фізична чи юридична особа, що здійснює вкладення фінансових ресурсів через купівлю цінних паперів, забезпечених заставними;
- 3) фізична чи юридична особа, що надає нерухоме майно в заставу для забезпечення свого боргу;
- 4) власник заставленого майна, який має право відчужувати майно, а також особа, якій власник передав майно і право застави на це майно.

7. Ломбардні позички видаються:

- 1) в національній та іноземній валюті;
- 2) готівкою або безготівково;
- 3) лише в національній валюті та тільки готівкою;
- 4) в товарній та грошовій формі.

8. При здійсненні ломбардної операції законодавство вимагає:

- 1) страхування заставленого майна заставником;
- 2) страхування заставленого майна заставоутримувачем за рахунок і в інтересах заставника;
- 3) страхування заставленого майна заставоутримувачем за власний рахунок і в своїх інтересах;
- 4) взагалі не вимагає страхування заставленого майна.

9. Мінімальний розмір власного капіталу ломбарду становить:

- 1) 200 тис. євро;
- 2) 200 тис. доларів США;
- 3) 200 тис. гривень;
- 4) 30 тис. євро.

10. Обов'язково нотаріальному посвідченню підлягають договори про заставу:

- 1) цінних паперів та майнових прав;
- 2) виробів з дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння;
- 3) нерухомого майна, транспортних засобів;
- 4) предметів домашнього вжитку.

11. Що таке ломбард?

12. Яка різниця між заставою та закладом?

13. Яка особливість надання ломбардом позички під заставу транспортних засобів?

14. Що може бути предметом застави при наданні ломбардного кредиту?

15. Розкрийте суть понять нерухомого та рухомого майна.

16. Яка особливість ломбардної операції як виду фінансової операції?

17. Дати визначення поняття «ломбардний кредит», які його особливості?

18. Розкрийте структуру ломбардної операції.

19. Що є об'єктом ломбардної угоди?

20. Хто виступає суб'єктами при здійсненні ломбардних операцій?

21. Назвіть принципи діяльності ломбардів.

22. В яких випадках здійснюється реєстрація застав рухомого майна?

23. Охарактеризуйте порядок реєстрації застав рухомого майна.

24. Дайте характеристику основних правил нотаріального посвідчення договорів застави.

25. Накладання заборони відчуження нерухомого майна.

26. Вчинення виконавчих написів нотаріусами.

27. До якого виду послуг відносять ломбардні операції згідно з чинним законодавством України?
 28. Яким чином здійснюється оплата послуг ломбардів?
 29. Назвіть послуги, які мають право надавати ломбарди.
 30. Надання позичок під заклад предметів домашнього вжитку, особистого користування та ювелірних виробів.
 31. Надання позичок під заставу цінних паперів.
 32. Надання позичок під заставу майнових прав.
 33. Охарактеризуйте процес зберігання майна ломбардом.
 34. Розкрийте основні аспекти здійснення скупки дорогоцінних металів і каменів ломбардом.
 35. Звернення стягнення на заставлене майно.
 36. Як здійснюється реалізація заставленого майна?
 37. Охарактеризуйте процес визначення заставних цін на предмет застави.
 38. Чи несе ломбард відповідальність за належне зберігання майна, що є заставою, при наданні ломбардної позички? Якщо так, то в якому розмірі?
 39. Зародження та становлення ринку послуг ломбардів.
 40. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку послуг ломбардів в Україні.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1
№ 33, 24, 28, 39, 13, 37, 25, 12, 18, 29, 34, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2
№ 38, 12, 37, 36, 32, 31, 33, 18, 1, 6, 25, 16
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3
№ 28, 12, 23, 26, 37, 29, 20, 2, 4, 39, 7, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4
№ 9, 10, 20, 38, 21, 5, 40, 30, 23, 14, 27, 15
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5
№ 25, 37, 33, 39, 38, 31, 7, 6, 5, 35, 15, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6
№ 13, 19, 26, 7, 29, 23, 20, 2, 3, 11, 33, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7
№ . 31, 32, 37, 28, 15, 38, 27, 22, 29, 24, 17, 16
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8
№ 4, 28, 21, 13, 36, 33, 6, 8, 23, 35, 29, 12
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9
№ 27, 33, 5, 37, 29, 1, 21, 2, 20, 24, 31, 12
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10
№ 9, 3, 33, 34, 32, 25, 10, 7, 31, 40, 21, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11
№ 4, 8, 25, 13, 34, 9, 27, 30, 32, 3, 20, 5
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12
№ 34, 17, 14, 37, 36, 15, 19, 2, 7, 32, 23, 3
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14
№ 18, 27, 31, 25, 2, 37, 4, 8, 30, 11, 28, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15
№ 40, 24, 39, 31, 8, 15, 19, 11, 2, 28, 1, 38

ЛІТЕРАТУРА: 9, 10, 17, 24, 25, 26, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 49, 50, 56, 58, 59, 60, 66, 90, 92, 94, 95, 96, 104, 110, 116, 123, 124, 125, 144, 145, 146, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 250

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1. Основні терміни і поняття.
2. Передумови створення системи гарантування вкладів.
3. Принципи та основні засади Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.
4. Принципи та механізм функціонування Програми стабілізації та гарантування.
5. Принципи та механізм функціонування Програми захисту вкладів.
6. Актуальні стратегії розвитку системи гарантування вкладів в Україні.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — фонд, що забезпечує захист інтересів фізичних осіб — вкладників комерційних банків, створює фінансові можливості для відшкодування їм коштів за неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення коштів.

Банк-агент — банк, що визначений фондом для здійснення виплат гарантування сум відшкодування з дня, коли вклад став недоступним.

Вклад — кошти фізичної особи в готівковій або безготівковій формі, які розміщені на її іменних рахунках у комерційному банку — учаснику (тимчасовому учаснику) фонду на договірних засадах на визначений термін зберігання, або без зазначення такого терміну, чи залучені таким банком у формі випуску (емісії) іменних ощадних (депозитних) сертифікатів і підлягають виплаті вкладнику відповідно до чинного законодавства та умов договору.

Вкладник комерційного банку — фізична особа, яка має вклад у комерційному банку, що сплачує збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Вкладник — член кредитної спілки — учасника Програми компенсації, яким укладено з такою кредитною спілкою договір про залучення внеску (вкладу) на депозитний рахунок.

Недоступність вкладів — це ситуація, за якої банк не може виконати вимог вкладників щодо повернення коштів і якому за рішенням господарського суду або Національного банку України призначена ліквідаційна комісія. Це неможливість одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, яка настає з дня призначення ліквідатора банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Недоступність вкладів — неможливість одержання вкладу відповідно до умов договору вкладником кредитної спілки — учасниці Програми компенсації, щодо якої призначено Антикризисового адміністратора Програми компенсації.

Національна асоціація кредитних спілок України — об'єднання кредитних спілок, створене на добровільних засадах задля вирішення проблем, пов'язаних з розвитком кредитного руху в Україні як координаційна та уніфікована структура, об'єднуюча кредитні спілки в життєздатний механізм.

Програма стабілізації та гарантування Національної асоціації кредитних спілок України — внутрішня програма Національної асоціації кредитних спілок України, створена на основі затверджених Резолюцією XIV Позачергової Конференції НАКСУ «Основних засад розвитку та функціонування «Програми стабілізації та гарантування НАКСУ», складовими якої є стабілізаційний та компенсаційний компоненти.

Стабілізаційний компонент — складова Програми стабілізації та гарантування НАКСУ, яка функціонує відповідно до Положення про стабілізаційний фонд НАКСУ і застосовується за умови співпраці НАКСУ з усіма діючими органами управління кредитної спілки — члена Стабілізаційного фонду НАКСУ.

Компенсаційний компонент — складова Програми стабілізації та гарантування НАК-СУ, яка функціонує відповідно до Положення «Про Програму компенсації втрат вкладників кредитних спілок» (далі — Програма компенсації) і застосовується тільки за умови введення в кредитну спілку Антикризисового адміністратора Програми компенсації.

Антикризовий адміністратор Програми компенсації (Тимчасовий адміністратор Програми компенсації) — особа, призначена Програмою компенсації відповідно до цього Положення для застосування компенсаційного компоненту Програми компенсації в конкретній кредитній спілці і яка набуває своїх повноважень після прийняття спостережною радою такої кредитної спілки рішення про її призначення головою правління або внаслідок її затвердження тимчасовим адміністратором згідно з законодавством.

2. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ

Кількість країн, що запроваджують цю систему, зростає. За останні 50 років більшість країн неодноразово стикалися з кризою банківської системи, що змусило їх запровадити систему страхування банківських депозитів для захисту банківських систем від банкрутства окремих банків. У повоєнні роки у зв'язку з прагненням знайти адекватне рішення проблеми ризиків банківської діяльності, що постійно зростали внаслідок революції банківських технологій і глобалізації фінансово-економічних відносин, система гарантування вкладів була запроваджена у Норвегії (1961 р.), Канаді (1967 р.), Японії (1971 р.), Німеччині (1976 р.), Іспанії (1977 р.), Нідерландах (1979 р.), Франції (1980 р.), Великобританії (1982 р.), Швейцарії (1984 р.), Австрії (1985 р.), Угорщині (1993 р.), Болгарії (1996 р.). Восени 1999 року Держдума Російської Федерації прийняла Закон «Про державне гарантування вкладів населення в банках Російської Федерації». Тільки за останні 20 років система гарантування вкладів була запроваджена в 52 країнах, здебільшого європейських та країнах, що розвиваються. На сьогодні всі країни Організації економічного співробітництва та розвитку, а також ряд країн, що розвиваються (Аргентина, Колумбія, Чилі, Мексика), застосовують систему страхування депозитів.

Майже у всіх країнах, що застосовують систему гарантування вкладів, комерційні банки та, зазвичай, недержавні ощадні установи різних типів (кредитні спілки, асоціації тощо), підпадають під систему гарантування вкладів. У деяких країнах для цих груп фінансових установ існують особливі схеми та органи гарантування, як, наприклад, у Німеччині, Австрії. У більшості країн до участі у роботі системи страхування на добровільній чи обов'язковій основі залучаються філії іноземних банків, що діють у цій країні. У більшості країн ЄС участь філій банків країн, які не входять до складу країн співдружності і не мають відповідної системи, є обов'язковою.

Майже в усіх країнах діє ліміт відповідальності страхового фонду, який встановлюється у вигляді процентної частки покриття вкладу шляхом страхування або граничної суми, що підлягає страхуванню.

Гранична сума вкладу залежить від рівня добробуту країни. Країни з високим рівнем розвитку економіки досить високо підняли планку виплат по застрахованих депозитах. У більшості країн (Фінляндія, Швеція, Португалія, Ірландія, Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Австрія, Іспанія, Швейцарія) ця межа коливається від 15 до 30 тис. дол. США, у Данії — 40 тис. дол. США, у Франції — 60 тис. дол. США, у США — до 100 тис. дол. США. Але не слід забувати, що спочатку оперували меншими сумами. В США після створення Федеральної корпорації страхування депозитів в 1934 році суми виплат по застрахованих депозитах складала 2500 дол. США.

В Україні система гарантування вкладів фізичних осіб створена в 1998 році згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України». У 1999 році прийнято Положення Кабінету Міністрів України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», а в 2001 році — Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», діяльність якого спрямована на забезпечення захисту інтересів фізичних осіб — вкладників комерційних банків. Сума вкладу, гарантовано ФГВФО, поступово зростала від 500 грн на момент створення ФГВФО до 150 000 грн у 2008 році.

Також в 2007 році створено систему гарантування вкладів, розміщених в кредитних спілках, Рішенням XIV Позачергової Конференції Національної асоціації кредитних спілок України згідно з «Концепцією розвитку системи кредитної кооперації», ухваленої Кабінетом Міністрів України. Зокрема запроваджено загальнонаціональну програму підтримання фінансової стабільності та фінансового оздоровлення кредитних спілок під егідою Всеукраїнської асоціації кредитних спілок та Національної асоціації кредитних спілок України. Сьогодні в Україні паралельно діють «Програми стабілізації та гарантування» НАКСУ, учасниками якої можуть бути лише кредитні спілки — члени НАКСУ, та «Програма захисту вкладів», яка відкрита для будь-яких кредитних спілок незалежно до їх приналежності до будь-якого об'єднання кредитних спілок.

Довідкова інформація: Станом на 01.10.2008 р. до Реєстру банків-учасників (тимчасових учасників) ФГВФО включено 177 банків. Загальна сума коштів, акумульованих Фондом, складає на 01.10.2008 р. 1689 млн грн; протягом 2007-2008 років кошти Фонду зросли в два рази або на 822,2 млн грн. Вклади в розмірі до 50 000 грн становлять понад 90 % від загального обсягу депозитів фізичних осіб. На 01.10.2008 159,0 млрд грн або 78,7 % від загальної суми коштів населення у комерційних банках становили строкові вклади, а кошти до запитання — 43,1 млрд грн, або 21,3 %.

Станом на 01.12.2008 року до Національної асоціації кредитних спілок України входить 174 кредитні спілки, з них 42 є учасниками Програми стабілізації та гарантування. До Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України входить 169 кредитних спілок. Учасниками Програми захисту вкладів є 43 кредитні спілки. Отже, лише 85 кредитних спілок з 864 діючих в Україні є учасниками системи гарантування вкладів.

3. ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (Фонду) направлена на мінімізацію ризиків неповернення вкладів при наданні депозитних послуг банків. Фонд захищає інтереси вкладників фізичних осіб у разі неплатоспроможності чи банкрутства банку шляхом виплати відшкодувань за рахунок коштів фонду.

Фонд створений і функціонує як державна, економічно самостійна, спеціалізована організація, яка не має на меті отримання прибутку. Він має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в Національному банку, печатку зі своїм найменуванням, веде облік і звітиність відповідно до чинного законодавства.

Керівні органи. Керівними органами Фонду є адміністративна рада та виконавча дирекція. Загальне керівництво Фондом здійснює адміністративна рада у складі 5 осіб. Термін повноважень членів адміністративної ради становить 4 роки і може бути продовжений на наступний термін. Очолює адміністративну раду голова, який призначається з числа її членів терміном на 4 роки спільним рішенням Кабінету Міністрів та НБУ. Метою діяльності Адміністративної ради є організація та координація роботи Фонду щодо захисту інтересів вкладників комерційних банків, які сплачують збори до фонду, та здійснення контролю з питань своєчасного нарахування і сплати такими банками зборів до Фонду.

У своїй діяльності Фонд керується принципами:

- фінансової спроможності;
- прозорості;
- стабільності і послідовності;
- співпраці з банківським наглядом;
- відповідності тенденціям розвитку банківської системи та потребам суспільства і держави.

Основні завдання Фонду:

- забезпечення захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України, що сплачують збори до Фонду, шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат закладами;
- здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування;
- залучення коштів, призначених для здійснення відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів;

— забезпечення цільового використання коштів на рахунках Фонду.

Кошти Фонду гарантування вкладів фізичних осіб формуються за рахунок коштів банків — учасників (тимчасових учасників), що сплачують початковий, регулярний та спеціальний збори до Фонду.

Початковий збір перераховується банками протягом 30-ти днів з моменту отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності у розмірі 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу. Регулярний збір сплачується банками — учасниками Фонду протягом року щоквартально у розмірі 0,25 % від суми залишків закладами фізичних осіб, що знаходяться в банку, включно з відсотками.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку — учаснику (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, у т. ч. відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 гривень по вкладах у кожному із таких банків (Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення деяких змін до законодавчих актів України від 31.10.2008, № 639 VI») в готівковій або безготівковій формі.

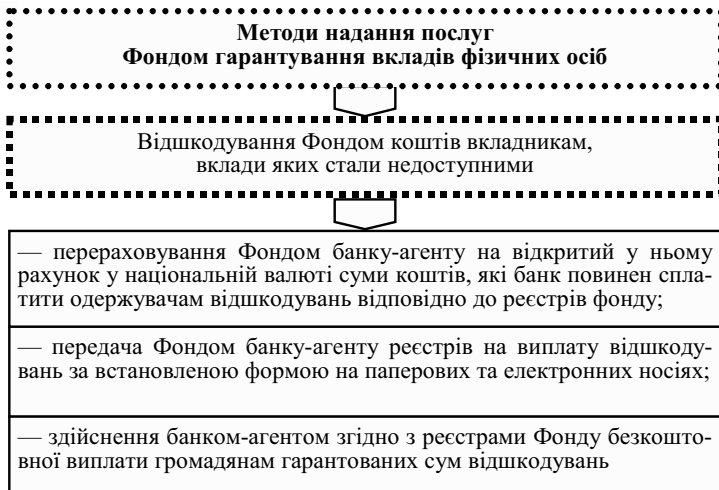

Рис. 8.1. Схема здійснення відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

У разі розміщення вкладником в одному банку — учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду кількох вкладів Фонд гарантує відшкодування коштів за такими вкладками, у т. ч. відсотки, у розмірі загальної суми вкладів за станом на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 грн.

Вклади, розмір яких становить менше 1 гривні, не підлягають відшкодуванню.

Відшкодування вкладів в іноземній валюті відбувається у національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом НБУ на день настання недоступності вкладів.

Права та обов'язки Фонду

Фонд може отримувати інформацію та документи від НБУ та від ліквідатора комерційного банку, що сплачує збори до Фонду, необхідну для виконання ним функцій щодо забезпечення відшкодування коштів вкладникам.

Фонд може вимагати від комерційних банків сплату зборів до Фонду, а також інформацію, необхідну для виконання ним функцій щодо забезпечення відшкодування коштів вкладникам та якою не володіє Національний банк.

Фонд дотримується вимог законодавства про збереження банківської таємниці щодо інформації, отриманої із зазначених джерел.

Фонд надає інформацію Національному банку про невиконання комерційним банком, що сплачує збори до Фонду, обов'язку щодо внесення зборів.

Фонд набуває право кредитора щодо комерційного банку, який сплачував збори до Фонду, на всю суму, що підлягає відшкодуванню. Вимоги Фонду як кредитора до банку мають бути заявлені протягом місяця від дня публікації повідомлення про ліквідацію банку в офіційному друкованому виданні.

Фонд відшкодовує кожному вкладнику комерційного банку, що сплачує збори до Фонду, кошти за вкладом, у т. ч. відсотки, у розмірі, визначеному чинним законодавством.

Суб'єкти відносин при забезпеченні відшкодування коштів вкладником:

- 1) вкладники — фізичні особи (резиденти або нерезиденти);
- 2) банк, що сплачував збори до Фонду;
- 3) фонд гарантування вкладів фізичних осіб;
- 4) ліквідатор (ліквідаційна комісія);
- 5) банк-агент, що здійснює виплати сум відшкодувань фізичним особам.

Механізм здійснення відшкодування коштів фізичним особам — вкладникам комерційних банків Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

Відшкодування Фондом коштів вкладникам. Порядок відшкодування Фондом коштів вкладникам визначається Положенням «Про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів вкладникам банків у разі їх ліквідації», затвердженим Постановою правління НБУ від 11.01.2001, № 8.

Основним видом послуг Фонду є захист прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України, що сплачують збори до Фонду, методом відшкодування за рахунок коштів Фонду втрат закладами. При цьому Фонд забезпечує надходження та акумуляцію сум зборів з комерційних банків, що сплачуються до Фонду, та інших коштів, призначених для здійснення відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку, який сплачує збори до Фонду, відшкодування за вкладом, у т. ч. відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 150 000 грн за станом на день, коли вклад став недоступним. Вкладники набувають право на отримання гарантованої суми відшкодування закладами за рахунок коштів Фонду в національній валюті України з дня настання недоступності вкладів.

Відшкодування закладами в банках здійснюється в готівковій або безготівковій формі. Виплата гарантованої суми відшкодування здійснюється Фондом протягом *трьох місяців* з дня призначення ліквідатора банку на основі списків вкладників, що мають право на отримання відшкодування закладами, складеного ліквідатором. Вкладник повинен звернутись до банку-агента, що здійснює виплати, та пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу, а також довідку Державної податкової служби про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податку.

Вкладники, які не встигли з поважних причин отримати виплати протягом зазначеного терміну, повинні спочатку звернутись із заявою до Фонду. Термін позовної давності вкладників до Фонду становить *три роки* з дня настання недоступності вкладів.

Вкладники — нерезиденти для отримання коштів повинні вказати свою тимчасову адресу на території України або надати нотаріально засвідчену довіреність особі, що проживає в Україні.

Діяльність ліквідатора (ліквідаційної комісії) із забезпечення відшкодування фізичним особам — вкладникам банків коштів у межах повноважень фонду. Ліквідатор (ліквідаційна комісія) протягом 10 календарних днів з дня настання недоступності вкладів подає Фонду список вкладників, які мають право на відшкодування вкладів за рахунок коштів Фонду, з визначенням за даними обліку розрахункової суми вкладів, що підлягають відшкодуванню.

До списку не включаються розрахункові суми, що не підлягають відшкодуванню за рахунок коштів Фонду, закладами:

- членів наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку;
- працівників незалежних аудиторських фірм (аудиторів), які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх 3-х років;
- акціонерів, частка яких перевищує 5 % статутного капіталу банку;
- членів сімей вкладників, зазначених вище, та третіх осіб, що діють від імені вкладників, які зазначені у попередніх підпунктах;

— за якими вкладник на індивідуальній основі отримує пільгові відсотки та має фінансові привілеї, які призвели до погіршення фінансового стану банку.

Діяльність Фонду при здійсненні відшкодування вкладів фізичним особам. Після отримання Фондом постанови Правління НБУ про ліквідацію банку, що сплачував збори до Фонду, виконавча дирекція Фонду визначає одного чи кількох банків-агентів, уповноважених здійснювати виплату відшкодувань за рахунок коштів Фонду. Після отримання від ліквідатора списку вкладників протягом двох тижнів укладається з банком-агентом угода про виконання послуг з виплати відшкодувань; перевіряється поданий ліквідатором список і розрахунки сум вкладів, що підлягають відшкодуванню, безпосередньо на місці роботи ліквідаційної комісії; та складається реєстр одержувачів відшкодувань за вкладами, що розміщені в банках.

Протягом 3-х робочих днів від часу прийняття рішення про відшкодування Фондом коштів виконавча дирекція письмово та через ЗМІ повідомляє вкладників про недоступність вкладів і порядок їх відшкодування. Вкладникам надсилається повідомлення про недоступність вкладів і порядок їх відшкодування. У місячний термін з дня настання недоступності вкладів банк-агент відкриває відповідний рахунок для зарахування сум коштів Фонду, які банк має сплатити одержувачам відшкодувань відповідно до реєстру; Фонд подає до банку-агента затверджені реєстри із супровідним листом і копію платіжного доручення на переказ коштів.

Діяльність банку-агента щодо здійснення виплат сум відшкодувань вкладів фізичним особам. Банк-агент та його філії здійснюють виплату відшкодувань відповідно до реєстрів Фонду. Після одержання коштів і реєстрів від Фонду банк-агент наступного дня перераховує відповідні суми коштів і надсилає реєстри до своїх філій для здійснення виплат за місцезнаходженням одержувачів коштів. Банк-агент розробляє та затверджує внутрішній технологічний порядок щодо обслуговування виплат.

У разі виявлення невідповідності даних реєстру документам одержувача відшкодування банк-агент не здійснює виплату та не пізніше наступного дня після виявлення невідповідності повідомляє про це Фонд. Виплата відновлюється після усунення виявлених невідповідностей.

Банк-агент припиняє виплати відповідно до розпорядження Фонду і протягом трьох днів направляє Фонду остаточний звіт, другий примірник реєстрів із підписами вкладників про одержання відшкодувань, а також перераховує суму несплачених коштів.

4. ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОГРАМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА ГАРАНТУВАННЯ

Мета Програми стабілізації та гарантування НАКСУ (ПСТ), яка є внутрішньою програмою НАКСУ, полягає у:

- підвищення довіри населення до кредитних спілок,
- розвитку системи кредитних спілок з метою забезпечення фінансового захисту соціально незахищених верств населення і надання фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва та фермерським господарствам, надання фінансових послуг переважно тим категоріям населення, робота з якими не є пріоритетною для банків;
- недопущення втрати заощаджень вкладниками кредитних спілок — членів НАКСУ — учасниць «Програми стабілізації та гарантування НАКСУ».

Програма стабілізації та гарантування НАКСУ складається з двох компонентів — стабілізаційного, який реалізується згідно з «Положенням про стабілізаційний фонд НАКСУ», та компенсаційного, що реалізує функцію захисту заощаджень членів кредитних спілок згідно з «Положенням про Програму компенсації втрат вкладників кредитних спілок». Реалізація Програми компенсації втрат вкладників (ПКВВ) здійснюватиметься в межах пілотного проекту до моменту створення Державної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок.

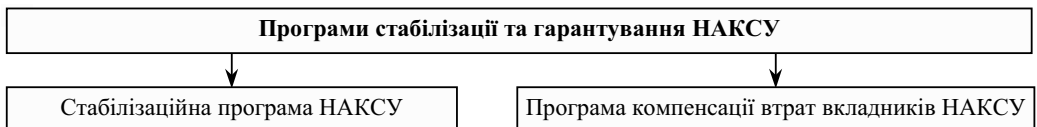

Рис. 8.2. Структура Програми стабілізації та гарантування НАКСУ

Учасником Програми компенсації втрат вкладників може бути кредитна спілка — член Стабілізаційного фонду НАКСУ, яка належним чином і в повному обсязі виконує всі притаманні учаснику ПКВВ обов'язки.

Фінансове супроводження кредитних спілок, які беруть участь у Програмі стабілізації та гарантування НАКСУ, здійснюється за рахунок коштів Стабілізаційного фонду НАКСУ і коштів фінансового фонду Програми компенсації втрат вкладників.

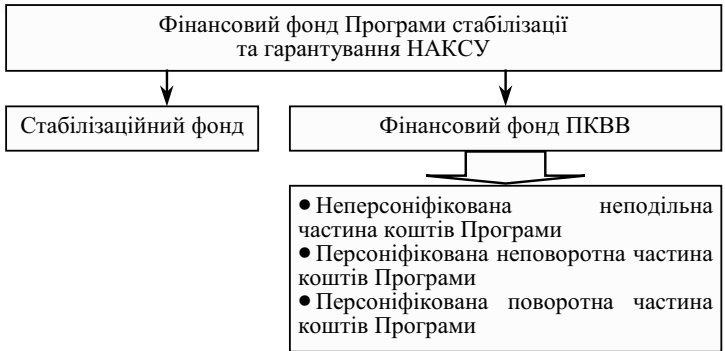

Рис. 8.3. Структура фінансового фонду Програми стабілізації та гарантування НАКСУ

Управління Програмою компенсації втрат вкладників здійснюється Радою НАКСУ, Комітетом Програми та Виконавчою дирекцією НАКСУ, які утворені, мають повноваження і діють відповідно до Статуту НАКСУ, Положень про Раду НАКСУ та Виконавчу дирекцію НАКСУ, Положення про стабілізаційний фонд НАКСУ, Основних засад та Положення про Програму компенсації втрат вкладників.

Основними завданнями Програми компенсації втрат вкладників є:

- недопущення втрати заощаджень вкладниками кредитних спілок — учасниць Програми стабілізації та гарантування НАКСУ;
- забезпечення захисту прав вкладників кредитних спілок — учасників ПКВВ шляхом повернення їх вкладів (за виключенням нарахованих на них процентів і у визначених цим Положенням межах);
- здійснення організаційно-управлінських заходів з метою забезпечення виплати вкладникам кредитних спілок — учасників ПКВВ сум їх вкладів; забезпечення надходження та акумуляції сум внесків учасників ПКВВ та інших коштів, призначених для здійснення відшкодування втрат;
- забезпечення цільового використання коштів, що знаходяться на рахунках ПКВВ.

Програма компенсації втрат вкладників відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) надає кошти учаснику ПКВВ, щодо якого відповідно до цього Положення прийнято рішення про здійснення виплат його вкладникам у розмірі та з дотриманням вимог визначених цим Положенням;
- 2) проводить перевірку правильності розрахунків та контролює своєчасність і повноту перерахування внесків учасниками ПКВВ та діяльність учасників ПКВВ;
- 3) забезпечує використання коштів ПКВВ за їх цільовим призначенням;
- 4) веде реєстр учасників ПКВВ;
- 5) публікує в засобах масової інформації інформацію про зміни в реєстрі учасників ПКВВ та тимчасове призупинення участі в ній;
- 6) в особі НАКСУ набуває права кредитора стосовно учасника ПКВВ на всю суму коштів, які отримані учасником з фінансового фонду ПКВВ, та коштів Стабілізаційного фонду для здійснення виплат внесків (вкладів) вкладникам учасника ПКВВ;
- 7) одержує від Антикризового адміністратора ПКВВ інформацію та документи, необхідні для виконання функцій із забезпечення виплат вкладникам.

Використання коштів Програми стабілізації та гарантування НАКСУ

Кошти *фінансового фонду* Програми компенсації втрат вкладників мають бути розміщені на депозитному рахунку в банку, відсотки, отримані від розміщення коштів, приєднуються до коштів фінансового фонду ПКВВ. Використання коштів ПКВВ на здійснення компенсації втрат вкладників можливо лише у разі, якщо заходи застосовані до кредитної спілки — учасниці Програми стабілізації та гарантування НАКСУ в межах Стабілізаційної програми НАКСУ, не призвели до виправлення ситуації.

Етапи використання коштів Програми компенсації втрат вкладників:

1. Проведення аудиту з метою виявлення фактичної ситуації в кредитній спілці, обсягу необхідних коштів з фінансового фонду ПКВВ (з урахуванням обмежень щодо відшкодування вкладів).

2. Призначення тимчасового адміністратора Комітетом ПКВВ.

3. Ухвалення рішення про виділення коштів з фінансового фонду ПКВВ Радою НАКСУ.

4. Укладення договору між кредитною спілкою — учасницею ПКВВ та НАКСУ (з боку кредитної спілки — тимчасовий адміністратор, з боку НАКСУ — Президент НАКСУ) після отримання письмового погодження з боку уповноваженої особи (призначеної з числа членів Комітету — працівників Виконавчої дирекції НАКСУ).

5. Паралельне повернення проблемних кредитів, в тому числі за допомогою спеціалізованих установ.

6. Прийняття рішення щодо:

- Відновлення фінансової стабільності кредитної спілки, в тому числі за допомогою Стабілізаційного фонду НАКСУ;

- Приєднання кредитної спілки до іншої спілки;

- Ліквідації кредитної спілки.

Кошти фінансового фонду ПКВВ надаються кредитній спілці — учасниці Програми *на поворотній основі* та використовуються виключно на здійснення компенсації втрат вкладників кредитної спілки шляхом повернення вкладів вкладникам такої кредитної спілки. При цьому, розмір виплати щодо вкладів кожного із вкладників дорівнює сумі його вкладів, але не більше **25 000 грн**, з урахуванням обмежень. Строк та графік надання коштів, а також, графік їх повернення визначається в кожному випадку окремо за погодженням з тимчасовим адміністратором.

За неспроможності кредитної спілки повернути кошти, отримані на здійснення компенсації втрат вкладників з фінансових фондів ПКВВ, покриття збитків фінансового фонду ПКВВ здійснюється за рішенням Ради НАКСУ за рахунок коштів неперсоніфікованої неподільної частини ПКВВ та вступних внесків її членів. За умови недостатності зазначених коштів приймається рішення про сплату кредитними спілками — учасницями Програми стабілізації та гарантування НАКСУ додаткових незворотних внесків на покриття збитків (застосування солідарної відповідальності).

Кошти фінансового фонду ПКВВ не надаються:

- ◆ кредитним спілкам, які не є учасницями ПКВВ, а також спілкам, які тимчасово зупинили членство в цій Програмі через несплату внесків;

- ◆ кредитним спілкам, що відмовились у проведенні аудиту, зокрема у розкритті інформації щодо розміру вкладів членів органів управління, щодо наявності у вкладників або їх близьких родичів заборгованості за кредитами;

- ◆ за умови відмови кредитної спілки у відстороненні керівництва;

- ◆ якщо відкрито провадження у справах за підозрою шахрайства, зловживань щодо членів органів управління та або працівників кредитної спілки;

За рахунок коштів фінансового фонду ПКВВ не повертаються:

суми внесків членів кредитної спілки до капіталу кредитної спілки;

- суми процентів, нарахованих на вклади (внески) членів спілки на депозитні рахунки;

- суми внесків вкладів членів спілки на блокований рахунок;

- частина вкладів (внесків) членів спілки на депозитні рахунки, що перевищує максимальну гарантовану суму;

- суми внесків на депозитні рахунки членів кредитної спілки, які були членами органів управління, які діяли на момент призначення тимчасової адміністрації;
- суми внесків на депозитні рахунки членів кредитної спілки, які особисто (або їх близькі родичі) станом на момент призначення тимчасової адміністрації, або станом на момент виплати, мали заборгованість за кредитами.

Програма компенсації втрат вкладників може бути ліквідована в таких випадках:

- у випадку створення Державної Програми гарантування вкладів з обов'язковою участю в ній всіх кредитних спілок, які залучають вклади (внески) на депозитні рахунки;
- за рішенням Конференції НАКСУ про ліквідацію ПКВВ через недоцільність її існування, або у випадку створення на її базі окремої гарантійної установи.

З моменту прийняття рішення про ліквідацію ПКВВ фінансування за всіма договорами, які передбачали поступове повернення вкладів припиняється. За всіма діючими на момент ліквідації договорами складається узгоджений графік повернення коштів. Всі кошти фінансового фонду ПКВВ, які на момент прийняття рішення про ліквідацію Програми знаходяться в кредитних спілках, мають бути повернені на розрахунковий рахунок НАКСУ в строки, обумовлені діючими договорами, але не пізніше 12 місяців з дати ліквідації ПКВВ.

Рішення про використання коштів, що залишилися після повернення поворотних членських внесків членам ПКВВ, приймається Зборами учасників ПКВВ.

5. ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОГРАМИ ЗАХИСТУ ВКЛАДІВ

Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» — це неприбуткова організація, основним завданням якої є забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок — учасників Об'єднання та захист грошових вкладів їх членів. Програма захисту вкладів є добровільним об'єднанням кредитних спілок, відкритим для всіх кредитних спілок, та побудована на прямій участі кредитних спілок, незалежно від членства в будь-якій з асоціацій кредитних спілок.

Діяльність Програми захисту вкладів спрямована не лише на забезпечення певних конкурентних переваг учасникам ПЗВ, а й на створення засад для зміцнення системи кредитної кооперації загалом.

Метою діяльності Програми захисту вкладів є:

- забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок — учасників Програми захисту вкладів та захист внесків (вкладів) на депозитні рахунки їх членів;
- мінімізація впливу на кредитні спілки, які беруть участь у Програмі, негативних наслідків системних фінансових криз та різкої зміни кон'юнктури ринку;
- введення норм і стандартів пруденційного нагляду для кредитних спілок — учасників;
- проведення внутрішнього моніторингу та аналізу фінансового стану та системи управління кредитних спілок — учасників, надання рекомендацій;
- запровадження ефективних механізмів підвищення рівня ліквідності кредитних спілок.

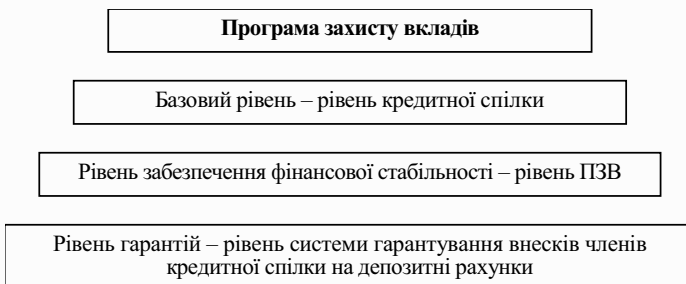

Рис. 8.4. Структура Програми захисту вкладів

Програма захисту вкладів реалізується на трьох рівнях:

1. На базовому рівні, тобто на рівні кредитної спілки, відбувається проведення ефективною політики з метою мінімізації ризиків та максимальної капіталізації; забезпечення діяльності органів управління та найманого персоналу відповідно до законодавства України та кооперативних принципів; орієнтація кредитних спілок на стабільний розвиток; впровадження найкращих практик у сфері внутрішнього контролю та розкриття інформації, в тому числі інформації, яка стосується прав членів кредитних спілок при отриманні фінансових послуг.

2. На другому рівні — рівні забезпечення фінансової стабільності Програма захисту вкладів здійснює моніторинг кредитних спілок з метою оцінки фінансового стану та діяльності органів управління задля забезпечення їх фінансової стабільності шляхом:

- збору, обробки, перевірки звітності кредитних спілок;
- моніторингу дотримання правил надання фінансових послуг шляхом перевірки внутрішніх положень та проведення виїзних перевірок в кредитні спілки;
- оцінки кредитного портфеля — оцінки простроченої заборгованості в кредитних спілках за нормативами, визначеними Держфінпослуг, та за іншими методиками, які дозволяють надати рекомендації для покращення якості продуктивних активів кредитних спілок, підвищення ефективності роботи з простроченими кредитами тощо;
- аналізу фінансового стану кредитної спілки, в тому числі перевірки дотримання нормативів, встановлених Держфінпослуг;
- розробки рекомендацій для усунення порушень законодавства та покращення фінансового стану;
- розробка планів відновлення фінансової стабільності.

Програма захисту вкладів спрямовує свою діяльність не на виявлення фактів порушень, а на ідентифікацію причин порушень, визначення шляхів їх усунення та надання відповідних висновків та рекомендацій певній кредитній спілці для виправлення ситуації та іншим кредитним спілкам, щоб у подальшому можна було попередити такі порушення.

3. На третьому рівні реалізується система гарантування внесків членів кредитної спілки на депозитні рахунки, який спрямований на надання додаткових гарантій членам спілки, щоб захистити їх внески на депозитні рахунки, та реалізується шляхом страхування депозитів. Ця схема гарантування вкладів членів кредитних спілок довела свою ефективність у молодих системах кредитної кооперації і добре підходить для умов України, бо дозволяє за досить короткий проміжок часу за рахунок встановлених законодавчих вимог стосовно капіталу та процедур страхування забезпечити високий рівень гарантій вкладникам кредитних спілок.

Рис. 8.5. Механізм функціонування Програми захисту вкладів

Для кредитних спілок — учасників Програми захисту вкладів рівень гарантування внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки буде реалізований шляхом страхування депозитів в «Українській страховій компанії кредитних спілок», співвласником якої виступає Програма захисту вкладів. У такий спосіб кредитні спілки — учасники Програми захисту вкладів створений проміжну схему гарантування вкладів членів кредитних спілок, завдяки якій забезпечується захист вкладів уже сьогодні, не чекаючи, доки буде створена загальнодержавна система гарантування вкладів для членів кредитних спілок.

Переваги участі в Програмі захисту вкладів для кредитних спілок:

1. Приналежність до системи гарантування і стабілізації — своєрідний «знак якості».
2. Постійний моніторинг стану — свідчить про надійність установи.
3. Гарантування вкладів членів є маркетинговою перевагою.
4. У випадку погіршення стану спілки для неї буде розроблена покрокова програма стабілізації.
5. Попередження заходів впливу з боку регулятора.
6. Превентивна перевірка коректності ведення діяльності.
7. Всебічне інформаційне супроводження діяльності кредитних спілок.

Впровадження такого страхового продукту, як страхування депозитів, супроводжуватиметься інформаційною кампанією серед членів кредитних спілок, адже є досить вагомі аргументи на користь фінансової стійкості і надійності кредитних спілок, фінансовий стан яких постійно перебуває під моніторингом з боку Програми захисту вкладів, оцінка діяльності проводиться відповідно до світових стандартів, та які страхують вклади своїх членів.

Відкритість кредитної спілки. Для якомога ширшого інформування громадськості про фінансовий стан кредитних спілок, підвищення прозорості їх діяльності, посилення довіри споживачів фінансових послуг до них, залучення нових членів Програмою захисту вкладів був запроваджений інформаційний проект «Відкрита кредитна спілка». У межах цього інформаційного проекту спілки — учасниці Програми захисту вкладів обов'язково розкривають на сайті «Програми захисту вкладів» загальну інформацію про кредитну спілку, фінансові показники та критерії діяльності кредитної спілки.

Будь-яка кредитна спілка, яка позиціонує себе як стабільна та прозора фінансова установа, може приєднатися до проекту, подавши відповідну заяву. При цьому подання інформації здійснює сама кредитна спілка, а завдання Програми захисту вкладів полягає в адмініструванні проекту.

6. АКТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні система страхування депозитів вкладників банків — фізичних осіб створена, але потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Майже у всіх країнах, що застосовують систему гарантування вкладів, крім комерційних банків учасниками системи є недержавні ощадні установи різних типів (кредитні спілки, асоціації тощо), а також залучаються на Збільшення суми акумульованих коштів ФГВФО, а також його учасників — головні проблеми, що потребують вирішення найближчим часом.

У деяких країнах для цих груп фінансових установ існують особливі схеми та органи гарантування, як, наприклад, у Німеччині, Австрії. Все це сприяє залученню додаткових заощаджень населення до фінансово-кредитної системи країни, а отже сприяє розвитку економіки країни.

В Україні діє дві окремі програми гарантування вкладів фізичних осіб, що є вкладниками кредитних спілок, проте ці програми є недержавними, а створеними саморегульованими організаціями, учасниками яких є кредитні самі спілки. Програма компенсації втрат вкладників кредитних спілок від Національної асоціації кредитних спілок України має призначення підвищення довіри населення до кредитних спілок та розвитку системи кредитних спілок з метою забезпечення фінансового захисту соціально незахищених верств населення і надання фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва та фермерським госпо-

дарствам. Учасниками її є кредитні спілки — члени Стабілізаційного фонду НАКСУ, які належним чином і в повному обсязі виконують вимоги «Положення про стабілізаційний фонд НАКСУ» та є учасниками Програми компенсації, а також виконують всі обов'язки учасника Програми компенсації.

Програма захисту вкладів, є добровільним об'єднанням кредитних спілок, створеним з метою забезпечення фінансової стабільності його учасників, та покликана забезпечити стабільний розвиток кредитних спілок та збереження заощаджень їх членів. Учасники «Програми захисту вкладів» отримують нагоду взяти участь в трирівневій комплексній системі охорони депозитів членів кредитних спілок, яка базується на запровадженні кредитними спілками для власних цілей додаткових спеціалізованих заходів з моніторингу фінансового стану та якості системи управління.

Однак варто зазначити, що обидві програми гарантування вкладів членів кредитної спілки є недержавними. В майбутньому головним завданням держави має стати створення єдиного фонду гарантування вкладів фізичних осіб — вкладників банків та небанківських фінансових установ, що сприятиме розвитку системи фінансового посередництва загалом. На сучасному етапі об'єднання цих програм з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб є недоцільним у зв'язку з різними етапами розвитку цих програм гарантування.

У Верховній Раді зареєстрований законопроект «Про Фонд гарантування вкладів кредитних спілок», який передбачає створення Загальнодержавного фонду гарантування вкладів фізичних осіб — членів кредитних спілок. Проте цей законопроект потребує ґрунтовного удосконалення, оскільки має ряд суттєвих недоліків. По-перше, законопроект фактично дублює Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» та не враховує особливості діяльності кредитних спілок; по-друге, цим законопроектом не передбачається перехідний період та додаткові заходи фінансового та регулятивного характеру для початку діяльності Фонду. Варто зазначити, що за даними Національної асоціації кредитних спілок та Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг понад 150 кредитних спілок сьогодні «ледь жевріють», а тому примусова участь їх в системі гарантування вкладів призведе до великих збитків Фонду гарантування. Тому варто продовжувати роботу не лише над якісно новим законопроектом стосовно створення Фонду гарантування, а й загалом над створенням державної програми гарантування вкладів кредитних спілок, що сприятиме розвитку ринку фінансових послуг в Україні, мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів та загальнонаціональному економічному зростанню.

Важливим аспектом страхування депозитів є залучення коштів для фінансування захисту вкладів. Зазвичай, розмір страхового фонду, який визнається достатнім для покриття можливих зобов'язань з виплати можливих відшкодувань, є визначальним параметром. Розмір страхового фонду встановлюється у відсотках до суми депозитів, що страхуються. Діапазон коливань ставки є досить широким: від 1,25 % в США до 0,008 % в Японії. У ряді країн розмір внесків кредитних організацій залежить від показників, що характеризують їх фінансовий стан: у Фінляндії внески складаються з фіксованої частини (0,05 % від розміру застрахованих внесків) і частини, що залежить від показника достатності капіталу — чим слабша капітальна позиція банку, тим вища друга частина внеску (верхня межа — 0,25 %). Такий підхід, безумовно, стимулює кредитні організації до збільшення власних коштів, що особливо актуально для України. Тому слід переглянути політику надходжень до Фонду для збільшення його фінансової спроможності та встановити диференційовані розміри регулярних відрахувань до Фонду з метою посилення зацікавленості комерційних банків у виконанні економічних нормативів та збільшення надходжень до Фонду.

У травні 2008 року був зареєстрований законопроект щодо змін у діяльності Фонду, зокрема пропонувалось збільшити розмір регулярного збору з 0,25 % до 0,3 % від суми залишків вкладів фізичних осіб в іноземній валюті у банках. Однак такий захід викликав негативну реакцію у банківських установ, оскільки схвалення цього рішення призведе до збільшення навантаження на комерційні банки, які змушені будуть у відповідь підняти ставки за кредитами.

Крім того, цим законопроектом передбачається передавання Фонду повноважень, які належать Національному банку України. Отримавши функції банківського нагляду та ліквідатора банку, Фонд ставить під загрозу виконання покладених на нього спеціальних функцій у сфері гарантування вкладів, оскільки буде наявне суміщення виконавчих та контро-

люючих функцій влади у банківській системі. Окрім цього, збільшення повноважень неминуче призведе до розширення штату Фонду та невиправданого зростання витрат.

Також передбачається наділення Фонду правом надавати за рахунок коштів Фонду кредити для фінансового оздоровлення банків, виступати поручителем для фінансової підтримки банків, які потребують фінансового оздоровлення, надавати працівникам Фонду позики та кредити. Насамперед, такі функції вимагають статусу фінансової установи, якого Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не має. Але головне, такі операції є ризиковими і можуть призвести до банкрутства Фонду та втрати коштів, що акумулюються для гарантування вкладів. Ці положення законопроекту є неприпустимими та фактично у разі їх прийняття становитимуть загрозу для безпеки банківської системи України.

Майже всі країни застосовують ліміт відповідальності страхового фонду, який встановлюється у вигляді або процентної частки покриття вкладу шляхом страхування, або граничної суми, що підлягає страхуванню. Гранична сума вкладу залежить від рівня добробуту країни. Країни з високим рівнем розвитку економіки досить високо підняли планку виплат по застрахованих депозитах. В Україні цей ліміт збільшено від 500 грн з моменту заснування Фонду до 150 000 грн, тобто в тридцять разів. Хоча останнє підвищення граничної суми, яка може бути відшкодована вкладнику, пов'язане з кризовою ситуацією в країні, проте з поступовою економічною стабілізацією та ростом граничні суми відшкодувань вкладів, що стали недоступними, будуть збільшуватись. Рішенням Ради Національного банку України від 15.10.2008 р. Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України виділений кредит у розмірі 1 млрд грн., що дасть змогу підвищити виплату закладами, що стали недоступними. Ці кредитні кошти фактично становлять різницю між доходами та витратами НБУ та будуть повернені йому у 2009 році за рахунок бюджетних коштів, які передбачені в проекті Закону «Про державний бюджет на 2009 рік». На 1 жовтня 2008 банки мали таку структуру коштів населення щодо погляду строковості: строкові кошти становлять 159,0 млрд грн, або 78,7 % від загальної суми коштів населення, а кошти до запитання — 43,1 млрд грн, або 21,3 %, при цьому понад 90 % вкладів фізичних осіб не перевищують суми в 50 тис. грн.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. До основних завдань Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відносять:

- 1) забезпечення захисту прав фізичних осіб—вкладників комерційних банків України;
- 2) здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування; забезпечення цільового використання коштів на рахунках Фонду;
- 3) залучення коштів, призначених для здійснення відшкодування вкладникам втрат за недоступності вкладів;
- 4) всі відповіді вірні.

2. Кошти Фонду використовуються тільки за цільовим призначенням, а саме:

- 1) виключно для відшкодування коштів фізичним особам-вкладникам за недоступності вкладів;
- 2) для відшкодування коштів фізичним особам-вкладникам за недоступності вкладів, для інвестування в державні цінні папери та виконання кошторису витрат фонду;
- 3) для відшкодування коштів фізичним особам-вкладникам за недоступності вкладів та виконання кошторису витрат фонду;
- 4) для відшкодування коштів фізичним особам-вкладникам за недоступності вкладів та інвестування в цінні папери.

3. Банк-агент — це:

- 1) банк, що сплачує внески до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- 2) банк, визначений Фондом для здійснення виплат гарантування сум відшкодування з дня, коли вклад став недоступним;
- 3) банк, що став банкрутом і за зобов'язаннями якого Фонд здійснює виплати вкладникам;
- 4) банк, що здійснює розрахунково-касове обслуговування Фонду.

4. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — це:

- 1) фонд, що надає гарантії фізичним особам, які беруть кредит в банку;
- 2) фонд, що акумулює виключно грошові засоби фізичних осіб та здійснює їх інвестування;
- 3) фонд, що забезпечує захист інтересів фізичних осіб — вкладників комерційних банків, створює фінансові можливості для відшкодування їм коштів за неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення коштів;

4) фонд, що забезпечує захист інтересів комерційних банків, зменшення їх ризику при проведенні операцій з коштами фізичних осіб.

5. Ситуація, за якої банк не може виконати вимог вкладників щодо повернення коштів і якому за рішенням арбітражного суду або Національного банку України призначена ліквідаційна комісія — це:

- 1) пролонгація зобов'язань банку за вкладами фізичних осіб;
- 2) блокування вкладів;
- 3) недоступність вкладів;
- 4) анулювання вкладів.

6. Перша система гарантування вкладів виникла:

- 1) в Німеччині в 1900 році;
- 2) в США в кінці XIX століття;
- 3) в Норвегії в 1961 році;
- 4) в СРСР в 1980 році.

7. Виплата Фондом відшкодування фізичним особам за вкладами, що стали недоступними, здійснюється:

- 1) Національним банком України;
- 2) Регіональними представництвами Фонду;
- 3) Ощадним банком України;
- 4) Банком-агентом, з яким укладений відповідний договір.

8. Оберіть правильне твердження:

- 1) Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не має самостійного балансу і є спеціалізованим підрозділом Національного банку України;
- 2) Фонд створений і функціонує як державна, економічно самостійна, спеціалізована організація, яка не має на меті отримання прибутку;
- 3) Фонд має самостійний баланс, рахунки в НБУ, печатку зі своїм найменуванням, веде облік і звітність згідно з законодавством та має на меті отримання прибутку;
- 4) Фонд не має права вимагати від банків сплату зборів до Фонду, а також не зобов'язаний дотримуватись банківської таємниці.

9. Джерелами формування коштів фонду є:

- 1) початкові, регулярні та спеціальні збори з банків — учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 2) доходи від депозитів, розміщених Фондом у Національному банку, та від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
- 3) кредити, залучені від Кабінету Міністрів України, Національного банку України, банків та іноземних кредиторів;
- 4) всі відповіді вірні.

10. Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є:

- 1) всі комерційні банки України;
- 2) комерційні банки, що своєчасно та в повному обсязі сплачують відповідні внески до ФГВФО;
- 3) комерційні банки та небанківські фінансові установи, що працюють з вкладами фізичних осіб та своєчасно та в повному обсязі сплачують відповідні внески до ФГВФО;
- 4) комерційні банки, кредитні спілки та кредитно-гарантійні установи, що своєчасно та в повному обсязі сплачують відповідні внески до ФГВФО.

11. Назвіть мету створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб?

12. Назвіть основні завдання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

13. Охарактеризуйте діяльність керівних органів ФГВФО.

14. Основним методом діяльності ФГВФО є відшкодування фондом коштів вкладника, яке здійснюється шляхом (продовжити речення).

15. Хто є суб'єктами відносин при забезпеченні відшкодування ФГВФО коштів вкладникам комерційних банків?

16. Що є об'єктом відносин при забезпеченні відшкодування ФГВФО коштів вкладникам комерційних банків?

17. Які існують обмеження щодо здійснення Фондом відшкодування вкладів фізичних осіб, які стали недоступними?

18. Назвіть принципи діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

19. Дати визначення поняття «недоступність вкладів».

20. Назвіть основні моменти зародження та становлення системи гарантування вкладів.

21. Охарактеризуйте створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні.

22. Яким чином відбувається співпраця ФГВФО та Національного банку?

23. Охарактеризуйте діяльність ліквідатора (ліквідаційної комісії) із забезпечення відшкодування фізичним особам — вкладникам банків коштів у межах повноважень Фонду.

24. Банк-агент — банк, визначений Фондом для здійснення виплат з дня, коли вклад став недоступним, зобов'язується..(продовжити речення).
25. Які документи слід подати до ФГВФО вкладнику для отримання гарантованого відшкодування при настанні недоступності вкладу?
26. Які вклади не відшкодовуються Фондом?
27. При забезпеченні відшкодування вкладів, що стали недоступними, вкладник ФГВФО має право співпрацювати лише з одним банком-агентом. Чи є це твердження вірним?
28. З яких джерел формують кошти ФГВФО?
29. Чи включаються кошти Фонду до Державного бюджету України?
30. Чи має право ФГВФО стягувати пеню з комерційного банку за несвоєчасне або неповне перерахування початкового, регулярного або спеціального зборів?
31. Охарактеризуйте ліміт відповідальності Фонду.
32. Оплата послуг Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.
33. Кошти Фонду використовуються тільки за цільовим призначенням, а саме... (продовжити речення).
34. Яким чином відбувається відшкодування Фондом коштів вкладникам?
35. Назвіть обов'язки ФГВФО.
36. Актуальні проблеми та перспективи розвитку сфери послуг Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1
1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 40, 10
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2
2, 17, 22, 7, 12, 32, 37, 9, 27, 20
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3
3, 18, 23, 8, 13, 33, 38, 28, 19, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4
4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, 21, 11
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5
5, 10, 15, 20, 35, 40, 25, 30, 32, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6
1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7
2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8
3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9
4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11
5, 7, 17, 19, 22, 26, 35, 39, 11, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12
4, 6, 10, 12, 17, 19, 23, 25, 34, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13
2, 3, 11, 13, 15, 21, 27, 31, 37, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14
31, 7, 20, 12, 38, 24, 19, 32, 3, 11
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15
4, 9, 11, 16, 20, 23, 28, 38, 35, 29

ЛІТЕРАТУРА: 50, 52, 11, 116, 123, 125, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 156, 171, 207, 211, 237, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 254, 255, 256

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання і контроль за діяльністю суб'єктів валютного ринку.
3. Загальні принципи надання послуг на міжбанківському валютному ринку України.
4. Характеристика фінансових послуг на валютному ринку.
5. Особливості оподаткування операцій з валютою.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу на валютному ринку
7. Конкурентні стратегії розвитку валютного ринку.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Валютна операція на умовах «спот» — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору.

Валютна операція на умовах «тод» — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в день укладення договору.

Валютна операція на умовах «том» — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення договору.

Валютна операція на умовах «форвард» — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору.

Валютна секція (ВС) — сегмент біржового ринку, де укладаються угоди з купівлі та продажу іноземної валюти.

Валютна позиція — співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі.

Міжбанківський валютний ринок України — це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою в Україні між суб'єктами ринку, між суб'єктами ринку та їх клієнтами (у тому числі банками-нерезидентами), а також між суб'єктами ринку і Національним банком.

Валютна позиція банку — залишки на рахунках в іноземній валюті, які формують активи та пасиви (з урахуванням позабалансових вимог та зобов'язань за незавершеними операціями) у відповідних валютах.

Валютна позиція відкрита — сума активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті не збігається із сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті. Відкрита валютна позиція несе додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.

Валютна позиція закрита — сума активів та позабалансових вимог збігається із сумою балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті.

Фінансові послуги на валютному ринку

Валютний ринок — економічний механізм, який забезпечує купівлю та продаж іноземних валют, формування валютних курсів.

Іноземна валюта — іноземні грошові знаки, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної держави.

Валютний курс — ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни.

Суб'єкти — фірми, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю; комерційні банки та брокерські контори, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків; біржі; державні установи (центральні банки та казначейства окремих країн).

Функції

- забезпечення платежів у зовнішньоекономічній діяльності;
- забезпечення міжнародного руху капіталу;
- хеджування валютних ризиків.

Валютний дериватив — стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання купити, продати та/або обміняти іноземну валюту на визначених у цьому документі умовах у майбутньому.

Довга відкрита валютна позиція — сума активів та позабалансових вимог перевищує суму балансових і позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати витрат у разі підвищення курсу національної валюти щодо іноземної валюти.

Валютні цінності — іноземні валюти 1-ї, 2-ї або 3-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку від 04.02.98, № 34 (у редакції постанови Правління Національного банку від 02.10.2002, № 378, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 24.10.2002 за № 841/7129), зі змінами, банківські метали, а також цінні папери в значенні, визначеному Цивільним кодексом України;

Кліринг — розрахунок взаємних зобов'язань (грошових, за цінними паперами та за іншими базовими активами строкових контрактів) учасників біржового ринку за результатами торгів.

Коротка відкрита валютна позиція — сума балансових та позабалансових зобов'язань перевищує суму активів і позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати додаткових витрат у разі підвищення курсу іноземної валюти щодо національної валюти.

І Суб'єкти валютного ринку — уповноважені банки, уповноважені фінансові установи.

Поточна ціна позиції — ціна угоди, якщо угода була укладена протягом поточної сесії, або ціна закриття попереднього торговельного дня.

Торговельна сесія — комплекс організаційно-технічних засобів (дилінгове обладнання REUTERS, BLOOMBERG та Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України), який забезпечує можливість укладення та підтвердження договорів з купівлі, продажу іноземної валюти та банківських металів згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку протягом часу, що встановлюється та змінюється на підставі постанови Правління Національного банку України.

Треjder — учасник торгів — представник члена секції на торгах; уповноважений укладати угоди за рахунок і за дорученням члена секції, але не від свого імені та не за власні кошти.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Валютні відносини, які є формою організації валютної системи, охоплюють відносини між юридичними та фізичними суб'єктами країни, які беруть участь в операціях, пов'язаних із валютою. Такі валютні відносини регулюються національним законодавством.

Валютне законодавство — система нормативних актів, що містять норми, котрі регулюють порядок здійснення угод з валютними цінностями в межах країни та у відносинах з іноземними державами і громадянами (резидентами і нерезидентами), а також порядок ввезення, вивезення, переказування та пересилання з-за кордону і за кордон національної та іноземної валюти й інших валютних цінностей. До норм валютного законодавства належать і норми, які закріплюють режим здійснення валютних операцій на території України, компетенцію державних органів і функції банків у регулюванні валютних операцій, права та обов'язки суб'єктів валютних відносин.

Державна політика у сфері валютного регулювання через формування тієї чи іншої системи валютних обмежень та регламентацій зорієнтована на досягнення певних економічних цілей. Найбільш пріоритетними є:

- стабілізація валютного курсу та забезпечення оптимальної міри зовнішньої та внутрішньої конвертації національної грошової одиниці;
- забезпечення надійних джерел надходжень валютних цінностей на валютний ринок;
- стимулювання експортного потенціалу;
- урівноваження платіжного балансу.

Регулювання валютної сфери України за сучасних умов зводиться до підтримки стабільного становища на валютному ринку, нейтралізації різких коливань валютних курсів. Стабільність валютного ри-

нку своєю чергою, забезпечує нормальний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків держави і всієї економіки. Головним інструментом формування ефективного валютного регулювання на сучасному етапі розвитку ринкових відносин є валютні інтервенції, які здійснюються центральним банком. Кожна країна, зазвичай, використовуючи валютні інтервенції, виходить із конкретних особливостей своєї економіки, міри її «відкритості» для участі в міжнародних економічних відносинах.

Відповідно до п. 14 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», НБУ здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій.

Спеціальний закон щодо валютного регулювання та валютного контролю в Україні, робота якого ведеться вже протягом кількох скликань Верховної Ради України, до цього часу не прийнятий. Тому регулятор (Національний банк) продовжує керуватися Декретом КМУ. Незважаючи на відсутність закону про валютне регулювання, розвиток останнього в Україні вже має свою історію і багато в чому відображає загальні проблеми становлення нашої державності.

Щодо порядку здійснення операцій в іноземній валюті, то **Постановою НБУ «Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України» (зі змінами та доповненнями) від 10.08.2005 року, № 281** було затверджено:

- 1) Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою;
- 2) Правила проведення Торговельної сесії та здійснення окремих операцій, пов'язаних з купівлею-продажем іноземних валют та банківських металів.

Зазначені документи визначають особливості функціонування міжбанківського валютного ринку України.

Порядок та умови видачі Національним банком України резидентам індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України визначено Постановою Правління Національного банку України від 14 жовтня 2004 року, № 485, яким затверджено відповідне Положення.

Отже, представником держави на валютному ринку України є Національний банк України, який, як і більшість центральних банків світу, проводить грошово-кредитну політику країни з метою балансу попиту та пропозиції національної валюти і, як наслідок, стабільності її курсу.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПОСЛУГ НА МІЖБАНКІВСЬКОМУ ВАЛЮТНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Торгівлю іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України дозволяється здійснювати лише суб'єктам цього ринку (далі — суб'єкти ринку), до яких належать:

- Національний банк України;
- уповноважені банки (комерційні банки, що отримали ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями);
- уповноважені фінансові установи (що отримали ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями).

Членами міжбанківського валютного ринку України можуть бути лише НБУ, банки та уповноважені фінансові установи, що отримали відповідну ліцензію НБУ.

Національний банк України здійснює торгівлю іноземною валютою з метою забезпечення виконання функцій, покладених на нього законодавством України.

| Принцип — це те, що визначає поведінку суб'єкта.

Таким чином, принципи надання послуг комерційними банками та фінансовими установами у сфері надання послуг на валютному ринку визначаються умовами торгівлі іноземною валютою, визначеними НБУ.

Операції на міжбанківському валютному ринку України поділяються на:

- поточні торговельні операції в іноземній валюті;
- поточні неторговельні операції в іноземній валюті;

- валютні операції, пов'язані з рухом капіталу;
- валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками (валютно-обмінні операції).

Порядок придбання клієнтами банків — юридичними особами та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності валюти на міжбанківському валютному ринку України відображений на рис. 9.1.

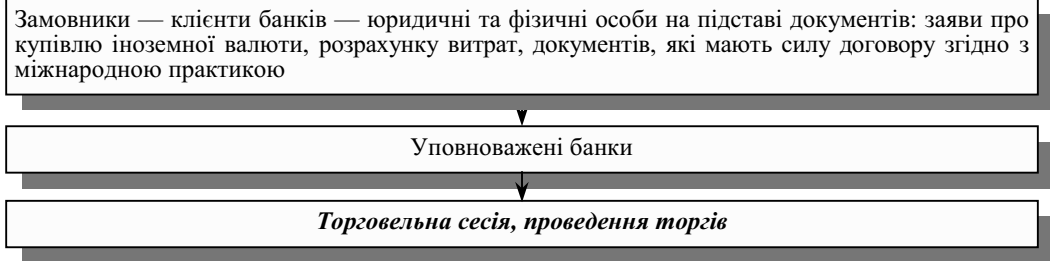

Рис. 9.1. Порядок купівлі валюти на міжбанківському валютному ринку України

Уповноважений банк має право купити в межах лімітів відкритої валютної позиції іноземну валюту за безготівкові гривні в Національного банку виключно для забезпечення виконання заяв і доручень власних клієнтів (крім уповноважених банків) та здійснення власних операцій.

Суб'єкти ринку укладають між собою та з Національним банком договори про купівлю, продаж іноземної валюти за безготівкові гривні та підтверджують ці договори виключно під час проведення Торговельної сесії.

При цьому, Національний банк має право:

- змінювати час проведення Торговельної сесії та/або термін подання заявки на участь у Торговельній сесії, попередивши про це суб'єктів ринку не пізніше ніж за два робочих дні до часу зміни;
- наділяти уповноважену особу правом призупиняти Торговельну сесію з оголошенням технічної перерви;
- установлювати для суб'єктів ринку граничні межі продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам — резидентам;
- установлювати граничний розмір маржі, на яку курс купівлі та продажу іноземної валюти може відхилитися від офіційного курсу гривні до іноземної валюти, що встановлюється Національним банком, з метою недопущення безпідставних фінансових втрат населення та суб'єктів ринку, якщо події на міжнародному валютному ринку або інші негативно впливають на міжбанківський валютний ринок України.

Уповноважені банки, які отримали право відповідно до банківської ліцензії та письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями (генеральної ліцензії) відкривати кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах в іноземній валюті та проводити операції за ними, зобов'язані купувати та продавати іноземну валюту самостійно без посередництва інших уповноважених банків.

Суб'єкти ринку мають право здійснювати операції з обміну іноземної валюти, у тому числі без наявності зобов'язань в іноземній валюті, що придбавається в результаті такого обміну, за дорученням і за кошти клієнтів-резидентів та нерезидентів, які є суб'єктами господарювання, на підставі договору банківського рахунку, який передбачає надання клієнту комісійних послуг.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

Валютний ринок — це сукупність економічних відносин, пов'язаних з купівлею/продажем валют різних країн. До валютного ринку як системи входить підсистема валютного механізму і валютних відносин. Під першою розуміються правові норми й інститути, що репрезентують ці норми на національному та міжнародному рівнях. Так, згідно з

чинним законодавством України, банки та уповноважені фінансові установи здійснюють валютні операції на міжнародних валютних ринках відповідно до правил, які встановлені на цих ринках, обмежень, встановлених Національним банком України.

Схема видів валютного ринку представлена на рис. 9.2.

Скорочення:

- «ТОД» (поставка валюти сьогодні — «сьогодні на сьогодні»);
- «ТОМ» (поставка валюти наступного робочого дня — «сьогодні на завтра»);
- «СПОТ» (поставка валюти на другий робочий день — «сьогодні на післязавтра»).

Рис. 9.2. Структура та види валютного ринку

Можливість операцій на міжнародному валютному ринку FOREX (**FOR**eign currency **EX**change market) з'явилась завдяки системам електронних торгів. Так, у 1977 р. щоденний обіг на цьому ринку складав 5 млрд дол., а в 1992 р. досяг вже \$1 трлн. Сьогодні щоденний обіг складає \$1,5—3 трлн, перевищивши розміри усіх інших світових ринків. Найбільші банки, фонди та приватні особи отримують значні прибутки в результаті торгівлі на валютному ринку. Так, відомий американський фінансист Дж. Сорос на продаж англійського фунта стерлінгів у 1992 році протягом 2-х тижнів заробив \$1 млрд, а отриманий ним прибуток у 1996 році був більший, ніж у корпорації McDonald's за цей самий період.

Міжнародний валютний ринок — це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою за межами України між суб'єктами ринку та іноземними контрагентами, які за дорученням і за рахунок суб'єктів ринку здійснюють торгівлю іноземною валютою за межами України.

Найбільший вплив на рух курсів валют мають міжнародні **комерційні банки**, щоденний обсяг операцій яких досягає мільярдів доларів. Банки виконують заявки клієнтів (компаній,

здійснюючі зовнішньоторговельні операції, інвестори) з купівлі/продажу валюти, а також проводять спекулятивні операції за рахунок власних засобів.

Центральні банки виходять на валютний ринок з метою підтримки сприятливого курсу національних валют шляхом проведення інтервенцій.

Інвестиційні учасники, представлені інвестиційними, пенсійними, страховиками і хеджевими фондами, здійснюють політику диверсифікованого управління портфелем активів, розміщуючи засоби в цінних паперах урядів і корпорацій різних країн, а також проводять валютні спекуляції.

Брокерські дома, що володіють інформацією про запрошені курси, є місцем, де, переважно, формується поточний валютний курс. До їх функції також входить виконання заявок клієнтів на покупку і продаж валюти.

Дилінгові центри надають професійні послуги фізичним і юридичним особам з доступу на міжнародний валютний ринок.

Однією з важливих переваг торгівлі валютою перед усіма іншими інструментами є можливість цілодобового доступу на валютний ринок. Торгівля відбувається між банками, що знаходяться у різних часових поясах (рис. 9.3).

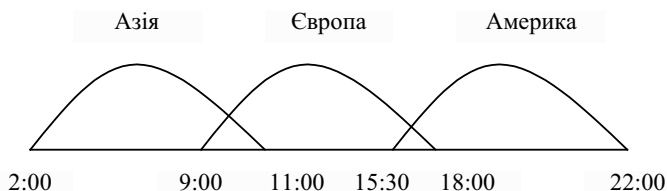

Рис. 9.3. Режим роботи торгових сесій (за київським часом)

Основні світові центри торгівлі валютою — це Азія (Токіо та Гонконг), Європа (Лондон, Франкфурт-на-Майні, Цюрих, Мілан, Париж) та Америка (Нью-Йорк).

Основними валютами, на частку яких припадає більшість операцій на ринку FOREX, є долар США (USD), євро (EUR), британський фунт стерлінгів (GBP), японська ієна (JPY) і швейцарський франк (CHF).

Основними валютами, на частку яких припадає більшість операцій на ринку FOREX, є долар США (USD), євро (EUR), британський фунт стерлінгів (GBP), японська ієна (JPY) і швейцарський франк (CHF).

На сьогодні долар США є провідною валютою світу та універсальним платіжним засобом. Це валюта безпечного притулку при різних політичних і фінансових кризах в інших країнах. Долар США є базовою валютою при котируванні інших валют і бере участь в 70—75 % всіх операцій на ринку FOREX.

Основним конкурентом долара виступає валюта Європейського союзу — євро, введена з січня 1999 року в безготівковий і з січня 2002 року в грошовій формі. За останні роки євро сильно зміцнило свої позиції на світових ринках — з 0,86 \$/євро (січень 2002 року) до 1,26 \$/євро (2008 рік).

Японська ієна становить також значний інтерес для учасників торгівлі, оскільки Японія за обсягами валового внутрішнього продукту посідає друге місце після США. Ієна, як і євро, бере участь в 40—50 % операцій.

Британський фунт стерлінгів — ще одна провідна валюта, забезпечена економікою Великої Британії. Проте обсяги операцій з цією валютою не такі великі — фунт бере участь в 10—20 % всіх операцій.

І, нарешті, швейцарський франк, що представляє банківську країну — Швейцарію. Обсяги операцій з франком істотно нижче, ніж з іншими розглянутими валютами (5—15 %).

***Валютний кліринг** — взаємний залік зустрічних вимог і зобов'язань, що впливають з рівності товарних поставок і надання послуг за угодою між урядами двох або декількох країн.*

За обсягами операцій розрізняють повний кліринг, який охоплює 95 % платіжного обігу, і частковий, який поширюється лише на певні операції.

Міждержавними угодами визначаються:

- банки, уповноважені вести клірингові рахунки;
- обсяг клірингу (всі платежі чи їх частина);
- валюта клірингу;
- граничне сальдо заборгованості за кліринговим рахунком;
- порядок погашення сальдо за клірингом (без конверсії або з конверсією валюти).

Особливістю торгів валютою є те, що в якості товару і показника вартості виступають гроші. Тобто, ціна однієї валюти визначається в співвідношенні до іншої валюти. **Механізм визначення курсу валюти називають котируванням.** Базою котирування виступає валюта, яка продається, а валютою котирування виступає, та за яку її купують. Наприклад, якщо курс EUR/USD складає 1,0785, це означає, що 1 евро коштує \$1,0785.

Котирування буває пряме, коли вартість іноземної валюти виражається у національній валюті, та зворотне, коли вартість національної валюти виражається в іноземній.

Пари, що найбільше беруть участь у торгівлі, обумовлені основними потоками капіталів: EUR/USD, GBP/USD, USD/JPY, USD/CHF.

Вартість всіх валют визначається з точністю до 0,0001, окрім ієни — до 0,01 (118,56 ієн за \$1), що складає мінімальну зміну курсу валюти й має назву пункту (pip, point, tick). Щоденні коливання цін на валюти перебувають, зазвичай, в межах 50—90 пунктів для EUR/USD, 40—100 пунктів — для GBP/USD, 80—160 пунктів — для USD/JPY, 60—120 пунктів — для USD/CHF.

Міжбанківський ринок поділяється на прямий та брокерський. Брокерські (маклерські) фірми, котрі, працюючи з конкретним банком, виступають як посередники між продавцем і покупцем валюти, здійснюють майже 30 % загального обсягу валютних операцій. До переваг роботи через брокера належать анонімність при здійсненні угод, безперервність процесу котирування, можливість пропонувати власні ціни. Брокерські фірми стягують за посередництво комісію — «куртаж» (у середньому 30 дол. США за кожен контракт). У міжнародній практиці поширена система нарахування брокерської комісії, згідно з якою покупець та продавець валюти сплачують брокерові по 50 % брокерської винагороди. Зазначені суми не включаються в котирування та, зазвичай, виплачуються контрагентами щомісячно безпосередньо брокеру.

Валютний ділинг — спекулятивна гра на зміні валютних курсів.

Правила гри. Розмістивши у банку мінімальний страховий депозит («лот»), гравець одержує кредит для гри («плече»), розмір якого від 40 до 200 разів більше лоту. На ці гроші гравець купує та продає валюту.

Якщо гравець вважає, що евро буде дорожчати щодо долара, він дає наказ оператору купити евро, при цьому фіксується курс евро/долар на цей момент. За відкриття позиції банк автоматично відраховує з коштів гравця фіксовану суму за кожну операцію. Тепер позиція вважається відкритою.

Якщо зміна курсу вгадана, то нереалізований прибуток гравця зростає, якщо ні, тобто евро дешевшає щодо долара — з'являється нереалізований збиток.

Залежно від об'єктів торгівлі, валютні ринки можуть мати такі сегменти:

◆ форексний ринок, де торгують безготівковою валютою. За безготівкового обігу безготівкові активи, якими оперує валютний відділ банку, становлять залишки з рахунків у іноземній валюті. Необхідні платежі здійснюються з одного рахунку на інший шляхом бухгалтерських записів. Зазвичай, на внески в іноземній валюті нараховуються проценти;

◆ готівковий (банкнотний) ринок, де валюта фізично рухається у просторі. При цьому підвищуються витрати на транспортування, охорону, страхування, зберігання валюти, підвищується спред (розмір, на який курс продажу(вищий) відрізняється від курсу купівлі (нижчий)) із котирування іноземних банків. Фізичне зберігання у спеціальних сховищах, без процентів.

Розглянемо детальніше операції, пов'язані з торгівлею валютою на міжбанківському валютному ринку України.

Поточними торговельними операціями в іноземній валюті є:

● розрахунки за експорт та імпорт товару без відстрочення платежу або з відстроченням, що, відповідно до договору, не перевищує строки, установлені законодавством України для здійснення таких розрахунків;

● розрахунки на території України між резидентами — суб'єктами господарювання за товар на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку.

До поточних неторговельних операцій в іноземній валюті відносять:

- ◆ перекази з оплати праці, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги;
- ◆ виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових, слідчих та інших правоохоронних органів;
- ◆ оплата витрат, пов'язаних з відрядженням за кордон;
- ◆ платежі у зв'язку з прийняттям спадщини;
- ◆ перекази з оплати авторських гонорарів, премій, призив та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб тощо.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ВАЛЮТОЮ

Особливості оподаткування операцій із розрахунками в іноземній валюті визначені п. 7.3 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (334/94-ВР).

Підпунктом 7.3.8 цього пункту для банків передбачений відмінний від інших платників податку податковий облік результатів операцій з іноземною валютою.

Зокрема, згідно з цим підпунктом, для визначення об'єкта оподаткування при здійсненні операцій з купівлі або продажу іноземної валюти за рішенням банку до складу валових доходів або валових витрат банку відноситься кінцевий фінансовий результат обмінних (конверсійних) операцій за результатами звітного періоду, який вираховується як сума фінансових результатів обмінних (конверсійних) операцій за результатами кожного банківського дня протягом такого періоду. Фінансовим результатом обмінних (конверсійних) операцій за результатами банківського дня є різниця між валовими доходами, отриманими (нарахованими) банком внаслідок продажу іноземної валюти протягом такого банківського дня, та валовими витратами, понесеними (нарахованими) у зв'язку із придбанням іноземної валюти протягом такого банківського дня.

Схематично оподаткування операцій із розрахунками в іноземній валюті показано на рис. 9.4.

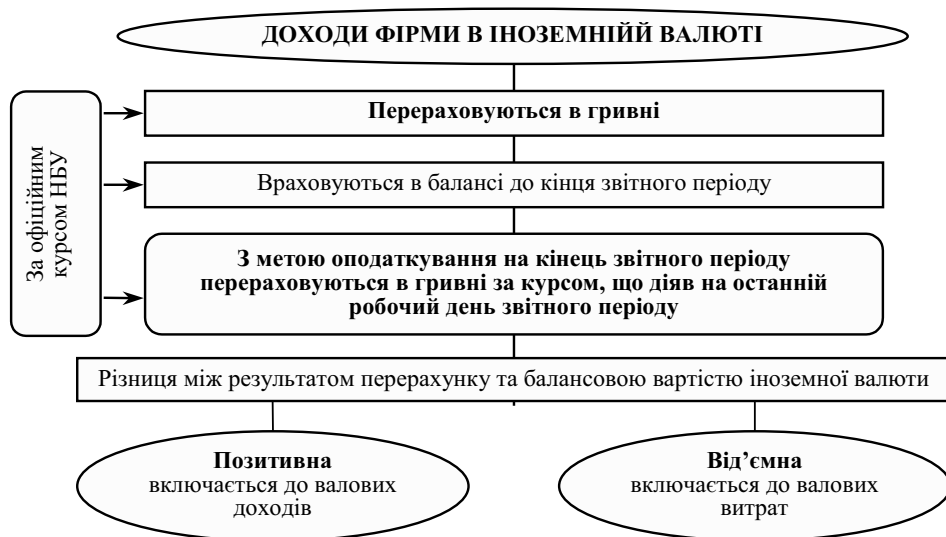

Рис. 9.4. Оподаткування операцій із розрахунками в іноземній валюті

Таким чином, при продажу раніше придбаної іноземної валюти власник валюти отримує від такого продажу прибуток або збиток, що за звітний період складає кінцевий фінансовий результат від здійснення обмінних (конверсійних) операцій банку. Тобто об'єктом оподаткування при купівлі-продажу іноземної валюти є різниця між сумою доходу, отриманого від продажу валюти, і сумою витрат, понесених у зв'язку з купівлею такої валюти.

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

Окрім загально монетарних цілей, валютна політика має свої специфічні цілі, що реалізуються переважно у валютній сфері, і мають істотний вплив на розвиток реального сектора економіки. Це, зокрема:

- лібералізація валютних відносин у країні;
- забезпечення збалансованості платіжного балансу та стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний ринок;
- забезпечення високого рівня конвертованості національної валюти;
- захист іноземних та національних інвестицій у країні.

З урахуванням процесу інтеграції України у світову економіку, у тому числі після набуття Україною членства у СОТ, все більш актуальною постає питання про вільне переміщення капіталу, що розширить можливості резидентів щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності і збільшення експорту, сприяючи зміцненню і розвитку національної економіки.

У цьому контексті необхідно особливу увагу звернути на проблеми, пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Головна проблема полягає в тому, що «відмивачі» повсякчас винаходять нові способи перетворення злочинних грошей в цілком легальні. Сучасні злочинці за розвитком ідей і технологій завжди йдуть на крок уперед правоохоронних структур, покликаних з ними боротися. Шахраї регулярно змінюють і валюту, і способи легалізації грошей, а також використовують міжнародні фінансові організації для відмивання нелегальних коштів.

Серед найбільш «вдалих» прийомів та методів незаконних операцій з валютою:

◆ застосування «структурування» операцій — цільовий переказ на один або кілька рахунків у закордонний банк розбивається на кілька переказів, кожен з яких менше обумовлений законом розмірів, що підлягають обліку банком і обов'язковому інформуванню держорганів;

◆ вивезення валютних коштів за кордон з використанням пластикових кредитних карток;

◆ вивезення готівкової іноземної валюти фізичними особами.

З метою забезпечення безперервного процесу фінансового моніторингу, ефективного внутрішнього контролю щодо протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, суб'єкти валютного ринку України зобов'язані створити управління фінансового моніторингу, основним завданням якого є забезпечення координації діяльності банку чи фінансової установи як суб'єкта первинного фінансового моніторингу щодо організації фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

7. КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

На сьогодні формування офіційного курсу гривні до іноземних валют визначає НБУ за результатами торгів комерційних банків на міжбанківському валютному ринку.

Слід зазначити, що в Україні проблема курсоутворення ускладнена низкою особливостей, а саме:

◆ незбалансованістю платіжного балансу країни, що, здебільшого, є результатом залежності основних галузей економіки від поставок енергоносіїв та імпорту;

◆ слабким експортним потенціалом через низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародному ринку;

◆ значним спадом виробництва та високою інфляцією за умов відсутності повноцінних ринків цінних паперів, які певною мірою могли б акумулювати вільні грошові ресурси.

Позитивна макроекономічна динаміка, низькі темпи інфляції, зростання реального ВВП — ключові чинники підвищення попиту на національну валюту.

Національний валютний ринок України перебуває у тісній взаємозалежності зі світовим. Беззаперечними перевагами такого співробітництва є:

• розширення кола учасників торгів за рахунок доступності всіх сегментів ринків, що, своєю чергою, є фактором підвищення ліквідності інструментів, які є предметом торгів;

• підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами за обставин вільного пересування коштів між ринками;

- зниження операційних витрат на проведення операцій;
- наявність можливості застосування централізованої системи управління ризиками при роботі на декількох ринках.

Розвиток валютного ринку України можливий лише за умови **лібералізації валютного режиму в Україні**. Для цього необхідно оптимізувати режим валютного регулювання та контролю, створити умови для більш активного використання інструментів хеджування ризиків при проведенні валютних операцій, створити умови для подальшого вдосконалення інструментів регулювання попиту та пропозиції іноземної валюти, виходячи з цілей грошово-кредитної політики та регулювання зовнішніх шоків, які можуть вплинути на Україну, забезпечити повний перехід на міжнародні принципи регулювання та нагляду за валютними операціями фінансових установ.

Відповідно до загальноприйнятої моделі оцінки ефективності грошово-кредитної політики («трикутник відповідності»), існує три альтернативних варіанти вибору цільових параметрів:

- 1) висока мобільність капіталу при виборі обмінного курсу як основного цільового показника грошово-кредитної політики (різноманітні режими фіксованого обмінного курсу);
- 2) відсутність обмежень на рух капіталу при збереженні автономної грошово-кредитної політики, орієнтованої на зниження інфляції, або стимулювання економічного розвитку (режим вільно-плаваючого обмінного курсу);
- 3) грошово-кредитна політика, орієнтована одночасно на підтримку обраного рівня обмінного курсу й низьких темпів інфляції при збереженні обмежень на рух капіталу (тимчасові режими).

Завдання політики НБУ на внутрішньому валютному ринку визначають такі умови економіки України:

- значна залежність економіки від ситуації на світових товарних ринках;
- значний рівень доларизації фінансового та реального секторів економіки;
- відсутність високої міри концентрації внутрішнього валютного ринку;
- відсутність розвиненого ринку термінових фінансових інструментів;
- чутливість очікувань населення на раптові зміни валютного курсу.

Ці фактори визначають необхідність обмеженої присутності Національного банку України на внутрішньому валютному ринку, основна мета якого має полягати у згладжуванні раптових спекулятивних операцій.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Валюта — це:

- 1) гроші іноземних держав та їх золотовалютні резерви;
- 2) грошові знаки іноземних держав та інші кредитні й платіжні документи, які визначаються в іноземних грошових одиницях та використовуються в міжнародних розрахунках;
- 3) офіційні запаси іноземних грошей у центральному банку та фінансових організаціях країн;
- 4) вірної відповіді немає.

2. Українська національна грошова одиниця — гривня належить до:

- 1) вільноконвертованої валюти;
- 2) частково конвертованої валюти;
- 3) неконвертованої валюти;
- 4) вірної відповіді немає.

3. Валютні цінності:

- 1) офіційні запаси іноземної валюти в центральному банку та інших фінансово-кредитних установах країни;
- 2) гроші іноземних держав та їх золотовалютні резерви;
- 3) цінності, щодо яких валютним законодавством країни встановлені певні обмеження щодо режиму обігу на території цієї держави;
- 4) вірної відповіді немає.

4. Валютний курс — це:

- 1) ціна, яку платять у власній валюті за одиницю іноземної валюти;
- 2) курсове співвідношення при перерахунку цін та грошових сум із однієї валюти в іншу;
- 3) курс, за яким попит і пропозиція валюти збігаються;
- 4) вірної відповіді немає.

5. Коротка відкрита валютна позиція виникає, якщо:

- 1) зобов'язання перевищують вимоги;
- 2) вимоги перевищують зобов'язання.

6. Форми угод за операціями «спот» (обрати непотрібне):

- 1) сьогодні — на сьогодні;
- 2) учора — на завтра;
- 3) сьогодні — на завтра;
- 4) сьогодні — на другий робочий день.

7. Якщо ціна англійського фунта стерлінгів, виражена в доларах США, знижується, кажуть, що:

- 1) фунт знецінюється щодо долара;
- 2) долар знецінюється щодо фунта стерлінгів.

8. Якщо ціна швейцарського франка в доларах США знижується, товари, які продаються у Швейцарії, в доларовому вираженні будуть коштувати:

- 1) дорожче;
- 2) дешевше;
- 3) так само.

9. Українська міжбанківська валютна біржа було створено у:

- 1) 1989 р.;
- 2) 1992 р.;
- 3) 1995 р.;
- 4) вірної відповіді немає.

10. Англійський банк «Barclays» уклав угоду «спот» з німецьким банком на купівлю EUR 1 млн за англійські фунти стерлінгів. Дата укладення угоди — п'ятниця, 5 грудня 2008 року. Фактичний платіж відбудеться:

- 1) 6 грудня (у суботу);
- 2) 7 грудня (у неділю);
- 3) 8 грудня (у понеділок);
- 4) 9 грудня (у вівторок).

11. Метою арбітражних операцій є:

- 1) страхування валютних ризиків;
- 2) отримання прибутку за рахунок різниці у валютних курсах;
- 3) підтримка валютного курсу національної грошової одиниці;
- 4) вірної відповіді немає.

12. Валютні інтервенції на валютному ринку можуть здійснювати:

- 1) комерційні банки;
- 2) валютна біржа;
- 3) промислові підприємства;
- 4) центральний (національний банк).

13. Хто має право встановлювати валютний коридор в Україні:

- 1) Верховна Рада України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Національний банк України спільно з Кабінетом Міністрів України;
- 4) Національний банк України.

14. Підвищення відсоткових ставок у певній країні веде до:

- 1) інфляції;
- 2) залучення іноземного капіталу і подорожчання національної валюти;
- 3) відтоку вітчизняного та іноземного капіталу і знецінення національної валюти;
- 4) вірної відповіді немає.

15. Головним чинником валютних ризиків є коротко- та довгострокові коливання валютних курсів:

- 1) правильно;
- 2) неправильно;
- 3) частково;
- 4) своя відповідь.

16. За характером та місцем виникнення валютні ризики поділяють на (обрати непотрібне):

- 1) операційні;
- 2) трансляційні (бухгалтерські);
- 3) політичні;
- 4) економічні.

17. У світовій практиці страхування валютних ризиків називають:

- 1) таргетуванням;

- 2) конверсійним арбітражем;
- 3) хеджування;
- 4) вірної відповіді немає.

18. У практичній діяльності вітчизняних підприємств найбільшого поширення набуло використання такого метода страхування валютних ризиків, як:

- 1) форфетування;
- 2) лізинг;
- 3) валютні застереження;
- 4) фінансові ф'ючерси.

19. При укладенні угоди «своп» дату виконання найближчої угоди називають датою валютування, а дату виконання зворотної угоди, яка віддалена в часі, — датою завершення «свопу»:

- 1) правильно;
- 2) неправильно;
- 3) частково;
- 4) вірної відповіді немає.

20. Різка скорочення валютних резервів держави призводить:

- 1) до ревальвації національної валюти;
- 2) до девальвації національної валюти;
- 3) ніяких змін курсу національної валюти не відбувається;
- 4) вірної відповіді немає.

Рівень II

21. Зародження, розвиток і сучасний стан ринку послуг валютних бірж.
22. Принципи і методи надання послуг на валютному ринку України.
23. У чому суть валютного клірингу.
24. Органи валютного регулювання та їх повноваження.
25. Сутність торгівлі валютними цінностями.
26. Проведення валютних торгів.
27. Проведення торгів строковими контрактами на валютному ринку України.
28. Розрахунок середньозважених ставок/курсів за операціями банків.
29. Основні законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують діяльність на валютному ринку України.
30. Дати визначення міжбанківського валютного ринку та операцій, що здійснюються на ньому.
31. Основні правила здійснення валютних операцій на міжбанківському валютному ринку України.
32. Правові відносини між суб'єктами валютного ринку. Права та обов'язки члена валютної секції.
33. Права та обов'язки членів секції строкового ринку та учасників торгів.
34. Права та обов'язки членів секції банківських металів.
35. Дати характеристику міжнародного валютного ринку.
36. Умови і порядок проведення резидентами валютних операцій в Україні.
37. Умови і порядок проведення нерезидентами валютних операцій в Україні.
38. Визначення цін відкриття, закриття та котирувальних цін.
39. Принципи валютного регулювання і валютного контролю.
40. Функції Національного банку України як головного органу валютного регулювання в Україні.
41. Статус валюти України та операції з валютою України.
42. Розрахунок середньозважених ставок/курсів за операціями банків.
43. Порядок здійснення розрахунків у валюті України.
44. Торгівля валютними цінностями.
45. Порядок та умови торгівлі готівковою іноземною валютою в пунктах обміну іноземної валюти.
46. В яких випадках відбувається обов'язковий продаж іноземної валюти.
47. Назвати види валютних операцій.
48. Дати характеристику поточних торговельних операцій в іноземній валюті.
49. Дати характеристику поточних неторговельних операцій в іноземній валюті.
50. Яким чином відбувається регулювання валютного ринку?
51. Які валютні операції, пов'язані з рухом капіталу?
52. Що належить до валютно-обмінних операцій?
53. Які операції з банківськими металами можуть здійснюватись на валютному ринку України?
54. Які операції можуть бути здійснені на міжнародних валютних ринках?
55. Особливості здійснення окремих валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу.
56. Обмеження щодо здійснення окремих валютних операцій.
57. Порядок відкриття та використання рахунків нерезидентами в уповноважених банках.

58. Порядок здійснення розрахунків за валютними операціями.
 59. Проблема курсоутворення в Україні.
 60. Яким чином відбувається ввезення в Україну та вивезення за межі України валютних цінностей?

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	16, 18, 12, 15, 3, 2,
II р.	29, 47, 33, 42
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	5, 14, 2, 3, 8, 7
II р.	26, 38, 41, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	4, 18, 20, 13, 2, 16,
II р.	41, 36, 47, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	18, 14, 10, 16, 17, 4,
II р.	47, 34, 22, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	12, 18, 8, 14, 5, 7
II р.	49, 27, 48, 47
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	18, 17, 15, 8, 20, 10
II р.	58, 54, 57, 55
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	9, 11, 10, 3, 19, 20,
II р.	47, 34, 52, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	2, 6, 13, 11, 17, 18
II р.	26, 35, 42, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	10, 17, 20, 9, 6, 18
II р.	32, 48, 47, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	2, 3, 17, 6, 18, 10
II р.	31, 24, 50, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	1, 5, 18, 17, 12, 16
II р.	28, 44, 43, 46
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	2, 13, 6, 19, 9, 10
II р.	32, 37, 29, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	13, 4, 7, 10, 9, 20
II р.	28, 30, 45, 25
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	16, 3, 8, 2, 7, 19
II р.	28, 45, 42, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	4, 11, 14, 8, 13, 7
II р.	43, 28, 45, 32

ЛІТЕРАТУРА: 30, 60, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 104, 111, 116, 123, 125, 144, 145, 146, 150, 151, 244, 245, 249, 250

МОДУЛЬ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА РИНКАХ КАПІТАЛІВ

ТЕМА 10

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ З ПЕРЕЙНЯТТЯ РИЗИКУ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ

1. Основні терміни і поняття.
2. Державне регулювання і контроль за діяльністю страхових компаній.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг та послуг з перейняття ризику страховими компаніями.
4. Характеристика фінансових послуг страхових компаній.
5. Оподаткування страхової діяльності.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу страховими компаніями.
7. Конкурентні стратегії подальшого розвитку ринку страхових послуг в Україні.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Страховики — юридичні особи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей передбачених законом України «Про страхування», а також які отримали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страховальники — юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори страхування або є страховальниками відповідно до законодавства України.

Страхові брокери — громадяни або юридичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страховальника або страховика.

Договір страхування — це письмова угода між страховальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страховальнику чи іншій особі, визначеній страховальником, або на користь якої укладений договір страхування (надати допомогу, виконати послугу), а страховальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору.

Страховий ризик — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаку імовірності та випадковості настання.

Загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших страховиків України не може перевищувати 30 % його власного статутного фонду, в тому числі розмір внеску до статутного фонду окремого страховика не може перевищувати 10 %.

Страховий випадок — подія, передбачувана договором страхування або законодавством, яка відбулась і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплати страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) — плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страхові резерви — утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховування).

Страхове відшкодування — грошова сума, яка виплачується страховиком за умовами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Франшиза — частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Опосередковане управління держави у сфері страхової діяльності здійснюється через закони та нормативні акти, організаційно-кадрову підтримку, стимулювання ініціативи самих страховиків.

Закон України «Про страхування» від 07.03.1996, № 85/96-ВР регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється уповноваженим державою органом з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Указом Президента України від 4 квітня 2003 року, № 292/2003 таким органом визначено **Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України**. У структурі Держфінпослуг виділено окремий департамент — **Департамент страхового нагляду**, який має достатньо важелів впливу на страховика, зокрема, відповідно до статті 37 Закону № 85, має право:

1) одержувати в установленому порядку від страховиків звітність про страхову діяльність, інформацію про їх фінансовий стан та необхідні пояснення щодо звітних даних, а від підприємств, установ (у тому числі банків), організацій і громадян — інформацію для виконання покладених на нього завдань;

2) проводити перевірку щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності за показниками, що характеризують виконання договорів страхування, не частіше одного разу на рік призначати проведення за рахунок страховика додаткової обов'язкової аудиторської перевірки з визначенням аудитора;

3) видавати приписи страховикам про усунення виявлених порушень вимог законодавства про страхову діяльність, а у разі їх невиконання зупиняти чи обмежувати дію ліцензій цих страховиків, а у разі їх невиконання приймати рішення про виключення страхового або перестрахового брокера з державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

4) проводити тематичні перевірки діяльності страховика для підтвердження фактів, викладених у скаргах, заявах, зверненнях страхувальників;

5) одержувати від страхових та перестрахових брокерів установлену звітність про їх діяльність та інформацію про укладені договори, а також необхідні пояснення щодо цих даних;

6) видавати приписи страховим посередникам про усунення виявлених порушень законодавства, а у разі їх невиконання приймати рішення про виключення страхового або перестрахового брокера з державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

7) створювати комісії та робочі групи для проведення перевірок діяльності страховиків та страхових посередників;

8) здійснювати контроль за достовірністю та повнотою інформації, що надається учасниками страхового ринку;

9) одержувати безоплатно від органів виконавчої влади інформацію та статистичну звітність, необхідну для виконання покладених на нього завдань;

10) звертатися до суду з позовом про скасування державної реєстрації страховика (перестраховика) або страхового посередника у випадках, передбачених законом.

Отже, цих повноважень Держфінпослуг цілком достатньо, щоб переконати страховика виконувати вимоги закону.

Повний перелік вимог щодо провадження страхової діяльності визначений в розділі 2 *Ліцензійних умов провадження страхової діяльності, затверджених розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 р., № 40* (далі — Ліцензійні умови № 40). Розглянемо найважливіші з них.

1. Страховик створюється в організаційно-правовій формі господарського товариства, за винятком товариства з обмеженою відповідальністю (п. 2.1).

2. Учасників страховика повинно бути не менше трьох (п. 2.2).

3. Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням (п. 2.11).

4. Ліцензування страхової діяльності здійснюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, яка видає страховикам ліцензію на проведення певного виду страхування, визначеного статтями 6, 7 Закону № 85 (п. 1.2). Страховик, який отримав ліцензію на страхування життя, не має права займатись іншими видами страхування (п. 2.10). Ліцензії на здійснення страхової діяльності є безстроковими (п. 1.15).

5. Статутний фонд страхової компанії повинні формувати з урахуванням таких особливостей:

- мінімальний розмір установлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро (для страховиків, які займаються видами страхування, іншими, ніж страхування життя) та 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом валюти України (для страховиків, які займаються страхуванням життя) (п. 2.4 Ліцензійних умов № 40);

- вартість чистих активів страховика на будь-яку дату після закінчення другого фінансового року з дати внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ має бути не меншою встановленого мінімального розміру статутного фонду (п. 2.5);

- сплачується статутний фонд виключно в грошовій формі (допускається формування статутного фонду страховика державними цінними паперами за їх номінальною вартістю, але не більше 25 % загального розміру статутного фонду) (п. 2.6);

- забороняється для формування статутного фонду використовувати векселі, кошти страхових резервів, бюджетні кошти, а також кошти, одержані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи (п. 2.7).

6. Для забезпечення платоспроможності страховика зобов'язані дотримуватися таких умов забезпечення платоспроможності (ст. 30 Закону № 85):

- ◆ наявності сплаченого статутного фонду та наявного гарантійного фонду, до якого належить додатковий і резервний капітал, а також сума нерозподіленого прибутку. Статутний фонд страховика вважається сформованим і сплаченим за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату подання заяви про внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ (п. 1.1);

- ◆ створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань (залежно від видів страхування (перестраховування));

- ◆ перевищення на будь-яку дату фактичного запасу платоспроможності (нетто-активів) над її розрахунковим нормативним запасом.

Проведення перевірок страховиків та страхових посередників здійснюється відповідно до *Типової програми перевірок страховиків та страхових посередників, затвердженої розпорядженням Держфінпослуг від 21.08.2003 р. № 37*.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ПОСЛУГ З ПЕРЕЙНЯТТЯ РИЗИКУ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ

В основі розвитку ринку страхових послуг України покладаються принципи:

- **верховенство права** — правове регулювання страхової діяльності;
- **системність** — узгодження заходів щодо реформування страхового ринку із заходами і планами інших галузей економіки, обґрунтування можливості запровадження

обов'язкових видів страхування, що повинно відповідати майновому стану громадян і проводитися паралельно із заходами, спрямованими на підвищення доходів громадян;

- **конкурентність** — держава гарантує всім страхувальникам і страховикам (вітчизняним та іноземним) вільний вибір видів страхування та рівні можливості у провадженні діяльності, створює сприятливі умови для розвитку страхування з метою забезпечення реалізації права на ефективний страховий захист і вільний вибір страховика;

- **стабільність** — забезпечення сталого надійного і привабливого ринку страхових послуг шляхом створення державою зрозумілих та ефективних механізмів і правил його функціонування;

- **обмеження присутності держави на страховому ринку** — держава поступово відмовляється від проявів монополізму на страховому ринку, не втручається в діяльність страховиків, крім питань оподаткування, формування статутних капіталів, встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів, контролю за платоспроможністю страховиків;

- **довіра** — внутрішня рушійна сила розвитку страхового ринку, основана на моральній і матеріальній відповідальності страховика перед страхувальником, на надійному правовому захисті страхувальника;

- **мотивація діяльності страховиків і страхувальників** — держава створює умови, за яких фізичні та юридичні особи зацікавлені в страхових послугах, а страхові компанії — в наданні цих послуг.

Для приймання на страхування певного об'єкта (життя та здоров'я, майна, відповідальності) страховик здійснює такі дії:

- ◆ самостійно або за допомогою аварійного комісара оглядає і дає оцінку відповідного ризику, який приймається на страхування, при цьому під час визначення страхових ризиків з добровільних видів: особистому страхуванні, страхуванні майна або відповідальності юридичних осіб всіх форм власності та громадян самостійно визначає загальні умови і порядок проведення такого страхування;

- ◆ укладає зі страхувальником договір страхування та/або видає йому страхове свідоцтво (поліс, сертифікат), нараховує і отримує належні страхові платежі;

- ◆ формує страховий фонд з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності та диверсифікованості, який має бути представлений лише активами;

- ◆ при настанні страхового випадку складає страховий акт на підтвердження факту настання страхової події, її обставин і причин, визначає розмір збитків і суму страхового відшкодування у межах страхової суми, здійснює виплату належних сум, стягує в судовому порядку виплачене страхове відшкодування з винних осіб, вирішує питання про відмову у виплаті страхового відшкодування. З особистого страхування страховик виконує аналогічні дії, але з урахуванням особливостей.

Способи зниження міри фінансового ризику. Фінансові ризики розв'язуються за допомогою різних способів. Способами вирішення фінансових ризиків є:

- уникнення;
- утримання;
- передача;
- зниження міри.

Під **уникненням ризику** розуміється просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком. Однак уникнення ризику для підприємця часто означає відмову від отримання прибутку.

Утримання ризику має на увазі залишення ризику за інвестором, тобто на його відповідальності. Так, інвестор, вкладаючи венчурний капітал, заздалегідь упевнений, що він може за рахунок власних коштів покрити можливу втрату венчурного капіталу.

Передача ризику означає, що інвестор передає відповідальність за фінансовий ризик комусь іншому, наприклад, страховому товариству. У такому випадку передача ризику сталася шляхом страхування фінансового ризику.

Зниження міри ризику — скорочення ймовірності та обсягу втрат.

При виборі конкретного способу фінансового ризику інвестор повинен врахувати такі принципи:

- ◆ не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал;

- ◆ потрібно врахувати наслідки ризику;
- ◆ не можна ризикувати великим заради малого.

Перш, ніж вкладати капітал, інвестор повинен:

- визначити максимально можливий обсяг збитку за цим ризиком;
- порівняти його з обсягом капіталу, що вкладається;
- порівняти його з усіма власними фінансовими ресурсами і визначити, чи не призведе втрата цього капіталу до банкрутства інвестора.

Зниження міри фінансового ризику може здійснюватись різними шляхами:

- ◆ диверсифікації;
- ◆ придбання додаткової інформації про вибір і результати;
- ◆ лімітування;
- ◆ страхування тощо.

Диверсифікація — це процес розподілу коштів, що інвестуються між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою. На принципі диверсифікації базується діяльність інвестиційних фондів, які продають клієнтам свої акції, а вилучені кошти вкладають у різні цінні папери, що купуються на фондовому ринку і приносять стійкий середній дохід. Диверсифікація дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різноманітними видами діяльності. Так, придбання інвестором акцій 5 різних акціонерних товариств замість акцій одного товариства збільшує ймовірність отримання їм середнього доходу в 5 разів і відповідно в 5 разів знижує міру ризику.

Інвестор іноді приймає рішення, коли результати невизначені і засновані на обмеженій інформації. Природно, якби в інвестора була більш повна інформація, він міг би зробити кращий прогноз і знизити ризик. Це робить інформацію товаром.

Інформація є дуже цінним товаром, за який інвестор готовий платити великі гроші, а відтак *вкладення капіталу в інформацію стає однією зі сфер підприємництва.*

Вартість повної інформації розраховується як різниця між очікуваною вартістю будь-якого придбання, коли є повна інформація, і очікуваною вартістю, коли інформація неповна.

Лімітування — це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажів, кредиту тощо. Лімітування є важливим способом зниження міри ризику і застосовується банками при видачі позик, при укладенні договору на овердрафт, господарюючим суб'єктом — при продажу товарів у кредит (за кредитними картками), за дорожніми чеками та єврочеками; інвестором — при визначенні сум вкладення капіталу тощо.

Страхування та хеджування фінансових ризиків є одним з найбільш поширених способів зниження його міри.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Законодавство визначає форми та види страхових послуг (рис. 10.1).

Погляд на страхування як на страхову послугу дає змогу визначити низку специфічних рис, які відрізняють страхові послуги від решти фінансових послуг. Ось ці риси та їхній зміст:

- 1) невидимість, абстрактність послуги;
- 2) нематеріальний характер;
- 3) прояв споживчої вартості лише після її придбання;
- 4) надання страхової послуги супроводжується взаємним обміном зобов'язань сторін;
- 5) початкова невизначеність наданої послуги у вартісній оцінці, а також у часі.

■ **Страхування виконує такі функції:** ризику, створення і використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, превентивну.

Зазвичай набір послуг СК включає майнові види страхування, особисте страхування, медичне страхування, автострахування, страхування корпоративних ризиків, банківське страхування.

Рис. 10.1. Форми та види послуг на страховому ринку України

Страхова послуга може стати *ексклюзивною*. Наприклад, до складу найбільшої страхової компанії зі світовим ім'ям «Ллойд» входить синдикат, що займається страхуванням нестандартних ризиків — частин тіла зірок, вагітності від інопланетян та інших екстраординарних бажань клієнтів. Якщо ще кілька років тому PR-хід НАСК «Оранта», що застрахувала голос Таїсії Повалій, здавався неординарним, то тепер про таке страхування заявляють десятки

компаній. Серед заявлених клієнтів більшості СК обов'язково присутні «розкручені» імена. Під таких клієнтів компанії розробляють програми рівня «еліт», що передбачають додатковий сервіс. Наприклад, в автострахованні може йтися про надання клієнтові автомобіля, якщо його транспорт в ремонті.

Операції з перестраховування є необхідною умовою для забезпечення платоспроможності страховиків у разі, коли:

- страховик приймає на себе страхові зобов'язання в обсягах, що можуть перевищувати можливості їх виконання за рахунок власних активів;
- страхова сума за окремим об'єктом і видом страхування перевищує 10 % суми сплаченого страхового фонду і створених страхових резервів на останню звітну дату;
- перестраховування є передумовою здійснення інших видів діяльності (міжнародні перевезення, експлуатація об'єктів підвищеного ризику, великомасштабні інвестування тощо).

Перестраховикам дозволяється здійснювати операції з перестраховування тільки з тих видів страхування, на проведення яких вони мають ліцензію.

Договори перестраховування, в яких об'єктом страхування є фінансові результати страхової діяльності страховика (цедента, перестраховальника), можуть укладатися страховиками, які отримали ліцензію на страхування виданих гарантій (порук) і прийнятих гарантій. Договори перестраховування повинні передбачати умову зобов'язання перестраховика здійснити за заявою страховика (цедента, перестраховальника) сплату частини страхових сум і страхових відшкодувань, передбаченої цими договорами, безпосередньо страхувальнику в разі неплатоспроможності страховика (цедента, перестраховальника).

5. ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чинним законодавством встановлені обмеження щодо видів діяльності, якими можуть займатися страхові компанії (страховики).

Згідно зі ст. 2 Закону про страхування, предметом безпосередньої діяльності страховика може бути тільки:

- 1) страхування;
- 2) перестраховування;
- 3) фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Виходячи з норм Закону про страхування до фінансової діяльності, пов'язаної з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням, можна віднести такі види діяльності:

- **кредитна** (кредитування житлового будівництва при розміщенні резервів зі страхування життя);
- **інвестиційна** (при розміщенні резервів страхування життя і медичного страхування);
- **інша фінансова діяльність** (вкладення коштів у цінні папери, розміщення депозитних внесків).

Для страховиків чинним законодавством України передбачені різні механізми оподаткування зазначених видів діяльності.

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції закону України від 22.05.97 р., № 283/97-ВР (далі — Закон про податок на прибуток) для операцій зі страхування і перестраховування передбачений особливий порядок оподаткування, що регламентується п. 7.2 цього Закону. Інші доходи, одержувані страховиками, складаються податком на прибуток у загальному порядку.

Так, згідно з підпунктом 7.2.1 Закону про прибуток, дохід від страхової діяльності юридичних осіб — резидентів (операцій зі страхування і перестраховування) оподатковується за такими ставками:

- 0 % — при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення;
- 3 % — при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з інших видів страхування.

Якщо страховик здійснює операції, які оподатковуються за різними ставками, він повинен вести окремий податковий облік таких операцій (пп. 7.2.2 Закону «Про податок на прибуток»).

Зазначимо, що до доходів від страхової діяльності, зокрема, належать:

- ◆ страхові внески і страхові премії за договорами страхування та перестраховування;
- ◆ комісійні винагороди за перестраховування;
- ◆ частки від страхових сум і страхових відшкодувань, сплачені перестраховиками;
- ◆ повернуті суми з централізованих страхових резервних фондів тощо.

Для цілей оподаткування під оподатковуваним доходом розуміється сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій (валових внесків), одержаних (нарахованих) страховиками-резидентами протягом звітного періоду за договорами страхування і перестраховування ризиків на території України або за її межами, зменшена на суму страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), сплачених страховиком за договорами перестраховування з резидентом.

Доходом страховика є сума валових внесків, які фактично отримані ним на розрахунковий рахунок, а також нараховані на його користь за договорами страхування та перестраховування, що набули чинності (у тому числі сума комісійних винагород цедента, отриманих від перестраховика). Нагадаємо, що договір страхування набуває чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено таким договором (ст. 18 Закону № 85).

Якщо страховик одержує доходи з інших джерел (наприклад, від фінансової діяльності), такі доходи оподатковуються у загальному порядку за ставкою 25 %. При цьому до валових витрат, пов'язаних з одержанням таких доходів, не включаються витрати страховика, пов'язані зі здійсненням операцій зі страхування (перестраховування) (пп. 7.2.3 Закону «Про податок на прибуток»). До таких витрат, зокрема, належать виплати страхових сум і страхових відшкодувань, відрахування до централізованих страхових резервних фондів, витрати на проведення страхування, відрахування до технічних резервів та інші витрати, що включаються до собівартості страхових послуг.

При здійсненні інвестиційної діяльності оподатковуваною вважається лише та частина інвестиційного доходу, яка належить страховику та визначається як різниця між сумою доходу, одержаного (нарахованого) від розміщення коштів резервів зі страхування життя, та сумою витрат страховика на ведення справи, що не можуть перевищувати 15 % отриманого інвестиційного доходу. Якщо страховик здійснює відрахування в математичні резерви зі страхування життя, то сума інвестиційного доходу, що належить страховику, зменшується на суму відрахувань у такі математичні резерви, що не можуть перевищувати 85 % суми інвестиційного доходу, який належить страховику.

Існування різних підходів оподаткування реального сектору економіки та зазначених видів страхової діяльності стимулює переведення доходів із секторів з вищим податковим навантаженням до сектору страхування, де він є значно нижчим. Саме різний рівень оподаткування є передумовою для запровадження фінансових схем за участю страхових організацій з метою мінімізації податків.

Станом на 01.07.08 р. на податковому обліку перебуває 2 612 страхових компаній, з них 458 юридичних осіб, які зареєстровані в державному реєстрі фінансових установ. З них 69 займаються страхуванням життя (Life) та 389 іншими видами страхування (Non-Life).

За результатами I півріччя 2008 року відбулось зростання на 62 % суми валових внесків та податку на прибуток. Надходження від податку на прибуток зросли зі 116 до 188 млн грн.

Проте, незважаючи на зростання надходжень від страхових компаній, діючий режим оподаткування страхової діяльності у розмірі 3 % від страхових доходів спотворює розвиток ринку страхування, зменшує його прозорість та інвестиційну привабливість.

Відбуваються значні структурні викривлення страхового ринку за видами та об'єктами страхування, особливо за ризиками, витрати на страхування яких відносяться до складу валових витрат, залишається низьким відсоток страхових виплат щодо зібраних премій.

Неврегульованість інвестиційної діяльності страхових компаній дає змогу страховикам виводити з під оподаткування значні обсяги отриманих доходів.

Страхові компанії здійснюють придбання цінних паперів акцій та векселів вітчизняних емітентів на позабіржових ринках, що не мають визначеної ринкової вартості і ціна яких визнача-

ється на договірних засадах. Такі ризикові цінні папери надалі використовуються для розрахунків за договорами перестрахування з метою зменшення сплати податку на прибуток.

Незважаючи на збільшення обсягів добровільної сплати податку на прибуток страховими компаніями у 2007 році, порівняно з 2006 роком, є достатньо підстав стверджувати про наявність резервів збільшення надходження податку на прибуток за рахунок вдосконалення податкових норм.

Отже, впровадження загальної системи оподаткування страхової діяльності є неминучим в умовах, що склалися в Україні.

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ

Український страховий ринок перебуває на етапі вдосконалення (як в розрізі законодавчого регулювання, системи оподаткування, так і фінансового потенціалу). Як відомо, недокапіталізація страхового ринку є проблемою нестачі грошей у країні. Перестрахування у іноземних перестраховиків у цьому випадку є логічним виходом. Це необхідна умова забезпечення фінансової стійкості й нормалізації діяльності вітчизняного страховика, що сприяє розширенню його страхової діяльності. Так, при передачі частини ризику в перестрахування між страховиком і перестраховиком підписується документ «ковер-нота», у якому серед умов перестрахування зазначаються, зокрема, такі важливі реквізити, як сума відповідальності (страхова сума) та сума перестраховального платежу.

До характерних рис страхової компанії, залученої до схеми відмивання, належать:

- низька платоспроможність, рівень виплат (менше 20 % надходжень);
- великий обсяг страхових платежів за найбільш «популярними» для відмивання видами страхування (фінансові ризики, майно);
- високі показники за обсягом перестраховувальних операцій (особливо нерезидентам);
- «закритість» інформації та непублічність компанії.

З іншого боку, з перестрахуванням пов'язана безліч нелегальних схем перекачування грошей за кордон. Наприклад, **страхування фінансових ризиків є ідеальним інструментом для відмивання коштів**. Загалом ризик зловживань підвищується при роботі з перестраховальними компаніями-нерезидентами, які не мають рейтингу Standart&Poors або MOODY'S.

Перестрахування — спосіб відшкодування збитків за допомогою перерозподілу страхових резервів (первинного страхового фонду). Страхова компанія передає одному або декільком перестраховкам ту частину ризику, що перевищує її фінансові можливості, та забезпечує прийнятну однорідність ризиків та збалансованість свого страхового портфеля.

Недосконалість законодавства дозволяє створювати компанії-одноденки, які працюють протягом одного кварталу. Через них проводять дуже великі платежі за кордон і одразу їх знищують, здаючи ліцензії й купуючи іншу «транзитну» фірму (наприклад, фіктивні структури, зареєстровані в пільговій Чорнобильській зоні).

У 2004 в Україні розпочалася кампанія боротьби з незаконним виведенням капіталів за кордон через перестрахування. Указом Президента «Про систему заходів по усуненню причин і умов, що сприяють прояву злочинності й корупції» було доручено Національному банку України й Держфінпослуг посилити протидію відмиванню грошей та їх вивезенню за кордон.

У страховому секторі за 2007 рік Держфінпослуг проведено 947 перевірок страхових компаній (в т.ч. відокремлених структурних підрозділів страхових компаній) та страхових посередників.

За результатами перевірок за порушення законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, до страхових компаній та страхових посередників у 2007 році було застосовано 997 заходів впливу, зокрема:

- розпоряджень про усунення порушень законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом — 39;
- постанов про застосування штрафу — 79;
- рішень про зупинення (анулювання) дії ліцензій на право здійснення страхової діяльності — 20 тощо.

У результаті зазначених нововведень під санкції регулятора потрапили 68 страхових компаній, яких регулятор зобов'язав розірвати договори зі страховиками-нерезидентами, які не відповідають чинному законодавству.

Ознаками схем перестрахування за кордон є такі:

- низькі рейтинги фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів; або різка зміна рейтингу протягом дії договору перестрахування;
- місцезнаходженням страховиків та перестраховиків-нерезидентів є країна, яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та боротьби з тероризмом, або офшорна зона чи країна зі сприятливим податковим режимом;
- укладання договорів ретроцесії із сумнівними особами;
- нестандартні чи очевидно економічно не вигідні умови договору страхування/перестрахування (об'єкт страхування, страхові суми, страховий/перестраховий платіж та порядок сплати тощо).

При цьому схема може реалізовуватись **шляхом:**

- залучення фіктивних осіб (в т.ч. страхових компаній-«одноденку»);
- здійснення операцій зі страховиками (перестраховиками) нерезидентами, які не мають ліцензії та не є об'єктами страхового нагляду;
- фальсифікації рейтингу фінансової стійкості (штучне завищення);
- фальсифікації страхового випадку;
- невиконання перестраховиками умов договорів перестрахування/страхування;
- укладання договорів перестрахування за участю підставних брокерів-нерезидентів.

За українським законодавством такі брокери повинні мати постійні представництва в Україні, зареєстровані як платники податків і внесені до Державного реєстру страхових та перестрахових брокерів.

Відповідно, **поширені варіанти** легалізації кримінальних доходів через страхову компанію:

1. Укладання фіктивного договору страхування.

Придбавши страховий поліс, наприклад, на страхування здоров'я на значну суму «брудних» коштів та інсценізувавши (лише на папері) незначну побутову травму, можна одержати цілком легальний дохід. Звичайно, схема реалізується при змові зі страховиком.

2. Повернення страхових платежів.

Брудні кошти, внесені як страховий платіж, повертаються за вимогою страхувальника достроково. За дострокове розірвання договору зі страховою компанією сплачується невеликий штраф або неустойку, але отримані гроші можна буде використовувати в офіційній фінансовій системі. При цьому забезпечується «розрив ланцюга» в схемі відмивання.

Ще один варіант схеми — «помилкове» зарахування страхових платежів.

3. Перестрахування за кордон (рис. 10.2).

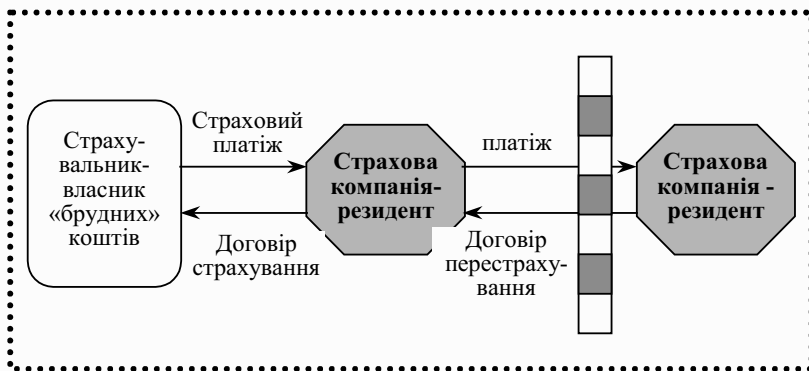

Рис. 10.2. Схема відмивання коштів за допомогою перестрахування

Схема з застосуванням перестраховування може реалізовуватись і в межах країни. Але в такому випадку різко знижується її ефективність: реалізація значно ускладнюється — збільшуються витрати та ризик виявлення (з огляду на категорії та рівень ризиків, які може прийняти на себе внутрішній ринок перестраховування). Договір страхування перестраховується за кордоном, кошти на цілком законних підставах направляються в іноземну компанію (часто з офшорної юрисдикції).

Оплату за договором страхування (полісом) здійснює або клієнт, який бажає легалізувати кошти, або афілійована зі страховиком фірма. Також, для реалізації схеми страховик може через афілійовані структури створити перестраховальну компанію в офшорній зоні (це може коштувати лише кілька сотень доларів). Розкрити й довести протизаконність злочинного механізму вкрай складно.

Типові порушення страхових компаній у сфері фінансового моніторингу:

— порушення статей 5 та 11 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»;

— наказу Держфінмоніторингу від 24.04.2003 № 40 «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню у легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом»;

— розпорядження Держфінпослуг від 05.08.2003, № 25 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами».

Узагальнюючи практику страхування, можна встановити, що типологія способів відмивання грошей у цій сфері може бути представлена в такому вигляді:

а) дострокове припинення дії договору страхування. У цьому випадку злочинець купує поліс страхування через посередника або безпосередньо у страховика. Одержавши поліс, через деякий час злочинець відмовляється від нього для того, щоб одержати викупну суму, незважаючи на те, що він зазнає фінансових втрат. Для їх зменшення необхідна злочинна змова зі страховиком;

б) повернення страхувальнику зайво переплачених коштів за договором страхування. За цією схемою страхувальник вносить до страховика платежів більше, ніж передбачено договором страхування. Згодом він повертається до страховика з вимогою про повернення зайвих сплачених коштів. Страховик погоджується і, зазвичай, вимагає сплатити штраф та повертає клієнту кошти, наприклад, чеком. Таким чином, злочинець ефективно приховує зв'язок між цими коштами і тією незаконною дією, внаслідок якої вони отримані;

в) укладання договору страхування без згоди страхувальника. Для цього страховий брокер повинен мати згоду клієнта укласти договір страхування. Для здійснення цієї операції брокер повинен одержати доручення від страхувальника. На підставі цього доручення брокер укладає два договори страхування: один за кошти клієнта і на його умовах, а інший — за «брудні» на невідомих клієнту умовах;

г) кредитне страхування з фіктивним страховим випадком. Ця схема передбачає використання нагромаджень за договором страхування, створених за рахунок одноразового страхового платежу, на отримання кредиту для купівлі нерухомості;

д) використання послуг страховика, який перебуває в іншій юрисдикції, ніж страхувальник;

е) псевдостраховування. З метою приховування виплат особам, які контролюють діяльність страхової компанії (формально — її клієнтам), страховик, нібито перестраховуючи свої ризики, перераховує кошти іншій страховій компанії.

З огляду на те, що на ринку страхових послуг існує загроза використання його для відмивання грошей, Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS) визначила роботу щодо боротьби з цим явищем своїм пріоритетним завданням. Зокрема в Рекомендаціях для органів страхового нагляду та страхових організацій (січень 2002 року) було розглянуто питання використання страхування для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, і підкреслено значення таких принципів:

1) знай свого клієнта. Законодавство різних країн, що стосується боротьби з відмиванням доходів, скасовує для організацій, що здійснюють ідентифікацію і надають компетентним органам відомості про підозрілі угоди, вимогу професійної таємності. Водночас, зако-

нодавство ставить за обов'язок організаціям, що надають інформацію, зберігати таємницю щодо направлення інформації в компетентні органи. За розголошення подібних відомостей зазвичай передбачається дуже суворе покарання, оскільки злочинці можуть скористатися ними у власних цілях;

2) співпраця з правоохоронними органами. IAIS вважає боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму важливою проблемою при здійсненні нагляду за діяльністю страхових компаній. Тому ця міжнародна організація звернулася до FATF з проханням надати асоціації статус спостерігача, запропонувала свої коментарі до Консультаційної статті щодо перегляду рекомендацій FATF і бере участь у засіданнях робочої групи FATF з перегляду цих рекомендацій.

7. КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Головною проблемою для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів. Особливо гострою є проблема забезпечення довгострокових зобов'язань за договорами страхування життя. Основним джерелом інвестування страхових резервів залишаються банківські вклади (депози-ти) (4 млрд грн), які мають постійну дохідність та відносну забезпеченість гарантуванням вкладів відповідно до чинного законодавства. У 2007 році дохідність за банківськими вкладами була в середньому нижче рівня інфляції. Інші активи, вільні від зобов'язань, найчастіше вкладалися в цінні папери (акції та облигації).

В Україні має відбуватись зростання частки добровільного страхування з одночасним збільшенням масштабів обов'язкового. Необхідно створювати структурні основи для розвитку добровільного страхування.

Аналіз різних видів страхування засвідчує існування багатьох проблем у цій сфері ринку фінансових послуг.

Зокрема, система обов'язкового особистого страхування на транспорті має ряд недоліків, до яких належить вкрай низький рівень виплат по такому страхуванню, яке фактично перетворилось в своєрідний «транспортний» податок на пасажирів. Транспортні організації України при укладенні агентських угод зі страховиками практикують норму встановлення комісійної винагороди на свій рахунок в розмірі до 80 % страхових премій, сплачених пасажирями по обов'язковому страхуванню від нещасних випадків на залізничному транспорті. Крім того, страхування поширюється на пасажирів міжміського транспорту в сумах, які не відповідають реально заподіяним збиткам.

Найбільш досконалим механізмом економічного захисту постраждалих пасажирів і перевізників при аваріях на транспорті є страхування цивільної відповідальності перевізників за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у т. ч. й пасажирів.

Світовий досвід свідчить, що обов'язкове страхування відповідальності перевізників в сумі, не меншій, ніж це визначено певним законом, забезпечує своєчасну та повну компенсацію постражданим і гарантує захист доходів транспортних організацій.

Аналогічні недоліки притаманні й іншим видам обов'язкового особистого страхування, які «заміняють» страхування відповідальності.

Надзвичайно актуальним на сьогодні в Україні залишається питання низької «страхової» культури населення.

Економічні і соціально-психологічні передумови розвитку страхування тісно взаємопов'язані між собою, як на особистому, так і бізнесовому рівнях свідомості. «Страхова» культура формується з підвищенням добробуту: як тільки з'являються матеріальні цінності та певний надлишок фінансових ресурсів, з'являється бажання забезпечити стабільність майнового становища. Поява такої «культури» — це інерційний процес. Зазвичай, між цими моментами може пройти декілька років. Велике значення має й освітній рівень потенційного страхувальника: чим він вищий, тим краще сприймається поняття ризику.

Головну увагу треба приділити не реалізації таких кількісних цілей як, наприклад, зростання частки страхування у ВВП країни до 5 %, а забезпеченню передумов для того, щоб страхування вирішувало соціально-економічні проблеми країни. Це створить інституційні основи попиту на страхування, який на певному етапі становлення вітчизняного страхування може бути об'єктивно обмежений через неплатоспроможність частини населення країни.

Аналізуючи страховий ринок з позицій інтернаціоналізації національної економіки, інтеграції у світовий економічний простір, визначають три головних фактори впливу на страховий ринок України: глобалізація усєї світової економіки; інтеграція в ЄС; інтеграційні процеси страхових ринків країн, що входять у СНД.

Одним зі ключових пріоритетів діяльності в сфері страхування має бути **запровадження нормативів достатності капіталу та інших показників та вимог, що обмежують ризики по операціях страховиків з фінансовими активами**. Особливістю діяльності страховика є забезпечення страхового захисту за умови акумулювання коштів у вигляді надходжень страхових премій до страхових резервів. Ця особливість потребує гарантій щодо здатності страхової компанії відповідати за своїми зобов'язаннями перед страхувальниками. Однією з гарантій є фінансова надійність страховика, яка визначається нормативами достатності капіталу та іншими показниками та вимогами, що обмежують ризики по операціях страховиків з фінансовими активами.

Український страховий ринок після офіційного набуття нашої держави членства у СОТ зазнав деяких змін. Зокрема, знято обмеження щодо участі на ньому транснаціональних страхових компаній або їхніх філій. Таким чином, глобалізація створила додаткові можливості для вітчизняного страхування. Серед них — удосконалення регулювання страхової діяльності з боку держави на основі міжнародного досвіду; поліпшення якості обслуговування, розширення набору послуг; використання новітніх технологій і світового досвіду, посилення конкуренції між суб'єктами страхового ринку.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Чим обумовлено виникнення страхування?

- 1) створенням страхових товариств;
- 2) ризиковим характером суспільного виробництва;
- 3) необхідністю мати додаткові резерви;
- 4) немає правильної відповіді.

2. Яка з функцій не притаманна страхуванню?

- 1) контрольна;
- 2) ризикова;
- 3) фіскальна;
- 4) створення страхових резервів.

3. Діюча в Україні система страхування депозитів полягає в:

- 1) створенні міжбанківського фонду страхування всіх видів депозитів;
- 2) створенні державного фонду страхування депозитів фізичних осіб;
- 3) зобов'язанні всіх комерційних банків вкладати кошти в розмірі встановленого процента від залишку депозитів у державні цінні папери або тримати їх на депозитних рахунках в НБУ?
- 4) зобов'язанні всіх комерційних банків, що мають ліцензію на здійснення депозитних операцій з фізичними особами, вкладати кошти в державні боргові зобов'язання на суму, що відповідає залученим від фізичних осіб коштам, з обов'язковою передачею цих цінних паперів в НБУ;
- 5) вірної відповіді немає.

4. Страховий тариф — це:

- 1) процентна ставка, яка нараховується на страхову суму;
- 2) грошова сума, яку має виплатити страховик в разі страхового випадку;
- 3) ставка страхового внеску страховику з одиниці застрахованої суми за невизначений період страхування;
- 4) вірної відповіді немає.

5. Страхування — це:

- 1) система економічних відносин щодо створення фондів фінансових ресурсів для відшкодування збитків тим, хто здійснив страховий внесок;

- 2) спільне страхування страхувальниками одного чи декількох об'єктів страхування;
- 3) вид цивільно-правових відносин між страховиком та страхувальником;
- 4) вірної відповіді немає.

6. Страховий ринок — це:

- 1) купівля—продаж страхових цінних паперів;
- 2) сукупність страхових компаній і послуг, що надаються ними;
- 3) діяльність страхових агентів, які діють від імені і за дорученням страховика;
- 4) вірної відповіді немає.

7. Основним суб'єктом страхування є:

- 1) кредитор;
- 2) страховик;
- 3) фондова біржа;
- 4) страхувальник.

8. Головна сутність страхування полягає в:

- 1) оформленні угоди про заставу майна;
- 2) оформленні угоди на оренду майна;
- 3) оформленні угоди про захист майнових осіб за настання певних подій, визначених договором.

9. Компанії, які забезпечують інвесторам страховий захист від різного роду ризиків:

- 1) пенсійні фонди;
- 2) інвестиційні фонди;
- 3) страхові компанії;
- 4) вірної відповіді немає.

10. Грошова сума, яка виплачується страховиком за умовами майнового страхування і страхування відповідальності за настання страхового випадку, — це:

- 1) страховий платіж;
- 2) страхове відшкодування;
- 3) франшиза;
- 4) вірної відповіді немає.

Рівень II

11. Сучасний стан страхового ринку України.
12. Добровільне страхування: особисте, майнове страхування, страхування відповідальності.
13. Перспективи та проблеми міжнародної інтеграції страхового ринку України.
14. Основні законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують діяльність учасників ринку страхових послуг.
15. Принципи і методи надання послуг.
16. Підстави для надання страхових послуг.
17. Права та обов'язки страхової компанії.
18. Права та обов'язки страхувальника.
19. Політика формування ціни на страхові послуги.
20. Державне обов'язкове страхування.
21. Недержавне обов'язкове страхування.
22. Обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті.
23. Обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.
24. Страхування відповідальності власників транспортних засобів.
25. Здійснення послуг з перестрашування.
26. Виплати страхових сум відшкодувань.
27. Процедура виплат страхових сум/відшкодувань.
28. Особливості формування страхових резервів.
29. Суб'єкти та об'єкти страхування.
30. Права та обов'язки страхувальника. Вирішення суперечок.
31. Обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті.
32. Страхування наземного транспорту.
33. Страхування ризиків, пов'язаних із предметом застави.
34. Страхування права власності на об'єкти нерухомості.
35. Страхування від нещасних випадків.
36. Страхування здоров'я на випадок хвороби.
37. Безперервне страхування здоров'я.
38. Страхування кредитів.
39. Особливості страхування інвестиційних ризиків.
40. Страхування виданих гарантій (поручительств) та прийнятих гарантій.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	15, 18, 27, 33, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 17, 21, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 29, 34, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	2, 3, 4, 8, 9
ІІ р.	21, 34, 25, 28, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	6, 10, 1, 5, 7
ІІ р.	18, 22, 26, 30, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	7, 5, 2, 9, 3
ІІ р.	16, 21, 24, 27, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	2, 7, 4, 9, 3
ІІ р.	20, 24, 28, 32, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	25, 12, 16, 20, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	3, 5, 7, 9, 10
ІІ р.	22, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	32, 11, 24, 14, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	13, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 21, 24, 28, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 25, 29, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35

ЛІТЕРАТУРА: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 24, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 47, 50, 66, 101, 184, 104, 116, 123, 144, 145, 146, 150, 151, 242, 243, 244, 239

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

1. Основні терміни і поняття.
2. Державне регулювання і контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг недержавними пенсійними фондами.
4. Характеристика фінансових послуг недержавних пенсійних фондів.
5. Особливості оподаткування у сфері недержавного пенсійного забезпечення.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу недержавними пенсійними фондами.
7. Конкурентні стратегії подальшого розвитку недержавних пенсійних фондів.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Ануїтет — періодичні пенсійні виплати, які здійснюються з установленими інтервалами часу доти, доки не настане певна подія, визначена у відповідному договорі;

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) — юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у порядку, визначеному Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року № 1057-IV.

Вкладник недержавного пенсійного фонду — особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування грошових коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту.

Зберігач пенсійного фонду — банк, який провадить депозитарну діяльність зберігача цінних паперів та відповідає вимогам цього Закону.

Пенсійні активи — активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до законодавства, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Пенсійні депозитні рахунки — вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб, що відкриваються банківськими установами з урахуванням умов, установлених законодавством, для накопичення заощаджень на виплату пенсії.

Пенсійні кошти — сума зобов'язань у грошовому виразі пенсійного фонду перед його учасниками, страхової організації перед застрахованими особами згідно з договорами страхування довічної пенсії або банківської установи перед вкладниками, які відкрили пенсійні депозитні рахунки.

Адміністратор недержавного пенсійного фонду (АНПФ) — юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів на умовах цього закону.

Учасник недержавного пенсійного забезпечення — фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи і яка має право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором страхування або договором про відкриття пенсійного депозитного рахунку та цим законом.

Компанія з управління активами (КУА) — юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії на провадження такої діяльності.

Чиста вартість одиниці пенсійних внесків — розрахункова вартість одиниці пенсійних внесків, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів пенсійного фонду на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день підрахунку. Чиста вартість одиниці пенсійних внесків на день надходження першого пенсійного внеску до пенсійного фонду встановлюється у розмірі 1 гривні.

Чиста вартість активів пенсійного фонду — різниця між вартістю активів пенсійного фонду на день проведення підрахунку та загальною сумою зобов'язань пенсійного фонду, що підлягають виконанню на день проведення підрахунку.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЬ У СФЕРІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.03 р., № 1057/IV визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності.

Залежно від напрямку та сфери діяльності учасників НПЗ держава гарантує дотримання законодавства з метою захисту майнових прав і законних інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ). Такий захист здійснюється шляхом нагляду та контролю відповідних державних органів.

Так, державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення *за діяльністю недержавних пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ* здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Її повноваження визначені Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року, № 1057-IV (Далі Закон № 1057), Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та іншими актами законодавства України.

Контроль *за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів, та зберігачів* здійснюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку в межах повноважень та в порядку, передбаченими законодавством.

Нагляд за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції у сфері недержавного пенсійного забезпечення здійснює Антимонопольний комітет України в межах повноважень, передбачених Законом України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції».

Система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи, запровадженій Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року. Основу такої системи складають недержавні пенсійні фонди.

Між органами державного регулювання та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення відпрацьований чіткий механізм взаємодії. Так, органи зобов'язані:

- надавати один одному інформацію, яка є необхідною для здійснення ними регулювання в сфері недержавного пенсійного забезпечення, та необхідні консультації;
- оприлюднювати перелік юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- здійснювати інші дії з координації своєї діяльності, передбачені законодавством з регулювання ринків фінансових послуг, у тому числі спільні перевірки відповідних осіб, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Антимонопольний комітет України письмово повідомляє Держфінпослуг про прийняті ним рішення щодо порушення законодавства про захист економічної конкуренції учасниками недержавного пенсійного забезпечення.

Свою чергою, органи, що здійснюють нагляд та контроль за діяльністю у сфері недержавного пенсійного забезпечення, повідомляють Антимонопольний комітет України про ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції учасниками недержавного пенсійного забезпечення.

Рішення органів, що здійснюють державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, прийняті відповідно до компетенції цих органів, є обов'язковими

для виконання пенсійними фондами, адміністраторами, особами, що здійснюють управління активами, зберігачами, страховими організаціями, банківськими установами, що відкривають пенсійні депозитні рахунки.

У разі виявлення фактів неналежного виконання зобов'язань особами, що здійснюють управління пенсійними активами, та зберігачем Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України повинна повідомити про це Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку і порушити, за необхідності, питання про застосування санкцій. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку після отримання такого повідомлення зобов'язана поінформувати Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України про вжиті заходи.

У разі неналежного виконання зобов'язань банківською установою, що відкриває пенсійні депозитні рахунки, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України повинна повідомити про це Національний банк України і порушити, за необхідності, питання про застосування санкцій. Національний банк України після отримання такого повідомлення зобов'язаний поінформувати Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України про вжиті заходи.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України повинна вживати заходів щодо захисту прав учасників недержавного пенсійного забезпечення, в тому числі шляхом подання позову до суду в інтересах таких осіб, якщо їх права порушуються будь-якими особами, підприємствами, установами, організаціями, у т. ч. органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України застосовує засоби нагляду, інспектування та заходи впливу згідно із законодавством про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг.

Отже, контрольні функції щодо напрямків, об'єктів та ефективності інвестування учасників недержавного пенсійного забезпечення, відповідно до своєї компетенції здійснюють:

- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
- Національний банк України;
- Антимонопольний комітет України.

Крім того, цільове та ефективне використання пенсійних активів контролюється радою пенсійного фонду, інвестиційним радником, засновниками фонду.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НЕДЕРЖАВНИМИ ПЕНСІЙНИМИ ФОНДАМИ

Відповідно до Закону № 1057, **недержавне пенсійне забезпечення в Україні здійснюється на принципах:**

- законодавчого визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;
- добровільності створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- неможливості необгрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;
- рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;
- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців — платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;
- гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих Законом № 1057;
- державного регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених Законом № 1057-IV та іншими нормативно-правовими актами;

- державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

Основні принципи діяльності НПФ:

- зацікавленість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибір виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених Законом № 1057;
- економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;
- цільове та ефективне використання пенсійних коштів.

Специфіка недержавного пенсійного фонду як суб'єкта економічних відносин полягає у тому, що в системі суб'єктів недержавного пенсійного фонду відбувається процес перетворення частини заробітної плати працівника та валових витрат роботодавця на інвестиційний ресурс. І саме з позиції системних взаємовідносин суб'єктів таких фондів необхідно розглядати цей вид діяльності.

Недержавні пенсійні фонди в Україні можуть бути трьох типів:

- відкриті недержавні пенсійні фонди;
- корпоративні пенсійні фонди;
- професійні пенсійні фонди.

Середній розмір внесків, сплачених протягом 2007 року вкладниками корпоративних НПФ на користь одного учасника, складає 2025,66 грн, вкладниками професійних НПФ — 999,84 грн, вкладниками відкритих НПФ — 297,95 грн. У більшості випадків ця сума частково сплачується за рахунок коштів роботодавця і частково — за рахунок самого учасника.

Тип фонду зазначається в його статуті. Змінювати тип фонду, визначений у статуті на день реєстрації, забороняється.

При відкритому типі недержавного пенсійного фонду засновниками можуть бути будь-які юридичні особи, а учасниками — громадяни України, іноземці та особи без громадянства, незалежно від місця та характеру їх роботи.

Корпоративним пенсійним фондом вважається недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець, або кілька юридичних осіб-роботодавців, та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. При цьому, на відміну від відкритого пенсійного фонду, учасниками такого фонду є виключно громадяни, які перебувають у трудових відносинах з його засновниками або роботодавцями, які є платниками цього фонду.

Професійний пенсійний фонд — це пенсійний фонд, засновниками якого є об'єднання громадян або юридичних осіб, яке створюється за професійною ознакою. При цьому учасниками такого фонду можуть бути виключно громадяни, пов'язані за родом їх професійної діяльності.

Майбутня пенсія учасника фонду формується не тільки з його внесків у НПФ, але й доходу від інвестування цих коштів, чим займатимуться спеціально створені компанії по управлінню активами.

Крім того, цільове та ефективне використання пенсійних активів контролюється радою пенсійного фонду, інвестиційним радником, засновниками фонду.

Професійна відповідність юридичних осіб, які надають послуги недержавному пенсійному фонду, вимогам, що висуваються до таких суб'єктів підприємницької діяльності, установлюється процедурами їх державної реєстрації та ліцензування, а також сертифікацією посадових осіб та фахівців таких установ.

Важливу роль у системі недержавних пенсійних фондів відіграють зберігачі пенсійного фонду. Усі операції з активами пенсійного фонду здійснюються через зберігача. Зберігачем недержавного пенсійного фонду має право бути комерційний банк, який має ліцензії Націо-

нального банку України на здійснення банківських операцій, пов'язаних з прийманням вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб, прийняттям, розміщенням, інвестуванням та зберіганням пенсійних активів, та дозвіл Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку та на провадження професійної депозитарної діяльності зберігача цінних паперів.

Таким чином, відповідно до пенсійного законодавства, обслуговування недержавного пенсійного фонду забезпечують професійні учасники фінансового ринку: адміністратор фонду, компанія з управління активами, банк-зберігач (рис. 11.1).

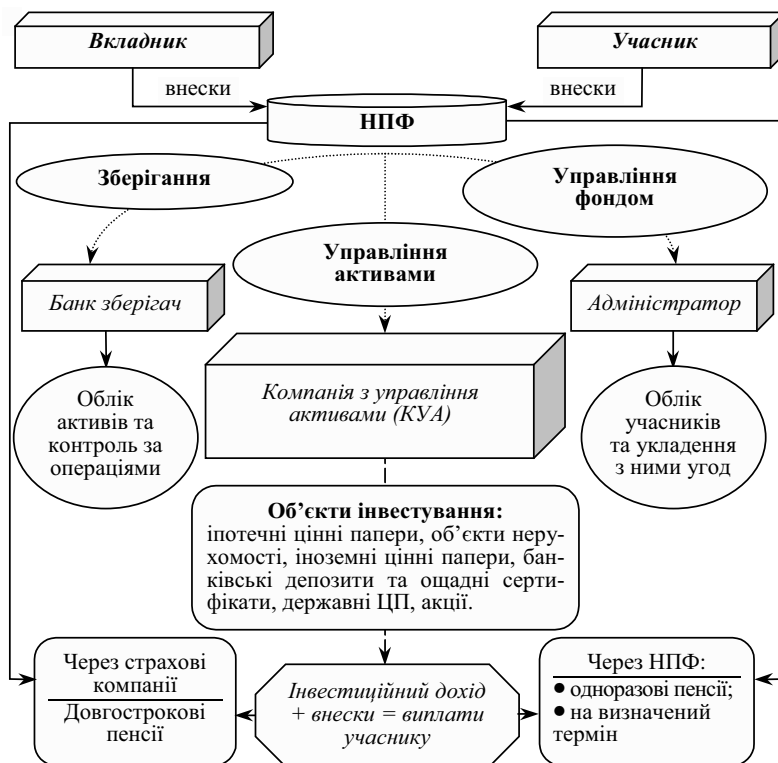

Рис. 11.1. Схема недержавного пенсійного забезпечення через недержавний пенсійний фонд

У ролі адміністратора недержавного пенсійного фонду можуть виступати:

- компанія з управління активами пенсійного фонду, з якою радою фонду укладений договір;
 - юридична особа — єдиний засновник недержавного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду;
 - юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів.

Професійна відповідність юридичних осіб, які надають послуги недержавному пенсійному фонду, вимогам, що висуваються до таких суб'єктів підприємницької діяльності, установлюється процедурами їх державної реєстрації та ліцензуванням, а також сертифікацією посадових осіб та фахівців таких установ (табл. 11.1).

РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ НЕДЕРЖАВНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Учасник системи НПЗ	Вимоги до статутного капіталу	Функції	Контроль	Відповідальність
Недержавний пенсійний фонд	—	Акумулявання коштів учасників	Держфінпослуг	—
Компанія з управлінням активами (КУА)	300 тис. євро. Для КУА-адміністратора недержавного пенсійного фонду — 300 тис. євро. Власний капітал — не менше 200 тис. євро	Операції з цінними паперами; інвестування коштів НПФ; звітність перед радою НПФ про операції за рахунок активів фонду	ДКЦПФР	Усім майном, резервним фондом у розмірі 25 % від розміру статутного капіталу
Компанія-адміністратор	Для Адміністратора недержавного пенсійного фонду — КУА — 500 тис. євро. Власний капітал — не менше 300 тис. євро	Облік засобів НПФ, передача їх від НПФ до КУА; контроль вартості чистих активів фонду; Розподіл інвестиційного доходу; переведення грошей в інший НПФ, банк або страхову компанію; контроль структури портфеля НПФ	Держфінпослуг	Всім майном, власним капіталом
Банк-зберігач	Мінімальний — 5 млн євро	Зберігання рахунків та коштів компанії — адміністратора, активів НПФ або документів, що підтверджують право НПФ на активи; прийняття на депозитні вклади частини активів НПФ від КУА; контроль, структури портфеля НПФ та об'єднання операцій КУА та АНПФ по придбанню активів	НБУ	—
Страхова компанія (СК)	Для СК по страхуванню життя — 1,5 млн	Розрахунок та здійснення аннуїтетних (протягом життя) виплат учаснику НПФ	Держфінпослуг	—

Отже, конструкція недержавного пенсійного фонду базується на диверсифікації функцій, тобто механізм роботи немов розбитий на кілька етапів, на кожному з яких задіяна структура, яка професійно працює в цій сфері. Пенсійні фонди тільки акумулюють кошти і обирають структури, що забезпечують їхню подальшу діяльність. Запровадження такого механізму ускладнює можливості нецільового або корисливого використання пенсійних коштів та захищає недержавний пенсійний фонд від прямої втрати активів (вилучення, розкрадання шляхом шахрайства, маніпулювання цінами тощо).

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами відповідно шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

У процесі недержавного пенсійного забезпечення беруть участь такі суб'єкти (рис. 11.2)

Структура майна недержавного пенсійного фонду складається з двох елементів: власне майна фонду та активів фонду (сукупності коштів, призначених для здійснення пенсійних виплат всім учасникам фонду).

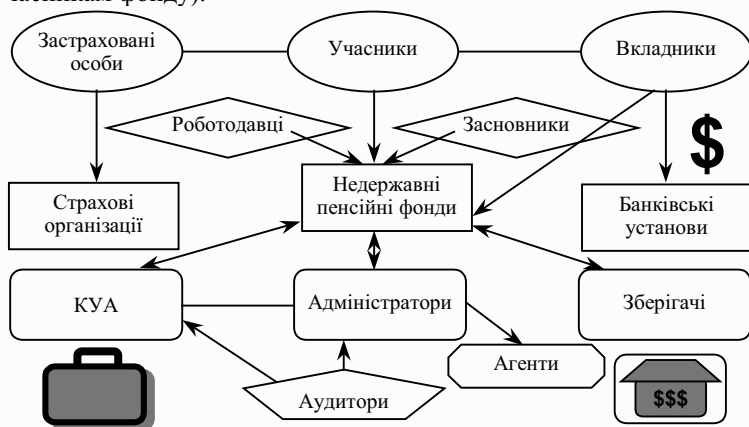

Рис. 11.2. Суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення

Частина інвестиційного прибутку є власністю фонду і використовується як джерело формування власного майна підприємства. Інша частина інвестиційного прибутку йде на поповнення активів фонду. Крім цього, ще одна частина інвестиційного прибутку також може використовуватися на формування фондів і резервів, які створюються в інтересах учасників.

Джерелами формування власного майна фонду є внески засновників до статутного фонду, частина інвестиційного прибутку, що йде на забезпечення функціонування і розвиток фонду, внески вкладників на утримання фонду, а також інші законні надходження. Використовується і витрачається власне майно фонду на забезпечення його статутної діяльності.

Конкретний прибуток недержавного пенсійного фонду заздалегідь визначений умовами пенсійного договору і фактично не залежить від результатів діяльності цього фінансового інституту.

У процесі своєї діяльності недержавний пенсійний фонд отримує доходи, за рахунок яких він покриває свої витрати. Доходи фонду складаються з:

• частини інвестиційного прибутку, отриманого з пенсійних внесків, які розміщені на іменних пенсійних рахунках, що залишається в розпорядженні фонду і є його власністю. Вона визначається у відсотках від суми прибутку (встановлюється умовами пенсійного договору і становить зазвичай 20—25 %);

• комісійного збору, що встановлюється у відсотках від суми першого пенсійного внеску вкладника, якщо це передбачено умовами пенсійного договору;

- доходу з обігу власних коштів пенсійного фонду (статутні кошти);
- надходження з інших джерел, які не заборонені законодавством.

Після того, як укладений договір на додаткове пенсійне забезпечення, фонд здійснює витрати, пов'язані з веденням справи:

- ◆ витрати на виготовлення бланків договорів, контрактів;
- ◆ полісів, книжок учасників;
- ◆ витрати, пов'язані з математичними (актуарними) розрахунками пенсійних схем;
- ◆ витрати на рекламу;
- ◆ витрати на накопичення необхідної інформації;
- ◆ заробітна плата персоналу фонду (основна та додаткова) з нарахуваннями;
- ◆ плата за оренду приміщення;
- ◆ оплата комунальних послуг, послуг зв'язку;
- ◆ витрати на утримання й обслуговування автотранспорту;
- ◆ амортизаційні відрахування.

Перелічені витрати становлять собівартість послуг недержавних пенсійних фондів.

Комбінований спосіб оплати послуг недержавного пенсійного фонду дозволяє йому гарантувати певний власний прибуток навіть за несприятливих умов розміщення пенсійних активів.

Основним документом, що дає право на здійснення операцій з пенсійними активами і на відповідну оплату послуг недержавного пенсійного фонду, є пенсійний договір, укладений між вкладником і недержавним пенсійним фондом.

Вкладниками недержавного пенсійного фонду можуть бути також і нерезиденти. Наприклад, коли за умовами пенсійних договорів іноземна юридична або фізична особа перераховує пенсійні внески на користь громадян України, що не суперечить пенсійному законодавству України.

У цьому разі недержавний пенсійний фонд отримує пенсійні внески в іноземній валюті на свій валютний рахунок, а пенсійні виплати робить громадянам України у вітчизняній валюті за офіційним курсом. Оплата послуг недержавного пенсійного фонду вкладниками-нерезидентами може робитися аналогічно до схем, описаних для резидентів.

Недержавні пенсійні фонди здійснюють такі послуги:

- укладання договору про додаткове пенсійне забезпечення;
- відкриття іменних пенсійних рахунків учасників;
- ведення справ учасників;
- розміщення пенсійних внесків на депозитних рахунках;
- регулярне ознайомлення учасників з розміром пенсійного накопичення;
- надання послуг додаткового пенсійного забезпечення працівникам підприємств (трудої пенсії);
- одноразові пенсійні виплати;
- виплати всієї накопиченої на рахунку учасника суми протягом декількох років;
- виплати визначеними сумами до вичерпання коштів на рахунку;
- довчні виплати;
- виплати з інвалідності тощо.

Яка ж послідовність кроків на шляху укладання пенсійного контракту?

1. Необхідно заповнити *Анкету Вкладника*, тобто анкету своїх даних, та *Анкету Учасника*, тобто анкету даних особи, на користь якої будуть здійснюватися внески, і надіслати їх до НПФ факсом, або електронною поштою, разом з *копіями сторінок паспорту та довідкою про присвоєння ідентифікаційного коду* (свого та особи, на користь якої будуть здійснюватися внески). Важливо, щоб дані, які зазначені в *Анкеті Вкладника* та в *Анкеті Учасника*, повністю збігались з даними документів (паспорта, довідки про присвоєння

ідентифікаційного номера, Свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Крім того, необхідно повідомити НПФ номер обраної пенсійної схеми. На підставі отриманих анкет Адміністратором Фонду будуть підготовлені документи на підпис.

2. Ви приходите до офісу НПФ та надаєте:

- засвідчені копію особистого *паспорта та довідки про присвоєння ідентифікаційного номера*, а також (за наявності) *копію Свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування*;

- засвідчені підписом особи, на користь якої будуть здійснюватися внески, *копію її паспорта та довідки про присвоєння ідентифікаційного коду* (за наявності), а також (за наявності) копію її Свідоцтва про соціальне страхування.

В офісі НПФ або компанії-Адміністратора підписуються підготовлені Адміністратором 3 (три) примірники *Пенсійного контракту з додатком, Анкету Вкладника*.

Особа, на користь якої планується здійснення пенсійних внесків, також підписує ті самі 2 (три) примірники *Пенсійного контракту з додатками та Анкету Учасника*.

4. Адміністратор відкриває особі, на користь якої плануються здійснювати пенсійні внески пенсійний рахунок та повідомляє реквізити для перерахування внесків шляхом надання *Пам'ятки*, у якій й зазначається повністю вся інформація щодо пенсійного рахунку вказаної вище особи.

Пенсійні внески сплачуються у національній валюті України шляхом перерахування сум пенсійних внесків на рахунок Фонду у Банку-зберігачеві:

- через обрану платником банківську установу;
- поштовим переказом;
- через бухгалтерію за місцем Вашої основної роботи.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ У СФЕРІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Про збільшення інтересу до недержавного пенсійного забезпечення у 2007 році свідчить зростання кількості учасників НПФ відповідно до укладених контрактів: протягом року вона зросла на 85,4 тис. осіб (на 44 %) і на 31.12.07 становила 278,7 тис. осіб.

Участь у недержавному пенсійному фонді дає змогу не лише забезпечити власне оподаткування, а й можливість не оптимізувати власне оподаткування.

Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» (далі — Закон № 889) чітко обумовив вимоги щодо оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від недержавних пенсійних фондів.

Так, відповідно до підпункту 4.2.5 пункту 4.2 статті 4 Закону № 889, сума страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, що сплачуються платнику податку за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення, за договорами пенсійного вкладу, у випадках та розмірах, визначених підпунктом 9.8.2 пункту 9.8 статті 9 цього Закону, включаються до складу загального місячного оподатковуваного доходу платника податку.

Відповідно до підпункту 4.3.33 пункту 4.3 статті 4 Закону № 889, сума страхової виплати, страхового відшкодування, викупна сума або їх частина, отримувана платником податку за договором довгострокового страхування життя, сума пенсійної виплати з системи недержавного пенсійного забезпечення, сума виплат за договором пенсійного вкладу, визначені у порядку, встановленому підпунктом 9.8.3 пункту 9.8 статті 9 цього Закону не включаються до складу загального місячного або річного оподатковуваного доходу.

Порядок застосування підпунктів 4.3.32 — 4.3.33 пункту 4.3 статті 4 Закону № 889 визначається центральним органом виконавчої влади, який здійснює контроль за небанківськими фінансовими установами відповідно до закону, за узгодженням з Комітетом Верховної Ради України, до повноважень якого входять зазначені питання.

Вимоги щодо оподаткування доходів, отриманих за договорами недержавного пенсійного забезпечення та пенсійних вкладів, обумовлені пунктом 9.8 статті 9 Закону № 889.

Так, згідно з підпунктом 9.8.1 пункту 9.8 статті 9 Закону № 889, податковим агентом платника податку — вкладника за договором пенсійного вкладу, учасника недержавних пенсійних

фондів є адміністратор недержавних пенсійних фондів, який здійснює нарахування виплат за договором пенсійного вкладу та за договором з недержавним пенсійним фондом.

При розгляді зазначених питань слід враховувати, що відповідно до підпункту 9.8.5 пункту 9.8 статті 9 Закону № 889, сума доходів, отриманих за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення, що підлягають оподаткуванню відповідно до підпунктів 9.8.2 та 9.8.4 цього пункту, зменшується на суму страхових внесків, сплачених за такими договорами до 1 січня 2004 року.

Таким чином, для визначення обов'язків щодо сплати податку з доходів фізичних осіб Законом № 889 (зі змінами і доповненнями) забезпечено дотримання принципів рівності, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, стабільності (забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року), обумовлених статтею 3 Закону України «Про систему оподаткування».

Податкові важелі економічного стимулювання розвитку сфери добровільних пенсійних накопичень

Щоб недержавне пенсійне забезпечення дійсно посіло вагоме місце в системі пенсійного забезпечення України, необхідним є державне стимулювання добровільних пенсійних накопичень за рахунок усіх зацікавлених осіб. Безумовно, одним із найпотужніших важелів економічного стимулювання є система оподаткування. Але цей механізм для держави є «витратним», оскільки передбачає відмову від частки поточних надходжень до бюджету, тому він має бути економічно обґрунтованим та комплексним, щоб не тільки помірковано стимулювати накопичення пенсійних заощаджень, але й створювати рівні умови для функціонування різних груп фінансових установ, які здійснюють накопичення та управління пенсійними активами.

Податкові пільги учасників НПФ.

Відповідно до пп. 4.2.4 Закону «Про податок з доходів фізичних осіб»:

- 1. Не включаються до складу загального місячного оподаткованого доходу фізичної особи суми пенсійних внесків на недержавне пенсійне забезпечення, що сплачуються:*
 - особою-резидентом на власну користь;*
 - одним із членів сім'ї першого ступеня споріднення такої фізичної особи на її користь;*
 - працедавцем-резидентом за свій рахунок за договором недержавного пенсійного забезпечення фізичної особи-працівника, якщо така сума не перевищує 540 грн (у 2004 р.).*

До податкового кредиту включається сума фактичних витрат фізичної особи — платника податку на сплату за власний рахунок пенсійних внесків НПФ. Ця сума не повинна перевищувати: а) при сплаті внесків фізичною особою на власну користь — 540 грн, б) при сплаті внесків на користь члена сім'ї — 270 грн.

Під час розробки механізму податкового стимулювання добровільного пенсійного забезпечення слід враховувати:

- 1) джерела сплати внесків, які включають внески;
- 2) особу, на користь якої здійснюються внески (особа — бенефіціар);
- 3) особливості пенсійних схем різних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- 4) особливості отримання виплат за пенсійною схемою;
- 5) особливості діючої системи оподаткування та окремих видів податків.

До джерел сплати внесків можуть застосовуватися такі методи стимулювання.

Для юридичних осіб, які здійснюють внески за рахунок коштів такої юридичної особи:

➤ встановлення граничної частки оподаткованого прибутку такої особи, яка може бути звільнена від оподаткування податком на прибуток у разі її використання на пенсійні внески;

➤ встановлення граничного нормативу додаткових нарахувань на фонд оплати праці на недержавне пенсійне забезпечення з віднесенням цих нарахувань до складу витрат (собівартості) підприємства.

Для фізичних осіб, які здійснюють внески за рахунок особистих доходів:

➤ звільнення сум, внесених фізичною особою до власних пенсійних схем, від оподаткування податком з доходів фізичних осіб (з можливим встановленням граничної частки доходу, який спрямовується на такі цілі);

➤ відстрочка податкових зобов'язань за прибутковим податком з громадян щодо сум, внесених фізичною особою до власних пенсійних схем (з можливим встановленням граничної частки доходу, який спрямовується на такі цілі);

➤ звільнення сум, внесених фізичною особою до власних пенсійних схем, від оподаткування прибутковим податком з громадян за прогресивною шкалою ставок (з можливим встановленням граничної частки доходу, який спрямовується на такі цілі) та оподаткування пенсійних виплат за пільговою ставкою прибуткового податку. Такий механізм дозволяє лише частково відшкодувати поточні втрати бюджету, але забезпечує додатковий соціальний захист пенсіонерів.

Щодо осіб, на користь яких здійснюються пенсійні внески, доцільна така диференціація механізмів податкового стимулювання:

- якщо особа-бенефіціар збігається з особою-платником або є пов'язаною особою (працівником або прямим родичем особи-платника), надання податкових пільг здійснюється в повному обсязі як платнику, так і бенефіціару.

- якщо особа-бенефіціар є сторонньою особою для особи-платника, податкові пільги або не застосовуються, або обмежуються (наприклад, лише відстрочкою по сплаті прибуткового податку для особи-бенефіціара).

Щодо особливостей пенсійних схем різних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, то слід зазначити, що спільним для всіх схем недержавного пенсійного забезпечення є те, що надходження за пенсійними внесками не включаються до складу об'єкта оподаткування фінансового посередника (банку, страхової компанії, фонду), який забезпечує функціонування відповідної схеми.

Відповідно до характеру зобов'язань фінансового посередника за пенсійною схемою можна виділити:

- ◆ схеми з чітко визначеними вартісними зобов'язаннями (банківські пенсійні рахунки, строкове пенсійне страхування);

- ◆ схеми з невизначеними вартісними зобов'язаннями (довічне пенсійне страхування (не визначене за строком), пенсійне забезпечення через недержавний пенсійний фонд (не визначене за розміром інвестиційного доходу).

Лише фінансові посередники (пенсійні фонди), для яких цей вид діяльності є виключним, та які несуть максимальні зобов'язання і не мають права власності на дохід від використання пенсійних активів, можуть бути «податково прозорими» (не сплачувати податок на прибуток та мати статус неприбуткової організації). Фінансові посередники, які несуть зобов'язання лише в межах умов договору та самостійно розпоряджаються власним прибутком, мають оподатковуватися на загальних підставах, з віднесенням витрат на виплату доходів на здійснені внески та собівартість своїх послуг. Виняток можуть становити фінансові посередники з невизначеним ризиком (страхові компанії з довічним страхуванням пенсій).

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НЕДЕРЖАВНИМИ ПЕНСІЙНИМИ ФОНДАМИ

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 6 лютого 2003 року, № 485-IV (далі Закон № 485), підприємства, які здійснюють управління недержавними пенсійними фондами є суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Протягом 2007 року Держфінпослуг було проведено 83 перевірки суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення (недержавних пенсійних фондів (НПФ) та адміністраторів НПФ) на предмет дотримання ними вимог чинного законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення та законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Відтак, вони зобов'язані:

➤ проводити ідентифікацію особи, яка здійснює фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу відповідно до Закону № 485, або відкриває рахунок (в тому числі депо-

зитний), на підставі наданих в установленому порядку документів або за наявності підстав вважати, що інформація щодо ідентифікації особи потребує уточнення;

➤ забезпечувати виявлення і реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

➤ надавати Уповноваженому органу інформацію про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, не пізніше трьох робочих днів з моменту її реєстрації;

➤ сприяти працівникам Уповноваженого органу у проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

➤ надавати відповідно до законодавства додаткову інформацію на запит Уповноваженого органу, пов'язану з фінансовими операціями, що стали об'єктом фінансового моніторингу, в тому числі таку, що становить банківську та комерційну таємницю, не пізніше трьох робочих днів з моменту отримання запиту;

➤ сприяти суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

➤ вживати заходів щодо запобігання розголошенню (у тому числі особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, яка надається Уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (в тому числі про факт подання такої інформації);

➤ вживати інші заходи, з метою запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

7. КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Ринок недержавного пенсійного забезпечення залишається **найбільш динамічним серед ринків небанківських фінансових послуг**. Про це свідчить стрімке зростання всіх основних показників діяльності НПФ (табл. 11.2).

Таблиця 11.2

ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Недержавні пенсійні фонди	2005	2006	2007	Темпи приросту, %	
				2006/2005	2007/2006
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.)	30,6	41,5	55,9	35,6	34,7
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	88	193	279	119,3	44,6
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	46	137	281	197,8	105,1
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	36,4	119,7	234,4	228,8	95,8
— від фізичних осіб	2,2	5,3	14,0	140,9	164,2
— від юридичних осіб	34,1	108,2	220,4	217,3	103,7
— від фізичних осіб-підприємців	0,008	0,02	0,04	150,0	100,0
Пенсійні виплати (млн. грн.)	1,7	4,0	9,1	135,3	127,5
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	2,9	3,9	5,5	34,5	41,0
Сума інвестиційного доходу (млн. грн.)	9,7	23,4	68,1	141,2	191,0
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	1,3	6,1	15,1	369,2	147,5

Джерело: Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2007 рік // Офіційний веб-сайт Дерфінпслуг. — <http://www.dfp.gov.ua>

Про збільшення інтересу до недержавного пенсійного забезпечення у 2007 році свідчить зростання *кількості учасників НПФ відповідно до укладених контрактів*: протягом року вона зросла на 85,4 тис. осіб (на 44 %) і на 31.12.07 становила **278,7 тис. осіб** (рис. 11.3).

Станом на 01.01.08 *адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 55 938 пенсійних контрактів з 42 315 вкладниками*, з яких 1764, або 4,2 % — юридичні особи, а 40 551, або 95,8 % — фізичні особи.

Протягом 2007 року відбулося більш значне, проти 2006 року, зростання загальної кількості пенсійних контрактів, укладених як з фізичними, так і з юридичними особами (рис. 11.3).

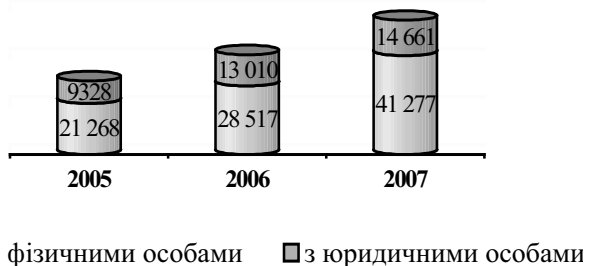

Рис. 11.3. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів за 2005—2007 рр.

Участь комерційних банків у системі НПЗ як засновників власних КУА створює подвійний ризик, адже вони вже мають на рахунках депозити громадян, і якщо кредитний заклад збанкрутує, то буде не зрозуміло, кому насамперед повертати гроші — фондам чи вкладникам банку.

Водночас, з набуттям чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» практика функціонування НПФ супроводжується деякими проблемами.

1. *Зосередження усіх ланок недержавного пенсійного забезпечення в одній фінансово-промисловій групі, в структурі природних монополій.* Така «пенсійна імперія» має більші шанси збанкрутувати, особливо, якщо в подібних структурах буде відсутній чіткий розрахунок диверсифікації ризиків та відповідальності.

2. *Зв'язок функцій в ланцюгу недержавний пенсійний фонд — компанія з управління активами — адміністратор пенсійного фонду,* що створює передумови для непрозорості діяльності цих структур.

3. *Відсутність досвіду управління подібними пенсійними фондами у переважної більшості компаній та непрозорість діяльності учасників системи.* Цей фактор викликатиме недовіру з боку вкладників.

4. *Низька відповідальність учасників системи недержавного пенсійного забезпечення.* Мова йде про відсутність кримінальної відповідальності для посадових осіб, які будуть причетні до управління активами недержавних пенсійних фондів та адмініструванню фондів. Найстрашніше покарання, якого може зазнати нечистою та непрофесійною компанією — позбавлення ліцензії.

5. *Проблема відповідальності за ті гроші, які компанії з управління активами отримують від недержавних пенсійних фондів.* Товариство з обмеженою відповідальністю несе відповідальність за зобов'язаннями тільки своїми активами. Умовно кажучи, це 300 тис. євро статутного фонду, 200 тис. євро власного капіталу, плюс 25 % від величини статутного фонду — обов'язкові резерви. Водночас, компанія з таким статутним фондом може управляти активами на десятки мільйонів. Враховуючи, що усі адміністративні витрати на діяльність та обслуговування недержавних пенсійних фондів фінансуються з його активів, існує ризик банального «проїдання» коштів такого фонду неефективним керуючим.

Основні проблеми у діяльності недержавних пенсійних фондів:

— відсутність диверсифікації ризиків з боку НПФ;

— непрозора діяльність суб'єктів недержавної пенсійної системи;

— низький рівень менеджменту;

— відсутність кримінальної відповідальності для посадових осіб, які будуть причетні до управління активами НПФ.

Тому особливо актуальним постає завдання **якісного вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення**, вирішення якого можливе шляхом:

- створення високого рівня довіри до національної системи НПЗ з боку суспільства;
- підвищення зацікавленості у недержавних пенсійних програмах з боку роботодавців;
- забезпечення професійного управління активами майбутніх пенсіонерів з дохідністю, що перевищує рівень інфляції;
- створення умов для становлення недержавних пенсійних фондів як вагомого інвестиційного ресурсу для стратегічно важливих і соціально значущих секторів національної економіки.

Держфінпослуг із залученням міжнародних експертів Світового банку напрацювала та почала втілювати **комплексну системну програму, спрямовану на підвищення якості роботи НПФ та привабливості недержавного пенсійного забезпечення** за чотирма основними напрямками:

- 1) підвищення ефективності роботи НПФ;
- 2) підвищення рівня роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб про переваги недержавних пенсійних фондів та їх участі в системі НПЗ;
- 3) посилення рівня державного нагляду в цій сфері;
- 4) вдосконалення законодавчої та нормативної бази системи недержавного пенсійного забезпечення.

Для підвищення ефективності роботи недержавних пенсійних фондів Держфінпослуг разом з іншими державними органами вживатиме заходів щодо розширення фінансового інструментарію, який забезпечує надійність та прийнятну дохідність для інвестування активів цих установ.

Пріоритетними завданнями за цим напрямком є: застосування переваг Закону України «Про акціонерні товариства», яким закріплюються найкраща практика корпоративного управління і міжнародні стандарти, спрямовані на захист прав та законних інтересів інвесторів, насамперед, портфельних (до них належать НПФ), підвищується надійність корпоративних цінних паперів, збільшуються їх різновиди на організованому фондовому ринку України; розробка нового й удосконалення чинного законодавства, що регулює створення та розвиток організаційно оформлених ринків товарних ресурсів (землі, нерухомості, об'єктів комерційної інфраструктури тощо) як обов'язкової умови забезпечення ліквідності об'єктів іпотеки, поширення випусків іпотечних цінних паперів (заставних, іпотечних облигацій, житлових сертифікатів); удосконалення законодавчих та нормативних актів, що визначають умови випуску середньо- і довгострокових державних боргових цінних паперів із плаваючим доходом, які будуть спеціально призначені для інвестування пенсійних коштів.

Водночас передбачається запровадити заходи щодо: удосконалення нормативно-правової бази щодо спрощення порядку проведення валютних операцій компаніями, які здійснюють управління активами інституційних інвесторів, у тому числі НПФ, яке усуне штучні перешкоди на шляху інвестування активів пенсійних фондів в іноземні цінні папери інвестиційного класу; врахування в Державній програмі приватизації вимог РНБО щодо переходу фіскальної до інвестиційної спрямованості приватизації та підтримки за її допомогою фондового ринку; забезпечення якісного, згідно зі світовими стандартами, рейтингування фінансових інструментів та внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Покращення ефективності роботи НПФ планується також шляхом підвищення прозорості та якості роботи цих установ й інфраструктури, що їх обслуговує.

Крім того, передбачається вжити заходів щодо: провадження обмежень на інвестування активів НПФ фінансові інструменти їх засновників та афілійованих з ними осіб; конкретизації визначення «інших» активів, в які можуть інвестуватися активи НПФ (такими активами можуть бути лише ті, вартість яких чітко визначена); забезпечення розкриття інформації про реальних власників НПФ, КУА, адміністраторів та зберігачів, що обслуговують пенсійні фонди; посилення повноважень та відповідальності банків-зберігачів за дотримання чинного законодавства при збереженні активів НПФ та операціях із фінансовими інструментами, в які інвестуються ці активи.

Особлива увага приділятиметься вдосконаленню оподаткування операцій у системі НПЗ. Зокрема, плануються такі заходи: звільнення від оподаткування податком на додану вартість діяльності з адміністрування НПФ; забезпечення виконання податковими органами законодавчих норм щодо включення пенсійних внесків до складу податкового кредиту з до-

ходів фізичних осіб та обґрунтування щорічного перерахунку сум; встановлення рівних умов оподаткування пенсійних виплат з пенсійного фонду (одноразової виплати та виплати на визначений строк); удосконалення оподаткування у процесі інвестування активів недержавних пенсійних фондів в об'єкти нерухомості.

Згідно з другим напрямком підвищення якості діяльності НПФ також передбачає: підвищення рівня роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб про переваги недержавних пенсійних фондів та їх участі в системі НПЗ; роз'яснення необхідності врахування витрат на зазначені заходи в державному і місцевих бюджетах, фінансових планах учасників системи НПЗ; розповсюдження серед населення інформації про переваги НПЗ, порівняно з іншими шляхами довгострокового накопичення (страховими і банківськими продуктами) та надійність отримання додаткових виплат при досягненні пенсійного віку учасниками НПФ; сприяння активізації роботи міністерств, відомств, Фонду держмайна, обласних і місцевих адміністрацій та органів самоврядування щодо залучення роботодавців до пенсійних накопичувальних програм та роз'яснення змісту пенсійної реформи серед працюючого населення, зокрема підприємств державної і комунальної форм власності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Статутний капітал компанії з управління активами недержавного пенсійного фонду повинен становити не менше:

- 1) 200 тис. євро;
- 2) 300 тис. євро;
- 3) 500 тис. євро;
- 4) вірної відповіді немає.

2. Компанія з управління активами, яка має ліцензію на управління активами інституту спільного інвестування:

- 1) може отримати ліцензію на управління активами пенсійного фонду;
- 2) не може отримати ліцензію на управління активами пенсійного фонду;
- 3) може отримати ліцензію на управління активами пенсійного фонду, якщо статутний капітал не менше 300 тис. грн;
- 4) вірної відповіді немає.

3. Професійний адміністратор, який отримав ліцензію на здійснення діяльності з управління активами пенсійного фонду:

- 1) має право управляти активами інституту спільного інвестування;
- 2) не має права управляти активами інституту спільного інвестування;
- 3) має право управляти активами інституту спільного інвестування за умови подання необхідних документів до ДКЦПФР;
- 4) вірної відповіді немає.

4. Прийнятий Верховною Радою України 9 липня 2003 року пакет Законів по пенсійній реформі законодавчо організовує з 01.01.2004 р. пенсійну систему:

- 1) одного рівня;
- 2) двох рівнів;
- 3) трьох рівнів;
- 4) вірної відповіді немає.

5. Для юридичних осіб — вкладників недержавних пенсійних фондів передбачена податкова пільга у розмірі ... відсотків щодо фонду оплати праці:

- 1) 15;
- 2) 25;
- 3) 35;
- 4) вірної відповіді немає.

6. Відповідно до прийнятого законодавства про недержавне пенсійне забезпечення пенсійний вік, з якого учасник фонду має право розпочати отримувати пенсійні виплати:

- 1) може відрізнятись від пенсійного віку в системі державного пенсійного забезпечення;
- 2) може відрізнятись від пенсійного віку в системі державного пенсійного забезпечення, не більше ніж на 10 років;
- 3) не може відрізнятись від пенсійного віку в системі державного пенсійного забезпечення;
- 4) вірної відповіді немає.

7. Пенсійні виплати в системі недержавного пенсійного забезпечення можуть бути:

- 1) накопичувальні;
- 2) термінові;
- 3) протягом життя;
- 4) вірної відповіді немає.

8. Нормативи інвестування пенсійних коштів, встановлені в обсязі ... відсотків загальної вартості пенсійних активів у банківську систему:

- 1) 20;
- 2) 30;
- 3) 40;
- 4) вірної відповіді немає.

9. Особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування грошових коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту — це:

- 1) учасник недержавного пенсійного фонду;
- 2) вкладник недержавного пенсійного фонду;
- 3) учасник недержавного пенсійного забезпечення;
- 4) вірної відповіді немає.

10. Юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії на провадження такої діяльності, — це:

- 1) адміністратор пенсійного фонду;
- 2) компанія з управління майном;
- 3) банк-хранитель;
- 4) вірної відповіді немає.

Рівень II

11. Основні законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують діяльність недержавних пенсійних фондів.

12. Базові терміни і поняття у сфері діяльності недержавних пенсійних фондів.
13. Принципи і методи надання послуг недержавних пенсійних фондів.
14. Переваги та недоліки недержавних пенсійних фондів.
15. Правові відносини між недержавним пенсійним фондом і вкладником.
16. Оплата послуг у сфері діяльності недержавних пенсійних фондів.
17. Проблемні питання у сфері діяльності недержавних пенсійних фондів
18. Укладання договору про додаткове пенсійне забезпечення.
19. Відкриття іменних пенсійних рахунків учасників.
20. Регулярне ознайомлення учасників з розміром пенсійного накопичення.
21. Укладання договору про додаткове пенсійне забезпечення.
22. Відкриття іменних пенсійних рахунків учасників.
23. Здійснення пенсійних виплат.
24. Додаткове пенсійне забезпечення працівників підприємств.
25. Що включає реформована пенсійна система України?
26. Охарактеризуйте рівні пенсійної системи України.
27. Назвіть обставини, які відрізняють недержавні пенсійні фонди від інших інвесторів.
28. Назвіть основні види та нормативи кількісних обмежень пенсійних активів НПФ.
29. Охарактеризувати структуру недержавного пенсійного забезпечення.
30. Яким чином здійснюється диверсифікація активів пенсійних фондів?
31. Державний нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів.
32. Дати визначення видів пенсійних виплат.
33. Оподаткування недержавних пенсійних фондів.
34. Характеристика напрямків діяльності недержавного пенсійного фонду.
35. Управління корпоративними пенсійними фондами.
36. Актuarні розрахунки — це...
37. Що містить концепція пенсійної реформи.
38. Дати характеристику суб'єктам, які надають професійні послуги пенсійному фонду.
39. Розкрити основні принципи діяльності недержавних пенсійних фондів.
40. Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	15, 18, 27, 33, 40

Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 17, 21, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 29, 34, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 23, 26, 30, 35
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	2, 3, 4, 8, 9
II р.	21, 34, 25, 28, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	6, 10, 1, 5, 7
II р.	18, 22, 26, 30, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	7, 5, 2, 9, 3
II р.	16, 21, 24, 27, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	2, 7, 4, 9, 3
II р.	20, 24, 28, 32, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	25, 12, 16, 20, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	3, 5, 7, 9, 10
II р.	22, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	32, 11, 24, 14, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 21, 24, 28, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 25, 29, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 23, 26, 30, 35

ЛІТЕРАТУРА: 12, 32, 36, 40, 97, 102, 108, 116, 123, 125, 145, 147, 150, 151, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 250

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль за наданням фінансових послуг з лізингу. Правовідносини між лізингодавцями та лізингоодержувачами.
3. Загальні принципи діяльності та надання фінансових послуг з лізингу.
4. Характеристика основних фінансових послуг з лізингу.
5. Особливості оподаткування фінансових послуг з лізингу в лізингодавця та лізингоодержувача.
6. Основні засади здійснення фінансового моніторингу фінансових послуг з лізингу.
7. Стратегії розвитку ринку фінансових послуг з лізингу України в умовах фінансової глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Лізинг — це діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Лізинг — це договір про оренду заводу, промислових товарів, обладнання, нерухомості для використання їх у виробничих цілях орендаром, у той час як товари купуються орендодавцем і він зберігає за собою право власності (Європейська федерація національних асоціацій лізингових компаній).

Лізингодавець — юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу.

Лізингоодержувач — фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу за договором лізингу від лізингодавця.

Продавець лізингового майна — фізична або юридична особа, в якій лізингодавець придбаває річ, що в подальшому буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу.

Предмет договору лізингу — може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена, відповідно до законодавства, до основних фондів (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг (оренду).

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів — фінансовий чи оперативний.

Фінансовий лізинг — за договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі). Строк договору фінансового лізингу повинен відповідати вимогам ст. 1.18.2 Закону «Про оподаткування прибутку підприємств» щодо покриття первісної вартості та амортизації предмета лізингу.

Оперативний лізинг — господарська операція, що передбачає відповідно до договору оперативного лізингу передавання лізингоодержувачу майна, що підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого лізингодавцем на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом.

Сублізинг — це вид піднайму предмета лізингу, відповідно до якого, лізингоодержувач за договором лізингу передає третім особам (лізингоодержувачам за договором сублізингу) у користування за плату на погоджений строк, відповідно до умов договору сублізингу, предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу; обов'язковою умовою здійснення сублізингу є наявність письмової згоди лізингодавця.

Зворотний лізинг — це договір лізингу, який передбачає продаж основних фондів фінансовій організації з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів фізичною чи юридичною особою в оперативний чи фінансовий лізинг.

Пайовий лізинг — це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше 80 % вартості набутого для лізингу майна.

Чистий («сухий») лізинг — при якому всі витрати з обслуговування лізингового майна бере на себе лізингоодержувач.

Повний («мокрый») лізинг — всі витрати з обслуговування лізингового майна бере на себе лізингодавець. Його використовують, зазвичай, самі виробники устаткування. За вартістю повний лізинг один з найдорожчих, оскільки у лізингодавця збільшуються витрати на технічне обслуговування, супроводження кваліфікованим персоналом, ремонт, постачання необхідної сировини та комплектуючих виробів тощо.

Міжнародний лізинг — це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА НАДАННЯМ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ. ПРАВОВІДНОСИНИ МІЖ ЛІЗИНГОДАВЦЯМИ ТА ЛІЗИНГООДЕРЖУВАЧАМИ

Лізингова діяльність, здійснювана в будь-якій організаційній формі, крім банківської, не ліцензується. Комерційними банками для здійснення лізингових операцій потрібно одержання спеціальної ліцензії НБУ, отримання якої регламентується нормами Інструкції «Про порядок здійснення контролю і отримання ліцензій за експортними, імпорнтними та лізинговими операціями». Ця Інструкція визначає основні правила та порядок здійснення банківською установою лізингової операції, регламентує порядок здійснення контролю з боку банку за реалізацією послуг з лізингу, зокрема міжнародного, у випадку, коли через банківську установу здійснюються відповідні розрахунки між суб'єктами договору щодо надання послуг з лізингу.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг регулює здійснення лізингових операцій в Україні таким чином:

- розробляє і затверджує нормативно-правові акти, обов'язкові до виконання, які регулюють порядок надання послуг з лізингу фінансовими установами, а також юридичними особами, що не є фінансовими установами, та контролює їх виконання;
- здійснює реєстрацію та веде Державний реєстр фінансових установ, що мають право надавати послуги з фінансового лізингу; веде реєстр лізингодавців — юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги;
- визначає порядок, якого необхідно дотримуватись при наданні послуги фінансового лізингу юридичними особами — суб'єктами господарювання, які мають визначене законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг право надавати послугу з фінансового лізингу;
- здійснює контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринку лізингових послуг;
- у разі порушення законодавства про фінансові послуги, нормативно-правових актів застосовує заходи впливу та накладає адміністративні стягнення;
- надсилає фінансовим установам та саморегульованим організаціям обов'язкові до виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про фінансові послуги, зокрема в частині надання лізингових послуг.

Основним правовим джерелом, яке регулює міжнародне співробітництво з участю українських суб'єктів господарського життя, визначає поняття лізингу (у розумінні законодавця), а також загальні правові та економічні засади його здійснення, є Закон України «Про фінансовий лізинг». Цим нормативним актом визначено, що об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме і

рухоме майно, яке можна віднести до основних фондів відповідно до законодавства, у тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень.

Згідно з цим Законом, договір лізингу укладається письмово у формі багатосторонньої угоди з участю лізингодавця, лізингоодержувача, продавця об'єкта лізингу або двосторонньої угоди між лізингодавцем і лізингоодержувачем.

Господарський кодекс у ст. 292 визначає основні положення щодо регулювання лізингу. У Цивільному кодексі розділі 6 зазначаються основні умови лізингового договору. Зокрема за договором лізингу лізингодавець передає або зобов'язується передати лізингоодержувачеві у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі), чітко визначається предмет лізингового договору і відповідальність продавця предмета договору лізингу.

Потрібно звернути увагу на визначення фінансового лізингу. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону «Про фінансовий лізинг», під ним передбачається вид цивільно-правових відносин, що виникають з договору лізингу. Таким чином, розробники Закону виходили з того, що по-перше, лізингові відносини — це матеріальні відносини, які можуть бути ефективно врегульовані лише нормами цивільного права, та, по-друге, для виникнення лізингових зобов'язальних правовідносин достатньо укласти договір фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Визначення фінансового лізингу в новому Законі вигідно відрізняється від того, що міститься в статті 292 Господарського кодексу України та не суперечить Цивільному кодексу України. Також слід зазначити, що з моменту набрання чинності Закону «Про фінансовий лізинг» положення ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» суперечать визначенню фінансового лізингу, тому не може бути застосоване податковими органами, а керуватися слід критеріями, що випливають зі ст. 1 нового Закону. Крім того, визначення фінансового лізингу, на відміну від того, що наведене в 292 ГК України, не обтяжене вказівками на те, що лізинг — це підприємницька діяльність чи вид інвестиційної діяльності.

У ст. 3 Закону лізингове майно, як і в ЦКУ, розглядається вже не як об'єкт, а як предмет лізингу з аналогічним визначенням, з тією лише різницею, що в Законі серед речей, які не можуть бути предметом договору лізингу зазначені єдині майнові комплекси підприємств та їх структурні підрозділи, проте у ЦКУ серед заборонених об'єктів передбачливо зазначені «інші речі, встановлені законом».

Зайвим, на нашу думку, було виключення із Закону «Про фінансовий лізинг» колишньої статті 4 «Види та форми лізингу». Якщо стосовно видів лізингу питання їх відсутності в Законі зрозуміле, то визначення форм лізингу (а не простий їх перелік, як в ГКУ) ми не знайшли в жодному нормативному акті. Особливо це стосується такого важливого різновиду лізингу, як пайовий. Таким чином захищалися інтереси як кредиторів, так і лізингоодержувачів, оскільки інвестування власної частки (не менше 20 %) лізингодавцем зменшувало ризик кредиторів та частку лізингового платежу, сплаченого лізингоодержувачем, що відшкодовує відсотки за кредит.

Законом «Про фінансовий лізинг» дозволено здійснювати сублізинг, регулюванню якого присвячена ст. 5. Водночас внесене принципово нове правило, яке не притаманне відносинам піднайму, відповідно до якого у разі передачі предмету лізингу в сублізинг право вимоги до продавця переходить до лізингоодержувача за договором сублізингу. Це стосується правил, закріплених в ст. 808 ЦКУ. Також встановлено більш жорсткіше, порівнянно з загальними положеннями про найм (оренду), правило про те, що при передачі предмета лізингу в сублізинг обов'язковою умовою договору сублізингу є згода лізингодавця за договором лізингу, що надається в письмовій формі. В цьому випадку йдеться про істотність такої умови для договору сублізингу.

Окрім Закону України «Про фінансовий лізинг» та інших актів законодавства України, дже-релами регулювання міжнародних лізингових відносин за участю України є підписані нею між-народні договори, а також договори, що укладаються комерційними суб'єктами лізингу.

Права та обов'язки лізингодавця

Лізингодавець має право:

- 1) здійснювати перевірки дотримання лізингоодержувачем умов користування предме-том лізингу та його утримання;
- 2) стягувати з лізингоодержувача прострочену заборгованість у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса; вимагати від лізингоодержувача відшкодування збитків відповідно до законодавства;
- 3) вимагати повернення предмета лізингу та виконання грошових зобов'язань за догово-ром сублізингу йому в разі невиконання чи прострочення виконання зобов'язань лізингоо-держувачем за договором лізингу.

Лізингодавець зобов'язаний:

- 1) у передбачені договором строки надати лізингоодержувачу предмет лізингу у стані, що відповідає його призначенню та умовам договору;
- 2) попередити лізингоодержувача про відомі йому особливі властивості та недоліки предмета лізингу, що можуть становити небезпеку для життя, здоров'я, майна лізингооде-ржувача чи інших осіб або призводити до пошкодження самого предмета лізингу під час користування ним;
- 3) відповідно до умов договору своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу;
- 4) відшкодувати лізингоодержувачу витрати на поліпшення предмета лізингу, утри-мання або усунення недоліків.

Права та обов'язки лізингоодержувача

Лізингоодержувач має право:

- 1) обирати предмет лізингу та продавця або встановити специфікацію предмета лізингу і доручити вибір лізингодавцю;
- 2) відмовитися від прийняття предмета лізингу, який не відповідає його призначенню та/або умовам договору, специфікаціям;
- 3) вимагати розірвання договору лізингу або відмовитися від нього у передбачених за-коном та договором випадках; вимагати відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням умов договору.

Лізингоодержувач зобов'язаний:

- 1) користуватися предметом лізингу згідно з призначенням та умовами договору; своє-часно та повністю виконувати зобов'язання щодо його утримання;
- 2) своєчасно сплачувати лізингові платежі;
- 3) надавати лізингодавцеві доступ до предмета лізингу і забезпечувати можливість здій-снення перевірки умов його використання та утримання;
- 4) письмово повідомляти лізингодавця, а в гарантійний строк і продавця, про всі випад-ки виявлення несправностей предмета лізингу;
- 5) повернути предмет лізингу у стані, в якому він був прийнятий у володіння, з ураху-ванням нормального зносу, або у стані, обумовленому договором.

Право власності на предмет лізингу

Предмет лізингу протягом усього терміну дії договору лізингу є власністю лізингодавця. У разі переходу права власності на предмет лізингу від лізингодавця до іншої особи відпо-відні права та обов'язки лізингодавця за договором лізингу переходять до нового власника предмета лізингу.

Якщо сторони договору лізингу уклали договір купівлі-продажу предмета лізингу, то право власності на предмет лізингу переходить до лізингоодержувача в разі та з моменту сплати ним визначеної договором ціни, якщо договором не передбачене інше.

Право користування об'єктом лізингу належить лізингоодержувачу тільки на умовах, визначених договором лізингу.

Предмет лізингу не може бути конфіскований, на нього не може бути накладений арешт у зв'язку з будь-якими діями або бездіяльністю лізингоодержувача. Порядок відшкодування збитків, завданих у зв'язку з банкрутством лізингоодержувача, визначається згідно з умовами договору лізингу та законодавством України.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ

Довідкова інформація: Протягом 2007 р. фінансовими компаніями та юридичними особами без статусу фінансової установи укладено 9293 договорів **фінансового лізингу** на суму 16 877,6 млн грн, що майже у 5 разів перевищує обсяги 2006 року. Вартість об'єктів лізингу, що є предметом укладених у 2007 році договорів, становить майже 11,7 млрд грн. На кінець року обсяг чинних договорів фінансового лізингу (портфель угод — 15 197 договорів) становив 20,23 млрд грн.

Протягом I півріччя 2008 року фінансовими компаніями було укладено договорів фінансового лізингу на суму 4,81 млн грн, вартість об'єктів лізингу за договорами, укладеними лізингодавцями, що не є фінансовими установами, протягом I півріччя 2008 року, зменшилася, порівнянно з аналогічним періодом 2007 року, на 11,2 %.

Розподіл вартості чинних станом на кінець 2007 року договорів фінансового лізингу за галузями має такий вигляд: транспорт — 64 %, будівництво — 8 %, сфера послуг — 6 %, сільське господарство — 7,5 %, харчова промисловість — 3,3 %, металургія — 0,4 %, машинобудування — 0,1 %, легка промисловість — 0,4 %, добувна промисловість — 1,1 %, хімічна промисловість — 0,3 %, інші — 9 %.

Середня вартість об'єкта лізингу, який є предметом договорів, укладених у 2007 році, становить 1 254,8 тис. грн.

Вартість чинних на кінець 2007 року договорів фінансового лізингу більш ніж в 4 рази перевищує їх вартість станом на кінець 2006 року, що свідчить про зростання попиту на лізингові послуги та зростання вартості об'єктів лізингу. На 128 % зросла середня вартість чинних договорів фінансового лізингу: якщо на кінець 2006 р. вона становила 584 тис. грн, то на кінець 2007 року — 1331 тис. грн.

Всеукраїнська асоціація «Укрлізинг»

Всеукраїнська асоціація лізингу «Укрлізинг» створена у 1997 році і є добровільною громадською організацією, об'єднує фахівців лізингу на основі спільності інтересів. Сьогодні асоціація «Укрлізинг» об'єднує провідних спеціалістів з лізингу та фінансової діяльності, більш ніж 150 колективних та індивідуальних членів — установ банків, фінансових, лізингових, страхових компаній, вищих навчальних закладів, а також лізингові фонди, які є регіональними представництвами. Основною метою діяльності «Укрлізингу» є інформаційне, методичне, наукове і освітнє сприяння розвитку лізингу в Україні, крім того, захист спільних інтересів фахівців з лізингу у справі вирішення нагальних економічних проблем.

Асоціації. Всеукраїнську асоціацію лізингу «Укрлізинг» 05.10.1997 прийнято в члени Європейської федерації національних лізингових асоціацій «LEASEUROPE».

Основні напрямки діяльності асоціації:

- сприяє розвитку лізингової діяльності в промисловості, сільському господарстві та інших галузях виробництва; видавничої діяльності щодо забезпечення методичною літературою суб'єктів лізингового бізнесу;

- узагальнює досвід лізингової діяльності, створює базу даних наявного досвіду;
- сприяє організації обміну досвідом між українськими і закордонними лізинговими компаніями;
- здійснює аналіз нормативних актів, що стосуються діяльності лізингових компаній;
- формує інформаційно-правову базу в сфері лізингу;
- надає науково-методичні, інформаційні, консультативні і практичні послуги своїм членам та організаціям;

- надає допомогу членам асоціації у вирішенні проблемних питань та захищає їхні інтереси;
- поширює безплатно нову економічну і спеціальну літературу серед членів асоціації та інших суб'єктів лізингової діяльності.

Основним методом надання лізингових послуг є передача лізингодавцем у виключне користування на визначений термін лізингоодержувачу майна за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів у терміни і на умовах, визначених у договорі лізингу.

Основні принципи надання лізингових послуг:

- 1) Договір лізингу має бути укладений у письмовій формі та відповідати вимогам законодавства України.
- 2) Визначення об'єкта лізингу, умов та термінів його поставки.
- 3) Визначення терміну, на який укладається договір лізингу.
- 4) Визначення умов страхування об'єкта лізингу.
- 5) Встановлення розміру, складу та графіка сплати лізингових платежів, умови їх перегляду; умов переоцінки вартості об'єкта лізингу.
- 6) Визначення умов експлуатації та технічного обслуговування, модернізації об'єкта лізингу та надання інформації щодо його технічного стану.
- 7) Визначення умов реєстрації об'єкта та договору лізингу в порядку і випадках, передбачених законодавством України.
- 8) Визначення умов повернення об'єкта лізингу чи його викупу після закінчення дії договору.
- 9) Визначення умов дострокового розірвання договору лізингу.
- 10) Визначення умов надання відомостей про фінансовий стан лізингоодержувача.

Суб'єктами лізингової угоди є сторони, які мають безпосередній стосунок до об'єкта лізингу. До прямих учасників лізингової угоди належать:

- **лізингодавець** — юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- **лізингоодержувач** — фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- **продавець** (постачальник) — фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в подальшому буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;
- інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Не можуть бути об'єктами лізингу: об'єкти оренди державного майна згідно зі ст. 4 Закону «Про оренду державного майна» (цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурні підрозділи, крім окремого індивідуально визначеного майна державних підприємств); земельні ділянки та інші природні об'єкти.

Непрямими учасниками лізингової угоди є комерційні банки, які кредитують лізингодавця та/або є гарантами угод, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми, різноманітні фонди.

Предметом договору лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, визначене індивідуальними ознаками та віднесена згідно до законодавства до основних фондів (устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка тощо), не заборонене до вільного обігу і до якого немає обмежень про передачу його в лізинг (оренду).

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ

Класична схема здійснення лізингових послуг

Лізинг як господарська операція може здійснюватися за різними схемами залежно від багатьох факторів: типу суб'єктів, що беруть участь у лізинговій операції; виду фінансуючої установи; правового характеру лізингової операції.

Усю лізингову операцію можна поділити на чотири взаємопов'язані ланки:

- укладення лізингової угоди між основними учасниками лізингу обладнання;
- пошук джерела фінансування і подальше укладення кредитного договору між фінансуючим інститутом та лізинговою компанією;
- пошуки виробника необхідного устаткування і підписання з ним договору купівлі-продажу;
- обов'язкове страхування лізингового майна.

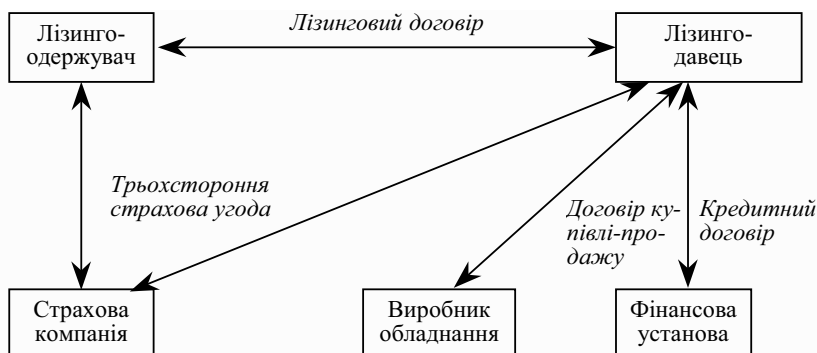

Рис. 12.1. Класична схема здійснення лізингової угоди

Таблиця 12.1

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ТА РІЗНОВИДИ ЛІЗИНГУ

Класифікаційні ознаки	Різновиди лізингу
Склад учасників	Прямий (двосторонній без посередника); непрямий (з фінансовим посередником)
Тип майна	Лізинг нерухомого та рухомого майна, мобільний лізинг, іммобільний лізинг, лізинг нематеріальних активів
Міра окупності	Лізинг з повною та частковою виплатою вартості майна протягом дії договору; фінансовий лізинг, зворотний лізинг, оперативний лізинг, револьверний лізинг
Умови амортизації	Неповна амортизація, повна амортизація, прискорена амортизація
Міра окупності та умови амортизації	Фінансовий лізинг, оперативний лізинг
Обсяг обслуговування майна	Чистий лізинг, лізинг з частковим та повним обслуговуванням майна, генеральний лізинг, «мокрый» лізинг, сервіс-лізинг
Сектор ринку	Внутрішній лізинг, зовнішній лізинг, експортний лізинг, імпортний лізинг
Наявність податкових, амортизаційних пільг	Дійсний лізинг, фіктивний лізинг
Характер лізингових платежів	Лізинг з грошовими платежами, лізинг з компенсаційними платежами, лізинг зі змішаними платежами
Термін угоди	Довгостроковий, середньостроковий, короткостроковий лізинг
Кількість сторін	Двосторонній, тристоронній, багатосторонній
Форма організації угоди	Прямий, зворотний, непрямий тристоронній, багатосторонній

Фінансовий лізинг

За договором *фінансового лізингу* лізингодавець зобов'язується набути у власну річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі). Крім того, строк договору фінансового лізингу повинен відповідати вимогам ст. 1.18.2 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» щодо покриття первісної вартості та амортизації предмета лізингу.

Лізингоодержувач може самостійно знаходити постачальника або звернутися до лізингової компанії за допомогою у пошуках постачальника і проведенні переговорів. Він обирає продавця чи виробника майна та визначає специфікації об'єкта лізингу. Розробляється бізнес-план, який обґрунтовує ціль придбання об'єкта лізингу та готується необхідний набір документів, який містить: нотаріально посвідчені копії установчих документів; бухгалтерський баланс за останній рік; економічне обґрунтування і аналіз ефективності угоди.

Лізингоодержувач проводить переговори з постачальником, під час яких узгоджує більшість технічних та комерційних питань, пов'язаних з угодою. Додатково може бути укладена угода про постачання запасних частин і проведення технічного обслуговування за окрему плату. Лізингова компанія і лізингоодержувач укладають між собою договір фінансового лізингу, згідно з яким до лізингоодержувача переходить виключне право користування об'єктом лізингу в обмін на регулярну сплату лізингових платежів.

Оперативний лізинг

Оперативний лізинг — господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає відповідно до договору передавання лізингоодержувачу майна, що підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого лізингодавцем на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом.

Після закінчення терміну дії договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути переданий у користування іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.

Ознаки оперативного лізингу:

- лізингодавець не може компенсувати всі витрати за рахунок платежів одного лізингоодержувача;
- ризик випадкової втрати або псування об'єкта лізингу належить лізингодавцю;
- договір лізингу укладається на термін, що не перевищує термін повної амортизації переданого у лізинг майна та, зазвичай, значно менший від терміну амортизації об'єкта лізингу;
- страхування та технічне обслуговування об'єкта лізингу, зазвичай, здійснюється лізингодавцем;
- після закінчення терміну дії договору лізингу майно повинно бути передане лізингодавцю.

Зворотний лізинг

Зворотний лізинг — договір лізингу, який передбачає продаж основних фондів фінансовій організації з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів фізичною чи юридичною особою в оперативний чи фінансовий лізинг.

Таким чином, при зворотному лізингу здійснюються дві операції: пряма, тобто угода купівлі-продажу майна; зворотна, тобто здача цього самого майна його продавцю в оперативний або фінансовий лізинг.

Існують такі етапи здійснення зворотного лізингу:

- проведення аудиторської перевірки діяльності підприємства;
- залучення лізинговою компанією фінансових ресурсів на придбання майна;
- продаж підприємством власних основних фондів лізинговій компанії;
- страхування майна лізинговою компанією;
- надання придбаного майна підприємству-продавцю.

При зворотній лізинговій операції одне й те саме підприємство є і продавцем, і лізингоодержувачем майна, відбувається перехід права власності на основні фонди від підприємства до лізингової компанії. Контракт на купівлю-продаж та договір лізингу укладаються одночасно та становлять одне ціле.

Рис. 12.2. Схема організації зворотного лізингу

Міжнародний лізинг

Міжнародний лізинг — це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони, згідно законодавством України, міжнародних договорів, в яких бере участь Україна.

При здійсненні міжнародного лізингу лізингодавець отримує необхідні дозволи, ліцензії, сплачує митні платежі та збори, які встановлюються та змінюються постановами Кабінету Міністрів України згідно з Тимчасовим положенням «Про порядок пропуску товарів, майна, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України».

Ліцензуванню підлягає переміщення через митний кордон України предметів, зазначених у списку товарів, що підпадають під режим ліцензування і перелік яких затверджений Верховною Радою за поданням Кабінету Міністрів України. Ліцензії на разове здійснення експортно-імпорتنних операцій видаються на основі заявок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Якщо товари підлягають контролю державних органів, слід отримати дозволи: органів Міністерства зв'язку України — на радіоелектронні засоби та високочастотні пристрої; закладів Міністерства охорони здоров'я України — на джерела іонізуючого випромінювання.

Сублізинг

У разі передачі предмета лізингу в сублізинг право вимоги до продавця (постачальника) переходить до лізингоодержувача за договором сублізингу. Обов'язковою умовою договору сублізингу є згода лізингодавця за договором лізингу, що надається в письмовій формі. За схемою сублізи-

нгу досить часто здійснюється технічне переоснащення підприємств, які входять в об'єднання або холдинг. Якщо головне підприємство не вважає ефективним пряме кредитування своїх дочірніх або залежних організацій, то воно створює або користується послугами діючої лізингової компанії, яка закуповує необхідне обладнання і постачає його на заводи.

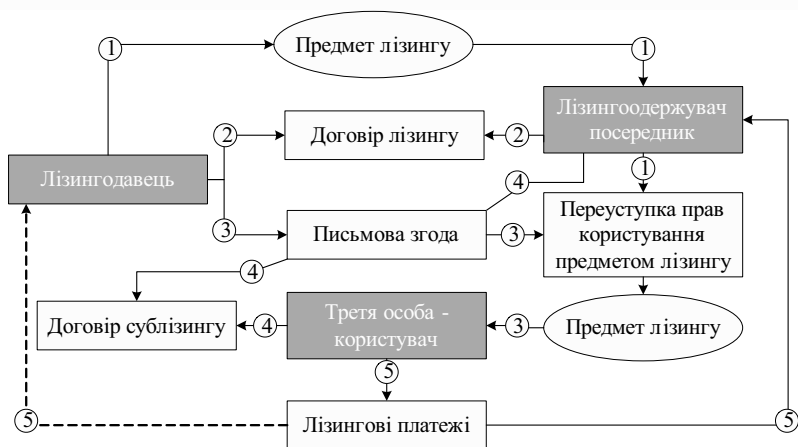

Рис. 12.3. Схема організації сублізингу
Левередж-лізинг лізинг
з додатковим залученням фінансових ресурсів

У світовій практиці це найбільш складний різновид лізингу, оскільки пов'язаний з багатоканальним фінансуванням та використовується для реалізації лише значних проектів. Лізингодавець при придбанні обладнання виплачує постачальнику зі своїх коштів не всю суму, а тільки його частину. Решту коштів він залує від декількох кредиторів.

Ще однією особливістю левередж-лізингу є те, що лізингодавець запозичує ресурси на певних умовах, які не є характерними для вітчизняних фінансово-кредитних установ. При цьому позичальник — лізингодавець не відповідає перед кредиторами за повернення позики, оскільки вона погашається за рахунок лізингових платежів. Тому, зазвичай, лізингодавець не тільки заставляє на користь кредиторів майно, яке є предметом лізингу, але й уступає їм права на отримання частини лізингових платежів за рахунок погашення позики. Таким чином, основні ризики по угоді перекладаються на кредиторів — банки, страхові компанії, інвестиційні фонди та інші фінансові установи, які фінансують лізингові операції.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ В ЛІЗИНГОВАВЦЯ ТА ЛІЗИНГООДЕРЖУВАЧА

Податкове законодавство України розглядає лізинг як господарську операцію фізичної або юридичної особи з надання основних фондів у користування іншим фізичним чи юридичним особам за лізингову плату та на визначений строк. Надання лізингових послуг передбачає нарахування та сплату двох загальнодержавних податків: податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість.

Згідно з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», п. 7.9.6 передбачається різний механізм оподаткування операцій фінансового та оперативного лізингу. Передача майна в оперативний лізинг (оренду) не змінює податкових зобов'язань орендодавця та орендаря. При цьому орендодавець збільшує суму валових доходів, а орендар збільшує суму валових витрат на суму нарахованого лізингового платежу за наслідками податкового періоду, в якому здійснюється таке нарахування. У такому самому порядку здійснюється оподаткування операцій з оренди землі та жилих приміщень.

Передавання майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування прирівнюється до його продажу на момент такої передачі. При цьому лізингодавець збільшує валові доходи, а у разі передання у фінансовий лізинг майна, що перебувало у складі його основних фондів, — змінює відповідну групу основних фондів згідно з правилами, визначеними законодавством для їх продажу, а лізингоотримувач збільшує відповідну групу основних фондів на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування процентів або комісій, нарахованих або таких, що будуть нараховані на вартість об'єкта фінансового лізингу, відповідно до договору) за наслідками податкового періоду, в якому відбувається передача предмета лізингу. При нарахуванні лізингового платежу лізингодавець збільшує валові доходи, а лізингоотримувач збільшує валові витрати на таку частину лізингового платежу, яка дорівнює сумі відсотків або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування частини лізингового платежу, що надається рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу), за наслідками податкового періоду, в якому здійснюється таке нарахування.

Якщо у майбутніх податкових періодах лізингоотримувач повертає об'єкт фінансового лізингу лізингодавцю без придбання такого об'єкта у власність, таке передання прирівнюється для цілей оподаткування до зворотного продажу лізингоотримувачем такого об'єкта лізингодавцю. Ціна продажу повинна бути не менше первісної вартості об'єкта лізингу, скоригованої на суми нарахованої амортизації, та не менше звичайної ціни, діючої на момент такого зворотного продажу. Якщо вартість об'єкта фінансового лізингу, що вперше вводиться в експлуатацію, визначається договором у сумі, що є меншою вартості витрат на його придбання або спорудження, податковий орган має право провести позачергову перевірку для визначення рівня звичайної ціни.

Отже, передача майна в оперативний лізинг не змінює податкових зобов'язань лізингодавця. Оскільки передані в оперативний лізинг основні фонди залишаються на балансі лізингодавця, то в податковому обліку лізингоотримувач балансову вартість груп основних фондів не збільшує і амортизацію щодо них не нараховує. При цьому лізингоотримувач відображає валові витрати не за правилом «першої події», а на дату нарахування орендної плати (тобто на дату складання акта наданих послуг).

При здійсненні операції фінансового лізингу, лізингоотримувач відображає отримання об'єкта лізингу в податковому обліку як придбання основних фондів та збільшує відповідну групу основних фондів на вартість об'єкта фінансового лізингу (без урахування процентів або комісій, нарахованих або таких, що будуть нараховані на вартість об'єкта фінансового лізингу, відповідно до договору).

При укладанні договору лізингу сторонами необхідно приділити особливу увагу розділу, в якому визначені їх права та обов'язки. Відповідно до ст. 776 Цивільного Кодексу, розподіл обов'язків між лізингоотримувачем та лізингодавцем при проведенні поліпшень об'єктів лізингу відбувається таким чином:

- лізингодавець зобов'язаний здійснювати за свій рахунок капітальний ремонт зданого в оренду приміщення, якщо інше не передбачено законом або договором;
- лізингоотримувач зобов'язаний здійснювати за свій рахунок поточний ремонт, якщо інше не встановлено законом або договором.

Порядок відображення в податковому обліку витрат, пов'язаних із поліпшенням основних фондів, отриманих в оперативний лізинг, визначений п. 8.8 Законом України «Про податок на прибуток». Так, згідно з п.п.8.8.1 Закону, ці витрати відображаються в податковому обліку орендаря таким чином:

- 1) підприємство має право включати до валових витрат частину вартості поліпшення основних фондів, що орендується, у розмірі, що не перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів станом на початок звітного періоду;
- 2) витрати на поліпшення основних фондів, що орендується, у розмірі, що перевищує 10-відсотковий ліміт, включаються орендарем до балансової вартості.

Застосовувати норми п. 8.8 Закону «Про податок на прибуток» лізингоотримувач може лише за умови, що договір оперативного лізингу зобов'язує чи дозволяє йому здійснювати поліпшення об'єкта оперативного лізингу.

Досить часто лізингоотримувач і лізингодавець приймають рішення про залік вартості проведеного ремонту орендованого майна за рахунок орендної плати. У цьому разі обов'язковою умовою висловлення такої згоди є підписання додаткової угоди до договору

лізингу, відповідно до якої оплата вартості ремонту (поліпшень), виконаного за рахунок коштів лізингоотримувача, провадиться шляхом заліку в рахунок орендної плати. Така операція буде бартерною (товарообмінною) з моменту домовленості сторін про проведення такої взаємозаліку.

У податковому обліку лізингоотримувача на дату підписання додаткової угоди про залік вартості поліпшень предмета лізингу в зменшення лізингових платежів така операція є продажем окремого об'єкта основних фондів. При вибутті об'єкта основних фондів групи 1 сума перевищення виручки від продажу над балансовою вартістю включається до валових доходів орендаря. Сума перевищення балансової вартості над виручкою такого продажу до валових витрат включається.

Лізингодавець із моменту підписання додаткової угоди має право відображати такі витрати в порядку, передбаченому для обліку витрат на поліпшення власних основних фондів, тобто керуватися п.п. 8.7.1 Закону «Про податок на прибуток».

Що стосується оподаткування лізингових послуг податком на додану вартість, то чинне законодавство передбачає суттєві відмінності щодо обкладання послуг фінансового та оперативного лізингу. Так, відповідно до Закону України «Про податок на додану вартість» пп. 3.2.2 п. 3.2 ст. 3, не є об'єктом оподаткування операції з передачі майна у лізинг, крім передачі у фінансовий лізинг; повернення майна, попередньо переданого в лізинг лізингодавцю, крім переданого у фінансовий лізинг. Отже, передача об'єкта оперативного лізингу від орендодавця до орендаря жодних наслідків у податковому обліку не спричиняє.

Що стосується фінансового лізингу, то згідно з пп. 3.1.1 п. 3.1 ст. 3 Закону «Про податок на додану вартість» об'єктом оподаткування є операції платників податку з передачі об'єкта фінансового лізингу у користування лізингоотримувачу. При цьому датою виникнення права орендаря на збільшення податкового кредиту є дата фактичного отримання об'єкта фінансового лізингу (пп. 7.5.3 п. 7.5 ст. 7 Закону про ПДВ). Відповідно, лізингоотримувач на підставі податкової накладної має право віднести суму податку на додану вартість до податкового кредиту, за умови, що об'єкт лізингу використовуватиметься в оподаткованих операціях у межах господарської діяльності.

Окрім того, не є об'єктом оподаткування операції з нарахування та сплати відсотків або комісій у складі орендного (лізингового) платежу у межах договору фінансового лізингу в сумі, що не перевищує подвійну облікову ставку НБУ, встановлену на день нарахування таких відсотків (комісій) за відповідний проміжок часу, розраховану від вартості об'єкта лізингу, наданого у межах такого договору фінансового лізингу. За об'єктом фінансового лізингу, оціненого в іноземній валюті, сплата відсотків з метою оподаткування визначається у гривнях по курсу валют, визначеного Національним банком України на момент сплати. Отже, якщо сума процентів у складі лізингового платежу перевищує подвійну облікову ставку НБУ від вартості об'єкта лізингу, то сума такого перевищення буде об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Викладений вище механізм оподаткування лізингових послуг зменшує привабливість операцій фінансового лізингу для лізингоодержувачів порівняно, наприклад, із придбанням основних фондів за рахунок банківських кредитів. Розв'язання проблем лізингу пов'язане із законодавчим запровадженням інвестиційних пільг в оподаткуванні суб'єктів господарювання, які здійснюють реальні інвестиції. Цей захід буде не лише стимулювати інвестиційну діяльність, а й протидіяти циклічності економічного розвитку. Деякі країни мають спеціальні податкові пільги для лізингу (однією з причин швидкого розвитку лізингу в США були податкові пільги; прискорена амортизація та інвестиційна податкова пільга — до 10 % вартості нових інвестицій вираховувалося із суми податку).

6. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», лізинг є фінансовою операцією та підлягає фінансовому моніторингу. При цьому згідно зі ст. 4 того самого закону, всі фінансові установи, що надають фінансові послуги, є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а тому

повинні здійснювати діяльність з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів згідно з чинним законодавством.

Інформація до Державного комітету фінансового моніторингу України подається безпосередньо лізингодавцем — фінансовою установою, а також юридичною особою, що не є фінансовою установою, але має право надавати лізингові послуги та яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу.

Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та організацію внутрішньої системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є керівник лізингодавця, який призначає відповідального за фінансовий моніторинг працівника.

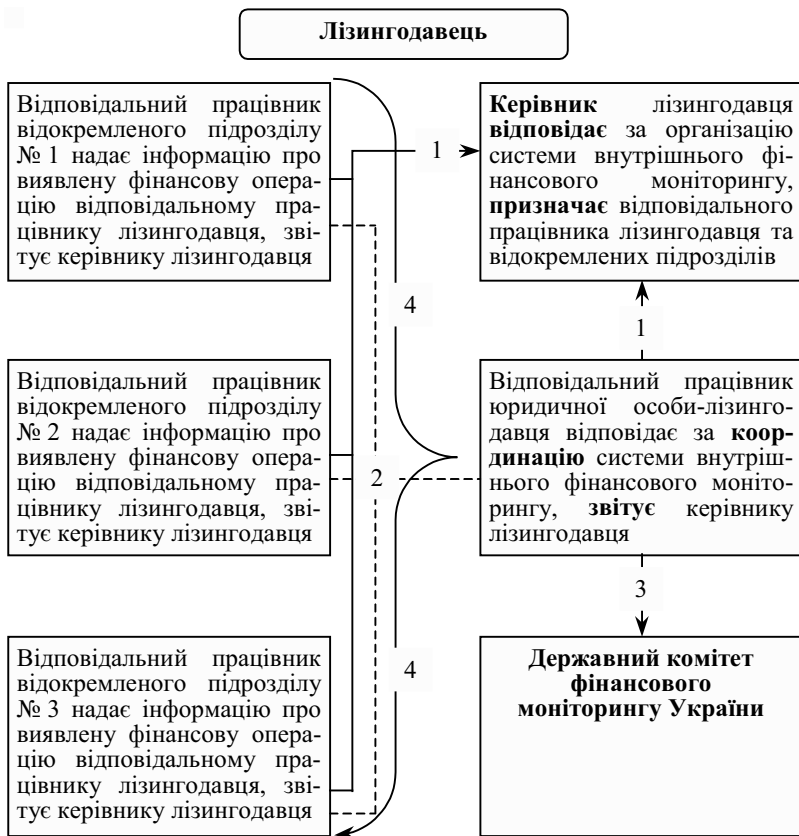

Рис. 12.4. Структура внутрішнього фінансового моніторингу лізингодавця
1 — звіт; 2 — інформація про фінансову операцію; 3 — здійснення повідомлення про фінансову операцію; 4 — здійснення перевірок, навчання

З метою ідентифікації та вивчення клієнтів, працівник лізингодавця на підставі наданих оригіналів або належним чином засвідчених копій документів ідентифікує осіб, які здійснюють фінансові операції, які, згідно з Законом, підлягають фінансовому моніторингу. Ці документи мають бути чинними на момент їх надання лізингодавцю. Лізингодавець надає відповідні фінансові послуги лише після здійснення ідентифікації особи клієнтів та вжиття заходів відповідно до законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. У разі не надання відомостей, які необхідні лізингодавцю (відокремленому підрозділу) для нале-

жного виконання вимог законодавства, з ідентифікації, лізингодавець (відокремлений підрозділ) відмовляє в обслуговуванні та/або наданні послуг, а за наявності раніше укладених договорів, лізингодавець (відокремлений підрозділ) відмовляє в подальшому наданні послуг.

Перед здійсненням фінансової операції працівник лізингодавця, що забезпечує здійснення фінансової операції або є відповідальним за проведення фінансового моніторингу, з'ясовує можливість віднесення її до такої, що, відповідно до законодавства, підлягає фінансовому моніторингу, та, у разі виявлення такої фінансової операції реєструє її у відповідному реєстрі. У разі прийняття рішення про недоцільність інформування Держфінмоніторингу про фінансову операцію, яка підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, він складає письмову довідку, у якій обґрунтовує таке рішення. Якщо у відповідального працівника лізингодавця виникають мотивовані підозри, що виявлена фінансова операція здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, інформацію про таку фінансову операцію він надає до Держфінмоніторингу України.

Рис. 12.5. Схема порядку зупинення фінансових операцій

Перед здійсненням кожної фінансової операції, працівник лізингодавця, який забезпечує здійснення фінансової операції, перевіряє наявність серед учасників операції або вигодоодержувачів за нею, осіб, які внесені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності. Якщо серед учасників фінансової операції є особа, яка внесена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, інформація про таку операцію негайно передається до відповідального працівника лізингодавця, який зобов'язаний зупинити проведення фінансової операції, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійс-

ненням терористичної діяльності, на строк до двох робочих днів. У разі прийняття рішення про зупинення фінансової операції, відповідальний працівник в той самий день повідомляє про це Держфінмоніторинг України із дотриманням заходів, що унеможливають неконтрольований доступ сторонніх осіб до неї (або документів) під час їх доставки.

Про прийняте рішення щодо відмови від здійснення або забезпечення здійснення фінансової операції що, підлягає фінансовому моніторингу, відповідальний працівник лізингодавця обов'язково інформує керівника, лише після чого надає відповідні письмові доручення працівнику, який відмовляє клієнту у забезпеченні здійснення фінансової операції, що містить ознаки такої, що підлягає фінансовому моніторингу, та повертає клієнту документи без виконання із письмовим обґрунтуванням відмови у проведенні фінансової операції (з обов'язковим посиланням на законодавство) та зазначає дату їх повернення. Відмова від забезпечення здійснення фінансової операції оформляється письмово, окремим листом.

За порушення вимог законодавства щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, керівник та відповідальний працівник лізингодавця, а також інші посадові особи несуть відповідальність, згідно з чинним законодавством.

7. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ З ЛІЗИНГУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ситуація на ринку лізингових послуг України характеризується значним перевищенням попиту над пропозицією і визначеною тенденцією до розвитку переважно міжнародної форми лізингу. Умови лізингових поставок закордонних компаній відрізняються від пропозицій внутрішнього ринку нижчою вартістю послуг, а також тривалим періодом лізингу. При цьому в більшості випадків не потрібне представлення гарантій уряду або гарантій українських банків.

Для успішного використання інструменту лізингу необхідно забезпечити створення гармонізованого національного законодавства з лізингу, створення нормативно-правової бази, що сприяє розвитку лізингової діяльності.

Як показує досвід розвинених країн, лізинг має низку переваг та є одним із потужних важелів подолання інвестиційної кризи та активізації інвестиційного процесу. Розвиток лізингових відносин в Україні може стати одним із потужних важелів ефективних перетворень на макrorівні, структурного оздоровлення економіки, запуску інвестиційного процесу та інноваційного механізму технологічного оновлення виробництва.

Експерти Всеукраїнської асоціації лізингу «УКРЛІЗИНГ» вважають, що перспективними сферами розвитку лізингових відносин стануть: галузь сільського господарства України; лізинг у сфері екології; сфера будівництва; переробна галузь та харчова промисловість, що потребують введення новітніх технологій. Перспективними напрямками лізингу залишаться також лізинг автотехніки, комп'ютерів, поліграфічного обладнання, рухомого складу, колійної техніки та ін.

Вдосконалення нормативно-правового поля є першочерговим кроком до розвитку ринку лізингових послуг.

У Законі «Про лізинг», № 723/97-ВР, що діяв до 01.01.2004 року, було визначення двох видів лізингу (фінансовий і оперативний) і трьох форм (пайовий, поворотний, міжнародний) лізингу, коли у світовій практиці було відомо кілька десятків видів лізингових операцій. Новий Закон України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003, № 1381-IV містить лише визначення фінансового виду лізингу та сублізингу. Тобто, замість того, щоб розширити законодавчо визначений перелік лізингових операцій, що можуть здійснюватись, в новому законодавстві навпаки зникли визначення оперативного лізингу, його трьох форм (пайовий, поворотний, міжнародний). І це не головна проблема вітчизняного законодавства.

Так, наявний цілий ряд суперечностей та неточностей між окремими законодавчими актами, які регулюють лізингову діяльність (зокрема, в частині визначення лізингу та його видів у кодексах та законах, ознак розмежування оперативного і фінансового лізингу в За-

коні «Про фінансовий лізинг» і в П(С)БО14). Недостатня відповідність вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку міжнародним стандартам. Особливо важливим є нормативне врегулювання здійснення повторного фінансового лізингу, повернення об'єкта лізингу лізингодавцю, взаємовідносини між учасниками лізингу при пошкодженні об'єкта лізингу. Вирішення цих питань є необхідним для подальшого розвитку лізингу в Україні, оскільки без належного нормативно-правового поля ефективне функціонування будь-яких сегментів фінансового ринку неможливе.

Особливо актуальним є удосконалення діючого податкового законодавства. Так, передача майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування тепер прирівнюється до його продажу в момент передачі. Загалом, Закон «Про оподаткування прибутку підприємств» і Закон України «Про податок на додану вартість» не надають переваг лізинговим схемам придбання основних фондів. Суми податку на додану вартість, сплачені лізингодавцем за придбані об'єкти фінансового лізингу, збільшуючи вартість основних фондів, які передаються у фінансовий лізинг, не дають лізингоодержувачу права на отримання податкового кредиту, а завищують базу для нарахування амортизації та лізингових платежів.

Оподаткування відсотків та комісійних, що сплачуються у складі лізингового платежу варто врегулювати, а саме — при фінансовому лізингу слід скасувати обмеження, передбачені в діючому законодавстві підпунктом 3.2.2 статті 3 Закону України «Про податок на додану вартість» щодо оподаткування відсотків та комісій у складі лізингового платежу в межах договору фінансового лізингу, оскільки фінансовий лізинг є одним із видів фінансової послуги, а плата за надання цих послуг (відсотки та комісійні) не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Необхідно запровадити прискорену податкову амортизацію для основних засобів, придбаних через механізм фінансового лізингу. Внести зміни до статті 8 Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», згідно з якими право здійснювати амортизацію вартості предмету лізингу мав би лізингодавець або лізингоодержувач на їх вибір.

Саме через відсутність цілеспрямованої державної політики з розвитку лізингу, а не через брак коштів, темпи оновлення основних засобів та нематеріальних активів в Україні є надто низькими.

Слід запровадити порядок, згідно з яким, при міжнародному фінансовому лізингу податок на додану вартість нараховуватиметься лише на ту частину лізингового платежу, що представлена відсотками та комісійними. Тобто, та частина лізингового платежу, що представляє відшкодування вартості об'єкта лізингу, не повинна оподатковуватися податком на прибуток, що відповідає міжнародній практиці.

Розв'язання проблем лізингу пов'язане із законодавчим запровадженням інвестиційних пільг в оподаткуванні суб'єктів господарювання, які здійснюють реальні інвестиції. Цей захід буде не лише стимулювати інвестиційну діяльність, а й протидіяти циклічності економічного розвитку. Деякі країни мають спеціальні податкові пільги для лізингу (однією з причин швидкого розвитку лізингу в США були податкові пільги; прискорена амортизація та інвестиційна податкова пільга — до 10 % вартості нових інвестицій вираховувалося із суми податку).

Важливе значення для розвитку економіки має державна бюджетна підтримка. Державна діяльність у сфері лізингу повинна ґрунтуватися на розробці більш досконалого механізму розподілу бюджетних коштів. Роль держави в цьому напрямку повинна посилитися за рахунок використання державних гарантій, фінансування довгострокових інвестиційних програм і проєктів з лізингу. Ефективне проведення лізингової діяльності повинно бути обов'язковим елементом державної програми розвитку лізингу, але підходи до їх фінансування вкрай невдалі.

Необхідно також зазначити, що з метою ефективного функціонування лізингової діяльності доцільно створити механізм часткового або повного державного гарантування повернення лізингових платежів. Фонд гарантій ефективно функціонує в багатьох країнах світу. Він дає можливість підвищити кредитоспроможність підприємств, стимулювати надання лізингових послуг банківським сектором, забезпечити раціональне використання бюджетних коштів, перерозподілити кредитні ризики.

Важливою перешкодою на шляху розвитку лізингу є висока вартість лізингових платежів, які роблять не вигідним лізинг для суб'єктів господарювання. Сьогодні до лізингового платежу, крім відшкодування частини вартості об'єкта лізингу, що нараховується залежно від строку амортизації, входять і відсотки за залученням кредитом для придбання майна за договором лізингу, середній рівень яких майже втричі перевищує облікову ставку НБУ, а також винагорода лізингодавцю, відшкодування страхових платежів за страхування об'єкта лізингу та інші платежі, передбачені договором.

Найбільш прийнятний варіант (якщо банк самостійно не здійснює лізингове кредитування) — застосування класичної схеми фінансової угоди за участю банківської установи, лізингової і страхової компанії. Використання таких програм дасть змогу зменшити вартість лізингових угод та подолати неспроможність аграрних підприємств своєчасно та в повному обсязі сплачувати лізингові платежі.

Комплекс заходів, який доцільно провести для активізації розвитку лізингу в Україні можна доповнити такими пропозиціями:

- зниження вартості кредитних ресурсів;
- зниження вартості нотаріальних послуг з оформлення договорів лізингу з метою послаблення фінансового навантаження на учасників лізингової угоди;
- надання податкових пільг щодо операцій з міжнародного лізингу для ввезення на територію України високотехнологічного устаткування;
- створення лізингових центрів, які б спеціалізувалися на обслуговуванні малих підприємств;
- організацію при обласних лізингових центрах відділів з формування бази даних про попит та пропозицію на обладнання й устаткування;
- розроблення державної програми підтримки лізингу, яка б передбачала залучення банківського сектору до розвитку лізингових послуг;
- реформування податкового законодавства в частині стимулювання лізингових операцій.

Таким чином, необхідно всіляко, бажано на державному рівні, підтримувати розвиток інституту лізингу, вчасно вирішувати проблеми, що виникають на шляху його впровадження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Лізинг — це...

- 1) оренда майна на довгостроковий період;
- 2) здійснення інвестицій лізингодавцем в купівлю та подальший продаж майна лізингоодержувачу;
- 3) надання лізингодавцем кредитів в товарній формі юридичним та фізичним особам, які є лізингоодержувачами;
- 4) діяльність, спрямована на інвестування фінансових коштів і полягає в наданні у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність у продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем лізингових платежів.

2. Розрізняють такі види лізингу за ступенем окупності та нормами амортизації...

- 1) фінансовий та оперативний лізинг;
- 2) міжнародний, пайовий та зворотний лізинг;
- 3) сублізинг, зворотний та пайовий лізинг;
- 4) міжнародний, зворотний, пайовий, фінансовий та оперативний лізинг.

3. **Здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти — це:**

- 1) зворотний лізинг;
- 2) пайовий лізинг;
- 3) об'єднаний лізинг;
- 4) сублізинг.

4. **Договір лізингу, який передбачає продаж основних фондів фінансовій організації з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів фізичною чи юридичною особою в оперативний чи фінансовий лізинг, — це:**

- 1) фінансовий лізинг;

- 2) оперативний лізинг;
- 3) зворотний лізинг;
- 4) сублізинг.

5. Не можуть бути об'єктами лізингу:

- 1) земельні ділянки та нерухоме майно;
- 2) об'єкти державної власності;
- 3) цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурні підрозділи, крім окремого індивідуально визначеного майна державних підприємств; земельні ділянки та інші природні об'єкти;
- 4) повітряні та морські транспортні засоби, природні об'єкти та об'єкти державної власності.

6. Вид піднайму предмета лізингу, відповідно до якого лізингоодержувач за договором лізингу передає третім особам у користування за плату на погоджений строк згідно з договором предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу за наявності його письмової згоди, — це

- 1) пайовий лізинг;
- 2) зворотний лізинг;
- 3) міжнародний лізинг;
- 4) сублізинг.

7. Обов'язковою умовою здійснення цього виду лізингу є отримання відповідних ліцензій згідно з законодавством на переміщення предмета лізингу, це стосується:

- 1) сублізингу;
- 2) пайового лізингу;
- 3) зворотного лізингу;
- 4) міжнародного лізингу.

8. Лізингодавцями згідно з чинним законодавством можуть бути:

- 1) фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- 2) юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- 3) фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- 4) юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу, окрім бюджетних та громадських установ (школи, лікарні, музеї тощо).

9. До ознак оперативного лізингу належать:

- 1) термін дії договору перевищує термін повної амортизації об'єкта лізингу, ризик випадкової втрати або псування об'єкта лізингу належить лізингодавцю;
- 2) страхування та технічне обслуговування об'єкта лізингу, здійснюється лізингодавцем; лізингодавець не може компенсувати всі витрати за рахунок платежів одного лізингоодержувача; ризик випадкової втрати або псування об'єкта лізингу належить лізингодавцю;
- 3) договір лізингу укладається на термін, що не перевищує термін повної амортизації переданого у лізинг майна та, зазвичай, значно менший від терміну амортизації об'єкта лізингу; але лізингодавець може компенсувати всі свої витрати за рахунок платежів одного лізингоодержувача;
- 4) страхування та технічне обслуговування об'єкта лізингу, здійснюється лізингоодержувачем; лізингодавець може компенсувати всі витрати за рахунок платежів одного лізингоодержувача; ризик випадкової втрати або псування об'єкта лізингу належить лізингодавцю.

10. Угода фінансового лізингу складається з основних етапів:

- 1) підготовча робота; юридичне оформлення договорів та викуп майна лізингодавцем;
- 2) підготовча робота для укладання низки договорів; юридичне оформлення договорів та користування об'єктом лізингу;
- 3) підготовча робота, що передують укладанню низки договорів; здійснення юридичного оформлення лізингової угоди; власне використання об'єкта лізингу; викуп майна лізингоодержувачем або вилучення майна у лізингоодержувача;
- 4) укладання договору фінансового лізингу, користування об'єктом лізингу та вилучення майна у лізингодавця.

9. Що таке лізинг?

10. Що може бути об'єктом лізингу?

11. Які предмети не можуть бути об'єктом лізингу?

12. Охарактеризуйте суб'єктів при наданні лізингових послуг.

13. Хто може бути лізингоодержувачем?

14. Хто може виступати непрямыми суб'єктами лізингової угоди?

15. Які принципи надання лізингових послуг?

16. Назвіть методи надання лізингових послуг.
17. Які форми лізингу вам відомі?
18. Які види лізингу ви знаєте?
19. Що таке «сублізинг»?
20. Охарактеризуйте класичну схему здійснення лізингових послуг.
21. Назвіть права лізингодавця.
22. Перелічіть права лізингоодержувача.
23. Назвіть обов'язки лізингодавця.
24. Перелічіть обов'язки лізингоодержувача.
25. Кому належить право власності на об'єкт лізингу при фінансовому лізингу?
26. Договір лізингу обов'язково повинен бути укладений у ... формі та містити відомості про ... (заповніть пропуски в реченні).
27. Охарактеризуйте процес укладання договору лізингу.
28. Що таке лізингові платежі та які їх основні складові?
29. За яких умов лізинг вважається фінансовим?
30. Які особливості оперативного лізингу?
31. Розкрийте схему здійснення зворотного лізингу.
32. Які особливості існують при здійсненні міжнародного лізингу?
33. Розкрийте схему здійснення пайового лізингу.
34. Зародження та становлення ринку лізингових послуг.
35. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку лізингових послуг в Україні.
36. Яка основна мета діяльності Всеукраїнської асоціації лізингу «Укрлізинг»?
37. Охарактеризуйте основні напрямки діяльності асоціації лізингу «Укрлізинг».
38. Які відмінності між Законами України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003, № 1381-IV та «Про внесення зміни до Закону України «Про лізинг» від 14.01.99, № 394-XIV?

Рівень II

39. Які переваги лізингу, порівнянно з іншими способами залучення коштів?
40. Назвіть недоліки лізингу, порівнянно з іншими способами залучення коштів.
41. Розв'язання спорів, що виникають з договорів лізингу.
42. Дії суб'єктів лізингу по закінченню договору лізингу.
43. Реєстрація об'єкта лізингу та договорів лізингу.
44. Оплата послуг лізингових компаній.
45. Оподаткування операцій фінансового лізингу у лізингоодержувача.
46. Оподаткування операцій фінансового лізингу у лізингодавця.
47. Оподаткування операцій оперативного лізингу.
48. Оподаткування послуг міжнародного лізингу.
49. Світова практика ціноутворення при лізингу.
50. Фінансово-майнові схеми відносин при наданні лізингових послуг.
51. Державне регулювання сфери лізингових відносин.
52. Схема «державного» лізингу.
53. Схема проведення грант-лізингу.
54. Схема здійснення «вітчизняного» лізингу.
55. Схема здійснення «закордонного» лізингу.
56. Схема лізингу через кооперацію лізингової та банківської установи.
57. Схема лізингу шляхом об'єднання виробника і фінансової установи.
58. Схема лізингу через товарний кредит виробника.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36
ІІ р.	41, 46, 51, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37
ІІ р.	42, 47, 52, 57

Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38
ІІ р.	43, 48, 53, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39
ІІ р.	44, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40
ІІ р.	45, 50, 55, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	1, 3, 12, 14, 27, 29, 31, 34
ІІ р.	41, 43, 58, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	2, 6, 11, 15, 22, 25, 33, 39
ІІ р.	42, 44, 51, 53
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	4, 5, 13, 16, 21, 23, 32, 37
ІІ р.	45, 47, 52, 55
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	7, 9, 18, 20, 24, 26, 36, 38
ІІ р.	46, 50, 57, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	8, 10, 17, 19, 28, 30, 35, 40
ІІ р.	48, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 15, 20, 22, 26, 38, 39
ІІ р.	41, 43, 56, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 6, 14, 19, 21, 25, 34, 40
ІІ р.	42, 44, 54, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	3, 7, 13, 18, 24, 29, 32, 36
ІІ р.	45, 47, 53, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	5, 9, 12, 17, 27, 30, 33, 37
ІІ р.	46, 50, 52, 57
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	8, 10, 11, 15, 23, 28, 31, 35
ІІ р.	48, 49, 51, 55

ЛІТЕРАТУРА: 36, 37, 39, 49, 50, 95, 104, 111, 116, 123, 125, 135, 144, 146, 166, 199, 204, 209, 231, 237, 239, 241, 242, 243, 255, 256, 260, 258

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль за наданням фінансових послуг у сфері будівництва та операцій з нерухомістю. Правовідносини при іпотечному кредитуванні.
3. Загальні принципи діяльності та надання фінансових послуг на іпотечному ринку.
4. Етапи надання іпотечних кредитів та характеристика основних видів іпотечних послуг.
5. Місце та роль фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю на ринку фінансових послуг.
6. Особливості оподаткування послуг у сфері будівництва та операцій з нерухомістю.
7. Основні засади здійснення фінансового моніторингу послуг у сфері операцій з нерухомістю та іпотечного кредитування.
8. Стратегії розвитку фінансових послуг у сфері операцій з нерухомістю та іпотечного кредитування в Україні в умовах фінансової глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Іпотека — вид забезпечення зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні у іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право при невиконанні боржником зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами згідно з законодавством.

Заставне зобов'язання — документ, що видається позичальником кредитору для підтвердження його права у разі невиконання забезпеченого заставою зобов'язання отримати переважно задоволення претензій з вартості заставленого майна.

Іпотечний кредит — позика, надана з врахуванням спеціальних принципів кредитування під заставу нерухомого майна на середньо- та довгостроковій основі з метою купівлі, будівництва, реконструкції, модернізації об'єктів нерухомого майна, освоєння і забудови земельних ділянок, досягнення певного економічного чи соціального ефекту.

Заставник — власник заставленого майна, який має право відчужувати майно, а також особа, якій власник передав майно і право застави на це майно.

Нерухоме майно (нерухомість) — земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Предмет іпотеки — майно, пов'язане із землею, — будівля, споруда, квартира, підприємство (його структурні підрозділи) як цілісний майновий комплекс, та інше майно, віднесені законодавством до нерухомого, а також земельні ділянки та багаторічні насадження, що належать громадянам на праві приватної власності.

Кредитор (іпотекодержатель) — юридична особа, що приймає в забезпечення своєї вимоги нерухоме майно. Кредиторами за іпотекою можуть бути іпотечні банки, спеціальні іпотечні компанії, а також звичайні комерційні банки.

Іпотечний ринок — система економіко-правових відносин, що виникають між суб'єктами суспільного відтворення на фінансовому ринку на основі певних економічних принципів та правових норм з приводу акумулювання вільних грошових ресурсів, їх розміщення у формі іпотечних кредитів та рефінансування іпотечних активів з метою досягнення економічного чи соціального ефекту.

Позичальник (іпотекодавець) — фізична чи юридична особа, що надає нерухоме майно в заставу для забезпечення свого боргу. Іпотекодавцем може бути боржник або третя особа. Позичальник повинен бути власником майна, що закладається, або мати на нього право господарського володіння.

Іпотечний кредитор — фінансова установа, крім спеціалізованої іпотечної установи, яка відповідно до законодавства має право надавати кредити (позики), виконання зобов'язань боржників за якими забезпечене іпотекою, та/або яка набула право вимоги за забезпеченими іпотекою кредитами (позиками) від інших осіб.

Іпотечний сертифікат — іпотечний цінний папір, забезпечений іпотечними активами або іпотеками.

Іпотечні облигації — облигації, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене іпотечним покриттям. Іпотечні облигації є іменними цінними паперами та засвідчують внесення грошових коштів їх власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облигації та грошового доходу, а в разі невиконання емітентом зобов'язань за іпотечною облигацією надає її власнику право задовольнити свою вимогу за рахунок іпотечного покриття.

Іпотечне покриття — іпотечні активи, а також інші активи, які відповідно до законодавства, проспекту емісії та реєстру іпотечного покриття забезпечують виконання зобов'язань емітента за іпотечними облигаціями.

Іпотечний актив — право вимоги за забезпеченим іпотекою грошовим зобов'язанням боржника.

Іпотечний пул — об'єднання іпотек за іпотечними договорами, що забезпечує виконання основних зобов'язань, реформованих у консолідований іпотечний борг.

Іпотечний борг — основне зобов'язання за будь-яким правочином, виконання якого забезпечене іпотекою.

Фонд операцій з нерухомістю (ФОН) — кошти, отримані управителем ФОН в управлінні, а також нерухомість та інше майно, майнові права і доходи, набуті від управління цими коштами.

Фонд фінансування будівництва (ФФБ) — кошти, передані управителю ФФБ в управлінні, які використані чи будуть використані управителем у майбутньому на умовах Правил фонду та договорів про участь у ФФБ.

Управитель — фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію.

Фінансування будівництва — використання управителем отриманих в управлінні коштів на спорудження об'єктів будівництва за умовами договору.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА НАДАННЯМ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ. ПРАВОВІДНОСИНИ ПРИ ІПОТЕЧНОМУ КРЕДИТУВАННІ

Державний нагляд і регулювання іпотечного кредитування та емісії іпотечних цінних паперів здійснюють:

- Національний банк України (стосовно видачі та обслуговування іпотечних кредитів);
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (стосовно емісії іпотечних цінних паперів);
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (стосовно видачі іпотечних кредитів та інвестування небанківськими фінансовими установами коштів у іпотечні цінні папери, а також регулює певні питання випуску та обігу іпотечних сертифікатів).

Безпосередньо процес видачі іпотечних кредитів комерційними банками регулюється Цивільним Кодексом України та Господарським Кодексом України, якими встановлені основні правові засади здійсненні кредитних операцій, а також нормативно-законодавчими актами Національного банку.

З метою захисту інтересів кредиторів і вкладників банку іпотечне кредитування здійснюється згідно з чинним законодавством України з дотриманням встановлених Національ-

ним банком України обов'язкових економічних нормативів регулювання діяльності банків та вимог щодо формування обов'язкових, страхових і резервних коштів. Установи комерційного банку можуть надавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їх галузевої приналежності, статусу, форми власності, а також всім дієздатним фізичним особам за наявності у них реальних можливостей та правових форм забезпечення та сплати відсотків за користування кредитними коштами.

Обов'язковою умовою при видачі відповідної ліцензії НБУ на здійснення кредитних операцій є наявність відповідного Положення «Про кредитування», яке повинно містити основні положення політики банку, на підставі яких надається кредит, об'єктивні норми та параметри, якими повинні керуватись працівники банку у процесі надання кредитів (шляхи мінімізації кредитного ризику), аналіз кредитного портфеля банку, визначена організаційна структура, обов'язки та відповідальність кредитного комітету банку, а також визначені процедури затвердження і порядок надання кредиту.

У процесі здійснення іпотечного кредитування комерційні банки особливо уважно повинні слідкувати за дотриманням відповідних вимог та виконання економічних нормативів, встановлених НБУ, оскільки за своєю природою іпотечні кредити є переважно довгостроковими та на значні суми, а тому їх вплив на структуру кредитного портфеля банку є тривалим та суттєвим.

Договори про іпотечне кредитування укладаються в письмовій формі та підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню. Відповідно до цього припису, всі взаємні права й обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя за іпотечним договором виникають з моменту його нотаріального посвідчення. Істотними умовами іпотечного договору є:

- для іпотекодавця та іпотекодержателя юридичних осіб відомості про:
 - а) для резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України;
 - б) для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, в якій зареєстрована особа;
- для іпотекодавця та іпотекодержателя — фізичних осіб відомості про:
 - а) для громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;
 - б) для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України:
 - зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання;
 - опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації та/або його реєстраційні дані. При іпотеці земельної ділянки обов'язково зазначається її цільове призначення;
 - посилання на випуск заставної або її відсутність.

За відсутності в іпотечному договорі однієї із зазначених вище істотних умов він вважається неукладеним.

Тільки виконання дійсного зобов'язання або вдоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, який набрав чинності, може бути забезпечено іпотекою. Новацією цього припису в Законі України «Про іпотеку», на відміну від Закону «Про заставу», є те, що тільки договір, який набрав чинності, може бути забезпечений іпотекою. Іпотека як вид забезпечення виконання зобов'язань не може існувати окремо від основного зобов'язання, вона завжди має похідний характер від основного зобов'язання. Тому буде порушенням закону розповсюдження дії вже існуючої іпотеки на забезпечення зобов'язань, які виникають пізніше, тобто порушується сам принцип похідності іпотеки від основного зобов'язання.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про іпотеку», ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», передбачена обов'язкова реєстрація іпотеки у відповідному державному реєстрі, у іншому випадку іпотечний кредитор втрачає пріоритетне право на задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки у випадку неповернення кредиту позичальником.

Українською національною іпотечною асоціацією та Державною іпотечною установою розроблені стандарти іпотечного кредитування, які регламентують основні вимоги та правила здійснення кредитування комерційними банками під заставу нерухомого майна. Проте

варто зауважити, що стандарти цих установ, по-перше, мають лише рекомендаційний характер, а по-друге, суттєво відрізняються, зокрема термін іпотечного кредиту згідно зі стандартами ДІУ, повинен бути не менше 5-ти років, а згідно зі стандартами УНІА — не менше 3-х років.

Виконання вимог стандартів ДІУ є обов'язковим при здійсненні рефінансування іпотечних кредитів комерційними банками в межах програми діяльності ДІУ. Зокрема цими стандартами передбачено мінімальну та максимальну суму іпотечного кредиту, його цільове призначення, граничний розмір співвідношення суми кредиту та вартості предмета іпотеки, а також граничний розмір суми витрат позичальника на обслуговування іпотечного кредиту. Проте варто зазначити, що ДІУ здійснює рефінансування лише житлових іпотечних кредитів.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг регулює видачу іпотечних кредитів небанківськими фінансовими установами та слідкує за дотриманням ними при цьому законодавства України. Особливих вимог до іпотечних кредитів, порівнянно з іншими видами кредитів не висувається, проте при видачі іпотечного кредиту кредитною спілкою його розмір не повинен перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг здійснює регулювання діяльності управителів фондів операцій з нерухомістю та фондів фінансування будівництва. Метою нагляду та регулювання діяльності управителя ФОН та ФФБ є контроль за дотриманням управителем вимог законодавства, Правил фонду та забезпечення захисту прав власників іпотечних сертифікатів.

Основними напрямками нагляду та регулювання діяльності управителя є:

- контроль за дотриманням управителем обмежень щодо управління майном, визначених проспектом емісії сертифікатів;
- виконання зобов'язань емітентом щодо залучення та повернення коштів власникам сертифікатів.

Також Держфінпослуг видає ліцензії на провадження діяльності із залучення коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та здійснення операцій з нерухомістю, виданих фінансовим компаніям управителям, та дозволи щодо емісії іпотечних сертифікатів фінансовими установами — управителями ФОН.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку:

- ◆ здійснює контроль за випуском та обігом іпотечних цінних паперів, а також за дотриманням нормативно-правових актів;
- ◆ проводить перевірки виконання зобов'язань перед власниками іпотечних цінних паперів;
- ◆ проводить планові і позапланові перевірки ведення реєстру забезпечення іпотечних цінних паперів;
- ◆ вживає заходів до призупинення подальшого розміщення сертифікатів, випущених у результаті несумлінної емісії;
- ◆ публікує у засобах масової інформації відомості про факти порушення емітентами законодавства;
- ◆ направляє матеріали перевірки за фактами порушення законодавства України до суду та до правоохоронних органів для притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб емітента відповідно до законодавства;
- ◆ видає письмове розпорядження про дозвіл на подальше розміщення іпотечних цінних паперів у разі усунення емітентом порушень, пов'язаних з несумлінною емісією сертифікатів;
- ◆ звертається з позовом до суду щодо усунення емітентом і професійними учасниками ринку порушень законодавства та захисту власників іпотечних цінних паперів.

У разі порушення емітентом у ході емісії іпотечних цінних паперів законодавства України ДКЦІФР в межах своїх повноважень має право призупинити емісію іпотечних цінних паперів на будь-якому її етапі до етапу розкриття інформації, що міститься у звіті про підсумки випуску цінних паперів, та дію цього дозволу. Поновлення емісії здійснюється після відновлення дії дозволу на право здійснення емісії та за спеціальним рішенням органу, що реєструє емісію іпотечних цінних паперів, після усунення емітентом виявлених порушень.

Закон «Про іпотеку» надає законодавству у галузі регулювання іпотечних відносин ознак системності і має на меті переорієнтувати його спрямованість з про-дебіторського на

про-кредиторське. Цей закон вирішує низку проблем, що значно поліпшить практичне застосування іпотеки і дозволить уніфікувати правила її здійснення з загальноприйнятими міжнародними стандартами.

Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане з землею — будівля, споруда, квартира, підприємство (його структурні підрозділи) як цілісний майновий комплекс, а також інше майно, віднесене законодавством до нерухомого. Відповідно до законодавства України, предметом іпотеки можуть бути також належні громадянам на праві приватної власності земельні ділянки та багаторічні насадження.

Правовідносини між кредитором (іпотекодержателем) та позичальником (іпотекодавцем) при іпотечному кредитуванні регулюються Законом України «Про іпотеку», а також умовами, визначеними в іпотечному договорі.

Іпотекодавець має право:

1. Володіти та користуватися предметом іпотеки відповідно до його цільового призначення, якщо інше не передбачено договором іпотеки.

2. Одержувати від предмета іпотеки продукцію, сільськогосподарські плоди і доходи, якщо інше не встановлено іпотечним договором.

3. Виключно на підставі згоди іпотекодержателя, що міститься в іпотечному договорі, іпотекодавець може: зводити, знищувати або проводити капітальний ремонт будівлі (споруди), розташованої на земельній ділянці, що є предметом іпотеки, чи здійснювати істотні поліпшення цієї земельної ділянки; передавати предмет іпотеки у подальшому іпотеку; відчужувати предмет іпотеки; передавати предмет іпотеки в спільну діяльність, лізинг, користування; заповідати передане в іпотеку майно.

Іпотекодавець зобов'язаний:

1. Вживати за власний кошт необхідних заходів для належного збереження предмета іпотеки, у т. ч. своєчасне проведення ремонту, раціональну експлуатацію та захист предмета іпотеки від незаконних посягань інших осіб.

2. Своєчасно повідомляти іпотекодержателя про будь-яку загрозу знищення, пошкодження, псування чи погіршення стану предмета іпотеки, а також про будь-які обставини, що можуть негативно вплинути на права іпотекодержателя за іпотечним договором.

Іпотекодержатель має право: у будь-який час протягом строку дії іпотечного договору за умов попереднього письмового повідомлення іпотекодавця перевіряти документально і фактично наявність, стан, умови збереження та користування предметом іпотеки. Іпотекодавець зобов'язаний не перешкоджати реалізації цього права іпотекодержателя, надавати йому всі необхідні документи, необхідні для перевірки наявності, стану, умов збереження та користування предметом іпотеки, а також негайно, на вимогу іпотекодержателя, забезпечити йому фізичний доступ до предмета іпотеки.

Іпотечний договір укладається одним або між декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі та підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Іпотечний договір повинен містити такі істотні умови:

1. Повні та точні відомості про іпотекодавця та іпотекодержателя.

2. Зміст та розмір основного зобов'язання, строк та порядок його виконання.

3. Опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані. При іпотеці земельної ділянки — цільове призначення.

4. Посилання на випуск заставної або її відсутність.

За відсутності в іпотечному договорі однієї із зазначених істотних умов він вважається неукладеним (недійсним).

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ІПОТЕЧНОМУ РИНКУ

Довідкова інформація. Сьогодні обсяг іпотечного кредитування в Україні зростає шаленими темпами, майже в два рази щороку збільшується обсяг виданих іпотечних кредитів. Станом на 01.01.2008 року загальна заборгованість за іпотечними кредитами становила 57,2 млрд грн, тобто приблизно 9 % ВВП, проти 27,2 млрд грн станом на 01.01.2007 року (річний

темپ приросту становив 111 %) та проти 4,505 млрд. грн. станом на 01.01.2004 року. Проте в умовах фінансової кризи іпотечні кредити перестали користуватись популярністю, банківські установи фактично звернули всі свої іпотечні програми. Крім того, дуже багато позичальників мають труднощі стосовно погашення іпотечних кредитів, частка проблемних кредитів сягнула рівня 10—12 %.

Майже 90 % іпотечних кредитів видаються 15 фінансовими установами, які входять у двадцятку найбільших банків України. 85 % всіх позик надані в іноземній валюті, переважно в доларах США, що пов'язано з нижчими ставками по кредитах в іноземній валюті, порівняно з кредитуванням в гривнях, — у 2007 році середні ставки за кредитами у національній валюті становили 16 %, в доларах США — 13,3 % та 12 % в євро. За 10 місяців 2008 року ставки за гривневими іпотечними кредитами зросли в середньому на 6,5 % та сягнули рівня 22,5 % річних.

Розглядаючи іпотечне кредитування, варто врахувати, що іпотечний кредит, як і будь-який кредит, повинен надаватись згідно з певними правилами та нормами, тобто принципами кредитування, які спрямовані на різнобічний захист кредиторів. При цьому окрім загальних кредитно-фінансових принципів, іпотечному кредитуванню характерний ряд спеціальних кредитно-фінансових та соціально-правових принципів, які є взаємопов'язаними та доповнюють один одного.

Рис. 13.1. Система іпотечних принципів

Щодо методів надання іпотечного кредиту, то вони визначаються залежно від виду іпотеки, тобто залежно від особливостей передачі нерухомого майна в заставу з метою забезпечення виконання зобов'язання боржника.

Договірні іпотека є результатом угоди, ініціатором якої є власник нерухомості. *Законна іпотека* застосовується лише до передбачених законом юридичних фактів і не залежить від волі сторін. *Судова іпотека* впливає із судового рішення.

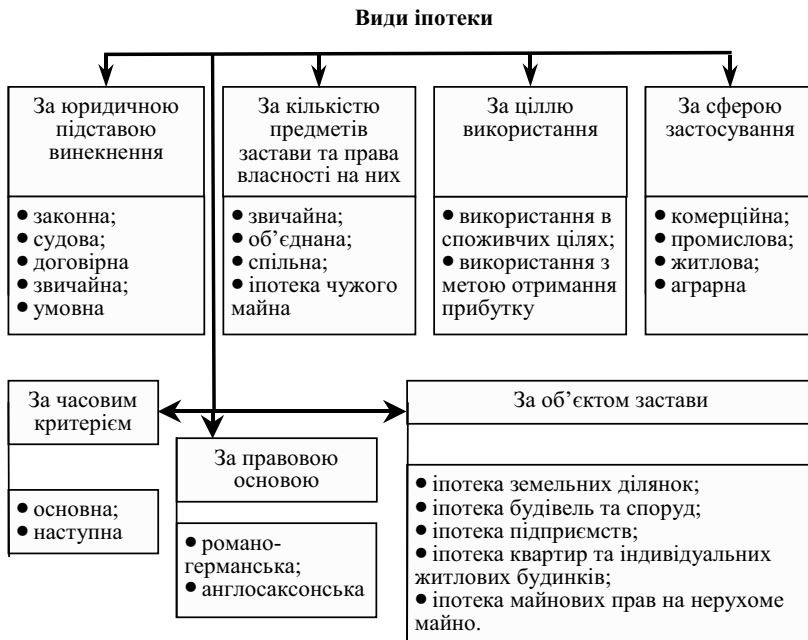

Рис. 13.2. Класифікація видів іпотеки

Умовна іпотека передбачає встановлення іпотечним договором такого:

- Іпотечний договір набирає чинності з моменту виконання передбаченої умови.
- Іпотечний договір вважається чинним до моменту виконання передбаченої цим договором умови.

Якщо така умова не виконується з вини заставодавця, кредитор вправі вимагати дострокового погашення боржником основного зобов'язання.

Звичайна іпотека — виконання основного зобов'язання забезпечується шляхом передачі в іпотеку одного об'єкта нерухомого майна, що належить заставодавцеві. *Об'єднана іпотека* — одночасна передача в іпотеку двох або більше об'єктів нерухомого майна, які належать заставодавцеві. *Спільна іпотека* — передача в іпотеку двох або більше об'єктів нерухомого майна, які належать різним особам. *Іпотека чужого майна* — передача в іпотеку нерухомого майна, яке належить третій особі (майновому поручителю).

Основна іпотека передбачає надання кредиту під заставу нерухомості, вільної від зобов'язань. *Наступна іпотека* передбачає надання кредиту під заставу нерухомості, що вже є забезпеченням виконання зобов'язання боржника за попереднім діючим іпотечним договором.

Використання нерухомого майна, що є предметом іпотеки, зі споживчою метою найбільш характерне для житлової іпотеки. Іпотечний кредит може братись з метою використання нерухомості для отримання або збільшення суми доходу. При цьому дохід може приносити і житлова нерухомість шляхом здавання її в оренду або подальшого перепродажу.

4. ЕТАПИ НАДАННЯ ІПОТЕЧНИХ КРЕДИТІВ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВИДІВ ІПОТЕЧНИХ ПОСЛУГ

Основні етапи надання іпотечних кредитів:

- Підготовчий етап: подання заяви, оцінка кредитоспроможності, оцінка незалежного підрядчика чи будівельної компанії (якщо вони задіяні в проєкті); узгодження суми кредиту, визначення параметрів кредиту та порядку його погашення.
- Видача кредиту позичальнику: відбувається одноразово під заставу вже існуючої нерухомості, а при будівництві — періодичними перерахунками згідно з затвердженим графіком.
- Контроль за погашенням кредиту: ускладнюється додатковими періодичними інспекціями об'єкта нерухомості, що є заставою.
- Погашення заборгованості та сплата платежів.

Іпотечний кредит як банківська послуга є особливим видом кредиту, який визначає серед інших кредитів цілий ряд характерних ознак.

Комерційна іпотека

При комерційній іпотеці є два основні напрямки іпотечного кредитування: кредитування купівлі комерційної нерухомості та кредитування покращення комерційної нерухомості, що є заставою.

У першому випадку нерухомість може купуватися позичальником як для тривалого її використання (здавання в оренду, ведення комерційної діяльності), так і з метою перепродажу. При цьому найголовнішим залишається питання максимальної дохідності нерухомості.

У другому випадку позичальник бере кредит на покращення вже існуючого нерухомого майна з метою його використання для отримання доходу, а власне нерухоме майно є заставою при кредитуванні. При цьому велику увагу слід приділити доцільності та ефективності цього покращення.

Таблиця 13.1

**ОСНОВНІ ОЗНАКИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУ
ЯК БАНКІВСЬКОЇ ПОСЛУГИ**

	Ознака	Характеристика
1	2	3
1	Характер забезпечення	Кредит видається під чітку визначену заставу нерухомого майна
2	Цільове призначення та інвестиційний характер	Кредит отримується на фінансування купівлі, будівництва, перепланування житлових і виробничих приміщень, освоєння земельних ділянок. Фактично передбачає інвестиційний характер кредитування: сприяє прямому чи опосередкованому збільшенню вартості нерухомого майна або/і зміні його структури, якостей і характеристик чи дозволяє отримувати дохід (соціальну вигоду) від володіння і користування нерухомістю
3	Сума	Кредит представляє значну суму, яка перевищує середній розмір споживчих кредитів. Сума кредиту, зазвичай, складає 50—90 % вартості застави та повинна покривати основну суму кредиту, нараховані відсотки, видатки з реалізації та обслуговуванню застави, ризик знецінення застави
4	Ризик	Іпотечний кредит надається під заставу нерухомості, що передбачає менший кредитний ризик. Проте тривалий строк кредитування збільшує сукупний ризик через можливі несприятливі зміни процентної ставки, стану економіки загалом, зміни у житті позичальника (втрата роботи, погіршення стану здоров'я). Проте можлива диверсифікація ризиків кредитора через операції на вторинному іпотечному ринку

	Ознака	Характеристика
1	2	3
5	Строк	Кредити надаються на тривалий строк (більше 5 років)
6	Пріоритет якості застави	При прийнятті рішення про надання іпотечного кредиту особлива увага звертається на якість застави і можливість її реалізації в майбутньому, а не здатність клієнта-позичальника генерувати потік майбутніх доходів, на відміну від споживчого кредитування
7	Оцінка застави	Важливою є компетентна оцінка відповідного майна, яке виступає як предмет застави
8	Метод видачі кредиту	Переважно одноразові позики, рішення про видачу яких приймається банком окремо з кожного кредиту на основі пакету документів. Проте при кредитуванні будівництва нерухомості може бути відкрита кредитна лінія або можливе надання кредиту траншами
9	Погашення кредиту	Погашення, зазвичай, проводиться на умовах виплати платежу зі сплатою процентів
10	Фінансування	Можливе застосування різних схем фінансування та погашення боргу за іпотечним кредитом за рахунок використання державних та муніципальних коштів на субсидування та компенсацію відсотків
11	Прибуток позичальника	Передбачає можливість позичальника отримати позичковий прибуток за рахунок різниці між отриманим доходом від використання предмета іпотеки та сплаченими відсотками
12	Збереження предмета застави	Передбачає більшу відповідальність позичальника за збереження об'єкта нерухомості (менший ризик втрати предмета застави та його нецільового використання), а також обов'язкове страхування предмета іпотеки за рахунок позичальника
13	Володіння та користування предметом застави	Зазвичай предмет іпотеки залишається у володінні та користуванні у іпотекодавця або третьої особи, а не переходить кредиторю
14	Страхування	Іпотечне кредитування передбачає обов'язкове страхування предмета іпотеки. Крім того, в договорі може бути обумовлене обов'язкове страхування позичальника з метою забезпечення більшої надійності та ліквідності
15	Рішення про видачу кредиту	Визначення кредитоспроможності позичальника, розрахунок суми та терміну кредитування, оцінка предмету іпотеки, побудова схеми погашення боргу по кредиту передбачають величезний обсяг аналітичної роботи

В обох випадках велика увага на практиці приділяється інспектуванню об'єктів нерухомості.

Промислова іпотека

Характеристика відносин при промисловій іпотечі та сама, що і при комерційній іпотечі. При цьому особливістю є оцінка предмета застави — машин та обладнання, виробничих приміщень — оскільки на їх вартість впливає окрім фізичного ще й «моральне» старіння, яке значно більше зменшує їх вартість.

Якщо заставою є цілісний майновий комплекс підприємства, то найскладнішою є оцінка його вартості, оскільки вона проводиться в декілька етапів: спершу визначається вартість будівель та споруд витратним, дохідним чи порівняльним (ринковим) методами; потім здійснюється пооб'єктна оцінка машин та обладнання даного комплексу з врахуванням всіх видів зносу та з нарахуванням частки доходу, отриманого за рахунок використання цієї техніки; потім визначається сумарна вартість всього майнового комплексу.

Аграрна іпотека

У розрізі стосунків кредитора та сільськогосподарського підприємства застава землі сільськогосподарського призначення, або аграрна іпотека, має таку саму економічну сутність, як і застава будь-якого іншого активу. Тобто кредитора цікавить земля як гарантія повернення кредиту, а не як природний ресурс.

Тому земля як об'єкт застави повинна мати ціну, яка дасть змогу її реалізувати та покрити збитки кредитора при неповерненні кредиту. Вартість земельної ділянки завжди повинна розглядатися з точки зору її використання як вільного та доступного для найкращого і найбільш економічно ефективного використання. Тобто земельна ділянка, що виступає заставою при іпотечному кредитуванні повинна ефективно використовуватися, а не просто стояти.

Іпотечні відносини в сільському господарстві мають ряд особливостей, оскільки заставою при цьому виступають земельні ділянки сільськогосподарського призначення — згідно з законодавством України, предметом застави можуть бути лише земельні ділянки, що перебувають у приватній власності громадян України. До 2010 року продовжено мораторій на купівлю-продаж землі в Україні. При цьому, при пільговому кредитуванні сільського господарства за участю держави кредит може погашатися готовою продукцією, яка оцінюється за ринковими цінами.

Житлова іпотека

Заставою при житловій іпотечі є житло. Система іпотечного кредитування житла є комплексом взаємопов'язаних складових, завдяки яким відбувається рух вартості на основі одержання довгострокової позики для придбання житла його майбутнім власником під заставу.

При цьому, кредитуватися може купівля нерухомості на первинному ринку — фактично кредитування будівництва житла, або на вторинному ринку нерухомості вже існуючої квартири чи будинку.

Основні характеристики житлової іпотеки:

Частка кредиту становить 70—80 % вартості житла (досвід зарубіжних країн довів, що вкладення 20—30 % вартості житла є достатнім, щоб значно зменшити ймовірність неповернення кредиту).

Частка виплат за кредитом не повинна бути більше 25 % доходу позичальника (в іншому випадку кредит є доступним лише за умови державних субсидій).

При низькій інфляції кредит видається з фіксованою ставкою відсотків, а за високої інфляції впроваджуються альтернативні схеми іпотечного кредитування.

5. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ФОНДІВ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА ТА ФОНДІВ ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

| Метою створення ФФБ є отримання довірцями ФФБ у власність житла.

Фонд фінансування будівництва (ФФБ) не є юридичною особою, а являє собою кошти, передані управителю в управління, які будуть використані управителем у майбутньому на умовах Правил фонду та договорів про участь у ФФБ.

| **Довіритель** (установник управління майном) — фізична або юридична особа, яка передає майно (кошти) управителю на підставі договору управління майном.

Управитель — фінансова установа, яка здійснює управління майном, отриманим у довіру власність за договором управління майном. Для управителя *основною фінансовою послугою* є залучення фінансових активів фізичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення шляхом укладання договорів на управління майном

Основна діяльність фондів операцій з нерухомістю — фінансування будівлі конкретних об'єктів нерухомості. Кожен фонд обирає свою стратегію інвестування і будує свій об'єкт. Таким чином, фонди операцій з нерухомістю є чимось середнім між класичним інвестиційним фондом і фондом фінансування будівництва. У випадку з вкладенням коштів у фонд операцій з нерухомістю, вкладник не претендує на володіння побудованими об'єктами, він лише здобуває сертифікати фонду, які після продажу побудованого будинку фонд викупує вже за підвищеною вартістю.

Управитель фонду на праві довірчої власності здійснює управління фондом та для досягнення мети управління майном, визначеної установниками цього фонду, перераховує частину отриманих коштів на фінансування будівництва. Решта коштів залишається в управлінні управителя відповідно до Правил фонду. Вільні кошти на поточних рахунках фонду, які тимчасово не передані на фінансування будівництва, банк-управитель має право використовувати при здійсненні банківських операцій. При цьому банк-управитель несе відповідальність за їх збереження власними коштами.

Управитель при реалізації права довірчої власності має право одночасно здійснювати управління кількома різними фондами і не може відповідати за своїми боргами активами фонду.

При укладенні договору про участь у ФФБ довіритель обирає конкретний об'єкт інвестування з переліку не закріплених за іншими довірителями об'єктів інвестування, що є у пропозиції управителя. Цей об'єкт інвестування управитель має закріпити за довірительом на умовах Правил ФФБ.

При закріпленні об'єкта інвестування за довірительом:

- довіритель бере на себе зобов'язання щодо подальшого внесення коштів до ФФБ;
- управитель вилучає цей об'єкт з переліку об'єктів інвестування, що є у пропозиції управителя, для унеможливлення закріплення цього об'єкта за іншим довірительом та зобов'язується, за умови виконання довірительом своїх зобов'язань за договором про участь у ФФБ, внести довірителя до переліку довірительів, яким забудовник у подальшому зобов'язаний передати у власність закріплені за ними об'єкти інвестування.

Для того, щоб розпочати свою діяльність **як управителя ФФБ**, фінансова установа повинна бути зареєстрована у відповідному Державному реєстрі фінансових установ згідно з вимогами Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України. Для цього:

- ✓ в установчих документах заявника має бути визначена діяльність з надання певних видів фінансових послуг як виключна діяльність;
- ✓ повинні бути розроблені внутрішні правила з надання фінансових послуг;
- ✓ повинна бути запроваджена система бухгалтерського обліку та звітності, що відповідають вимогам законодавства і передбачають облік операцій з надання фінансових послуг своїм клієнтам;
- ✓ власний капітал сформований в розмірі не менше 1 млн грн на дату подання заяви;
- ✓ у керівника заявника повна бути вища юридична або економічна освіта, є кваліфіковані кадри, що безпосередньо здійснюють діяльність з надання відповідних видів фінансових послуг, не мають непогашеної судимості за корисливі злочини,
- ✓ установа має відповідні технічні умови (у тому числі приміщення), необхідні для надання фінансових послуг своїм клієнтам.

Також фінансові компанії мають затвердити внутрішні правила надання фінансових послуг та примірні договори про надання певних видів фінансових послуг, а також правил проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Правила ФФБ визначають:

- вид ФФБ, процедуру створення ФФБ;
- порядок організації взаємовідносин забудовника, управителя та довірительів;
- порядок встановлення управління майном;
- умови, особливості та обмеження здійснення управління майном;
- напрями та порядок використання залучених коштів;
- порядок участі у фонді та відмови від участі в ньому;
- типи вимірних одиниць об'єктів інвестування;
- порядок та умови закріплення об'єкта інвестування за довірительом;

- умови кредитування довірителя;
- розмір винагороди управителя та інші умови функціонування ФФБ.

Фінансова установа може за власною ініціативою створити ФФБ. ФФБ може бути двох видів — ФФБ виду А та ФФБ виду Б.

Для ФФБ виду А поточну ціну вимірної одиниці об'єкта будівництва, споживчі властивості об'єктів інвестування, коефіцієнти поверху та комфортності визначає забудовник, при цьому він бере на себе ризик щодо недостатності залучених коштів на спорудження об'єкта будівництва.

Для ФФБ виду Б забудовник бере на себе зобов'язання дотримуватися рекомендацій управителя щодо споживчих властивостей об'єктів інвестування, здійснювати спорудження об'єктів будівництва без порушення графіків будівництва та відповідно до проектної документації і кошторису на будівництво, погодженого з управителем. Управитель визначає поточну ціну вимірної одиниці об'єкта будівництва, коефіцієнти поверху і комфортності та бере на себе ризик щодо недостатності залучених коштів на спорудження об'єкта будівництва.

При здійсненні управління ФФБ виду Б, для покриття ризику недостатності залучених коштів на спорудження об'єкта будівництва, управитель укладає з визначеним ним страховиком *договір обов'язкового страхування* такого комерційного ризику.

Фінансування будівництва за рахунок коштів ФФБ виду А управитель здійснює в межах отриманих в управління коштів, за винятком оперативного резерву.

Забудовник зобов'язаний забезпечувати цільове використання отриманих від управителя коштів. В інтересах довірителів управитель здійснює контроль цільового використання забудовником коштів, спрямованих на фінансування будівництва.

Для ФФБ виду Б управитель здійснює фінансування будівництва у порядку, визначеному договором підряду на спорудження об'єктів будівництва, в межах кошторису та відповідно до графіка фінансування, погоджених управителем і забудовником при укладенні договору. У разі, якщо обсяг фактично залучених від довірителів коштів менше обсягу, визначеного графіком фінансування, управитель здійснює фінансування будівництва за рахунок інших джерел та звертається до страховика з вимогою про виплату страхового відшкодування за договором страхування комерційного ризику.

За перерахування коштів на фінансування будівництва управитель отримує винагороду:

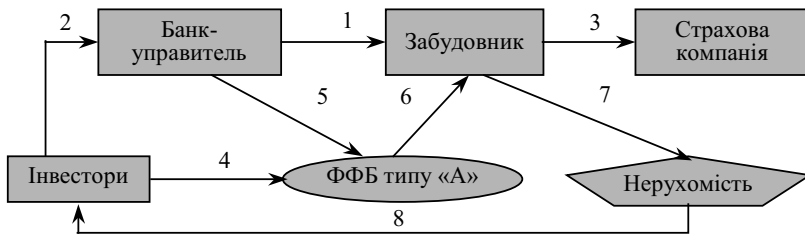
- **для ФФБ виду А** управителю таку винагороду сплачує забудовник у розмірі, строки та у порядку, погоджених із забудовником при укладанні договору. За погодженням управителя та забудовника, при перерахуванні коштів на фінансування будівництва із фонду фінансування будівництва управитель може утримувати належну йому винагороду самостійно за рахунок коштів ФФБ;

- **для ФФБ виду Б** управитель при перерахуванні коштів на фінансування будівництва із фонду фінансування будівництва утримує належну йому винагороду самостійно за рахунок коштів ФФБ у розмірі, визначеному Правилами ФФБ.

Управитель ФФБ до запланованої дати введення об'єкта будівництва в експлуатацію на умовах Правил ФФБ може надати довірителю послуги щодо зміни об'єкта інвестування, уступки права вимоги за договором про участь у ФФБ третім особам, часткового повернення коштів з ФФБ та оформлення відмови від участі у фонді. За здійснення таких послуг довіритель сплачує управителю ФФБ винагороду в розмірі та у порядку, визначених Правилами ФФБ.

Переваги отримання житла за допомогою ФФБ:

- ✓ чітко прописана процедура закріплення за інвестором конкретної квартири;
- ✓ ФФБ — це єдиний механізм, що передбачає обов'язкове страхування будівельно-монтажних робіт;
- ✓ при механізмі ФФБ інвестору найпростіше припинити інвестування новобудови та повернути кошти (якщо в інвестиційних договорах забудовники передбачають за дострокове розірвання договору комісію в розмірі 5—20 % суми внесених коштів, то у правилах ФФБ зазвичай йдеться про значно меншу неустойку).

1. Банк-управитель укладає договір із Забудовником про будівництво об'єкта нерухомості.
2. Інвестори укладають з Банком-управителем договори про управління майном (коштами) з метою будівництва об'єкта нерухомості (житла).
3. Забудовник укладає з страховою компанією договори страхування ризиків знешкодження об'єкта будівництва та відповідальності з якості та терміну завершення будівництва.
4. Інвестори перераховують кошти у ФФБ.
5. Банк-управитель здійснює управління коштами ФФБ.
6. Кошти для фінансування будівництва перераховуються Забудовнику.
7. Забудовник здійснює будівництво об'єкту нерухомості, вводить його в експлуатацію.
8. Інвестори одержують документи, що підтверджують право власності на нерухомість (житло).

Рис. 13.3. Схема створення фонду фінансування будівництва типу «А»

Фонд операцій з нерухомістю (ФОН) — кошти, отримані управителем ФОН в управлінні, а також нерухомість та інше майно, майнові права та доходи, набуті від управління цими коштами. Залучені до ФОН кошти використовуються на умовах управління майном в інтересах власників сертифікатів у порядку, визначеному Правилами ФОН.

■ *ФОН не є юридичною особою*

Сертифікат ФОН — цінний папір, що засвідчує право його власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю.

Основна діяльність фондів операцій з нерухомістю — фінансування будівлі конкретних об'єктів нерухомості. Кожен фонд обирає свою стратегію інвестування і будує свій об'єкт. Таким чином, фонди операцій з нерухомістю є чимось середнім між класичним інвестиційним фондом і фондом фінансування будівництва. У випадку з вкладенням коштів у фонд операцій з нерухомістю, вкладник не претендує на володіння побудованими об'єктами, він лише здобуває сертифікати фонду, які після продажу побудованого будинку фонд викуповує вже за підвищеною вартістю.

■ *Метою створення ФОН є отримання доходу власниками сертифікатів цього ФОН.*

Фінансова установа може за власною ініціативою створювати ФОН, для чого вона має:

- розробити та затвердити Правила ФОН;
- розробити та затвердити інвестиційну декларацію та проспект емісії сертифікатів ФОН;
- організувати розміщення сертифікатів ФОН шляхом відкритого продажу або безпосередньої пропозиції сертифікатів ФОН заздалегідь визначеному колу осіб.

■ *Управитель ФОН по кожному об'єкту будівництва створює окремий ФОН.*

ФОН вважається створеним емітентом у разі:

- затвердження Правил ФОН;
- укладення угоди із забудовником;
- оформлення забезпечення виконання зобов'язань іпотечним договором, договором уступки майнових прав на нерухомість, яка є об'єктом будівництва, з відкладальними умо-

вами та договором доручення з відкладальними умовами, за яким управителю у разі порушення забудовником умов угоди доручається виконувати функції забудовника, у тому числі шляхом передоручення цих функцій іншим особам.

ФОН створюється на строк, встановлений проспектом емісії, і до його закінчення емітент сертифікатів цього ФОН не бере на себе зобов'язань щодо викупу таких сертифікатів. Після закінчення строку, на який був створений ФОН, він припиняє своє функціонування.

■ *ФОН діє до моменту виконання усіх зобов'язань перед власниками сертифікатів ФОН.*

Емітент сертифікатів ФОН, який не є банківською установою, відкриває в обраному ним банку на своє ім'я окремих поточний рахунок, який є рахунком ФОН.

Обов'язкове страхування. Управитель за рахунок власних коштів здійснює обов'язкове страхування своєї фінансової відповідальності за збитки, що можуть бути завдані власникам сертифікатів ФОН діями або бездіяльністю управителя. Нерухомість, набута від здійснення управління ФОН, підлягає обов'язковому страхуванню за рахунок ФОН від ризиків загибелі або пошкодження на повну вартість на користь управителя як довіреного власника.

Правила ФОН повинні передбачати обмеження права довіреної власності керуючого ФОН. Такі обмеження встановлені засновником в договорі про придбання сертифікатів ФОН та обумовлюють зобов'язання керуючого ФОН забезпечити можливість отримання власниками сертифікатів ФОН доходу відповідно до умов проспекту емісії сертифікатів, який обов'язково повинен містити умови та порядок отримання доходу за сертифікатами ФОН.

Діяльність з управління ФОН підлягає ліцензуванню та не може суміщатися з:

- діяльністю з управління активами інститутів спільного інвестування (ІСІ);
- діяльністю з прямого або опосередкованого залучення фінансових активів від фізичних осіб із зобов'язанням щодо подальшого їх повернення, яка не може суміщатися з наданням будь-яких фінансових послуг;
- діяльністю з надання фінансових кредитів за рахунок прямо або опосередковано залучених коштів, яка не може суміщатися з наданням будь-яких видів фінансових послуг;
- діяльністю ломбардів з надання послуг фінансового кредиту;
- діяльністю з адміністрування пенсійних фондів;
- діяльністю з довірного управління фінансовими активами, яка взагалі не може суміщатися з будь-якими іншими фінансовими послугами;
- діяльністю з управління ФФБ, яка не може суміщатися з наданням будь-яких інших фінансових послуг.

Механізм функціонування ФОН можна схематизувати таким чином:

- 1-й крок — укладення емітентом сертифікатів ФОН угоди із забудовником;
- 2-й крок — залучення коштів шляхом випуску та розміщення сертифікатів ФОН;
- 3-й крок — інвестування залучених коштів в операції з нерухомістю;
- 4-й крок — укладення емітентом угоди з управителем ФОН у разі передавання функцій управління майном іншій фінансовій установі;
- 5-й крок — організація спорудження забудовником об'єктів будівництва відповідно до наданої за угодою документації;
- 6-й крок — здійснення управителем ФОН контролю за цільовим використанням забудовником спрямованих на будівництво коштів;
- 7-й крок — здійснення управителем ФОН нагляду за ходом будівництва;
- 8-й крок — проведення реєстрації права власності на нерухомість, набутої від здійснення управління ФОН на ім'я управителя ФОН, який діє як довірчий власник;
- 9-й крок — страхування нерухомості, набутої від здійснення управління ФОН та страхування фінансової відповідальності управителя ФОН;
- 10-й крок — здійснення управителем управління ФОН та отримання доходу на умовах Правил ФОН;
- 11-й крок — розподіл управителем доходу від управління ФОН між власниками сертифікатів ФОН. Порядок отримання власниками сертифікатів ФОН доходу роз'яснюється ДКЦПФР у листі від 08.10.04 р. № 07/04/13010;
- 12-й крок — викуп сертифікатів ФОН у власників після закінчення строку, на який був створений відповідний ФОН.

6. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ

Оподаткування фінансових послуг у сфері іпотечного кредитування

Операції з іпотечного кредитування відносяться до складу доходів (витрат), безпосередньо пов'язаних з банківською діяльністю, та фактично становлять банківські відсоткові доходи (витрати). Також при іпотечному кредитуванні у банків можуть виникати банківські комісійні доходи (витрати), які зазвичай установа отримує при укладенні іпотечного договору, проте може бути отримання такого виду доходу регулярно протягом всього терміну кредитування. Детальніше механізм оподаткування банків описаний в темі «Ринок банківських послуг».

Що стосується оподаткування кредитних спілок — іпотечних кредиторів, то ці фінансові установи є неприбутковими організаціями згідно з п. 7.11.4 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», та їх доходи від операцій з фінансовими активами, до яких також відносять і видачу іпотечних кредитів, не підлягають оподаткуванню податком на прибуток підприємств, а повинні бути розподілені між засновниками кредитної спілки або направлені на збільшення її власного капіталу.

Підприємства, які є позичальниками за іпотечними кредитами, відносять платежі щодо погашення іпотечних кредитів на загальних підставах оподаткування сплачених відсотків за борговими зобов'язаннями. Зокрема до складу валових витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням відсотків за іпотечними кредитами протягом звітного періоду, якщо такі виплати або нарахування здійснюються у зв'язку з веденням господарської діяльності платника податку.

Для підприємства, 50 % та більше статутного фонду якого перебуває у власності або управлінні нерезидента (нерезидентів), віднесення до складу валових витрат на виплату або нарахування відсотків за іпотечними кредитами на користь таких нерезидентів та пов'язаних з ними осіб дозволяється у сумі, що не перевищує суму доходів підприємства, отриману протягом звітного періоду у вигляді відсотків від розміщення власних активів, збільшену на суму, що дорівнює 50 % оподатковуваного прибутку звітного періоду, без урахування суми таких отриманих відсотків.

Оподаткування операцій, пов'язаних з іпотечним житловим кредитуванням, у фізичних осіб здійснюється з наданням певних пільг, зокрема платник податку — резидент має право включити до складу податкового кредиту частину суми процентів за іпотечним житловим кредитом, фактично сплачених протягом звітного податкового року. Таке право виникає, якщо за рахунок такого іпотечного житлового кредиту будується чи придбається житловий будинок (квартира, кімната), визначений як основне місце проживання фізичної особи. Проте варто зауважити, що не вся сума сплачених відсотків за іпотечним кредитом, може бути віднесена до податкового кредиту, а лише її частина, розрахована за такою формулою:

$$K = \text{МП/ФП},$$

де K — коефіцієнт;

МП — мінімальна загальна площа житла, яка дорівнює 100 квадратних метрів;

ФП — фактична загальна площа житла, яке будується (придбається) платником податку за рахунок іпотечного кредиту.

Якщо цей коефіцієнт є більшим одиниці, то до складу податкового кредиту включається сума фактично сплачених процентів за іпотечним кредитом без застосування такого коефіцієнта.

Право на включення до складу податкового кредиту суми сплачених відсотків за іпотечним житловим кредитом надається платнику податку не частіше одного разу на 10 років, починаючи з року, в якому об'єкт житлової іпотеки придбається або починає будуватися. Якщо іпотечний житловий кредит має строк погашення більший, ніж 10 років, право на включення суми сплачених відсотків до складу податкового кредиту за новим іпотечним житловим кредитом виникає у платника податку після повного погашення попереднього іпотечного житлового кредиту.

Якщо коли подружжя, у спільній сумісній власності яких перебував об'єкт іпотеки, розлучається, то зазначені строки поширюються на колишнього члена подружжя, у власності якого залишається об'єкт іпотеки, а у разі поділу такого об'єкта між колишніми членами подружжя — на кожного такого члена.

Платник податку має право відновити право на включення суми відсотків, сплачених за новим іпотечним житловим кредитом, до складу податкового кредиту без дотримання зазначених строків у разі:

а) примусового продажу або конфіскації об'єкта іпотеки у випадках, передбачених законом;

б) ліквідації об'єкта житлової іпотеки за рішенням органу місцевої влади у випадках, передбачених законодавством;

в) зруйнування об'єкта житлової іпотеки або визнання його непридатним для використання з причин нездоланної сили (форс-мажору);

г) продажу об'єкта іпотеки у зв'язку з неплатоспроможністю фізичної особи.

Право на включення до складу податкового кредиту суми відсотків, фактично сплаченої за іпотечним житловим кредитом, надається одному з членів подружжя, у спільній власності якого перебуває об'єкт іпотеки. При цьому кредитна угода має бути підписаною обома членами подружжя або одним з членів подружжя за наявності нотаріально завіреної довіреності іншого члена подружжя на таке підписання.

Якщо таке подружжя розлучається, то право на включення до складу податкового кредиту суми відсотків, фактично сплаченої за іпотечним житловим кредитом, має платник податку, у власності якого залишається за домовленістю сторін або за рішенням суду такий об'єкт іпотеки.

Оподаткування операцій з сертифікатами ФОН

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» сертифікати ФОН прирівняні до інвестиційних сертифікатів, що засвідчують право їх власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю відповідно до цього закону (п.1.38).

Операції з первинного випуску (розміщення) та операції з кінцевого погашення сертифікатів ФОН перебувають поза податковим обліком платників податків. Однак операції з продажу сертифікатів ФОН на вторинному ринку призведуть до появи доходу, який як фінансовий результат збільшить валовий дохід платника податків згідно з п. 4.1.1 цього закону. Причому, до складу валового доходу не включаються кошти, залучені від власників сертифікатів фондів операцій з нерухомістю, доходи від здійснення операцій з активами фондів операцій з нерухомістю та доходи, нараховані за активами фондів операцій з нерухомістю, створених відповідно до закону, згідно з п. 4.2.8 Закону про прибуток.

Що ж до платежів, які виплачуються власнику сертифіката ФОН у результаті розподілу доходу ФОН, то вони в цілях оподаткування податком на прибуток прирівнюються до дивідендів і на них відповідно поширюється особлива система оподаткування дивідендів, викладена в п. 7.8 ст. 7 цього закону.

Проблемним залишається питання оподаткування винагороди управителя ФОН, яка є об'єктом оподаткування ПДВ відповідно до п. 4.7 Закону України «Про податок на додану вартість», на відміну від винагороди компанії з управління активами (п. 3.2.1 цього Закону). Безумовно, це несправедливо, враховуючи подібність механізмів управління коштами КУА та управителя ФОН.

Щодо доходів фізичних осіб—власників сертифікатів ФОН, то Законом України від 22.05.03 р., № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (далі — Закон № 889-IV) вони не віднесені до оподатковуваних, на відміну від доходів учасників ФФБ. Абсурдність цього положення полягає у тому, що учасники ФФБ набувають у власність житло, можна сказати, придбавають його через механізми ФФБ і відповідно несуть витрати, а не отримують доходу, в той час як учасники ФОН придбавають сертифікати ФОН безпосередньо для отримання доходу.

Проте сертифікати ФОН включаються до об'єкта спадщини і відповідно як його складова підлягають оподаткуванню податком з доходів фізичних осіб.

Оподаткування операцій, пов'язаних з функціонуванням ФФБ

Для керуючого. Відповідно до пп. 7.9.1 і 7.9.2 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», кошти, притягнуті або надані управителем у зв'язку з виконанням ним зобов'язань за договором довірчого управління, не включаються до валового доходу і не відносяться до валових витрат. Тобто здійснення зазначеної діяльності управителем не призведе до збільшення його валового доходу та валових витрат.

Для довірителя. У довірителя, що здійснює інвестицію, виникає право на збільшення його валових витрат, оскільки така інвестиція є компенсацією вартості житла, яке придбавається довірителем у власність.

Враховуючи, що дата списання коштів з банківських рахунків довірителя для їх подальшого перерахування до ФФБ не є датою збільшення валових витрат, оскільки ця операція не спрямована на компенсацію вартості житла, а є виконанням довірителем своїх обов'язків за договором довірчого управління (участі у ФФБ), то, відповідно до пп. 7.9.2 ст. 7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», перерахування коштів не несе збільшення валових витрат. Датою збільшення валових витрат довірителя є дата списання коштів з банківського рахунка (банківських рахунків) довірителя в системі обліку ФФБ, здійснюваного управителем ФФБ для фінансування будівництва житла.

Для забудовника. На підставі вимог пп. 11.3.1 ст. 11 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» забудовник повинен збільшити свої валові доходи на дату одержання коштів, перерахованих управителем ФФБ, тому що будівництво житла за замовленням довірителя здійснюється за рахунок ФФБ.

Оподаткування ПДВ операцій з постачання або передачі нового житла.

З 1 січня 2005 року набрала чинності нова редакція цього підпункту, відповідно до якої, об'єктом пільгового режиму оподаткування ПДВ є операції з постачання житла (об'єкта житлового фонду), крім операцій першої поставки такого житла. *Під першою поставкою житла* (об'єкта житлового фонду) розуміється перша передача готового новозбудованого житла (об'єкта житлового фонду) у власність покупця або поставка послуг (у т. ч. вартість придбаних за рахунок виконавця матеріалів) зі спорудження такого житла за рахунок замовника.

Оподаткування різниці коштів, отриманих забудовником та перерахованих до ФФБ для повернення довірителю. Відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», у разі дострокового припинення управління майном та зменшення обсягу підтвердженого замовлення на будівництво забудовник, на вимогу управителя ФФБ, зобов'язаний у визначений Правилами ФФБ строк перерахувати на рахунок ФФБ кошти для подальшого повернення довірителю. Сума коштів, що підлягає поверненню довірителю, визначається управителем, виходячи з кількості закріплених за довірителем вимірних одиниць об'єкта інвестування та поточної ціни вимірної одиниці цього об'єкта інвестування на день подання заяви про вихід із ФФБ.

Якщо забудовник, на вимогу управителя ФФБ, перераховує на рахунок ФФБ кошти для подальшого повернення довірителю і таке повернення не пов'язане із зміною компенсації вартості проданих товарів, а також повернення проданих товарів чи права власності на такі товари, то різниця між коштами, отриманими від ФФБ, та коштами, перерахованими ФФБ для повернення довірителю, до складу валових витрат забудовника не відноситься.

Оподаткування новозбудованого житла податком на додану вартість

Відповідно до пункту 5.1.20 Закону України «Про податок на додану вартість», звільнені від оподаткування операції платників податку з поставки житла (об'єктів житлового фонду), крім їх першої поставки, під якою розуміється перше передання готового новозбудованого житла (об'єкта житлового фонду) у власність покупця або поставка послуг (у т. ч. вартість придбаних за рахунок виконавця матеріалів) із спорудження такого житла за рахунок замовника (установника).

Передача забудовником новозбудованого житла установнику — фізичній чи юридичній особі у власність, як це і передбачено договором, який укладається між управителем, уста-

новником та забудовником, є об'єктом оподаткування та оподатковується податком на додану вартість за ставкою 20 %.

При цьому необхідно враховувати те, що частина податкових зобов'язань в процесі будівництва такого житла повинна бути нарахована забудовником поетапно на підставі актів про виконання послуг (включаючи вартість придбаних за рахунок виконавця матеріалів) із спорудження такого житла за рахунок замовника (установника).

7. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ПОСЛУГ У СФЕРІ ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ ТА ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 80 000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 80 000 грн. Згідно зі ст. 11 цього Закону, безпосередньо фінансова операція з видачі та обслуговування іпотечного кредиту не підлягає фінансовому моніторингу, оскільки передбачає надання фінансовими установами кредитних коштів фізичним та юридичним особам, які поступово повертають отримані фінансові ресурси.

Проте фінансовому моніторингу підлягає операція купівлі-продажу нерухомості, яка може бути предметом іпотеки, для купівлі якої наданий кредит фінансовою установою. Варто зазначити, що сьогодні у сфері операцій з нерухомістю здійснюється величезна кількість афер та операцій, які мають сумнівний характер, та повинні бути піддані ретельній прискіпливій перевірці, насамперед, професійними посередниками на ринку нерухомості, агентствами з нерухомості. Комерційний банк обов'язково має перевірити легальність цієї угоди купівлі-продажу нерухомості, оскільки саме таке нерухоме майно є забезпеченням за зобов'язаннями позичальника.

Найчастіше сумнівні фінансові операції здійснюються за такою схемою: посередник купує за низькою ціною об'єкт нерухомості, а потім перепродає за значно вищою ціною власнику брудних коштів. Різниця між ціною продажу і купівлі становить легалізований дохід.

Зазвичай, ця операція є частиною більш складної схеми та використовується безпосередньо для надання брудним коштам легальності. Кошти легалізуються завдяки штучному завищенню вартості нерухомості. Відмінною ознакою схеми може бути циклічний перепродаж об'єктів, а також участь підставних, фіктивних фірм. Реалізація схеми може містити фальсифікацію оціночної документації на нерухомість, договорів купівлі-продажу. Найбільш вірогідно виявити таку схему за допомогою податкових органів (особливо при виїзних перевірках) та Держфінмоніторингу (при дослідженні фінансових операцій).

Зазвичай, схема розкривається при порівнянні реальної та ринкової вартості об'єктів нерухомості, а також при дослідженні суб'єктів перепродажу (встановленні циклічності операцій).

Варто зазначити, що у випадку фінансового моніторингу операцій купівлі-продажу нерухомого майна велику увагу необхідно приділити перевірці продавця нерухомості, його діяльності, а також детально вивчити «історію» об'єкта нерухомості, вивчити рекомендації відповідних органів щодо виявлення ознак афери при купівлі нерухомості.

Типові питання, на які покупець нерухомості повинен дати ствердну відповідь, щоб уникнути фінансових операцій сумнівного характеру та не набути у власність нерухоме майно, що має «кримінальне минуле».

- Я знаю про всіх, хто був коли-небудь прописаний в квартирі, що набувала (що продається).
- Я знаю всю історію квартири по власниках.
- Я точно знаю, в якому порядку проводяться розрахунки при покупці/продажу.
- Я знаю, які податки заплачу, і знаю, як мінімізувати податки, які виникнуть за наслідками операції.
- Паспорти всіх осіб, що беруть участь в операції, дійсні і наявні на момент її здійснення. Я упевнений, що даю завдаток за квартиру тій людині, за яку він себе видає і який не сховається з грошима одразу в невідомому напрямку.
- Я знаю, де і в яких умовах живуть люди, раніше вибулі з квартири.
- Мешканці і власники квартири не перебувають на обліку в нарко- і психоневрологічному диспансері. У мешканців і власників квартири не було проблем з правоохоронними органами.

- Я знаю, як, коли і чому померли люди, що проживали в квартирі або були її власниками.
- Я можу поручитися за достовірність всіх документів (зокрема що встановлюють право, БТІ, ЖЕУ, і т. п.), зібраних зараз і використаних в попередніх операціях. Порушень щодо неповнолітніх немає, всі дозволи органів опіки і опікування отримані відповідно до закону.
- З квартири не вибували в армію, місяця позбавлення волі, будинки-інтернати, тривалі відрядження, в суміжні області і держави.
 - Отримані всі необхідні згоди (подружжя, дітей, спадкоємців, прописаних в квартирі осіб) на здійснення операції.
 - Будинку не загрожує знос або реконструкція.
 - Квартира не піддавалася переплануванню і переобладнанню.
 - Я можу гарантувати, що всі комунальні заборгованості будуть сплачені, а всі прописані люди виписані.

8. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ТА ОПЕРАЦІЙ З НЕРУХОМІСТЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ринок іпотечного кредитування в Україні перебуває лише на початковому етапі розвитку, тому він має багато перспектив розвитку.

Сьогоднішні умови іпотечного кредитування роблять іпотечний кредит доступним лише для 10—15 % населення держави, більшість цієї частки громадян не потребують поліпшення житлових умов шляхом купівлі чи будівництва нерухомості в кредит, оскільки можуть накопичити необхідну суму. Для середнього класу населення, які, переважно, потребують покращення житлових умов, іпотечний кредит був занадто дорогим задоволенням ще до настання фінансової кризи, оскільки фактично позичальник купував квартиру в два рази дорожче. Зараз середні ставки за іпотечними кредитами становлять 22 % річних та видаються лише в національній валюті. Поріг початкового внеску збільшений з 20 % до 50 %, що зробило фактично неможливим купівлю житла в кредит.

Досвід зарубіжних країн є важливим при побудові ринку іпотечного кредитування, оскільки дозволяє уникнути помилок інших держав. У світовій практиці найбільшого розповсюдження набули дві моделі іпотечної системи: однорівнева німецька та дворівнева американська. Найкраще використовувати досвід країн, економіка яких має схожі риси з українською економікою. Зокрема, важливим є досвід Росії щодо залучення до іпотечного кредитування держави як гаранта, що збільшило його привабливість для всіх суб'єктів. При цьому спроби Москви щодо побудови дворівневої моделі чітко виявили проблеми її застосування в наших умовах. А спроби Польщі слідувати за Німеччиною підтвердили важливість врахування регіональних особливостей при організації іпотечного ринку.

Відсутність дієвої системи рефінансування іпотечних кредитів та інструментів сек'юритизації іпотечних активів не дозволяє розвиватися іпотечному ринку далі.

Для подальшого розвитку іпотечного ринку слід зробити певні кроки, які мають бути спрямовані на гарантування і забезпечення надійності й ефективності роботи фінансово-кредитної системи, розвиток фондовою ринку та ринку нерухомості, встановлення стабільності загального економічного стану держави. Особливо слід приділити увагу захисту інтересів позичальників, що сьогодні абсолютно відсутні.

В Україні зроблені всі умови для розвитку іпотечного ринку та побудови національної іпотечної системи: прийняті відповідні законодавчі акти та розроблені стандарти іпотечного кредитування, створено Державну іпотечну установу, запроваджено в обіг іпотечні облигації. Проте відсутність єдиної стратегії розвитку іпотечного ринку та зацікавленості суб'єктів ринку капіталів перешкоджають його ефективному розвитку. Протягом 2008 року був здійснений випуск одночасно звичайних іпотечних облигацій АБ «Укргазбанк» та структурованих іпотечних облигацій Державною іпотечною установою. Інвестори відносяться до нових фінансових інструментів насторожено та зайняли вичікуючу позицію. Уряд здійснив спробу примусового розміщення іпотечних облигацій Державної іпотечної установи, проте вона була економічно необґрунтованою, оскільки ігнорувала інтереси початкових інвесторів ринку

капіталів — споживачів послуг страхових компаній та недержавних пенсійних фондів. Тому для ефективнішого використання іпотечних облігацій як інструментів рефінансування іпотечних кредитів варто надати державні гарантії за ними хоча б найближчим часом.

Через недосконалість окремих норм Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» на сьогодні на було масовості порушення мети створення ФФБ та ФОН.

Так, значна кількість довіритель ФФБ вкладають кошти до фонду не задля отримання у власність житло, а з метою збагачення на підставі дострокового припинення договору управління майном.

Як свідчить практика, після внесення довірительом коштів до ФФБ, закріплення за ним об'єкта інвестування — квартири або іншого приміщення соціально-побутового призначення та підвищення поточної ціни вимірної одиниці об'єкта інвестування, останній навмисно виходить із ФФБ і тим самим отримує заробіток на різниці переданих ним коштів в управлінні керуючому та отриманої суми коштів від забудовника, яка визначається, виходячи з кількості закріплених за довірительом вимірних одиниць об'єкта інвестування та поточної ціни вимірної одиниці цього об'єкта інвестування на день подання заяви про вихід із ФФБ.

Крім того, наявність у зазначеному Законі положення про заборону встановлення поточної ціни вимірної одиниці об'єкта будівництва нижче від попередньої ціни цього об'єкта не дозволяє належним чином реагувати на зміни попиту та пропозиції на ринку житла, створює проблеми продажу об'єктів інвестування, зриву графіків будівництва, термінів введення об'єктів будівництва в експлуатацію та понесення суб'єктами системи фінансово-кредитних механізмів не виправданих збитків.

Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» залишено поза увагою механізм продажу об'єктів інвестування, які не увійшли до остаточно підтвердженого обсягу замовлення на будівництво, а тому цей механізм потребує відповідного нормативно-правового закріплення.

Необхідно припинити можливість навмисного розірвання довірительом ФФБ договору управління майном, забезпечити дотримання мети створення цього фонду, визначити механізм компенсації забудовником власних витрат, знизити ціни на ринку первинної нерухомості, врегулювати взаємовідносини між довірительом, управителем і забудовником та захистити права й інтереси всіх суб'єктів системи фінансово-кредитних механізмів. Також необхідно припинити зловживання при достроковому припиненні управління майном, вдосконалити умови та порядок повернення коштів довірительам при виході із ФФБ та врегулювання взаємовідносини між довірительом, управителем і забудовником при фінансово-майнових розрахунках.

Перешкоджає розвитку іпотечного ринку також реалізація схем фінансових пірамід та різноманітних афер у сфері будівництва житла. Інвестори залишаються незахищеними та можуть втратити всі свої кошти. Тому необхідно вдосконалити законодавство та посилити контроль у сфері будівництва житла, що дало б змогу захистити інтереси позичальників і кредиторів, а також сприяло б розвитку ринку іпотечних сертифікатів, які впроваджені в обіг ще в 2004 році, проте майже не використовуються через недосконалість нормативно-правової бази.

Негайного вирішення потребує також законодавче закріплення вимог щодо оцінки предмета іпотеки, оскільки вона є особливою та передбачає врахування багатьох додаткових чинників та використання методу прогнозування зміни вартості майна в часі. Правильне та точне визначення вартості предмета застави захищає інтереси кредиторів та споживачів одночасно.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Іпотечний кредит — це:

- 1) вид позики, наданої під заставу нерухомості, яка передається іпотекодержателя;
- 2) вид позики, наданої за принципами банківського кредитування під заставу нерухомості, яка залишається в розпорядженні позичальника;
- 3) вид позики, наданої на особливих принципах, на купівлю та ремонт нерухомості;
- 4) вид позики, отриманої фізичною особою під заставу предметів домашнього вжитку.

2. Застава землі, нерухомого майна, при якій майно залишається у заставника або 3-ї особи, — це:

- 1) предмет ломбардної застави;
- 2) об'єкт ломбардної угоди;

- 3) іпотека;
- 4) заклад.

3. Іпотечні облигації — облигації, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене:

- 1) іпотечним покриттям;
- 2) нерухомістю;
- 3) всім майном емітента;
- 4) власним капіталом емітента.

4. Вперше термін «іпотека» з'явився:

- 1) в VI ст. до н.е. в Греції;
- 2) в Англії в XVII ст. н.е.;
- 3) в Стародавньому Римі в II ст. н.е.;
- 4) в Німеччині в XIV ст. н.е.

5. Одночасне передача в іпотеку двох або більше об'єктів нерухомого майна, що належать декільком особам, це:

- 1) звичайна іпотека;
- 2) спільна іпотека;
- 3) об'єднана іпотека;
- 4) подальша іпотека.

6. При наданні іпотечних кредитів виділяють такі групи принципів кредитування:

- 1) загальні кредитно-фінансові, доповнюючі;
- 2) перехідні доповнюючі та соціально-економічні;
- 3) загальні та спеціальні кредитно-фінансові;
- 4) соціально-правові, спеціальні та загальні кредитно-фінансові.

7. За часовим критерієм розрізняють такі види іпотеки:

- 1) дохідна та споживча;
- 2) звичайна та наступна;
- 3) умовна та наступна;
- 4) основна та наступна.

8. За сферою застосування розрізняють:

- 1) промислову, комерційну та прибуткову іпотеки;
- 2) промислову, аграрну та житлову іпотеки;
- 3) житлову, аграрну та комерційну іпотеки;
- 4) промислову, аграрну, житлову та комерційну іпотеки.

9. Система економіко-правових відносин, що виникають між суб'єктами суспільного відтворення на фінансовому ринку на основі певних економічних принципів та правових норм з приводу акумулювання вільних грошових ресурсів, їх розміщення у формі іпотечних кредитів та рефінансування іпотечних активів з метою досягнення економічного чи соціального ефекту це...

- 1) іпотечний ринок;
- 2) іпотечний кредит;
- 3) ринок споживчого кредиту;
- 4) споживчий кредит.

10. Найбільшого розповсюдження набули такі дві моделі ринку іпотечного кредитування:

- 1) Німецька та американська;
- 2) Німецька та англійська;
- 3) Американська та європейська;
- 4) Американська та радянська.

11. Які основні етапи розвитку світового іпотечного ринку?

12. Назвіть основні законодавчі акти, які регулюють надання іпотечних кредитів в Україні.

13. Перерахуйте основні етапи становлення іпотечного ринку України.

14. Розкрити суть та значення ринку іпотечного кредитування.

15. Дати характеристику функціонування вторинного іпотечного ринку.

16. Хто виступає суб'єктами при іпотечному кредитуванні?

17. Що може бути предметом іпотеки?

18. Назвіть основні обов'язки іпотекодавця.

19. Назвіть основні права іпотекодержателя.

20. Які основні реквізити повинен містити іпотечний договір?

21. Які основні етапи надання іпотечного кредиту?

22. Розкрити суть умовної іпотеки.

23. Коли можлива наступна іпотека?

24. Охарактеризуйте умови здійснення іпотечного кредитування за німецькою моделлю іпотечного ринку.

25. Які особливості здійснення іпотечного кредитування за американською моделлю іпотечного ринку?
26. Яка різниця між об'єднаною та спільною іпотекою?
27. Що може виступати заставою при дохідній іпотеці?
28. Які основні особливості аграрної іпотеки?
29. Чи може бути заставою при іпотечному кредитуванні нерухоме майно, що належить третій особі?
30. Назвіть складові елементи механізму іпотечного інвестування.
31. Зародження, розвиток і сучасний стан ринку іпотечних послуг в Україні.
32. Первинний та вторинний ринок нерухомості.
33. Правові відносини при наданні іпотечних послуг.
34. Види іпотечних кредитів (умовна, звичайна, спільна, об'єднана, наступна іпотека та іпотека чужого майна).
35. Надання іпотечних позичок: дохідна, промислова, комерційна, аграрна та житлова іпотека.
36. Український іпотечний ринок: стан та перспективи розвитку.
37. Базові терміни та поняття у сфері іпотечних відносин.
38. Поняття нерухомого майна та рухомого майна.
39. Особливості іпотеки будівель та споруд.
40. Особливості іпотеки цілісного майнового комплексу підприємства.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1
№ 33, 24, 28, 39, 13, 37, 25, 12, 18, 29, 34, 10
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2
№ 38, 12, 37, 36, 32, 31, 33, 18, 1, 6, 25, 16
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3
№ 28, 12, 23, 26, 37, 29, 20, 2, 4, 39, 7, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4
№ 9, 10, 20, 38, 21, 5, 40, 30, 23, 14, 27, 15
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5
№ 25, 37, 33, 39, 38, 31, 7, 6, 5, 35, 15, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6
№ 13, 19, 26, 7, 29, 23, 20, 2, 3, 11, 33, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7
№ . 31, 32, 37, 28, 15, 38, 27, 22, 29, 24, 17, 16
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8
№ 4, 28, 21, 13, 36, 33, 6, 8, 23, 35, 29, 12
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9
№ 27, 33, 5, 37, 29, 1, 21, 2, 20, 24, 31, 12
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10
№ 9, 3, 33, 34, 32, 25, 10, 7, 31, 40, 21, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11
№ 4, 8, 25, 13, 34, 9, 27, 30, 32, 3, 20, 5
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12
№ 34, 17, 14, 37, 36, 15, 19, 2, 7, 32, 23, 3
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14
№ 18, 27, 31, 25, 2, 37, 4, 8, 30, 11, 28, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15
№ 40, 24, 39, 31, 8, 15, 19, 11, 2, 28, 1, 38

ЛІТЕРАТУРА: 5, 10, 17, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 37, 39, 40, 41, 50, 51, 98, 105, 106, 107, 110, 121, 148, 157, 178, 189, 232, 246, 255

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Основні терміни і поняття.
2. Державне регулювання та контроль інноваційної діяльності.
3. Загальні принципи системи надання послуг у сфері інноваційної діяльності.
4. Послуги фінансових інститутів у сфері інноваційної діяльності.
5. Особливості оподаткування інноваційної діяльності.
6. Конкурентні стратегії розвитку послуг у сфері інноваційної діяльності в Україні.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Інноваційна діяльність — діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Послуги у сфері інноваційної діяльності (СІД) є процедурою передавання матеріальних та нематеріальних ресурсів (об'єктів інтелектуальної власності) між суб'єктами інноваційної діяльності, що здійснюється за їх згодою, встановленими правовідносинами та визначеними умовами для забезпечення впровадження у сферу споживання об'єктів інноваційної діяльності.

Венчурні фонди — фонди ризикового фінансування інноваційної діяльності.

Інноваційний продукт — результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність».

Інновації — новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційна продукція — нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим цим законом.

Інноваційний проект — комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції.

Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) — підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг.

Інноваційний процес — система організації інноваційної діяльності, що містить логічно пов'язані дії, які включають елементи генерації нових ідей, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, впровадження у виробництво, поширення, споживання інноваційного продукту і загалом охоплюють весь комплекс суспільно-виробничих і фінансово-кредитних відносин у циклі «наука-техніка-виробництво-споживання».

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правовою основою формування та реалізації напрямків інноваційної діяльності є Конституція України, закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про спеціальний режим інноваційної дія-

льності технологічних парків», інші закони України, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

Правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні визначені Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року, № 40-IV. Цей закон встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

Крім того, законом «Про інноваційну діяльність» передбачено, що **державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:**

- визначення і підтримки пріоритетних напрямків інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Обсяг інноваційних витрат у 2007 році склав 10,9 млрд грн, з них:

— 68,9 % було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення;

— 7,3 % — на виконання науково-дослідних розробок силами підприємств (внутрішні НДР);

— 3,0 % — на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій, у т.ч. виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки; комерційних таємниць; проектів; товарних знаків, придбаних у зв'язку з проведенням підприємством інновацій; інжинірингових, консалтингових послуг);

— 20,8 % — інші витрати.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності є **Державне агентство України з інвестицій та інновацій (Держінвестицій України)**, створене Указом Президента України, № 1873/2005. Робота Держінвестицій України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Держінвестицій України є:

- 1) участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної інвестиційної та інноваційної політики;
- 2) координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності.

Держінвестицій України відповідно до покладених на нього завдань:

- подає в установленому порядку пропозиції щодо формування державної інвестиційної та інноваційної політики;
- готує і подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо пріоритетних напрямків інноваційної діяльності, державних інноваційних програм та необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування;
- бере участь у розробленні проектів Державної програми економічного і соціального розвитку України, Державного бюджету України та Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- вживає заходів щодо залучення інвестицій в економіку України;
- подає на розгляд Президентові України та Національній раді України з інвестицій та інновацій (далі — Національна рада) аналітичні матеріали та пропозиції з питань, які належать до його компетенції;
- здійснює організаційне, інформаційне, правове та інше забезпечення діяльності Національної ради;
- готує матеріали для проведення засідань Національної ради, проекти її рішень; вносить пропозиції Національній раді щодо персонального складу утворюваних нею експертних рад та робочих груп за напрямками інвестиційної та інноваційної діяльності;
- організовує відповідно до законодавства проведення експертизи інвестиційних та інноваційних програм і проектів, подає відповідні пропозиції для розгляду Національною радою;

- готує відповідно до законодавства пропозиції щодо запровадження спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності;

- виконує інші функції, передбачені законодавством.

Більшість функцій Держінвестицій України виконує для забезпечення та організації діяльності **Національної ради України з інвестицій та інновацій**.

Національна рада створена відповідно до Указу Президента України «Про Національну раду з інноваційного розвитку України» від 18 серпня 2006 року, № 691/2006. Характерною особливістю цієї ради є те, що, відповідно до абзацу першого п. 5 зазначеного указу, **Головою Національної ради є Президент України**.

Секретарем Національної ради є за посадою Голова Державного агентства України з інвестицій та інновацій.

Персональний склад Національної ради затверджує Президент України.

Прийняття у 2006 році Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» дає змогу більш ефективно використати науково-технічний та інтелектуальний потенціал України, зупинити несанкціоноване використання об'єктів інтелектуальної власності, неконтрольоване передавання за межі України вітчизняних результатів науково-технічної діяльності, запобігти проникненню в Україну морально застарілих технологій та неліквідної продукції, а також розширити міжнародне науково-технічне співробітництво у цій сфері.

При Кабінеті Міністрів України з метою підвищення ефективності реалізації державної інноваційної політики посилення міжвідомчого контролю за реалізацією інноваційних та інвестиційних проектів, сприяння ефективній діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів створено постійно діючий орган — **Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів**.

Таким чином, вертикаль державного регулювання інноваційної діяльності, яку очолює Президент України, чітко визначила, що національні інтереси України, передусім, залежать від збереження її науково-технологічного потенціалу, забезпечення ефективного його використання для подолання кризових явищ у економічному та соціальному розвитку.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основними принципами здійснення державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
 - забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
 - ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
 - здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
 - фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
 - сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
 - інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
 - підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

За видами економічної діяльності більшою за середню частка інноваційно активних підприємств у 2007 році була серед підприємств з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (33,3 % загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23,3 %), хімічної на нафтохімічної промисловості (21,6 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (15,0 %).

Послуги у сфері інноваційної діяльності (СІД) є процедурою передавання матеріальних та нематеріальних ресурсів (об'єктів інтелектуальної власності) між суб'єктами інноваційної діяльності, що здійснюється за їхньою згодою, з встановленими правовідносинами та визначеними умовами для забезпечення впровадження у сферу споживання об'єктів інноваційної діяльності.

Послуги, що надаються суб'єктам інноваційної діяльності характеризуються за видами предмета передавання на:

- ◆ послуги організаційно-управлінської підтримки інноваційних процесів, що пов'язані з передачею нематеріальних ресурсів — продукту інтелектуальної праці, і включають послуги консультативного, інжинірингового, реінжинірингового характеру (консалтинг), інформаційні, а також проектний аналіз, експертизу тощо;

- ◆ фінансові послуги, що пов'язані з передачею фінансових ресурсів і які містять пряме фінансування (інвестування) інноваційних процесів (або їх окремих стадій) із використанням різних механізмів фінансування, а саме: на безповоротній основі — субсидії, гранти; на поворотній основі — позики, кредит, лізинг, проведення спільної діяльності, фінансові інвестиції;

- ◆ послуги організаційно-фінансової та матеріально-технічної підтримки інноваційних процесів.

Структурна типологія послуг у сфері інноваційної діяльності наведена на рис. 14.1.

Рис. 14.1. Структура послуг у сфері інноваційної діяльності

Інноваційний проект як процес послідовної реалізації запланованого комплексу заходів, підпорядкованих меті просування продукту інтелектуальної праці у сферу споживання, має свій часовий вимір — життєвий цикл проекту (ЖЦП). Кожен проект проходить свій цикл від виникнення ідеї реалізації проекту до його завершення послідовно через фази (стадії) свого розвитку. Кожна фаза проекту вимагає певних зусиль, управлінського та ресурсного забезпечення. Відповідно до стандарту розробки та розгляду інвестиційних проектів Організації промислового розвитку ООН (UNIDO), розрізняють такі основні фази ЖЦП:

- **передінвестиційна фаза**, що включає концептуальне опрацювання ідеї проекту, його розроблення, аналіз та експертизу проекту, коригування запланованих проектних заходів, прийняття рішення фінансовим інститутом про фінансування проекту;

- **інвестиційна фаза**, що включає фінансування проекту, підготовку виробництва, впровадження об'єкта інноваційної діяльності у виробництво;

- **експлуатаційна фаза** — включає освоєння виробництва інноваційної продукції, поширення її у сфері споживання і відшкодування фінансування проекту фінансовому інституту (інвестору).

Інноваційний проект обов'язково повинен мати відповідний комплект технічної, організаційно-планової, а також розрахункової та аналітичної фінансово-економічної документації опису цих заходів на основі **бізнес-плану проекту** і документів про правоздатність заявника проекту.

Розроблення бізнес-плану інноваційного проекту має забезпечити комплексний системний підхід щодо вирішення конкретної мети — отримання кінцевого комерційного результату інноваційного процесу, обґрунтований вибір шляхів найбільш ефективної реалізації проекту, збалансованість фінансових і матеріально-технічних ресурсів, задіяних для виконання проекту, врахування й оцінку ризиків реалізації проекту.

Сама процедура розроблення документації інноваційного проекту, його управління і супроводження є окремими видами послуг, надання яких є основним видом діяльності **консалтингових та інжинірингових фірм**.

При цьому використовуються системи підтримки прийняття рішень (СППР) на базі спеціально пристосованих до процедури розроблення та управління інноваційними проектами потужних програмних продуктів, серед яких в Україні набув поширення комплекс програм: Project Expert, Audit Expert, Forecast Expert, Marketing Expert, розроблені корпорацією «ПРО-ИНВЕСТ-КОНСАЛТИНГ» (Москва). Виключну правомочність на використання та поширення цих програмних продуктів в Україні має СП «Технології та інвестиційний консалтинг» (СП «ТІКОН»).

Критерії відбору інноваційних проектів

Ефективність є вирішальним критерієм для проведення процедури відбору інноваційних проектів, вибору конкретного механізму та умов надання фінансових послуг для реалізації проекту.

Науково-технічна ефективність оцінюється з позицій впровадження новітньої технології, нового продукту, що відповідають кращим світовим зразкам або їх перевершують; вирішення проблем енерго- та ресурсозбереження, подолання технічної відсталості в галузі при реалізації інноваційного проекту; використання за проектом науково-технічних рішень, що захищені авторськими правами, патентами тощо.

Соціальна ефективність охоплює такі кількісні та якісні показники, як кількість створених або збережених робочих місць за проектом, поліпшення умов праці, вирішення завдяки проекту соціальних, екологічних проблем виробництва, регіону, подолання експортної залежності тощо.

Економічна ефективність інноваційного проекту оцінюється на основі даних фінансового плану проекту та звіту про прибутки і збитки проекту (з урахуванням коефіцієнтів дисконтування та інфляції) системою таких основних показників:

- 1) Чистий дисконтований дохід (ЧДД).
- 2) Індекс прибутковості (ІП).
- 3) Внутрішня норма рентабельності (ВНР).
- 4) Період окупності (ПО).

Чистий дисконтований дохід визначається як різниця між сумою приведених до початкового моменту часу надходжень від реалізації проекту, що генеруються протягом виконання проекту, та сумою приведених до початкового моменту часу витрат на проект.

$$\text{ЧДД} = \sum_{t=1}^T \frac{P_t}{a_t} - \sum_{t=1}^T \frac{C_t}{a_t}, \quad (1)$$

де T — кількість періодів (кварталів, років);

t — номер періоду;

P_t — надходження, що були отримані у t -му періоді;

C_t — витрати t -го періоду;

$a_t = \prod_{i=1}^t ((1 + r_i) \cdot (1 + p_i))$ — коефіцієнт приведення до цін початкового періоду;

де r_t — коефіцієнт дисконтування за t -й період (квартал, рік);

p^t — коефіцієнт інфляції за t -й період.

Індекс прибутковості (ІП) — визначається як відношення суми надходжень від реалізації проекту, приведених до початкового моменту часу, до суми витрат на проект, також приведених до початкового моменту часу, і розраховується за формулою:

$$IP = \frac{\sum_{t=1}^T \frac{P_t}{a_t}}{\sum_{t=1}^T \frac{C_t}{a_t}}. \quad (2)$$

Внутрішня норма рентабельності (ВНР) визначається як норма дисконту, при якій розмір приведених надходжень дорівнює розміру приведених витрат на проект, тобто ЧДД=0.

■ *ВНР характеризує норму прибутку на капітал, що інвестований у проект.*

Наприклад, якщо ВНР деякого проекту дорівнює 10 % на період, то це фактично означає, що з кожним періодом інвестований капітал збільшується в 1,1 рази впродовж терміну виконання проекту. ВНР визначається шляхом чисельного рішення формули 1 при ЧДД=0.

Період окупності (ПО) — це інтервал часу від початку реалізації проекту, за який досягається рівність сумарних надходжень і сумарних витрат на проект і за межами якого приведений прибуток залишається додатним. При ідентифікації проекту його період окупності порівнюється з періодом реалізації проекту.

Бюджетна ефективність — визначається загальною сумою надходжень податків, зборів до державного та місцевих бюджетів, а також до державних цільових фондів від діяльності інноваційного виробництва та реалізації його продукції.

Основні методи фінансування інноваційних проектів:

1) Компанія здійснює фінансування інноваційних та інвестиційних проектів за рахунок власних і залучених коштів компанії у вигляді фінансового кредиту, товарного кредиту (торгівля на виплат), фінансового чи оперативного лізингу (оренди), фінансової інвестиції, а також шляхом організації сумісної діяльності з виконавцями інноваційних проектів та іншими учасниками інноваційної діяльності.

2) Фінансовий кредит — кредит (позика), який надається, зазвичай, для фінансування до 70 % вартості інноваційного або інвестиційного проекту. Фінансовий кредит (позика) надається, зазвичай, на термін до 3-х, а в окремих випадках — до 5 років. Погашення кредиту здійснюється у порядку, визначеному кредитним договором.

■ *Кредит надається після залучення власних коштів для реалізації проекту.*

Основними умовами надання кредитів є: поворотність, забезпеченість, строковість, планність та цільове використання.

3) Рішення про фінансування та кредитування інноваційного проекту в розмірі до 10 % статутного капіталу приймає кредитна рада компанії, а понад 10 % — правління компанії за погодженням зі спостережною радою компанії.

4) Компанія використовує схему двохетапного розгляду та відбору проектів, що передбачає:

- попередній розгляд інноваційної пропозиції: комплекту документів, що оформлюється заявником проекту відповідно до вимог компанії, для стислого опису інноваційного проекту і надання інформації про підприємство-заявника проекту;

- розгляд і проектний аналіз бізнес-плану інноваційного проекту, підготовленого заявником проекту в разі схвалення загалом інноваційної пропозиції, а також встановленої ідентифікацією відповідності інноваційної пропозиції проекту пріоритетному напрямку інноваційного розвитку економіки держави, галузі, регіону.

5) Інноваційна пропозиція подається заявником проекту до регіонального відділення компанії (за місцем реєстрації заявника).

6) Експертиза інноваційних проектів проводиться спеціалістами відділень.

7) За підготовленим заявником бізнес-планом інноваційного проекту провадиться фінансово-економічний аналіз з метою отримання якісної і максимально повної оцінки

господарсько-фінансової діяльності заявника проекту, його платоспроможності та кредитоспроможності.

При аналізі документів заявника проекту особлива увага приділяється таким питанням:

- дієздатність, відповідальність і компетентність керівників проекту, якість звітів та інших документів;
- ділова репутація заявника проекту (готовність не тільки повернути кредит і сплатити відсотки за користування ним, а й виконати всі зобов'язання за умовами контрактів чи договорів);
- здатність заявника вести прибуткову діяльність з урахуванням умов, що впливають на його фінансовий стан;
- ефективність та окупність проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування.

| *Перевага надається заставі рухомого і нерухомого майна.*

8) Рішення щодо фінансування інноваційного проекту приймає кредитна рада компанії на своєму засіданні за результатами розгляду бізнес-плану інноваційного проекту з висновками фінансово-економічного аналізу.

| *У 2007 році інновації впроваджували 1186 підприємств, у т.ч.:*

| *515 підприємств впроваджували нові технологічні процеси, кількість яких склала 1419, з них маловідходних і ресурсозберігаючих — 634 процеси;*

| *564 підприємства впровадили 2526 найменувань інноваційних видів продукції, з яких 881 — нові види машин, устаткування, прилади, апарати тощо.*

Достатність і реальність гарантії задоволення вимог компанії, а також впевненість у належному виконанні заявником (виконавцем) своїх зобов'язань визначає компанія.

4. ПОСЛУГИ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

| *Інвестиційні банки залучають капітал для фінансування пізніх стадій життєвого циклу фірм шляхом продажу акцій наукомістких компаній на фондових ринках.*

Функції виробника інноваційного продукту виконує **інноваційне підприємство** (фірма), або ж, як прийнято називати його на заході, — **венчур**: підприємство, яке займається розробкою, виробництвом та подальшою реалізацією принципово нових продуктів (послуг) та (або) нових технологій, та (або) нових організаційних форм господарювання.

Коло інвесторів венчурного бізнесу є надзвичайно широким: це пенсійні та благодійні фонди, страхові компанії, різноманітні державні структури, приватні інвестори тощо.

Також інвестування у венчурну діяльність можуть здійснювати інвестиційні та комерційні банки. **Оскільки інвестиційна діяльність є першочерговим завданням інвестиційних банків, їм належить більш вагома роль у венчурному фінансуванні.** В ролі інвесторів венчурної діяльності інвестиційні банки беруть участь у формуванні регіональних венчурних фондів через розгалужену мережу філіалів; у формуванні інвестиційних фірм венчурного капіталу; як партнер з обмеженою відповідальністю беруть участь у фондах-партнерствах тощо. Також до процесу венчурного фінансування широко залучені неінституційні інвестори: університети, наукові центри, дослідні інститути, промислові підприємства, різноманітні організації та установи тощо. Вони можуть виступати як самостійні інвестори, або діяти через венчурних посередників.

У загальному вигляді послуги фінансових інститутів у сфері інноваційної діяльності можна зобразити в такому вигляді.

1) Організаційно-управлінські послуги пов'язані з передачею суб'єкту сфери інноваційної діяльності (СІД) інтелектуального продукту. Ці послуги охоплюють широкий клас послуг інформаційного, юридичного та рекламного забезпечення; послуг із сертифікації інно-

ваційної продукції; різноманітних консалтингових послуг: із загальних питань управління та антикризового управління, аудиту, інжинірингові та реінжинірингові послуги тощо.

Консалтингові послуги:

а) Проектне управління включає розроблення інноваційного проекту, проектний аналіз і власне управління проектом. Ці складові комплексної послуги проектного управління можуть бути затребувані окремо одна без одної.

До класу консалтингових послуг, що найбільш затребувані у сфері інноваційної діяльності, належать послуги проектного управління та послуги з експертизи.

б) Проектний аналіз провадиться з метою оцінювання доцільності надання фінансових послуг для реалізації інноваційного проекту, його життєздатності та ефективності, а також перевірки фінансово-економічних показників, розрахованих у проекті. Висновки проектного аналізу є підставою для прийняття рішення інститутом щодо надання певних фінансових послуг заявнику інноваційного проекту.

Екологічна експертиза є видом науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян. Вона ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці до проектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких можуть негативно впливати або впливають на стан довкілля і спрямовані на підготовку висновків про відповідність запланованої діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Об'єктом цих експертиз у інноваційному проекті є науково-технічна розробка, технологія, що впроваджується у виробництво згідно з проектом.

2) Фінансові послуги, які надаються суб'єктам інноваційного процесу, визначаються стадією цього процесу та статусом і завданнями діяльності інституту, що надає ці послуги.

Для визначення місця послуг розглянемо модель інституційного забезпечення інноваційного процесу, наведену на рис. 14.2.

Фінансування інноваційних процесів на засадах повернення вкладених коштів здійснюється на стадії впровадження у виробництво результатів закінчених науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, науково-технічних розробок.

Механізмом поворотного фінансування і відповідними послугами може бути: позика, кредит, лізинг, сумісна (спільна) діяльність, фінансова інвестиція.

Державні фінансові інститути, що забезпечують реалізацію державної політики підтримки інноваційної діяльності за пріоритетними напрямками науково-технічного розвитку, здійснюють фінансування інноваційних проектів на пільгових умовах повернення наданого фінансування.

Слід зазначити, що послуги потрібні і надаються суб'єкту інноваційної діяльності на будь-якому етапі інноваційного процесу та забезпечують його зв'язок з фінансовими інститутами й інноваційними структурами в цьому процесі.

Критерій класифікації інновацій може бути закладений у конкретизації сфери реалізації й функціональній складовій інновацій.

За сферою реалізації розрізняють науково-технічні й соціально-економічні інновації.

За ознакою функціональності можна, на наш погляд, визначити інновації продуктові, управлінські й технологічні. До продуктових інновацій ставляться застосування нових матеріалів, нових напівфабрикатів і комплектуючих, одержання принципово нових продуктів. До управлінських — нові методи організації виробництва.

Управлінські інновації можуть бути пов'язані, наприклад, зі створенням нових організаційних структур у складі підприємства або ринку.

Інновації фінансових ринків можуть розвиватися як автономно, так і під тиском ринку або державного регулювання (індуковані інновації). Автономні інновації виникають спонтанно, тобто спочатку виникає будь-який новий продукт, схема або ідея, а потім починають думати, як їх вигідно використати. У випадку з індукованими інноваціями спочатку виникає проблемна ситуація, а інновація з'являється як результат пошуку виходу з неї. Індуковані інновації можуть бути реакцією на умови, що змінюються, ринку або зовнішніх умов функціонування, наприклад, зміни вимог державних регулювальних органів або умов оподаткування.

Більшість фінансових інновацій є індукованими, оскільки були викликані необхідністю адаптації до основних змін у цій галузі: збільшенню ризиків внаслідок посилення нестабільності фінансових ринків і зміні правил і процедур державного регулювання (жорсткість вимог до капіталу й надійності банків). Не останню роль відіграли й такі процеси, як глобалізація, зростання взаємозалежності фінансових ринків, посилення нестійкості фінансових систем.

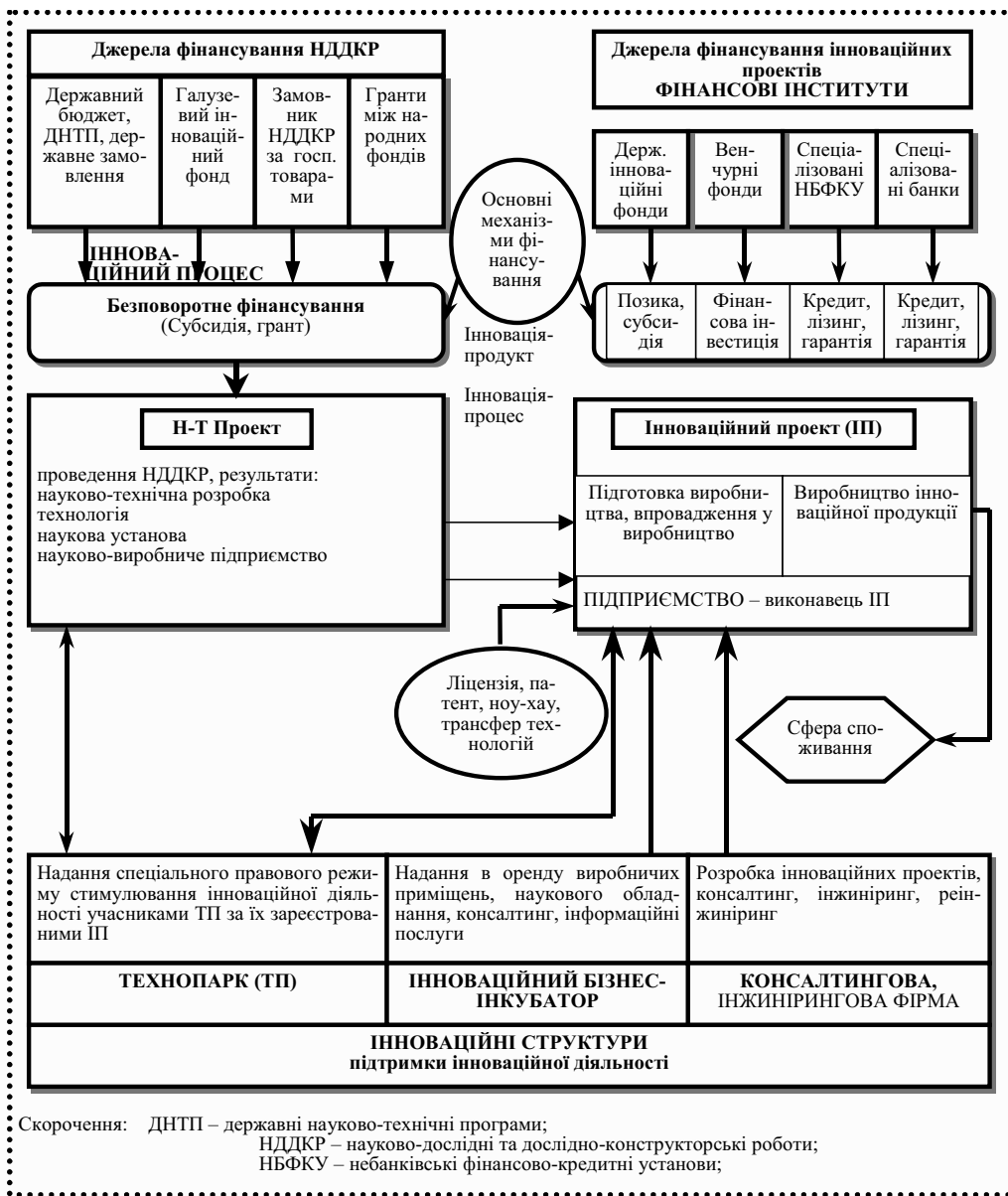

Рис. 14.2. Загальна модель інституційного забезпечення інноваційного процесу

Таким чином, інновація загалом є продуктом людської діяльності, отриманим у результаті вкладення факторів виробництва в інноваційну ідею (винахід) для реалізації на практиці з метою підвищення ефективності суспільного виробництва.

Під фінансовою інновацією ми розуміємо фінансову технологію, що забезпечує більш ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, прибутковості, ризиків, ліквідності й інформації з метою витягу додаткового прибутку з такого перерозподілу, але ще не набула поширення в умовах конкретного ринку.

Під «умовами конкретного ринку» розуміють сукупність географічних, тимчасових й економіко-правових параметрів, що визначають конкретний фінансовий ринок або його сегмент. Це зауваження необхідно для визначення того, щоб відокремити інноваційні й не інноваційні фінансові продукти, наприклад, на російському фінансовому ринку, для якого деякі неінноваційні продукти західних країн — наприклад, іпотечні облигації, — є фінансовими інноваціями. Водночас поняття «поширення» може трактуватися досить неоднозначно й розумітися дещо суб'єктивно.

Фінансові ринки мають ряд особливостей, які відрізняють їх від інших ринків, що існують в економічній системі. По-перше, на них присутній особливий товар — гроші, які мають ряд специфічних характеристик, що впливають із їхньої сутності й функцій.

Тому фінансові ринки переважно відповідають вимогам зробленого ринку, ніж будь-хто інший. У розвиненій економіці фінансові ринки виступають як кластери (особливих сегментів), через які конкурентний ефект передається іншим ринкам. По-друге, на фінансових ринках необхідно оцінювати еволюцію вартості грошей із часом. По-третє, робота на фінансових ринках припускає багатоваріантність розвитку подій у майбутньому, що веде до значних ризиків. Тому фактор ризику відіграє тут першорядну роль при виборі варіантів проведення угод.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Податки справедливо вважають основою непрямого стимулювання інновацій. Адже, розмір податку впливає на пропорції нагромадження і споживання, раціональність використання виробничих ресурсів, інвестиційну й інноваційну активність.

Зарубіжний досвід стимулювання розвитку інноваційного підприємництва надзвичайно широкий.

Так, США для прискорення інноваційних процесів широко використовують такі економічні стимули, як: надання малим інноваційним фірмам податкових пільг (вони сплачують податки за ставкою на 25 % меншою, ніж інші малі підприємства); виключення до 20 % витрат на НДДКР, пов'язаних із основною виробничою і торговельною діяльністю, із суми доходу, який оподатковується; пільгове оподаткування венчурних фірм і фірм, що здійснюють НДДКР; вирахування з доходу, що оподатковується, вартості наукової апаратури і обладнання, яке безкоштовно передається компаніям університетами та науково-дослідними організаціями; звільнення від оподаткування юридичної форми ризикового капіталу; обов'язкове надання федеральними відомствами не менше 1,25 % коштів зі свого бюджету на фінансування венчурного бізнесу; обов'язкове залучення венчурних фірм до виконання великих інноваційних проектів (вартістю понад 100 тис. доларів) згідно із законодавством США та ін.

Вагома підтримка венчурному бізнесу надається у Німеччині. Так, фірми, щокладають кошти в модернізацію, освоєння випуску нових товарів, у заходи із раціонального використання енергії, обсяг продажів яких не перевищує 150 млн євро на рік, одержують пільгові кредити до 50 % витрачених з цією метою коштів.

У Великобританії для венчурних фірм на 10 % зменшений податок на прибуток (звичайний податок на прибуток становить 35), запроваджена система страхування коштів (державна гарантує повернення 70 % середньострокових позик, які надаються венчурним фірмам терміном на 2—7 років). Уряд здійснює стимулювання НДДКР, субсидує проведення досліджень з розробок нових видів продукції чи технологій, підтримує функціонування малих інноваційних фірм, відшкодовуючи останнім до 50 % витрат на інновації, що передбачено державними програмами із субсидування.

В Італії підприємства, що здійснюють НДДКР, одержують право на зменшення прибуткового податку — до 50 % витрат на НДДКР — якщо результати досліджень мають практи-

чне застосування в межах року, і до 100 % витрат на НДДКР — якщо результати досліджень не можуть знайти застосування на практиці впродовж року. Для придбання новітньої технології фірмам із чисельністю зайнятих до 100 осіб запроваджені податкові пільги, що становлять 25 % від суми інвестицій. Для сприяння впровадженню нових технологій уряд Італії дозволяє зниження податкових платежів до 40—50 % витрат (залежно від розміру підприємства).

У багатьох країнах податок на прибуток може сплачуватися не лише окремою фірмою, але й материнською компанією (якщо така є), що на практиці дозволяє знизити базу оподаткування.

Уряд Японії всіляко заохочує інноваційну діяльність. Так, ставка податку на прибуток для венчурних становить 30 %, тоді як для всіх інших — 42 %. Для венчурних фондів встановлені пільгові кредити — за ставкою на рівні 5-6 % річних. Причому з державних фондів підприємства можуть отримати субсидії у розмірі до 2 млн ієн. Якщо підприємці за рахунок власних коштів здійснюють НДДКР, то отримують право на податкову знижку на приватні інвестиції в НДДКР у розмірі 20 %. Урядові організації Японії гарантують повернення до 80 % обсягу коштів, що вкладаються у розвиток венчурного бізнесу.

З метою здійснення стимулюючого впливу на інноваційне підприємництво ряд країн Західної Європи застосовують такі пільги на оподаткування прибутку, як «податкові канікули», які надаються підприємствам, що освоюють інноваційні проекти; пільгове оподаткування дивідендів на акції інноваційних організацій з метою стимулювання їх придбання юридичними і фізичними особами; ув'язування розміру податку з приростом інноваційних витрат; пільгове оподаткування прибутку, одержуваного за винаходи, ноу-хау, інші види інтелектуальної діяльності; зменшення суми податку з прибутку на розмір вартості приладів і обладнання, що передається навчальним закладам, науково-дослідним інститутам тощо.

Отже, промислово розвинені країни широко використовують податки як засіб розвитку інноваційної діяльності, створюючи таку систему оподаткування, яка постійно заохочує підприємницьку ініціативу, інвестиції, впровадження інновацій.

Натомість, в Україні державна політика стимулювання інноваційного розвитку має, здебільшого, декларативний характер. Нестабільність законодавчої бази загалом та тієї частини, що стосується інноваційної діяльності, зокрема — основний стримуючий фактор його розвитку.

***Основні причини, які обмежують інноваційну діяльність:** нестабільність фінансового стану та відсутність власних коштів промислових підприємств, надмірні кредитні ставки банків і відсутність довгострокового кредитування, слабкі мотиваційні чинники впровадження інновацій.*

Хоча, деякі податкові пільги на інноваційну діяльність в Україні однак існують. Зокрема, від сплати податків звільняються державні навчально-виховні заклади, наукові установи й організації, діяльність яких повністю чи частково фінансується з бюджету. Прибуток (дохід) дослідно-конструкторських, конструкторсько-технологічних організацій і дослідних виробництв при цих установах оподатковується у розмірі 25 % від ставки податку, встановленого для підприємств в Україні; у розмірі 50 % — прибуток (дохід) дослідних заводів, частка дослідної продукції яких становить не менше 80 %; звільняються від сплати податку державний фонд фундаментальних досліджень та інноваційні фонди, які зареєстровані в установленому порядку, а оподаткований прибуток підприємств та об'єднань, що здійснюють добровільні внески до цих фондів, зменшується на суму таких внесків. Спеціальний режим оподаткування поширюється і на інноваційні проекти технопарків, які зареєстровані і діють відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків». Після того, як спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків та спеціальних економічних зон навесні 2005 року був скасований, Верховна Рада 12 січня 2006 року після повторного розгляду прийняла в новій редакції Закон «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України», яким знову визначений ряд заходів державної фінансової підтримки, цільового субсидування та кредитування технопарків, фактично повернуті пільги 16 технопаркам.

Але, загалом система оподаткування в Україні недостатньо спрямована на стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. Відсутній механізм заохочення інвестування частин прибутку у виробництво, не створено стимулів щодо науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт. Існує значна неадекватність між наявними джерелами фінансування та потребами інноваційного розвитку. Традиційні засоби фінансування не пристосовані до впровадження інновацій. Це особливо стосується ранніх стадій інноваційного циклу.

6. КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ У СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Інноваційний розвиток в Україні відбувається в несприятливих умовах, на цьому етапі інноваційна діяльність в Україні не відповідає вимогам і централізованої, і ринкової економіки, а за обсягами та якісними показниками не спроможна вирішувати проблеми перехідного етапу української економіки:

- забезпечення використання потужного науково-виробничого потенціалу країни;
- забезпечення нормального функціонування та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, подолання незбалансованості між його окремими сегментами та елементами, що були орієнтовані на обслуговування потреб колишнього загальносоюзного комплексу;
- подолання науково-технічної, технологічної відсталості окремих галузей матеріального виробництва, їх ресурсного та енергоємного витратного характеру;
- прискорення розвитку наукомістких та високотехнологічних галузей і виробництв, здатних забезпечити попит внутрішнього ринку, поліпшити експортний потенціал.

Причини, які обмежують інноваційну діяльність, пов'язані з нестабільністю фінансового стану та відсутністю власних коштів промислових підприємств, надмірними кредитними ставками банків і відсутністю довгострокового кредитування, відсутністю широкої підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності державою, недостатніми законодавчим забезпеченням і фінансовими й економічними стимулами підтримки та розвитку інноваційної діяльності, слабкими мотиваційними чинниками впровадження інновацій, незацікавленістю приватних та іноземних інвесторів в інноваційному інвестуванні, нерозвиненою інфраструктурою підтримки та супроводження інноваційної діяльності.

Розмір вкладених венчурними фондами коштів в Україні становить не більше 1 % від щорічних надходжень в європейські венчурні фонди, отримують венчурне фінансування лише 1–2 % приватних підприємств.

Сьогодні в Україні в наукових та бізнес колах все частіше наголошується на необхідності активного використання механізму венчурного фінансування як провідного джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності, але практичних заходів у цьому напрямку майже не здійснюється. Лише три фінансові інституції (Western NIS Enterprise Fund, EuroVentures, та фонд «Україна») працюють на постійній основі у сфері венчурного фінансування в Україні, що майже повністю унеможливило конкурентну боротьбу між ними. Крім того, названі фінансові інституції є іноземними за юрисдикцією, походженням капіталу та складом керівництва, українських же фондів на сьогоднішній день не зареєстровано. Загальна сума залученого цими фондами капіталу знаходиться в межах 200—300 млн дол., але фактично ними інвестовано не більше 100 млн, що фактично складає не більше 2 доларів в розрахунку на людину. Для порівняння: щорічні надходження у венчурні фонди Західної Європи в останні роки були на рівні 50—60 доларів на людину. За даними статистики Російської Асоціації Венчурного Інвестування на сьогодні у венчурних фондах Росії зібрано 2,5—3 млрд євро, наприкінці 1998 року ними було інвестовано 375 млн євро в 125 компаній.

На сьогодні, розвиток венчурного бізнесу в Україні стримується рядом суб'єктивних та об'єктивних факторів:

1. Загальна нестабільність економічної ситуації в Україні, нерозвиненість фондового ринку, який повинен бути невід'ємним складовим елементом венчурного механізму.
2. Відсутність чіткої політики сприяння розвитку венчурного бізнесу з боку держави, що, своєю чергою, породжує відсутність економічної зацікавленості більшості господарюючих суб'єктів у практичній реалізації інноваційних проектів.

3. Недосконала податкова політика, в якій не враховані особливості інноваційної діяльності (підвищена міра ризику, значний часовий лаг).

4. Несприятлива для венчурного бізнесу кредитна політика більшості фінансово-кредитних установ України (висока кредитна ставка тощо).

5. Низький рівень обізнаності вітчизняних інвесторів з можливостями та перспективами венчурного бізнесу.

6. Недосконалість та суперечливість законодавства, яке регулює сферу венчурного бізнесу в Україні.

7. Обмеженість шляхів виходу з інвестицій, що знову таки можна частково пояснити недостатнім розвитком фондового ринку та відсутністю у вітчизняних інвесторів коштів, достатніх для викупу добре «розкручених» компаній. Іноземних інвесторів певною мірою відлякує загальна нестабільна економічна ситуація в країні.

Перспективи розвитку послуг у сфері інноваційної діяльності

Система інституційного забезпечення розвитку інноваційних процесів має включати:

- державні центральні і місцеві владні органи для розроблення пріоритетів і стратегії державної інноваційної політики та механізмів її реалізації на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях;

- відповідну законодавчу та нормативно-правову бази сприяння інноваційним процесам. Основним законом у цій законодавчій базі має стати Закон України «Про інноваційну діяльність», за яким визначаються правові, економічні та організаційні засади розвитку інноваційної діяльності;

- систему фінансових інститутів, задіяних для фінансового забезпечення інноваційної діяльності в галузевих і регіональних секторах економіки;

- розвинуту мережу інноваційних структур впровадження та підтримки інноваційних процесів, до якої входять технопарки, інноваційні бізнес-інкубатори та центри, консалтингові та інжинірингові фірми, центри експертизи тощо.

Умови України дозволяють визначити такими пріоритетами інноваційної діяльності літакобудування, суднобудування, матеріалознавство, ракетобудування, біотехнології, виробництво потужного енергетичного устаткування, впровадження енерго-, ресурсозберігаючих та інформаційних технологій, створення нових зразків військової зброї тощо.

Основними засадами державної інноваційної політики повинні стати:

- ◆ формування інноваційних пріоритетів на державному, регіональному і галузевих рівнях, що в умовах обмежених ресурсів повинно мати селективний характер і базуватися на ретельно обміркованій стратегії вибору пріоритетів;

- ◆ визначення в інноваційних пріоритетах «інноваційних лідерів» (точки зростання), тобто об'єктів реалізації інноваційних проектів, що за відповідних інвестицій забезпечать економічне зростання, реалізацію новітніх технологій, позбавлять критичного імпорту та інше;

- ◆ впровадження програмно-цільового і проектного управління для реалізації визначених державних, галузевих, регіональних інноваційних пріоритетів;

- ◆ зміцнення державної системи науково-технічної, фінансово-економічної, екологічної експертизи інвестиційних та інноваційних проектів і широке використання рейтингової системи та конкурсних засад відбору проектів;

- ◆ створення законодавчих, організаційних, економічних механізмів, націлених на інноваційне оновлення виробництва;

- ◆ трансфер сучасних технологій і відповідного технологічного обладнання для інноваційного оновлення виробництва;

- ◆ залучення фінансових структур, іноземних інвесторів до спільного інвестування інноваційних проектів.

Венчурний капітал є одним з найефективніших інструментів комерціалізації наукових нововведень та підвищення конкурентноздатності національної економіки.

Слід визнати, що розвиток індустрії венчурного капіталу є довгостроковим завданням, виконання якого неможливе без відповідної політики з боку держави. **Плани національно-**

го розвитку та промислова політика держави повинні розглядати венчурний капітал як частину їх стратегії розвитку, оскільки саме венчурний капітал є одним із найкращих інструментів підвищення конкурентноздатності української економіки.

Щоб досягти цієї мети необхідно:

1) проводити регулярні дослідження та оцінку потреб в капіталі серед малих та середніх підприємств та контролювати поточний стан венчурного капіталу, який вже використовується;

2) необхідно створити венчурні фонди із залученням національного капіталу та національних кадрів. Слід також враховувати, що однією з основних умов розвитку ринку венчурного капіталу є успішне функціонування в країні фондового ринку, зокрема ринку цінних паперів високотехнологічних підприємств, існування якого логічно впливає з існування в країні системи підтримки та стимулювання інноваційної діяльності;

3) створити юридичну базу та адекватний механізм реалізації законів, які б сприяли розвитку венчурного бізнесу, вдосконалення та спрощення процедури ліцензування та реєстрації фондів венчурного капіталу;

4) створити умови та законодавчу базу, які б дозволяли інституційним інвесторам (страховим компаніям, пенсійним фондам) інвестувати у інноваційний бізнес;

5) підвищувати рівень обізнаності вітчизняних інвесторів та підприємців з можливостями та перспективами венчурного бізнесу.

7 травня 2008 року Постановою Кабінету Міністрів України № 439 затверджено *Державну цільову програму розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки.*

Мета цієї програми полягає у створенні правових, економічних і організаційних умов для розвитку та ефективного функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки як основи реалізації такої державної політики.

Програма передбачає здійснення низки заходів, реалізація яких спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності економіки шляхом удосконалення механізмів стимулювання інноваційної діяльності на основі моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, прогнозування відповідних тенденцій.

Фінансування Програми має здійснюватися за рахунок коштів, які передбачаються у державному бюджеті для виконання заходів, визначених Програмою, а також за рахунок коштів грантів міжнародних організацій та інших джерел.

14 травня 2008 року Постановою Кабінету Міністрів України № 447 затверджено *Державну цільову програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009—2013 роки».*

Мета програми полягає у створенні протягом 2009–2013 років в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки.

Програма передбачає здійснення низки заходів, реалізація яких спрямована на забезпечення функціонування інноваційної інфраструктури підтримки малого інноваційного бізнесу; забезпечення розвитку мережі нових елементів інноваційної інфраструктури; підвищення інноваційної активності промислових підприємств; прискорення темпів випуску інноваційної продукції; залучення інвестицій для реалізації інноваційної продукції.

Фінансування Програми має здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також інвестицій підприємств та організацій, грантів міжнародних організацій.

Ці заходи допоможуть створити механізм залучення як вітчизняного, так і закордонного капіталу для фінансування інноваційного процесу та перетворити інноваційне інвестування на альтернативний або додатковий вид середньострокового і довгострокового фінансування в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Мета та основні завдання інноваційної діяльності.
2. Розвиток інститутів на ринку послуг у сфері інноваційної діяльності в Україні.

3. Об'єднання інститутів у сфері інноваційної діяльності.
4. Загальна структура інститутів у сфері інноваційної діяльності.
5. Класифікація послуг у сфері інноваційної діяльності.
6. Організаційно-управлінські послуги у сфері інноваційної діяльності.
7. Фінансові послуги у сфері інноваційної діяльності.
8. Послуги з організаційно-фінансової та матеріально-технічної підтримки інноваційних проектів.
9. Об'єднання інститутів у сфері інноваційної діяльності.
10. Загальна структура інститутів у сфері інноваційної діяльності та характеристики їх діяльності в Україні.
11. Базові терміни і поняття: суб'єкти та об'єкти у сфері інноваційної діяльності, поняття інноваційної діяльності.
12. Принципи і методи надання послуг у сфері інноваційної діяльності.
13. Спеціальні вимоги (гарантії та обмеження) до інноваційних проектів.
14. Дати визначення інноваційного процесу.
15. Правові відносини між суб'єктами інноваційної діяльності.
16. Права, обов'язки та відповідальність інститутів і виконавців інноваційних проектів (обов'язки, права та відповідальність інститутів й виконавців проектів).
17. Оплата послуг у сфері інноваційної діяльності.
18. Стан розвитку інноваційної діяльності та фактори, що обмежують її розвиток.
19. Пропозиції щодо поліпшення інституційного забезпечення інноваційного типу розвитку економіки.
20. Проблеми розвитку послуг у сфері інноваційної діяльності.
21. Послуги Українського міжнародного фонду венчурного капіталу New Force.
22. Послуги ЗАТ «Кредитно-гарантійна установа».
23. Фінансові інститути у сфері інноваційної діяльності (інноваційні фонди, венчурні фонди та венчурне фінансування, інноваційні структури, технопарки, інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори.
24. Розвиток інститутів на ринку послуг у сфері інноваційної діяльності в Україні.
25. Класифікація послуг у сфері інноваційної діяльності.
26. Стан розвитку інноваційної діяльності та фактори, що обмежують її розвиток.
27. Пропозиції щодо поліпшення інституційного забезпечення інноваційного типу розвитку економіки.
28. Послуги Української державної інноваційної компанії.
29. Послуги з організаційно-фінансової та матеріально-технічної підтримки інноваційних проектів.
30. Технологічні парки та пріоритетні напрямки їхньої діяльності.
31. Базові поняття: інноваційні фонди, венчурні фонди та венчурне фінансування, інноваційні структури, технопарки, інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори.
32. Передумови розвитку інноваційних процесів в Україні.
33. Перспективи розвитку послуг у сфері інноваційної діяльності
34. Формування коштів Держіннофонду та галузевих інноваційних фондів.
35. Основні завдання та функції діяльності Держіннофонду; результати та проблеми у діяльності іннофонду.
36. Об'єднання інститутів у сфері інноваційної діяльності.
37. Загальна структура інститутів у сфері інноваційної діяльності.
38. Принципи і методи надання послуг у сфері інноваційної діяльності.
39. Науково-технічні та інноваційні проекти.
40. Загальна процедура розгляду та критерії відбору інноваційних проектів.
41. Права, обов'язки та відповідальність інститутів і виконавців інноваційних проектів (обов'язки, права та відповідальність інститутів й виконавців проектів).
42. Консалтингові послуги, науково-технічні та екологічні експертизи у сфері інноваційної діяльності.
43. Позика, лізинг, фінансовий кредит, сумісна діяльність, фінансова інвестиція у сфері інноваційної діяльності.
44. Технологічні парки та їх діяльність в Україні.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1
2, 5, 13, 15, 18, 22, 27, 33, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2
1, 4, 11, 14, 17, 21, 24, 28, 31, 32

Варіант індивідуального контрольного завдання № 3
9, 2, 12, 16, 20, 25, 29, 34, 37, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4
7, 5, 19, 23, 26, 30, 35, 36, 42, 43
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5
2, 9, 17, 21, 44, 25, 28, 38, 39, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6
6, 10, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7
9, 1, 16, 19, 21, 24, 27, 30, 33, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8
2, 7, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 44, 11
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9
10, 8, 25, 12, 16, 20, 29, 34, 37, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10
3, 5, 22, 15, 18, 27, 33, 40, 44, 13
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11
10, 8, 32, 11, 24, 14, 17, 21, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12
2, 5, 13, 15, 18, 22, 27, 33, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13
1, 4, 11, 14, 17, 21, 24, 28, 31, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14
3, 7, 37, 12, 16, 20, 25, 29, 34, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15
7, 6, 10, 23, 26, 30, 35, 36, 42, 43

ЛІТЕРАТУРА: 8, 20, 21, 22, 23, 29, 36, 39, 45, 46, 48, 55, 63, 114, 136, 133, 173, 174, 181, 185, 200, 206, 192, 237, 238

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УСТАНОВ

1. Основні терміни і поняття.
2. Державне регулювання та контроль взаємовідносин з іноземними фінансовими установами.
3. Принципи і методи надання послуг іноземними фінансовими установами.
4. Послуги іноземних фінансових установ.
5. Особливості міжнародних податкових відносин України.
6. Маркетингові стратегії іноземних фінансових установ та організацій у сфері стимулювання розвитку дрібного бізнесу та зростання доходів і зайнятості в усіх країнах світу.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Інвестор (*investor*) — іноземна фінансова установа або фізична чи юридична особа, інтереси якої представляє ІФУ, що розміщує свої грошові кошти у фінансові або реальні активи з метою отримання доходів у формі прибутку або приросту капіталу.

Проекти (projects) — документально оформлені у вигляді техніко-економічних обґрунтувань, бізнес-планів, маркетингових досліджень плани створення, розвитку або модернізації підприємств, технологій, послуг і т. ін., виконання яких потребує отримання інвестиційних або кредитних коштів від або за допомогою іноземних фінансових установ.

Системні проекти (systemic projects) — проекти, спрямовані на здійснення економічної реформи в Україні, у тому числі на реформування державного сектора, структурні та інституційні зміни в галузях та секторах економіки. При цьому фінансові ресурси, що надаються іноземній фінансовій установі під системні проекти, винятково використовуються для підтримки платіжного балансу та фінансування дефіциту Державного бюджету і повертаються за рахунок коштів Державного бюджету.

Міжнародні фінансові організації (МФО) — це організації, засновниками яких є кілька країн — членів міжнародної фінансової організації, які надають фінансові ресурси країнам — членам міжнародної фінансової організації на умовах, визначених їх статутними документами, і членом яких є Україна згідно з чинним законодавством.

Інвестиційні проекти (investment projects) — проекти розвитку окремих галузей, секторів економіки, виробництв, фінансування яких здійснюється на умовах самоокупності та обов'язкового внутрішнього співфінансування.

Консультаційна угода (advisory assignment) — консультаційний контракт, доручення на надання консультаційних послуг юридичній особі-резиденту України: 1) з боку консультанта-іноземної фінансової установи щодо отримання інвестиційних/кредитних коштів або здійснення реорганізації, приватизації тощо; 2) з боку консультанта щодо підготовки та здійснення проекту або торгового контракту, кошти для фінансування якого повинна надати або залучити іноземну фінансову установу, а також щодо встановлення відносин, ведення ділових переговорів і підписання угод з іноземними фінансовими. **Кредитний ризик (credit risk)** — імовірність того, що зміни в стані позичальника матимуть негативний вплив на його спроможність виконати свої боргові зобов'язання.

Консультант (adviser, consultant) — 1) іноземна фінансова установа, яка відповідно до угоди з юридичною особою-резидентом України надає їй консультації щодо отримання інвестиційних/кредитних коштів або здійснення реорганізації, приватизації тощо; 2) юридична особа, яка відповідно до угоди з юридичною особою-резидентом України надає їй консультації щодо встановлення відносин, ведення переговорів та підписання контрактів з іноземними фінансовими установами; 3) юридична особа, яка відповідно до угоди з іноземною фінансовою установою надає консультації щодо відносин з позичальником або емітентом.

Позикові кошти (loan funds) — грошові кошти, які належать іноземній фінансовій установі або фізичній чи юридичній особі, інтереси якої представляє іноземна фінансова установа, і які можуть бути використані для їх передачі на певний термін у використання іншій особі (позичальнику) на умовах повернення усієї суми з певним відсотком.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ВЗАЄМОВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМИ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

У галузі взаємозв'язку і взаємодії з іноземними фінансовими установами центральне місце посідає держава, а відносини, які виникають між зазначеними суб'єктами належать до сфери міжнародних фінансів. Взагалі, міжнародні фінанси в широкому сенсі трактують як ресурси, які використовуються в міжнародних економічних відносинах, тобто у відносинах між резидентами й нерезидентами.

Особливість міжнародних фінансів, на відміну від державних, а також фінансів підприємств та домогосподарств, полягає в тому, що вони представлені великою кількістю суб'єктів.

Відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного Валютного Фонду, Міжнародного Банку Реконструкції та Розвитку, Міжнародної Фінансової Корпорації, Міжнародної Асоціації Розвитку та Багатостороннього Агентства Гарантій Інвестицій» від 03.06.1992 № 2402-ХІІ, *Кабінет Міністрів України наділений повноваженнями від імені України брали участь у відносинах з МФО.*

Зокрема, у структурі Міністерства фінансів України щодо роботи з іноземними фінансовими установи організовано два департаменти:

- 1) *Департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями;*
- 2) *Департамент міжнародних зв'язків та європейської інтеграції.*

До функцій департаменту співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями належать:

➤ забезпечення координації співробітництва Міністерства з міжнародними фінансовими організаціями (далі — МФО), участь у підготовці та реалізації угод МФО із впровадження в Україні спільних з цими організаціями проектів та програм, координація роботи у Міністерстві щодо залучення та використання міжнародної технічної допомоги;

➤ забезпечення виконання Міністерством функцій фінансового агента України відповідно до чинного законодавства України з питань співробітництва з МФО;

➤ участь у розробленні стратегії співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями;

➤ забезпечення підготовки та реалізації спільних з МФО проектів, відповідальним виконавцем яких визначено Міністерство;

➤ участь у роботі із залучення фінансових ресурсів МФО для реалізації спільних з МФО проектів та забезпечення проведення переговорів з МФО з питань фінансової політики та укладення кредитних договорів і участь у них.

Департамент міжнародних зв'язків та європейської інтеграції здійснює:

• забезпечення проведення Міністерством, в межах повноважень, євроінтеграційної політики України;

• забезпечення участі Міністерства у заходах щодо співробітництва України із СОТ;

• забезпечення участі Міністерства у комісіях, комітетах, групах, створених з метою співробітництва України з іншими країнами світу;

• забезпечення участі Міністерства у співробітництві України в рамках СНД і ГУАМ;

• фінансове забезпечення зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України;

• підготовка пропозицій та опрацювання проектів міжнародних договорів з питань соціально-економічного і науково-технічного розвитку.

Діяльність Міністерства економіки України спрямована на оптимальне використання нових можливостей поглиблення співпраці між Україною та Європейським союзом (ЄС) в економічній сфері. З цією метою міністерство здійснює:

➤ моніторинг виконання Плану дій Україна — ЄС та інформування громадськості з питань співробітництва з Європейським Союзом;

➤ технічні консультації стосовно створення зони вільної торгівлі;

➤ впровадження в Україні нових інструментів зовнішньої допомоги ЄС.

3. ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ НАДАННЯ ПОСЛУГ ІНОЗЕМНИМИ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

Державні зовнішні запозичення у міжнародних фінансових організацій за умови їх ефективного використання є важливим джерелом ресурсного забезпечення реалізації пріоритетних проектів соціального та економічного розвитку, інструментом інституційних перетворень та міжнародної інтеграції України.

Принципи діяльності іноземних фінансових установ визначаються їх статусом та спеціалізацією.

Міжнародний валютний фонд не є ані банком розвитку, ані світовим центральним банком. МВФ не має формальної влади щодо внутрішньої економічної політики країн-членів. Експерти фонду лише надають поради з тих чи інших питань, які, на їхню думку, можуть вплинути на ефективність використання кредитів МВФ.

Згідно зі Статутом МВФ, його кредити спрямовуються на підтримку курсу національної валюти, міжнародних резервів держави та активних позицій платіжного балансу.

Надаючи такі транші, МВФ керується двома принципами:

1) Об'єднані валютні ресурси, що перебувають у розпорядженні фонду, повинні використовуватися в інтересах всієї світової спільноти.

2) Фонд повинен бути впевненим, що країна-позичальник має реальний план ефективного вирішення своїх економічних проблем, які призвели до потреби в кредитуванні.

Саме ці два принципи вимагають того, щоб експерти фонду узгоджували план запропонованих реформ.

Світовий банк (Міжнародний банк реконструкції та розвитку) за своїм статутом також може надавати кредити лише державним органам країн-членів.

Але це не унеможливило отримання кредитів на фінансування конкретних інвестиційних проектів, якщо держава (Міністерство фінансів або інший уповноважений орган) бере на себе фінансові зобов'язання щодо обслуговування такого кредиту (сплата відсотків і повернення основної суми) та моніторинг за його використанням. Україна розподіляє кредити Світового банку на «системні» (які використовуються для фінансування заходів з реформування економічної системи та підтримки платіжного балансу країни, дають загальнонаціональний ефект і повертаються за рахунок бюджету) та «інвестиційні» (які спрямовуються на фінансування конкретного проекту, що повинен принести позитивний фінансовий результат, за рахунок якого і планується повертати позику).

На сьогодні співпраця нашої держави зі Світовим банком здійснюється за такими напрямками: державний сектор; фінансовий сектор; приватний сектор; сільське господарство; енергетичний сектор; соціальний сектор; екологія; муніципальний розвиток та інфраструктура; проекти глобального розвитку; галузь інформативно-комунікаційних технологій.

Одним з основних принципів фінансування з боку банку є одночасна участь у ньому країни-позичальника, від якої вимагається забезпечити, зазвичай, 20—30 % загальної суми проекту.

Головним принципом діяльності МФК є доповнення та підтримка інвестицій приватного капіталу, а не конкуренція з ними.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК), на відміну від МВФ та МБРР, надає свої фінансові послуги виключно приватним компаніям (бажано — високорентабельним).

Мета діяльності МФК — сприяння розвитку приватного підприємництва — досягається трьома головними шляхами: а) допомогою у фінансуванні (спільно з приватними інвесторами) промислових підприємств у тих випадках, коли для цих цілей недостатньо приватного капіталу на прийнятних умовах; б) створенням умов, які сприяють надходженню місцевого та іноземного приватного капіталу у промислову сферу економіки; в) сприянням створенню та розвитку ринків капіталу. Фінансові операції МФК здійснюються у трьох формах: 1) кредитування приватних компаній; 2) безпосередньо інвестування власного капіталу і капіталу приватних інвесторів у промислові та фінансові компанії; 3) гарантії розміщення цінних паперів, що емітуються промисловими та фінансовими компаніями. При цьому МФК не може робити інвестицій, які перевищують

25 % капіталу компанії-реципієнта. Кредити та інвестиції корпорації робляться з перспективою подальшого продажу цінних паперів, якими оформлюються такі операції (облігацій та акцій) приватним інвестором. Одним із принципів, який відрізняє діяльність МФК від інших міжнародних фінансових організацій, є участь у фінансуванні ризикових (венчурних) проектів і створенні місцевих компаній з фінансування промислового розвитку.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) є спеціалізованою регіональною фінансовою установою, тому основний принцип його діяльності полягає в забезпеченні фінансування структурних реформ на території «країн діяльності» (countries of operations) банку, до яких належать: Албанія, Болгарія, Естонія, Польща, Румунія, Словаччина, Чехія, а також країни, що утворилися після розпаду СРСР та Югославії.

Через надання позик та здійснення інвестицій ЄБРР стимулює надходження до приватного та державного секторів економіки згаданих країн додаткових фінансових ресурсів, допомагає мобілізувати місцевий капітал на реалізацію проектів розвитку національної економіки.

До складу акціонерів банку входять країни цього й інших регіонів світу (у т. ч. США, Канаду та Японію), а також Європейське співтовариство і Європейський інвестиційний банк. Порівняно з іншими міжнародними фінансовими організаціями найголовнішою перевагою банку, крім регіональної спрямованості, є те, що він може діяти у державному, а також у приватному секторах і має у своєму розпорядженні найширший набір гнучких інструментів фінансування.

Стратегія ЄБРР спрямована на підтримку структурних та галузевих економічних реформ шляхом розвитку конкуренції, приватизації та підприємництва. ЄБРР сприяє розвитку приватного сектора, зміцненню фінансових закладів та правових систем, а також розвитку інфраструктури, яка є необхідною для підтримки приватного сектора.

Світова організація торгівлі (СОТ), що є спадкоємицею діючої з 1947 р. Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), почала свою діяльність з 1 січня 1995 року СОТ покликана регулювати торговельно-політичні відносини учасників Організації на основі пакета Угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів (1986—1994 рр.). Ці документи є правовим базисом сучасної міжнародної торгівлі.

Основними принципами і правилами ГАТТ/СОТ є:

- торгівля без дискримінації, тобто взаємне надання режиму найбільшого сприяння (РНС) у торгівлі і взаємне надання національного режиму товарам і послугам іноземного походження;
- регулювання торгівлі переважно тарифними методами;
- відмова від використання кількісних та інших обмежень;
- транспарентність торговельної політики;
- врегулювання торговельних суперечок шляхом консультацій, переговорів.

Найважливішими функціями СОТ є:

- ◆ контроль за виконанням угод і домовленостей пакета документів Уругвайського раунду;
- ◆ проведення багатосторонніх торговельних переговорів і консультацій між зацікавленими країнами-членами;
- ◆ врегулювання торговельних суперечок; огляд національної торговельної політики країн-членів;
- ◆ технічне сприяння державам, що розвиваються, з питань, що стосується компетенції СОТ;
- ◆ співробітництво з міжнародними спеціалізованими організаціями.

Загальні переваги від членства у СОТ можна підсумовувати в такий спосіб:

- створення більш сприятливих умов доступу на світові ринки товарів і послуг на основі передбачуваності і стабільності розвитку торговельних відносин із країнами-членами СОТ, у т. ч. транспарентність їхньої зовнішньоекономічної політики;
- доступ до механізму СОТ врегулювання суперечок, що забезпечує захист національних інтересів і в такий спосіб — усунення дискримінації;
- можливість реалізації своїх поточних і стратегічних торговельно-економічних інтересів шляхом ефективної участі у БТП при виробленні нових правил міжнародної торгівлі.

Усі країни-члени СОТ беруть зобов'язання щодо виконання основних угод і юридичних документів, об'єднаних терміном «Багатосторонні торговельні угоди» (БТУ). Таким чином, із правової точки зору система СОТ є своєрідним багатостороннім контрактом (пакет угод), нормами і правилами якого регулюється приблизно 97 % усієї світової торгівлі товарами і послугами.

Іноземні комерційні банки у своїй діяльності з надання послуг українським резидентам керуються, передусім, такими принципами, як належне забезпечення гарантій повернення наданих кредитних коштів і сприяння розвитку торгових відносин з відповідною країною місцезнаходження банку. Виходячи з цих принципів, вони надають перевагу кредитуванню за умови отримання гарантій уряду, інших іноземних банків або першокласних українських банків. Крім того, при здійсненні такого кредитування вони створюють спеціальні резервні фонди (в деяких країнах створення таких фондів у розмірі до 100 % суми наданого кредиту вимагають офіційні органи банківського нагляду), що значно підвищує процентні ставки, за якими може бути надано позику. При експортному кредитуванні перевага надається торговим угодам, які підписані з партнером з країни місцезнаходження банку (бажано — клієнтом цього банку). При проектному фінансуванні переваги надаються тим, у реалізації якого беруть участь іноземні компанії. З урахуванням згаданих вище принципів вирішальним є віднесення України до країн, в яких банк взагалі здійснює операції за наявності вільного ліміту кредитних вкладень. Тому, насамперед, слід звертатися до банків, які створили (або мають намір створити) в Україні свої дочірні банки або представництва.

Вимоги при отриманні кредитів під гарантії Кабінету Міністрів України:

- 1) анкета позичальника з додатками;
- 2) техніко-економічне обґрунтування, або бізнес-план, проекту;
- 3) зовнішньоекономічний контракт на поставку товарів (робіт, послуг).

4. ПОСЛУГИ ІНОЗЕМНИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Отримувачами кредитів **Міжнародного валютного фонду (МВФ)** є центральні банки країн, які зараховують їх у свої міжнародні резерви і використовують виключно для інтервенцій на валютному ринку для вказаних цілей.

■ У 2008 році квота України у МВФ складає 3009,83 млн СПЗ (Спеціальних прав запозичення).

За роки співробітництва України з МВФ (1994—2008 рр.), отримано 4,41 млрд дол. США кредитних ресурсів за програми STF, Stand-by, EFF, що було обумовлено девальвацією курсу національної валюти, слабкістю резервів НБУ та платіжного балансу.

■ У листопаді 2008 року Радою директорів МВФ було погоджено виділення кредиту Україні в розмірі 16,4 млрд дол. США терміном на два роки. Кредит надано для допомоги при відновленні фінансової та економічної стабільності. Перший транш кредиту в розмірі 4,5 млрд дол. США надійшов 10 листопада 2008 року.

Україна тісно співпрацює з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) за такими *напрямами*:

- розвиток приватного сектору економіки шляхом відкриття кредитних ліній, а також надання кредитів та участі в акціонерному капіталі українських приватних підприємств;
- розвиток фінансового сектору, а саме — підтримка кредитоспроможних українських комерційних банків, банківських ініціатив щодо організації фінансування приватних підприємств;
- інвестиції в енергетичний сектор, а саме — реалізація проектів, спрямованих на підвищення потужності енергетичних об'єктів та впровадження енергозберігаючих технологій;
- підтримка підприємств сільськогосподарського сектору з метою надання національному агропромисловому комплексу можливості отримання фінансування для придбання мінеральних добрив, насіння, сільськогосподарської техніки та обладнання;
- впровадження інфраструктурних проектів, зокрема, в галузі транспорту та телекомунікацій, а також мереж тепло- та водопостачання;
- підтримка приватизаційних процесів шляхом надання технічних послуг та фінансування найперспективніших приватизованих підприємств;
- експортні виробництва у машинобудуванні;
- розвиток готельного господарства, експериментальні проекти у житловому будівництві.

За весь час співробітництва з Україною ЄБРР надав інвестицій на загальну суму в 3,2 млрд євро в рамках 163 проектів.

Сумарні фінансові зобов'язання по проектам за весь період діяльності ЄБРР в Україні склали близько 3,2 млрд євро.

У межах інвестиційних проектів здійснено інвестиції у харчову, нафтогазову промисловість, транспорт, телекомунікації, сфери фінансів, надання послуг в сільському господарстві та муніципальну інфраструктуру. ЄБРР є розпорядником Чорнобильського фонду «Укриття», заснованого у грудні 1997 року для надання допомоги Україні в реконструкції саркофага, який повинен стати екологічно безпечною системою.

На сьогодні за підтримки ЄБРР в Україні впроваджується 9 інвестиційних проектів під державні гарантії загальною оціночною вартістю 968,033 млн євро та 476,256 млн дол. США, у тому числі сума позик ЄБРР складає близько 418,852 млн євро та 298,256 млн дол. США.

Крім того, здійснюється підготовка 3 проектів сума позик, за якими складає 266 млн євро (один проект фінансується спільно з ЄІБ).

Ключовим інструментом організації співпраці між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку є Стратегія ЄБРР в Україні, прийнята 18 вересня 2007 року Радою Директорів ЄБРР. Стратегія була розроблена таким чином, щоб допомогти Україні у вирішенні основних стрижневих проблем перехідного періоду, зокрема, диверсифікацію виробничої бази та загальне покращення конкурентоспроможності країни, розвиток місцевих ринків капіталу, продовження реформи енергетичного сектору та покращення корпоративного управління та прозорості.

12 червня 2007 року в Лондоні була підписана нова Програма співробітництва на 2007—2009 роки між Урядом України та Європейським банком реконструкції та розвитку та Договором між Урядом України та Європейським банком реконструкції та розвитку про співробітництво та діяльність Постійного Представництва ЄБРР в Україні.

Програмою співробітництва визначені пріоритетні напрямки співробітництва та конкретні проекти у галузях енергетики та енергозбереження, розвитку муніципальної інфраструктури, транспорту, зв'язку та дорожнього сектору, що впроваджуватимуться в Україні спільно з ЄБРР у 2007—2009 роках.

Ратифікація Договору про співробітництво та діяльність Постійного Представництва ЄБРР в Україні, що відбулась 4 червня 2008 року, дозволить розширити доступ до кредитних та не кредитних ресурсів ЄБРР в регіонах України, відкрити регіональні представництва ЄБРР в інших містах України та здійснювати закупівлі в рамках спільних з ЄБРР проектів відповідно до правил ЄБРР щодо закупівель.

Загалом, підписання Договору та Програми співробітництва з ЄБРР є важливим кроком для розвитку ефективного співробітництва України з Європейським банком реконструкції та розвитку, що дозволяє реалізувати завдання, визначені національною Стратегією співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2006 — 2008 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2006, № 844.

За всі роки співробітництва України та від **Світового банку** отримано ресурсів на суму 5,3 млрд дол. США (на сьогодні використано та зарезервовано коштів на суму 3,77 млрд доларів США) для реалізації 47 кредитних проектів.

На сьогодні в активній стадії впровадження перебувають 10 інвестиційних проектів, сума позик за якими складає 899,83 млн. дол. США та 1 системний 300 млн дол. США.

Позитивними прикладами інвестиційних проектів МБРР, які успішно завершени або очікується завершення, є: Розвиток системи Казначейства; Розвиток експорту (Укресімбанк-1); Енергозбереження в адміністративних будівлях м. Київ; Модернізація системи водопостачання в м. Львів.

Таким чином, активний діалог зі Світовим банком, розпочатий в 2006 році після ініціювання та проголошення українською стороною нового етапу співробітництва України з МФО, який передбачав застосування нових принципів та підходів, зокрема, переорієнтація на реальний сектор економіки, підвищення результативності в ході підготовки та реалізації проектів, в тому числі шляхом впровадження заходів з підвищення ефективності управління проектами, вже в 2008 році дозволив досягти підвищення якості проектного портфеля Світового банку в Україні.

До кінця 2008 року очікується реалізація 13 інвестиційних проектів (3 нових), сума позики за якими складатиме 1 289,83 млн дол. США. Слід зазначити, що раніше успішність співпраці обумовлювалася лише системними позиками, грантами та дослідженнями, а інвестиційні позики були менш успішними тоді як системні позики складуть у наступному році лише п'яту частину від суми всіх запозичень.

Розпочато підготовку проектів «Покриття автомобільних доріг та безпеки руху» (сума позики — 400 млн дол. США) та проект «Упровадження технологій енергозбереження під час перевезень залізничним транспортом на напрямку Знам'янка — Долинська — Миколаїв — Херсон — Джанкой» (сума позики — 700 млн дол. США).

Структура інвестиційного портфелю МБРР в 2008 році зазнала змін, зокрема частка ресурсів у сфері розвитку енергетики, муніципальної та транспортної інфраструктури збільшиться до 50 % ресурсів, порівняно з 14 % у 2007 році.

Специфікою проектів МБРР є орієнтація на пріоритети загальнодержавного значення. Зараз Світовий банк та Україна працюють над програмою проектів в реальному секторі.

Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР) був створений країнами чорноморського басейну як регіональний банк розвитку з метою стимулювання співробітництва між країнами, фінансування регіональних проектів, сприяння приватній та підприємницькій діяльності та прискорення реформ у фінансовому секторі.

Угода про створення ЧБТР була ратифікована Верховною Радою України 17 червня 1997 року. Банк має статус міжнародної фінансової організації.

Україна є одним із найбільших акціонерів банку — 13,5 % статутного капіталу. Крім того, наша країна має представництво у керівництві банку (посада віце-президента).

Результатом діяльності ЧБТР у 2007 році стало затвердження 9 проектів загальною сумою позики 183,5 млн дол. США та підписання 9 проектів (затверджених у 2006—2007 рр.) загальною сумою позики у 180 млн дол. США, які реалізуються на території України.

5. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Мета розвитку міжнародних податкових відносин полягає в уникненні подвійного оподаткування й забезпеченні захисту економічних інтересів держави в її дво- чи багатосторонніх відносинах. Але такий стан справ, урахувавши намагання кожної з держав-учасниць переговорного процесу досягти, передусім, власної вигоди, обумовлює необхідність взаємних поступок.

Економічний компроміс щодо режиму оподаткування, закріплений нормами двосторонньої податкової угоди, створює оптимальні умови для переміщення капіталу, що у підсумку обумовлює зростання ефективності економік обох країн.

На початку 2008 року Україна є учасницею 57 двосторонніх угод. З п'ятьма державами України застосовує договори про уникнення подвійного оподаткування колишнього СРСР, що діють до набуття чинності новими договорами. Договори СРСР діють у відносинах України з Іспанією, Кіпром, Малайзією, Монголією та Японією.

Перші міжнародні податкові договори були прийняті у середині минулого століття. Однак те, що кожен новий договір відрізнявся від попереднього, призводило до того, що між країнами і у світі загалом не створювалися умови для появи єдиної цілісної системи щодо уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням. Зважаючи на це, спочатку Ліга Націй, а потім ООН виступили з ініціативою щодо розробки так званої модельної конвенції. Мета такої ініціативи полягала у тому, щоб уніфікувати існуючі напрацювання різних країн стосовно уникнення подвійного оподаткування та запобігання зловживань у податковій сфері.

Перший двосторонній договір про уникнення подвійного оподаткування між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії набув чинності з 11 серпня 1993 року. Наступний — з Урядом Республіки Білорусь, — лише у січні 1995 року.

До початку 1997 року Україна мала незначні успіхи щодо результативності наповнення міжнародної податкової договірної бази з оподаткування, а із стратегічними інвесторами досягти домовленості вдалося лише відповідно з ФРН (3 липня 1995 року), США (4 березня 1994 року), Італією (26 лютого 1997 року) та Бельгією (20 квітня 1996 року).

Однак, необхідно звернути увагу, що між досягненням домовленості (тобто підписання угоди) і отриманням реально працюючого договірного механізму (після ратифікації у Верховній Раді та набуття чинності) пройшло багато часу. Наприклад, угоду із США Україна підписала 4 березня 1994 року, а чинності вона набула з 5 червня 2000 року, з Італією становить 5 років, з Росією — 4 роки. Доречно зазначити, що Росія з перерахованими країнами має більш стислі строки: з США — 1,5 року, Італією — 2,5 року.

Порівняльний аналіз ставок оподаткування дивідендів, процентів і роялті, закріплених у конвенціях між деякими розвиненими країнами та країнами з перехідною економікою, продемонстрував таке.

Майже з усіма країнами Україна має достатньо виважену та збалансовану систему згаданих вище показників. Найбільш вигідні позиції щодо забезпечення прав на податкові надходження від отриманих на власній території доходів нерезидентів Україна має відповідно до конвенції про уникнення подвійного оподаткування з США. Менш вигідними, серед наведених розвинених країн, є умови оподаткування Україною доходів по процентах та роялті у відносинах з ФРН. Так, ставки оподаткування зазначених доходів у цьому випадку дорівнюють нулю.

Крім того, для України вдалими позиціями щодо залучення прямих іноземних інвестицій є угоди з такими країнами, як ФРН, Угорщина, Польща, Чехія та Казахстан.

6. МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ ІНОЗЕМНИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДРІБНОГО БІЗНЕСУ ТА ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ І ЗАЙНЯТОСТІ В УСІХ КРАЇНАХ СВІТУ

У світі тільки 5 % сімей з низьким доходом мають доступ до фінансових послуг. На сьогодні час такі послуги вважаються необхідними для розвитку дрібного бізнесу і зростання доходів таї зайнятості в всіх країнах. У загальних рисах розглянемо основні стратегії Агентства США з міжнародного розвитку (далі — АМР США) для підтримки мікрофінансування, яке зараз вийшло на перший план в глобальних стратегіях боротьби з бідністю. Однією з інноваційних форм надання послуг підприємцям і сім'ям з низьким доходом є використання нетрадиційних видів забезпечення позик, введення гнучких графіків виплат і розширення спектру пропонованих фінансових послуг за рахунок страхування, гнучких ощадних рахунків і т. п.

Уже більше двадцяти п'яти років програми іноземної допомоги Сполучених Штатів сфокусовані на підтримці мікрофінансування. Щорічно Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США) виділяє більше ста мільйонів доларів на проекти, що забезпечують широкомасштабні, ефективні і стійкі послуги мікрофінансування для бідних в країнах, що розвиваються, і країнах з транзитивною економікою (перехідний період).

Окрім прямих вкладень в розвиток мікрофінансування, Сполучені Штати додатково подають підтримку таким міжнародним фінансовим установам, як Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація (МФК) і регіональні банки розвитку. Деякі міжнародні установи, зокрема Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку і Європейський банк реконструкції і розвитку активно підтримують фінансові послуги для мікропідприємств і малих підприємств. Результати вкладень АМР США впродовж декількох років вражають (табл. 15.1).

Таблиця 15.1

ВКЛАДЕННЯ АМР США В МІКРОПІДПРИЄМСТВА

	1999	2000	2001	2002
Кількість отримувачів позик	1,997,839	2,175,198	2,904,152	2,723,146
Загальний портфель позик	\$655,906,588	\$883,273,258	\$934,253,554	\$1,269,622,200
Кількість вкладників	3,069,604	3,155,100	3,514,200	3,196,300
Загальний портфель внесків	\$349,663,487	\$533,500,000	\$424,800,000	873,400,000
Кількість клієнтів відділу з розвитку бізнесу	401,530	254,809	835,458	668,808
Частка жінок серед клієнтів по мікрофінансуванню	69 %	70 %	73 %	69 %
Частка жінок серед клієнтів по розвитку бізнесу	61 %	75 %	47 %	48 %
Частка дуже бідних клієнтів з мікрофінансування	67 %	67 %	69 %	59 %
Частка дуже бідних клієнтів з розвитку бізнесу	29 %	18 %	30 %	53 %

Джерело: Кетрін Маккі. Фінансування розвитку: банківські послуги для мікропідприємств: <http://usinfo.state.gov/journals/ites/0204/ijer/mckee.htm>

Підтримка мікрофінансування впродовж декількох років змінила в деяких країнах всю фінансову картину, охопивши сотні тисяч нових клієнтів, готових до користування банківськими послугами, і ставши стимулом для введення інновацій в роботі основних банків. У таких несхожих країнах, як Киргизстан, Уганда і Болівія, клієнти відділів мікрофінансування тепер становлять велику частину всіх клієнтів фінансових установ. Наприклад, в Болівії програма мікрофінансування АМР США сприяла значному розширенню фінансових послуг через збільшення кількості позичальників і вкладників та поліпшення роботи фінансових ринків країни в цілому.

Згідно з інформацією, зібраної АМР США на підставі даних, наданих центральними банками, доларові фонди мікрофінансових установ, що діють в Болівії, тобто тих груп, які позичають гроші переважно дрібним підприємствам і сім'ям з низьким доходом, зросли майже на 300 % в період з 1992 по 2001 роки, що більш ніж у 8 разів перевищує темпи зростання комерційних банків. До 2001 року число позичальників в мікрофінансових установах більш ніж в два рази перевищувало кількість позичальників в комерційних банках, і 797 тисяч болівійців тримали там заощадження, порівнянно з 658 тисячами в комерційних банках.

Велика частина мікрофінансування АМР США надається через його «місії» в країнах, що розвиваються, і країнах перехідного періоду. На сьогодні близько п'ятдесяти місій АМР США підтримують програми розвитку мікрофінансування і мікропідприємств. Фонди розподіляються приблизно порівну між чотирма регіонами: Африка, Латинська Америка і країни Карибського басейну, Азія і Близький Схід, Європа і Євразія.

Особливості маркетингових стратегій АМР США. Для того, щоб створювати робочі місця і користуватися новими економічними можливостями, підприємствам необхідні позики на підтримку робочого капіталу, довгострокові позики на устаткування та інші інвестиції і послуги із заощаджень і оплати. Для підвищення свого доходу і активів, зниження вразливості перед кризами і виконання своїх зобов'язань у зв'язку з такими подіями, як збільшення в сім'ї, смерть і весілля, сім'ям необхідні гнучкі ощадні рахунки, послуги з переказу грошей і виплат, страхування, позики на житло, плату за навчання, непередбачені обставини та інше. АМР США вкладає кошти в розвиток широкого спектру послуг, що задовольняють ці різноманітні потреби.

Одним з основних практичних висновків роботи стало усвідомлення необхідності ретельного дослідження ринку перед тим, як фінансові установи починають пропонувати нову послугу. Наприклад, тривалий період більшість мікрофінансових установ надавало тільки короткострокові позики на підтримку оборотних коштів. Зіткнувшись з конкурентною боротьбою за клієнта, мікрофінансові установи зрозуміли необхідність пристосування пропонованих можливостей і методів надання послуг до потреб різних клієнтів. Наприклад, мікрофінансова установа, що хоче надавати послуги сім'ям фермерів у віддалених сільських місцевостях, повинна скоригувати свої умови виплати боргу і накопичення заощаджень відповідно до циклів потоків готівки в сім'ях, які можуть істотно розрізнятися, залежно від сезону і сільськогосподарського циклу. Така установа може прийняти рішення про те, що краще мати мобільних працівників з видачі позик, які їздять районом і обслуговують клієнтів, ніж відкривати постійну філію.

Мікрофінансування значно просунулося вперед з часу, коли мало хто вірив, що виплати по позиках на підприємства і домашні потреби бідних сімей можуть порівнятися з роботою найбільш високоефективних банків. Тоді мало хто вірили, що бідні сім'ї можуть успішно відкладати гроші, покращуючи тим самим своє становище. Чому стали можливі такі небувалі успіхи в мікрокредитах і мікрозаощадженнях? Цьому сприяли деякі основні принципи: встановлення позикового відсотка, що покриває вартість позики, ретельний контроль за недобросовісними боржниками і розробка спеціальних гнучких фінансових продуктів в плані забезпечення і графіків погашення.

Мікрофінансові установи усвідомлюють, що мало хто з нових клієнтів має в своєму розпорядженні забезпечення, яке потрібне для отримання позики в більшості банків. Тому мікрофінансові установи розробили альтернативні види забезпечення, націлені на створення значних стимулів до погашення. Один з таких методів — система «ступінчастих позик». Початкові позики невеликі і короткострокові, але позики на велику суму і довший термін пропонуються позичальникам, що бездоганно погашають свої борги. Інша альтернатива традиційному забезпеченню — програма групових позик, яка, власне, зобов'язує клієнтів гарантувати погашення позик всіма членами групи; якщо один з членів групи пропускає виплату, інші не зможуть отримати позичку, що спонукає членів групи чинити тиск один на одного і підтримувати один одного.

Ще один метод виділення кредиту враховує весь дохід сім'ї, а не тільки з поточного або планованого доходу від підприємства, для забезпечення діяльності якого потребується даний кредит. Тим самим признається взаємозамінюваність готівкових коштів в домогосподарстві.

Інновації торкнулися не тільки програм кредитування. Нововведення у сфері заощаджень — це і використання мобільного персоналу, який щодня збирає внески у торговців, і установка в сільських місцевостях банкоматів, що використовують технологію розпізнавання відбитків пальців, даючи неписьменним клієнтам доступ до своїх рахунків.

Зв'язок фінансових установ з ринками. Друга основна стратегія мікрофінансування по лінії АМР США — це інвестування до фінансових установ, що обслуговують приватних осіб, які можуть працювати на різних ринках. За підтримки АМР США багато неурядових організацій, асоціації і кредитні союзи, а також комерційні банки тепер можуть спеціалізуватися на наданні послуг мікrokредитування і мікрозаощаджень, так само як і інших фінансових послуг малозабезпеченим клієнтам і невеликим підприємствам.

У країнах з обмеженим досвідом у сфері мікрофінансування АМР США часто підтримує створення «компаній-лідерів» — фінансових установ, які доводять, що бідне населення кредитоспроможне і може відповідально користуватися різноманітними фінансовими послугами. Не менш важливим є те, що діяльність підтверджує можливість отримання прибутку від надання фінансових послуг цьому сектору, що штовхає і інші комерційні компанії на цей мало обслуговуючий ринок.

Необхідною ланкою для успіху молодих установ мікрофінансування є доступ до спеціалізованої технічної підтримки і підготовки. Такі провідні міжнародні мікрофінансові організації, як «АКСЬОН Інтернешл», «ФІНКА Інтернешл» і «Оппортьюніті Інтернешл» допомогли своїм філіям вийти в ряди провідних компаній на ринку і продемонструвати життєздатність мікрофінансування в різних країнах світу. За підтримки АМР США в більше десяти країнах світу успішно діє підхід «спочатку заощадження» Всесвітньої ради кредитних спілок, в рамках якої жителі регіону надають власні заощадження під позиковий капітал, підтримуючи мережі місцевих кредитних спілок (союзів), які є гідним зразком життєздатних методів надання кредитів, ощадних і інших фінансових послуг робочим і сім'ям з низьким доходом.

Гарантії по кредиту та інші додаткові послуги, що пропонуються через Відділ управління кредитуванням в цілях розвитку при АМР США, відкрили успішним установам мікрофінансування доступ до місцевих і міжнародних ринків капіталу, дозволяючи їм фінансувати швидко зростання за рахунок боргів і облигацій. Малі цільові гранти і технічна підтримка також допомогли банкам та іншим фінансовим установам почати надавати послуги мікрофінансування, часто відкриваючи спеціалізовану філію, яка пристосовує свої послуги спеціально під потреби малих підприємств і малозабезпечених сімей в районі.

Підтримка ринкової інфраструктури і регулятивна реформа. У деяких країнах з більш розвиненішими ринками мікрофінансування АМР США перемкнулося з підтримки окремих установ на ширшу допомогу індустрії мікрофінансування загалом, а також інфраструктурі ринку, необхідній для її процвітання. Така стратегія часто містить фінансування грантів, що надаються на конкурентній основі, в допомогу постачальникам фінансових послуг в розробці нових продуктів або інвестування до спеціалізованих установ на зразок бюро інформації про кредитоспроможність або рейтингових агентств, що працюють у сфері мікрофінансування. Посилення в результаті цього конкуренції може дієво підштовхнути до розробки нових продуктів, більшої продуктивності, а також до кращих фінансових послуг і цін для клієнтів.

В основі всіх трьох стратегій АМР США — спроби покращити правові і регулятивні умови для мікрофінансування. Наприклад, якщо існують обмеження на процентні ставки, фінансові установи не зможуть встановити такі ставки, які покривали б вищі витрати і ризики, пов'язані з обслуговуванням бідних клієнтів, що знаходяться у віддалених районах. Закони, які захищають бідних, можуть не дозволити їм скористатися необхідними фінансовими послугами. Банки не зможуть обслужити їх, якщо до кредитної документації і резервних вимог не будуть внесені поправки, що відображають конкретні методи управління ризиком і контролі витрат, вживані при успішному мікрофінансуванні. Для надання гнучких ощадних рахунків, необхідних бідним клієнтам, понад усе підходять процвітаючі недержавні установи мікрофінансування, що продемонстрували свою здатність на надання позик на даному ринку. Проте без змін в банківських законах їм може бути заборонено пропонувати населенню робити внески.

Підтримка АМР США в правовій сфері отримує своє відображення в спробах усунути такі правові і регулятивні бар'єри, які сьогодні обмежують можливості мікрофінан-

сування недержавним та іншими спеціалізованими установами-постачальниками фінансових послуг. Фінансування з боку АМР США також допомогло банкам і регулюючим органам кредитних спілок захистити внески малозабезпеченого населення. Регулюючі органи, що володіють належною підготовкою, допомагають забезпечити належний нагляд за установами-постачальниками послуг мікрофінансування. В процесі перетворення провідних недержавних мікрокредиторів в розряд регульованих банків-депозитаріїв, агентствам по нагляду за банками іноді необхідно змінити свої правила, системи і кадрове забезпечення.

Підтримка зростання успішних мікропідприємств. Все більшу увагу сьогодні привертає до себе нова прогалина в діяльності інститутів фінансовому ринку — «недостатня середина». При зростанні найбільш успішних мікропідприємств їм може знадобитися більше капіталу на розширення, ніж можуть надати установи або програми мікрофінансування. У багатьох країнах доступ до необхідних фінансових послуг для малих і середніх підприємств виявляється ще більш обмеженим, ніж для мікропідприємств і самостійно працюючих осіб. Останні зусилля США в сфері іноземної допомоги направлені на цю «недостатню середину», тобто на забезпечення доступу мікро-, малих і середніх підприємств в країнах, що розвиваються, і країнах перехідного періоду до належного капіталу для створення нових робочих місць, зростання продуктивності, модернізації технологій, виходу на нові ринки і на експорт.

Однією з основних ініціатив, направлених на заповнення такої «недостатньої середини», став Фонд малого бізнесу Африки, 225-мільйонна експериментальна програма, продукт спільних зусиль підрозділу пільгових позик Світового банку, Міжнародній асоціації розвитку і її філії в приватному секторі, МФК. Ця африканська ініціатива ґрунтується на значних досягненнях в сфері мікрофінансування, зокрема, успішній співпраці між Європейським банком реконструкції і розвитку, МФК, АМР США та інших організацій для створення високоефективних спеціалізованих банків для мікропідприємств і малих підприємств в таких країнах перехідного періоду, як Грузія, Косово, Сербія і Україна тощо.

Уряд Сполучених Штатів активно допомагає створювати активну фінансову індустрію в країнах, що розвиваються, і країнах перехідного періоду у всьому світі. Фінансові послуги стимулюють широкомасштабне економічне зростання, сприяють створенню нових робочих місць і породжують нові можливості для всіх громадян. Вони відіграють надзвичайно важливу роль у всесвітній боротьбі за подолання бідності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Зародження, розвиток і сучасний стан ринку надання послуг іноземними фінансовими установами.
2. Принципи і методи надання послуг іноземними фінансовими установами.
3. Правові відносини між іноземними фінансовими установами і замовниками.
4. Кредитні послуги (банківські та емісійні кредити) іноземних фінансових установ.
5. Фінансування окремих державних програм.
6. Фінансування зовнішньої торгівлі.
7. Фінансування окремих інвестиційних проектів.
8. Емісійні кредити: державні облігації, муніципальні облігації, корпоративні облігації.
9. Інвестиційні послуги іноземних фінансових установ.
10. Базові терміни і поняття: суб'єкти та об'єкти, поняття основних термінів діяльності іноземних фінансових установ.
11. Принципи і методи надання послуг іноземними фінансовими установами.
12. Міжнародний валютний фонд.
13. Світовий банк.
14. Міжнародна фінансова корпорація.
15. Європейський банк реконструкції та розвитку.
16. Чорноморський банк торгівлі та розвитку.
17. Спеціалізовані державні ІФУ.
18. Іноземні комерційні банки, інвестиційні банки та компанії.
19. Підстави для надання послуг іноземних фінансових установ.
20. Права, обов'язки та відповідальність іноземних фінансових установ.

Рівень II

21. Права, обов'язки та відповідальність замовників (клієнтів).
22. Кредитні, інвестиційні, консультативні та інші послуги іноземних фінансових установ.
23. Кредити Світового банку.
24. Адаптована програма позики (АПП) для інституційного розвитку.
25. Кредити ЄБРР.
26. Міжурядові кредитні лінії.
27. Чорноморський банк торгівлі та розвитку.
28. Фінансування окремих інвестиційних проєктів. Кредити МБРР. Пілотний проєкт фінансування села.
29. Проєкт реформи експлуатації та ремонту автошляхів.
30. Кредити ЄБРР, ЧБТР та інших ІФУ.
31. Напрямки і завдання співробітництва з МФО.
32. Перспективи розвитку співробітництва з МФО.
33. Емісійні кредити: державні облігації, муніципальні облігації.
34. Вимоги при отриманні кредитів під гарантії Кабінету Міністрів України: підготовка анкети позичальника, техніко-економічне обґрунтування проєкту (бізнес-план).
35. Спеціальні вимоги: вимоги Національного банку України, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку.
36. Правові відносини між іноземними фінансовими установами і замовниками. Вирішення суперечок.
37. Оплата послуг з організації співробітництва та залучення фінансових ресурсів від іноземних фінансових установ.
38. Оплата послуг іноземних фінансових установ: оплата кредитних ресурсів та комісійної винагороди;
39. Оплата послуг іноземних фінансових установ з розміщення цінних паперів українських емітентів на іноземних фондових біржах. Оплата інших послуг.
40. Проблемні питання у сфері послуг іноземних фінансових установ: суперечності та перспективи.
41. Банківські кредити: фінансування дефіциту платіжного балансу, кредити МВФ; фінансування дефіциту державного бюджету, кредити МБРР та комерційних банків.
42. Проєкт реформи правової системи.
43. Проєкт управління державними ресурсами.
44. Проєкт реформи державного управління.
45. Реформа фінансового та розвиток приватного секторів.
46. Проєкт реєстрації прав власності.
47. Програма суспільного розвитку.
48. Проєкт реструктуризації вугільної промисловості.
49. Завдання державної політики у сфері підвищення ефективності співробітництва з МФО.
50. Основні результати співробітництва з МФО та проблеми, що виникли на сучасному етапі.
51. Розвиток партнерства з МФО, забезпечення реалізації національних інтересів.
52. Державна політика у сфері підвищення ефективності співробітництва з МФО.
53. Комерціалізація залізничного транспорту та управління колійним господарством.
54. Банківський експортний кредит, наданий для фінансування експорту Франції промислового обладнання та послуг французького походження.
55. Державне регулювання взаємовідносин з іноземними фінансовими установами.
56. Кредитна лінія Корпорації з розвитку експорту Канади.
57. Фінансування окремих інвестиційних проєктів. Пілотний проєкт фінансування села.
58. Емісійні кредити: державні облігації, муніципальні облігації, Корпоративні облігації.
59. Прямі інвестиції.
60. Портфельні інвестиції на національному та іноземному ринку (продаж акцій українських емітентів та продаж депозитарних розписок на акції українських емітентів).

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	1, 10, 8, 5, 11
II р.	26, 22, 43, 23, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	19, 7, 5, 12, 8
II р.	49, 27, 38, 39, 30

Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	10, 20, 17, 3, 4
II р.	38, 29, 48, 27, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	19, 5, 20, 15, 8
II р.	34, 45, 22, 44, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	8, 4, 20, 19, 18
II р.	39, 38, 40, 36, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	10, 16, 3, 5, 2
II р.	49, 38, 27, 23, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	2, 19, 14, 17, 9
II р.	34, 23, 30, 29, 25
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	5, 13, 9, 6, 3
II р.	46, 34, 45, 29, 26
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	20, 3, 12, 13, 6
II р.	47, 32, 42, 44, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	19, 2, 4, 14, 1
II р.	39, 40, 29, 43, 24
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	11, 6, 3, 15, 4
II р.	46, 27, 47, 50, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	1, 8, 2, 3, 15
II р.	39, 36, 22, 41, 43
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	12, 19, 16, 11, 7
II р.	39, 37, 47, 44, 21
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	10, 4, 2, 6, 7
II р.	36, 21, 50, 25, 48
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	4, 9, 5, 6, 7
II р.	39, 34, 31, 46, 37

ЛІТЕРАТУРА: 7, 5, 18, 19, 20, 21, 22, 57, 125, 144, 145, 146, 147, 173, 187, 237, 238, 241, 242, 243, 244

МОДУЛЬ 4

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

ТЕМА 16

СТРУКТУРА ТА ПРОФЕСІЙНІ УЧАСНИКИ ФОНДОВОГО РИНКУ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та нагляд за діяльністю на ринку цінних паперів в Україні.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг професійними учасниками фондового ринку.
4. Характеристика основних фінансових послуг професійних учасників ринку цінних паперів.
5. Особливості оподаткування операцій з цінним паперами.
6. Конкурентні стратегії розвитку фондового ринку України в умовах глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Бездокументарна форма цінного паперу — здійснений зберігачем обліковий запис, який є підтвердженням права власності на цінний папір.

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Випуск цінних паперів — сукупність певного виду емісійних цінних паперів одного емітента, однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер, забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу придбання і розміщення на фондовому ринку.

Депозитарна діяльність — надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках (включаючи кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів) та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Знерухомлення цінних паперів — переведення цінних паперів, випущених у документарній формі, у бездокументарну форму шляхом депонування сертифікатів у сховищах зберігача цінних паперів та/або депозитарію з метою забезпечення подальшого їх обігу у вигляді облікових записів на рахунках зберігача цінних паперів та/або депозитарію.

Емісія — установлена законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів.

Кліринг — отримання, звірка та поточні оновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

Котирування — механізм визначення та/або фіксації ринкової ціни цінного паперу.

Лістинг — сукупність процедур з включення цінних паперів до реєстру організатора торгівлі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах організатора торгівлі.

Обіг цінних паперів — вчинення правочинів, пов'язаних із переходом прав власності на цінні папери і прав за цінними паперами, за винятком договорів, що укладаються під час розміщення цінних паперів.

Розміщення цінних паперів — відчуження цінних паперів емітентом або андеррайтером шляхом укладення цивільно-правового договору з першим власником.

Професійна діяльність на фондовому ринку — діяльність юридичних осіб з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності чинним законодавством.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) — сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Торгівля цінними паперами — діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку, яка провадиться торговцями цінними паперами — господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є винятковим видом діяльності, а також банками.

Розрахунково-клірингова діяльність — діяльність з визначення взаємних зобов'язань щодо угод з цінними паперами та розрахунків за ними.

На фондовому ринку здійснюються такі види професійної діяльності:

- діяльність з торгівлі цінними паперами;
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- депозитарна діяльність;
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Учасники ринку цінних паперів — емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку.

Професійні учасники фондового ринку — юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Головним принципом регулювання фондового ринку є першочергова реалізація загальнонаціональних інтересів і забезпечення гарантій та безпеки інвестиційної діяльності в економіці України.

Державне регулювання ринку цінних паперів — це здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Відповідно до статті 166 гл. 17 Господарського кодексу України, державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою:

- 1) реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів;
- 2) створення умов для ефективної мобілізації та розміщення суб'єктами господарювання фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства;
- 3) захисту прав учасників фондового ринку.

У п. 2 статті 166 ГКУ зазначено, що державне регулювання ринку цінних паперів здійснює **Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР)**, статус, порядок організації та діяльності якої визначаються **законом**.

Таким законом зі спеціальним статусом є **Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року, № 448/96-ВР** (далі — Закон № 448). Стаття 2 зазначеного закону дає визначення, з якою метою здійснюється державне регулювання фондового ринку України (рис. 16.1). Закон № 448 регламентує не лише діяльність ДКЦПФР, а й 11 видів професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р., № 3480-IV (далі — Закон № 3480) визначає, що регулювання фондового ринку здійснює держава та само-регулювни організації.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється у таких формах:

- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;
- регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів;
- видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- заборона та зупинення на певний термін (до одного року) професійної діяльності на ринку цінних паперів за відсутності ліцензії на цю діяльність та притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з чинним законодавством;
- реєстрація випусків (емісій) цінних паперів та інформації про випуск (емісію) цінних паперів;
- контроль за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією;
- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;
- встановлення правил і стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів та контролю за їх дотриманням;
- контроль за системами ціноутворення на ринку цінних паперів;
- контроль за діяльністю осіб, які обслуговують випуск та обіг цінних паперів;
- проведення інших заходів щодо державного регулювання і контролю за випуском та обігом цінних паперів.

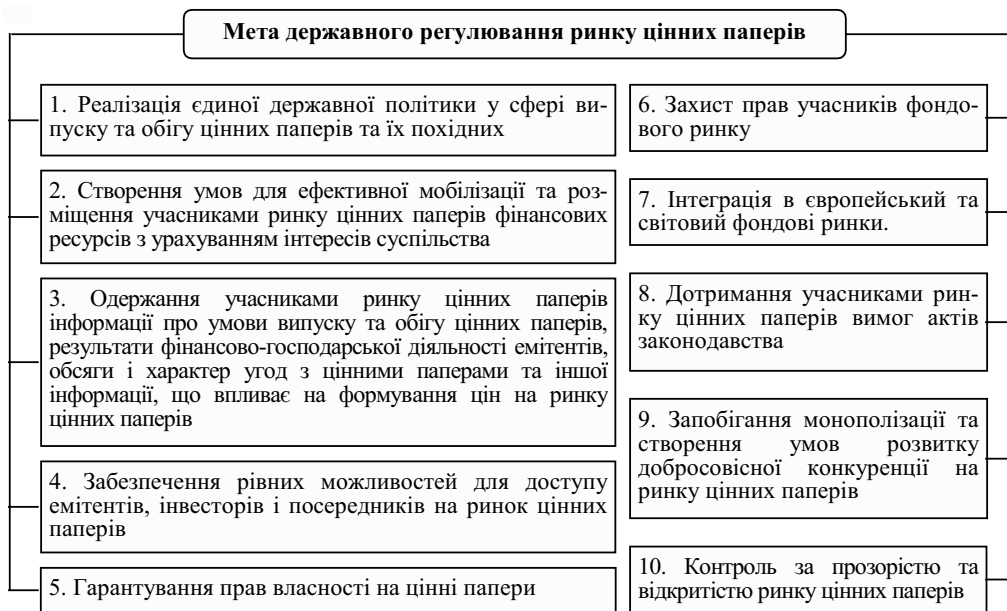

Рис. 16.1. Завдання державного регулювання ринку цінних паперів України

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку є державним органом, підпорядкованим Президенту України і підзвітним Верховній Раді України, утворюється у складі Голови Комісії та шести членів Комісії. Термін повноважень Голови Комісії та членів Комісії — сім років.

Таким чином, державне регулювання фондового ринку реалізується на підставі законів та нормативних актів, організаційно-кадрової підтримки, делегування певних функцій саморегульвним організаціям.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ПРОФЕСІЙНИМИ УЧАСНИКАМИ ФОНДОВОГО РИНКУ

Професійні учасники ринку цінних паперів надають свої послуги, виходячи з таких принципів: законність; довіра між замовником і клієнтом; пріоритетність інтересів клієнта; дотримання правил професійної етики; платність; компетентність і професійність.

Із ринком цінних паперів пов'язана діяльність інвестиційних компаній, інвестиційних фондів, торговців цінними паперами, депозитаріїв, зберігачів, реєстраторів, фондових бірж і, звичайно, емітентів цінних паперів.

| Залежно від стадії обігу цінних паперів розрізняють первинний та вторинний ринок.

Фондовий ринок поділяється на **первинний** та **вторинний**.

Первинний ринок цінних паперів — сукупність правовідносин, пов'язаних з **розміщенням** цінних паперів.

Вторинний ринок цінних паперів — сукупність правовідносин, пов'язаних з **обігом** цінних паперів.

На первинному ринку розміщуються вперше випущені (емітовані) цінні папери, відбувається мобілізація капіталів корпораціями, товариствами, підприємствами і запозичення коштів ними та державою. Іншими словами, через первинний ринок здійснюється фінансування виробничого процесу: підприємства отримують необхідні їм грошові ресурси.

На *вторинному ринку* обертаються цінні папери, які вже реалізовані на первинному, тобто тут продаються та купуються раніше випущені цінні папери, відбувається зміна їх власників. Через механізми організованої торгівлі не лише великі інвестиційні та фінансові інститути, а й дрібні та середні інвестори отримують доступ до цінних паперів емітентів. Вторинний ринок виконує безліч функцій: від функції перерозподілу контролю за компаніями шляхом придбання великих пакетів акцій до функції індикатора стану справ окремого емітента, окремих галузей та економіки в цілому.

Щодо організації, вторинний ринок поділяється на *позабіржовий (вуличний) та біржовий*. Термін «вуличний ринок» (торгівля з прилавку) зберігається з тих часів, коли лондонські брокери укладали угоди просто на вулиці чи в кафе. Позабіржовий ринок ще називають децентралізованим, на відміну від біржового — централізованого.

Біржовий ринок пов'язують з поняттям фондової біржі як особливо організованого, зазвичай, вторинного ринку цінних паперів, що сприяє підвищенню мобільності капіталу і виявленню реальних ринкових цін активів. Історично позабіржовий ринок передувє біржовому. *Позабіржовий ринок* охоплює ринок операцій із цінними паперами поза біржею: первинне розміщення, а також перепродаж цінних паперів тих емітентів, що не бажають потрапити на біржу.

Організаційно оформлений ринок цінних паперів є ринком з **найвищим рівнем організації торгівлі**, функціонування якого спрямоване на формування **максимально** справедливого ціноутворення шляхом концентрації попиту та пропозиції на фінансові інструменти, які допущені до котирування на організаторах торгівлі.

Світовий досвід показує, що торгівля цінними паперами на провідних світових організаційно оформлених ринках цінних паперів вважається **престижною**, що свідчить про **високий рівень інвестиційної привабливості підприємства**. Динаміка курсової вартості фінансових інструментів компаній **адекватно відображає рівень роботи їх менеджменту та ефективність обраної стратегії розвитку**. В умовах сучасного вітчизняного ринку це необхідно **й державі** як власнику багатьох стратегічно важливих підприємств, **й емітенту** — для оцінки вартості своєї компанії, **й інвестору**, для якого лише організований ринок є орієнтиром при прийнятті рішення.

Позабіржовий ринок є мережею брокерських та дилерських фірм, які часто є членами біржі і пов'язані між собою та з найбільшими інституціональними інвесторами телефоном, телетайпом та телексом. Існують автоматизовані системи позабіржової торгівлі. Наприклад,

у США, де позабіржовий обіг цінних паперів значно перевищує біржовий, функціонує комп'ютеризована система NASDAQ, яка інформує брокерів та дилерів про котирування цін на цінні папери, що продаються поза біржею. Отримавши від свого клієнта замовлення на купівлю чи продаж цінних паперів, посередницька фірма шукає відповідного продавця чи покупця. Інформацію про заявки, ціни фірми одержують, передусім, один у одного за допомогою телефону чи через комп'ютерну мережу. За таким же принципом побудована робота найбільшої фондової біржі України — Фондової біржі «ПФТС».

Інвестиційний фонд — це юридична особа, заснована у формі закритого акціонерного товариства з урахуванням вимог, встановлених чинними законодавством, що здійснює виключну діяльність у галузі спільного інвестування.

Інвестиційною компанією визнається торговець цінними паперами, який, окрім провадження інших видів діяльності, може залучати кошти для здійснення спільного інвестування шляхом емісії цінних паперів та їх розміщення.

Інвестиційні фонди та інвестиційні компанії відіграють провідну роль у розвитку ринку капіталу і з часом утворюють пули капіталу для інвестицій у боргові або пайові інструменти, підживлюючи економічне зростання та створення нових робочих місць. Пулом називають тимчасове об'єднання осіб з метою спільного проведення маніпулювання з цінними паперами.

Загальні функції та послуги інвестиційних фондів та компаній:

- можливість залучення до інвестиційних процесів недостатньо кваліфікованих інвесторів шляхом диверсифікації ризиків і забезпечення професійного управління активами;
- оперативне отримання докладної інформації про емітентів за порівняно невисоких витрат на її отримання, що робить ринки ефективнішими;
- участь у процесах корпоративного управління шляхом контролю, а в окремих випадках заміни керівництва акціонерного товариства та проведення політики, спрямованої на корпоративну реструктуризацію;
- формування пакетів акцій конкретного емітента для точно визначених покупців (робота «під замовника»);
- формування диверсифікованого портфеля цінних паперів;
- формування портфеля цінних паперів для його управління та одночасний пошук покупця на пакет акцій конкретного підприємства;
- формування активів ІФ за рахунок акцій конкретних емітентів з метою встановлення контролю над ними і перетворення в перспективі на холдингову компанію.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Сучасну ринкову економіку неможливо уявити без нормально функціонуючого фондово-го ринку.

Інвестиційні фонди та компанії пропонують кваліфіковане **управління фінансовими активами**, диверсифікують ці активи, знижуючи тим самим ризик. Завдяки великим обсягам фінансових послуг вони знижують розміри витрат на обслуговування портфеля цінних паперів.

Взаємні фонди інвестиційних компаній та інвестиційні фонди дають змогу і великим і дрібним інвесторам, тобто громадянам, вкласти свої кошти у цінні папери. Ринок цінних паперів приваблює їх, по-перше, можливістю зберегти свої гроші від інфляції, по-друге, отримати певні прибутки, які можуть перевищувати прибутки від інших напрямів інвестицій. Поява інвестиційних фондів та компаній в Україні, зумовлена передусім не еволюцією ринку цінних паперів, як на заході, а процесами приватизації, що впливає і на характер їхньої діяльності, і на перспективи їхнього подальшого існування. Акумуляуючи значні кошти, вони приносять прибутки набагато вищі, ніж сума прибутків кожного з учасників, якби кожен з них діяв окремо. Щодо фізичних осіб, то вони мають можливість отримати такі самі вигоди від вкладень у цінні папери, як портфельні інвестори. Громадяни передають свої кошти шляхом купівлі інвестиційних паїв (сертифікатів).

Професійна діяльність з **торгівлі цінними паперами складається з:**

- андеррайтингу;

- брокерську діяльності;
- дилерської діяльності;
- діяльності з управління цінними паперами.

Торгівець цінними паперами проводить всю підготовчо-оцінювальну роботу на підприємстві, реєструє випуск цінних паперів у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, а потім вже розміщує цінні папери шляхом відкритої передплати.

Діяльність торгівця цінними паперами з розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента, тобто андеррайтинг викликає інтерес для підприємця-емітента, оскільки, виплативши торгівцю цінними паперами комісійну винагороду, емітенту немає потреби займатися роботою, пов'язаною з розповсюдженням цінних паперів. Торгівець цінними паперами, який проводить розміщення цінних паперів, може викупити весь випуск (або його частину) за власні кошти, а потім розповсюдити їх серед широкого кола інвесторів, отримавши прибуток за рахунок різниці між цінами придбання в емітента і продажу їх інвесторам. При цьому емітенту гарантується, що передплатою буде покритий необхідний процент емісії.

Основною діяльністю зберігачів є обслуговування обігу та зберігання цінних паперів. Для цього зберігачі відкривають рахунки у цінних паперах власникам, які після відкриття рахунків набувають статусу депонентів. Відповідно до законодавства України, цінні папери можуть випускатися і в документарній, і в бездокументарній формі. Документарна форма — це «готівкові» цінні папери, тобто власники цінних паперів повинні на підтвердження своїх прав власності мати сертифікати цих цінних паперів. Облік прав власності на документарні іменні цінні папери ведуть спеціалізовані інститути фондового ринку — реєстратори.

До послуг, які надають реєстратори, належить діяльність щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів, якщо кількість власників іменних цінних паперів емітента перевищує 500. Власники цінних паперів можуть отримати послуги реєстраторів уклавши відповідний договір.

Роль фондових бірж багатогранна. Вони отримують приплив і накопичення капіталу, у т. ч. іноземний, регулюють інвестиційні та інфляційні процеси, відкривають можливості для додаткового фінансування підприємницької діяльності шляхом емісії акцій, облігацій та інших цінних паперів. Вторинний продаж цих паперів, що відбувається на біржовому, а також на позабіржовому ринках, дає змогу підтримувати ліквідність цінних паперів.

5. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Сфера операцій з цінними паперами має досить широкий спектр. Тому, в рамках цього питання, спробуємо сформулювати загальні принципи оподаткування операцій з цінними паперами (ЦП) в контексті оподаткування **прибутку підприємств** (відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств») та **податком на додану вартість** (відповідно до Закону «Про податок на додану вартість»).

Відповідно до п. 7.6 Закону «Про оподаткування прибутку підприємств» (далі — Закон № 283) платник податку веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами (у тому числі іпотечними сертифікатами участі, іпотечними сертифікатами з фіксованою дохідністю та сертифікатами фондів операцій з нерухомістю) і деривативами у розрізі окремих видів цінних паперів, а також фондових та товарних деривативів. При цьому облік операцій з акціями ведеться разом з іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами.

У платника в кожному податковому періоді можуть формуватися **витрати** і **доходи** щодо ЦП, на підставі яких **окремо по кожному виду ЦП** визначається **фінансовий результат** операцій з ЦП.

Визначення доходів та **витрат (на практиці їх інколи називають ціннопаперовими, щоб не плутати з валовими)** міститься в пп. **7.6.3 та 7.6.4** Закону № 283.

Під терміном **«витрати»** слід розуміти суму коштів або вартість майна, сплачену (нараховану) платником податку продавцю цінних паперів та деривативів як компенсація їх вартості.

До складу витрат включається також сума будь-якої заборгованості покупця, яка виникає у зв'язку з таким придбанням.

Під терміном «**доходи**» слід розуміти суму коштів або вартість майна, отриману (нараховану) платником податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів та деривативів, збільшену на вартість будь-яких матеріальних цінностей чи нематеріальних активів, які передаються платнику податку в зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням.

Алгоритм визначення об'єкта оподаткування наведений у пп. **7.6.1**. Якщо у звітному періоді **ціннопіперові витрати** по конкретному виду ЦП **перевищують ціннопіперові доходи** по такому самому виду ЦП, то отриманий **негативний фінансовий результат** переноситься на **зменшення** фінансових результатів від операцій з ЦП такого виду **майбутніх** звітних періодів. Якщо у звітному періоді **ціннопіперові доходи** за конкретним видом ЦП **перевищують ціннопіперові витрати за таким самим видом ЦП**, то таке **перевищення** (зменшене на негативний фінансовий результат від операцій з ЦП такого виду минулих періодів, якщо такий мав місце) **включається до складу валових доходів** платника цього звітного періоду.

Операції з ЦП оподатковуються відповідно до пункту **7.9**. При цьому, беруть участь в таких операціях лише **боргові ЦП**.

Суть правил з оподаткування ЦП, зазначених у пп. **7.9.1** і **7.9.2**, зводиться до такого: засоби, **залучені** в результаті **емісії** (випуску) боргових ЦП, не включаються у **валовий дохід емітента** і не відносяться на **валові витрати інвестора**, а засоби, які **повертаються** емітентом інвестору **при погашенні** (викупі) боргових ЦП, не збільшують **валові витрати емітента** і не включаються до **валових доходів інвестора** (у розмірі так званої **основної суми**).

З урахуванням визначення, абзацу останнього пп. **7.9.2** для основної суми кредиту або депозиту, є підстави вважати основною сумою ЦП, на операції з якими поширюється дія пп. **7.9.1** і **7.9.2**, **їх номінал**.

Інтереси **емітента** зрозумілі — він отримав бажані **кошти** і користувався ними до моменту погашення (викупу) емітованих для залучення засобів ЦП. **А інвестор?**

Інтереси **інвестора** можуть бути враховані в різний спосіб. В одному випадку сума коштів, які він сплачує емітенту при купівлі ЦП, менше тієї суми, яка потім буде отримана від емітента при зворотному викупі (погашенні) цих ЦП. В іншому випадку відбувається нарахування відсотків на номінальну вартість ЦП і виплата їх інвестору з деякою обумовленою періодичністю (виходячи з певної річної ставки, оголошеної на етапі емісії). Зазначене характерне для облігацій — дисконтних і відсоткових відповідно.

Про те, як **емітенту врахувати в податковому обліку витрати, понесені у зв'язку із залученням засобів, йдеться в абзаці першому пп. 7.9.3:** за процентними цінними паперами, емітованими платником податку, суми процентів включаються до складу його валових витрат у податковий період, протягом якого була здійснена або мала бути здійснена виплата таких процентів. За дисконтними цінними паперами, емітованими платником податку, балансові збитки від їх розміщення відносяться до складу його валових витрат у податковий період, протягом якого відбулося погашення (викуп) таких цінних паперів.

Для **інвестора** відповідні суми (**дисконт** або **відсотки**) відносяться до **валового доходу**. Що стосується **відсоткових ЦП**, то очевидно, що **відсотки** відносяться до **валового доходу** інвестора відповідно до пп. **4.1.4**.

Як бачимо, здійснення операції з ЦП в межах **одного ринку** є **досить складне**: важливо **правильно обрати** положення Закону № 283 для відповідної конкретної операції.

Відповідно до п. 3.2 статті 3 Закону України «Про податок на додану вартість», не є об'єктом оподаткування такі операції.

1. З випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України, Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування відповідно до закону, у т. ч. інвестиційні та іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, деривативи, а також корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери, формах; обміну зазначених цінних паперів та корпоративних прав, виражених в інших, ніж цінні папери, формах, на інші цінні папери; розрахунково-клірингової, реєстраторської та депозитарної діяльності на ринку цінних паперів, а також діяльності з управління активами (у тому числі пенсійними активами, фондами банківського управління).

2. Надання послуг з управління коштами та цінними паперами (корпоративними правами та деривативами), торгівлі за грошові кошти або цінні папери борговими зобов'язаннями, за винятком операцій з інкасації боргових вимог та факторингу (факторинго-

вих) операцій, крім факторингових операцій, якщо об'єктом боргу є валютні цінності, цінні папери, у тому числі компенсаційні папери (сертифікати), інвестиційні сертифікати, іпотечні сертифікати з фіксованою дохідністю, житлові чеки, земельні бони та деривативи.

3. Виплат дивідендів, роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів, які здійснюються емітентом.

4. Надання комісійних (брокерських, дилерських) послуг із торгівлі та/або управління цінними паперами (корпоративними правами), деривативами та валютними цінностями, у т. ч. будь-які грошові виплати (у тому числі комісійні) фондовим або валютним біржам чи позабіржовим фондовим системам або їх членам у зв'язку з організацією та торгівлею цінними паперами ліцензованими торговцями цінними паперами, а також деривативами та валютними цінностями.

6. КОНКУРЕНТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Становлення ефективного та дієвого фондового ринку є важливим етапом завершення трансформації вітчизняної економіки. В Україні фондовий ринок формально існує вже понад 15 років, з часу прийняття Закону України «Про цінні папери та фондову біржу». Але процес інституційного становлення, набуття необхідних якісних параметрів ринку ще не завершений. Економісти та політики аналізують проблеми розвитку вітчизняного фондового ринку, виявляють бар'єри, що перешкоджають цьому розвитку, шукають можливості, як переорієнтувати фондовий ринок на вирішення нових завдань у процесі економічного розвитку розробляють заходи економічної політики, спрямовані на усунення перешкод, формування високоефективного фондового ринку.

Ліквідний та прозорий фондовий ринок має забезпечити реалізацію національних інтересів України, сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки шляхом:

- акумуляції та перерозподілу інвестиційних ресурсів між різними галузями економіки та підприємствами;
- формування коректної ринкової вартості підприємств;
- утворення інформаційних індикаторів для інвесторів, індикації загального стану економіки для всіх суб'єктів господарювання;
- залучення коштів для покриття дефіциту державного та місцевих бюджетів, фінансування державних та місцевих програм розвитку;
- створення ефективною системи захисту прав та інтересів інвесторів;
- сприяння розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення та інститутів спільного інвестування.

Успішне функціонування фондового ринку вимагає існування цілого ряду різноманітних інституцій. Зокрема, для реалізації зазначених цілей, необхідні такі передумови: свобода переміщення капіталу; забезпечення ліквідності цінних паперів, наявність розвинутої інфраструктури фондового ринку, чітка специфікація прав власності, інформаційна прозорість ринку; макроекономічна стабільність, високий рівень довіри до держави, її інституцій, а також між суб'єктами господарювання, що уможливило деперсоніфікований обмін. Наявність зазначених передумов у поєднанні з ефективним фондовим ринком формують привабливий та сприятливий інвестиційний клімат, який забезпечує надходження в економіку додаткових фінансових ресурсів.

Останніми роками спостерігається досить динамічний розвиток вітчизняного фондового ринку. Протягом 2004—2008 рр. обсяг ринку акцій в Україні зріс з одного з найменших у Центральноєвропейському регіоні (10 % ВВП) — до близько 35 % ВВП, що є зіставним з розміром ринків акцій Чехії, Польщі, Румунії. Водночас, стрімке зростання капіталізації не відтворює реального зростання фондового ринку, оскільки лише близько 10 % акцій підприємств перебувають у вільному обігу. На початку 2007 року капіталізація ринку акцій складала 199 млрд грн, а загальний обсяг торгів акціями становив 6,1 млрд грн, що майже удвічі перевищує річний показник 2006 р. Показник 2006 р. утричі перевищував за обсяг торгів 2005 р.

За оцінками експертів, понад 90 % обсягу угод з цінними паперами в Україні виконуються поза межами організованого ринку, оскільки поточними нормами регулювання в Україні не передбачено проведення таких угод на регульованому ринку. Учасники ринку цінних паперів не зобов'язані інформацію про такі угоди фіксувати на організованому ринку. Тому фактичний обсяг торгів цінними паперами може перевищувати зафіксовані на організованому ринку значення в кілька разів.

Незважаючи на окремі позитивні тенденції на фондовому ринку, про що свідчить зростання співвідношення капіталізації до ВВП та обсяги торгів цінними паперами, фондовий ринок залишається одним з найслабших елементів вітчизняної фінансової системи. Різні етапи перехідного процесу вимагають від фондового ринку вирішення специфічних завдань, характерних для відповідного етапу трансформації. Складність ситуації у тому, що сам фондовий ринок перебуває у стані становлення та розвитку. Тому перед розробниками економічної політики постають дві проблеми:

- 1) різноспрямованого характеру — забезпечити формування фондового ринку;
- 2) вирішити завдання, які в ринкових країнах безпосередньо виконує фондовий ринок. Оскільки фондовий ринок перебуває у стані становлення, то вирішення проблем другого блоку суттєво ускладнюються.

На сучасному етапі розвитку економіки України перед фондовим ринком необхідно поставити нові завдання, орієнтовані на вирішення проблеми забезпечення економіки інвестиційними ресурсами. На попередніх етапах становлення фондового ринку України організований фондовий ринок виконував вузькі та специфічні функції — був одним з технічних засобів під час проведення приватизації державних підприємств. Завдяки цьому в Україні виник первинний ринок, який використовувався лише у приватизаційних процесах й не забезпечував підприємства інвестиційними ресурсами. За сучасних умов функція перерозподілу прав власності поступово вичерпує своє первинне значення — приватизація вже забезпечила виникнення критичної маси приватних власників, що забезпечує незворотність ринкових реформ. Загалом, фондовий ринок відіграє незначну роль у реальному зростанні вітчизняної економіки. Проте, з подальшою лібералізацією економічної політики та глибшою світовою інтеграцією, потреба у розвинутому фондовому ринку ставатиме все відчутнішою.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Що таке знерухомлення?

- 1) переведення цінних паперів, випущених у документарній формі в бездокументарну;
- 2) сукупність процедур з виключення цінних паперів з реєстру організатора торгівлі;
- 3) послідовність дій емітента щодо забезпечення неможливості переміщення належних йому цінних паперів;
- 4) вірної відповіді немає.

2. Саморегульована організація набуває цього статусу з моменту:

- 1) її реєстрації у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням цієї саморегульованої організації;
- 2) внесення Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку м організації до переліку саморегульованих організацій;

- 3) реєстрації Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг;

- 4) реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

3. Учасниками фондового ринку є:

- 1) торгівці цінними паперами та суб'єкти господарювання;
- 2) емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку;
- 3) брокери, дилери, андеррайтери;
- 4) саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку.

4. Фондова біржа створюється для:

- 1) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формування їх біржового курсу;
- 2) з метою отримання прибутку;
- 3) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів;
- 4) вірної відповіді немає.

5. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку підзвітна:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) Президенту України;
- 4) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

6. Акції закритих акціонерних товариств розповсюджуються:

- 1) між засновниками, а також можуть розповсюджуватися шляхом підписки;

- 2) шляхом підписки та купівлі-продажу на біржах;
- 3) між засновниками, не можуть купуватися та продаватися на біржі;
- 4) між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

7. Дозвіл емітенту для здійснення емісії іпотечних сертифікатів видає:

- 1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг;
- 2) державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- 3) спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринку цінних паперів;
- 4) вірної відповіді немає.

8. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку підпорядкована:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) Президенту України;
- 4) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

9. Посадова особа ДКЦПФР приймає рішення про накладання штрафу після отримання документів протягом:

- 1) 3 робочих днів після отримання документів;
- 2) не пізніше, ніж через 1 місяць;
- 3) 5 робочих днів після отримання документів;
- 4) 10 робочих днів після отримання документів.

10. Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачені облигації:

- 1) місцевих позик, державні;
- 2) відсоткові, цільові та дисконтні;
- 3) підприємств, місцевих позик, державні відсоткові, цільові та дисконтні;
- 4) вірної відповіді немає.

Рівень II

11. Завдання державного регулювання ринку цінних паперів в Україні.
12. Назвіть основні форми державного регулювання ринку цінних паперів.
13. Дайте визначення професійної діяльності на ринку цінних паперів.
14. В якій юридично-правовій формі можуть створюватися інвестиційні фонди?
15. Хто є учасниками фондового ринку?
16. Для чого створюється фондова біржа?
17. Хто може бути емітентом цінних паперів?
18. Які повноваження саморегулювних організацій у сфері регулювання і контролю за ринком цінних паперів?
19. Кому підпорядкована Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку?
20. В яких формах здійснюється державне регулювання ринку цінних паперів?
21. Цінні папери та їх класифікація.
22. Інсайдерська інформація та інсайдери.
23. Що таке брокерська діяльність на ринку цінних паперів?
24. Що таке дилерська діяльність на ринку цінних паперів?
25. Що таке знерухоомлення?
26. З якого моменту саморегулювна організація набуває цього статусу?
27. Які види діяльності можуть здійснювати торговці цінними паперами?
28. Поєднання окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку.
29. Загальні поняття про захист економічної конкуренції на ринку цінних паперів.
30. Види іпотечних цінних паперів.
31. Які інструменти належать до похідних цінних паперів?
32. Охарактеризуйте діяльність з управління активами інституційних інвесторів.
33. Цінні папери за порядком їх розміщення (видачі).
34. Передача прав за цінними паперами.
35. Дати визначення терміну «облігації підприємств».
36. Дати визначення терміну «казначейські зобов'язання України».
37. Етапи емісії цінних паперів у разі відкритого (публічного) та закритого (приватного) їх розміщення.
38. Вимоги до проспекту емісії цінних паперів.
39. Вимоги до закритого (приватного) розміщення цінних паперів.
40. Вимоги до відкритого (публічного) розміщення цінних паперів.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	15, 18, 27, 33, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 17, 21, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 29, 34, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	2, 3, 4, 8, 9
ІІ р.	21, 34, 25, 28, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	6, 10, 1, 5, 7
ІІ р.	18, 22, 26, 30, 38
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	7, 5, 2, 9, 3
ІІ р.	16, 21, 24, 27, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	2, 7, 4, 9, 3
ІІ р.	20, 24, 28, 32, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	25, 12, 16, 20, 34
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	3, 5, 7, 9, 10
ІІ р.	22, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	32, 11, 24, 14, 17
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 5, 7, 9, 3
ІІ р.	13, 15, 18, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	1, 4, 6, 10, 8
ІІ р.	11, 21, 24, 28, 32
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	3, 7, 4, 9, 2
ІІ р.	12, 20, 25, 29, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	7, 6, 10, 1, 5
ІІ р.	19, 23, 26, 30, 35

ЛІТЕРАТУРА: 3, 10, 19, 20, 21, 22, 23, 31, 53, 62, 64, 66, 71, 78, 79, 80, 81, 82, 89, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 118, 125, 127, 143, 144, 145, 146, 130, 150, 151, 159, 183, 194, 196, 239, 247

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ДЕПОЗИТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль у сфері депозитарної діяльності.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг професійними учасниками фондового ринку.
4. Характеристика основних фінансових послуг депозитарних установ.
5. Організаційне забезпечення системи внутрішнього фінансового моніторингу депозитарію.
6. Конкурентні стратегії розвитку національної депозитарної системи України в умовах глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Депозитарій цінних паперів (далі — депозитарій) — юридична особа, яка провадить виключно депозитарну діяльність та може здійснювати кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

Депозитарні активи — сертифікати цінних паперів, розміщених у документарній формі на пред'явника, свідоцтва про знерухомилення іменних цінних паперів, розміщених у документарній формі, глобальні сертифікати цінних паперів, розміщених у бездокументарній формі, записи на рахунках у цінних паперах депозитаріїв в інших депозитаріях, а також записи на рахунках у цінних паперах зберігачів у депозитарії.

Депозитарна установа — зберігач цінних паперів (далі — зберігач), Національний депозитарій України або депозитарій цінних паперів (далі — депозитарій).

Депозитарна операція — сукупність дій депозитарної установи щодо здійснення нею депозитарної діяльності відповідно до законодавства.

Депозитарний облік — облік цінних паперів на рахунках у цінних паперах власників цінних паперів у зберігачів або облік на рахунках у цінних паперах, що здійснює депозитарій для зберігачів, емітентів та інших депозитаріїв, і який передбачає аналітичний та синтетичний облік цінних паперів на рахунках у цінних паперах, на яких відображається набуття та передання права власності на цінні папери, обмеження щодо передання права власності на цінні папери, переміщення депозитарних активів.

Депонування цінних паперів — передача власником належних йому цінних паперів зберігачу або передача цінних паперів зберігачем до депозитарію, або передача цінних паперів депозитарієм до іншого депозитарію, або передача емітентом глобального сертифіката до депозитарію для здійснення депозитарної діяльності;

Договір про відкриття рахунку в цінних паперах — договір між власником цінних паперів та обраним ним зберігачем про передачу власником належних йому цінних паперів зберігачу для здійснення депозитарної діяльності.

Зберігач — комерційний банк або торговець цінними паперами, який має дозвіл на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо тих цінних паперів, що належать йому, так і тих, які він зберігає згідно з договором про відкриття рахунку в цінних паперах. При цьому зберігач не може вестися реєстр власників цінних паперів, щодо яких він здійснює угоди.

Договір про кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів — договір між фондовою біржою або учасниками організаційно оформленого позабіржового ринку та обраним ними депозитарієм про здійснення клірингу та розрахунків за угодами щодо цінних паперів. договір про обслуговування емісії цінних паперів — договір між емітентом та обраним ним депозитарієм про обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Документарна форма цінного паперу — сертифікат цінних паперів (далі — сертифікат), що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії, дані про кількість цінних паперів та засвідчує сукупність прав, наданих цими цінними паперами.

Електронна торговельно-інформаційна мережа — сукупність програмно-технічних засобів, що використовуються фондовою біржею чи організаційно оформленим позабіржовим ринком для забезпечення укладення угод щодо цінних паперів.

Колективний спосіб зберігання цінних паперів — спосіб, згідно з яким депозитарій чи зберігач веде депозитарний облік цінних паперів без зазначення їх номерів чи інших індивідуальних ознак.

Реєстратор — юридична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, який одержав у встановленому порядку дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Кліринг — отримання, звірка та поточне оновлення інформації, підготовка бухгалтерських та облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

Кліринговий депозитарій — депозитарій, який одержав дозвіл ДКЦПФР на здійснення клірингу щодо операцій з цінними паперами.

Номінальний утримувач — депозитарій або зберігач цінних паперів, зареєстрований у реєстрі власників іменних цінних паперів як юридична особа, якій ці цінні папери передані за дорученням та в інтересах власників цінних паперів для здійснення операцій у Національній депозитарній системі.

Рахунки у цінних паперах — рахунки, що ведуться зберігачами для власників цінних паперів та депозитаріями для зберігачів щодо обслуговування операцій з цінними паперами.

Реєстр власників іменних цінних паперів — складений реєстратором на певну дату список власників іменних цінних паперів та номінальних утримувачів.

Сертифікат — бланк цінного паперу, який видається власнику цінного паперу (цінних паперів) і містить визначені законодавством реквізити та назву виду цінного паперу (акція, облігація тощо) або найменування «сертифікат акцій (облігацій тощо)» і засвідчує право власності на цінний папір (цінні папери).

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ДЕПОЗИТАРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10.12.1997 року, № 710/97-ВР визначає правові основи обігу цінних паперів у Національній депозитарній системі та особливості електронного обігу цінних паперів.

Відповідно до статей 3 та 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», статей 6, 14 та 17 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», статей 27 та 47 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» та інших нормативно-правових актів України, **депозитарна діяльність в Україні підлягає державному регулюванню.**

Відтак, Положенням про депозитарну діяльність, затвердженим Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 99, визначені:

- перелік цінних паперів, які обслуговуються у Національній депозитарній системі;
- основні функції депозитарних установ та правила здійснення операцій при виконанні ними зберігання та обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;
- особливості депозитарного обслуговування інститутів спільного інвестування та пенсійних фондів;
- порядок взаємодії зберігачів і депозитаріїв цінних паперів з іншими учасниками Національної депозитарної системи,

➤ вимоги до складання облікового та зведеного облікового реєстру власників цінних паперів, вимоги до здійснення та суміщення депозитарної діяльності.

ДКЦПФР як орган державного регулювання зі спеціальним статусом своїми нормативно-правовими актами визначає перелік цінних паперів, щодо яких здійснюється депозитарна діяльність і які допущені до обслуговування в національній депозитарній системі, основні функції депозитарних установ, вимоги до обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах, умови проведення депозитарними установами адміністративних операцій, вимоги до обслуговування операцій на рахунках у цінних паперах, вимоги до здійснення депозитарними установами інформаційних операцій.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ПРОФЕСІЙНИМИ УЧАСНИКАМИ ФОНДОВОГО РИНКУ

Структура функціонуючої в Україні Національної депозитарної системи складається з двох рівнів: нижнього та верхнього.

Верхній рівень складають Національний депозитарій України та депозитарії, що ведуть рахунки для зберігачів та, за наявності ліцензії, здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

Нижній рівень становлять зберігачі, які ведуть рахунки у цінних паперах власників цінних паперів, та реєстратори, які відповідно до угоди з емітентом цінних паперів ведуть особові рахунки власників іменних цінних паперів. Ведення реєстрів власників іменних цінних паперів є виключною діяльністю юридичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності і не може поєднуватися з іншими видами діяльності крім депозитарної. У разі одержання відповідного дозволу депозитарії та зберігачі можуть вести реєстри власників іменних цінних паперів. Емітенти, у яких кількість акціонерів менша, ніж встановлено Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, можуть вести реєстр самостійно.

З іншого боку, учасники Національної депозитарної системи поділяються на дві групи:

➤ **прямі учасники** — депозитарії, зберігачі, реєстратори власників іменних цінних паперів;

➤ **опосередковані учасники** — емітенти, організатори торгівлі цінними паперами, торговці цінними паперами, банки, інвестиційні фонди та взаємні фонди інвестиційної компанії, пайові та корпоративні інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди.

Механізм взаємодії учасників національної депозитарної системи відображений на рис. 17.1.

Прямі учасники депозитарної системи здійснюють такі види професійної діяльності на ринку цінних паперів:

- депозитарну;
- клірингову;
- ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Зберігачі здійснюють зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах, які належать їх власникам (у тому числі самому зберігачу).

Клієнтами депозитарію є зберігачі, які уклали з ним депозитарний договір, емітенти щодо рахунків власних емісій, відкритих на підставі договорів про обслуговування емісії цінних паперів, а також інші депозитарії, з якими укладені договори про кореспондентські відносини.

Депозитарні установи здійснюють депозитарну діяльність виключно щодо таких цінних паперів, що існують у бездокументарній формі за результатом їх розміщення у такій формі або переведення у таку форму шляхом знерухомилення:

- ◆ акцій;
- ◆ облігацій підприємств;
- ◆ облігацій місцевих позик;
- ◆ державних облігацій України;
- ◆ казначейських зобов'язань України; інвестиційних сертифікатів;

- ◆ іпотечних сертифікатів;
- ◆ іпотечних облігацій;
- ◆ сертифікатів фондів операцій з нерухомістю;
- ◆ інших цінних паперів за окремим рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

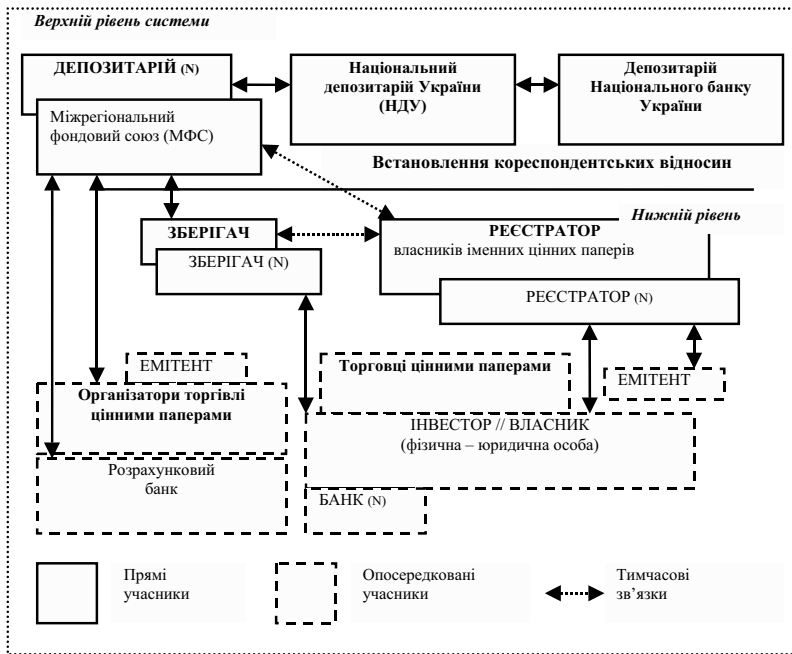

Рис. 17.1. Взаємодія верхнього та нижнього рівнів Національної депозитарної системи

Депозитарні установи здійснюють депозитарну діяльність тільки стосовно тих цінних паперів, яким Національним депозитарієм України призначений код цінних паперів відповідно до міжнародного стандарту ISO 6166 Цінні папери — Міжнародна система нумерування для ідентифікації цінних паперів.

Прямим учасникам Національної депозитарної системи заборонено здійснювати депозитарну діяльність щодо векселів та заставних.

Депозитарним установам забороняється здійснювати депозитарну діяльність щодо цінних паперів, які розміщені в бездокументарній формі, якщо їх випуск не оформлений **глобальним сертифікатом** із обов'язковим його **депонуванням у депозитарії**.

Депозитарні установи для здійснення депозитарної діяльності виконують такі **функції**:

- 1) зберігання цінних паперів;
- 2) обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах;
- 3) обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Кліринг та розрахунки за операціями щодо цінних паперів здійснює виключно депозитарій, який отримав ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку — розрахунково-клірингової діяльності.

Оплата послуг депозитарію, зберігача здійснюється за тарифами, які встановлює сам депозитарій. Максимальний розмір тарифів встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

Комерційні банки, які мають дозвіл на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів і торгівці цінними паперами, за наявності відповідного дозволу, мають право бути зберігачами, а також, провадити за дорученням власника операції з депонованими цінними паперами і здійсню-

вати іншу депозитарну діяльність, пов'язану з обігом цінних паперів, за винятком клірингу та розрахунків за угодами щодо цінних паперів.

У разі одержання зберігачем дозволу на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів зберігачу забороняється здійснювати будь-які операції з цінними паперами, реєстр власників яких він веде, крім операцій реєстратора за договором з емітентом. Зберігач не може бути інвестиційним керуючим депонента, який є інституційним інвестором.

Зберігачі можуть здійснювати депозитарну діяльність з цінними паперами, випущеними в документарній і бездокументарній формах.

Оплата послуг зберігача провадиться за тарифами, встановленими самим зберігачем. Максимальний розмір тарифів встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ДЕПОЗИТАРНИХ УСТАНОВ

Національний депозитарій України зареєстрований 17 травня 1999 року. Статутний фонд становить 5 млн гривень, 86 % акцій належить державі, якими управляє ДКЦПФР, 4,4 % належить НБУ, 9,6 % акцій належить 21 учаснику фондового ринку.

Для виконання своїх функцій депозитарні фінансові установи здійснюють певний комплекс депозитарних операцій.

Для **забезпечення зберігання цінних паперів** депозитарні установи здійснюють такі депозитарні операції:

- приймання сертифікатів цінних паперів і свідоцтв про знерухомилення іменних цінних паперів;
- зберігання сертифікатів цінних паперів на пред'явника;
- зберігання свідоцтв про знерухомилення іменних цінних паперів;
- транспортування сертифікатів цінних паперів і свідоцтв про знерухомилення іменних цінних паперів;
- видача сертифікатів цінних паперів, які зберігалися депозитарною установою;
- перевірка сертифікатів цінних паперів на справжність (автентичність) і на наявність усіх установлених законодавством України реквізитів;
- інвентаризація сертифікатів цінних паперів і свідоцтв про знерухомилення іменних цінних паперів;
- інші операції, що можуть бути віднесені законодавством до функції зберігання цінних паперів.

Депозитарії, крім перелічених вище операцій, виконують такі депозитарні операції:

- приймання глобальних та тимчасових глобальних сертифікатів;
- зберігання глобальних та тимчасових глобальних сертифікатів;
- інвентаризація глобальних та тимчасових глобальних сертифікатів.

Для виконання функції **обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах** депозитарні установи здійснюють такі депозитарні операції:

- адміністративні операції;
- облікові операції;
- інформаційні операції.

Адміністративні операції — депозитарні операції з відкриття рахунків у цінних паперах, внесення змін до анкети рахунка, закриття рахунків у цінних паперах, зміни способу зберігання цінних паперів та інших змін, не пов'язаних зі зміною залишків цінних паперів на рахунках у цінних паперах.

Облікові операції — депозитарні операції з ведення рахунків у цінних паперах та відображення операцій з цінними паперами, наслідком яких є зміна кількості цінних паперів на рахунках у цінних паперах, встановлення або зняття обмежень щодо їх обігу, а також зміна місця зберігання (знаходження) депозитарних активів. До облікових операцій депозитарних установ належать операції зарахування, списання, переказу, переміщення цінних паперів.

Інформаційні операції — депозитарні операції, наслідком яких є видача виписок і довідок з рахунка у цінних паперах та іншої інформації щодо операцій депонентів або клієнтів з

рахунками у цінних паперах за запитами депонентів або клієнтів та інших осіб згідно з їх повноваженнями на отримання такої інформації.

До інформаційних операцій депозитарних установ належать операції з підготовки та видачі:

- виписок або довідок з рахунку у цінних паперах;
- інформаційних довідок;
- інформації щодо операцій емітента (у т. ч. надання інформації про проведення емітентом загальних зборів, використання права голосу тощо);
- довідково-аналітичних матеріалів, що характеризують ринок цінних паперів.

Видача витиски з рахунку у цінних паперах, яка є підтвердженням прав власності на цінні папери, що обліковуються на рахунку у цінних паперах, є виключно операцією зберігачів.

Для **обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів** депозитарні установи виконують депозитарні операції, наслідками яких є відображення на рахунках у цінних паперах таких операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів:

викуп — придбання емітентом випущених ним цінних паперів для їх подальшого перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників або анулювання;

дроблення — зменшення номінальної вартості цінних паперів певного випуску з одночасним збільшенням їх кількості без зміни обсягу випуску;

консолідація — збільшення номінальної вартості цінних паперів певного випуску з одночасним зменшенням їх кількості без зміни обсягу випуску;

конвертація — обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску згідно з умовами їх випуску;

анулювання — сукупність дій емітента щодо припинення дії всіх прав, що надають цінні папери;

погашення — сукупність дій емітента щодо припинення обігу цінних паперів та їх анулювання відповідно до умов випуску;

операції, пов'язані зі зміною розміру статутного фонду акціонерного товариства;

виплата емітентом доходів за випущеними ним цінними паперами;

операції, пов'язані з реорганізацією;

інші операції, що можуть бути віднесені, відповідно до законодавства, до функцій обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Клієнтами депозитарію є:

- зберігачі, які уклали з ним депозитарний договір;
- емітенти щодо рахунків власних емісій, відкритих на підставі договорів про обслуговування емісії цінних паперів;
- інші депозитарії, з якими укладені договори про кореспондентські відносини.

Кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів здійснюються виключно депозитаріями, які забезпечують поставку цінних паперів на рахунки зберігачів у депозитарії з одночасною оплатою грошових коштів на рахунках зберігачів (рис. 17.2). Для здійснення клірингу та розрахунків за угодами щодо цінних паперів депозитарій має одержати відповідний дозвіл.

Кліринговий депозитарій для здійснення грошових розрахунків за угодами щодо цінних паперів зобов'язаний користуватися послугами, що надають розрахункові банки.

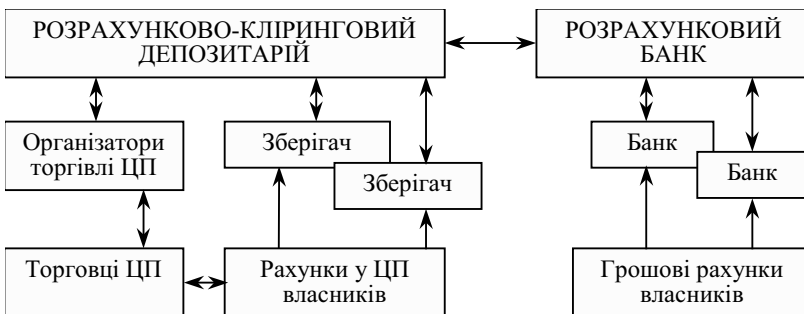

Рис. 17.2. Схема розрахунків за угодами щодо цінних паперів

У структурі національної депозитарної системи України діє три депозитарії:

- 1) Національний депозитарій України;
- 2) ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз»;
- 3) Депозитарій Національного банку України.

Коротко розглянемо послуги, які надають ці депозитарії.

Національний депозитарій України. Виключною компетенцією Національного депозитарію України є:

- стандартизація депозитарного обліку;
- стандартизація документообігу щодо операцій з цінними паперами і нумерація (кодіфікація) цінних паперів;
- встановлення відносин і налагодження постійної взаємодії з депозитарними установами інших країн, контроль за кореспондентськими відносинами учасників Національної депозитарної системи з депозитарними установами інших країн.

Депозитарій ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз».

Депозитарій ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз» заснований у березні 1997 р. Зареєстрований статутний фонд — близько 5 млн грн, має ліцензію професійного учасника ринку цінних паперів на здійснення депозитарної та розрахунково-клірингової діяльності за угодами щодо цінних паперів.

Відповідно до Статуту, **предметом діяльності товариства є:**

- обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;
- відповідальне зберігання цінних паперів у документарній та бездокументарній формах;
- обслуговування обігу цінних паперів у бездокументарній формі;
- знерухомлення цінних паперів і подальше обслуговування угод за ними та операцій емітента;
- регламентація та обслуговування механізмів позички і застави цінних паперів;
- кліринг і розрахунки за угодами з цінними паперами;
- здійснення операцій, що підтримують процедури клірингу та розрахунків по цінних паперах;
- здійснення реальної поставки чи переміщення цінних паперів з рахунків у цінних паперах;
- здійснення операцій щодо одержання від емітентів на власний рахунок доходів з цінних паперів для подальшого перерахування цих коштів зберігачам.

Депозитарій Національного банку України здійснює обслуговування обігу державних цінних паперів. Особливості здійснення депозитарної діяльності з державними цінними паперами встановлюються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку спільно з Національним банком України.

4. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДЕПОЗИТАРІЮ

Відповідальним за організацію виконання вимог законодавства України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та організацію внутрішньої системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є керівник депозитарію.

Керівник депозитарію наказом призначає (звільняє) відповідального працівника, а також затверджує його Посадову інструкцію.

У відокремлених підрозділах депозитарію, за поданням керівника відокремленого підрозділу та за погодженням з відповідальним працівником депозитарію, призначається відповідальний працівник відокремленого підрозділу. Відповідальний працівник відокремленого підрозділу підзвітний тільки керівнику депозитарію.

У схемі (рис. 17.3) наведена структура внутрішнього фінансового моніторингу депозитарію.

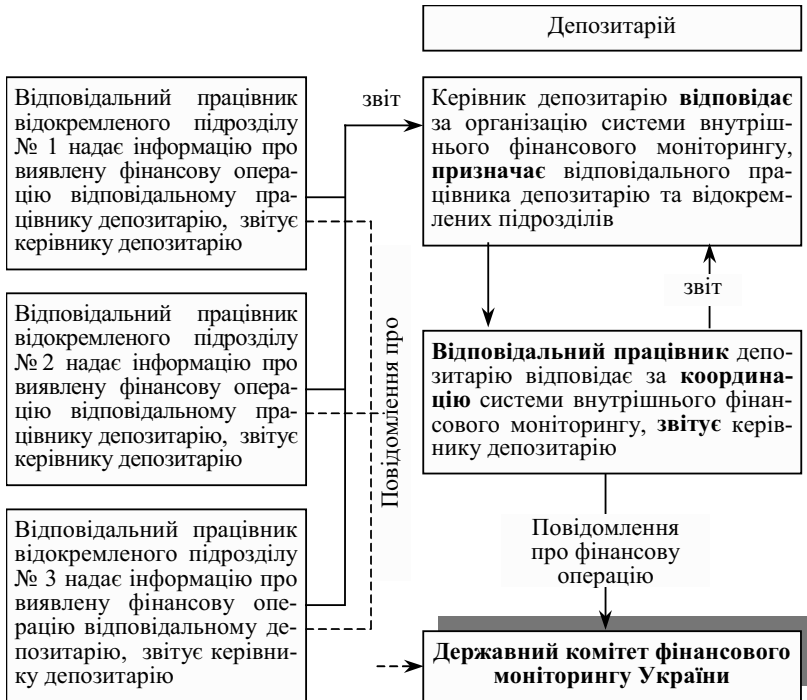

Рис. 17.3. Схема розрахунків за угодами щодо цінних паперів

Координація діяльності з проведення депозитарієм (відокремленими підрозділами) заходів з фінансового моніторингу покладається на відповідального працівника депозитарію.

На час відсутності відповідального працівника депозитарію (відокремленого підрозділу), або неможливості виконання покладених на нього обов'язків (відпустка, хвороба, відраження тощо), керівник депозитарію **призначає** особу, що тимчасово виконуватиме обов'язки відповідального працівника депозитарію (відокремленого підрозділу). На особу, що тимчасово виконує обов'язки відповідального працівника депозитарію (відокремленого підрозділу), поширюються права, обов'язки та вимоги, встановлені для відповідального працівника депозитарію (відокремленого підрозділу).

Відповідальний працівник депозитарію (відокремленого підрозділу) виконує свої посадові обов'язки на підставі Посадової інструкції, затвердженої керівником депозитарію.

За незгоди відповідального працівника з вказівками керівника депозитарію щодо організації системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та інших питань стосовно проведення фінансового моніторингу відповідальний працівник може повідомити про це Держфінмоніторинг України та Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, з письмовим викладенням своїх заперечень.

6. КОНКУРЕНТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕПОЗИТАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розвиток цивілізованої системи біржової торгівлі, незалежне функціонування національної депозитарної системи передбачає створення центрального депозитарію України. Скасування Меморандуму між Урядом України, Міжнародним банком реконструкції та розвитку та Урядом

США, яким були встановлені обмеження щодо виконання Національним депозитарієм України (НДУ) основних функцій, передбачених законодавством (депозитарна та розрахунково-клірингова діяльність), та втрата чинності відповідного Указу Президента України, що було зроблено навесні 2006 року на виконання відповідного рішення РНБОУ, утворили умови для розвитку і функціонування НДУ як системного інституту Національної депозитарної системи України (НДСУ).

Виконання всіх функцій центрального депозитарію базується на використанні можливо-стей новостворених елементів:

- національної інформаційної мережі та системи передачі даних;
- резервного обчислювального центру;
- центру сертифікації ключів.

Більшість зазначених заходів здійснюються за рахунок асигнувань Державного бюджету в рамках виконання Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України.

Згідно з постановою КМУ від 21.12.04, № 1707 «Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України», у 2005—2007 рр. мало бути виділено 600 млн грн, однак фактично НДУ отримав лише 59,0 млн грн.

Таким чином, це дає можливість перейти від існуючої моделі НДСУ, яка включає крім НДУ, ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз» (МФС) та депозитарій НБУ, до нової моделі, яка не передбачатиме наявності приватного сектору.

Варто зазначити, що такий варіант НДСУ, певною мірою суперечить світовій практиці. Так, серед сорока восьми країн, як розвинених, так і таких, що розвиваються, лише у п'яти депозитарії знаходяться під контролем або у частковій власності держави, яка в особі Міністерства фінансів володіє частиною акцій: це Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Польща та Словаччина. У інших країнах депозитарії мають різну структуру власності, яка розподілена, переважно, між фондовими біржами, банками, брокерами — дилерами, інвестиційними фондами та іншими учасниками ринку.

Крім того, на користь створення центрального депозитарію на базі МФС свідчить:

1) кількість клієнтів МФС станом на 01.01.2006 становила 143, тоді як НДУ станом на 15.02.2008 р. — 60 клієнтів;

2) сумарна вартість цінних паперів на обслуговуванні у МФС складає більше 40,3 млрд грн., НДУ — 3,15 млрд грн.

Отже, для того, щоб досягти заявлених Урядом України цілей щодо покращення інвестиційного клімату, реформи фінансового сектору та переходу на стандарти Євросоюзу, надзвичайно важливо забезпечити інтегрованість і незалежність депозитарної системи в Україні. Найоптимальнішим шляхом досягнення цілей щодо покращення інвестиційного клімату, реформи фінансового сектору та переходу на стандарти Євросоюзу стала б подальша розбудова вже доведених на практиці сильних сторін депозитарію МФС.

Уряду України, у співпраці з українським приватним сектором та міжнародними фінансовими і донорськими організаціями варто розробити план заходів для створення центрального депозитарію, з переважною участю та у власності учасників фондового ринку України. На підтримку цієї мети необхідно, по-перше, **створити український центральний депозитарій під переважним контролем приватного сектору.**

Щоб відповідати визнаним міжнародним нормам, депозитарій має бути створений на основі домінуючої приватної власності. **Ідеальним був би варіант, коли б депозитарій повністю знаходився у приватній власності учасників ринку без будь-якої участі держави.** Якщо держава наполягає на тому, щоб мати певну частку в депозитарії, це повинен бути незначний пакет, яким має управляти Національний банк України. Власниками депозитарію повинно бути широке коло учасників ринку, жоден з яких не може прямо чи опосередковано володіти більш ніж 5 % голосуючих акцій, які знаходяться в обігу.

Це запобігатиме неналежному впливові однієї групи на діяльність депозитарію.

Оскільки МФС ефективно працює як український депозитарій з 1997 року і користується довірою і повагою учасників ринку, **необхідно, щоб Центральний депозитарій був заснований на базі цієї установи.** Операції МФС загалом відповідають міжнародним нормам, і підсилення цієї установи не призведе до перебоїв у функціонуванні ринку, а також не ви-

магатиме додаткового фінансування з занадто напруженого державного бюджету. Також важливим є те, що ця установа має як необхідне програмне забезпечення, так і кваліфікований персонал, і належним чином виконує найважливіші депозитарні функції для України.

Ризики ринку цінних паперів мають хеджуватися через фінансові деривативи (ф'ючерси та опціони на цінні папери, процентні ставки, фондові індекси тощо), облік та розрахунки за якими мають бути прерогативою Національної депозитарної системи України.

По-друге, важливим у цьому напрямку є зміцнення нагляду з боку ДКЦПФР.

ДКЦПФР слід негайно надати юридичні повноваження (Указом Президента чи в інший спосіб) щодо розслідування всіх проблем у системі реєстраторів та застосування всіх необхідних заходів з метою вдосконалення системи відповідно до найкращої міжнародної практики.

Інша суттєва проблема на ринку України — це спроби маніпулювання реєстрами, що засвідчують право власності і знаходяться у різних реєстраторів. Першим кроком на шляху її вирішення могла б стати ліквідація «кишенькових реєстраторів», вирішення проблеми «телефонного права», які призводять до виникнення подвійних реєстрів, а також введення дисциплінарних санкцій, включно з анулюванням ліцензії тих реєстраторів, які порушують закон і перепродають реєстри.

ДКЦПФР слід поліпшити функцію нагляду шляхом зміцнення існуючих саморегулюючих організацій, надавши їм повноваження ліквідувати такі махінації задля безпеки та надійності системи.

Вимогою положень Комісії повинно бути, щоб інформація про усі угоди з цінними паперами була доступною учасникам організованого ринку.

Таким чином, розбудова Національної депозитарної системи є необхідною умовою подальшого розвитку фондового ринку в Україні. Облік цінних паперів має здійснюватися всіма депозитарними установами відповідно до єдиних правил та технологічних процедур, що відповідають міжнародним стандартам.

Національна депозитарна система повинна забезпечувати захист прав власників цінних паперів шляхом зниження ризиків у процесі обігу цінних паперів, чіткого регулювання системи розподілу ризиків, пов'язаних із здійсненням угод. Функціонально діюча система виконання угод щодо цінних паперів та реєстрації прав на цінні папери має запобігати шахрайству та іншим зловживанням при здійсненні угод з цінними паперами, підвищувати міру гарантованості належної оплати за придбані цінні папери, забезпечувати надійне зберігання. Для забезпечення функціонування єдиної системи депозитарного обліку в Україні має бути досягнута реальна централізація депозитарного обліку шляхом створення Центрального депозитарію відповідно до визначених «Групою Тридцяти» (G-30) і Рекомендаціями Міжнародної Асоціації з питань обслуговування цінних паперів (Рекомендації-2000) вимог до таких національних інститутів.

Враховуючи те, що Національна депозитарна система повинна забезпечити одночасно потреби функціонування ринку цінних паперів як механізму залучення інвестицій, системи корпоративного управління, сприяти залученню коштів населення на фінансовий ринок, розвитку пенсійної системи, ринку фінансових послуг банків та небанківських фінансових установ, ринку нерухомості та ринку похідних цінних паперів (деривативів), базовим активом яких є цінні папери, валютні цінності та енергетичні та сировинні ресурси, зволікання з її впорядкуванням може спричинити загрозу економічній і соціальній безпеці України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Професійну розрахунково-клірингову діяльність за операціями щодо ЦП здійснює:

- 1) реєстратор;
- 2) зберігач;
- 3) депозитарій;
- 4) всі відповіді вірні.

2. ЦП для здійснення депозитарієм клірингу та розрахунків за угодами щодо них повинні бути депоновані у:

- 1) депозитарії контрагента;
- 2) цьому депозитарії;
- 3) зберігача;
- 4) реєстратора.

3. Депозитарій зобов'язаний забезпечувати зберігання зареєстрованих розпоряджень клієнтів протягом ... років:

- 1) п'яти;
- 2) шести;
- 3) семи;
- 4) трьох.

4. Фондова біржа з обраним нею депозитарієм укладає договір про:

- 1) надання інформації;
- 2) кліринг та розрахунки;
- 3) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами;
- 4) здійснення розрахунково-касового обслуговування.

5. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку підзвітна:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) Президенту України;
- 4) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

6. Порядок здійснення грошових розрахунків за операціями щодо ЦП у Національному депозитарії встановлює:

- 1) Кабінету Міністрів України в особі Міністерства фінансів;
- 2) НБУ за погодженням з Президентом;
- 3) НБУ за погодженням з ДКЦПФР;
- 4) ДКЦПФР.

7. Кліринговий депозитарій за результатами звірки отриманих розпоряджень за угодами щодо ЦП складає відомість:

- 1) сквитованих розпоряджень;
- 2) технічну відомість;
- 3) несквитованих розпоряджень;
- 4) відповідь А і В.

8. Операція депозитарію щодо встановлення збігу реквізитів розпорядження на переказ (поставку) ЦП та розпорядження на одержання ЦП — це:

- 1) звірка;
- 2) кліринг;
- 3) квітування;
- 4) перевірка.

9. В яких межах акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства?

- 1) у межах належного їм майна;
- 2) у межах належних їм акцій;
- 3) у межах належного їм майна підприємства;
- 4) у межах сплаченої суми за акції товариства.

10. Посадові особи професійних учасників ринку цінних паперів за порушення вимог чинного законодавства несуть відповідальність:

- 1) адміністративну;
- 2) кримінальну і майнову;
- 3) кримінальну або майнову;
- 4) майнову.

Рівень II

11. Що таке кліринговий депозитарій?
12. Що вважається розрахунково-кліринговою діяльністю?
13. Який банк вважається розрахунковим банком?
14. Які документи депозитарій одержує від своїх клієнтів за угодами щодо ЦП, укладеними на фондовій біржі?

15. Який договір з депозитарієм укладають торговці ЦП, що не мають ліцензії на здійснення професійної депозитарної діяльності як зберігача?

16. Що таке звірка?
 17. Що таке кліринг?
 18. Що таке квітування?
 19. На який рахунок зараховуються грошові кошти від клієнтів-одержувачів для виконання поставки ЦП проти платежу?
 20. Що таке технічний рахунок?
 21. Дати характеристику реєстру власників іменних цінних паперів.
 22. З чого складається система реєстру?
 23. Які документи має право вимагати реєстроутримувач для визначення підстав щодо внесення змін до системи реєстру?
 24. Які особи мають право подавати реєстроутримувачу документи щодо здійснення операцій переміщення ЦП на рахунках номінальних утримувачів?
 25. Які повноваження може надавати уповноваженій особі власник особового рахунку в системі реєстру?
 26. Хто може бути номінальним утримувачем в системі реєстру?
 27. Які дії зобов'язаний здійснити номінальний утримувач у випадку письмової вимоги реєстроутримувача?
 28. На підставі чого реєстроутримувач здійснює всі зміни до системи реєстру або надає інформацію про її стан?
 29. На підставі яких документів в системі реєстру оформлюється перехід права власності за наслідками цивільно-правових угод?
 30. Яким органом встановлюється максимальний розмір тарифів на послуги реєстратора?

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	15, 18, 27
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 17, 21
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 29
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 23, 26
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	2, 3, 4, 8, 9
II р.	21, 34, 25
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	6, 10, 1, 5, 7
II р.	18, 22, 26
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	7, 5, 2, 9, 3
II р.	16, 21, 24
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	2, 7, 4, 9, 3
II р.	20, 24, 28
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	25, 12, 16

Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	3, 5, 7, 9, 10
II р.	22, 15, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 24, 14
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 15, 18
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 21, 24
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 25
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 23, 26

ЛІТЕРАТУРА: 31, 53, 82, 89, 117, 118, 127, 143, 144, 145, 146, 150, 151

ПОСЛУГИ ТОРГІВЦІВ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль діяльності торговців цінним папером.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг торговцями цінними паперами.
4. Характеристика основних фінансових послуг торговців цінними паперами.
5. Конкурентні стратегії розвитку послуг торговців цінними паперами на фондового ринку України в умовах глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Акція — іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, у т. ч. право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Боргові цінні папери — цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання.

Договір андеррайтингу — договір, який укладається між торговцем (андеррайтером) та емітентом щодо розміщення цінних паперів торговцем за дорученням, від імені та за рахунок емітента за винагороду.

Договір доручення — договір, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити щодо цінних паперів від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії.

Договір комісії — договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язана за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або декілька правочинів щодо цінних паперів від свого імені, за рахунок комітента.

Договір на брокерське обслуговування — договір, укладений між торговцем та клієнтом на визначений строк, який передбачає надання послуг клієнту щодо укладання правочинів з цінними паперами на підставі разових замовлень клієнта.

Договір на виконання — договір купівлі-продажу (міни) цінних паперів, який укладається торговцем з третьою особою на виконання умов договору (комісії, доручення, андеррайтингу, договору управління) та разового замовлення.

Емісійні цінні папери — цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

Емітент — юридична особа, Автономна Республіка Крим або міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками.

Інвестиційний сертифікат — цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Інвестори в цінні папери — фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства. Інституційними інвесторами є інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди), інвестиційні фонди, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, інші фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок

цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, — також за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Іпотечні цінні папери — цінні папери, випуск яких забезпечений іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів.

Казначейське зобов'язання України — державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України.

Облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачені умовами розміщення облігацій строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Ощадний (депозитний) сертифікат — цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Пайові цінні папери — цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів), надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента.

Торговці ЦП — професійні учасники РЦП — господарські товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банки.

Похідні цінні папери — цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів

Приватизаційні цінні папери — цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду

Саморегульвна організація професійних учасників фондового ринку — неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів та зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Товаророзпорядчі цінні папери — цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЦІВ ЦІННИМ ПАПЕРАМИ

Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами встановлюють вимоги, обов'язкові для виконання при провадженні професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами.

Відповідно до Цивільного та Господарського кодексів України, статей 3, 4, 7, 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», статей 16, 17, 19, 20 — 27 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», Законів України «Про господарські товариства», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних зло-

чинним шляхом», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», «Про банки і банківську діяльність», інших нормативно-правових актів та з метою визначення кваліфікаційних, організаційних, технологічних та інших вимог для провадження діяльності з торгівлі цінними паперами, ДКЦПФР розробила та затвердила своїм рішенням від 26 травня 2006 р. № 346 «**Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами.**»

Вимоги, встановлені ними, повинні виконуватись ліцензіатами (торговцями цінними паперами, у тому числі банками) протягом усього строку дії ліцензії.

Умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами **передбачають такі вимоги** з боку ДКЦПФР.

1. Ліцензіат може здійснювати професійну діяльність на фондовому ринку — діяльність з торгівлі цінними паперами відповідно до отриманої ліцензії тільки за умови вступу до щонайменше однієї самерегульованої організації професійних учасників фондового ринку (далі — СРО) та внесення ліцензіата (крім банку) до державного реєстру фінансових установ, які надають фінансові послуги на ринку цінних паперів, відповідно до Порядку формування та ведення державного реєстру фінансових установ, які надають фінансові послуги на ринку цінних паперів, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — Комісія) від 14.07.2004, № 296, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.08.2004 за № 957/9556.

2. Ліцензіат повинен здійснювати професійну діяльність за місцезнаходженням, зазначеним у свідоцтві про державну реєстрацію юридичної особи (крім випадку здійснення цієї діяльності відокремленим підрозділом юридичної особи, який здійснює професійну діяльність на підставі відповідної копії ліцензії), у приміщенні, повністю відокремленому від приміщень інших юридичних осіб.

3. Сертифіковані фахівці (у тому числі керівні посадові особи) ліцензіата повинні відповідати кваліфікаційним вимогам, встановленим для видачі ліцензії.

У разі виникнення у торговця цінними паперами факту зменшення визначеної кількості сертифікованих фахівців (у тому числі керівних посадових осіб) у процесі здійснення діяльності ліцензіату необхідно протягом трьох місяців відновити потрібну кількість та повідомити про це ДКЦПФР.

4. Ліцензіат зобов'язаний мати обладнання та програмне забезпечення, які відповідають вимогам його діяльності та обсягу інформації, що обробляється, у тому числі пристрій для безперебійного електроживлення та не менше двох комп'ютерів, а також засоби зв'язку (електронна пошта, телефон, факс).

5. Ліцензіат для провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами повинен:

- розробити положення про провадження діяльності з торгівлі цінними паперами;
- розробити положення про філію або інший відокремлений підрозділ, яким надані повноваження здійснювати діяльність з торгівлі цінними паперами (у разі створення таких відокремлених підрозділів);
- розробити положення про внутрішній контроль;
- призначити контролера;
- розробити правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу та програми його здійснення не пізніше першої проведеної операції або укладеного договору;
- призначити працівника, відповідального за здійснення внутрішнього фінансового моніторингу протягом одного робочого дня з дати отримання ліцензії, якщо такий працівник не був призначений раніше, та затвердити його посадову інструкцію.

Банк, який провадить професійну діяльність на фондовому ринку — діяльність з торгівлі цінними паперами, керується постановами Правління Національного банку України від 17.07.2001, № 275 «Про затвердження Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій» від 03.10.2005, № 358, «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України», від 17.06.2004 № 280 «Про затвердження Плану рахунків Бухгалтерського обліку банків України та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України», зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 26.07.2004 за № 918/9517.

Державний контроль за виконанням зазначених вимог здійснює ДКЦПФР, а також її територіальні органи відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та інших нормативно-правових актів Комісії.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТОРГОВЦЯМИ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Торгівці цінними паперами надають свої послуги, виходячи з таких принципів:

- законність;
- довіра між замовником і клієнтом;
- пріоритетність інтересів клієнта;
- дотримання правил професійної етики;
- відповідальність;
- платність;
- компетентність і професійність.

Згідно з чинним законодавством, професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами — господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Відповідно до Закону № 3480 торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менше 120 тисяч гривень, брокерську діяльність та діяльність з управління цінними паперами — не менше 300 тисяч гривень, андеррайтинг — не менше 600 тисяч гривень.

У статутному капіталі торговця цінними паперами частка іншого торговця не може перевищувати 10 %.

Торговцю цінними паперами забороняється перепродавати (обмінювати) цінні папери власного випуску.

Торговець цінними паперами має право укласти договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами.

Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом — фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

Договір про управління цінними паперами не може укладатися торговцем цінними паперами з компанією з управління активами.

Договір доручення, договір комісії або договір про управління цінними паперами укладаються з торговцем цінними паперами в письмовій формі. Права та обов'язки торговця цінними паперами стосовно його клієнта, умови укладення договорів щодо цінних паперів, порядок звітності торговця перед його клієнтом, порядок і умови виплати торговцю винагороди визначаються у договорі, що укладається між ними.

Торговець цінними паперами зобов'язаний виконувати доручення клієнтів за договорами доручення, договорами комісії та договорами про управління цінними паперами на найвигідніших для клієнта умовах. Доручення клієнтів виконуються торговцем цінними паперами у порядку їх надходження, якщо інше не передбачено договором або дорученням клієнтів. У разі укладення торговцем цінними паперами договорів за власний рахунок разом з укладенням ним договорів за рахунок клієнта виконання договорів для клієнта є пріоритетним.

Торговець цінними паперами веде облік цінних паперів, грошових коштів окремо для кожного клієнта та окремо від цінних паперів, грошових коштів та майна, що перебувають у власності торговця цінними паперами, відповідно до вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Міністерством фінансів України, а у випадках, установлених законодавством, — також з Національним банком України. На грошові кошти та цінні папери клієнтів, що передаються торговцям цінними паперами в управління, не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями торговця цінними паперами, які не пов'язані зі здійсненням ним функцій управителя.

Для провадження діяльності з управління цінними паперами грошові кошти клієнта зараховуються на окремий поточний рахунок торговця цінними паперами у банку окремо від власних коштів торговця цінними паперами, коштів інших клієнтів та відповідно до умов договору про управління цінними паперами. Торговець цінними паперами звітує перед клієнтами про використання їх грошових коштів.

Торговець цінними паперами вправі використовувати грошові кошти клієнтів, якщо це передбачено договором про управління цінними паперами.

Договором про управління цінними паперами може бути передбачений розподіл між сторонами прибутку, отриманого торговцем цінними паперами від використання грошових коштів клієнта.

Торговець цінними паперами зобов'язаний подавати на обрану ним фондову біржу інформацію про всі вчинені ним правочини з цінними паперами в строки і порядку, визначені правилами фондової біржі.

Обов'язки торгівців цінними паперами:

- діяти в інтересах клієнта;
- попереджати клієнтів (крім випадків володіння інформацією, що становить комерційну таємницю) про ризики конкретної угоди з цінними паперами;
- узгоджувати з клієнтом рівень можливого ризику щодо виконання операцій купівлі-продажу або обміну цінних паперів, у тому числі щодо ліквідності цінних паперів, що придбаватимуться;
- надавати клієнту інформацію щодо курсів цінних паперів;
- виконувати договори та замовлення клієнтів у порядку їх надходження, якщо інше не передбачено договором;
- насамперед виконувати операції з цінними паперами за договорами та замовленнями клієнтів, а потім власні операції з такими цінними паперами;
- за наявності у торговця зацікавленості, яка перешкоджає йому виконати замовлення клієнта на найбільш вигідних умовах, торговець цінними паперами зобов'язаний негайно повідомити про це клієнта.

При здійсненні торговцем купівлі-продажу цінних паперів шляхом оприлюднення на заявлених умовах (ціна, мінімальна та максимальна кількість цінних паперів, термін дії зазначених умов), торговець зобов'язаний укладати договори на цих умовах. За відмови торговця від укладання договорів на заявлених умовах йому може бути висунутий позов про примусове укладення такого договору та/або відшкодування завданих збитків.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТОРГІВЦІВ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами містить:

- 1) брокерську діяльність;
- 2) дилерську діяльність;
- 3) андеррайтинг;
- 4) діяльність з управління цінними паперами.

Брокерська діяльність — укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи.

Дилерська діяльність — укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом.

Без участі торговця цінними паперами можуть здійснюватися такі операції:

- дарування та спадкування цінних паперів;
- операції, пов'язані з виконанням рішення суду;
- придбання акцій відповідно до законодавства про приватизацію.

Андеррайтинг — розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

У разі публічного розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань.

З метою організації публічного розміщення цінних паперів андеррайтери можуть укласти між собою договір про спільну діяльність.

Діяльність з управління цінними паперами — діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

Суть послуги з управління цінними паперами полягає в здійсненні торговцем цінними паперами в межах компетенції, наданої договором з клієнтом, комплексу дій і заходів щодо належних клієнту цінних паперів для досягнення визначеної договором мети.

Торговець цінними паперами має право укласти договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами.

Не вважається професійною діяльністю з торгівлі цінними паперами:

- 1) розміщення емітентом власних цінних паперів;
- 2) викуп емітентом власних цінних паперів;
- 3) проведення юридичними особами та фізичними особами — підприємцями розрахунків з використанням векселів та/або заставних;
- 4) провадження юридичними особами на підставі договорів комісії або договорів доручення купівлі-продажу (обміну) цінних паперів через торговця цінними паперами, який має ліцензію на провадження брокерської діяльності, а також на підставі договорів купівлі-продажу або міни, укладених безпосередньо з торговцем цінними паперами;
- 5) внесення цінних паперів до статутного капіталу юридичних осіб.

Оскільки основна робота торгівців цінними паперами пов'язана з укладанням цивільно-правових угод, розглянемо загальні вимоги до договорів, які укладають торгівці, визначеними відповідно до **Правил (умов) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами, затверджених рішенням ДКЦПФР від 12.12.2006 р., № 1449.**

У договорах обов'язково мають бути зазначені:

- реквізити ідентифікації договору;
- реквізити сторін;
- для юридичної особи: повне найменування; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ
- для юридичної особи резидента; номер реєстрації — для юридичної особи нерезидента; для фізичної особи:
— прізвище, ім'я, по батькові, ідентифікаційний номер та дані паспорта (або інший документ, що відповідно до законодавства засвідчує особу) — для фізичної особи резидента;

— прізвище ім'я, ідентифікаційний номер, за наявності, та дані паспорта (або інший документ, що відповідно до законодавства, засвідчує особу) — для фізичної особи нерезидента; місцезнаходження сторін;

- номер та дату видачі торговцю ліцензії на здійснення відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку;
- у разі, якщо клієнтом (контрагентом) за договором є професійний учасник фондового ринку, вказуються серія, номер та дата видачі йому ліцензії на здійснення відповідного виду професійної діяльності на ринку цінних паперів; предмет договору; права та обов'язки сторін;
- відповідальність сторін і порядок розгляду спорів, а саме: обсяг відповідальності сторін, умови, за яких сторони звільняються від відповідальності, а також застереження щодо порядку вирішення спорів, що можуть виникнути між сторонами в процесі виконання договору;
- строк дії договору (у разі укладання строкового договору);
- порядок зміни умов договору;
- умови дострокового розірвання договору;
- відомості про засоби зв'язку та зв'язку між сторонами договору, а також відомості про уповноважених осіб сторін, через яких сторони підтримують зв'язок у разі, якщо такими не є особи, що підписали договір.

5. КОНКУРЕНТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ ТОРГІВЦІВ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

З метою реалізації фондовим ринком завдань щодо залучення інвестиційних ресурсів та забезпечення сталого економічного розвитку, необхідно усунути ряд перешкод, які заважають подальшому розвитку діяльності торгівців цінними паперами. До основних таких перешкод потрібно належать такі.

1. Психологічне неприйняття та недооцінка потенціалу фондового ринку як важливого елементу фінансової системи ринкової економіки. Фондовому ринку належить другорядна роль, порівнянно з іншими секторами фінансової системи, зокрема кредитно-банківським та спостерігається недооцінка потенціалу фондового ринку стосовно можливості акумулювання інвестиційних ресурсів населення та господарюючих суб'єктів. Недооцінка потенціалу фондового ринку спостерігається як з боку держави, так і з боку господарюючих суб'єктів та домашніх господарств.

2. Окремі характеристики вітчизняного фондового ринку загалом, та особливості його структури зокрема:

- суттєве превалювання неорганізованого ринку над організованим, що негативно позначається на прозорості фондового ринку та відлякує іноземних інвесторів;
- наявність кількох торгових площадок, на яких здійснюються торги цінними паперами, що ускладнює контроль над операціями з цінними паперами та розповсюдження інформаційних індикаторів щодо кількісних та якісних параметрів операцій з цінними паперами;
- низька ліквідність фондового ринку;
- мала кількість цінних паперів, якими торгують на біржі, обмежена кількість інструментів фондового ринку;
- учасники фондового ринку маніпулюють цінами з метою завищення вартості чистих активів інвестиційних фондів;
- незавершеність формування інституційної інфраструктури фондового ринку, її низька якість.

3. Низький рівень специфікації прав власності, що зумовлює численні корпоративні конфлікти. Слабкий захист прав акціонерів, зокрема меншоритарних власників, низький рівень корпоративного управління є чи не найбільшими проблемами, які гальмують розвиток фондового ринку та стримують як внутрішнього, так і зовнішнього інвестора. Серед найбільш поширених порушень прав інвесторів зазначимо такі:

- ◆ недотримання норм законодавства, які визначають порядок розміщення акцій, порушення інтересів інвесторів під час проведення додаткової емісії;
- ◆ несвоєчасне та неповне висвітлення інформації про діяльність емітентів;
- ◆ ущемлення прав інвесторів під час процедури банкрутства, санації, реорганізації або ліквідації підприємства, що є об'єктом інвестування;
- ◆ недотримання емітентами порядку проведення загальних зборів акціонерів;
- ◆ прийняття емітентами статутних норм, що обмежують права та інтереси інвесторів;
- ◆ зміни порядку та термінів виплати дивідендів.

Головними тенденціями в розвитку міжнародних фондових ринків, які визначатимуть подальшу долю фондового ринку України, є:

- глобалізація світового ринку капіталів, створення глобальних торговельних та розрахунково-клірингових систем для обслуговування міжнародних ринків капіталу;
- технологізація ринків капіталів шляхом зростаючого використання новітніх інформаційних і фінансових технологій;
- універсалізація діяльності фінансових інститутів, які спроможні надати своїм клієнтам повний спектр фінансових послуг, у т. ч. послуги на ринках цінних паперів;
- інституціоналізація або зростання ролі інституціональних інвесторів — страхових компаній, пенсійних фондів, інститутів спільного інвестування у здійсненні фінансових інвестицій;
- інтернаціоналізація та регіоналізація регулювання фондових ринків;
- дерегуляція як засіб протидії переміщенню ринків в офшорні зони.

Метою подальшого розвитку законодавства з питань функціонування фондового ринку є його адаптація до міжнародних стандартів.

Для вирішення сьогоденних проблем функціонування фондового ринку України необхідно розробити комплексну програму розвитку фондового ринку, в якій були б зроблені акценти на таких заходах:

◆ заохочення емісії акцій і корпоративних боргових цінних паперів, пов'язаних з інвестиційними проектами, в першу чергу у сфері інновацій. При цьому має бути розроблений механізм ефективного контролю за цільовим використанням залучених коштів інвесторів, а також з боку держави;

◆ заохочення торговців цінними паперами до розвитку послуг з вітчизняними інвесторами, насамперед, з дрібними інвесторами;

◆ створення стимулів для злиття компаній торговців з метою зниження їхніх фінансових ризиків. Організація нагляду за фінансовим станом професійних учасників ринку цінних паперів;

◆ заохочення організаторів торгівлі до злиття і концентрації ринків, до виходу на ринок більшої кількості емітентів, у тому числі середніх компаній, які мають інноваційний потенціал;

◆ створення регулятивних умов, які сприяють більш довгостроковому характеру іноземних інвестицій і обмеженню частки короткострокових вкладень іноземних інвесторів у цінні папери розмірами, які роблять ринок цінних паперів стабільнішим.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НАД ТЕМОЮ

Рівень I

1. Акцептантом переказного векселя може бути особа, яка:

- 1) за дорученням клієнта здійснює за рахунок клієнта дії щодо одержання від платника платежу;
- 2) пропонує укласти договір;
- 3) взяла на себе зобов'язання сплати за векселем;
- 4) вірної відповіді немає.

2. Які обмеження розміру випуску привілейованих акцій?

- 1) частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 20 %;
- 2) частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 30 %.
- 3) частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 40 %.
- 4) вірної відповіді немає.

3. Чи можуть акції закритих акціонерних товариств обертатися на фондовій біржі?

- 1) так;
- 2) ні.

4. Оплата акцій корпоративного інвестиційного фонду, що розміщуються, здійснюється в:

- 1) грошовій формі;
- 2) безготівковій формі;
- 3) грошовій та безготівковій формі.

5. Які особливості обігу цінних паперів ІСІ відкритого типу?

- 1) не перебувають в обігу;
- 2) не підлягають викупу;
- 3) підлягають викупу у будь-який час на вимогу інвесторів;
- 4) вірної відповіді немає.

6. Розмір державного мита за реєстрацію інформації про випуск цінних паперів (проспекту емісії) становить:

- 1) 0,01 % номінальної вартості емісії цінних паперів;
- 2) 0,1 % номінальної вартості емісії цінних паперів;
- 3) 0,5 % номінальної вартості емісії цінних паперів;
- 4) 1 відсоток номінальної вартості емісії цінних паперів.

7. Які обмеження на випуск облігацій встановлені Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок»?

- 1) юридична особа не має права розміщувати облігації на суму, меншу трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається їй з цією метою третіми особами;
- 2) юридична особа має право розміщувати облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається їй з цією метою третіми особами;
- 3) юридична особа має право розміщувати облігації на суму, яка не перевищує п'ятикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається їй з цією метою третіми особами;
- 4) вірної відповіді немає.

8. Чи можуть випускатися іменні облигації місцевих позик?

- 1) так;
- 2) ні.

9. До «боргових» цінних паперів належать:

- 1) облигації підприємств, місцевих позик, державні, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі;
- 2) іпотечні облигації, іпотечні сертифікати, заставні, сертифікати ФОН;
- 3) акції, облигації підприємств, місцевих позик, державні, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі;
- 4) вірної відповіді немає.

10. Номінальна вартість облигацій місцевих позик може бути визначена:

- 1) у національній та іноземній валюті;
- 2) лише у національній валюті;
- 3) лише у іноземній валюті.

Рівень II

11. Що таке «сертифікат акції»?
12. Які права мають власники привілейованих акцій?
13. Які права надає власникам проста акція?
14. Як називають юридичну або фізичну особу, яка користується послугами зберігача на підставі договору про відкриття рахунка у ЦП?
15. Що вважається документарною формою ЦП?
16. Що таке знерухомлення?
17. Що таке договір про обслуговування емісії ЦП?
18. Які відносини вважаються кореспондентськими щодо ЦП?
19. Хто такий номінальний утримувач?
20. Що таке реєстр власників іменних ЦП?
21. Хто такий реєстратор?
22. Хто є прямими учасниками НДС?
23. Хто є опосередкованими учасниками НДС?
24. Які учасники НДС належать до нижнього рівня НДС?
25. Хто в Україні здійснює обслуговування обігу державних ЦП, в т.ч. депозитарну діяльність щодо цих паперів?
26. Який документ оформлюється на період передплати на певний випуск (емісію) ЦП у бездокументарній формі?
27. Протягом якого терміну зберігається в депозитарії глобальний сертифікат, оформлений після державної реєстрації та визнання випуску ЦП у бездокументарній формі таким, що відбувся?
28. Які види депозитарної діяльності здійснюють юридичні особи, що є учасниками НДС?
29. На підставі якого договору здійснюється діяльність, пов'язана зі зберіганням ЦП та обліком прав власності на них?
30. Які існують особливості занесення до реєстру власників іменних ЦП, що знаходяться в колективному зберіганні на рахунках власників у зберігача і не обліковані на рахунках зберігача в депозитарії?
31. Особливості занесення до реєстру власників іменних ЦП, що знаходяться в колективному зберіганні на рахунках у ЦП зберігачів?
32. Чи існують обмеження на кількісний склад учасників-зберігачів, що створюють депозитарій в формі ВАТ?
33. Які існують обмеження на частку одного учасника у СФ депозитарію?
34. Хто може бути клієнтами депозитарію?
35. Хто має право бути зберігачами ЦП?
36. На підставі якого договору реєстратор веде реєстр власників ЦП?
37. Що таке дематеріалізація ЦП?
38. Хто є опосередкованими учасниками НДС?
39. Чи може для реєстратора діяльність щодо ведення реєстрів власників іменних ЦП поєднуватись з іншими видами діяльності?
40. Чи можуть зберігачі вести реєстри власників іменних ЦП?
41. Андеррайтинг — це ...
42. Брокерська діяльність — це ...
43. Дилерська діяльність — це ...
44. Діяльність з управління цінними паперами — це ...

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 15, 18, 22, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 14, 17, 21, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 16, 20, 25, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 26, 30, 36, 43
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	2, 3, 4, 8, 9
II р.	17, 21, 28, 38, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	6, 10, 1, 5, 7
II р.	18, 22, 30, 34, 42
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	7, 5, 2, 9, 3
II р.	16, 21, 24, 33, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	2, 7, 4, 9, 3
II р.	20, 28, 36, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	12, 20, 29, 37, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	3, 5, 7, 9, 10
II р.	15, 27, 33, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	24, 14, 17, 21, 28
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 18, 22, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 21, 24, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 25, 29, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 26, 36, 42, 43

ЛІТЕРАТУРА: 31, 53, 87, 84, 85, 79, 116, 117, 125, 143, 144, 146, 150

ПОСЛУГИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

1. Основні терміни та поняття.
2. Державне регулювання та контроль за діяльністю з організації торгівлі на фондовому ринку України.
3. Загальні принципи системи надання фінансових послуг фондовими біржами.
4. Характеристика основних фінансових послуг професійних учасників ринку цінних паперів.
5. Конкурентні стратегії розвитку фондового ринку України в умовах глобалізації.

1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Фондова біржа — професійний учасник фондового ринку (організатор торгівлі), діяльність якого полягає у створенні організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій, проведення регулярних торгів фінансовими інструментами за встановленими правилами, централізованого укладення і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу та розрахунків за ними, та розв'язання спорів між членами організатора торгівлі.

Автоматизоване робоче місце трейдера (АРМ) — програмне забезпечення робочого місця трейдера на фондовій біржі або у торговельно-інформаційній системі (ТІС), використовуючи яке, трейдер безпосередньо сам подає заявки в електронну систему торгів, укладає угоди, отримує звіти за укладеними угодами та інформацію про поточний стан ринку за місцем розташування АРМу.

Ажіо — 1) перевищення ринкового курсу цінних паперів щодо їх номінальної (офіційної) вартості; 2) різниця між банківською процентною ставкою за позиками і ставкою, за якою банк готовий позичати такі гроші.

Біржова угода — зафіксоване фондовою біржею одночасне прийняття учасниками біржових торгів прав і зобов'язань щодо купівлі-продажу відповідними цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, які виникають при зіставленні умов зареєстрованих фондовою біржею заявок на купівлю із заявками на продаж цих учасників торгів.

Біржовий бюлетень — офіційне видання біржі, в якому публікуються курси цінних паперів і супровідна інформація, яка не може бути віднесена до конфіденційної або до такої, що згідно з чинним законодавством не підлягає розголошенню.

Акредитація — сукупність правил допуску учасників до участі в торгах на біржі згідно з чинними правилами та положеннями.

«Бик» — жаргонна назва біржового маклера, який грає на підвищення курсу цінних паперів, скуповуючи акції за курсом, зафіксованим при укладенні угоди, в розрахунку на підвищення їхнього курсу на момент виконання угоди, тобто з метою одержання прибутку від курсової різниці.

Брокеридж — винагорода брокеру за посередництво в розмірі кількох обумовлених процентів від суми угоди; комісійні. Визначається статутом біржі або угодою між учасниками угоди і брокером.

Брокерське місце — засвідчене відповідним договором право учасника на здійснення біржової торгівлі на біржі.

«Ведмідь» — жаргонна назва біржового маклера, який продає цінні папери, яких немає в наявності, розраховуючи, що в момент оплати їхня пропозиція зменшиться і, в разі правильного прогнозу, він може скупити такі цінні папери за вигідними цінами.

Ліквідність ринку — спроможність фондового ринку сприймати (купувати і продавати) певну кількість цінних паперів.

Суб'єкти фондової біржі — юридичні та фізичні особи, що мають економічний інтерес, який виражається в предметі купівлі-продажу цінних паперів (схема 19.1).

Первинна ланка обігу цінних паперів — емітенти — держава в особі уповноваженого органу, юридична або фізична особа. Емітент від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, передбачені умовами випуску в обіг цінних паперів.

Портфель цінних паперів — 1) сукупність цінних паперів різних видів, якими володіє певна особа; 2) розподіл коштів між різними видами активів (акції, облигації тощо) у найбільш вигідних та безпечних пропорціях.

Рахунок ДЕПО — рахунок, який відкривається для обліку цінних паперів переданих власником на збереження в депозитарій згідно з депозитарним договором.

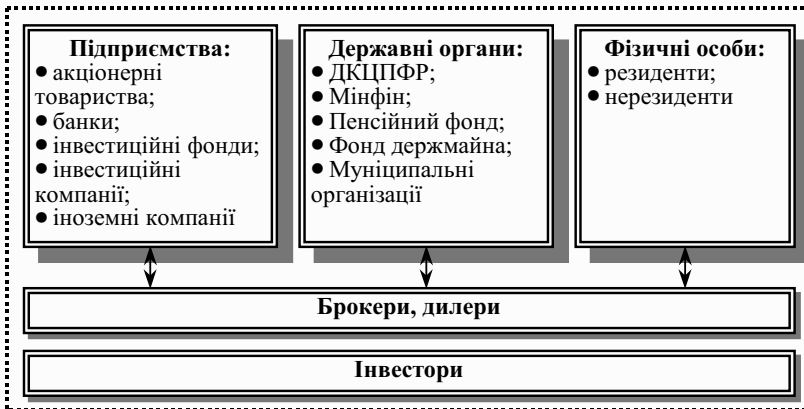

Схема 19.1. Суб'єкти фондової біржі

2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ З ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Для здійснення своєї діяльності фондові біржі повинні підтримувати власний капітал в розмірі, не меншому ніж 3 мільйони гривень, а для фондових бірж, що здійснюють кліринг та розрахунки, — не меншому ніж 6 мільйонів гривень.

Державне регулювання діяльності фондових бірж, інших організаторів торгівлі цінними паперами та похідними цінними паперами здійснює ДКЦПФР. Інші органи державної влади регулюють діяльність організаторів торгівлі в межах компетенції, визначеної законодавством України.

Придбання на фондовій біржі та інших організаторах торгівлі цінними паперами та похідними цінними паперами, безпосередньо або опосередковано, одноразово або за декілька разів часток (акцій, паїв) господарюючих суб'єктів, повинно відповідати вимогам чинного антимонопольного законодавства.

З метою контролю за операціями та діяльністю організаторів торгівлі на фондовому ринку, на фондовій біржі та торговельно-інформаційній системі присутній державний представник, який призначається відповідним рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку зі складу її уповноважених осіб.

Державний представник, відповідно до *Положення про державних представників на фондових біржах, у депозитаріях та торговельно-інформаційних системах, затвердженого рішенням ДКЦПФР від 8 травня 2001 року № 144*, має право:

1. Бути присутнім на загальних зборах (конференціях тощо) акціонерів (учасників) організатора торгівлі та депозитарію, біржових аукціонах (торговельних сесіях), брати участь у роботі ради та інших органів управління організатора торгівлі та депозитарію.

2. Отримувати в установленому чинним законодавством порядку та в межах компетенції інформацію для здійснення контролю за дотриманням положень статуту і правил організатора торгівлі та депозитарію, зокрема інформацію:

- що має пряме відношення до діяльності членів та/або учасників організатора торгівлі та депозитарію, брокерів (трейдерів, уповноважених осіб), працівників комітетів (комісій, секцій);

- про діяльність інфраструктурних установ, які обслуговують торгівлю цінними паперами;
- про діяльність з надання послуг із зберігання цінних паперів та/ або обліку прав власності на цінні папери, а також з обслуговування угод з цінними паперами;

- про емітентів, цінні папери яких уведені до продажу та обслуговуються організатором торгівлі, а також зберігаються, обліковуються у депозитарії;

- щодо цінних паперів, які допущені до торгів на організаторі торгівлі.

Державний представник має право вимагати систематичного надання:

- ◆ інформації про щоденні операції, виконані організатором торгівлі та депозитарієм;
- ◆ повідомлень про курси цінних паперів;
- ◆ підсумкових щоквартальних даних про діяльність організатора торгівлі та депозитарію відповідно до нормативно-правових актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

На вимогу державного представника, крім регулярної інформації, організатор торгівлі та депозитарій повинні надавати іншу інформацію, розкриття якої не суперечить чинному законодавству України.

3. У разі порушення фондовою біржею законодавства про цінні папери, статуту та правил фондової біржі **зупиняти торгівлю на ній до усунення таких порушень відповідно до закону.**

4. Призначати тимчасово (на строк до двох місяців) керівників фондових бірж, депозитаріїв та інших установ інфраструктури фондового ринку, зупиняти або припиняти допуск цінних паперів на фондовій біржі або торгівлю ними на будь-якій фондовій біржі, зупиняти кліринг та укладання договорів купівлі-продажу на певний строк для захисту інтересів держави, інвесторів відповідно до закону.

Дії державного представника можуть бути оскаржені в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку та в судовому порядку.

Організаційне забезпечення діяльності державного представника здійснює апарат, чисельність якого визначає Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Фондова біржа, торговельно-інформаційна система та депозитарій на період та з метою реалізації функцій державного представника та його апарату забезпечують їх обладнаними приміщеннями, потрібними технічними засобами та засобами зв'язку.

3. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ФОНДОВИМИ БІРЖАМИ

Основні принципи системи надання послуг фондовими біржами:

- організація вільного процесу обігу цінних паперів на біржі;
- розвиток конкуренції, яка необхідна для підтримання якості послуг і зниження собівартості. Цей принцип реалізується через неприйняття регулятивних документів, які роблять преференції окремим учасникам торгівлі на біржі, членам біржі, які мають місце на біржі, клієнтам біржі, а також штатним працівникам біржі;

- забезпечення збалансування попиту і пропозиції на цінні папери;
- особиста довіра між брокером і клієнтом;
- перевірка якості і надійності цінних паперів;
- встановлення однакового курсу на одні й ті самі цінні папери одного власника;
- гласність і прозорість операцій із цінними паперами; публічне обговорення шляхів вирішення проблем біржової торгівлі. Такий принцип підвищує якість послуг і об'єктивність ціноутворення;

- регулярність проведення біржових торгів відповідно до регламенту;
- максимально широке використання процедур розкриття інформації про торги. Цим механізмом досягається можливість отримання учасниками біржової торгівлі інформації один про одного для прийняття ділових рішень при операціях на біржі;

- дотримання принципів спадкоємності національного біржового ринку цінних паперів з історією, традиціями та набутим досвідом фондових бірж світу. Необхідно враховувати дедалі активнішу інтеграцію національного фондового ринку зі Світовим.

За 2000—2007 рр. торговий обіг фондового ринку України збільшився з 39,2 млрд до 754,3 млрд грн (у 19,24 рази). При цьому показник, який характеризує роль і місце фондового ринку в економіці країни (відношення його торгового обороту до ВВП), підвищився з 23 до 91,6 % (майже в 4 рази). У той самий період торговий обіг організованого ринку цінних паперів зріс із 2,8 млрд. до 35,15 млрд грн (у 10,5 рази), а його відношення до ВВП — з 1,6 до 5,4 % (у 3,4 рази). Водночас частка організованого ринку в загальному обсязі угод на фондовому ринку знизилася з 7,1 до 4,64 %.

Економічна роль біржової торгівлі відбивається в функціях (рис. 19.2), що виконуються біржами в сучасних умовах з метою реалізації їх основного завдання. Аналіз функціонування національних фондових бірж дає змогу назвати завдання, характерні для їхньої діяльності.

По-перше, це створення постійно діючого ринку цінних паперів.

По-друге, це визначення біржової ціни на папери, умов їх обігу і розповсюдження інформації про фінансові інструменти.

По-третє, це мобілізація тимчасово вільних фінансових ресурсів і грошових коштів і сприяння передачі прав власності.

По-четверте, це забезпечення ліквідності і гарантій виконання укладених на біржі угод.

По-п'яте, це проведення аналізу економічної кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринку капіталу, визначення перспектив їхнього розвитку.

Рис. 19.2. Функції фондової біржі

Біржа сприяє виходу національного капіталу на зовнішній ринок. Для формування і розвитку ринку цінних паперів вона розвиває співробітництво з фінансовими і кредитними установами і всередині держави, і за кордоном.

Методи роботи бірж забезпечують постійну структурну перебудову економіки, створюють умови для становлення і розвитку ринкових відносин і є необхідною передумовою для функціонування ринку національного капіталу.

На фондових біржах можуть укладатися такі види угод:

- касові угоди;
- угоди на термін.

Під касовими розуміють угоди, що передбачають поставку цінних паперів і одночасну їх оплату безпосередньо в день укладання угоди або протягом трьох робочих днів, починаючи з дня укладання угоди (розрахунковий період).

Під угодами на термін розуміють такі угоди, що передбачають фіксований термін виконання сторонами своїх зобов'язань, який визначається в угоді.

Різниця між курсом угод на термін і курсом касових угод класифікується як:

- депорт (курс угод на термін, менший за курс касових угод);
- репорт (курс угод на термін, більший за курс касових угод).

*На фондових біржах можуть укладатися **тверді** угоди на термін і **онкольні** угоди на термін.*

Під твердими угодами на термін розуміють такі угоди, що передбачають поставку цінних паперів у кількості і за курсом, зафіксованим сторонами в цих угодах. Тверді угоди на термін можуть передбачати умови поставки цінних паперів у термін, зафіксований в угоді, з правом покупця вимагати поставки цінних паперів щоденно до зазначеної в угоді останньої дати з попереднім повідомленням про це покупця.

Під онкольними угодами на термін розуміють такі угоди, що передбачають виконання розрахунків за курсом на день, зазначений в угоді.

Замовлення клієнтам на купівлю-продаж цінних паперів даються брокерам і брокером на біржу у вигляді:

- **ринкового наказу** — наказу на купівлю (продаж) визначеного найменування цінного паперу за найбільш вигідною ціною на момент отримання цього наказу;
- **лімітного наказу** — наказу на купівлю (продаж) визначеного найменування цінного паперу за обумовленою ціною або за більш вигідною ціною;
- **стоп-наказу** — наказу на купівлю (продаж) визначеного найменування цінного паперу на той момент, коли ціна на ринку досягне обумовленого рівня.

Залежно від терміну дії, накази можуть бути на термін, тобто діючими протягом встановленого терміну, і відкритими, тобто такими, що діють до моменту виконання або відкриття (скасування). Накази можуть містити й інші додаткові особливі умови, які передбачені правилами здійснення торгівцями цінними паперами комерційної та комісійної діяльності з цінних паперів, затвердженими ДКЦПФР.

Фондова біржа здійснює організацію торгівлі цінними паперами шляхом зосередження попиту і пропозицій з цінних паперів, його зіставлення, проводить їх котирування та формування цін і біржових курсів з цінних паперів, створює умови для укладання цивільно-правових угод з купівлі-продажу цінних паперів між учасниками біржової фондової торгівлі, сприяє депозитарному клірингу та грошовим рахункам за укладеними угодами через обраний біржею кліринговий депозитарій і розрахунковий банк, що його обслуговує.

***Біржа зобов'язана:** виконувати всі функції як організатора торгівлі на фондовому ринку, докласти зусилля, спрямовані на зміцнення довіри інвесторів до фондової біржі, чесно вести ділову діяльність між членами та учасниками фондової біржі, які користуються нею у своїй підприємницькій діяльності, дотримуватися високих стандартів етики, чесних і справедливих принципів організації торгівлі цінними паперами.*

Залежно від потреб ринку організація торгівлі цінними паперами на фондовій біржі здійснюється у вигляді простого (одностороннього) аукціону ціни «з голосу» або подвійного (онкольного, чи безперервного) аукціону на підставі письмових замовлень учасників торгівлі або із застосуванням системи електронного обігу цінних паперів, що обслуговується електронною торговельно-інформаційною мережею (надалі ЕТІМ) — електронна система, що з'єднує торгівців цінними паперами в різних місцях і дає їм змогу обмінюватися коти-

руванням і укласти угоди без будь-яких затримок у часі. Порядок і технологічні особливості організації торгівлі окремими видами цінних паперів, які допускаються до котирування на біржі, регламентуються окремими нормативними документами, які затверджуються правлінням фондової біржі та узгоджуються з ДКЦПФР.

До торгів на фондових біржах з правом укладання угод допускаються брокери та дилери, що діють як уповноважені особи брокерських контор на підставі їхніх довіреностей і мають сертифікати фахівців з питань торгівлі цінними паперами, видані ДКЦПФР.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ФОНДОВИХ БІРЖ

До котирування на фондовій біржі допускаються цінні папери, що задовольняють вимогами чинного законодавства України та нормативним актам ДКЦПФР і внесені до біржового реєстру фондової біржі, а саме:

- облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик;
- казначейські зобов'язання України;
- облігації місцевих позик;
- акції відкритих акціонерних товариств, що пропонуються для обігу після їх первинного розміщення;
- інші цінні папери, випуск та обіг яких може здійснюватися згідно з чинним законодавством України.

Підприємства, які зареєстровані на біржі, публічно розкривають такі напрями своєї діяльності:

- важливі події в житті підприємства, наприклад, випуск нових видів продукції, підписання нових контрактів, вихід на нових споживачів;
- значні придбання чи продаж;
- призначення нових керівників або зміни у функціях і посадових обов'язках керівництва;
- рішення про виплату дивідендів;
- звіти за результатами діяльності за квартал, півріччя, рік, попередні результати;
- зміни в частці акцій, що належать основним акціонерам, дирекції;
- подальші випуски цінних паперів і зміни в структурі капіталу підприємства.

Переваги котирування цінних паперів на фондових біржах:

- доступ до ринку капіталів;
- ширша база акціонерів і видимість підприємства;
- розширення обсягів торгівлі цінними паперами;
- ефективна та прозора система регулювання;
- фаховий і постійний сервіс.

Умовами допуску визначаються вимоги, згідно з якими в офіційному котируванні мають перебувати цінні папери, емітенти яких задовольняють певним економічним та фінансовим критеріям, що встановлені біржою, та регулярно розповсюджують інформацію про свою діяльність.

Порядок допуску (лістинг) передбачає подання емітентом заяви про допуск до офіційного котирування на фондову біржу (безпосередньо або через уповноважену ним особу), згідно з якою емітент бере на себе зобов'язання:

- 1) подавати на біржу звіти чергових або позачергових загальних зборів акціонерів;
- 2) негайно інформувати біржу про внесення до статутних документів змін та про рішення емітента, що стосуються його цінних паперів;
- 3) узгоджувати з біржою графік випуску та передплати (розміщення) цінних паперів, а також проведення будь-якої іншої фінансової операції, що включає пільгові права, тобто права, які стосуються цінних паперів, допущених до офіційного котирування;
- 4) узгоджувати з біржою графік проведення технічних процедур будь-якої операції з власними цінними паперами, зокрема, виплати відсотків та дивідендів;
- 5) інформувати біржу про будь-який новий факт, який спроможний відчутно вплинути на біржовий курс, на майнове або фінансове становище емітента та його діяльність;

6) надсилати біржі всі розповсюджені ним офіційні повідомлення або публікації, а також будь-який матеріал, що містить економічну та фінансову інформацію, яку емітент має намір опублікувати;

7) забезпечувати на ринку цінних паперів безкоштовне для власників іменних цінних паперів обслуговування своїх цінних паперів та виплати відсотків, погашень і дивідендів, а також попереджувати біржу про будь-які зміни у призначенні посередників, що здійснюють її фінансове обслуговування;

8) періодично повідомляти біржу про загальну кількість голосів для наступної публікації повідомлення про це в офіційному виданні біржі;

9) публікувати в офіційному виданні біржі інформаційні повідомлення про перший та наступні випуски своїх цінних паперів;

10) виконувати накази, що видаються ДКЦПФР та іншими органами державної влади щодо захисту інтересів інвесторів та їх прав на інформацію.

До прийняття біржею рішення про допуск (лістинг) цінних паперів до офіційного котирування, біржа укладає з емітентом двосторонній договір про підтримання лістингу згідно з положенням про допуск.

Біржа повинна повідомляти про своє рішення емітента, який подав заяву, протягом визначеного біржею терміну з дня надходження заяви про допуск цінних паперів до офіційного котирування або, якщо біржа буде вимагати від емітента додаткових відомостей, протягом 30 (тридцяти) днів з дня надходження цих відомостей.

Допуск цінних паперів оголошується через офіційне повідомлення, яке публікується в офіційному виданні біржі. У повідомленні зазначаються умови котирування та дата першого котирування.

Правила допуску (лістингу) передбачають також процедуру вилучення цінних паперів з котирування (делістингу), або ж ця процедура оформлюється окремим положенням.

Порядок обов'язкового оприлюднення біржових цін визначається правилами фондової біржі і передбачає фіксацію та публікацію в офіційному виданні біржі найвищого та найнижчого курсів цінного паперу (цінних паперів) з кожного їх найменування, а також курсу цінного паперу (цінних паперів) з кожного найменування на момент завершення біржового дня («закриття біржі») та чисту зміну курсу на цей момент, порівнянно з курсом на момент завершення попереднього біржового дня.

Порядком допуску брокерів/ділерів до операцій можуть обумовлюватися вимоги щодо обов'язковості попереднього інформування банком, уповноваженим учасником на здійснення розрахунково-клірингових функцій, про стан клірингових рахунків та забезпеченість гарантійними коштами.

Організація торгівлі похідними цінними паперами здійснюється як у режимі онкольного аукціону, так і в режимі безперервного подвійного аукціону та передбачає використання ЕТІМ, що має бути належним чином відображено в правилах торгівлі.

Правила біржової торгівлі передбачають:

- можливість проведення клірингу за підсумками кожного біржового дня (торговельної сесії) і наявність принципів доведення інформації про його підсумки до відома учасників;

- можливість визначення котирувальної ціни за угодами, укладеними протягом кожного біржового дня (торговельної сесії), поточної ціни та умов набуття поточною ціною статусу котирувальної на момент завершення біржового дня (торговельної сесії);

- спосіб вирахування варіаційної маржі за підсумками біржового дня (торговельної сесії);

- можливість отримання брокерами/ділерами по закінченні біржового дня (торговельної сесії) документально оформленого клірингового звіту, завіреного банком, уповноваженим учасниками на здійснення розрахунково-клірингових функцій;

- наявність порядку виконання зобов'язань за кліринговими рахунками та перерахування коштів на відповідні рахунки учасників, а також оплати та поставки при остаточному виконанні умов контракту;

- механізм реалізації гарантій та оплати зборгованості із заблокованих гарантійних коштів, а також використання заставних коштів, якщо це дозволяється цими правилами.

5. КОНКУРЕНТІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

До проблем існування фондових бірж України належать такі.

1. Формування організованого ринку цінних паперів в Україні відбувалося в умовах різкого падіння економіки й не був безпосередньо пов'язаний з її потребами.

2. Економічні передумови для створення фондових бірж, особливо в 1991—1993 рр., в Україні були майже відсутні. Надмірно тривалий етап сертифікатної приватизації, який не міг задіяти інститути організованого ринку цінних паперів, перешкодив формуванню в Україні повноцінного ринку капіталів і на відміну від розвинутих країн світу і багатьох постсоціалістичних держав обумовив превалювання неорганізованого фондового ринку над організованим. Питома вага сукупного обсягу біржового обороту в торговому обіг всього фондового ринку України залишається на надзвичайно низькому рівні, що ледь перевищив 5 % у період 1997—2007 рр.

3. Переважно проблеми формування фондового ринку пов'язані з державним регулюванням економіки. Оптимальне поєднання різних підсистем регулювання ринкового механізму та фондового ринку могло б забезпечити прискорення розвитку фондового ринку. Проте, відсутність ефективних механізмів зумовила те, що в Україні державні заходи впливу на розвиток фондового ринку здійснювалися несистемно і некомплексно. Окрім того, вони є суперечливими, що різко знижує результативність функціонування фондового ринку і, відповідно, показники розвитку вітчизняної економіки.

Стримуючі фактори розвитку фондових бірж України:

1) психологічне несприйняття та недооцінка потенціалу фондового ринку як важливого елемента фінансової системи ринкової економіки. Суттєве превалювання неорганізованого ринку над організованим, яке негативно позначається на прозорості фондового ринку та відлякує іноземних інвесторів;

2) наявність кількох торгових площадок, на яких здійснюються торги цінними паперами, що ускладнює контроль над операціями з цінними паперами та розповсюдження інформаційних індикаторів щодо кількісних та якісних параметрів операцій з цінними паперами;

3) низька ліквідність фондового ринку;

4) учасники фондового ринку маніпулюють цінами з метою завищення вартості чистих активів інвестиційних фондів;

5) незавершеність формування інституційної інфраструктури фондового ринку, її низька якість;

6) низький рівень специфікації прав власності, що зумовлює численні корпоративні конфлікти.

7) серед найбільш поширених порушень прав інвесторів зазначимо такі:

- недотримання норм законодавства, які визначають порядок розміщення акцій, порушення інтересів інвесторів під час проведення додаткової емісії;

- несвоєчасне та неповне висвітлення інформації про діяльність емітентів;

- ущемлення прав інвесторів під час процедури банкрутства, санації, реорганізації або ліквідації підприємства, що є об'єктом інвестування;

- недотримання емітентами порядку проведення загальних зборів акціонерів;

- прийняття емітентами статутних норм, що обмежують права та інтереси інвесторів;

- зміни порядку та термінів виплати дивідендів.

8) слабкість внутрішніх інституційних інвесторів, представлених інститутами спільного інвестування (ІСІ), недержавними пенсійними фондами (НПФ) та страховими компаніями, низька активність фізичних осіб на ринку цінних паперів.

9) слабка зацікавленість стратегічних іноземних інвесторів у вітчизняному фондовому ринку.

10) низькі темпи приведення нормативної бази, що врегульовує відносини у фінансовій сфері до вимог міжнародних стандартів.

Вирішення зазначених проблем та ліквідація стримуючих факторів — в площині покращення механізму діяльності фондових бірж України.

Для цього необхідно розробити цільову державну програму підтримки діяльності та розвитку фондового ринку в Україні, яку необхідно спрямувати передусім на створення глобальних торговельних і розрахунково-клірингових систем для обслуговування міжнародних ринків капі-

талу; зростання ролі інституційних інвесторів (інститутів спільного інвестування, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній) у здійсненні фінансових інвестицій; формування ефективної системи захисту прав та інтересів вітчизняних та іноземних інвесторів; гармонізацію політики держави на фондовому ринку з іншими політичними сферами.

Формування ефективної системи інфраструктурного забезпечення ринку цінних паперів в Україні є необхідною умовою для забезпечення ефективності його функціонування, а також підвищення привабливості для інвесторів.

Крім того, враховуючи сучасні тенденції глобалізаційних процесів, що мають вплив на ринок цінних паперів України, необхідно шукати шляхи перебудови останнього та спрямування його на реалізацію завдань інвестиційно-інноваційної сфери політики держави.

Щодо цього політика має бути зосереджена на такому:

- роз'ясненні потенційних можливостей, налагодженні тісного співробітництва в рамках міжнародних організацій з метою створення позитивного іміджу українського фондового ринку серед зарубіжних та вітчизняних інвесторів;

- чіткому визначенні прав та обов'язків емітентів та інвесторів, підвищенні вимог до корпоративного управління, узгодженні законодавства відповідно до міжнародних норм та сучасних вимог розвитку капіталу в Україні;

- лібералізації валютного регулювання з метою доступу вітчизняних підприємств до міжнародних ринків капіталу та спрощенні доступу до внутрішнього ринку зарубіжних інвесторів;

- розширенні кількості фінансових інструментів, доступних для інвесторів, повноцінному впровадженні в обіг похідних цінних паперів;

- розбудові національної депозитарно-клірингової системи, створенні єдиного центрального депозитарію корпоративних цінних паперів, вдосконаленні обліку прав власності на цінні папери, запровадженні міжнародних стандартів обліку прав власності на цінні папери та розвитку системи обігу цінних паперів та деривативів, спрощенні процедури проведення розрахунків за угодами з цінними паперами за участю нерезидентів;

- запровадженні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку з метою забезпечення прозорості фондового ринку та підвищенні при вавливості вітчизняних емітентів серед іноземних інвесторів;

- змінненні механізму приватизації акцій підприємств, що перебувають у державній власності, з першочерговим продажем через організовану біржу невеликих пакетів акцій з метою оцінки реальної ринкової вартості підприємства та створенні умов для зростання його капіталізації;

- погодженні нормативної бази та регулювання ринку фінансових послуг відповідно до світових стандартів;

- здійсненні емісії державних боргових цінних паперів, зокрема муніципального рівня, для роздрібного продажу, з цільовим спрямуванням коштів на розвиток;

- концентрації торгівлі цінними паперами на організованому ринку, діяльність якого відповідає міжнародним стандартам.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Юридична особа, яка користується, але не володіє біржовим брокерським місцем терміном не менше одного року — це:

- 1) дилер;
- 2) асоційований член фондової біржі;
- 3) організація-посередник;
- 4) вірної відповіді немає.

2. Купівля цінного паперу за обумовленою ціною здійснюється у вигляді ... наказу.

- 1) ринкового;
- 2) лімітного;
- 3) стоп;
- 4) вірної відповіді немає.

3. Визначити вид наказу на купівлю-продаж визначеного найменування цінного паперу брокерам:

1) за найбільш вигідною ціною на момент отримання цього наказу	A. ринковий
2) за обумовленою або більш вигідною ціною	B. лімітний
3) на той момент, коли ціна на ринку досягне обумовленого рівня	C. стоп

4. Які види діяльності можуть здійснювати торговці цінними паперами?

- 1) діяльність з управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність, діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- 2) брокерську, дилерську, андеррайтинг, діяльність з управління цінними паперами;
- 3) розміщення емітентом власних цінних паперів, викуп емітентом власних цінних паперів, проведення юридичними особами та фізичними особами — підприємцями розрахунків з використанням векселів та/або заставних.

4. Що таке знерухомлення?

- 1) переведення цінних паперів, випущених у документарній формі, в бездокументарну;
- 2) сукупність процедур з вилучення цінних паперів з реєстру організатора торгівлі;
- 3) послідовність дій емітента щодо забезпечення неможливості переміщення належних йому цінних паперів;
- 4) вірної відповіді немає.

5. Саморегульована організація набуває цього статусу з моменту:

- 1) її реєстрації у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням цієї саморегульованої організації;
- 2) внесення Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку цієї організації до переліку саморегульованих організацій;
- 3) реєстрації Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг;
- 4) реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

6. Учасниками фондового ринку є:

- 1) торговці цінними паперами та суб'єкти господарювання;
- 2) емітенти, інвестори, саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку;
- 3) брокери, дилери, андеррайтери;
- 4) саморегульовані організації та професійні учасники фондового ринку.

7. Фондова біржа створюється для:

- 1) зосередження попиту та пропозиції цінних паперів, сприяння формування їх біржового курсу;
- 2) з метою отримання прибутку;
- 3) надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів;
- 4) вірної відповіді немає.

8. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку підзвітна:

- 1) Верховній Раді України;
- 2) Кабінету Міністрів України;
- 3) Президенту України;
- 4) Кабінету Міністрів України та Президенту України.

9. Акції закритих акціонерних товариств розповсюджуються:

- 1) між засновниками, а також можуть розповсюджуватися шляхом підписки;
- 2) шляхом підписки та купівлі-продажу на біржах;
- 3) між засновниками, не можуть купуватися та продаватися на біржі;
- 4) між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

10. Який документ засвідчує право власності на цінні передплати, випущені у бездокументарній формі?

- 1) виписка з реєстру власників іменних цінних паперів;
- 2) виписка з рахунка у цінних паперах;
- 3) сертифікат цінних паперів у бездокументарній формі;
- 4) вірної відповіді немає.

Рівень II

11. Коротка характеристика діяльності фондових бірж світу.
12. Український фондовий ринок, порівняно з іншими ринками, що розвиваються.
13. Державне регулювання послуг фондових бірж.
14. Дати характеристику правового положення фондової біржі.

15. Державна концепція розвитку фондових бірж і саморегулювних організацій.
16. Основні законодавчі та нормативно-правові акти.
17. Суб'єкти та об'єкти фондової біржі.
18. Спеціальні вимоги до організації діяльності фондових бірж (специфіка, обмеження, заборона).
19. Особливі умови припинення діяльності фондової біржі.
20. Вимоги до цінних паперів та угод на фондовій біржі. Формування біржового курсу. Інші вимоги. Обмеження і заборона.
21. Оплата послуг фондових бірж. Політика формування цін. Взаємозв'язок ціни від якості та терміновості.
22. Проблемні питання розвитку та становлення сфери послуг фондових бірж.
23. Юридичні аспекти розвитку. Інформаційне забезпечення. Інфраструктура.
24. Загальна характеристика послуг фондових бірж.
25. Перелік цінних паперів, які допускаються до котирування на фондовій біржі.
26. Умови допуску цінних паперів на фондовій біржі.
27. Процедура, умови та порядок проходження допуску у відділенні неофіційного котирування.
28. Умови та порядок переведення цінних паперів з одного відділення котирування до іншого.
29. Умови та порядок вилучення цінних паперів з котирування.
30. Порядок реєстрації та оформлення біржових угод.
31. Допуск, реєстрація та акредитація брокерської контори.
32. Особливості продажу на фондових біржах пакетів акцій, що належать державі.
33. Рішення і порядок підготовки документів.
34. Допуск акцій до обігу та котирування на біржі.
35. Умови участі у біржових торгах.
36. Підготовка до проведення біржових торгів.
37. Визначення початкової ціни акцій.
38. Оформлення замовлень.
39. Порядок проведення торгів.
40. Розрахунки за придбані акції. Оформлення переліку нових власників акцій.
41. Особливості торгівлі похідними цінними паперами: опціони, ф'ючерси, варанти.
42. Особливості торгівлі ф'ючерсами, опціонами та варантами.
43. Визначення вартості і дохідності похідних цінних паперів.
44. Визначення дохідності опціонів. Визначення дохідності ф'ючерсів.

**ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПОТОЧНОГО
ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ**

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 15, 18, 22, 37
Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 14, 17, 21, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 16, 20, 25, 39
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 26, 30, 36, 43
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
I р.	2, 3, 4, 8, 9
II р.	17, 21, 28, 38, 40
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
I р.	6, 10, 1, 5, 7
II р.	18, 22, 30, 34, 42

Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
I р.	7, 5, 2, 9, 3
II р.	16, 21, 24, 33, 36
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
I р.	2, 7, 4, 9, 3
II р.	20, 28, 36, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	12, 20, 29, 37, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
I р.	3, 5, 7, 9, 10
II р.	15, 27, 33, 40, 44
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	24, 14, 17, 21, 28
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
I р.	2, 5, 7, 9, 3
II р.	13, 18, 22, 27, 33
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
I р.	1, 4, 6, 10, 8
II р.	11, 21, 24, 28, 31
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
I р.	3, 7, 4, 9, 2
II р.	12, 20, 25, 29, 41
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
I р.	7, 6, 10, 1, 5
II р.	19, 26, 36, 42, 43

ЛІТЕРАТУРА: 53, 86, 88, 77, 78, 83, 81, 130, 127, 125, 142, 143, 144, 146, 247

Модуль 5

РИНОК СУПУТНІХ ТА ДОПОМІЖНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Тема 20

МІСЦЕ СФЕРИ ДОПОМІЖНИХ ТА СУПУТНІХ ПОСЛУГ В СТРУКТУРІ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1. *Послуги з антикризового управління.*
 - 1.1. *Сутність базових термінів та понять.*
 - 1.2. *Принципи та методи надання послуг з антикризового управління.*
 - 1.3. *Характеристика основних послуг з антикризового управління.*
 - 1.4. *Проблемні питання, існуючі суперечності та перспективи розвитку ринку послуг з антикризового управління в Україні.*
2. *Послуги аудиторських фірм.*
 - 2.1. *Сутність базових термінів та понять.*
 - 2.2. *Принципи та методи надання послуг аудиторських фірм.*
 - 2.3. *Характеристика основних послуг аудиторських фірм.*
 - 2.4. *Проблемні питання, існуючі суперечності та перспективи розвитку ринку послуг аудиторських фірм в Україні.*
3. *Послуги з оцінки майна.*
 - 3.1. *Сутність базових термінів та понять.*
 - 3.2. *Принципи та методи надання послуг з оцінки майна.*
 - 3.3. *Характеристика основних послуг з оцінки майна.*
 - 3.4. *Проблемні питання, існуючі суперечності та перспективи розвитку ринку послуг з оцінки майна в Україні.*
4. *Ринок консалтингових послуг.*
 - 4.1. *Сутність базових термінів та понять.*
 - 4.2. *Принципи та методи надання консалтингових послуг.*
 - 4.3. *Характеристика основних послуг з консалтингу.*
 - 4.4. *Проблемні питання, існуючі суперечності та перспективи розвитку ринку консалтингових послуг в Україні.*

1. ПОСЛУГИ З АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. СУТНІСТЬ БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Антикризові послуги — послуги у формі представницьких послуг, експертиз, консультацій, підготовки необхідних документів з питань проведення антикризового управління, порушення, провадження та припинення справи про банкрутство, діагностики кризового стану та загрози банкрутства, проведення санаційного аудиту, формування антикризової програми, розроблення та оцінювання антикризових заходів та інших видів економіко-правового забезпечення виведення підприємства з кризового стану.

Антикризове управління — спеціальна комплексна система управління, націлена на оперативне виявлення ознак кризи та створення відповідних умов для їх своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення банкрутства та запобігання його виникненню в майбутньому.

Банкрутство — визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Санація — система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника та задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів та капіталу і (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Арбітражний керуючий (керуючий санацією, розпорядник майна, ліквідатор) — фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали господарського суду.

Ліквідація — припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Мирова угода — домовленість між боржником і кредитором (групою кредиторів) про відстрочення та (або) розстрочення платежів або припинення зобов'язання за угодою сторін.

1.2. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАДАННЯ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ. ПРАВОВІДНОСИНИ ПРИ НАДАННІ ПОСЛУГ

Антикризове управління — це система подолання кризових явищ, яка складається з ряду підсистем відповідно до функціональних сфер підприємства: антикризовий операційний менеджмент; антикризове фінансове управління; антикризовий маркетинг; антикризове управління персоналом; антикризове організаційне управління.

Основні принципи антикризового управління

Функції антикризового управління:

1) *Цілевизначення* — відправним етапом антикризового управління є визначення системи цілей, які мають бути досягнені (виведення підприємства зі стану банкрутства; недопущення банкрутства підприємства; локалізація кризових явищ; фінансова стабілізація підприємства тощо).

2) *Планування* — передбачає розроблення стратегії та тактики досягнення встановлених цілей і завдань, складання планів і графіків реалізації окремих заходів антикризового управління, орієнтованих на досягнення визначеної мети та вжиття заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства.

3) *Організація* — забезпечує практичну реалізацію прийнятих планів з оздоровлення підприємства та виведення його зі стану кризи, тому необхідно документально оформити прийняття плану у вигляді наказу по підприємству, забезпечити ознайомлення з ним персоналу, довести конкретні завдання до виконавців і проводити систематичний контроль за перебігом їх виконання.

4) *Мотивація* — забезпечує використання мотиваційних регуляторів суб'єктів антикризового процесу, персоналу та власників підприємства, яке опинилося в кризовому стані; має поєднувати матеріальні (економічні) інтереси суб'єктів антикризового управління з моральними, психологічними мотивами.

5) *Контроль* — забезпечує перевірку відповідності функціонування підприємства встановленим показникам плану фінансового оздоровлення, передбачає розроблення стандартів його перебігу у вигляді певної системи показників, що дають змогу перевіряти результативність та ефективність заходів, своєчасно вносити зміни до розробленого плану.

Принципи антикризового управління об'єднуються у дві великі групи — системні та специфічні (див. рис. 20.1).

ПРИНЦИПИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ			
Системні принципи	Специфічні принципи		
Об'єктивності	принципи механізму антикризового управління	принципи процесу антикризового управління	принципи системи антикризового управління
Відповідності			
Основної ланки	спирання на антикризову свідомість; антикризової мотивації діяльності; упередження у вирішенні проблем; багатоваріантності розроблення антикризових процедур; реалістичності в оцінюванні ситуації	стратегічності; послідовності; своєчасності прийняття управлінських рішень; гнучкості, маневреності; оцінки	функціональної інтеграції; професіоналізму; відповідальності за наслідки прийнятих рішень; оптимального співвідношення централізму та децентралізму
Контролю			
Оптимальності			
Законності			
Комплексності			
Ефективності			

Рис. 20.1. Система принципів антикризового управління

Методологічним положенням антикризового управління є:

- Специфічність та особливість антикризового управління окремим підприємством;
- Системний підхід в антикризовому управлінні;
- Обмеження та вимоги антикризового управління;
- Врахування фактору часу в антикризовому управлінні;
- Стратегічність антикризового управління.

Антикризове управління базується на використанні усього потенціалу засобів і методів сучасного менеджменту з урахуванням ресурсних і часових обмежень антикризового процесу. *Основним етапом (складовою) процесу антикризового управління є діагностика кризи* розвитку суб'єкта підприємницької діяльності.

Антикризове фінансове управління підприємством слід розглядати в двох аспектах:

по-перше, це комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, оцінка ймовірності банкрутства, управління ризиками (виявлення, оцінка та нейтралізація), впровадження системи попереджувальних заходів;

по-друге, це система управління фінансами, спрямована на виведення підприємства з кризи, в тому числі шляхом проведення санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання.

Під антикризовим управлінням фінансами слід розуміти особливий режим виконання функцій фінансового менеджменту, який полягає в організації фінансової роботи на підприємстві із врахуванням необхідності профілактики та нейтралізації фінансової кризи.

Головне завдання антикризового фінансового менеджменту полягає в ефективному використанні фінансового механізму з метою запобігання банкрутству та забезпеченні фінансового оздоровлення підприємства.

Фази антикризового управління фінансами:

- діагностика наявних проблем;
- загальне формулювання цілей та розробка антикризової стратегії;
- оперативне планування;
- прийняття рішення та реалізація планів;
- внутрішній та зовнішній контроль;
- рапортування (рекомендації щодо корекції планів та діяльності).

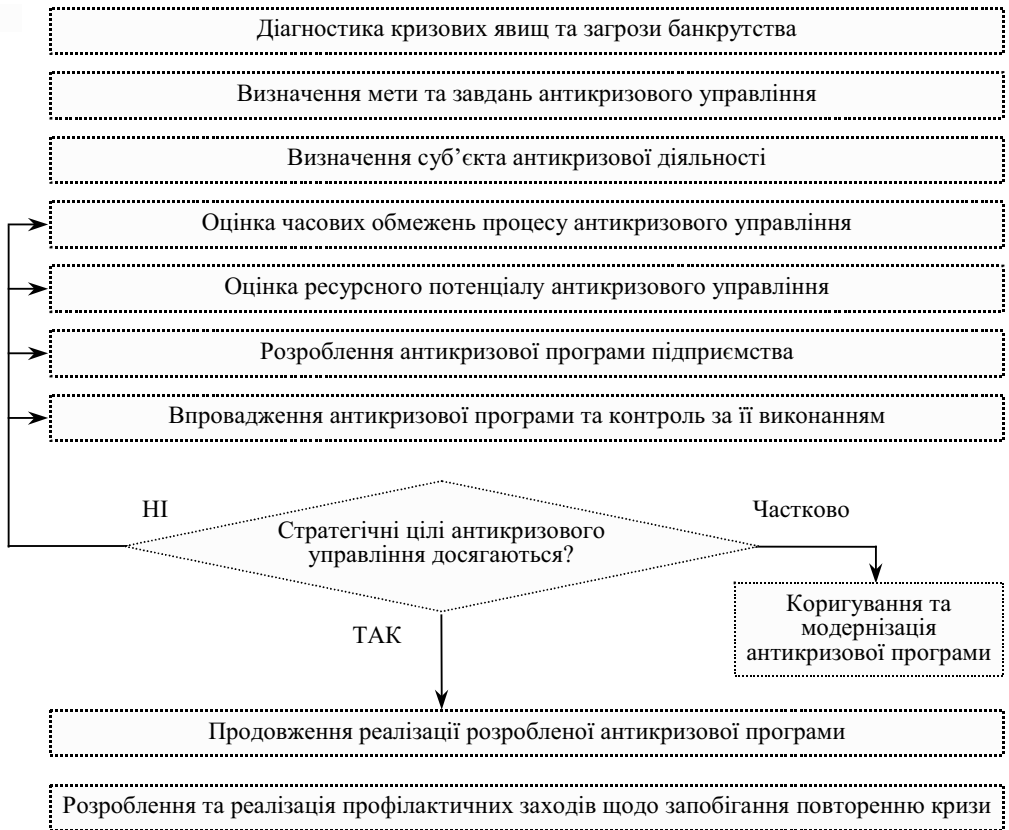

Рис. 20.2. Концептуальна модель процесу антикризового управління підприємством

З інституційної точки зору, до антикризового менеджменту належать всі фізичні та юридичні особи, які уповноважені власниками суб'єкта господарювання чи законом здійснювати планування, реалізацію та контроль цілей, стратегії та заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризи. На відміну від звичайного фінансового менеджменту, функції антикризового фінансового менеджменту можуть виконувати як штатні працівники підприємства, так і фахівці, залучені ззовні на тимчасовій основі.

До інституцій та осіб, які для виконання функцій антикризового менеджменту залучаються (чи призначаються) ззовні, належать:

- ◆ керуючі санацією (призначаються за рішенням господарського суду);
- ◆ представники банківських установ чи інших кредиторів у рамках заходів щодо супроводження проблемних кредитів, у тому числі консорціумних;
- ◆ контролюючі органи, наприклад, податкові;
- ◆ тимчасова адміністрація, яка призначається НБУ з метою фінансового оздоровлення банку у разі істотної загрози його платоспроможності;
- ◆ аудитори, незалежні експерти, консультанти.

Вибір інституцій, які здійснюватимуть антикризові функції залежить від конкретних умов прийняття рішення щодо переведення підприємства на режим антикризового управління. Передусім це залежить від того, в судовому чи в досудовому порядку реалізовуватимуться антикризові заходи, від виду діяльності суб'єкта господарювання, а також від ініціаторів фінансового оздоровлення.

1.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОСЛУГ З АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Розроблення та здійснення системи послуг з антикризового управління виконують: фінансові та економічні служби підприємства; представники потенційного санатора або інвестора; незалежні аудиторські або консалтингові фірми.

Необхідність залучення зовнішніх консультантів під час виконання робіт з антикризового управління зумовлена такими основними чинниками:

- потребою в сучасних і відповідних знаннях, досвіді та умінні виконувати такі види робіт;
- економією робочого часу, ресурсів і затрат;
- потребою в об'єктивності, ліквідності відповідних дій і законності проведення такої роботи;
- перенесенням відповідальності на виконавця;
- потребою для санатора, інвестора або потенційного партнера в незалежному аудиті, експертизі або розробленні заходів і планів;
- умінням своєчасно формувати необхідну високоєфективну команду фахівців залежно від об'єктивного аналізу і прихованих причин кризового стану.

Санація підприємств. Проведення санації підприємств є головною і найбільш ефективною послугою в системі антикризового управління.

Санація може відбуватися шляхом злиття підприємства, яке перебуває на межі банкрутства, з потужнішою компанією; випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборгованості в довгострокову; повної або часткової купівлі акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства. Однак попередження банкрутства ще не означає оздоровлення та повного виходу підприємства з фінансової кризи.

Новий Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» розрізняє поняття «санація» та «досудова санація».

Досудова санація — система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, здійснюваних власником, інвестором з метою запобігти його ліквідації, вдавшись до реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів у межах чинного законодавства до початку порушення справи про банкрутство.

Рішення про проведення санації може прийматися у випадках:

1. З ініціативи суб'єкта господарювання, який перебуває в кризі, — якщо існує загроза неплатоспроможності та оголошення його банкрутом в недалекому майбутньому.
2. Після того, як боржник з власної ініціативи звернувся до господарського суду із заявою про порушення справи про своє банкрутство (якщо підприємство стало фінансово неспроможним або існує реальна загроза такої неспроможності). Одночасно з поданням заяви боржник має подати до господарського суду план санації та (або) проект мирової угоди.
3. По закінченні місячного терміну з моменту опублікування в офіційному друкованому органі оголошення про порушення справи про банкрутство підприємства — якщо надійшли пропозиції від фізичних чи юридичних осіб, які бажають подати акцептовані комітетом кредиторів та господарським судом пропозиції щодо санації (реорганізації) неспроможного підприємства.
4. З ініціативи фінансово-кредитної установи згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність».
5. З ініціативи заставодержателя цілісного майнового комплексу підприємства у разі невиконання зобов'язань, забезпечених іпотекою цілісного майнового комплексу підприємства. Заставодержатель має право здійснити передбачені договором заходи щодо оздоровлення фінансового стану боржника.
6. З ініціативи Державного органу з питань банкрутства, якщо йдеться про державні підприємства.
7. З ініціативи Національного банку України — якщо йдеться про фінансове оздоровлення комерційного банку.

До основних заходів санації належать:

- фінансово-економічні — джерелами фінансування санації можуть бути кошти, залучені на умовах позики або власності, на поворотній або безповоротній основі;
- організаційно-правові — спрямовані на вдосконалення організаційної структури підприємства, організаційно-правових форм бізнесу, підвищення якості менеджменту, звільнення підприємства від непродуктивних виробничих структур тощо;
- виробничо-технічні — пов'язані з модернізацією та оновленням виробничих фондів, з підвищенням ритмічності виробництва, скороченням технологічного часу, поліпшенням якості продукції та зниженням її собівартості, вдосконаленням асортименту продукції, що випускається, пошуком та мобілізацією санаційних резервів у сфері виробництва;
- соціальні — слід вести помірковану політику звільнення у взаємозв'язку з реалізацією соціального плану проекту санації. Тут можуть бути передбачені такі заходи, як створення та фінансування системи перепідготовки кадрів, пошук і пропозиція альтернативних робочих місць, додаткові виплати з безробіття, надання звільненим працівникам позик тощо.

Укрупнення	<i>Приєднання</i> означає припинення діяльності одного підприємства як юридичної особи та передача належних йому активів та пасивів (майнових прав та зобов'язань) до іншого підприємства (правонаступника)	<i>Злиття</i> — об'єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи), у результаті якого власники (акціонери) підприємств, що об'єднуються, здійснюватимуть контроль над усіма чистими активами об'єднаних підприємств з метою досягнення подальшого спільного розподілу ризиків і вигід від об'єднання	<i>Поглинання (Аквізиція)</i> — це купка корпоративних прав підприємства, у результаті чого покупець набуває контролю над чистими активами та діяльністю такого підприємства. В результаті класичної операції аквізиції підприємство — об'єкт поглинання зберігає статус юридичної особи, існуючу правову форму організації бізнесу, однак змінюються суб'єкти контролю над ним, тобто власники, які контролюють підприємство
Подрібнення	<i>Поділ</i> — це спосіб реорганізації, за якого одна юридична особа припиняє свою діяльність, а на її базі створюється кілька нових підприємств, оформлених у вигляді самостійних юридичних осіб		<i>Виділення</i> — виділення зі складу діючого підприємства одного або кількох структурних підрозділів, а також на базі структурної одиниці діючих об'єднань, що стають самостійними юридичними особами, за рішенням їх трудових колективів, за згоди власників або уповноваженого ними органу
Без змін розмірів	<i>Перетворення</i> — спосіб реорганізації, що передбачає зміну форми власності або організаційно-правової форми юридичної особи без припинення господарської діяльності підприємства. При перетворенні одного підприємства на інше до підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права та обов'язки колишнього підприємства		

Рис. 20.3. Напрямки та види реорганізації

Реорганізація — це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником.

Основні причини реорганізації:

- розширення або згортання діяльності підприємства, його розмірів;
- необхідність фінансової санації;
- необхідність зміни повноти відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства;
- диверсифікація діяльності;
- податкові мотиви;
- необхідність збільшення власного капіталу.

За формальними ознаками розрізняють такі три напрямки реорганізації:

- 1) спрямована на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання);
- 2) спрямована на подрібнення підприємства (поділ, виділення);
- 3) без змін розмірів підприємства (перетворення).

Перед здійсненням реорганізації необхідно провести поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємств, що потребують реорганізації, та оцінити їх ринкову вартість. Стрижневим документом, який складається під час реорганізації підприємств, є передатний або роздільний баланс (передатний складається у разі злиття чи приєднання підприємств, роздільний — при поділі чи виділенні).

1.4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ІСНЮЧІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ З АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Позитивно оцінюючи Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», не можна не звернути уваги на очевидні його вади, зокрема недостатню урегульованість матеріальної зацікавленості господарських керуючих і деякі інші недоречності, як, наприклад, проблему публікації оголошень про підприємства, щодо яких порушено справу про банкрутство в засобах масової інформації та системі Інтернет.

Комплексне застосування та доопрацювання нормативно-правової бази з питань банкрутства забезпечать досягнення таких результатів:

- застосування процедур банкрутства прискорить відродження виробництва, забезпечить робочі місця за конкретними підприємствами і регіонами;
- застосування процедур санації та ліквідації боржників прискорить появу реальних ефективних власників;
- розширення кола учасників господарських процесів, формування та користування єдиною базою даних про підприємства-банкрути забезпечить прозорість та більший контроль цих процесів, а також докорінно змінить ситуацію щодо недопущення суб'єктивних помилок під час підготовки і прийняття рішень;
- користування єдиною базою даних про підприємства-банкрути дасть змогу оперативно аналізувати процеси банкрутства і на основі тенденцій готувати зміни до нормативно-правової бази, виробляти пропозиції щодо програм дій на макро- та мікроекономічному рівнях.

Незначна активність ринку промислової нерухомості та основних засобів призводить до продажу активів підприємств-боржників за неадекватними цінами. Тому сьогодні найбільш ефективними для кредиторів, власників і підприємств-банкрутів є процедури відновлення платоспроможності та їх продаж стратегічному інвестору як цілісного майнового комплексу.

Діяльність держави повинна бути спрямована не лише на правомірне здійснення процедури банкрутства підприємства, а й на відновлення його платоспроможності. Тому значної уваги потребує участь держави в антикризовому управлінні збиткових підприємств.

Заходи держави в цьому аспекті можуть бути такими:

1. Необхідно встановити на певний термін режим пільгового антикризового кредитування для стимулювання нарощення обсягів виробництва та реалізації продукції для підприємств, що зобов'язуються збільшити ці обсяги без збільшення ціни на продукцію. Пільгові ставки за користування антикризовими кредитами повинні встановлюватися для ряду підприємств, що потребують державної підтримки, у певному відношенні до облікової ставки НБУ.

2. Слід обмежити використання антикризових кредитів для підприємств — потенційних банкрутів, діяльність яких не є важливою для досягнення стратегічних цілей держави.

3. Потрібно встановити черговість надання антикризових кредитів залежно від стадії фінансової кризи, в якій опинилося підприємство, її глибини, потреби в державній підтримці, а також стратегічного значення для економіки держави.

У разі порушення умов договору комерційні банки зобов'язані зупинити його дію на пільгових умовах та продовжити її за діючою ставкою рефінансування, встановленою НБУ. При подальшому невиконанні умов договору та у випадку нездатності підприємств

тва обслуговувати борг по антикризовому кредиту щодо підприємства необхідно застосувати режим спрощеної санації відповідно до законодавства України. З початку антикризового кредитування потрібно заборонити збільшення розміру дотацій збитковим підприємствам.

Розвиток кризових явищ у діяльності підприємств потребує створення державних механізмів регулювання антикризового управління, якими є інститути банкрутства. *Інститут банкрутства* — це державний механізм вирішення питання про долю підприємства: припинення господарської діяльності та примусового продажу майна боржника для розрахунку за його зобов'язаннями або надання можливостей і державної підтримки процесу його санації.

Основними цілями інституту банкрутства можуть бути:

- 1) Стимулювання розвитку підприємництва і зростання ефективності економіки.
- 2) Контролювання господарських відносин між окремими суб'єктами ринку, забезпечення рівності прав, обов'язків і відповідальності.
- 3) Очищення ринку від недієздатних учасників.
- 4) Справедливий розподіл грошових коштів, отриманих від продажу майна банкрута, між його кредиторами.
- 5) Створення умов для відродження бізнесу у випадку доцільності і бажання власників підприємства.

Головною проблемою розвитку антикризових послуг в Україні є невеликий попит на них, адже національна українська ментальність перемагає здоровий глузд — сьогодні вітчизняні підприємці ще не розуміють вагомого значення превентивних антикризових заходів, забувають, що подолати кризові явища набагато простіше, якщо в компанії велась антикризова діагностика. При цьому експерти довели, що заходи, цілі та критерії ефективності антикризового управління суттєво відрізняються від цілей та заходів, що застосовуються при діяльності підприємства у нормальних умовах.

Звичайно, набагато вигідніше та економічно доцільніше здійснити реорганізацію підприємства чи перевести його активи на інше підприємство, хоч це і протизаконно. Сьогодні в Україні немає спеціалізованих компаній, що надають лише послуги з антикризового управління, а діючі консалтингові фірми не в змозі повноцінно вирішити кризові бізнес-ситуації. Крім того, рішення про залучення зовнішніх професіоналів у сфері антикризового управління власники підприємства зазвичай приймають дуже пізно, побоюючись розголосу інформації та втрати лівовою частки клієнтів. При цьому доведено, що найбільш результативним буде антикризове управління при залученні саме зовнішніх спеціалістів та при повному розкритті їм інформації.

Найбільш часто причиною кризових явищ на підприємстві є неефективна кадрова політика та непрозора структура акціонерного капіталу підприємства, неефективний фінансовий менеджмент та довготермінові незавершені судові тяганини, що ведуть більшість великих бізнесових структур. Найважче подолати кризу, що виникла в наслідок протидії з боку владних структур та конкурентів, що мають «зв'язки у верхах». Крім того, антикризові менеджери сьогодні є незахищеними з боку законодавства та судової системи.

2. ПОСЛУГИ АУДИТОРСЬКИХ ФІРМ

2.1. СУТНІСТЬ БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Аудитор — фахівець, який має сертифікат аудитора і здійснює свою діяльність у штаті аудиторської фірми або індивідуально.

Аудиторська діяльність — діяльність, що включає організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) і надання інших аудиторських послуг.

Аудиторська фірма — організація, яка має свідоцтво про включення до реєстру суб'єктів аудиторської діяльності, що дає їй право здійснення аудиторської діяльності на території України і займається виключно наданням аудиторських послуг.

Аудит — перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Аудиторська палата України — установа, що здійснює сертифікацію і ліцензування суб'єктів, які мають намір займатися аудиторською діяльністю, затверджує програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту, веде реєстр суб'єктів аудиторської діяльності в Україні.

Аудиторські послуги — послуги у формі аудиту та пов'язаних з ними експертиз, консультацій з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб.

Аудиторський висновок — офіційний документ, засвідчений підписом і печаткою аудитора (аудиторської фірми), який складається відповідно до вимог Національних нормативів аудиту або інших спеціальних вимог, визначених у законодавчому порядку, за наслідками проведення аудиту, супутніх аудиторських послуг і містить або результати перевірки, або думку перевіряючого про відповідність предмета перевірки чинному законодавству, внутрішнім правилам і встановленим стандартам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності.

Діючий аудитор — юридична особа (аудиторська фірма) або фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності, яка отримала від Аудиторської палати України свідоцтво про внесення її до Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності в Україні, термін дії якого не вичерпаний, що не склала своїх повноважень і зобов'язань перед клієнтом у виконанні договору на надання аудиторських послуг.

Зовнішній аудит — це перевірка, що здійснюється незалежними висококваліфікованими фахівцями в галузі аудиту, контролю та аналізу фінансово-господарської діяльності на підставі наявності відповідного сертифіката на право здійснення аудиторської діяльності.

2.2. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАДАННЯ ПОСЛУГ АУДИТОРСЬКИХ ФІРМ

Метою проведення аудиту є складання аудиторського висновку про фінансовий стан об'єкта, який перевіряється.

Основні завдання	Функціональні завдання
<ul style="list-style-type: none"> • збирання достовірної вихідної інформації про господарсько-фінансову діяльність суб'єкта; • формування на цій основі висновків про його реальний фінансовий стан 	<ul style="list-style-type: none"> • коригування — надання рекомендації щодо виправлення викривлених помилок за результатами проведеного аудиту на прохання клієнта; • оперативного контролю — проведення систематичного аудиту безпосередньо в процесі діяльності суб'єкта для попередження помилок та/або вибору оптимальних варіантів рішень; • стратегічне завдання — пропозиція та обґрунтування оптимальної стратегії й перспективної програми розвитку будь-якого аспекту або діяльності загалом відповідно до прогнозованих обставин на основі даних, отриманих у процесі аудиту

Рис. 20.4. Система завдань аудиту

Основні тактичні завдання аудиторської перевірки

- визначення реального фінансового стану підприємства;
- встановлення відповідності чинному законодавству ведення бухгалтерського обліку та відображення в обліку господарських операцій підприємства;
- оптимізація ведення бухгалтерського обліку та оподаткування підприємства;

- визначення повноти та своєчасності перерахування податків та обов'язкових платежів;
 - надання розширених рекомендацій щодо покращення стану фінансово-господарської діяльності підприємства;
 - трансформація фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів і принципів бухгалтерського обліку;
 - юридичне оформлення господарської діяльності підприємства.
- Основні вимоги (принципи), які регулюють аудиторську діяльність, поділяються на дві основні групи: етичні та методологічні.*

<p>Етичні професійні вимоги:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ незалежність; ➤ об'єктивність; ➤ компетентність; ➤ конфіденційність; ➤ доброзичливість 	<p>Методологічні вимоги аудиту:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обґрунтованість оцінки значущості аудиторських доказів; • доцільність вибору методики і техніки аудиту, визначення критеріїв суттєвості й достовірності; • аналіз інформації та формування висновків; • відповідальність за зроблений висновок; • дотримання порядку документального оформлення; • взаємодія аудиторів; повне інформування клієнта; • контроль якості роботи аудитора
--	--

Рис. 20.5. Принципи здійснення аудиторських послуг

Національні нормативи аудиту (ННА) регламентують методологію та правила практичної аудиторської діяльності з надання аудиторських послуг, які може здійснювати аудитор (аудиторська фірма) відповідно до вимог чинного законодавства. Національні нормативи аудиту умовно поділяють на три групи: загальні стандарти, робочі стандарти та стандарти аудиторської звітності.

Метод аудиту — сукупність прийомів, за допомогою яких оцінюється стан об'єктів що підлягають аудиторському дослідженню.

До **основних методів надання аудиторських послуг** належать:

✓ **перевірка** — перевірка кількісного та якісного стану об'єктів шляхом обстеження, огляду, обмірювання, перерахунку, зважування, лабораторного аналізу та інших способів перевірки фактичного стану активів, а також перевірка документів і записів;

Загальні стандарти	Робочі стандарти	Стандарти аудиторської звітності
<p>Аудиторська перевірка повинна виконуватись особою (особами), яка має необхідну академічну і технічну підготовку як аудитор.</p> <p>Аудитор повинен бути неупередженим, незалежним від об'єкта перевірки.</p> <p>Виконуючи процедури перевірки і готуючи аудиторські звіти, аудитори повинні відповідально ставитися до роботи, яку вони виконують</p>	<p>Робота має бути належним чином спланована, за нею повинен здійснюватись відповідний нагляд з боку керівництва аудиторської фірми. Аудитор повинен бути достатньо обізнаним у структурі внутрішнього контролю, щоб спланувати проведення аудиту і визначити характер і необхідну кількість тестових перевірок, які необхідно виконати</p>	<p>Аудиторський звіт повинен визначити, чи відповідає фінансова звітність загальноприйнятим принципам, вказати на причини, з яких не були дотримані ці принципи у поточному звітному періоді, якщо у попередніх звітних періодах такі принципи дотримувалися.</p> <p>В аудиторському звіті має бути висловлена думка аудиторів щодо фінансової звітності загалом, або зазначено, що ця думка висловлена бути не може</p>

Рис. 20.6. Система нормативів аудиту

✓ *аналіз* — комплексне вивчення фінансового стану суб'єкта господарювання та ефективності управління активами з метою оцінки досягнутих результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними бухгалтерського обліку, фінансової, податкової і статистичної звітності, звітності про виконання фінансового плану тощо;

✓ *пояснення* — полягає в одержанні письмової відповіді від посадових осіб суб'єкту господарювання на поставлені державним аудитором запитання;

✓ *анкетування* — отримання необхідної для проведення аудиту інформації від посадових осіб суб'єкту користування, або осіб, які є користувачами товарів, робіт та послуг суб'єкту господарювання, шляхом застосування анкет;

✓ *звірка* — полягає у письмовому підтвердженні третіми особами точності інформації (наприклад, підтвердження розміру дебіторської заборгованості), яка може бути проведена шляхом зустрічної звірки, або шляхом письмового запиту;

✓ *обстеження* — дає можливість одержати загальну характеристику можливостей суб'єкта господарювання на підставі візуального огляду;

✓ *тестування* — полягає у формулюванні переліку питань для оцінки об'єкта дослідження за відповідями, на які встановлюються фактори ризику та надається оцінка відповідності (наприклад, тест на відповідність внутрішнього контролю встановленим нормам);

✓ *експертиза* — здійснюється із залученням фахівців вузької спеціалізації (наприклад, спеціаліст зі шляхового будівництва, технолог).

2.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОСЛУГ АУДИТОРСЬКИХ ФІРМ

Метою аудиту фінансової звітності є висновок аудитора про те, чи відповідає фінансова звітність в усіх суттєвих аспектах інструкціям, які регламентують порядок підготовки і представлення фінансових звітів.

Роботи і послуги, які включає в себе аудиторська діяльність (ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність»):

- організаційне та методичне забезпечення аудиту;
- практичне виконання аудиторських перевірок;
- надання інших аудиторських послуг.

Аудит — це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам.

Аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення.

Процес аудиту складається з чотирьох етапів:

- ◆ підготовка до аудиту;
- ◆ детальне вивчення об'єкта аудиту та складання програми аудиту;
- ◆ перевірка факторів ризику;
- ◆ формування висновків за результатами аудиту та підготовка аудиторського звіту.

Види аудиту:

• *обов'язковий аудит* — підтвердження достовірності та повноти річного балансу, перевірка фінансового стану засновників, державних підприємств при здачі в оренду цілісних майнових комплексів, приватизації та ін., порушення питання про визначення неплатоспроможним або банкрутом та у інших випадках, передбачених чинним законодавством);

• *добровільний аудит* — за вимогою чи бажанням власників (учасників) та акціонерів підприємств будь-якої форми власності) та інших користувачів фінансової звітності, у тому числі оглядові перевірки;

• *тематичний аудит* — для підтвердження достовірності обліку та відображення у звітності окремих аспектів діяльності підприємства, наприклад, обліку товарно-матеріальних

цінностей або розрахунків з дебіторами та кредиторами, правильності розрахунку та сплати податків — податковий аудит;

- *при реорганізації, ліквідації, банкрутстві підприємств* — для підтвердження дійсної чистої вартості активів та зобов'язань підприємства;

- *аудит платоспроможності і фінансового стану партнерів і клієнтів* — для банків при видачі кредитів, для всіх підприємств, що бажають впевнитися в «надійності» свого потенційного партнера;

- *міжнародний аудит* — для іноземних інвесторів, для виходу на зовнішні фінансові ринки.

Більшість споживачів фінансової звітності, що підтверджується аудитором, використовує її як основне джерело отримання доказової інформації про бізнес підприємства, оскільки вона не має практичної можливості отримати потрібну додаткову докладнішу інформацію.

Під час остаточного формулювання аудиторського висновку аудитор отримує аудиторські докази, що дають йому змогу виробити остаточну думку, яка буде покладена в основу аудиторського висновку.

Суттєві послуг аудиту. Надаються сертифікованими аудиторами, а також бухгалтерами, які мають відповідну вищу освіту. До них належать:

- ♦ *оглядові (експрес) перевірки* — завданням є встановити негативні факти, на підставі яких аудитор дійшов висновку, що інформація, отримана згідно вимог прийнятої облікової політики, неправдиво висвітлюється. Все негативне, що потрапляє в коло зору аудитора, розцінюється ним як таке, що фінансова звітність в усіх суттєвих аспектах не складена відповідно до встановлених правил її підготовки. Під час оглядової перевірки аудитор надає гарантію того, що перевірена інформація є вільною від суттєвих помилок;

- ♦ *операційні перевірки* — перевірка з окремих питань з метою задоволення інтересів клієнта щодо дослідження інформації з окремих питань. Для процедур операційної перевірки гарантування відсутнє, користувачі звітності оцінюють самостійно процедури і речі, про які звітує аудитор, і роблять особисті висновки з результатів роботи аудиторів.

Компіляція (трансформація) бухгалтерського обліку. Користувачі інформації очікують отримати бухгалтерські послуги, за яких здійснюється трансформація обліку і звітності юридичних осіб України за іншими, ніж в Україні, правилами; аудиторська гарантія у звіті бухгалтерів відсутня. Під час здійснення процедур трансформації обліку за іншими обліковими стандартами бухгалтер залучається до проведення бухгалтерських послуг, що на відміну від аудиторських, пов'язане з такими речами, як збереження, класифікація і підсумок фінансової інформації. У цьому разі не вимагається отримання аудиторських доказів щодо цієї інформації.

Інші аудиторські послуги:

1. Консультації третіх осіб з питань: бухгалтерського та податкового обліку; складання фінансової (бухгалтерської) звітності; оподаткування; аналізу фінансово-господарської діяльності; економіко-правового забезпечення господарської діяльності; економічної та правової безпеки.

2. Експертизи з питань підприємницької діяльності.

3. Представництво інтересів клієнта (замовника) перед третіми юридичними особами та в суді за його дорученням з питань економіко-правового забезпечення діяльності клієнта (замовника).

4. Видавництво та розповсюдження методичної (інформаційної) літератури з питань теорії та практики обліку, оподаткування, аудиту, аналізу, фінансів, правового забезпечення господарської діяльності в Україні.

5. Проведення семінарів і курсів з питань обліку, аудиту, оподаткування, аналізу та економіко-правового забезпечення господарської діяльності.

6. Оцінка майна.

7. Розроблення, впровадження, супроводження бухгалтерських продуктів на ПЕОМ (в електронних системах обробки даних).

8. Ведення за третіх юридичних і фізичних осіб бухгалтерського та податкового обліку, складання фінансової (бухгалтерської) звітності та декларацій про доходи.

2.4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ІСНУЮЧІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ АУДИТОРСЬКИХ ФІРМ В УКРАЇНІ

Від початку 90-х років аудит в Україні посів важливе місце у сфері фінансового контролю за діяльністю суб'єктів господарювання. Це мало значення в умовах становлення законодавчої і нормативної бази, реформування власності і системи оподаткування.

Задоволення попиту на аудиторські послуги в Україні ще далеке від свого насичення, оскільки, за оцінками фахівців, на кожного аудитора, який має сертифікат, припадає близько 70 суб'єктів господарювання. Сьогодні в Україні є близько 3000 сертифікованих аудиторів за потреби близько 10 000. При цьому їх регіональний розподіл є непропорційним — на Київ та Київську область припадає понад 40 % всіх сертифікованих аудиторів, що створює додаткову проблему для розвитку ринку аудиторських послуг. Звичайно, попит на ці послуги в столиці є досить високим, порівняно з іншими регіонами, проте не достатньою мірою. На деякі області припадає менше 1 % зареєстрованих аудиторів — це Волинська, Чернівецька, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська та Кіровоградська області. Регіони залишаються зовсім не забезпеченими відповідними кваліфікаційними кадрами в цій сфері та змушені залучати київських професіоналів, що значно підвищує вартість аудиторських послуг.

Лише в Києві та Київській області спостерігається боротьба за клієнта, адже пропозиція є значно вищою. На думку фахівців, до 90 % замовлень на проведення аудиторських послуг ґрунтуються на особистих зв'язках аудиторів з клієнтами. При цьому найбільше шансів отримати клієнтуру є в колишніх головних бухгалтерів відомств, працівників податкових служб і КРУ, Мінфіну, а також інших чиновників, що отримали аудиторський сертифікат. Тому вкрай актуалізуються проблеми регулювання ринку аудиту, створення для всіх його учасників рівних правил гри, дотримання принципу незалежності аудиторів.

Серйозною проблемою є формування і вдосконалення нормативної бази аудиту. Національна нормативна база аудиту в Україні формується на основі міжнародних стандартів аудиту, розроблених Міжнародною федерацією бухгалтерів (ІРАС), Національних нормативів аудиту, розроблених Аудиторською палатою України (АПУ), Закону «Про аудиторську діяльність» та Кодексу професійної етики аудиторів України, що регулюють порядок проведення аудиту.

Розроблені Національні нормативи аудиту в Україні є досить прогресивними, і за умови їх дотримання аудиторська практика в державі могла б наблизитись до міжнародного рівня. Проте Національні нормативи аудиту більшість аудиторів-початківців просто не розуміє і не може використовувати, а тому їх застосування потребує роз'яснювальної роботи серед самих аудиторів, особливо тих, які не бачать суттєвої різниці між аудитом та ревізією або вважають, що кожен кваліфікований бухгалтер може одразу стати аудитором.

Закордонна практика свідчить, що аудиторський ризик обов'язково страхується. В Україні дуже високий процент ризику в аудиті. Тому актуальним питанням є розроблення дійового механізму страхового забезпечення аудиторських послуг. На думку деяких фахівців, тут доцільно залучити безприбуткові організації, насамперед Спільку аудиторів України.

Проблемним питанням розвитку вітчизняного аудиту є також забезпечення належного рівня поінформованості аудиторської громадськості. Традиційна закритість і клановість ніколи не давали змоги розвиватися чомусь новому. Кожен аудитор сьогодні повинен мати оперативну інформацію про ціни, що склалися на аудит у регіонах та загалом в країні, бути поінформованим про плани роботи САУ, АПУ тощо. Для цього потрібно розробити механізм оперативного інформування аудиторів, у т. ч. видання регулярних збірників, екс-прес-інформацій, використання засобів електронного зв'язку та ін.

3. ПОСЛУГИ З ОЦІНКИ МАЙНА

3.1. СУТНІСТЬ БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Балансова вартість — щодо активів: первинна вартість (в оцінці, в якій вона відображена в бухгалтерській звітності) за вирахуванням зносу; щодо бізнесу: розмір власних коштів (капіталу) бізнесу, відображеного в балансі.

Вартість — суспільно визнаний еквівалент, визначений у грошових або натуральних одиницях. Вартість у грошових одиницях може бути визначена як сума в будь-якій грошовій одиниці або як інтервал, у межах якого з досить високою імовірністю перебуває значення вартості.

Оцінка майна — процес визначення вартості майна на дату оцінки, яка збігається з датою інвентаризації, за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з питань оцінки майна, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності.

Оцінна процедура — комплекс дій, спрямованих на отримання інформації, яка є необхідною для визначення вартості одним із загальноновизнаних методів та інтерпретації результатів. Відповідні процедури становлять зміст кожного із загальноновизнаних методів оцінки.

Оцінна вартість — вартість (незалежно від прийнятої концепції вартості), визначена в результаті оцінки.

Ціна — сума в будь-якій грошовій одиниці, запропонована, сплачена або вимагалася в обмін на об'єкт (у т. ч. послуги та права). Ціна визначається як сума коштів, що фактично сплачуються покупцем у разі укладення угоди купівлі продажу з урахуванням всіх податків, зборів і брокерських комісійних, що включаються до ціни, за обумовлених оцінювачем умов угоди купівлі — продажу.

Ринкова вартість — найбільш вірогідна ціна, за яку об'єкт може (міг) бути проданий на відкритому конкурентному ринку на момент, що збігається з датою оцінки, за наявності всіх ознак чесної угоди та за відсутності нетипових умов фінансування з урахуванням того, що термін реалізації об'єкта повинен бути при цьому розумно довгим.

Види вартості згідно з Національним стандартом оцінки № 1

Ліквідаційна вартість — вартість, яка може бути отримана за умови продажу об'єкта оцінки у строк, що є значно коротшим від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продане за ціною, яка дорівнює ринковій вартості.

Вартість заміщення — визначена на дату оцінки поточна вартість витрат на створення (придбання) нового об'єкта, подібного до об'єкта оцінки, який може бути йому рівноцінною заміною.

Вартість відтворення — визначена на дату оцінки поточна вартість витрат на створення (придбання) в сучасних умовах нового об'єкта, який є ідентичним об'єкту оцінки;

Залишкова вартість заміщення (відтворення) — вартість заміщення (відтворення) об'єкта оцінки за вирахуванням усіх видів зносу (для нерухомого майна — з урахуванням ринкової вартості земельної ділянки при її існуючому використанні (прав, пов'язаних із земельною ділянкою).

Вартість ліквідації — вартість, яку очікується отримати за об'єкт оцінки, що вичерпав корисність відповідно до своїх первісних функцій.

Спеціальна вартість — сума ринкової вартості та надбавки до неї, яка формується за наявності нетипової мотивації чи особливої заінтересованості потенційного покупця (користувача) в об'єкті оцінки.

Інвестиційна вартість — вартість, визначена з урахуванням конкретних умов, вимог та мети інвестування в об'єкт оцінки.

Вартість у використанні — вартість, яка розраховується виходячи із сучасних умов використання об'єкта оцінки і може не відповідати його найбільш ефективному використанню.

Ринкова вартість — вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна зі сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу.

Оціночна вартість — вартість, яка визначається за встановленими алгоритмом та складом вихідних даних.

3.2. ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ОЦІНКИ МАЙНА

Принципи оцінки — покладені в основу методичних підходів основні правила оцінки майна, які відображають соціально-економічні фактори та закономірності формування вартості майна.

Оцінюючи майно, оцінювач дотримується таких принципів:

- **розумної обережності оцінок** — оцінювач має критично ставитися до всієї інформації, яку йому надає адміністрація об'єкта оцінювання;
- **корисності** — це здатність об'єкта нерухомого майна задовольняти вимогам власника або користувача в конкретних економічних умовах, умовах розташування та проміжку часу;
- **врахування попиту та пропозиції** — відповідно до цього принципу, під час проведення оцінки враховуються ринкові коливання цін на подібне майно та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні пропонування та попиту на подібне майно;
- **заміщення** — жоден інвестор не сплатить за об'єкт нерухомості суму більшу, ніж може бути сплачена ним у ринкових умовах за об'єкт, що має еквівалентну корисність;
- **очікування** — вартість об'єкта нерухомого майна, пропорційна доходу або іншим вигодам, які можуть бути отримані від володіння (комерційного використання) цього об'єкта в майбутньому;
- **найбільш ефективного використання** — врахування залежності ринкової вартості об'єкта оцінки від його найбільш ефективного використання, в результаті якого вартість об'єкта оцінки є максимальною (розглядаються тільки ті варіанти використання майна, які є технічно можливими, дозволеними та економічно доцільними);
- **оптимального розміру** — найбільшим попитом користуються об'єкти оптимальних розмірів;
- **альтернативності оцінок** — використання різних методів оцінювання та порівняння показників вартості, здобутих у результаті застосування альтернативних методів;
- **принцип внеску (граничної продуктивності)** — врахування впливу на вартість об'єкта оцінки таких факторів, як праця, управління, капітал та земля, що є пропорційним їх внеску у загальний дохід.

Залежно від об'єкта розрізняють такі види експертної оцінки майна:

- ◆ експертна оцінка цілісних майнових комплексів підприємств;
- ◆ експертна оцінка акцій (часток, паїв) у статутних фондах господарських товариств;
- ◆ експертна оцінка нематеріальних активів;
- ◆ експертна оцінка рухомого майна;
- ◆ експертна оцінка нерухомості.

Незалежна оцінка майна проводиться у такій послідовності:

- укладення договору на проведення оцінки;
- ознайомлення з об'єктом оцінки, збирання та оброблення вихідних даних та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки;
- ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав, аналіз можливих обмежень та застережень, які можуть супроводжувати процедуру проведення оцінки та використання її результатів;
- вибір необхідних методичних підходів, методів та оціночних процедур, що найбільш повно відповідають меті оцінки та обраній базі, визначеним у договорі на проведення оцінки, та їх застосування;
- узгодження результатів оцінки, отриманих із застосуванням різних методичних підходів;
- складання звіту про оцінку майна та висновку про вартість об'єкта оцінки на дату оцінки;
- доопрацювання (актуалізація) звіту та висновку про вартість об'єкта оцінки на нову дату (за потреби).

Метод оцінки вартості майна — конкретний порядок, комплекс дій, що застосовується для оцінки вартості об'єкта.

У закордонній і вітчизняній практиці під час оцінювання вартості майна найбільшого поширення набули три методи:

- ◆ **метод балансової вартості** — базується на використанні зазначеної в бухгалтерському балансі підприємства інформації про вартість активів (оцінюють вартість основних засобів);

◆ *метод ринкової вартості* (метод витрат та метод аналогів) — визначення відновної вартості активів на підставі інформації про ринкові ціни аналогічних об'єктів;

◆ *метод капіталізованої вартості* — побудований на концепції теперішньої вартості майбутнього чистого грошового потоку оцінюваного підприємства.

Жоден із цих методів не має принципових переваг, порівнянню з іншими. Вибір того чи іншого методу залежить від конкретних умов та об'єктів оцінювання. Нерідко на практиці, оцінюючи вартість активів, застосовують деякі модифікації зазначених методів або їх комбінації.

3.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОСЛУГ З ОЦІНКИ МАЙНА

Інвентаризація майна. Наявність цінностей під час інвентаризації встановлюється обов'язковим підрахунком, зважуванням, вимірюванням. Акти вимірювань і розрахунки додаються до описів. Інвентаризація фактичних залишків товарно-матеріальних цінностей має відбуватися у присутності матеріально відповідальних осіб підприємства. Забороняється проводити інвентаризацію в неповному складі комісії та заносити до опису дані про залишки цінностей за даними обліку без перевірки їх наявності.

Головна мета інвентаризації — визначити наявність і стан майна за даними бухгалтерського обліку, урегулювати інвентаризаційні різниці та відбити результати інвентаризації в передавальному (розподільному) балансі.

Якщо виявлені не взяті на облік об'єкти, а також такі, щодо яких в реєстрах відсутні деякі дані або наведені неправильні, інвентаризаційна комісія має поповнити інвентаризаційний опис або внести до нього належні зміни. Об'єкти, не взяті на облік і виявлені під час інвентаризації, мають бути оцінені відповідно до сучасної вартості відтворення, а знос визначені за дійсним технічним станом об'єктів.

На товарно-матеріальні цінності, що належать іншим підприємствам, організаціям і перебувають на відповідальному зберіганні, надається окремий інвентаризаційний опис, де робиться покликання на документи, що підтверджують прийняття цих цінностей на відповідальне зберігання.

Від того, наскільки повно та правильно здійснена інвентаризація майна підприємства, залежить об'єктивність оцінки його вартості.

Оцінка вартості підприємства як цілісного майнового комплексу. Цілісними майновими комплексами можуть бути структурні підрозділи підприємств (цехи, дільниці), які при реорганізації підприємства стають самостійними об'єктами з подальшим складанням окремого балансу.

Цілісний майновий комплекс — це господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг).

Вартість підприємства як цілісного майнового комплексу не дорівнює арифметичній сумі вартостей окремих майнових об'єктів підприємства, а коригується на вартість гудвілу. *Гудвіл* — це ділова репутація підприємства, нематеріальний актив, вартість якого становить різницю між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу і утворюється завдяки управлінському мистецтву, вивідним позиціям на ринку тощо.

Вітчизняне законодавство, що регулює порядок оцінювання вартості майна підприємств, у разі цілісного майнового комплексу передбачає застосовувати всі три методи оцінювання, а саме: методи балансової, ринкової та капіталізованої вартості.

Оцінка вартості корпоративних прав. Приймаючи інвестиційні рішення, інвестори порівнюють очікувані доходи від вкладання коштів у певний об'єкт із доходами від інших, альтернативних можливостей інвестування.

Корпоративні права — це права власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) підприємства разом із правом на управління, отримання відповідної частки його прибутку, а також частки активів у разі ліквідації цього підприємства згідно з чинним законодавством.

Загально визнані методи оцінювання корпоративних прав: пряма і непряма капіталізація прибутку (у т. ч. капіталізація дивідендів); пряме і непряме порівняння з бізнесами-аналогами; метод балансової вартості.

Кабінет Міністрів України затвердив Методику оцінювання державних корпоративних прав, яка придатна для оцінювання вартості корпоративних прав також і недержавних підприємств. Згідно з цією методикою, вартість корпоративних прав підприємств рекомендується оцінювати методом капіталізованої вартості або методом балансової вартості.

Оцінювач, складаючи будь-які прогнози рентабельності підприємства, а також інтерпретуючи (узгоджуючи) результати, має дотримуватись принципу розумної обережності оцінок. У разі оцінювання корпоративних прав він має критично ставитися до всієї інформації, яку йому надає адміністрація об'єкта оцінювання, і, за можливості, перевіряти цю інформацію, звертаючись до незалежних джерел.

Оцінка об'єктів нерухомості. Нерухомість оцінюють такими загально визнаними методами: ринкової вартості (метод аналогів і метод затрат); балансової вартості; капіталізованої вартості. Щодо специфічних видів нерухомості неодмінно застосовують спеціальні методи оцінювання та спеціальні технічні прийоми, здебільшого — метод ринкової вартості, зокрема метод аналогів і метод витрат.

Основні технічні параметри оцінюваного майна потрібно визначати на підставі даних бюро технічної інвентаризації, обстеження в натурі, вимірювання, неодмінно подаючи відповідну інформацію у звіті про оцінювання вартості майна. В окремих випадках експерт або спеціалізована організація за даними обстежень і вимірювань у натурі складає будівельно-технічний або технічний паспорт устаткування.

Нерухомість можна оцінювати також методом капіталізованої вартості доходів від експлуатації будівель і споруд. Одним із найпростіших способів отримання доходів від об'єктів нерухомості є передача їх в оренду. Щоб визначити чистий операційний дохід від здачі нерухомості в оренду потрібно від валового доходу відняти експлуатаційні витрати.

На підставі виконаного експертного оцінювання будівель (споруд) заповнюють сертифікат об'єкта експертного оцінювання. Сертифікат в одному примірнику оформляють щодо кожного інвентарного об'єкта, який оцінювався, і додають до звіту про експертне оцінювання.

Оцінка вартості нематеріальних активів і рухомого майна підприємств. До нематеріальних активів належать: право власності на винахід, право власності на фірмове найменування, право користування земельною ділянкою, право власності на програми для ЕОМ, гудвіл та інші.

Нематеріальні активи — це об'єкти інтелектуальної, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності підприємства.

Експертне оцінювання вартості нематеріальних активів виконують такими методами: визначенням теперішньої вартості відтворення; капіталізацією прибутку для визначення сумарної вартості нематеріальних активів, не відбитих у бухгалтерському балансі на дату оцінювання; поєднанням обох зазначених методів.

Нематеріальні активи за теперішньою вартістю відтворення оцінюють у вигляді різниці між відновною вартістю та проіндексованою сумою зношення. Норму зношення нематеріальних активів установлюють на підставі їх початкової вартості та визначеного терміну корисного використання (не більше 10 років). Цим методом оцінюють вартість нематеріальних активів, які перебувають на балансі підприємства.

Метод капіталізованої вартості застосовують, переважно, для оцінювання сумарної вартості нематеріальних активів, не відбитих у бухгалтерському балансі на дату оцінювання, й таких, на які не нараховується зношення, наприклад, на гудвіл. Згідно із цим методом, вартість нематеріальних активів, не відбитих у бухгалтерському балансі, визначається як різниця між вартістю підприємства, визначеною за методом капіталізованої вартості, та балансовою вартістю активів, які входять до складу цілісного майнового комплексу підприємства.

Оцінюючи рухоме майно, слід керуватися такими вимогами:

- урахувати можливість найефективнішого використання об'єкта;
- ідентифікувати адекватний ринок, що відповідає меті оцінювання;

- враховувати ринкові умови на момент оцінювання;
- враховувати дані про попередні факти продажу об'єктів оцінювання;
- використовувати всі загальновизнані методи оцінювання, застосування яких є фізично можливим і логічно не суперечить меті оцінювання.

Вартість рухомого майна оцінюють такими методами: ринкової вартості (з усіма його різновидами) та балансової вартості.

Зауважимо, що в разі продажу на аукціоні рухомого майна, яке за даними бухгалтерського обліку є повністю зношеним або функціонально застарілим, але придатним до експлуатації, приймається рішення про встановлення початкової ціни на нього в розмірі 30 % первісної вартості або здійснюється експертне оцінювання такого майна з урахуванням його фактичного фізичного зношення.

3.4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ІСНЮЮЧІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОСЛУГ З ОЦІНКИ МАЙНА В УКРАЇНІ

На ринку нерухомості в процесі купівлі-продажу виявляється низка закономірностей, властивих періоду становлення ринку. При цьому виявляються серйозні розбіжності між оцінною вартістю об'єктів, які продаються у процесі викупу трудовими колективами, і вартістю муніципальних нежитлових приміщень, оцінюваних для перерахунку орендної плати.

На сьогодні процес приватизації державного майна майже завершений, однак з'явилися нові напрямки оцінки майна з метою визначення рівня орендної плати, встановлення вартості заставного майна при отриманні кредиту в банківських установах, конфіскованого та описаного майна, житлового фонду та об'єктів нерухомості, в т. ч. і земельних ділянок несіельськогосподарського призначення при продажу на вторинному ринку, за ухвалами суду тощо. Усі види оцінки вимагають високого професіоналізму, компетентності, неупередженості, порядності оцінювачів, оскільки висновки, звіти, висновки експертів є основою операцій купівлі-продажу, визначення фінансових взаємостосунків між сторонами угод, договорів, а також підставою для суддів при прийнятті рішень.

При оцінці нерухомості з метою визначення розміру орендної плати відбувається моделювання умов ринкової вартості. Оцінювачі моделюють поведження продавця, що дає вищу межу ціни, а також поведження та інтерес покупця, що визначає нижчий рівень. Проте таке моделювання повинно враховувати низку обмежувальних умов, що відбиваються на ринковій вартості. На практиці оцінювачі приймають, зазвичай, верхню межу ринкової вартості, внаслідок чого експертна вартість квадратного метра для оренди виявляється в середньому вище вартості при викупі.

На жаль, в Україні об'єднуючі громадські організації оцінювачів — Українське товариство оцінювачів (УТО), Асоціація фахівців оцінки (АФО), не спроможні і не уповноважені розробляти єдині методологічні правила здійснення оцінки. Основними нормативними актами, якими керуються оцінювачі є національні стандарти, в яких визначені основні критерії та вимоги до проведення незалежної оцінки і оформлення звітів. Але кожне відомство, установа, організація висувають до оцінювачів свої вимоги, особливості до оформлення звітів, висновків та заключень, які розробляються Фондом держмайна України, Національним банком, комерційними банками, судовими та «силовими» органами, що безумовно ускладнює діяльність оцінювачів.

Бажання державних органів і установ отримувати послуги з оцінки кваліфікованих учасників ринку послуг є цілком зрозумілим. Однак неузгодженість різних за напрямками установ і органів, а часом і пряме дублювання вимог до оцінювачів, ускладнює процес формування цивілізованих, прозорих взаємостосунків між власниками об'єктів нерухомості та організаціями, які приймають рішення про зміну форми власності, надання кредиту, здачі в оренду тощо. Ці проблеми мають загальнодержавний масштаб, а тому і ефективна оцінка майна викликає стільки нарікань з боку громадськості, трудових колективів і владних органів усіх рівнів.

Одна з найбільших проблем у сфері оцінки — це відсутність достатньої бази інформаційного забезпечення проведення оцінки. Вкрай мало розробок з аналітики ринку нерухомості, зокрема земельних ділянок виробничого та комерційного призначення. Проблема забезпе-

чення оцінювачів сучасними інструментами та достатньою інформаційною базою для проведення оцінки — одна з невідкладних. Для ліквідації цієї прогалини, Асоціація фахівців оцінки буде співпрацювати з зарубіжними організаціями, особливо з організаціями оцінювачів з Росії, де вже є розробки до вирішення цих питань.

Існують деякі проблеми у дотриманні професійно-етичних норм при виконанні робіт з експертної оцінки під заставу. Наприклад, банки часто оцінюють майно самі. Деякі держустанови сьогодні мають у своїх штатах оцінювачів. Однак за існуючою світовою практикою, де головний критерій експертної оцінки — незалежність, спеціалісти, що працюють у державних структурах, експертною оцінкою займатися не повинні. Фахівець з оцінки не може обслуговувати ту фірму, у якій він або його родичі, а також прямі або непрямі його керівники мають пакети акцій або інший фінансовий або майновий інтерес.

Деякі претензії професійні оцінювачі мають до будівельних інститутів, структур бюро технічної інвентаризації (БТІ) та деяких інших державних установ, що виконують роботи, у яких чітко простежуються корпоративні інтереси їхніх працедавців або керівників.

У майбутньому перспектива консалтингових фірм, у тому числі оцінних, — це їх глобальна консолідація. Українським підприємствам сьогодні потрібен комплексний підхід у вирішенні своїх проблем. Аудит, фінансовий менеджмент, юридичні послуги, комп'ютерні рішення управлінських процесів — усі ці послуги найчастіше надаються підприємствам відокремлено різними організаціями. Відсутність комплексного підходу створює структурну незбалансованість підсистем управління підприємства та не дає бажаного ефекту.

4. РИНОК КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ

4.1. СУТНІСТЬ БАЗОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Бізнес-консалтинг — забезпечення клієнта спеціалізованим досвідом, методологією, професійними навичками чи іншими ресурсами, що допомагають йому в оптимізації ситуації, яка склалася на підприємстві, у фінансово-економічному стані в межах чинної законодавчо-нормативної бази.

***Консалтинг** — це процес, в межах якого зовнішній щодо підприємства фахівець ділиться своїми знаннями і досвідом щодо розробки концепції діяльності і стратегії розвитку виробництва, пошуку джерела фінансування для інвестиційних програм, визначення шляхів підвищення продуктивності, консультацій з набору персоналу тощо.*

Фінансове консультування — послуги з оцінки бізнесу, ризиків, майнових і немайнових витрат, операцій з цінними паперами; розроблення фінансової стратегії; оцінка фінансово-економічного стану як результату діяльності; управління фондами й інвестиціями; оптимізація системи фінансового обліку; оптимізація витрат; розрахунок ефективності окремих проєктів.

Управлінське консультування — послуги із загальних питань управління, а саме: розроблення стратегії; маркетинг, управління маркетингом і збутом; управління виробництвом; управління кадровими і трудовими ресурсами, їхнім розвитком; структура управління; екологія і безпека роботи.

Юридичне консультування — послуги з питань правових аспектів оподаткування, створення, реєстрації та реорганізації підприємств; зовнішньоекономічної діяльності; патентування і ліцензування, повернення боргів, банкрутства тощо.

***Консультант** — незалежний (зовнішній) фахівець, який здійснює управлінське, юридичне та фінансове консультування, а також бізнес-консалтинг.*

Експерт — консультант, запрошений для оцінки конкретної проблеми чи результатів діяльності.

Радник — штатний працівник підприємства, який відбирає і пропонує керівництву до втілення рекомендації консультантів.

Проект — комплекс взаємозалежних заходів інвестиційного характеру, призначених для досягнення визначених цілей протягом визначеного періоду часу за встановленого бюджету.

Експертиза проекту — остаточна оцінка всіх аспектів проекту перед запитом про фінансування. При цьому увага концентрується на оптимальному варіанті, здійснюється моделювання і ретельне вивчення економічної ефективності та витрат, факторів невизначеності і пов'язаних з ними ризиків, а також будь-яких змін у керівництві, що будуть потрібні для успішного здійснення проекту.

Проектний аналіз — набір методичних принципів, які визначають послідовність збору і способів аналізу даних, методів визначення інвестиційних пріоритетів, способів обліку широкого кола аспектів до ухвалення рішення щодо реалізації проекту.

4.2. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАДАННЯ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ

Основні принципи надання консультаційних послуг:

- професіоналізм;
- домінанта інтересів клієнта — інтереси клієнта є першорядними і цінуються вище власних інтересів консультанта;
- індивідуальність розробок — виконання кожного замовлення і надання рекомендацій здійснюється для кожного конкретного клієнта;
- інформативність — доведення до відома клієнта методології, яка була використана під час розробки рекомендацій, з метою використання максимальної можливості їхнього втілення;
- конфіденційність.

Докладну систему норм і принципів консультування кожна консалтингова організація і фірма розробляють в індивідуальному порядку, оскільки законодавче вони не регулюються.

У разі визначення кваліфікації консалтингової фірми клієнту повідомляється тільки інформація про компетенцію, досвід і репутацію, а не про результати роботи з попередніми клієнтами. Консалтингова фірма знайомить працівників клієнта з принципами, методами і технікою, що застосовуються нею, для того, щоб запропоновані чи впроваджені вдосконалення можна було правильно здійснити і продовжити після завершення завдання.

Форми консультування визначаються за різних варіантів взаємодії клієнта і консультантів, їхніх зобов'язань і прав, характеру прийняття рішень.

З погляду методології, розрізняють такі форми консультування: експертну, проектну і навчальну (професійну).

Під час експертного консультування консультант самостійно здійснює діагностику, розробляє рішення і рекомендації з їх впровадження. Роль клієнта зводиться, переважно, до забезпечення доступу консультанта до інформації й оцінки результатів. Консалтингова фірма на початку робіт використовує власних фахівців, а при поглибленому вирішенні проблем клієнта і виникненні специфічних завдань залучає сторонніх експертів на контрактній основі. Успіх проекту при цьому визначається такими чинниками: кваліфікацією експерта, бажанням, а також умінням клієнта скористатися отриманими рекомендаціями.

Під час проектного (прецесійного) консультування консультанти на всіх етапах проекту активно взаємодіють з клієнтом, спонукаючи його висловлювати свої ідеї, розуміння, критично зіставляти їх із запропонованими ззовні ідеями, проводити за допомогою консультантів аналіз проблем і генерування рішень. При цьому роль консультантів полягає у зборі зовнішніх і внутрішніх ідей, оцінюванні рішень, отриманих у процесі роботи з клієнтом, і зведенні їх у систему рекомендацій.

Під час прецесійного консультування використовуються підходи, спеціально розроблені для забезпечення взаємодії з клієнтом, організаційна діагностика та організаційні інтервенції.

Організаційна діагностика — це сукупність методів (індивідуальні і групові інтерв'ю, спостереження за діяльністю організації зсередини, знайомство з документами та історією організації), за допомогою яких консультант збирає інформацію про стан організації-клієнта.

Організаційні інтервенції — це заходи, пов'язані із впливом на організацію, покликани внести до її діяльності позитивні зміни і закріпити їх.

Для успішного застосування методів прецесійного консультування необхідне виконання таких умов: між клієнтом і консультантом повинні бути встановлені ефективні довірливі стосунки; керівник організації-клієнта повинен бути справді «відданий ідеї» проекту і вміти передати цю відданість своїм колегам; персонал організації-клієнта повинен присвятити проекту досить часу, відмовитися від поширеного принципу «ви фахівець — вам видніше».

Під час навчального консультування консультант збирає ідеї, аналізує рішення та готує ґрунт для їх виникнення, надаючи клієнту відповідну теоретичну і практичну інформацію у формі лекцій, семінарів, посібників тощо. Навчальне консультування базується на активному навчанні управлінського персоналу клієнта в процесі здійснення проекту.

З методологічного погляду, консультування можна розглядати як форму впровадження знань в економічну діяльність. Перевагою консультування є його конкретно-індивідуальний підхід, при цьому знання консультанта трансформуються так, щоб вирішити конкретні проблеми певного підприємства.

Переваги залучення зовнішнього консультанта:

- наявність у консультанта методологічної бази, яка забезпечує системний підхід до проведення аналітичних робіт;
- неупередженість аналізу як наслідок погляду з боку;
- великий досвід у проведенні аналітичних робіт на різних об'єктах, що належать не лише до цієї галузі, а й до суміжних з нею;
- обов'язок консультанта не тільки описувати те, що відбувається, а й надавати рекомендації, які повинні бути такими, щоб клієнт міг їх реально виконати;
- володіння консультантом великою кількістю попередньо накопиченої інформації для проведення аналітичних робіт у певній галузі.

4.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОСЛУГ З КОНСАЛТИНГУ

Для здійснення *внутрішнього консалтингу* створюється робоча група, що періодично відвідує підприємство клієнта, проводить його діагностику, визначає специфіку наявних проблем, спільно з фахівцями підприємства накреслює нові шляхи розвитку фірми. Така група виробляє стратегію і підходи до вирішення проблем, а потім здійснює безпосередню роботу із забезпечення впровадження розробок.

Зовнішній консалтинг полягає у супроводженні підприємства шляхом організації для нього середовища, яке полегшує вирішення тих чи інших проблем. До послуг зовнішнього консалтингу належать: постановка на інформаційне забезпечення, залучення експертів світового класу для вирішення специфічних завдань, системна робота з потенційними інвесторами і кредиторами, лобювання законодавчих і підзаконних актів, що дають змогу отримувати економічні пільги тощо.

Розрізняють спеціалізовані і комплексні консалтингові послуги.

Спеціалізовані консалтингові послуги у фінансовій сфері часто є предметом діяльності вузько профільних фірм. Більшість спеціальних видів консалтингу ліцензовані державою.

Комплексний консалтинг дає змогу здійснювати роботи практично в усіх галузях економіки України, а також в міжнародних проектах. Завдання консультативної фірми чи об'єднання експертів при комплексному консалтингу — знайти оптимальні шляхи вирішення проблем клієнтів.

Розрізняють такі комплексні консалтингові послуги:

1) *Інформування клієнта про можливість вирішення його проблем.* Цей рівень передбачає інформаційно-аналітичні розробки, маркетингові дослідження, усне і письмове консультування фахівців, експертиза тощо.

2) *Підготовка рішень* передбачає підготовку й оформлення документів, що забезпечують вирішення завдань підприємства (проєкту). На цьому рівні консультант надає послуги з розроблення стратегії підприємства, бізнес-планування, внесення змін до документації фірми (внутрішнього користування).

3) *Участь у реалізації проєкту.* Цей рівень припускає участь експертів консалтингової фірми безпосередньо в роботі фірми замовника разом із працівниками підприємства. До послуг цього рівня належить реєстрація документів і сертифікація, проведення тендерів, забезпечення контролю над реалізацією робіт підрядниками, допомога в проведенні переговорів, підбір персоналу тощо.

4) *Управління проєктом.* Цей рівень є перехідним між консалтингом і власне менеджментом. Він є дуже важливим з погляду ефективної реалізації проєкту.

Після надання комплексної консалтингової послуги підприємство може стати постійним клієнтом консультанта з подальшим консалтинговим супроводженням, що передбачає сприяння в здійсненні стратегії розвитку підприємства, виробленої в результаті бізнес-діагностики. За бажанням клієнта йому на цьому етапі може надаватися допомога в конкретних пріоритетних сферах господарської діяльності.

Найбільш поширеними комплексними послугами, які пропонуються консультантами на українському ринку, є робота зі створення і розвитку фірм, реструктуризації підприємств, комплексна незалежна експертиза і діяльність, пов'язана з організацією фінансування.

Юридичний консалтинг у фінансовій сфері. Юристи у фінансовій сфері надають послуги і у формі порад (юридичний консалтинг), і шляхом безпосереднього ведення справ своїх клієнтів: представлення їхніх інтересів у судових та інших інстанціях, ведення переговорів, впорядкування контрактів тощо. Вони можуть також давати експертні висновки про відповідність дії чи документа юридичним нормам.

Юристи, які спеціалізуються у сфері фінансового консалтингу, надають різноманітні правові послуги в галузі міжнародного, податкового, господарського, фінансового, банківського права, валютного, митного, інвестиційного регулювання, юридичного супроводження різноманітних угод, контрактів.

Основними формами надання юридичних і консалтингових послуг є: надання разових юридичних послуг; абонентне обслуговування; юридичне представництво; комплексне консалтингове обслуговування на підставі довгострокових договорів.

Інші консалтингові послуги. У фінансовій сфері сьогодні найчастіше застосовуються консалтингові послуги, що раніше належали до консалтингу ширшого характеру. Серед них:

1) *Інжиніринг.* Інжиніринг у сфері фінансових послуг покликаний обслуговувати проєктно-інвестиційну діяльність.

Основними послугами у сфері інжинірингового проєктування є такі:

- вивчення технічних можливостей реалізації проєкту;
- підготовка техніко-економічного обґрунтування;
- підготовка робочого проєкту;
- підготовка генеральних планів, схем і робочих креслеників;
- узгодження документації в певних інстанціях;
- технічний нагляд за реалізацією проєкту.

2) *Інформаційний консалтинг.* Завжди виникають питання стосовно програмного забезпечення ведення бухгалтерського обліку та звітності на фірмі, використання його в процесі здійснення фінансового аналізу тощо, адже сьогодні наявне таке різноманіття програм та інформаційних технологій, що неспеціалісту важко в них розібратись. Тримати штатного програміста можуть собі дозволити не всі компанії, саме тому ефективним буде звернутись до інформаційного консультанта, завданням якого є вирішення поточних труднощів стосовно використання інформаційних технологій на підприємстві та налагодження програмного забезпечення, коригування його згідно з потребами споживача.

3) *Впровадження автоматизованих систем управління.* Всі послуги у сфері інформаційних технологій супроводжуються консалтингом з їхнього впровадження і використання. Фінансові консультанти здійснюють експертизу і надають пропозиції щодо автоматизації виробничих, транспортних, торгових і фінансових підприємств.

Процес консалтингу у сфері впровадження АСУ складається з:

- попереднього консультування (надання повної інформації про програмні продукти та їхні демонстраційні версії);

- підбору оптимального вирішення питання АСУ (підготовка варіантів пропозицій системних рішень);

- забезпечення базових вимог до апаратного і програмного забезпечення, у тому числі здійснення необхідного постачання і монтажу обладнання;

- навчання фахівців підприємства (користувачів і системного адміністратора);

- тестування і введення системи в експлуатацію;

- гарантійного і післягарантійного обслуговування.

4) *Маркетинг.* Найбільш важливими консалтинговими послугами, пов'язаними з реалізацією інвестиційних проектів і відстеженням перспективності певного виду діяльності, є:

- ◆ аналіз загальної ринкової ситуації стану ринку товарів і послуг, які виробляє чи планує виробляти фірма;

- ◆ аналіз ринку, пов'язаний з виробленою продукцією чи наданими послугами;

- ◆ розроблення плану реалізації продукції чи послуг;

- ◆ менеджмент якості продукції;

- ◆ розроблення презентаційних та інформаційних матеріалів фірми;

- ◆ розроблення і реалізація рекламної кампанії;

5) *Іміджмейкінг.* Вирішуючи питання фінансової підтримки підприємств, українські консультанти значну увагу приділяють формуванню іміджу серед інвесторів і споживачів, здійсненню процедур, пов'язаних з іміджмейкінгом.

Комплексними послугами у сфері забезпечення іміджу є:

- організація цілісних рекламних кампаній;

- формування суспільної думки (паблікрілейшн);

- розроблення фірмового стилю;

- забезпечення участі в іміджевих програмах.

6) *Рекрутинг і навчання персоналу.* Під час проведення значних інвестиційних проектів значна увага приділяється питанням менеджменту. Керівництво фірми і працівники, на яких покладена відповідальність за реалізацію проекту, повинні відповідати жорсткішим вимогам ринку.

Найчастіше при організації фінансування кадрові питання на українських підприємствах є проблемою номер один. Консалтингові фірми пропонують для своїх клієнтів низку робіт з удосконалення підбору та управління персоналом.

7) *Управління ризиками.* В основі — цілеспрямована робота з ідентифікації всього комплексу ризиків, характерних для підприємства клієнта, їхній якісний і кількісний аналіз, вибір методів впливу на ризик (за порівняльного підходу з урахуванням результатів) і подальший системний моніторинг. Весь комплекс робіт спрямований на побудову цілісного і системного підходу до роботи з ризиками, відповідно до волі вищого керівництва підприємства за досягнення заданого співвідношення між прибутковістю і ризиками.

8) *Податковий консалтинг.* Передбачає надання таких послуг:

- консультування з питань нарахування та сплати податків;

- податкової експертизи окремих угод та договорів;

- оцінки податкових ризиків компанії, розробки рекомендацій стосовно їх оптимізації;

- постановки системи податкового обліку, розробки облікової політики для цілей оподаткування;

- податкового планування;

- оперативного інформування про зміни в законодавстві та нормативних актах, що стосуються оподаткування;

- захисту інтересів фірми під час проведення перевірок податковими та іншими контролюючими органами.

4.4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ІСНУЮЧІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

На сьогодні діяльність консультантських фірм в Україні пов'язана з чотирма головними напрямками проблем.

Психологічна проблема — значна кількість керівників підприємств не усвідомлюють ефективності співпраці з консультантами і надають перевагу власному баченню проблем і шляхів їх вирішення. А багаторічний світовий досвід свідчить, що залучення незалежних консультантів дозволяє швидше й ефективніше вирішити найбільш нагальні проблеми підприємства і запобігає їх виникненню.

Відсутність коштів у підприємств на оплату консультантських послуг. Частково ця проблема зумовлена тим, що бажання звернутися до консультанта виникає тоді, коли підприємство вже перебуває у занепаді. Найбільш ефективним є залучення консультанта на постійній основі, що дає змогу запобігти занепаду підприємства. Крім цього, брак коштів є вагомою проблемою також для впровадження запропонованих консультантами рекомендацій.

Недосконалість чинної законодавчо-нормативної бази у сфері економіки. Це призводить, по-перше, до економічного, в т.ч. фінансового, занепаду підприємств і, по-друге, ускладнює вирішення проблеми виходу підприємства з важкої ситуації. Слід врахувати те, що консультант може розробляти свої рекомендації винятково в межах чинного законодавства. З цієї причини вирішення проблеми його вдосконалення, приведення до оптимальних норм є дуже важливим.

Проблема професійного рівня всіх суб'єктів відносин в економічній сфері. Невідповідність вітчизняної термінології і методології загальноприйнятій, яка застосовується в економіці високо розвинених країн, призводить до непорозумінь між консультантом і клієнтом. Така ситуація теж має значний негативний вплив на розвиток консультантської галузі й економіки загалом.

Розвиток консультантської сфери прямо залежить від розвитку ринкових відносин і, відповідно, від внутрішньої і зовнішньої економічної політики, яку проводить держава. Добробут і процвітання консультантських фірм залежить від об'єднаних зусиль і консультантів, і консультантських фірм. Для того, щоб інститут професійних консультантських послуг справді став складовою ринкової інфраструктури і повноцінно виконував свої функції, необхідно, передусім, легалізувати професію «бізнес-консультант».

У промислово розвинених країнах з ринковою економікою вкладення засобів в інтелектуальний капітал у формі послуг консультантів вважається не менш ефективним, ніж вкладення в нове устаткування або передову технологію. В Україні подібного ставлення до консультантів не спостерігається, хоча ті керівники, які своєчасно вдалися до допомоги консультантів, вже відчули користь і економічний ефект від фінансово-господарського аналізу, розробки програм оздоровлення, активного маркетингу, інвестиційної і фінансової політики.

У сучасних умовах господарювання і завищеного оподаткування в Україні найбільше практичне застосування отримують консалтингові послуги із зниження податкового тягара шляхом використання недосконалої законодавчої бази. Консультації з мінімізації оподаткування виробництв мають у підприємців підвищений попит.

Особливості ринку послуг консультантів полягають у тому, *що консалтингові фірми не мають можливості показати зразок своєї діяльності*, тому перед такими фірмами дуже гостро стоїть завдання залучення клієнтів. Способи залучення клієнтів різні: реклама своїх можливостей, залучення клієнтів через посередників, використання рекомендацій попередніх замовників тощо.

Останнім часом в умовах фінансової кризи однією з головних проблем для великих компаній стала відсутність на ринку достатньо професійних консалтингових компаній, які в змозі здійснити весь комплекс послуг з консалтингу. Сьогодні більшість компаній надають послуги з фінансового та юридичного консалтингу. Проте в сучасних умовах постає необхідність отримання ще консультацій з кадрових питань, питань фінансового маркетингу та інформаційних технологій тощо. Власники та керівники змушені залучати декількох спеціаліс-

тів, розкриваючи перед кожним конфіденційну інформацію, що суттєво підвищує витрати на консультаційні послуги та збільшує ризики розповсюдження конфіденційної інформації за межами підприємства. Крім того, дуже часто питання, які потребують вирішення, стосуються компетенції одразу декількох професійних сфер, що ускладнює їх вирішення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Рівень I

1. Визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури — це:

- 1) банкрутство;
- 2) реструктуризація підприємства;
- 3) антикризове управління підприємством;
- 4) ліквідація підприємства.

2. Система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника та задоволення вимог кредиторів — це:

- 1) реструктуризація підприємства;
- 2) антикризове управління підприємством;
- 3) санація підприємства;
- 4) санаційний аудит.

3. Принципи антикризового управління поділяються на:

- 1) системні та специфічні;
- 2) звичайні та спеціальні;
- 3) прості та спеціальні;
- 4) специфічні та універсальні.

4. Професійна оцінка фактичного фінансового стану суб'єктів господарювання, достовірності фінансової звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству — це:

- 1) консалтинг;
- 2) аудит;
- 3) ревізія;
- 4) оцінка санаційної спроможності підприємства.

5. Основні вимоги (принципи), які регулюють аудиторську діяльність, поділяються на групи:

- 1) методологічні та професійні вимоги;
- 2) моральні та професійні вимоги;
- 3) етичні та методологічні вимоги;
- 4) методологічні, моральні та професійні вимоги.

6. Незалежний (зовнішній) фахівець, який здійснює управлінське, юридичне та фінансове консультування, а також бізнес-консалтинг — це:

- 1) консультант;
- 2) радник;
- 3) експерт;
- 4) аудитор.

7. З погляду методології розрізняють форми консультування:

- 1) експертна та комплексна;
- 2) прецесійна та специфічна;
- 3) навчальна та комплексна;
- 4) експертна, проектна і навчальна.

8. Дати визначення санації.

9. Назвіть функції антикризового управління.

10. Перерахуйте методологічні положення антикризового управління.

11. Дайте визначення реструктуризації підприємства.

12. Що є метою проведення аудиту?

13. Перерахуйте методи надання аудиторських послуг.
14. Що таке оцінна процедура?
15. Дайте визначення масової оцінки.
16. Що таке ринкова вартість майна?
17. Перерахуйте етапи оцінки вартості майна.
18. Які методи оцінки вартості майна є найбільш поширеними у вітчизняній та зарубіжній практиці?
19. Перерахуйте види експертної оцінки майна залежно від об'єкта оцінки.
20. Дати визначення консалтингу.
21. Перерахуйте принципи надання консалтингових послуг.
22. Дати характеристику внутрішнього консалтингу.
23. У чому полягає зовнішній консалтинг?
24. Перерахуйте переваги залучення зовнішніх консультантів.
25. Експертне консультування як одна з форм консалтингу.
26. Основні причини реорганізації підприємства.
27. Процедури реорганізації підприємств.
28. Реорганізація методом укрупнення підприємств (злиття, приєднання, поглинання).
29. Реорганізація підприємств шляхом розукрупнення (поділ і виділення).
30. Реорганізація без зміни розміру підприємства.
31. Охарактеризуйте основні завдання аудиту.
32. Охарактеризуйте функціональні завдання аудиту.
33. Охарактеризуйте основні принципи, які регулюють аудиторську діяльність.
34. Для яких суб'єктів та в яких випадках проведення аудиту є обов'язковим?
35. Проектний (прецедійний) консалтинг.
36. Охарактеризуйте концептуальну модель процесу антикризового управління підприємством.
37. Охарактеризуйте процес надання аудиторських послуг.
38. Охарактеризуйте супутні аудиту послуги.
39. Охарактеризуйте компіляцію (трансформацію) бухгалтерського обліку як одну з аудиторських послуг.
40. Перерахуйте послуги, які належать до інших аудиторських послуг.

Рівень II

41. Охарактеризуйте основні заходи санації підприємства.
42. Санація як одна з послуг антикризового управління.
43. Інвентаризація як одна з послуг з оцінки майна.
44. Оцінка вартості підприємства як цілісного майнового комплексу.
45. Оцінка вартості корпоративних прав.
46. Оцінка об'єктів нерухомості.
47. Оцінка вартості нематеріальних активів і рухомого майна підприємств.
48. Управлінський та фінансовий консалтинг.
49. Охарактеризуйте послуги комплексного консалтингу.
50. Юридичний консалтинг у фінансовій сфері.
51. Інші консалтингові послуги.
52. Проблемні питання та перспективи розвитку антикризового управління.
53. Проблеми і перспективи державного регулювання антикризового управління.
54. Інститути банкрутства та основні цілі його діяльності.
55. Проблеми ринку аудиторських послуг.
56. Проблеми діяльності оцінювачів в Україні.
57. Перспективи ринку аудиторських послуг.
58. Перспективи діяльності оцінювачів в Україні.
59. Проблемні питання українського консалтингу.
60. Перспективи розвитку консалтингу в Україні.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Варіант індивідуального контрольного завдання № 1	
I р.	1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36
II р.	41, 46, 51, 56

Варіант індивідуального контрольного завдання № 2	
І р.	2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37
ІІ р.	42, 47, 52, 57
Варіант індивідуального контрольного завдання № 3	
І р.	3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38
ІІ р.	43, 48, 53, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 4	
І р.	4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39
ІІ р.	44, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 5	
І р.	5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40
ІІ р.	45, 50, 55, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 6	
І р.	1, 3, 12, 14, 27, 29, 31, 34
ІІ р.	41, 43, 58, 56
Варіант індивідуального контрольного завдання № 7	
І р.	2, 6, 11, 15, 22, 25, 33, 39
ІІ р.	42, 44, 51, 53
Варіант індивідуального контрольного завдання № 8	
І р.	4, 5, 13, 16, 21, 23, 32, 37
ІІ р.	45, 47, 52, 55
Варіант індивідуального контрольного завдання № 9	
І р.	7, 9, 18, 20, 24, 26, 36, 38
ІІ р.	46, 50, 57, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 10	
І р.	8, 10, 17, 19, 28, 30, 35, 40
ІІ р.	48, 49, 54, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 11	
І р.	1, 4, 15, 20, 22, 26, 38, 39
ІІ р.	41, 43, 56, 59
Варіант індивідуального контрольного завдання № 12	
І р.	2, 6, 14, 19, 21, 25, 34, 40
ІІ р.	42, 44, 54, 58
Варіант індивідуального контрольного завдання № 13	
І р.	3, 7, 13, 18, 24, 29, 32, 36
ІІ р.	45, 47, 53, 60
Варіант індивідуального контрольного завдання № 14	
І р.	5, 9, 12, 17, 27, 30, 33, 37
ІІ р.	46, 50, 52, 57
Варіант індивідуального контрольного завдання № 15	
І р.	8, 10, 11, 15, 23, 28, 31, 35
ІІ р.	48, 49, 51, 55

ЛІТЕРАТУРА: 4, 6, 37, 93, 94, 95, 96, 61, 123, 137, 131, 139, 125, 144, 145, 146, 164, 191, 251, 252, 253

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ТИПОВИХ ЗАДАЧ

ОПЕРАЦІЇ З ВАЛЮТОЮ

1. Розрахувати двостороннє коригування 6-ти місячного курсу аутрайт та форвардні пункти для курсу GBP/CHF, якщо відомо:

- 1) спот USD/CHF = 1,4899/08.
- 2) спот GBP/USD = 1,6545/56.
- 3) пункти для USD/CHF = 55/43.
- 4) пункти для GBP/USD = 30/35.

Розв'язок

1) визначаємо поточний крос-курс GBP/CHF, маючи пряме та зворотнє котирування. При прямому та зворотному котируванні відповідні курси валют перемножуються.

$$\begin{aligned} GBP/CHF \text{ bid} &= USD/CHF \text{ bid} \times GBP/USD \text{ bid} \\ GBP/CHF \text{ bid} &= 1,4899 \times 1,6545 = 2,4650 \\ GBP/CHF \text{ offer} &= 1,4908 \times 1,6556 = 2,4682 \end{aligned}$$

2) знайдемо 6-ти місячні курси аутрайт для визначених курсів. Для цього скоригуємо поточні курси на визначені форвардні пункти (збільшимо або зменшимо).

курс USD/CHF:	спот 1,4899	–	1,4908	55/43 (–)
6-ти місячні пункти			<u>55 (–)</u>	<u>43</u>
6-ти місячний курс	1,4844	–	1,4865	

курс GBP/USD:	спот 1,6545	–	1,6556	30/35 (+)
6-ти місячні пункти			<u>30 (+)</u>	<u>35</u>
6-ти місячний курс	1,6567	–	1,6591	

3) визначаємо 6-ти місячний крос-курс аутрайт для GBP/CHF, маючи пряме та зворотнє котирування.

При прямому та зворотному котируванні відповідні курси валют перемножуються.

$$\begin{aligned} GBP/CHF \text{ bid} &= USD/CHF \text{ bid} \times GBP/USD \text{ bid} \\ GBP/CHF \text{ bid} &= 1,4844 \times 1,6575 = 2,4604 \\ GBP/CHF \text{ offer} &= 1,4865 \times 1,6591 = 2,4663 \end{aligned}$$

4) визначимо 6-ти місячні форвардні пункти для курсу GBP/CHF. Для цього визначимо зміну курсу GBP/CHF протягом 6-ти місяців, віднявши від курсу аутрайт спот-курс:

6-міс. курс GBP/CHF	2,4604	–	2,4663
			(–)
спот – курс GBP/CHF	2,4650	–	2,4682
форвардні пункти	46	–	19

Відповідь: 6-міс. крос-курс GBP/CHF = 2,4604/63; 6-міс. форвардні пункти 46/19.

2. Розрахувати двостороннє котирування 3-місячного аутрайт та форвардні пункти для CAD/CHF, якщо відомо:

- 1) спот-курс USD/CHF = 1,4899/08
- 2) спот-курс USD/CAD = 1,1845/56
- 3) 3-міс. пункти USD/CHF = 15/28
- 4) 3-міс. пункти USD/CAD = 35/27

Розв'язок

1) визначаємо поточний крос-курс CAD/CHF, маючи пряме котирування валют. При прямому котируванні потрібно один курс поділити на інший. Ділення відбувається на курс, в якому відбувається переміщення валюти котирування в базу котирування.

Для визначення крос-курсу купівлі потрібно розділити доларовий курс купівлі валюти, що у крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс продажу валюти — бази котирування. Для визначення крос-курсу продажу слід розділити доларовий курс продажу валюти, що у крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс купівлі валюти — бази котирування.

$$\text{CAD/CHF bid} = \frac{\text{USD/CHF bid}}{\text{USD/CAD offer}}$$

$$\text{CAD/CHF bid} = 1,4899/1,1856 = 1,2567$$

$$\text{CAD/CHF offer} = 1,4908/1,1845 = 1,2586$$

2) знайдемо 3-місячні курси аутрайт для визначених курсів. Для цього скоригуємо поточні курси на визначені форвардні пункти (збільшимо або зменшимо).

курс USD/CHF:	спот 1,4899	–	1,4908	15/28 (+)
3-місячні пункти			<u>15 (+)</u>	<u>28</u>
3-місячний курс	1,4914		1,4936	

курс USD/CAD:	спот 1,1845	–	1,1856	35/27 (–)
3-місячні пункти			<u>15 (–)</u>	<u>28</u>
3-місячний курс	1,1810		1,1829	

3) визначаємо 3-місячний крос-курс CAD/CHF, маючи пряме котирування валют. При прямому котируванні потрібно один курс поділити на інший. Ділення відбувається на курс, в якому відбувається переміщення валюти котирування в базу котирування.

Для визначення крос-курсу купівлі потрібно розділити доларовий курс купівлі валюти, що у крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс продажу валюти — бази котирування. Для визначення крос-курсу продажу слід розділити доларовий курс продажу валюти, що у крос-курсі є валютою котирування, на доларовий курс купівлі валюти – бази котирування.

$$\text{CAD/CHF bid} = \frac{\text{USD/CHF bid}}{\text{USD/CAD offer}} ;$$

$$\text{CAD/CHF bid} = 1,4914/1,1829 = 1,2608;$$

$$\text{CAD/CHF offer} = 1,4936/1,1810 = 1,2647.$$

4) визначимо 3-місячні форвардні пункти для курсу CAD/CHF. Для цього визначимо зміну курсу CAD/CHF протягом 3-місяців, віднявши від курсу аутрайт спот-курс:

3-міс. курс CAD/CHF	1,2608	–	1,2647	
			(–)	
спот – курс CAD/CHF	<u>1,2567</u>	–	<u>1,2586</u>	
форвардні пункти	41	–	61	

Відповідь: 3-міс. крос-курс CAD/CHF = 1,2608/47; 3-міс. форвардні пункти 41/61.

3. Розрахувати 3-місячні форвардні курси bid і offer для курсу USD/CHF, якщо відомо:

1) спот-курс USD/CHF 5.2196/06

2) ставки по депозитам (bid) і кредитам (offer)

	bid	offer
USD	3,90	4,25
CHF	4,85	5,15

Розв'язок

1) Для знаходження форвардних пунктів потрібно скористатись формулою:

Форвардні пункти

$$bid = \frac{\text{спот } bid \cdot (\% \text{ валюти } bid - \% \text{ бази } offer) \cdot D}{360 \cdot 100 + (\% \text{ бази } offer \cdot D)}$$

Форвардні пункти

$$offer = \frac{\text{спот } offer \cdot (\% \text{ валюти } offer - \% \text{ бази } bid) \cdot D}{360 \cdot 100 + (\% \text{ бази } bid \cdot D)};$$

$$bid = \frac{5,2198(4,85 - 4,25) \cdot 90}{360 \cdot 100 + 4,25 \cdot 90} = \frac{281,869}{36382,5} = 0,0077;$$

$$offer = \frac{5,2206(5,15 - 3,90) \cdot 90}{360 \cdot 100 + (3,90 \cdot 90)} = \frac{587,3175}{36351} = 0,0162.$$

2) визначимо 3-х місячний форвардний курс. Для цього скоригуємо поточні курси на визначені форвардні пункти (збільшимо або зменшимо).

спот USD/CHF	5,2198	-	5,2206	77/162 (+)
3-міс. пункти	<u>0,0077</u>	«+»	<u>0,0162</u>	
3-міс. курс USD/CHF	5,2275		5,2368	

Відповідь: 3-міс. курс USD/CHF = 5,2275 – 5,2368

4. Розрахувати курс аутрайт з датою валютування «завтра», якщо відомо: 1) поточний курс USD/CAD становить 1,6955/72; 2) форвардні пункти аутрайт «t/n» становлять 3/7.

Розв'язок

Для знаходження форвардного курсу потрібно поточний курс USD/CAD скоригувати на форвардні пункти (відповідно додавши або віднявши їх). При знаходженні курсу аутрайт з датою валютування «завтра» («сьогодні») діє зворотне правило! Пункти при коригуванні міняються місцями (bid стає offer; offer стає bid).

курс USD/CAD:	спот 1,6955	-	1,6972	3/7(-)
пункти «t/n»		<u>7</u>	<u>(-)</u>	<u>3</u>
USD/CAD курс «t/n»	1,6948		1,6969	

Відповідь: курс аутрайт USD/CAD з датою валютування завтра «t/n» становить 1,6948/69.

5. Розрахувати курс аутрайт з датою валютування «сьогодні», якщо відомо: 1) поточний курс GBP/USD становить 1,5955/62; 2) форвардні пункти аутрайт «o/n» становлять 4/2.

Розв'язок

Для знаходження форвардного курсу потрібно поточний курс GBP/USD скоригувати на форвардні пункти (відповідно додавши або віднявши їх). При знаходженні курсу аутрайт з датою валютування «завтра» («сьогодні») діє зворотне правило! Пункти при коригуванні міняються місцями (bid стає offer; offer стає bid).

курс GBP/USD:	спот 1,5955	-	1,5962	4/2(+)
пункти «o/n»		<u>2</u>	<u>(+)</u>	<u>4</u>
курс GBP/USD «o/n» курс	1,5957		1,5966	

Відповідь: курс аутрайт GBP/USD з датою валютування «сьогодні» «o/n» становить 1,5957/66.

ОПЕРАЦІЇ З ГРОШОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ

1. Вексель на суму 32 000 грн виданий на 230 днів з нарахуванням відсотків за ставкою 25% та розрахунковій кількості днів на рік — 365. Банк облікував вексель за 54 дня до настання терміну оплати за обліковою ставкою 10% річних та кількості днів на рік — 360 днів. Визначте суму, отриману пред'явником, та суму доходу банку.

Розв'язок

1) знаходимо нарощену суму, яку в кінці терміну обігу векселя отримає його пред'явник, нарахувавши відсотки:

$$S = P(1 + i \cdot n) = P(1 + i \cdot \frac{\partial}{k})$$

$$S = 32000(1 + 0,25 \cdot 230 / 365) = 37041,10 \text{ грн.}$$

2) знаходимо суму, за яку банк купить вексель у пред'явника (суму обліку векселя):

$$P_0 = S(1 - d \cdot n) = S(1 - \partial / k \cdot d)$$

$$P_0 = 37041,10(1 - 0,1 \cdot 54 / 360) = 36485,48 \text{ грн.}$$

3) знаходимо суму доходу банку як різницю між нарощеною сумою та сумою, виплаченою пред'явнику банку:

$$I = S - P_0$$

$$I = 37041,10 - 36485,48 = 555,62 \text{ грн.}$$

Відповідь: доходи банку складуть 555,62 грн.; сума, отримана пред'явником — 36 485,48 грн.

2. При оплаті пред'явленого векселя на суму 12 тис. грн, до терміну погашення якого залишилось 32 дні, дохід банку склав 2125 грн. Визначте ставку відсотків та облікову ставку, яку використовував банк при кількості днів на рік — 360.

Розв'язок

1) знаходимо облікову ставку, скориставшись формулою:

$$d = \frac{S - P}{S \cdot \partial / k} = \frac{I}{S \cdot \partial / k};$$

$$d = \frac{2125}{12\,000 \cdot 32 / 360} = \frac{2125}{1066,67} = 1,99 \text{ або } 199\%.$$

2) знаходимо ставку нарахування відсотків, скориставшись формулою:

$$i = \frac{S - P}{p \cdot n} = \frac{S - P}{p \cdot \partial / k} = \frac{I}{p \cdot \partial / k}$$

$$i = \frac{2125}{(12\,000 - 2125) \cdot 32 / 360} = \frac{2125}{877,78} = 2,42 \text{ або } 242\%.$$

Або застосувавши формулу еквівалентності ставок:

$$i = \frac{d}{1 - n \cdot d};$$

$$i = \frac{1,99}{1 - 1,99 \cdot 32 / 360} = \frac{1,99}{0,823} = 2,42.$$

Відповідь: облікова ставка становить 242%; ставка нарахування відсотків становить 199 %.

3. Депозитний сертифікат дисконтного типу номіналом 15000 грн, ціна якого визначається з використанням облікової ставки, куплений за півроку до погашення і проданий через 3 місяці. Зна-

чення облікових ставок на ринку відповідно на момент купівлі та продажу 40% і 35%. Визначити дохід та дохідність операції.

Розв'язок

1) знаходимо ціну купівлі депозитного сертифікату, здійснивши операцію обліку:

$$P_K = S(1 - n_K \cdot d_K)$$
$$P_K = 15\,000 \cdot (1 - 0,5 \cdot 0,4) = 12\,000 \text{ грн};$$

2) знаходимо ціну продажу депозитного сертифікату, застосувавши формулу обліку:

$$P_n = S(1 - n_n \cdot d_n)$$
$$P_n = 15\,000(1 - 3/12 \cdot 0,35) = 13\,687,5 \text{ грн};$$

3) знаходимо дохід від операції купівлі-продажу депозитного сертифікату як різницю між ціною продажу та ціною купівлі сертифікату:

$$\text{Дохід} = P_n - P_K$$
$$\text{Дохід} = 13\,687,5 - 12\,000 = 1687,5 \text{ грн};$$

4) знаходимо дохідність операції купівлі-продажу у вигляді ефективної ставки відсотків річних, скориставшись формулою:

$$i_{ef.} = \frac{W}{P \cdot n} = \frac{\text{Дохід}}{P_n \cdot n}$$
$$i_{ef.} = \frac{1687,5}{12\,000 \cdot 3/12} = \frac{1687,5}{3000} = 0,5625 \text{ або } 56,25\%.$$

Відповідь: дохід від операції купівлі-продажу депозитного сертифікату становить 1687,5 грн; дохідність цієї операції становить 56,25 % річних.

4. Вексель обліковується в банку за півроку до його погашення. Місячний рівень інфляції складає 2 %. Визначити облікову ставку, що забезпечує реальну дохідність обліку та відповідає реальній дохідності кредитних операцій у розмірі 6 % річних.

Розв'язок

1) знаходимо рівень інфляції за період здійснення фінансової операції використовуючи формулу:

$$I\alpha = (1 + \alpha)^n$$
$$I\alpha = (1 + 0,02)^6 = 1,126162;$$

2) за допомогою формули Фішера знаходимо ставку відсотків, яка б забезпечила необхідний рівень реальної дохідності кредитних операцій:

$$i\alpha = \frac{(1 + n \cdot i) \cdot I\alpha - 1}{n}$$
$$i\alpha = \frac{(1 + 0,5 \cdot 0,06) \cdot 1,126162 - 1}{0,5} = 0,3199 \text{ або } 31,99\%;$$

3) знаходимо облікову ставку, яка б забезпечила необхідну реальну дохідність кредитних операцій в умовах інфляції, використавши формулу еквівалентності відсоткових ставок:

$$d\alpha = \frac{i\alpha}{1 + n \cdot i\alpha}$$
$$d\alpha = \frac{0,3199}{1 + 0,5 \cdot 0,3199} = 0,2758 \text{ або } 27,58\%.$$

Відповідь: повинна бути використана облікова ставка 27,58 %.

ОПЕРАЦІЇ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

1. Привілейовані акції у кількості 50 штук та номіналом 140 грн були куплені за ціною 180 грн за штуку та продані через 2 роки за ціною 260 грн за штуку. Дивіденди за акціями становили відповідно 1 року — 20 %, 2 року — 50 %. Визначити прибуток, отриманий від операцій, та її дохідність у вигляді ефективної ставки простих та складних відсотків.

Розв'язок

1) знаходимо суму витрат на купівлю акцій та суму, отриману від їх продажу, як добуток ціни акції на кількість куплених/проданих акцій:

$$\Sigma \text{ купівлі} = 50 \cdot 180 = 9000 \text{ грн}$$

$$\Sigma \text{ продажу} = 50 \cdot 260 = 13\,000 \text{ грн};$$

2) знаходимо суму дивідендів, нараховану за два роки:

$$\Sigma \text{ дивідендів} = N \cdot H_a \cdot (i_1 + i_2)$$

$$\Sigma \text{ дивідендів} = 50 \cdot 140 \cdot (0,2 + 0,5) = 4900 \text{ грн};$$

3) знаходимо суму доходу, отриману від операції купівлі-продажу цінних паперів, як різницю між сумою, вирученою від продажу цінних паперів, та вартістю купівлі цінних паперів з врахуванням суми отриманих дивідендів.

$$\Sigma \text{ доходу} = \Sigma \text{ продажу} - \Sigma \text{ купівлі} + \Sigma \text{ дивідендів}$$

$$\Sigma \text{ доходу} = 13000 - 9000 + 4900 = 8900 \text{ грн.}$$

4) знаходимо дохідність операції у вигляді простої та складної ставки нарахування відсотків, використавши відповідні формули:

$$i_{\text{эф.}}(n) = \frac{W}{P \cdot n};$$

$$i_{\text{эф.}}(c) = \sqrt[n]{1 + n \cdot i_{\text{эф.}}(n)} - 1;$$

$$i_{\text{эф.}}(n) = \frac{8900}{9000 \cdot 2} = 0,4944 \text{ або } 49,44\%; \quad i_{\text{эф.}}(c) = \sqrt[2]{1 + 2 \cdot 0,4944} - 1 = 1,41028 - 1 = 41,28\%;$$

Відповідь: дохід від операції купівлі-продажу цінних паперів становить 8900 грн. Дохідність операції становить 49,44 % річних у вигляді простої ставки відсотків та 41,28 % річних у вигляді складної ставки відсотків.

2. У річному звіті корпорації за рік наведені такі дані на одну акцію (у грн): ціна за книгами — 15 грн; діапазон ринкових цін протягом року: 12—30 грн; дохід на акцію — 12% річних. Визначити діапазон змін протягом року цінності акції та коефіцієнт котирування.

Розв'язок

1) знаходимо суму дивідендів, нараховану протягом року:

$$D = H_A \cdot Id;$$

$$D = 15 \cdot 0,12 = 1,8;$$

2) Знаходимо коефіцієнт котирування, скориставшись формулою. Врахуємо зміну ринкової ціни акції протягом року:

$$K / K = \frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Номінальна ціна акції}}$$

$$K / K_1 = 12 / 15 = 0,8;$$

$$K / K_2 = 30 / 15 = 2;$$

3) знаходимо дохідність акції, скориставшись формулою та враховуючи зміну ринкової ціни акції протягом року:

$$P/E = \frac{\text{Ринкова ціна акції}}{\text{Дохід на одну акцію за рік}};$$

$$P/E_1 = 12/1,8 = 6,7;$$

$$P/E_2 = 30/1,8 = 16,7.$$

Відповідь: $K/K = 0,8 - 2$;
 $P/E = 6,7 - 16,7$.

3. Державні короткострокові облігації номіналом 9000 грн і терміном обігу — 91 день продаються за курсом 75,0. Визначте суму прибутку від купівлі 250 облігацій і прибутковість фінансової операції для розрахункової кількості днів в році — 365.

Розв'язок

1) знаходимо ринкову (курсую) ціну облігації, скориставшись формулою:

$$P = K_0 \cdot N_0;$$

$$P = 9000 \cdot 0,75 = 6750;$$

2) знаходимо дохід від операції, враховуючи кількість куплених облігацій. Для цього використаємо формулу:

$$W = \frac{(100 - K_0) \cdot H_0 \cdot N}{100};$$

$$W = \frac{(100 - 75) \cdot 9000 \cdot 250}{100} = 562\,500 \text{ грн};$$

3) знаходимо ефективність фінансової операції у вигляді ефективної ставки простих відсотків:

$$i_{\text{еф.}} = \frac{100 - K_0}{K_0 \cdot n} = \frac{W}{P \cdot n};$$

$$i_{\text{еф.}} = \frac{100 - 75}{75 \cdot \frac{91}{365}} = \frac{25}{18,70} = 1,33 \text{ або } 133\%.$$

Відповідь: дохід від купівлі 250 облігацій становитиме 562 500 грн, дохідність фінансової операції становить 133 % річних.

КЛЮЧ ДО ТЕСТІВ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Тема 1	1	2)	2	2)	3	2)	4	1)	5	2)	6	2)	7	1)	8	1)	9	2)	10	1), 2)
	11	4)	12	2)	13	3)	14	2)	15	3)	16	3)	17	4)	18	3)	19	1)	20	2)
	21	2)	22	3)	23	2)	24	1)	25	3)										
Тема 2	1	1)	2	2)	3	2)	4	2)	5	2)	6	1)	7	3)	8	3)	9	3)	10	1)
Тема 3	1	3)	2	2)	3	4)	4	3)	5	2)	6	1)	7	4)	8	1)	9	1)	10	3)
	11	2)	12	4)	13	3)	14	4)	15	4)	16	4)	17	3)	18	1)	19	3)	20	4)
Тема 4	1	2)	2	4)	3	5)	4	2), 3)	5	3), 4)	6	2), 3)	7	4), 5)	8	2)	9	2), 3)	10	3), 4), 5)
	11	3)	12	1), 2), 3)	13	1)	14	5)	15	1)	16	1)	17	3), 5)	18	2), 3)	19	1)	20	1)
Тема 5	1	1)	2	1)	3	3)	4	1), 2)	5	2)	6	3)	7	2)	8	4)	9	2)	10	4)
	11	3)	12	4)	13	2)	14	2)	15	4)	16	2)	17	4)	18	3)	19	2)	20	2)
Тема 6	1	1)	2	2), 4)	3	2)	4	2)	5	3), 4)	6	2)	7	3)	8	1)	9	1)	10	3)
Тема 7	1	4)	2	1)	3	2)	4	1)	5	3)	6	2)	7	3)	8	2)	9	3)	10	3)
Тема 8	1	4)	2	3)	3	2)	4	3)	5	3)	6	3)	7	4)	8	2)	9	4)	10	2)
Тема 9	1	2)	2	2)	3	4)	4	1)	5	1)	6	4)	7	1)	8	1)	9	4)	10	4)
	11	2)	12	1)	13	3)	14	2)	15	3)	16	3)	17	3)	18	4)	19	1)	20	3)
Тема 10	1	2)	2	3)	3	4)	4	3)	5	1)	6	4)	7	2), 4)	8	3)	9	3)	10	2)
Тема 11	1	2)	2	3)	3	2)	4	3)	5	1)	6	2)	7	2), 3)	8	3)	9	2)	10	4)
Тема 12	1	4)	2	1)	3	2)	4	3)	5	3)	6	4)	7	4)	8	2)	9	2)	10	3)
Тема 13	1	2)	2	3)	3	1)	4	1)	5	2)	6	4)	7	4)	8	4)	9	1)	10	1)
Тема 16	1	1)	2	2)	3	2)	4	1)	5	1)	6	3)	7	2)	8	3)	9	1)	10	3)
Тема 17	1	3)	2	2)	3	1)	4	2)	5	1)	6	4)	7	4)	8	3)	9	2)	10	1)
Тема 18	1	3)	2	4)	3	2)	4	2)	5	3)	6	2)	7	2)	8	1)	9	1)	10	2)
Тема 19	1	2)	2	3)	3	1/1), 2/2), 3/3)	4	1)	5	2)	6	2)	7	1)	8	1)	9	3)	10	4)
Тема 20	1	1)	2	3)	3	1)	4	2)	5	3)	6	1)	7	4)						

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНА БАЗА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р., № 436-IV.
3. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 року № 3659-XII.
4. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993, № 3125-XII.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000, № 2121-III, зі змінами та доповненнями.
6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992, № 2343-XII.
7. Закон України «Про вступ України до Міжнародного Валютного Фонду, Міжнародного Банку Реконструкції та Розвитку, Міжнародної Фінансової Корпорації, Міжнародної Асоціації Розвитку та Багатостороннього Агентства Гарантій Інвестицій» від 03.06.1992, № 2402-XII.
8. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року, № 1602-III.
9. Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.97, № 637/97-ВР.
10. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996, № 448/96-ВР.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000, № 1533-III.
12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року, № 1058-IV.
13. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності» від 23.09.99 р., № 1105-XIV.
14. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням дитини та похованням» від 18.01.2001, № 2240-III.
15. Закон України «Про розміри внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11.01.2001, № 2213-III.
16. Закон України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності» від 22.02.2001, № 2272-III.
17. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992, № 2654-XII.
18. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991, № 1540-XII.
19. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 року № 2210-III.
20. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, № 1560-XII.
21. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002, № 40-IV.
22. Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13.03.1992, № 2198-XII.
23. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001, № 2299-III.
24. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 № 898-VI, зі змінами та доповненнями.
25. Закон України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19.06.2003, № 979-IV.
26. Закон України «Про іпотечні облігації» від 22.12.2005, № 3273-IV.
27. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001, № 2299-III.
28. Закон України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року, № 2908-III.
29. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 року № 1977-XII.
30. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999, № 679-XIV.

31. Закон України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10.12.1997, № 710/97-ВР.
32. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.03, № 1057/IV.
33. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993, № 3425-ХІІ.
34. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992, № 2460-ХІІ.
35. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 року, № 1961-IV.
36. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994, № 334-94-ВР.
37. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001, № 2658-ІІІ.
38. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001, № 2346-ІІІ.
39. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997, № 168/97-ВР.
40. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003, № 889-IV.
41. Закон України «Про плату за землю» від 19.09.96, № 378/96-ВР.
42. Закон України «Про податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 18.02.1997, № 75/97-ВР.
43. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000, № 2181-ІІІ.
44. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994, № 185/94-ВР.
45. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001, № 2623-ІІІ.
46. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 6 січня 2003 року, № 433-IV.
47. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996, № 85/96-ВР.
48. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 року, № 991-ХІV.
49. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003, № 1381-IV.
50. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001, № 2664-ІІІ.
51. Закон України «Про фінансово-кредитний механізм та управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003, № 978-IV.
52. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 року, № 2740-ІІІ.
53. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006, № 3480-IV.
54. Постанова Верховної Ради України «Концепція функціонування і розвитку фондового ринку в Україні» від 22 вересня 1995 року, № 342/95-ВР.
55. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного інноваційного фонду» від 18.02.1992, № 77.
56. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органічного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам підприємницької діяльності на праві власності» від 04.06.1998, № 802.
57. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2006—2008 роки» від 20.06.2006, № 844.
58. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р., № 7-93.
59. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» від 20.05. 1993 р., № 56-93.
60. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (зі змінами та доповненнями) від 19 лютого 1993 року, № 15-93.
61. Положення Про агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій; затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 року, № 990.
62. Указ Президента України «Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 14.02.1997, № 142/97.
63. Указ Президента України «Про Національну раду з інноваційного розвитку України» від 18 серпня 2006 року, № 691/2006.
64. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України» від 26 березня 2001 року, № 198/2001.
65. Постанова НБУ «Про затвердження інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 29.03.2001 р., № 135.

66. Постанова НБУ «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України» від 31.08.2007 р., № 309.
67. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» від 14.04.1998 року, № 141.
68. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про валютний контроль» від 08.02.2000 р., № 49.
69. Постанова НБУ «Про затвердження Положення щодо організації діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів» від 18.05.1999, № 239.
70. Постанова НБУ «Про затвердження Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 15.04.98 р., № 150.
71. Постанова НБУ «Про Українську міжбанківську валютну біржу» від 08.07.1993, № 50.
72. Постанова НБУ «Про біржові торги банківськими металами» від 23.03.1999, № 133.
73. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 6.08.2003 р., № 325.
74. Інструкція НБУ «Про методичні рекомендації по застосуванню банками Закону України «Про заставу» від 08.10.1993, № 23015/11.
75. Лист НБУ «Про встановлення норми формування комерційними банками обов'язкових резервів та ломбардної і облікової ставок» від 10.04.2000., № 14-011/936-2256.
76. Лист НБУ «Про кредитування під заставу цінних паперів» від 24.12.99., № 43-312/3955-10100.
77. Положення «Про державну реєстрацію фондових бірж та торговельно-інформаційних систем» затверджене рішенням ДКЦПФР від 04.09.2003, № 364.
78. Положення «Про регулювання діяльності фондових бірж та торговельно-інформаційних систем» затверджене наказом ДКЦПФР від 15.01.97, № 9.
79. Положення «Про сертифікацію осіб, що здійснюють професійну діяльність з цінними паперами в Україні», затверджене рішенням ДКЦПФР від 29 липня 1998 р., № 93.
80. Положення «Про подання адміністративних даних фондовими біржами та торговельно-інформаційними системами», затверджене Рішенням ДКЦПФР від 11.06.2002, № 212.
81. Положення «Про регулювання діяльності фондових бірж та торговельно-інформаційних систем», затверджене рішенням ДКЦПФР від 04 вересня 2003 р., № 364.
82. Положення «Про розрахунково-клірингову діяльність за договорами щодо цінних паперів», затверджене Рішенням ДКЦПФР від 17.10.06, № 1001.
83. Положення «Про функціонування фондових бірж», затверджене рішенням ДКЦПФР від 19 грудня 2006 р., № 1542.
84. Порядок зупинення дії та анулювання ліцензії на окремі види професійної діяльності на фондовому ринку, затверджений рішенням ДКЦПФР від 23 червня 2006 р., № 432.
85. Порядок та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дубліката та копії ліцензії, затверджений рішенням ДКЦПФР від 26 травня 2006 р., № 345.
86. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку, затверджені рішенням ДКЦПФР від 26.05.2006, № 347.
87. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з торгівлі цінними паперами, затверджене рішенням ДКЦПФР від 26 травня 2006 р., № 346.
88. Методика розрахунку інтегрального індексу фондового ринку: затверджена Рішенням ДКЦПФР від 20 грудня 2000 р., № 237.
89. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження нової редакції Положення про саморегульовану організацію ринку цінних паперів» від 11.11.97., № 45.
90. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення Про порядок надання фінансових послуг ломбардами» від 26.04.2005, № 3981.
91. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про внесення інформації про кредитні спілки до Державного реєстру фінансових установ» зареєстроване в Міністерстві юстиції України 7 липня 2004 р. за, № 847/9446.
92. Державна податкова адміністрація України (ДПА) «Про визначення об'єктів, бази та ставок оподаткування ломбардних операцій» від 29.04.2006, № 4879/6/22-3011.
93. Наказ Головного Контрольно-ревізійного управління України «Про затвердження Методики проведення аудиту» від 09.10.2007, № 232.
94. Національний стандарт оцінки, № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав».
95. Національний стандарт оцінки, № 2 «Оцінка нерухомого майна».
96. Національний стандарт оцінки, № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності».

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

97. *Александров Д.Г.* Пенсионная система в России: состояние, проблемы, перспективы. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ., 2000. — 199 с.
98. *Асаул А.М., Брижасть І.А., Чевганова В.Я.* Економіка нерухомості — К.: Ліра — 2004 — 304 с.
99. Банківські операції. Підручник / А.М. Мороз, М.І.Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. / За ред д-ра екон. наук, професора А.М.Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
100. *Бланк І.А.* Основы инвестиционного менеджмента. — К.: Эльга-Н, Ника-Центр. — Т. 1. — 2001. — 536 с.
101. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич та ін. — К.: Парлам. вид-во, 2005. — С. 21.
102. *Брильов С.І.* Економіко-математичне моделювання задач пенсійного забезпечення. — Запоріжжя: РА Тандем-У, 1998. — 58 с.
103. Розвиток ринку фінансових послуг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи / Голоднюк І., Данейко П., Домбровські М., Михайличенко М. — К.:CASE Україна, 2006. — 21 с.
104. *Данілов О.Д., Жеребних А.М.* Оподаткування прибутку та відрахування до цільових фондів: Навч. посібник. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 459 с.
105. *Евтух А.Т.* Доходная ипотека. — Луцк. — ВОТ, 2000. — 207 с.
106. *Евтух А.Т.* Ипотека: жилищное кредитование. — Луцк: ВОТ, 2000. — 180 с.
107. *Евтух А.Т.* Ипотека: механизм эффективного использования ресурсов. — Луцк: ВОТ, 2001. — 316 с.
108. Законодавство України про пенсійне забезпечення: Збірн. офіц. нормат. актів. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 400 с.
109. *Зимовець В.В., Зубик С.П.* Фінансове посередництво: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 288 с.
110. *Іванов В.В.* Ипотечное кредитование — М.: ЮНИТИ, 2001. — 272 с.
111. *Іванов В.М.* Финансовый рынок: Конспект лекций / Межрегиональная академия управления персоналом. — К., 1999. — 112 с.
112. История мировой экономики: Учебник для вузов/ Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2002. — С. 280—282.
113. Кредитна спілка: Свій до свого по своє / Ред. В. Кобзар — К: Українська освітня програма ринкових реформ, 2000. — С. 13—14.
114. *Кокурин Д.И.* Инновационная деятельность. — М.: Экзамен, 2001. — 575 с.
115. *Корнєєв В.В.* Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. — К.: Основа, 2007. — 192 с.
116. *Костырко Л.А., Пащенко Т. В.* Рынок финансовых услуг: Учеб. пособие / Восточноукраинский гос. ун-т. — Луганск: Изд-во ВУГУ, 1999. — 178 с.
117. *Кравченко Ю.* Рынок ценных бумаг в вопросах и ответах: Учеб. пособие. — К.: Ника-Центр; Эльга, 2003. — 528 с.
118. *Кравченко Ю.Я.* Ринок цінних паперів: Навч. посіб. — К.: Дакор, КНТ, 2008. — 664 с.
119. *Кручок С.І.* Ипотечное кредитования: Навч. посіб. — К.: Мета, 2002. — 206 с.
120. *Кудрявцев В., Кудрявцева Е.* Основы организации ипотечного кредитования. — М.: Высшая школа, 1997. — 64 с.
121. Ипотечное кредитования: Теоретичні основи іпотеки, інструменти і моделі фінансування житлового будівництва: Навч. посібник. / Лобунь О.С, Кіреєв О.І., Домрачев В.М. та ін. — 2-ге вид, перероб. і доп. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. — 299 с.
122. *Луцишин З.* Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. — К.: Друк, 2002. — С. 178—200.
123. *Маслова С.О., Опалов О.А.* Фінансовий ринок. — К.: Каравела, Львів: Новий світ-2000, 2002. — 304 с.
124. Податкова система України (практикум): Навч. посіб. / Мельник П.В., Данілов О.Д., Ходаківська В.П., Вдовиченко М.І., Сунцова О.О. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 256 с.
125. Фінансові послуги України: Енциклопед. довід. / Мітюков І.О., Александров В.Т., Ворона О.І., Недбаєва С.М. — К.: Укрбланковидав, 2001, Т. 1—6.
126. Банківські операції: Підручник. / Мороз А.М., Савлук М.І., Пудовкіна М.Ф. та інші. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
127. *Науменко О.О.* Депозитарний облік та обслуговування обігу цінних паперів: Практ. посіб. / Предмова А. Т. Головка. — К., 2005. — 364 с.
128. Пенсійне забезпечення в Україні: Статистично-інформаційний огляд. — К.: Міністерство праці та соціальної політики України, 2001. — 38 с.
129. Про податки і збори населенню України: Посібник / Азаров М.Я., Бондаренко Г.І., Мельник П.В. — Ірпінь, 2000. — 182 с.

130. Професійна діяльність на ринку цінних паперів: торгівля цінними паперами: Навч.-метод. посіб. / Бовку К.К., Дегтярьова Н.В. та ін. / Передмова Ройка М.М. — Видання 3-є, перероб. та доп. — К.: АДС УМКЦентр, 2007. — 352 с.
131. Реструктуризація та банкрутство в Україні: Посіб. для ліквідаторів та розпорядників майна. — Проект за сприяння Агенції США з міжнародного розвитку.
132. *Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф.* Гроші та кредит: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 598 с. (Розділ 10, §10.1).
133. *Сизоненко В.О.* Підприємництво: Підручник. — К.: Вікар: Знання, 1999. — 438 с.
134. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) шляхом Європейської інтеграції / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.
135. Стивен Гільярт, радник з питань фінансового лізингу, д.ю. Пропозиції зі створення сприятливого середовища для сучасного фінансового лізингу в Україні, Київ — 2003.
136. Стратегическое планирование: Учебник / Э.А. Уткин (ред.). — М.: Тандем, 1999. — 438 с.
137. *Терещенко О.О.* Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
138. *Трапезников В.* Валютное регулирование в международном инвестиционном праве. — М.: Волтерс Клувер, 2004. — с.6-12.
139. *Уткин Э.А.* Антикризисное управление. — М.: ЭКМОС, 1997. — 400 с.
140. *Филин С.А.* Основные направления государственного регулирования кредитных рисков банковской системы при инвестировании реального сектора экономики в России // Финансы и кредит. — 2000. — № 4.
141. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. — 3-тє вид, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2001. — 460 с., іл.
142. Фінанси у запитаннях і відповідях / За загальною ред. О.Д. Данилова. — К.: Видавничий дім «Комп'ютерікс», 2006. — 444 с.
143. Фондовий ринок України: законодавче регулювання: Навч.-метод. посіб. / Бурмака М.О, Буртенко Д.С, Головка А.Т. та ін. — Видання 3-є, перероб. та доп. — К.: Фенікс, 2007. — 688 с.
144. *Ходаківська В.П., Данилов О.Д.* Ринок фінансових послуг. — Ірпінь: АДПСУ, 2001. — 512 с.
145. *Ходаківська В.П., Ключко Л.А., Горбанський Б.М.* Оподаткування фінансових установ: Навч. посіб. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. — 304 с.
146. *Ходаківська В.П., Бєляєв В.В.* Ринок фінансових послуг: теорія і практика. — К.: ЦУЛ, 2002. — 612 с.
147. *Хорошковський В. І.* Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика: Монографія. — К.: Інтеллект, 2002.
148. *Цыплина Г.А.* Ипотека: жильё в кредит — М.: Экономика, 2001. — 357 с.
149. Теорія фінансів / Чернявський О.П., Мельник П.В, Мельник В.М., Ходаківська В.П. та ін. — К.: ДІЯ., 2000. — 235 с.
150. *Шелудько В.Н.* Фінансовий ринок. — К.: КНЕУ, 2001. — 315 с.
151. *Шелудько В.М.* Фінансовий ринок: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 535 с.
152. *Шклярук С.Г.* Финансовая система: структура, механизм функционирования, оптимизация. — К.: Нора-принт, 2003. — 568 с.
153. *Энсберг П., Фрю Б.* Ликвидный риск — основа оценки в рамках интегрированного учета рисков // Бизнес и банки. — 2000. — № 18.
154. *Юткина Т.Ф.* Налоги и налогообложение: Учебник — М.: ИНФРА-М, 2000. — 429 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

155. *Александрова К.* Ипотека без купюр // *Комп'ютерні науки* 33(393) 20—26 августа 2004 г.
156. *Бакун О.* Гарантування вкладів — складова гарантії фінансової стабільності // *Вісник НБУ.* — № 7, липень 2004.
157. *Берегуля О.* Ипотечное кредитование как банковская услуга: теоретичні основи та умови провадження // *Вісник НБУ.* — № 10. — 2007. — С. 46—49.
158. *Близнюк О.* Щодо розподілу повноважень у системі нагляду на фінансовому ринку // *Цивільне право (процес).* — 2005. — № 21(57): <http://www.yur-gazeta.com/issue/57/>.
159. *Бондарчук І.* Статус неорганізованого фондовому ринку не личить // *Урядовий кур'єр.* — 2004. — № 51. — С. 8.
160. *Брьль Р.* Друзья Украины // *Инвестгазета.* — 2005. — № 6. — С. 8—11.
161. *Булатов В.* Налоговые технологи на финансовых рынках // *Банковские технологи.* — 2000. — № 4. — С. 65—68.

162. Бурчак С. *Найти управу* // Украинская инвестиционная газета. — 2005. — № 5. — С. 10.
163. Бурчак С., Щеглова Е. *Негосударственные пенсии* // Украинская инвестиционная газета. — 2005. — № 5. — С. 8—11.
164. Бутко И. *Гром не грянет, мужик не перекрестится* // Экономические известия. — № 39 (572). — 06 марта 2007 года.
165. Варналий З. *Недержавне пенсійне забезпечення та проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні* // Банківська справа. — 2003. — № 2. — С. 55—62.
166. Васильчишин А. *Лізинг в діяльності банків* // Вісник НБУ. — № 8, серпень 2003.
167. Васильчишин А. *Лізинг в діяльності банків* // Вісник НБУ. — № 8, серпень 2003.
168. Вербяний В. *ЕБРР обіцяєт мільярд* // Інвестгазета. — 2005. — № 7. — С. 23.
169. Волков С. *Обсяг іпотечних кредитів росте* // Фінансові ринки та цінні папери, № 6 від 11.02.2004 р.
170. Волков С., Шемшученко Г. *Перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні* // Вісник НБУ. — № 6, червень 2003 р.
171. Волосович С., Тринчук В. *Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських депозитів в умовах євроінтеграції* // Вісник НБУ. — № 8, серпень 2007. — С. 28—34.
172. Воронин В. и др. *Государство и управление* // Проблемы теории практики управления. — 2001. — № 4.
173. Воротін В.Є., Григорук С.С. *Міжнародні податкові договори та їх вплив на національне інноваційно-інвестиційне середовище* // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — 2008. — № 2. — С. 232—237.
174. Гесць В. *Інновативно-інноваційний шлях розвитку — модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХІ століття* // Банківська справа. — 2003. — № 4. — С. 3—32.
175. Гонгальський Д. *Іпотечна експансія* // Галицькі контракти. — № 40 від 06.10.2003 р.
176. Гончарова Н.П. *Інноваційна економіка: проблеми и приоритеты* // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 8. — С. 130—139.
177. Горюнов Д. *Иностранные банки в Украине* // Інвестгазета. — 2004. — № 16. — С. 8—11.
178. Данилов А.Д., Вихор О.И. *Усовершенствование правового регулирования ипотечной системы как залог развития рынка ипотечного кредитования Украины* // Бизнесинформ. — № 9. — 2006. — С. 31—34.
179. Диба М., Зубок М., Яременко М. *Інформаційні ризики в банківській діяльності* // Вісник НБУ. — № 9. — 2007. — С. 14—35.
180. Жилкіна М.С. *Фінансові, кредитні і страхові інструменти державного регулювання економічних процесів* // Фінансовий бізнес. — 2001. — № 7. — С. 11—19.
181. Завлин П.Н. *Обеспечение стимулирования инновационной деятельности* // Проблемы науки. — 1999. — № 10.
182. Задерей Н. *Іпотека другого рівня* // Контракти. — № 44 від 01.11.2004 р.
183. Закарян И. *Фондовый рынок США — как он работает* // Валютный спекулянт. — 2000. — № 12 (14). — С. 26—33.
184. Залетов О.М. *Особенности легализации (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, на страховому ринку* // Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (3 грудня 2008 р.). — Х.: ХНЕУ, 2008. — С. 10—15.
185. Зянько В.В. *Податки як засіб активізації інноваційного підприємництва* // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — 2008. — № 2. — С. 107—112.
186. Казаков А. *Создание синтетических активов — выход из тупика* // Рынок ценных бумаг. — № 16 (247) 2003 г.
187. Кетрін Маккі. *Фінансування розвитку: банківські послуги для мікропідприємств*: <http://usinfo.state.gov/journals/ites/0204/ijer/mckee.htm>.
188. Клименко І. *Світова фінансова криза 1997—1998 років та пошук нових шляхів міжнародної фінансової допомоги країнам, що реформуються* // Зб. наук. праць вчених. — Вип. 23. — К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, 1999. — С. 44—52.
189. Коваленко Ю.М. *Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів* // Фінанси України. — 2004. — № 8. — С. 91—96.
190. Коваленко Л.О., Серета О.В. *Ризики іпотечного кредитування в Україні* // Економіка та держава. — № 1. — 2007. — С. 33—36.
191. Ковальов В. *Банкрутство — не кінець, а новий початок* // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 62.
192. Ковальчук С.С. *Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України* // Фінанси України. — 2004. — № 7. — С. 96—103.

193. Колосова В.П. Стратегія допомоги світового банку // *Фінанси України*. — 2004. — № 7. — С. 36—44.
194. Кондрашихін А. Інвестиційні ризики українського ринку цінних паперів // *Банківська справа*. — 2003. — № 2. — С. 62—70.
195. Корнєєв В.В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг // *Вісник НБУ* № 11, 2007 р. — С. 14—17.
196. Кошовий Д. Інститути спільного інвестування: початок другого життя // *Галицькі контракти*. — 2003. — № 23. — С. 14—15.
197. Крилова В.В., Приходько О.Г., Гришук Н.В. Вимоги до установ фінансового сектору. Коментар // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євро інтеграція*. — № 1(69). — 2008. — С. 403—412.
198. Кульпінський С. Шляхи подальшого розвитку фінансових інновацій в Україні // *Банківська справа*. — 2003. — № 1. — С. 27—36.
199. Лагода Т. Лизинг в законі // *Бизнес*. — № 3. — 19.01.2004.
200. Литвиненко Є.О. Податкове стимулювання розвитку промислового виробництва // *Фінанси України*. — 2004. — № 4. — С. 69—75.
201. Любкіна О.В. Призначення і сутність фондових цінних паперів // *Фінанси України*. — 2004. — № 5. — С. 156—158.
202. Міщенко С.В. Проблеми створення єдиного регулятора фінансового сектору // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція*. — Вип. 1 (69). — 2008. — С. 412—422.
203. Моисеев С., Курилец И. Экономико-математические модели валютного кризиса // *Мировая экономика и международные отношения*. — 2000. — № 4. — С. 20—26.
204. Нестеров Ф.В., Компанець В.А. Особливості міжнародних лізингових операцій // *Український інвестиційний журнал WELCOME*. — № 1. — 2004.
205. Нізков О. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів на ринку цінних паперів України // *Цінні папери України*. — 2002. — № 18. — С. 8—9.
206. Опанасюк В. Венчурний капітал в Україні // *Економіст*. — 2004. — № 1. — С. 56—58.
207. Огієнко В. І. Дослідження надійності роботи ФГВФО залежно від гарантованої суми компенсації, рівня його капіталізації // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми управління ефективністю інновацій у регіоні (Зб. наук. пр.) / НАН України, Інститут регіональних досліджень*. — Львів, 2005. — Вип. 1 (LI). — С. 286—291.
208. Партин Г., Тивончук О. Роль небанківських фінансових посередників у фінансуванні інноваційного розвитку // *Вісник НБУ*. — 2005. — № 5. — С. 46—50.
209. Пашикевич О. Лизинг в масі // *Контракти*. — № 41. — 11.10.2004.
210. Підхольний О.М. Актуальні проблеми контролю вітчизняного ринку цінних паперів // *Фінанси України*. — 2004. — № 9. — С. 134—142.
211. Пишний А. Система гарантування вкладів: реформи необхідні та неминучі // *Дзеркало тижня*. — № 32 (611). — 01.09.2006.
212. Полищук О. Кредитоваться? Бум (обзор рынка жилищного кредитования) // *Бизнес*. — № 31 (550). — 04.08.2003.
213. Примостка О.О. Фінансові установи у системі недержавного пенсійного забезпечення // *Фінанси України*. — 2004. — № 6. — С. 53—58.
214. Прудковський Б. Иного пути нет! // *Комп&ньон*. — 40(400). — 8—14 октября 2004.
215. Прядко В.В. Розвиток фондового ринку у ракурсі пенсійної реформи в Україні // *Український інвестиційний журнал*. — 2004. — № 3. — С. 29—31.
216. Ратна В. Боротьба за старість // *Галицькі контракти*. — 2004. — № 16. — С. 23—27.
217. Ратна В. Нелегальна страховка // *Галицькі контракти*. — 2004. — № 25. — С. 18—19.
218. Ратна В. Поліс на користь бідних // *Галицькі контракти*. — 2004. — № 16. — С. 16—18.
219. Річний звіт про діяльність банківського нагляду України у 2007 році // <http://bank.gov.ua>.
220. Розанова О. Роль державного регулювання на фінансовому ринку Росії: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.10. — М., 2000. — 15 с.
221. Сердюк І. Г. Стимулювання інноваційної діяльності // *Фінанси України*. — 2003. — № 11. — С. 81—90.
222. Сорос Дж. Майбутнє капіталістичної системи залежить від зміцнення глобального відкритого суспільства // *Фінансові вісті*. — 1998. — № 2. — С. 5.
223. Стасюк Ф., Новошинська Л. Фінансовий ринок як об'єкт маркетингових досліджень // *Фінансовий ринок України*. — № 11 (13). — 2007.
224. Столярчук Я.М. Пріоритетні напрямки співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями // *Актуальні проблеми економіки*. — 2004. — № 7. — С. 68—75.

225. Стратегия развития финансового рынка Российской Федерации на период до 2020 года // http://www.fcsm.ru/strateg.asp?ob_no=144190.
226. Суляев А.И. Негосударственная пенсионная система: пути развития // Украинський інвестиційний журнал. — 2003. — № 10—11. — С. 3—13.
227. Уманців Ю. Розвиток національної банківської системи в умовах глобалізації світової економіки // Вісник НБУ. — № 10. — 2006. — С. 60—65.
228. Табала А. Ипотечная кухня // Бизнес. — № 59 (558). — 29.09.2003.
229. Теремко Н. Особливості та порядок функціонування нової системи недержавного пенсійного забезпечення // Бухгалтерський облік і аудит. — 2003. — № 11. — С. 55—58.
230. Тигірко С. Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні: стан та перспективи розвитку // Вісник НБУ. — № 8. — Серпень 2004.
231. Хмільовський В.М. Лізинг та страхування // Український інвестиційний журнал WELCOME. — № 1. — 2004.
232. Хорін Л. Якість страхових послуг для іпотеки // Вісник НБУ. — № 2. — Лютий 2004 р.
233. Шевцов М.П. Депозитарій МФС сьогодні // Український інвестиційний журнал. — 2004. — № 4. — С. 32—35.
234. Штейн О. Суть та особливості стратегії банку на ринку банківських послуг // Вісник НБУ. — № 11. — 2007. — С. 44—47.
235. Hodgson G. *Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 1999.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

236. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України — <http://www.amc.gov.ua/>
237. Офіційний сайт Верховної Ради України — <http://www.rada.gov.ua/>
238. Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій — <http://www.in.gov.ua/>
239. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України — <http://www.dfp.gov.ua/>
240. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку — <http://www.ssmc.gov.ua/>
241. Офіційний сайт Державної податкової адміністрації — <http://www.sta.gov.ua>
242. Офіційний сайт Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України — <http://www.me.gov.ua/>
243. Офіційний сайт Міністерства фінансів України — <http://www.minfin.gov.ua/>
244. Офіційний сайт Національного банку України — <http://bank.gov.ua>
245. Офіційний сайт Національного банку України — <http://nbu.gov.ua/>
246. Офіційний сайт Української національної іпотечної асоціації — <http://www.unia.com.ua>
247. Офіційний сайт Фондової біржі «ПФТС» — <http://www.pfts.com.ua> —
248. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб — <http://www.fg.gov.ua>
249. <http://bin.com.ua/>
250. <http://news.finance.ua/>
251. <http://www.antikrizis.ua>
252. <http://www.bankruptcy.ua>
253. <http://www.bankrut.com.ua>
254. <http://www.e-xecutive.ru>
255. <http://www.finmarket.info>
256. <http://www.finservice.com.ua>
257. <http://www.icps.kiev.ua>
258. <http://www.ier.kiev.ua>
259. <http://www.infobirzha.kiev.ua/>
260. <http://www.ueplac.kiev.ua>
261. <http://www.uice.com.ua/>
262. <http://www.ukrcu.kiev.ua/>
263. <http://www.unlease.ru>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Валентина Павлівна УНИНЕЦЬ-ХОДАКІВСЬКА,
Ольга Іванівна КОСТЮКЕВИЧ
Олександр Анотолійович ЛЯТАМБОР

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Друге видання, доповнене і перероблене

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проектів – Б. А. Сладкевич
Коректор – С. С. Савченко
Дизайн обкладинки – Б. В. Борисов

Підписано до друку 29.05.2009. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Умовн. друк. арк. 42,5.
Наклад 1000 прим.

Видавництво “Центр учбової літератури”
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006